

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
– БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ – СКОПЈЕ**

Научно-стручна конференција:

**БЕЗБЕДНОСТА,
ЕКОЛОШКАТА БЕЗБЕДНОСТ
И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

**Зборник на трудови
(Охрид 17 и 18.09.2010)**

СКОПЈЕ, 2010 година

Издавач: Факултет за безбедност - Скопје

Идризово бб. Скопје

П. Фах 103

www.fb.uklo.edu.mk

За издавачот:

Проф. д-р Јанко Јакимов

Рецензенти на трудовите:

Проф. д-р Јордан Спасески

Проф. д-р Владимир Ортаковски

Проф. д-р Јанко Јакимов

Проф. д-р Цане Мојаноски

Проф. д-р Оливер Бачановиќ

Проф. д-р Росе Смилевски

Проф. д-р Снежана Никодиновска - Стефановска

Проф. д-р Борис Мургоски

Доц. д-р Марјан Котески

Доц. д-р Злате Димовски

Доц. д-р Марина Малиш - Саздовска

Доц. д-р Искра Аќимовска - Малетиќ

Доц. д-р Светлана Николоска

Доц. д-р Марјан Николовски

Доц. д-р Марјан Арсовски

Изданието го уреди:

Проф. д-р Цане Мојаноски, Главен и одговорен уредник

Доц. д-р Марина Малиш - Саздовска, заменик уредник

Асс. м-р Никола Дујовски, уредник

Изданието технички го обработи:

Проф. д-р Цане Мојаноски

Корица: Кире Лазаревски

Лектура:

Проф. Зора Јосифовска, лектор

Печати: „Ван Гог” - Скопје

СОДРЖИНА

БЕЗБЕДНОСТА, НАУКАТА ЗА БЕЗБЕДНОСТ, СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ

д-р Јордан Спасески ЗА ПОТРЕБАТА ОД СОВРЕМЕНО ВРЕДНУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСНИТЕ ПРЕВЕНТИВНИ МЕРКИ ПРИ ГРАДЕЊЕТО НА БЕЗБЕДНОСНАТА АРХИТЕКТУРА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА.....	1
д-р Цане Мојаноски ДИЛЕМИ ВО ДЕФИНИРАЊЕТО НА МЕТОДОЛОГИЈАТА НА АСФАЛИАЛОГИЈАТА.....	14
Željko Nikač, PhD Danijela Spasić, MA GEOPOLITICAL POSITION OF SERBIA AND REGIONAL COOPERATION IN SOUTHEAST EUROPE.....	31
д-р Марина Митревска ЧОВЕКОВАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО 21-ОТ ВЕК: НОВИ ПРЕДИЗВИЦИ И НОВИ ОДГОВОРИ.....	45
д-р Гоце Цуклески РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО СИТЕМОТ НА ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ.....	57
д-р МЕТОДИЈА ДОЈЧИНОВСКИ д-р ДРАГЕ ПЕТРЕСКИ ГЛОБАЛИЗАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ И ВЛИЈАНИЕТО ВРЗ БЕЗБЕДНОСТА ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА	64
Викторија Тодоровска ТЕОРИСКИТЕ ПРИСТАПИ ВО ДЕФИНИРАЊЕТО НА ПОИМОТ БЕЗБЕДНОСТ.....	75

БЕЗБЕДНОСТА, ИНТЕГРАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ И РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

д-р Снежана Никодиновска Стефановска ЕВРОПСКАТА БЕЗБЕДНОСНА И ОДБРАНБЕНА ПОЛИТИКА ВО ЛИСАБОНСКИОТ ДОГОВОР	85
---	----

Violeta Ciofu, PhD Dionezie Bojin, PhD IDENTIFICATION AND EXAMINATION OF GUNSHOT RESIDUE WITH SCANNING ELECTRON MICROSCOPY	100
м-р Жанет Ристоска СТРУКТУРНИТЕ ПРОМЕНИ И РЕФОРМИТЕ ВО РАМКИТЕ НА СПЕЦИЈАЛНИТЕ ЕДИНИЦИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА КАКО НЕМИНОВЕН ДЕЛ ОД ТРАНСФОРМАЦИИТЕ НА ОДБРАНБЕНО-БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ЗА ПРИБЛИЖУВАЊЕ ДО КОЛЕКТИВНОТО ЧЛЕНСТВО, УЧЕСТВОТО ВО МИРОВНИ МИСИИ И ЕФИКАСНО СПРАВУВАЊЕ СО НОВИОТ ВИД БЕЗБЕДНОСНИ ЗАКАНИ	112
м-р Никола Дујовски КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕУ И ПЕРСПЕКТИВАТА НА ЗЕМЈИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН	125
д-р Марјан Арсовски НОВИТЕ ФУНКЦИИ НА ВИСОКИОТ ПРЕТСТАВНИК ЗА ЗАЕДНИЧКА НАДВОРЕШНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА УТВРДЕНИ СО ДОГОВОРОТ ОД ЛИСАБОН м-р Марјан ЃУРОВСКИ.....	149
ЗНАЧЕЊЕТО НА ЕВРОАТЛАНСКИТЕ ИНТЕГРАЦИИ ЗА ЕКОНОМСКАТА БЕЗБЕДНОСТ НА ДРЖАВАТА.....	149
м-р Татјана Гергинова РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	160
м-р Младен Трајков РЕФОРМИТЕ И ПРЕСТРУКТУИРАЊЕТО НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, НИЗ ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ЕВРОАТЛАНСКИТЕ И ЕВРОИНТЕГРАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ.....	173
ЕКОЛОШКАТА БЕЗБЕДНОСТ И ГЛОБАЛИЗАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ	
д-р Марина Малиш Саздовска ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ-СОСТОЈБИ И ПРЕДИЗВИЦИ.....	193
dr Srđan Milašinović dr Želimir Kešetović dr Goran Milošević ECOLOGICAL CRISIS AND GLOBALISATION	206

д-р Искра Аќимовска Малетиќ ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА И ИНСПЕКЦИСКИ НАДЗОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	226
д-р Борис Мургоски НЕКОИ СООБРАЌАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ И ЕКОЛОШКИ ПОСЛЕДИЦИ ПРИ ТРАНСПОРТОТ	237
д-р Тони Милески Николчо Спасов ЕКОЛОШКИТЕ БЕГАЛЦИ, ЗАКАНА ПО НАЦИОНАЛНАТА И ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ	251
м-р Саше Герасимоски РИЗИЧНОТО ОПШТЕСТВО И СОВРЕМЕНАТА БЕЗБЕДНОСТ.	266

БЕЗБЕДНОСТА И СПРАВУВАЊЕТО СО КРИМИНАЛОТ

Milan Milošević Ph.D Saša Mijalković, PhD INTELLIGENCE AND RISK ASSESSMENT IN PREVENTION OF INTERNATIONAL ORGANIZED ILLEGAL MIGRATIONS	281
м-р Јонче Ивановски Тони Јаневски Алјоша Недев ВРЕДНОСТИТЕ НА ФИЗИЧКАТА ПОДГОТВЕНОСТ ВО ФУНКЦИЈА НА ЗГОЛЕМЕНА БЕЗБЕДНОСТ НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА СПЕЦИЈАЛНИТЕ ПОЛИЦИСКИ СИЛИ НА МВР	297
д-р Светлана Николоска КОМПЈУТЕРСКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ КАКО СЕРИОЗНА ЗАКАНА ЗА БЕЗБЕДНОСТА.....	308
д-р Славко Ангелевски ПРИМЕНА НА МЕТОДОЛОГИИТЕ И ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА МОДЕЛИРАЊЕ И СИМУЛАЦИИ ВО ПОЛЕТО НА ОДБРАНАТА И БЕЗБЕДНОСТА.....	323
д-р Марјан Котески ТРАНСФОРМАЦИЈА НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО И УЛОГАТА НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ВРЕДНОСТИ	337
м-р Зоран Јовановски ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА И ПАРТНЕРСТВО НА ДРЖАВНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР СО ПРИВАРНИОТ СЕКТОР ЗА БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	347

д-р Драгана Батиќ	
ПОЛИЦИЈАТА И СТРЕСОТ: ПРОГРАМА ЗА ПРЕВЕНТИВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА (НАШИ ИСКУСТВА).....	356
Гоце Аризанкоски	
БЕЗБЕДНОСНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО И ДРЖАВА.....	368

БЕЗБЕДНОСТА, НЕДОЗВОЛЕНАТА ТРГОВИЈА И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

д-р Небојша Теофиловиќ	
д-р Ненад Радовиќ	
КРИУМЧАРЕЊЕТО МИГРАНТИ КАКО ЗАКАНА ПО МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ	389
Доц. д-р Злате Димовски	
РЕФОРМИТЕ И ПОСТАВЕНОСТА НА СЛУЖБИТЕ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ЗАКОНИТЕ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ ВО СВЕТОТ И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	400
д-р Марјан Николовски	
ЕДИНСТВЕН БЕЗБЕДНОСНО-РАЗУЗНАВАЧКИ СИСТЕМ КАКО ОДГОВОР НА СОВРЕМЕНИТЕ РИЗИЦИ И ЗАКАНИ ПО БЕЗБЕДНОСТА НА Р. МАКЕДОНИЈА	413
д-р Драге Петрески,	
д-р Росе Смилески	
д-р Методија Дојчиновски	
д-р Елениор Николов	
ТРГОВИЈАТА СО ОРУЖЈЕ КАКО ПРЕДИЗВИК ЗА ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ	425
д-р Фросина Ташевска-Ременски	
ОДНОСИТЕ СО ЈАВНОСТА ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР	437
Наташа Јованова	
м-р Весна Стојковска	
ПРЕВЕНЦИЈА НА НАСИЛСТВОТО МЕЃУ ДЕЦАТА ВО УЧИЛИШТАТА	452
Жарко Наунчевски	
ОРГАНИЗИРАН ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ НА ПРАВНИТЕ ЛИЦА.....	470
д-р Оливер Бакрески	
РЕФОРМИТЕ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР КАКО ПРЕДУСЛОВ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОАТЛАНТСКИТЕ СТРУКТУРИ.....	481

Marija D. Blagojević, MA IMPROVEMENT OF THE LIVING AND WORKING ENVIRONMENT IN ACCORDANCE WITH THE EU LEGISLATIVE	488
Елениор Николов Митко Богданоски Робертино Чонтев Драге Петрески ВЛИЈАНИЕ НА МЕНАЏМЕНТОТ ВРЗ РАЗВОЈОТ И ИСТРАЖУВАЊЕТО ВО ОДБРАНАТА НА БЕЗБЕДНОСТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	501

Кон изданието:

БЕЗБЕДНОСТА, ЕКОЛОШКАТА БЕЗБЕДНОСТ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА НИЗ НАУЧНАТА ДИОПТРИЈА

Пред нас е изданието на сплотениот интелектуален напор да се актуелизираат прашањата за безбедноста, еколошката безбедност и предизвиците на Република Македонија. Овој колективен труд е одговор на идејата да се организира научно-стручна дебата на оваа тема.

Појдовната цел за организирањето на научно-стручна конференција е низ научно-стручните прилози да се придонесе во расветлувањето на прашања од безбедноста, еколошката безбедност и предизвиците на Република Македонија во контекст на современите балкански и евроатлански интеграции. Тие се значајни за теориското осмислување на актуелните проблеми и се импулс за вреднување на практиката и за нивното теориско осмислување.

При тоа се поаѓа од фактот дека:

- отворањето на расправи за теориските и епистемолошки проблеми на асфалиологијата (науката за безбедност), особено потребата од дефинирањето на содржините и изградбата на посебна истражувачка методологија на феномените на безбедност и безбедноста воопшто, е значајно, не само за науката, туку и за богатата и содржајна практика;

- современото (глобалното) општество е сè повеќе свртено кон еколошките проблеми и еколошката безбедност и одржливиот развој, што неминовно бара синергија на науката, политикта и практиката во отворањето и решавањето на системските и акутните проблеми на современото општество.

- процесот на криминализацијата на општеството е тесно поврзано со проблемите на безбедност, со прашањата на ерозијата на општествените вредности и растурањето на вредносниот систем;

- изминатите години, во Република Македонија, се создадени нормативни услови за забрзување и продлабочување на процесот на реформите на безбедносните системи, особено на полицијата и воопшто на секторот на внатрешните работи;

- прашањата на безбедноста и безбедносните предизвици, особено на Република Македонија во периодот кога таа има повид-

ливи исчекори во реформирањето на безбедносните системи и поставува дел на евроатланските интеграции;

- непосредно пред одлуката на Европската унија за определување почеток на пристапните преговори, како и негативното искуство од НАТО во Букурешт (април 2008) година се прашања што го актуелизираат заокружувањето на процесот на изградбата на институции и прифаќање на вредностите на европската и евроатланска интеграција;

- во текот на подготовките, посебно во исполнувањето на условите поставени од Европската унија, особено во дефинирањето на правната рамка и во функционирањето на политичкиот систем, Република Македонија се наоѓа пред сериозен предизвик да се амортизираат, стеротипите, големодржавните и националистички политики кои добиваат определени облици на европско прифаќање и поддршка, што бараат да се преоценат и обмислат безбедносните предизвици на Балканот и во тој контекст безбедносните предизвици на Република Македонија;

- во таа смисла отворено се поставуваат прашањата за тоа на што се должи дуализмот во европската политика во однос на фреквентните отворени или прикриени облици на националистичка и големодржавна политика (името, националниот идентитет, положбата на малцинствата, потеклото и староста на просторот, монополизацијата на историското наследство и читањето на историјата);

- да се анализираат и вреднуваат искуствата од стратешкото партнерство со САД;

- да се анализираат и вреднуваат предизвиците од спорот околу разликите со името со јужниот сосед; за потребата од препрочитување на историјата, постоењето на јазикот, канонските проблеми со северниот сосед и мноштво состојби кои бараат промислување и градење стратегии на дејствување на државните органи;

- имајќи предвид дека Факултетот за безбедност е дел на системот на високошколските институции на Универзитетот „Св. Климент Охридски“, се поставува задача од постојани организирани напори во теориското осмислување и преоценување на безбедносната практика;

- Факултетот за безбедност има особена општествена одговорност во развивањето на теоретските, епистемолошките и методолошки специфики на асфалиологијата (науката за безбедност). Во таа смисла Конференцијата е солиден поттик за актуелизирањето на прашањата поврзани со конституирањето и развојот на асфалиологи-

јата (науката за безбедност), посебно во оценувањето на теориското и истражувачкото искуство. Оттаму од особено значење е да се поттикнат дебатите за проблемите на кои наидува асфалиологијата како наука и нејзините научни дисциплини, како и да се изврши пресек на досегашниот интелектуален напор во дефинирањето на предметот, методите, методологијата и другите епистемолошки проблеми на оваа наука.

Научно-стручната расправа е насочена кон следните подрачја:

- безбедноста, асфалиологијата (науката за безбедност), теориски, епистемолошки и методолошки проблеми на науката и системот на науки
- глобализациските процеси, еколошката безбедност и и предизвиците на Република Македонија,
- безбедноста и безбедносните перспективи на Балканот, состојби предизвици и ориентации, со посебен акцент на евроатланската и евроинтеграциските процеси;
- реформите и реструктурирањето на безбедносниот сектор во Република Македонија, низ перспективите на евроатланските и евроинтеграциските процеси
- безбедноста и справувањето со криминалот
- безбедноста, недозволената трговија и предизвиците на Република Македонија

При определувањето на темата за организирањето на научно-стручната конференција се поаѓаше од следните претпоставки:

1. Светот во услови на глобализација на односите се повеќе е соочен со еколошките предизвици и одговорноста за непречениот развој на иднината на генерациите и опстанокот на цивилизацијата.

Меѓузависноста на современиот свет и растечката деструкција на ресурсите, особено, загадувањето на екосферата, исцрпувањето на ресурсите, како и сè повидливото нарушување на екосистемот и неговиот баланс го отвараат прашањето за еколошката безбедност и свртеноста кон проблемите на одржливиот развој, особено во транзициските земји.

Во тој контекст се прави осврт врз безбедноста и безбедносните предизвици на Република Македонија кои се сложени, особено ако се имаат предвид следните процеси:

а) јасно изразената волја и посветената енергија на инсти-

туциите на македонската држава кон спроведувањето на реформите во духот на евроатланските стандарди и вредности;

б) интеграцијата на безбедносните системи на Република Македонија НАТО интеграцијата, како индикатор за степенот наприфатеноста на евроатланските вредности и стандарди;

в) учество во мировните мисии и посветеност во општите напори за борба против

2. Процесот на прифаќање и интегрирање на евроатланските стандарди и норми во Република Македонија е проследен со дипломатска активност и примената на ветото за приемот на земјата во евроатланскиот сојуз (НАТО);

3. Какви се безбедносните предизвици на Балканот? Дали и колку современите процеси на сцена ги враќаат балканските атавизми, посебно национализмот, националистичката реторика и врз тие основи колку тие можат да ги усложнат или влошат безбедноста и безбедносните состојби?

4. Реформата на безбедносните системи во Република Македонија, посебно реформата на армијата и на полицијата се предизвик за оценување на досегашните активности, но и потреба од натамошно промислување на реформите во наредниот период. Од тој аспект на научната конференција се прави осврт на остварувањето на реформските процеси во македонската полиција и се осветлува улогата, задачите и искуствата во сузбивањето на општествено-негативните појави, посебно на појавите на организиран криминал, трговија со луѓе, наркотички (средства и оржје).

Понудените содржини што следуваат во овој Зборник, на еден или друг начин, повеќе или помалку успешно се обидуваат да дадат одговор на актуелизираните прашања и дилеми.

Ова издание е продукт на творечката енергија и интелектуалниот напор, на степенот истраженоста и нивото на теориската елаборација на прашањата, и, секако, е скроман придонес, но и најава за отворањето на прашањата и проблемите што се посочени и оние што не се јасно акцентирани, докрај елаборирани или едноставно не се отворени.

Проф. Д-р Цане Мојаноски

**БЕЗБЕДНОСТА, НАУКАТА ЗА
БЕЗБЕДНОСТ, СОСТОЈБИ И
ПЕРСПЕКТИВИ**

д-р Јордан Спасески

Професор на Факултетот за безбедност во пензија

Email: spaseskij@gmail.com

ЗА ПОТРЕБАТА ОД СОВРЕМЕНО ВРЕДНУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСНИТЕ ПРЕВЕНТИВНИ МЕРКИ ПРИ ГРАДЕЊЕТО НА БЕЗБЕДНОСНАТА АРХИТЕКТУРА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Резиме

Европската Унија се конституира како заедница на држави од Европа кои ќе обединат околу 500 милиони жители. Таа Нова заедница во светот се наоѓа во континуиран процес на создавање институции и органи со чија помош ќе функционира како нова творба која треба да обезбеди стабилен економски, политички, безбедносен и друг вид стабилитет.

Во тие процеси се пристапува и кон создавање на современа одбранбено- безбедносна архитектура која во организациска и функционална смисла треба да може да обезбеди мир и безбедносен стабилитет како услов успешно да функционира ново создадената Унија.

Авторот на овој труд има намера да ги актуелизира и да му даде приоритет на превентивните во однос на репресивните мерки како темелна претпоставка преку нив најуспешно да ги попречува и сузбива сите видови деструкции кои го попречуваат или отежнуваат прогресивниот развој на заедницата. Ваквиот пристап во никој случај не ги негира ставовите на криминолошката наука дека деструкциите се попречуваат и сузбиваат со комбираните превентивни и репресивни мерки.

Безбедносната превенција во државата и општеството да се воспостави како интегрален дел на правниот поредок и како интегрален дел на функциите на државните и недржавни институции. Тоа подразбира дека безбедносната превенција треба да постане дел од правниот поредок, дел од практиката на извршната и судска власт, дел од функционирањето на невладиниот сектор во граѓанското општество и дел од процесот на социјализација на човекот. На таков начин вградена безбедносната превенција во целината на општествените односи и процеси и вкупната егзистенција на луѓето, ќе се претвори во снажен анти деструктивен фактор, ќе врши силно влијание врз елиминирањето на криминогените фактори кои ги детерминираат деструкциите во општеството.

Практиката во светот, која е присутна во последниве децении, со репресија и насилства да се решат современите облици на криминалитет и други слични појави на нив, не дава задоволителни резултати. Тоа покажува дека деструкциите и деструктивците кои ги создава општеството, неможат да се разрешат само со репресивни и насилни мерки.

Во науката, која не е идеологизирана, има јасни ставови дека деструктивците се творба на општеството, тоа ги создава, најчесто преку односи и

процеси кои, во сверата на моралноста, ги деформираат личностите и социјалните средини. Така се создаваат разлики и противречности меѓу луѓето и меѓу луѓето и институциите во општеството кои произведуваат предконфликтни или конфликтни состојби кои најчесто завршуваат со деструкции од различен вид.

Нај често употребувани зборови: безбедност, превенција, репресија, попречување, сузбивање, унија, безбедносен систем, безбедносни мерки, безбедносен стабилитет.

1.

Шес години по завршувањето на Втората светска војна (1951 година) отпочна процес на зближување на народите од Европа кој ќе заврши со ***обединување***. Војната остави пустош во природата, материјалните и производни добра и во свеста на преживеваните. Но, има една народна изрека, *секое зло за добро*. Кај водечките лидери и кај граѓаните отпочна процес на формирање нова свест за потребата од зближување, обединување и меѓусебно почитување.

Во идејата да се создаде ЕЗ и покасно ЕУ содржана е безбедносната превенција како, како нов притап кон деструкциите и деструктивците и како доминантна мерка што ќе ја применуваат безбедносните институции.

Во документите на ЕУ на прашањето зошто има потреба од нејзино формирање и кои се нејзините цели во 21 век се одговара на следниов начин:

- *да обезбеди мир, стабилност и просперитет на своите граѓани;*
- *да ги надмине поделбите на континентот;*
- *да осигура безбеден живот на своите граѓани;*
- *да даде поддршка на рамномерен економски и социјален развој;*
- *да се справи со предизвиците на глобализацијата и да ја зачува различноста на народите во Европа;*
- *да ги зачува вредностите на европјаните (одржлив развој и здрава животна средина, почитување на човековите права и социјалната пазарна економија.*

На ***прво*** место се ставаат- ***мирот, безбедноста и стабилитетот***. А, пак, да се воспостават нови современи вредности, да се градат успешно и да се сочуваат е сложен потфат кој го детерминираат мноштво фактори. Тие вредности можат да се воспостават и да

функционираат успешно за да се постигнат целите, главно на два начина: со **безбедносна превенција** (превентивна безбедност) или со **безбедносна репресија**. Безбедносен стабилитет постигнат со репресивни мерки, (со мерки на застаршување) прво не трае долго и второ ги загрозува човековите права, слободи и демократија. Од тие причини на безбедносниот стабилитет постигнат со безбедносна превенција треба да му се даде предност затоа што обезбедува трајност и гарантира права, слободи и демократија. (8: стр.5-7)

Во ЕУ се здружуваат европските држави во кои живеат граѓани со различни националности, различни религии, различни традиции, различни степени на култура и граѓани со различни социјални стандарди. Долгата историја, за жал, покажа дека тие нееднаквости и разлики биле фактори за создавање на спротивставени интереси, конфликти и судири кои некогаш доведувале и до меѓусебни уништувачки војни. (5: стр. 11-17)

Во новата европска творба би требало да се гради правен систем со норми кои ќе ги обединуваат народите по неколку битни основи – рамномерен и не дискриминаторски и не протекционистички развоток на економинијата, праведен судски систем, квалитетен безбедносен стабилитет, праведна партиципација на државите во заедничките институции на унијата, создавање услови за културно зближување, со полн почит на рзличните култури но и отварање на процеси за создавање на универзални културни вредности како претпоставка за зближување на луѓето преку создавање на безбедносна култура (5: стр.57-62)

Според правните правила кои се донесени досега и според практичните мерки за создавање институции на заедницата, основна цел е да се пресретнат конфликтите, противречностите и деструкциите кои порано се случувале. Значи во самото моделирање на многу сложената заедница вградена е безбедносната превенција како нејзин главен столб (– рбет – кичма). (18: стр.5-6)

2.

Мерките и активностите кои ги превземаат или можат да ги превземат институциите на безбедносниот систем, општо земено се делат на два вида: **превентивни и репресивни**. Безбедносната превенција е **мерка и метод** на работа на безбедносниот систем во државата.

До колку безбедносната превенција биде вградена како интегрален дел на безбедносниот систем во ЕУ, ќе се намалат репре-

сијата и другите насилни мерки за решавање на безбедносните проблеми.

За да може безбедносниот систем успешно и непречено да функционира во практиката, потребно е и тој во организациска и функционална смисла да е оспособен да може успешно и непречено да применува безбедносни мерки.

Кога се гради и моделира **безбедносната политика** по правило во демократски ориентираните земји предност и се дава на **превенцијата**. На тој начин се избегнува можноста да се воспостави репресивен безбедносен систем кој во одредени случаи ќе се јавува како оттуѓен дел од системот кој ќе постане загрозувач на човековите права и слободи, наместо борец за нив.(7: 118-128)

Основа врз која се одлучува за видот на мерките кои треба да се превземат при разрешувањето на безбедносниот проблем, превентивни или репресивни или комбинирани е **безбедносната проценка**.

Првенствена цел на социјалната и криминалната политика е предупредувањето (пресретнување на криминалните и другите деструктивни појави) Во вкупното функционирање на безбедносниот систем во државата *безбедносната превенција има многу важна улога*. Ова особено и посебно се однесува на заштита на културното наследство. (13: стр. 3-8)

Безбедносната превенција во државата и општеството треба да се воспостави како интегрален дел на правниот поредок и како интегрален дел на функциите на државните и недржавни институции. Тоа подразбира дека безбедносната превенција треба да постане дел од правниот поредок, дел од практиката на извршната и судска власт, дел од функционирањето на невладиниот сектор во граѓанското општество и дел од процесот на социјализација на човекот. Вака вградена безбедносната превенција во целината на општествените односи и процеси и вкупната егзистенција на луѓето, ќе се претвори во снажен анти деструктивен фактор, ќе има силно влијание за елиминирање криминогените фактори од сверата на општествените појави и процеси кои ги детерминираат деструкциите во општеството.

Во науката, која не е идеологизирана, има јасни ставови дека деструкциите се творба на општеството, тоа ги создава, најчесто преку односи и процеси кои ја деформираат личноста и социјалните средини, во сверата на моралноста. Така се создаваат разлики и противречности меѓу луѓето и меѓу луѓето и институциите во општеството кои произведуваат предконфликтни или конфликтни сос-

тојби кои најчесто завршуваат со деструкција.

Во актуелниов период во науката, а уште помалку во практиката не се среќаваме со темелно истражување анализа и проценка на феномените **алијенација** и **експлоатација**, како извори на деструктивните пјави.(2-стр. 18-20). Од друга страна пак, исто така на **педагошките, психолошките, етичките и други науки** кои пртставуваат основа во процесите на социјализација и еманципација на личноста, не им се посветува нужно внимание. Ваквата состојба укажува на тоа дека се остава простор да егзистираат факторите кои произведуваат деструктивци и деструкции, што се потврдува и со реланоста дека многу облици на криминалитет и други негативни појави се во постојан пораст. Современиот свет од богатствата што ги содава, за оружје и други убојни средства троши милиони пати повеќе од колку за образование, наука, социјална и слично.

3.

Семантички зборот безбедност, различно се сваќа и толкува. Но, авторот на трудов **безбедноста ја дефинира** на следниов начин:

“Безбедноста е состојба која се однесува на светот, континентот, регионот, националната држава и во неа на вредносниот систем (основниот национален капитал) природата; човекот; човековите творби; културното наследство; културата; парите; институциите и слично.

Безбедносната состојба може да биде: одлична, добра, сложена, сложена со можност да се влоши; лоша и нејасна.

За да се утврди каква е безбедносната состојба се изготвува безбедносна проценка. Тоа е документ во кој што се содржани проверени и релевнтни факти врз основа на кои се носи заклучок каква е безбедносната состојба во поглед на:

1/ ризиците, заканите, загрозувањата или непосредните напади на некое добро (вредност) и

2/ способноста на безбедносниот систем да може да ги превенира, детектира, проценува и ги открива факторите кои ја загрозуваат безбедноста и го дестабилизираат безбедносниот стабилитет”

4.

Современото поимање и вреднување на безбедносната превенција, би требало да значи чекор напред во криминолошката наука, особено во делот на водењето на криминалната политика.

Досегашната практика, како што истакнавне и понапред, потврдува дека безбедносните системи во откривањето, следњето и сузбивањето на криминалните појави применуваат репресивни и превентивни мерки. Криминолошката наука се залага тоа да се прави комбинирано со примена на двата вида безбедносни мерки. Но, се поставува прашање на која мерка треба да и се даде предност?

Скоро сите општествени науки кои допираат до сверата на деструкциите во општеството, бараат одговор на прашањето: кои фактори создаваат деструктивци и деструктивни појави? Скоро сите се согласни генерално, општо да одговорат дека општествените состојби, вкупноста на односите во заедницата, социјалната средина, ги создаваат и деструктивците и деструктивните појави. До колку се согласиме со овие становишта на општествените науки, тогаш нормално е преку најсоответни мерки да ги следиме, откриваме и сузбиваме криминалните и други слични на нив негативни појави. Во оваа смисла би било полезно да се создадат матерјални, кадровски, организациски и други услови кои ќе овозможат безбедносниот систем посебно да му се посвети на криминогените и други општествени фактори и услови кои ги творат деструкциите, криминалците и криминалните дејствија. Тоа ќе овозможи на превенцијата да му се даде предност како мерка за решавање на сложени прашања од оваа област.(3:47-58)

Авторот се залага, ЕУ при моделирањето на безбедносниот систем на унијата, посебно да му посвети внимание на современо вреднување на безбедносната превенција. Што подразбираме под поимот современо вреднување на безбедносната превенција? Одговорот би требало да се засновува врз потврдената реалност дека со репресија и насилство применувано од соодветни институции, досега несе постигнати позитивни резултати во успешното решавање на овие сложени проблеми.

ЕУ е многу сложена творба во секој поглед. Таа треба да функционира како сложен систем кој ќе ги гради односите и процесите преку правниот систем и врз него преку правниот ред. Уште во моделирањето на организацијата и функционирањето на Унијата треба да се води сметка за односите, процесите и состојбите кои би продуцирале деструкции, а не да чекаме да се случат за потоа да употребиме репресија за да на тој начин ги решаваме криминалните случувања. (4: 15-25)

5.

Поимот **безбедносна превенција** е изведен од општиот поим *превенција* (preventio –lat.); превентива –проактивно делување. Има значење на спротивно делување од репресијата- *пресретнување, попречување на некое зло* или друг вид деструкција што ако не се попречи може да се случи.

Безбедносната превенција подразбира **најопшт вид превенција** која се применува во најмалку три области и тоа, **превенција према:**

1) **сите безбедносни појави** со кои можат да бидат агрозени безбедноста и безбедносниот стабилитет без оглед на дали можеле да бидат произведени од *природата, техничко-технолошките процеси, општеството* или од *човекот*;

2) **престапниците**-сторители на: аморални и асоцијални појави; социопатолошки појави; прекршоци и кривични дела;

3) **кадровскиот потенцијал** кој врши безбедносни функции во рамки на безбедносниот систем во државата.

Во прилог ќе ги изложиме трите доминантни толкувања на превенцијата:

1/*Од семантички аспект превенција значи пресретнување попречување на некоја појава со која можела да се загрози безбедноста, односно да се наруши безбедносниот стабилитет на некое општо или индивидуално добро (вредност)*

2/*Во правна и социолошка смисла, безбедносната превенција како безбедносна мерка и метод на работа, представува облик на општествена реакција, планска и координирана активност на општествените субјекти и државните органи на предупредување (пресретнување) на противправните однесувања и латентните престапи кои можеле да се случат како тежки облици на прекршоци или кривични дела.*

3/*Во криминолошка и криминалистичка смисла, безбедносната превенција представува теоретско воопштување и систем на практични мерки и активности на општеството и стручните органи за елиминирање, отстранување на причините и условите кои доведуваат до делинквенција.*

Безбедносната превенција сватена како *пресретнување, предупредување на престапот*, значи **примена на сите можни мерки кои имаат за цел да го намалат обемот и тежината на**

криминалитетот и другите загрозувачки појави, прку ограничување на приликите и другите услови кои му погодуваат на можниот престап.

Во криминолошката литература, во светски размери, во зависност од целите и содржината, востановени се **три вида превенција**. (3: стр. 47-58)

1/Примарна превенција подразбира превземање на пределинквентни мерки на општествена превенција, поради предупредување и попречување на делинквентните појави и однесување во општеството и државата.

2/Секундарна превенција претставува систем на мерки на општествената акција и реакција на изразената (манифестираната) делинквентна активност. Ги опфаќа сознанијата кои ги откриваат конкретните причини на криминалната оријентација, како и објективните и субјективни детерминанти на таквото однесување. Во мерките кои се применуваат во секундарната превенција спаѓаат и различните видови **превоспитување и рехабилитација**: психолошки, социјални, здравствени и други мерки за ресоцијализација на личноста.

3/ Терцијална превенција насочена е кон попречување на повратот меѓу примарните делинквенти, а со помош на мерките на рехабилитационниот третман. Се спроведува поради елиминирање на штетните влијанија и реагирање на средината во која живее бившиот делинквент, врз основа на програмата на специјалистичките медицински советувашишта за алкохоличари и наркомани.

Друг вид класификација на превенцијата

1/ Техничка превенција се спроведува со примена на технички средства, како што се: специјалните брави за заклучување на воланот кај колите, сефовите во банките, контролата на анките, аеродромите, железничките станици, автобуските станици и други објекти преку видео надзор и други технички средства

2/ Специјална превенција – насочена е кон примена на мерки и активности према конкретен случај, конкретен објект или личност. Во поглед на мерките превенцијата може да биде “позитивна”- преку воспитување, обезштетување и слично или “негативна” - преку застарување и неутрализирање да се постигне целта, лицето да се однесува во согласност со правните норми.

3/ Генерална превенција – насочена е кон криминалната средина и према општите причини за делинквенцијата, со општи мерки на општеството за попречување на криминалитетот. Насочена е и кон

социјално културниот амбиент и средината преку делување со правниот систем и мерките на воспитното делување и влијание, промените во општествените односи и отклонување на објективните услови кои погодуваат за појава на криминалитетот.

Во теоретска смисла генералната превенција представува психолошки притисок, дека преку казната треба да се одвркаат потенцијалните сторители на кривичните дела и криминалните однесувања. Застапниците на оваа теорија сметаат дека, самата престава за казната која го очекува сторителот, кај него ја слабее мотивацијата да се однесува делинквентно, криминално.

Во врска со превенирањето на можните социјални и други видови граѓански немири вреди да цитираме едно сваќање познато како дел од кинеските мудрости:

*“Кај народот е така – ако има добра егзистенција, има добро срце. Ако нема егзистенција, се губи добрината на срцето. Ако згасне добрината на срцето се појавува **разврат, подлост, лошотија и секакви лоши страсти**. Ако на тој начин луѓето загклават во гревови, а потоа ги прогонувааш со казни, тоа значи му правиш стапица на народот”* (20: стр. 62)

4/ Криминолошка превенција -е процес на теоретско воопштување и систем на практични мерки и активности на општеството и државните органи во насока на отклонување на **причините, условите и поводите** кои можат да доведат или доведуваат до делинквентни појави.

5/ Криминалистичка превенција- подразбира активности и мерки према конкретна личност, која извршила прстап или личност за која има сознанија дека претставува потенцијален сторител на прстап (1:стр.265-267)

6.

Безбедносниот систем на Европската Унија се конституира врз основи на големината на Заедницата, ризиците, опасностите и загрозувањата на темелните вредности, позитивните традиции на земјите членки на заедницата во функционирањето на нивните безбедносни системи и целите кои треба да се постигнат во поглед на безбедносниот стабилитет.

Народите кои живеат на Европскиот континент се по уверливи се определени да учествуваат во процесите кои водат кон здружување и обединување. Има позитивна тенденција да се напушти практиката на меѓусебни конфронтирања, судири и војни. Наместо тоа,

настојувањата одат во насока, да се содаде моќна заедница од околу 500 милиони жители, во која ќе се остварува економски напредок, ќе се развиваат и јакнат слободата, демократијата и човековите и граѓански права.

Државите членки на унијата, истовремено ќе функционираат како национални држави со сопствен правен систем и поредок, и како интегрални делови на Унијата. Во оваа смисла се поставува прашање колку националната држава ќе губи од својот суверенитет, односно колку од него ќе делегираат (во) на Унијата?

Унијата за да може да функционира со нужен степен на безбедносен стабилитет ќе формира одбранбено – безбедносен систем кој би требало да биде способен кадровски, организациски и функционално да ги заштитува темелните вредности на унијата од нивно загрозување од различни ризици, закани и загрозувања кои потекнуваат од поединци деструктивци, од национални организирани криминални групи или од мулти-национални криминални организации. Практиката досега покажа дека има негативни безбедносни појави кои преставуваат еднаква опасност за националанта држава и за унијата. Такви се: тероризмот; Финансискиот криминал; стопанскиот криминал; трговијата со луѓе; недозволената тргови и шверц со дрога и други психотропни супстанции; киднапирања, убиства; организирани криминални облици на проституција и слично. (19: стр.16-21)

Безбедносниот систем ќе се гради и ќе функционира со цел да ги заштити основните вредности на заедницата- капиталот сој таа располага, во зависност од обемот и сложеноста на загрозувачките фактори. Колку е по проширено и опасно загрозувањето, толку и безбедносниот систем ќе се развива и ќе функционира успешно во справувањето со спомнатите видови деструкции.(12: стр. 308-310)

Безбедносниот систем на ЕУ, кој што треба да се конституира со сите свои конститутивни делови, представува многу сложена творба. Главно тој се состои од: безбедносно право, (правни норми со кои се уредуваат односите во сверата на безбедноста); институциите на системот (државни, приватни и граѓански) и безбедносните мерки (превентивни и репресивни). (14: 267-270) Авторот со овој труд има намера да ги актуелизира мерките кои ги превзема безбедносниот систем и тоа, со посебен осврт врз превентивните безбедносни мерки. Ова затоа што до колку безбедносната мерка не применета благовремено, во обем и вид кој нјдобро одговара за решавање на безбедносниот проблем, постои опасност таа наместо

да го реши проблемот, да содаде нов проблем. Во медицинските науки ако се примени не соодветна мерка-не соодветна терапија, може кај пациентот да произведе фатален исход.

7.

Националните безбедносни системи заедно со безбедносниот систем на ЕУ треба да функционираат во услови на единство, особено во поглед на заштита на универзалните вредности од заедничките опасности од загрозувања.

Во светот постојат искуства на држави кои се обединети во заедници, унии, федерации и слично, но нема модел како функционираат националните системи во однос на системот на заедницата на држави и обратно. Во обединетите земји, според она што досега е познато, националните системи во некоја смисла се еден дел од системот на заедницата (Унијата), а во друг дел се национален систем кој делува и функционира во рамки на просторот во кој се остварува државниот суверенитет. Од друга страна пак централниот безбедносен систем на унијата функционира самостојно но и во одреден дел со ингеренции да дејствува во одредени случаи и во националната држава. Таквите односи се веројатно неопходни, но треба да бидат правно и во практиката така уредени да неможеат да произведат недоразбирања, противречности и конфликти. Ова го истакнуваме за да покажеме колку многу се сложени нештата од областа на безбедноста во услови на здржени земји, како што е ЕУ.

Заклучоци

Во трудов направен е обид да се покаже дека **безбедносната превенција** во функционирањето на безбедносниот систем во Европската унија, како систем на мерки и како метод, може да претставува моќно средство за разрешување на безбедносните проблеми на најцелисходен начин.

Праксата на човековата историја – опстојувањето и развојот, покажува дека превенцијата претставува нераскинлив дел од индивидуалното човеково и пошироко општествено однеување. Поради тоа безбедносниот систем, законито треба да практикува превенција како услов да се попречат или минимизираат криминалните и друг вид деструкции со кои се загрозуваат вредностите кои се услов за егзистенција и прогресивен развој.

Безбедносната превенција во трудов е третирана како општа

мерка и метод со кои треба да се пресретнат не само криминалните, туку и природните и други закани и загрозувања кои потекнуваат од природата и техничко-технолошките процеси.

Исто така се покажува дека моделирањето на современи облици на безбедносна превенција врз научни основи, влијае врз хуманизирањето на односите во општеството и посебно врз безбедносниот систем.

Користена литература:

1. Бошковиќ М. Криминолошки лексикон, Нови Сад 1999 год
- 2.-Гордон М. Оксфордски речник по социологија, МИ-АН Скопје, 2004 год.
- 3.-Gorast M. Osnove preprecevawnja kriminalitete, Ljubljana 2002 god.
- 4.-Dordevic I. Bezbednosna arhitektura u uslovima globalizacije, Slu\beni glasnik,2007 g. Beograd
- 5.-Клаус–Дитер Б. “АБВ на правото на заедницата”Еврпска заедница, 2000 год.
- 6.-Кековиќ З. и Кешетовоќ Ж. Кризни менаџмент и превенција кризе, Факултет безбедности, Београд, 2006 год.
- 7.-Pagon M. i Anzic, Policiske dejavnosti v svetu, Ljubljana 1998 god.
- 8.-Паскал Ф. Европа во 12 лекции, Европска заедница,2006 год.
- 9.-Ристов Ј. И Топузова Л. Темелни акти на УНЕСКО за заштита на културното наследство, Скопје,2006 год.
- 10.-Ристов Ј. Хашкиот протокол од 1999 год, Заштита на културните добра во случај на вооружени судири, Скопје 2002 год.
- 11.-Ристов Ј. Инструменти за заштита на културното наследство, Скопје 2008 г.
- 12.-Spaseski J, Varstvoslovje, Revija za teorijo in prakso zagotovljavanja varnosti, 2009 god. str. 305-316
- 13.-Вреднување на превенцијата во заштита на културното наследство, ...
- 14.-Спасески Ј, Аслимоски П и Бачановиќ О.Педагошка социопатологија, Битола 2009 год.
- 15.-Сулејманов З. Меѓународна кривично-правна помош, Академик, Скопје, 1999 год.
- 16.-Тасева С. Перење пари, Скопје 2003 год.
- 17.- Европска конвенција за човекови права, Скопје 2000 год..
- 18.- Прирачник за институциите на Европската унија, Скопје 2003 год.
- 19.- Европска унија, Правда и внатрешни работи во Европска Унија, 2004 год.
20. Инград Х. Светската мудрост, прво издание, Скопје,2007г

Prof. Jordan Spasevski, PhD

The need for contemporary evaluation of preventive security measures while building the EU security architecture

Abstract

The European Union constitutes itself as a community of European states that is to unite around 500 millions of citizens. This new community in the world founds itself in a continuing process of creating institutions and organs, which will help it function as a new creation that should provide stable economic, political, security and other kind of stability.

Within those processes, it also enters towards creating a contemporary defence and security architecture, which in terms of organization and function should enable peace and stability as a precondition to successful functioning of the newly created Union.

The author of this paper intends to actualize and to give a priority of preventive comparing repressive measures, as a basic precondition in order to successfully preclude and repress all destructions that hamper or aggravate the progressive development of the community. This approach by no means negates the stances of criminology that destructions are being precluded and repressed with combined use of preventive and repressive measures.

It is the intention to establish the security prevention within state and society as an integral part of juridical order as well as of functions of governmental and nongovernment institutions. It entails that the preventive function should become a part of juridical order, part of practice of executive and judiciary authority, part of the functioning of nongovernmental sector within civil society as well as part of the process of socialization. The security prevention built-in the entirety of societal relations and processes and the overall existence of people in such a way, will turn itself to a strong anti-destructive factor and will exercise strong influence on eliminating the criminogenic factors that determine the societal destructions.

The world-wide practice, present in the last few decades, to solve the contemporary forms of criminality and other phenomena similar to them using repression and violence, doesn't bring satisfactory results. It shows that destructions and offenders that society creates, cannot be resolved only by using repressive and violent measures.

Within the science that hasn't been ideologized, there are clear stances that offenders are a creation of society, that it creates them, frequently through relations and processes, that, in the sphere of morality deform the persons and social settings. Thus a differences and contradictions are being created among people and between people and institutions within society that produce pre-conflict and conflict states, which, most frequently end with destructions of different kind.

Key words: security, prevention, repression, preclusion, union, security system, security measures, stability.

д-р Цане Мојаноски

Редовен професор на Факултетот за безбедност – Скопје

cmojanoski@fb.uklo.edu.mk

ДИЛЕМИ ВО ДЕФИНИРАЊЕТО НА МЕТОДОЛОГИЈАТА НА АСФАЛИАЛОГИЈАТА

(Резиме)

Предмет на трудот се некои од основните теориско-епистемолошки пристапи и дилеми во определувањето на Методологија на безбедносната наука или Методологија на асфалиалогиијата (asfalia- безбедност; logia- наука).

Безбедноста е сложена појава. Човекот во секојдневниот живот на различни начини доаѓа со безбедноста, односно особено се сложени активности на тој план. За да се занимаваме со безбедносна активност, како и секоја друга активност е условена од потребата за определени средства, начини, патишта – методи на безбедносно постапување. За да биде успешен во занимавањето со безбедносните активности, треба да се располага со особени, специфични знаења за предметот и методите што се применуваат при проучувањето на предметот на науката. Така доаѓаме до методологијата како наука за методите. Ако сакаме во таквата наука за методите да ги опфатиме сите методи што се употребуваат при секое бавење со активност од безбедносен карактер или безбедносна активност, тогаш логично е таквата дисциплина и така да се нарече - методологија на истражување на безбедносните појави.

Ако ја наречеме методологија на безбедносната наука, односно методологија на асфалиалогиијата, тогаш таа би се ограничила само на оној начин на занимавање со безбедносни активности кои се нарекуваат наука. Но покрај научното занимавање со безбедноста, луѓето со безбедносни активности се занимаваат и на други начини. Така покрај науката за безбедноста (асфалиалогиијата), на која примарна цел и е создавањето на безбедноста, се развила и филозофијата на безбедноста, со иста цел (се разбира, со пинакви методи).

Клучни зборови: асфалиалогиија, методологија на асфалиалогиија, методика, криминалистичка методика, филозофија на безбедноста

Вовед

1. Предмет на трудот се некои од осовните теориско-епистемолошки приоди во определувањето на Методологија на безбедносната наука или Методологија на асфалиологијата (*asfalia*- безбедност; *logia*- наука). Овде ќе отвориме само дел од прашањата што се неопходни за дефинирањето на асфалиологијата и потребата од конституирањето на нејзината Методологија.

Стремежот на науката е, определен поим да го дефинира со помош на јазички операции, „со што помалку зборови, ако е можно, тоа да биде и со само еден збор“¹. Самиот поим „значење“ различно се сфаќа: номиналистичката теорија го определува како однос меѓу знакот и емпириските факти, но секогаш, знакот мора да е знак на нешто (ствар), на некаков предмет. Под предмет во најширока смисла на зборот ги подразбираме сите видови физички нешта, психички реалитети, како и сите видови човечка теоретска и практична дејност. Затоа, знакот може да биде знак на некој предмет само за некое свесно битие. Нема знак без свест за значењето. Јазикот на науката е научното средство со чија помош се изразува научната содржина. Тој е специфичен систем на знаци за соопштување на основните судови за сварноста. „За разлика од другите знаци, кои содржат и чувства, јазикот на науката е орудие на мислата кое е формиран по логички пат. Раководен од логиката, но и од потребата цврсто да стои на теренот на податоците, јазикот на науката е од посебно симболичко значење. Само така, ако овозможува постигнување на неопходната комуникативност за научна работа, научниот јазик е плодотворен“.²

Ни се чини за потребно да извршиме прецизирање на терминологската и содржинската страна на термините и поимите безбедносна наука и безбедност. За да се прави дистинкција меѓу овие два поимими предлагаме именувањето на науката за безбедност да се врши со термин кој ќе пошироко ќе е прифатен и на единствен начин ќе се практикува. Имено, кованицата на два старогрчки поими (*asfalia*, *ασφάλεια* = старогрчки – безбедност; *logia*, *λογία* – наука) именувањето на науката за безбедноста би го вршеле со поимот **асфалиологија** = наука за безбедноста)³. Но, можни се и други начини на

¹ М. Печујлиќ, В. Милиќ: Методологија друштвених наука, ДБ График, Београд 1995, стр. 13

² Ch. W. Lachenmeyer, *The Language of Sociology*, New York, 1971.

³ *ασφάλεια* - безбедност, сигурност, гаранција, трајност, заштита, претпазливост,

именување. Така професорот Јордан Спасески, заради влијанието на англискиот јазик во современиот свет, смета дека науката за безбедност, односно безбедносната наука треба да се именува со поимот **секјуритологија** (secutity – безбедност и logia – наука). Токму заради тоа е неопходно да се позноваваме со именувањето на оваа наука.

Секоја наука треба да исполнува четири основни конститутивни елементи: а) да има јасно дефиниран *предмет* со кој се занимава; б) да има своја *методологија*, т. е. доволно развиени поаѓалишта, методи, постапки (техники) и инструменти *за проучување* на својот предмет; в) да поседува доволен број сознанија за својот предмет, *средени во научниот систем* во кој одговараат, г) да располага со доволно развиен *јазик* на (категоријални и останати поими, синтагми, термини, симболи и др.) со кои може да ги *соопштува* сознанијата за предметите со кои се занимава⁴.

1. За поимот безбедност и безбедносна наука (асфалиологија)

Во продолжение ќе ја актуелизираме расправата за разликата меѓу дејноста безбедност и науката која се занимава со неа, односно, научното промислување и откривање на научните закони и законитости во општествената област - безбедност. За овие две нешта најчесто се употребуваат поимите безбедност и безбедносна наука или во множина науки. Но, меѓу нив не се прави јасна дистинкција. Најчесто кога се зборува за безбедносната наука расправата се води за безбедноста и нејзината структура. Во таа смисла денес поимот безбедност се употребува во повеќе значења. Што е науката⁵? Овде го поставуваме прашањето - *што е тоа асфалиологија*? Дали денес на ова прашање може да се даде изричен, потполн и решителен и тој да е за мнозинството истражувачи прифатлив одговор? И најлапидарниот одговор на овие прашања ќе покаже дека науката се сфаќа како

верност, увереност, доверба, надежност, силост, цврстина, разборитост, опрезност, неколебливост и (бушон - електр. осигурувач). Овој израз (η ασφάλεια) го задржал своето значење од КЛАСИЧНИОТ старогрчки јазик до НОВОЗАВЕТНИОТ БИБЛИСКИ византиски грчки јазик сè до КАТАРЕВУСА и до современиот ГОВОРЕН грчки јазик - ДИМОТИКИ, ќе забележи д-р Ратомир Гроздановски – редовен професор на Богословскиот православен факултет во Скопје.

⁴ Банѓур, Поткоњак: *Методологија педагогије*, Савез удружења педагога, Београд, 1999, стр. 32;

⁵ Živan Ristić: “**О истраживању, методу и знању**”; Institut za pedagoška istraživanja; Beograd 1995; стр. 17-18;

систем на знаења за стварноста. Medawar, смета дека науката е “организирано знаење”. За Ракитов науката е знаење, таа е систем на знаења за законите на функционирањето и развојот на објектите. Munz, пак смета дека изразите “наука” и “знаење” се синоними и дека, освен збрката, ништо не настанува од настојувањето да се одржи општата разлика меѓу значењата на тие два изрази”⁶.

Науката е интернационална и социјална дејност. Како и секоја друга дејност на човекот, таа е насочена кон некоја намера. Намерата не е да се манифестира некоја функција, туку, нејзиниот контекст е општественото битисување на човекот, а нејзината телеологија е социјалната телеологија, таа им служи на општествено спознавателни цели. Значи, станува збор за сознајна дејност на стекнување знаења што се во функција на општествените потреби и цели. Можеме да констатираме дека науката е формата за човечковата сознајна дејност која е целно определена и насочена и која историски се развива. Таквата определба произлегува од нејзината природа која не може да е сфатена и да се развива надвор од нејзините цели во определен социокултурен и историски контекст.

2. За поимот „безбедност”

Но, што е безбедноста? Безбедноста е сложена појава. Неколку погледи за поимот безбедност, веројатно ќе не упатат на дилемите. Така според Radosav Gaćinović⁷ етимолошки набљудувано, изразот безбедност потекнува од латинскиот збор **securitas - atis**, што значи безбедност, отсуство на опасност, извесност, самодоверба, храброст, заштитеност (**securus** лат. - сигурен, безбеден, сигурен, храбар, уверен, постојан, цврст, предан, вистинит, итн.). Назначениот терминолошки израз послужил како фундамент во теоретското изучување на проблемот на безбедноста. Според него, во англискиот јазик се користат два изрази: *security* и *safety*. Овде посебно се нагласува дека терминот *security*, најчесто се користи да се означи „националната безбедност” (*secure* - сигурен, да осигура) - *national security*, што имплицира на остварување и чување на државниот националниот интерес. Со терминот *safety* пак, се означува способност за дејствување, за избегнување на несакани безбедносни ситуации или импликации. Оттаму се извлекува констатација дека безбедноста е состојба во која се наоѓаат правните субјекти, т.е состојба на релативно присуство или отсуство од загрозувањето и/или спроведувањето на

⁶ Според, Живан Ристич, цит дело, стр. 17 -18;

⁷ Радослав Гаќиновиќ: Класификација безбедности, НБП, бр.2/2007 стр.3и 4

правните субјекти за кои е одговорна државата⁸. Така и за Walter Lippmann: „нацијата е безбедна во онаа мерка во која таа не е доведена во опасност да ги жртвува своите клучни вредности”. Arnold Wolfers: смета пак дека само „во објективна смисла безбедноста се мери со отсуство на закани за усвоените вредности, а во субјективна смисла во отсуството на стравот дека тие вредности можат да бидат загрозувани (нападнати)”. Vagru Buzan вели дека: „во случај на безбедноста зборуваме за тежнението кон слободата од заканите. Во контекстот на меѓународниот систем безбедноста е способност на државата и општеството да ги зачуваат независни својот идентитет и својот функционален интегритет”. Booth и Wheeler: „стабилната безбедност единствено може да се достигне од народот и групите кои другите не лишуваат од неа; ова може да е постигнато ако безбедноста ја сфатиме како процес на еманципација”⁹.

Поимот безбедност најчесто е доведуван со поимот држава. Мирко Грчиќ во основните државни функции, покрај услужната, економската, правната, социјалната и идеолошката, се вбројува и безбедносната функција, како супстрат на претходно наведените државни функции. Безбедносната функција може да се идентификува и со принудната функција на државата, врзана за зачувување на виталните вредности на општеството: суверенитетот, територијалниот интегритет и независност, како и борбата против сите видови на криминални дејствија¹⁰. Според Слободан Милетиќ „безбедност е, именка, и тоа апстрактна, односно мисловна именка која не е од материјална природа, значи не може да се опипа, туку само се чувствува и замислува”. Тој смета дека човекот е „безбеден ако не е изложен на опасности, кога е заштитен од загрозување и повредување на неговиот физички интегритет, неговата приватност, достоинство и сигурност, кога се заштитени неговите слободи и права, посебно и правото на сопственоста, т.е. кога неговиот имот е заштитен од отуѓувања, уништувања или оштетувања против неговата волја¹¹”. Оттаму авторот смета дека „безбедноста на човекот е состојба на заштитеност на човекот од опасности”, односно, „безбедноста на граѓаните не е можна без безбедност на нивната држава и обратно”. Според друг автор¹², пак безбедноста е „својство на некој

⁸ Милитећ С., Полицијско право, Полицијска академија Београд, 1997

⁹ Цитирано според предавањето на Miroslav Hadžić: Pojam i sadržaj pojma bezbednost www.fpn.bg.ac.rs/pages/p_id3/data [10.04.2010]

¹⁰ М. Grčić: Politička geografija, Geografski fakultet, Beograd, 2000, стр.133

¹¹ С. Милетић: Полицијско право, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 22

¹² Љ. Стајић: Основи система безбедности, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 18

реален, општествен, природен или технички субјект (суштество, творба или предмет) манифестирано како воспоставена, одржана или унапредена состојба и/или вредност, а која се изразува преку исполнување на минимум одредени (безбедносни) стандарди својствени на тој субјект, кои му овозможуваат реална основа за опстанок, раст и развој без оглед на носителите, обликот, времето и местото на можно загрозување.”

Според Рамо Маслеша, „безбедноста претставува најосновната општествена цел без која нема опстанок на општеството и овој поим се употребува речиси во сите области на животот и работата и оттука сите настојувања одат во правец на воспоставување на соодветна рамнотежа помеѓу човекот и безбедноста”¹³. За Синиша Таталовиќ безбедноста е „структурен елемент на опстојувањето и дејствувањето на поединците, општествата, државите и меѓународната заедница и таа е една од темелните животни функции”¹⁴. Митко Котовчевски смета дека „безбедноста може да се третира како состојба во која е осигурен урамнотезениот физички, духовен, душевен и материјален опстанок на поединецот и на општествената заедница во однос на другите поединци, општествени заедници и природата или безбедноста во суштина претставува иманентен структурен дел на општеството што во себе вклучува определена состојба, односно определени особини на состојбата, а исто така и дејност, односно систем”¹⁵. И за Трајан Гоцевски, безбедноста во најширока политичко - правна смисла ги опфаќа мерките и активностите за зачувување и заштита од сите видови загрозувања на независноста и територијалната целовитост на една земја и заштита на внатрешниот државен и правен поредок.

Во литературата нема идентична и јасна определба за јазичниот термин со кој би се определила содржината на безбедноста, смета Јордан Спасески¹⁶. Не е секогаш јасно што се подразбира под поимот безбедност. Во стручните и теоретските трудови, а уште повеќе во слободниот говор, се употребуваат најмногу три збора: безбедност, сигурност и заштита за да се подразбере иста содржина,

---

44;

¹³ R.Masleša: Теопије u sistemi sigurnosti, Magistrat, Sarajevo, 2001, стр.7

¹⁴ S. Tatalović : Nacionalna i međunarodna sigurnost, politička kultura, Zagreb, 2006, стр. 11;

¹⁵ М.Котовчевски: Национална безбедност на Република Македонија, прв дел, Македонска цивилизација, Скопје, 2000, стр.21;

¹⁶ Ј. Спасески Ј., Македонија- столб на безбедноста и мирот на Балканот, Обнова-Кочани, Скопје, 2005, стр.37:

односно да се изедначат според нивното значење. Но, тоа не е така, и има потреба да направиме содржинско разграничување меѓу нив:

Според Ј. Спасески, терминот безбедност - се употребува со него да се објасни дека вредностите во општеството се безбедни како резултат на функционирањето на еден цел систем во кој што се уредени вкупните односи со правни и морални норми како и функционирањето на еден целосен безбедносен систем преку мерки и активности со кои се „создава“ безбедноста, се чува и се унапредува¹⁷. Безбедноста и според теоријата за хиерархијата на човековите потреби на Абрахам Маслов, стои веднаш до потребата за исхрана и минимум биолошка егзистенција. „Кога ќе кажеме дека живееме безбедно, тогаш мислиме на општото, „милје“ во коешто човекот ја остварува својата животна и работна - творечка егзистенција. Кога нема загрозувања под она што го нарекуваме „нормално“ - она што може да се толерира, тогаш можеме да кажеме дека постои просечна безбедна состојба“¹⁸.

Сигурност - овој термин, според овој автор, најчесто го среќаваме во хрватската литература и со него во лексичка смисла се заменува терминот безбедност. Во нашиот јазик (говор) се употребува овој термин, но со конкретнo значење. И терминот заштита - се употребува, повеќе, за да се објасни конкретен вид заштита на некое добро. Тогаш имаме конкретен објект (човек, материјално или духовно добро) и конкретна мерка со која се штити (физичка, техничка, здравствена и сл.)¹⁹.

Од досегашната расправа можеме да констатираме афалиологијата своите научни сознанија ги црпи од мноштвото чинови, дејствија процеси, односи и творби во создавањето, развивањето и зачувувањето на безбедноста. Според тоа, афалиологијата за предмет на своето истражување ја има безбедноста како состојба, организација и функција. Безбедноста како состојба претставува заштитеност на некое добро, вредност, придобивка, општество (заедница). Во политичко-безбедносна смисла ја опфаќа целокупната заштита на државата од сите видови субверзивна дејност и на другите штетни дејности и влијанија. Во структурата на науката како нејзин сооставен дел се поставува прашањето за нејзината методологија.

---

¹⁷ Според теоријата за хиерархија на човековите потреби на Абрахам Маслов, безбедноста стои на второ место, веднаш под потребата за исхрана и минимум биолошка егзистенција.

¹⁸ Ј. Спасески, цит. дело стр. 37.

¹⁹ Исто, стр. 37

3. Дали постои посебна Методологија на асфалиологијата?

Методологија на асфалиологијата се занимава со безбедносните активности кои се нарекуваат наука. Но покрај научноото занимавање со безбедноста, луѓето со безбедносни активности се занимаваат и на други начини. Така покрај науката за безбедноста (асфалиологијата), на која примарна цел и е сознавањето на безбедноста, се развила и филозофијата на безбедноста, со иста цел (се разбира, со поинакви методи). Ако сакаме да ги проучиме истовремено двата видови сознанија на безбедноста - и науката и филозофијата, односно нивните методи, тогаш е јасно дека називот методологија на безбедносните науки е претесен за таа цел, затоа што филозофијата (барем во значењето кое овде и го придаваме) не е наука, како што одма ќе видиме.

Но, ќе се согласиме дека луѓето со безбедност не се занимаваат само заради тоа да ја сознаат, теориски, контемплативно. Тие и многу активно, се занимаваат со безбедноста и практично. Тој практичен начин на занимавање со безбедноста има два вида. Еден е ставање на безбедноста која уште не постои; а вториот е остварувањето (примената) на безбедноста која е создадена. Дури меѓу овие два практични начини на занимавање со безбедноста се јавува сознанието за безбедноста, кое му служи на неговото остварување, што значи дека и овде теоријата не е само цел, туку таа и служи на практиката. Според тоа, потребно е да се изучат и методите на таквото практично занимавање со безбедноста, т.е методите на создавањето и остварувањето на безбедноста. Дури тогаш, можеме да зборуваме дека се опфатени сите методи на занимавањето со безбедноста. А дисциплината која тие методи ги проучава треба, доследно, да се нарече методологија на исражување на безбедносната наука (асфалиологијата)²⁰.

---

²⁰ Секоја наука или дисциплина има свој специфичен домен и предмет. Со терминот "домен" или домена", како што истакнува И. Трајковски, најчесто се означува *поле, делокруг, област подрачје* или *регион* на нечие дејствување, или важење на некоја норма, а во политичка смисла со него се означува *територија* или "*земја*" под власт или под јурисдикција на некоја држава. По аналогија на тоа се дефинира и "доменот на науката". Доменот на научните дисциплини се дефинира со следните два елементи: а) со **степенот на монополизираност** на правото научно да се дејствува, односно да се истражува во односната област и б) со **степенот на важење или признавање на сознанија на односната наука во толкувањето** и во објаснувањето на појавите во соодветната домена". Трајковски, И.: Социологија што е и како се употребува?, Матица Македонска, Скопје, 2000, стр. 119;

4. Поимот методологија на асфалиологијата

Од досега изложеното произлегува дека методологијата е наука за методот, односно за методите, а методологијата на безбедносните појави – е наука за методите на истражување на безбедноста. Меѓутоа, терминот *методологија* има и едно друго значење, иако тоа помалку се употребува, а истовремено и не одговара на вистинското етимолошко значење како на порано споменатото значење²¹. Во тоа, другото значење, таа означува збир на методи (кои се употребуваат во некоја наука, односно некоја друга дисциплина). Од контекстот не е тешко да се утврди во кое значење овој збор е употребен. Ние овде ќе ја употребуваме, пред се, во нејзиното прво, вистинско значење - наука за методите.

Методологија како наука ги изучува методите. Како што веќе истакнавме, методологијата на асфалиологијата ги изучува методите што се употребуваат при занимавањето со безбедноста, односно безбедносните активности, било теориски – сознајно, или пак како практична дејност. Меѓутоа, јасно е дека сознајните методи се различни, најчесто и особено различни од практичните методи. Затоа во определена смисла, и методите кои ги изучува методологијата до некоја мера терба да се разликуваат, а тоа, ќе се согласите, претставува една од тешкотиите за нејзината изградба како наука за сите методи, како сознајни, така и практични. Последицата на тоа е тоа што таа од така различните методи има многу малку можност да каже што е општо за нив, та затоа нејзиниот општ дел е релативно мал во

---

²¹ Зборот МЕТОДОЛОГИЈА е кованица од два изворни збора: *метод* (или изворно на грчки јазик *μεθοδος*, а на латински *methodus*, што означават *постапка, систем, ред, смислен и плански ред, истражување, начин на разбирање и дејствување*) и *логос* што буквално значи мисла, учење, наука за методот, наука за смислената и планска постапка при работата-истражувањето, докек на грчки поимот *logos* значи збор, ум, разум, мисла, разгледување. Методот во суштина е утврдена посапка или начин на истражување. (со анкета или експеримент) на еден мал проблем или дел од проблемот, на некој хомоген процес според содржината и структурата, докека, пак НАУЧНИОТ МЕТОД е циклус фаза која се користи за развој и доизградба на теоријата. оддлени фази во научната метода можат да се означат како: *составување на хипотезата во однос на физичкиот свет, формулирањето на теоријата, собирањето и оценувањето на податоците, конструирањето на математичките модели*. Истражувачите размислуваат за физичкиот свет кој може да се набљудува, или тој тоа што послободно ќе го наречеме "стварност". **Milorad K. Banjanin**: *Naucnoistraživačka metodologija*, Dispublic, Beograd, 2006, стр. 1;

однос на посебниот дел, онај дел кој ги проучува различните методи, сознајните и практичните.

Токму тоа е и основа за издвојување на методологијата на создавањето на безбедносните појави како посебна наука, различна од методиката на практичното занимавање со безбедност (овој вид на занимавање, најчесто се нарекува тактика и техника на безбедносната активност, а методите што тие ги користат, имајќи го предвид нивниот назив, се нарекуват тактички и технички методи, или постапки во безбедносните активности). Треба да се има предвид и фактот дека методите на создавање на безбедносните појави меѓу себе, исто така, особено се разликуваат, дали, при тоа станува збор за филозофски или научни методи, што може да се користи како причина за посебно проучување на методите на научното создавање на безбедноста и да се зборува и за посебна дисциплина – методологија на афалиологијата. Кон ова придонесуваат и тоа што развојот на високошколските и научни институции најмногу ги афирмираат методите на безбедносните (особено криминалистичките) науки, а многу помалку или воопшто методите на филозофијата на безбедноста и безбедносната техника²².

5. Однос меѓу методологијата на афалиологијата и методиката

Поимот методика одамна е дефиниран и често користен поим, но за жал, и сега се случува методологијата и методиката воопшто или недоволно да не се разликуваат²³. Затоа е неопходно, да се разледаат битните својства на методологијата и битните и на методиката, не само за да се воочат сличностите, туку и за да можат да се споредат.

На општествените и природните појави заедничко им е тоа што, тие настануваат, се случуваат и на некој начин предизвикуваат

---

²² Општиот пристап е мисловна точка на набљудување и анализа од која се гледа одредено поле или област на научните проблеми кои се издвојуваат од останатите со цел теоретски да се објаснат. Теоретскиот систем или ориентација доколку теоријата не е доволно систематизирана е одреден, повеќе или помалку поврзан збир на општи принципи со кои се настојува да се објаснат елементите и односите во рамките на одредено поле на теоретското набљудување. (стр. 20);

Општиот пристап е мисловна претпоставка, а ни од една перспектива не се гледа предметот во целина. (стр. 21). Михајло Поповиќ: "Проблеми друштвене структуре" Култура; Београд 1967;

²³ Dževad Termiz: Metodologija društvenih nauka, Šahinpašić, Sarajevo, 2003, стр. 27;

ефекти. Некои појави, особено природните, се одигруваат стихијно, други пак, спонтано, трети со користење на некои рационални методи на дејствување. Како што претходно дефиниравме научната методологија се занимава, пред сè, со методите на строго дефиниранiot процес, поточно со методите на стекнување на ново научно сознание, односно знаење. *Според тоа, на научната методологија централен и е интересот за сите аспекти на научното истражување, логичките, епистемолошките и техничките карактеристики, не само на општата туку и на основната метода на стекнување на научното сознание.*

Кога пак станува збор за методиката, за разлика од методологијата, се занимава со проучување на методите, но и со влијанијата и дејствијата во практикувањето на појавите, промените или создавањето на определена појава. *Истражувањата во рамките на методиката се само еден од практичните инструменти за дејствување врз појавата*²⁴.

Централен интерес на научната методологија е да истражува како да се дојде до вистинитото сознание за појавата или процесот, методиката, пак истражува и инструкира како да се влијае на појавата или процесот, како тој да се реши, да се дојде до сознание, што ќе е во функција на целите, или пак да се создаде нова појава-процес. Во такви случаи, методиката ги користи научните и методолошките сознанија и ги трансформира во методи на влијание и практикување. Така методиката се јавува како корисник на науката, односно методологијата. Истовремено, методиката се јавува и како предмет на науката - методологијата и како извор на сознанија на науката – методологијата²⁵. Во таа насока значајна е врската меѓу методологијата и методиката. Таа се остварува со стимулирање на битните својства во применувањето на науката – методологијата. Методиката овозможува научните сознанија да се практикуваат. Таа е своевидна оперативна на методологијата.

Методите на криминалистичките истражувања се другиот важен елемент од појмовниот апарат на методологијата на безбедносните истражувања. Како што е извесно, научниот метод претставува средство, способност за достигнување на определени сознанија од теоријата и практиката, средство за спознавање, изучување и изменување на објективната стварност. Од структурен аспект научниот метод е систем од регулаторни принципи, кои се насочува со знајната

---

²⁴ Ibidem, стр. 27,

²⁵ Ibidem, стр. 27

дејност на истражување кон објективната вистина. заради таа причинна научните методи, со кои што се служи секоја наука за спознавање и изменување на својот објект, има длабоко хевристички карактер, тие служат за добивање на ново сознание, за реструктурирање на постојното сознание, како и за неговата нова интерпретација.

Усовршувањето на методите за криминолошките, криминалистичките и безбедносните истражувања, во прв ред, се одвива по две линии: преку усовршување на традиционалните, познати методи, и преку воведувањето и искористувањето на новите методи, развиени во другите науки, повеќе или помалку блиски на асфалиологијата, криминологијата и криминалистиката.

Методиката на криминалистичките истражувања во себе вклучва цел систем од методи, техники, процедури и организација на едно конкретно истражување, кои врз основа на претходно разработена концепција на најефективен начин ги реализира неговите цели. Секако методологијата на едно криминалистичко истражување ги разработува стратешките пристапи и дава одговор на прашањата ШТО, ЗОШТО, СО КАКВА ЦЕЛ ќе се истражува, а методиката е материјализирана и практично реализирана методологија, зошто дава одговор на прашањата КАКО, НА КОЈ НАЧИН, СО КАКОВ РЕДОСЛЕД ќе се спроведе истражувањето, како ќе се анализираат и интерпретираат резултатите.

Како што посочува и Стојан Михајлов, методиката е продржение и детална конкретизација на методологијата, се разбира доколку таа ги користи теориите и принципите, ги модифицира и приспособува кон темата и задачите на даденото истражување. „Со други зборови методологијата и методиката се еднородни поими... Очигледната разлика меѓу методологијата и методиката на емпириското социолошко истражување е видлива, и има докажен и степенест карактер”²⁶.

Во нашата земја, како и во паранешната заедничка држава, е особено развиена криминалистичката методика.²⁷ Во операционали-

---

²⁶ Цитирано според: Бижиков,г. и Володев,М.: Методологија и методика педагогических иследования, С. Климент Охридски, Софија, 1998, види. Михајлов, 1980, с. 71;

²⁷ Криминалистичката методика како специјализирана криминалистика ги истражува особеностите на наведените закономерности за конкретни видови (или поточно речено типови) на кривични дела со исти или слични криминалистички карактеристики, во кои, пак спаѓаат повеќе специфични меѓузависни околности поврзани со причинско-последичните односи на кривичните дела настанати при нивното планирање, подготвување, извршување и прикривање, Методија Ангелес-

зацијата на истата не може да се сретне покондензирана и целосна дефиниција. Но определени елементи можат да се утврдат особено во трудовите на Методија Ангелески. Имено, според овој автор криминалистичката методика се дефинира како „систем на знаења содржани во посебни криминалистичко-методични учења за истражување на закономерностите и специфичностите во појавувањето и егзистирањето на одделни типови на кривични настани, кои според анализата на криминалистичките карактеристики (modus operandi во најширока криминалистичка смисла на зборот, механизам на настанување на трагите, личноста на сторителот и на жртвата и др.) упатуваат на можно постоење на конкретно определени типови на кривични дела. Криминалистичката методика изучува информации карактеристични за одделни конкретни типови на кривични дела и за нивни сторители (или информации како за таквите дела, така и за сторителите)²⁸. На таму криминалистичката методика, всушност, и не претставува ништо друго, „туку целокупност на применувањето стандардни методи, начини и средства во рамките на тактиката и техниката на конкретен оперативен, односно кривичен предмет во специфични услови на криминалистичката контрола или обработка и на кривичната постапка на одделни видови на кривични дела и сторители на дела во репресивни и превентивни цели.” Накусо кажано, криминалистичката методика изучува одделни групации или видови на кривични дела, изградувајќи систем на научно-технички средства и методи карактеристични за нивно откривање и превенирање²⁹.

Криминалистичката методика е плански и програмски одредена. Таа има своја програма. Постојат онолку програми (алгоритми) колку што постојат посебни криминалистички методики. Програма е детерминирана од поставената цел. Целта, пак, влегува во предметот на криминалистичката методика и ја детерминира нејзината програмска насоченост за комплексни научни и емпириски истражувања и за изградување оптимални криминалистички средства и методи за проактивно и реактивно справување со криминалитетот според негови групации на кривични дела со исти или слични криминалистички карактеристики³⁰.

Криминалистичката методика се сведува на „целокупност на примената на стандардни методи, начини и средства од тактиката

ки: Криминалистичка методика, стр. 5;

²⁸ Методија Ангелески: Криминалистичка... цит. дело, стр.8;

²⁹ Методија Ангелески: Криминалистичка... цит. дело, стр. 18;

³⁰ Ibidem, стр. 19;

и техниката на конкретен оперативен, односно кривичен предмет, во специфичните услови на криминалистичка контрола, обработка и кривична постапка за одделни видови кривични дела и сторители на дела во репресивни и превентивни цели”³¹.

Врз основа на досегашното излагање може да се констатира дека методологијата и методиката имаат сличности и разлики. Несомнено дека и двете дисциплини тежнеат кон тоа да обезбедат емпириски податоци. Првата во затемелувањето на објективните сознанија и утврдувањето на научните сознанија и законитостите, втората кон примената на научните сознанија и создавањето на основи, емпириски за разрешување на проблемите, односно до создавањето на услови чуѓето да ги чувствуваат благодетите на науката и научните сознанија, но и да создава основи за проверка на теориските знаења, како и за верификација и обогатување на научната теорија.

Сепак, поаѓајќи од погоре изнесените причини се чини дека е логично да се обидеме да создадеме дисциплина која поспецифично, ќе ги анализира, систематизира и класифкува методите, сознаниите и техниките, - методологија на науката за безбедноста (асфалиологијата). Тоа е и потребно, а и корисно, затоа што на тој начин се придонесува кон продлабочување на познавањето на односните методи.

6. Методологијата на афалиологијата како мета-сознајна дисциплина

Проучавајќи ја стварноста, луѓето создале наука (науки) за неа. Науката е нешто што е додадено на постојната стварност - таа,

---

³¹ Методија Ангелевски: Оперативна криминалистика, Самостојно издание, Скопје, стр. 19-20;

Криминалистичката методика се занимава со проучување на особеностите во спроведувањето одделни оперативно-тактички мерки и истражни и судски дејствија при разоткривање на сродни групи или типови кривични дела со ист или сличен начин на извршување, односно според останатите криминалистички карактеристики и според закономерностите во настанувањето на кривичниот настан од кој произлегле, така што припаѓаат на ист-та групација. Широкиот дијапазон од криминалистички средства, начини и методи овде е насочен против конкретни типови кривични дела, така што се откриваат и се проучуваат специфичностите на посебни модели за превентивно-репресивно реагирање против одделни области од криминалитетот. Всушност, не се работи за ништо друго, туку за специјализирани посебни криминалистика за борба против определени видови или подвидови кривични дела. Постојат онолку криминалистички методики колку што постојат и групации на кривични дела со слични криминалистички карактеристики.

значи, не е првобитната стварност. Ова е составено од предметот што науката го проучува. Науката, значи, во таа смисла, е над стварноста. Тоа исто може да се каже и за филозофијата, која исто така, на свој начин, ја создава, односно ја проучува стварноста. Наспроти тоа, практичното занимавање со предметот (науката или филозофијата) е самата стварност (во таа смисла што не е науката, односно филозофијата за стварноста).

Според тоа, можеме да ја разликуваме стварноста како предмет на науката (односно филозофија) од создавањето на таа стварност, односно од исказите со кои се искажува сознанието (и како научно и како филозофски) до кои се доаѓа до стварноста, сознанијата кои во некоја рука се надоградуваат над овие.

За самото сознание за стварноста можат исто така да се даваат искази. При тоа може да се зборува за оддлени сознанија за дисциплините како такви, што значи можат да се даваат исказите за нив, т.е. самите сознанија можат, односно создајните дисциплини, да се проучуваат, за нив да се стекнуваат сознанија и да се искажуваат. Секоја создајна дисциплина е определена е својот предмет и метод на сознание. Секоја од нив има свој настанок и развој, свои закони на развојот, своите творци, секоја има свој значење за луѓето, секоја зависи од општеството и психата на луѓето итн. за сето тоа можат да се искажуваат сознанијата и за секоја засебна создајна дисциплина и може да се создаде нова посебна создајна дисциплина: историја, социологија, психологија итн.

Овие посебни создајни дисциплини, содржат сознанија за некоја создајна дисциплина, која, одново, содржи сознанија непосредно за стварноста, се разликува од создајната дисциплина за која говори според тоа, прво, што не говори непосредно за стварноста туку за создајната дисциплина за стварноста и, второ, што за еден степен е „понатаму“ од стварноста, бидејќи меѓу стварноста и науката се наоѓаат всушност онаа создајна дисциплина за која таа зборува. Според тоа, тука постои стварноста, па потоа создајната дисциплина (за стварноста) во прв ред и потоа - создајната дисциплина (за создајната дисциплина од прв ред) од втор ред.

Методологија на асафалиологијата, значи, делумно припаѓа на мета-дисциплините во поширока смисла. Но, се поставува прашање кој вид е таа и таква дисциплина - дали е мета-наука или мета-филозофија. Одговорот на тоа прашање не може да биде единствен за целата методологија на безбедноста, затоа што нејзиниот предмет е составен од повеќе делови (видови методи на безбедноста) кои не

се од иста природа, па за секој од нив важи поинаков одговор.

Методологијата на асфалиологијата е мета-сознајна дисциплина само кога говори за сознајните методи на безбедносната појава (безбедноста), но не и за техничките методи. Сознајните методи се употребуваат во сознајните дисциплини на безбедносните науки (филозофијата и науката) па во некоја рака влегуваат во нивниот состав; техничките методи се употребуваат во практичкото занимавање со решавањето на безбедносните проблеми: како при создавањето, така и при остварувањето (примената на техничките методи и средства). Со сознајните методи се доаѓа до сазнајни искази, технички - до искази, начела, норми (при создавањето на постапката) или до соодветни однесувања на поедниците (при реализацијата на методите, нормите и средствата). Бидејќи мета-сознајните дисциплини зборуваат за сознајната дисциплина (за стварноста), а не за самата стварност, и бидејќи нејзината задача, покрај другото, е и да го определи предметот и методот на сознајната дисциплина, затоа методологијата на истражување на безбедносните појави (безбедноста) спаѓа во мета-сознајните дисциплини, дотолку повеќе што и таа зборува за методот на сознајните безбедносни дисциплини.

Користена литература

1. Ангелески, М.: Криминалистичка методика, ФОН, Скопје, 2008,
2. Ангелевски, М.: Оперативна криминалистика, Самостојно издание, Скопје;
3. Банѓур, Поткоњак: Методологија педагогије, Савез удружења педагога, Београд, 1999,
4. Бижиќов, В. и Володев, М.: Методологија и методика педагогических исследований, С. Климент Охридски, Софија, 1998,
5. Banjanin, K.M.: Naucnoistraživačka metodologija, Dispublic, Beograd, 2006,
6. Гаџиновић, Р.: Класификација безбедности, НБП, бр.2/2007 стр.3и 4
7. Grčić, M.: Politička geografija, Geografski fakultet, Beograd, 2000,
8. Котовчевски, М.: Национална безбедност на Република Македонија, прв дел, Македонска цивилизација, Скопје, 2000;
9. Masleša, R.: Теорије u sistemi sigurnosti, Magistrat, Sarajevo, 2001,
10. Милитећ С., Полицијско право, Полицијска академија Београд, 1997
11. Печујлиќ, М., Милиќ, В.: Методологија друштвених наука, ДБ График, Београд 1995,
12. Поповиќ, М.: “Проблеми друштвене структуре” Култура; Београд 1967;

13. Ristić, Ž: O istraživanju, metodu i znanju; Institut za pedagoška istraživanja; Beograd 1995;
14. Спасески, Ј., Македонија- столб на безбедноста и мирот на Балканот, Обнова- Кочани, Скопје, 2005,
15. Стајић, Љ.: Основи система безбедности, Правни факултет, Нови Сад, 2008,
16. Трајкоски,И.: Социологија што е и како се употребува?, Матица Македонска, Скопје, 2000;
17. Tatalović,S. : Nacionalna i međunarodna sigurnost, politička kultura, Zagreb, 2006,
18. Termiz, Dž: Metodologija društvenih nauka, Šahinpašić, Sarajevo, 2006;
19. Hadžić, M.: Pojam i sadržaj pojma bezbednost
www.fpn.bg.ac.rs/pages/p_id3/data [10.04.2010]

Prof. Cane Mojanoski PhD

Dilemmas in defining the methodology of asphaliology

The subject of the paper are some of the basic theoretical - epistemological approaches and dilemmas in the determination of the Methodology of security science or the methodology of asphaliology (asfalia-security; logia-Science).

Security is complex expression. People in everyday life in many ways comes to security, respectively the activities on that plan are especially complex. To deal with security activity, and any other activity is conditioned by the need for certain resources, ways, roads - safe methods of treatment. To be successful in engaging the security activities, you should be equipped with particular, subject specific knowledge and methods used for study the subject of this science. In that way we are coming to the methodology as a science of the methods. If we want in that science for methods to cover all methods used in practicing any activity of security nature or security activity, than it's logical that discipline to be called - Research Methodology of security expressions.

If we called methodology of security science, respectively methodology of asphaliology, than she would be limited only to one way of engaging with the security activities that are called science. But despite the scientific engaging the security, people with safety activities are engaged in other ways. Thus beside the science of security (asphaliology), which primary purpose is cognition of security, and developed the philosophy of security, with the same goal (of course, with different methods).

Key words: asphaliology, methodology of asphaliology, methodology, Criminal methodology, philosophy of safety

Željko Nikač, PhD

Associate Professor at the Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade,
zeljko.nikac@kpa.edu.rs

Danijela Spasić, MA

Assistant at the Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade,
danijela.spasic@kpa.edu.rs

GEOPOLITICAL POSITION OF SERBIA AND REGIONAL COOPERATION IN SOUTHEAST EUROPE

***Abstract:** Geopolitical position of Serbia analyzed through the region of South-East Europe, or the region of the Balkans, has been determined as a starting point for the research of forms, specific qualities and intensity of regional connections. In terms of time, the analysis comprises the 20th and the beginning of the 21st century, considering the fact that this period, according to its turbulence and complexity of social and geopolitical transformations has made a powerful influence on mutual relations of both the countries in and beyond the region. In addition to this, the mentioned period has been marked by intensive regional cooperation in the form of organizations or initiatives, launched with a goal to respond to changes and challenges of financial globalist trends, economic, social and political metamorphoses of both Europe and the world, but also to new, contemporary security risks and threats. Serbia at that, as other countries in the region of South-East Europe, is faced with greater challenges than it is the case with other post-communist countries of Central Europe considering the course of security sector reforms.*

Serbia nowadays should choose such geopolitical strategy which would guarantee national integrity and security, maintaining of sovereignty and its own identity. The key question here is the question of choice among a few options - to maintain security by balancing between the great powers, to maintain security by connecting to a mentor (one of the great powers) and harmonization and projection of one's own interests through their interests, or to maintain security by inclusion into a collective system of security which guarantees collective defense.

This is why in the implementation of its strategic goals, as is also expressed in its Defense Strategy Serbia is oriented towards the strengthening of its power, using various modes: by building its own defensive power; by establishing stable and secure relationships with its neighbours; by developing partnerships and cooperation with other countries and establishing reliable alliances. In this way Serbia, as many other countries standing at the threshold of the EU as a monumental institution should show by their own example to those further away how to organize and prepare for the forthcoming sequences of approaching and integration. This represents more and more important segment of regional political and security dynamics.

Key words: Serbia, geopolitical position, regional cooperation, security challenges

Introduction

To gather without uniting; this cooperation should get a form of network capable to unite individuals and groups under the conditions where no one could dominate or deny someone else of something and where all sources related to difference of experience, personal views and programs would be preserved. New planetary civil society is still a project, a society which is yet to ripe, which cannot be compared with any other social creation before.

Pierre Bourdieu

The international security environment is being changed rapidly by **globalization** as an actual planetary process and contemporary reality of international relations. New technologies have contributed to increased international inter-dependence and inter-connections among the countries, which means that conflicts or economic crises in various parts of the world seem not so far away (Tatalović, 2005). On the contrary, they have huge influence on each other.

Under the conditions when the bipolar order is dismantled and the free market and the values of liberal democracy of the western type are promoted, the countries as individuals or at least the majority of them cannot build secure enough ways to get included into globalist flows (Kilibarda 2008, 267-268). On the other hand, boundaries are not so firm and national countries find it more and more difficult to control the flow of goods, people, information, weapons, and other across their borders, which implies that the traditional concept of security, based on military forces and territorial defense does not represent the key instrument to solve the security issues any more. Therefore, the security concept acquires new dimensions as well (such as, for instance, security of people). When the risk and threat issues which exist in the global world are concerned, it is necessary to point out that nowadays, although there still exist the traditional threats (wars inside the countries or between some countries, ethnic conflicts, nuclear weapons...), we are faced with new threats related to the use of new technologies or the growth of non-traditional threats (organized crime, terrorism, ecological and demographic disasters).

National security does not depend only on the military-defensive power of one country but also on its capability to provide economic, political, scientific, technical and technological development. The

necessity of regional connections and closer ties lies in the essence of the need and unavoidability to include countries into globalist flows, but also to defend their national security and the necessity to fight new, non-traditional global threats. The intensity and the type of these bonds, the nature of inter-dependence and the quality of relations among countries of a certain region depend on the relations of their interests – whether they are compatible, reconcilable or contradictory – and what is the approach to achieve these interests (Kilibarda 2008, 268).

I SOUTH-EAST EUROPE, THE BALKANS, SERBIA

1. The concept of a region and regionalism

Region, as primarily geographic concept, includes the system and combination of natural-geographic and other parameters (historical, demographic, political or cultural) which make it recognizable, but at the same time different from neighbouring territories (Kilibarda 2008, 265). From the standpoint of geopolitical implications, which refer primarily to transnational regions, a region represents “a set of geographically connected countries among which there is a certain level of interdependence.”(Kilibarda 2008, 266). Interdependence is achieved and confirmed through practice of multiplying the bonds and establishing various forms of inter-state cooperation at the regional level, which is promoted in the most complete manner by the cooperation of the West European countries. This practice is marked by the name of *regionalism*.

In other words, *regionalism* represents a feature of international order which reflects “certain solidarity, union or similarity of goals of a group of countries, which might be a consequence of special historical, geographic, political or economic conditions of the given territory”, which results in conclusion of special agreements, establishment of alliances and international organizations among these countries (Pravni leksikon 1970, 974).

The subject of research of forms, specific qualities and intensity of regional connections in this paper is represented by the region of South-East Europe, or to be more specific by the region of the Balkans. In terms of time, this analysis covers the last decade of the 20th century and the beginning of the 21st century, considering the fact that this period in its turbulence and complexity of social and geopolitical transformations made a powerful impact on mutual relations of both countries in the region and those beyond the region. In addition to this, the mentioned period is also marked by intensive regional bonding in the form of organizations or initiatives, launched with the goal to respond to changes

and challenges of financial globalist trends, economic, social and political metamorphoses of both Europe and the world, but also to some new, contemporary security risks and threats. The countries in the South-East Europe region in the course of the reform of their sectors are faced at that with greater challenges than it was the case with other post-communist countries of the Central Europe.

2. The region of South-East Europe and the Balkans

“We must by all means work on the Balkan Alliance. The Balkan Alliance cannot be just a Yugoslav Alliance. All Balkan nations should be in this union. It is the task of the future Serbian politics to take care how this alliance would be achieved.”

(A speech by Stojan Novakovic in the National Assembly, December 20, 1908)

The Region of the South-East Europe has been burdened by heavy armed conflicts in the course of the last decades which followed the dissolution of the former SFRY. Simultaneously with these processes, there was also a gradual connecting among the countries of the Central and Eastern Europe with a goal of faster joining the European and Euro-Atlantic integrations.

Multilateral cooperation based on regional foundation represents a general orientation in the development of the international relations (inter-state, corporative, etc.) after the World War II. However, this trend has arrived in the Balkans with a certain delay. The first attempts of regional multilateral cooperation in the second half of the 20th century failed because of turbulent events which took place in the territory of the former SFRY during the 1990s (Lopandić 2001, 55-62).

The conditions in the region have changed considerably following the dissolution of the former Yugoslavia, so that this region does not represent “a black hole” of European security and direct threat to neighbouring countries any more. The possibility of any military attack occurring among these countries nowadays has been eliminated, together with the possibility to carry out any regional military action. However, the paradox is the fact that dangers disturbing the security of this region have not yet been eliminated regardless of that the international armed forces are still present here and regardless of that there have been attempts to improve these relations. The security issue is still related to nationalist, religious or social factors considering that the nationalistic feelings, ethnic conflicts, xenophobia and huge economic problems represent a part

of political reality of this region. At the same time, the existence of organized crime, corruption, black economy and other deformities which escalated during and after the war still represent the actual challenges for the regional security.

South-East Europe is a heterogeneous region, comprised of a large number of various nations, cultures, religions which function at a relatively small territory. Regardless of the existence of differences in political, economic, social and cultural aspects of the countries in this region, they have enough common characteristics to create solid foundations for cooperation. Dedication to bilateral and regional cooperation, especially in order to improve integrations into Euro-Atlantic structures, remains an important interest of these countries. In other words, regional cooperation serves to the countries of this region as a catalyst of their efforts to integrate into larger structures. At the same time, supporting the regional initiatives to achieve cooperation in this part of Europe (The Council of the Baltic Sea States, the Visegrad Group, the Black Sea Economic Cooperation Pact), and especially taking into account the recent conflicts, the European Union has firmly insisted on establishing and maintaining regional cooperation as a precondition for the development of any kind of relations among the countries of the region and the European Union. Defining the above mentioned cooperation as an alternative to the state of instability, the European Union clearly points out their main goal: to improve the cooperation among the neighbouring countries and to establish favourable climate for a long-term peace and viable development.

South-East Europe has not yet developed its new political identity. It is being built contrary to the stereotype of the Balkans as the “barrel of gunpowder”. Economic underdevelopment, social tensions, the character of a society in transition, complete with all cultural, ethnic and confessional differences are pointed out as the main obstacles to integrated regional structures.

Within such a set objective milieu, the concept of regional cooperation which is imposed today as dominant in the territory of South-East Europe, and especially considering the role of Serbia in the region, is the concept of “proactive diplomacy” and active participation in the work of consulting forums which deal with solving of regional problems (Fatić 1999, 87).

3. Geopolitical position of Serbia and the necessity of regional cooperation

Don't you ever extend your hand so much that you cannot pull it back.

Sir William Scott

Geopolitical position of a country, both in conceptual and dynamic sense, unites a complex evaluation of natural potentials, geo-demographic processes and contemporary cultural and political reality. It contains the influences of geographic factors on political and historical process and conditions the development of a state and possibility of its inclusion into economic, political and security integrations (Grčić 2000).

In contemporary world processes, marked by establishing of new world order and ever increasing regionalism, the geo-territory of Serbia acquires a new dimension. It is particularly expressed in geopolitical decomposing, economic processes and social-economic structures, but also in ethno-demographic structure and overall demographic problems. At the same time, within the regionalism of South-East Europe, i.e. the countries of the Western Balkans, the EU endeavours to form trans-border regions are of special importance, the role of which would be “to defunctionalize state borders, decreasing their role of barriers”.

Geographic and demographic factors of the geostrategic position classify Serbia into a group of small countries in the world, which together with another eight countries and four mini-states of Europe shares a misfortune not to have exit to a sea. At the same time, Serbia is currently positioned at the economic rear of Europe, considering that in the last decade of the 20th century its gross domestic product (GDP) was reduced by a half, and this is why it will need at least ten years to reach average GDP of West-European countries even under the most favourable circumstances (Janković 2007, 38) .

The important characteristic of geopolitical position of Serbia is its historical advantage of a “shatter belt” area, sanitary cordon and Balkan geopolitical node where various strategic interests of the Central Europe, Euro-Asia, Atlantic and Islamic world (the four *Great territories*) intertwine (Sekulović et al. 2008, 12). *Atlantism* has important geopolitical interests at our geo-territory, the traditional bearers of which used to be the Great Britain and France, and nowadays it is the USA. As a counterbalance to Atlantism, Germany is constantly striving towards the creation of the European diagonal, the vector of which is directed towards

the Balkans, Asia Minor and the Near East (the so-called *Drang nach Osten*). The main instrument in contemporary German geopolitics at that is its foreign economic activity.¹ Geo-territory of Serbia is traditionally under the influence of Arabic-Islamic world as well. The greatest importance in this relationship belongs to Turkey, Iran, and the countries of the Middle Asia, the Near East and Northern Africa.

Pan-European Corridors²

As early as in 1914 Jovan Cvijic (Cvijić 1991) wrote that “Serbia is geographically predisposed to be centralizing area of the South-East Europe due to its marked geographic directresses – longitudinal and transversal valleys which have the characteristics of uniting and imbuing in wider regional constellations.” According to Cvijic’s view, Serbia is a Balkan state which has a function of a regional geopolitical center within the context of center-periphery relations. According to him, united independent Balkan states may originate if the center (Serbia) unites its adjacent peripheral zones (a part of Pannonia and the countries of Austro-Hungarian Empire), but in favour of and in the interest of the West Europe (Cvijić 1991). Only then will the Balkan countries (according to Cvijic’s thesis) be able to control the main routes from the Central Europe across the Balkan Peninsula to Asia Minor, taking over the function of

¹ In the last decade of the 20th century Germany was an absolute leader among foreign-trade partners and investors in Serbia and in all countries of the Southeast Europe.

² <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Slika:Paneuropetransport.png>

barrier against the German expansion.

However, if the geopolitical position of Serbia is assessed realistically, it should take into account the following:

- At the beginning of last century Cvijic characterized the position of Serbia as a dangerous crossroads or “medium for squaring accounts, rushing and running through. “ However, the Balkans today as a whole is more a transit zone than a crossroads. Once royal roads have been replaced by European corridors, air, railway and river corridors (Grčić 2008, 9).
- Cvijic observed the South-Slavic countries as a great civilization barrier between Europe and Asia (Euro-Asian features). The East Balkans today is a part of Western economic and military-political structures, while the West Balkans is still economic and geopolitical sub-continent of Europe.
- Cvijic characterized the position of Serbia as central in the Balkan Peninsula, but without its own exit to the sea. This is why the head side of Serbia is seen towards the South, at the seashores of the Aegean and Adriatic seas respectively. The head side of Serbia today is directed towards the Danube and the Danube basin (Grčić 2008, 9). However, the position in the middle of the Danube basin is important, but does not have a quality of a geopolitical key. The hinterland of Serbian ports at the Danube cannot be compared with the potential of sea ports such as Thessaloniki, Rijeka or Costanza.
- The Balkan Peninsula is open on the outside, but rather difficult for imbuing and uniting on the inside. Cvijic believed that the powers of uniting and imbuing may overpower the forces of isolation and separation, which produce the Balkanization effect. Due to uneven regional development and local centers of power, Serbia has been put in a position to fight for its territorial integrity and the place within the European community, and thus in a way for a new European acknowledgment.
- Although Cvijic was of the opinion that South-Slavic nations have much in common in culture, language and character, and that they can create a state to the measure of European political and historical opinion, it is clear today that the Balkan countries share “borders-fronts” and not the zones of active bonds. Neighbouring relations are burdened by regionalism and separatism, which additionally burdens trans-border cooperation and geopolitical position of Serbia.

Taking into account both the Cvijic's considerations of a geopolitical position of Serbia from the beginning of the previous century and the events which marked the end of that same century and the beginning of a new millennium, it is crystal clear that the security position of Serbia in the Balkans today is fundamentally determined by the activity of international organizations which deal with the security issues, primarily the OESC and NATO, since these are the organizations which decide on the outcomes of regional conflicts under the legitimacy wing of the UN Security Council (Fatić 1999, 68).

To be as specific as possible, the NATO is today a dominant security factor in the South-East Europe and in the Black Sea basin, so that in the years to come the relationship with the NATO will play a key role in forming the future communication security architecture of Serbia with other countries in the region, but also with the members of the NATO and EU. At the same time, the contemporary concept of European security is based on the idea of collective security, whereas the NATO, *de facto*, started to function as an instrument of this security dimension. This is exactly why the regional organizations and initiatives of the countries of the South-East Europe, i.e. the Western Balkans, are turned towards (in)direct bonding and inclusion into an organizational structure of the NATO, i.e. EU.

The reasons objectively boosting the necessity for new forms and initiatives of cooperation among the new and old countries of the South-East Europe are the following:

- The need to get closer to the European Union and other European integrations; cooperation in South-East Europe should be a contribution to European "architecture";
- The objective interdependence of the neighbours, especially taking into account the relative limitations of national markets, the level of economic powers, the need to develop infrastructure and the necessity to regulate ever increasing number of social and economic issues at both regional and international levels respectively;
- The need for better use of one or more common resources and for the liberalization of trade;
- Foreign pressure by the EU and other powers on the Balkan countries to establish better and more efficient cooperation among them;

- The existence of models in other European sub-regions or outside Europe (such as the countries of the Benelux, Scandinavia, the Mediterranean or the Baltic);
- The disappearance of the SFRY (in other words conflicts and/or envy or its successor-countries) in addition to centrifugal boost left a considerable void as well, i.e. it objectively caused the need for new forms of cooperation; (Lopandić 2001, 24-25).
- The necessity to connect police, military, judicial and security bodies/agencies in order to prevent/suppress various forms of organized crime as new security challenges and risks, which do not know interstate borders.

Within such a constellation of geopolitical necessities and security requirements, the inclusion of Serbia into international and regional organizations which are present and active in the Balkans and cooperation with them often implies certain “phases of initiation”, which consist of painful compromises, but such compromises were made by all European countries during the phase of intensive development and after critical periods and wars, because of which the conclusion can be made that not any other path is either realistic or useful. However, due to developmental and civilization reasons, Serbia must get into Euro-integration processes and respond to the Balkans globalization processes, with the consciousness of consequences and its role in these processes. The commitment of the Balkan countries to cooperate is a logical orientation for Serbia, because the process of regional cooperation, bonding and integration of the countries of the region is the first that should begin and only then the integration in the European Union. However, the practice has shown that the majority of the Balkan countries are more and more expressing the tendency of independent joining the EU. Such orientation suggests that in the first decade of the 21st century the regional bonding of the Balkan countries and Serbia will go through a system of European institutions.

CONCLUSIVE REMARKS

Serbia is on the threshold of choosing a geopolitical strategy, the one which should guarantee national integrity and security. Faced with reality, it must seek a solution to preserve sovereignty and its own identity. The key question here would be the choice between preserving security by balancing between great powers; preserving security by bonding to a mentor (one of the powers) and harmonizing and projecting one’s own interest through their interests, as well as preserving security

by inclusion into a collective security system which guarantees a collective defense. Taking into account the creation of collective security structure on the European soil, an unavoidable question is imposed: is it allowed at all to Serbia to stay aside, i.e. is it going to turn out that “if you are not a part of the system, you are then a part of the problem?”(Janković 2007, 38). This is exactly why, concerning Serbia joining the NATO as the only world effective model of cooperation in security it is particularly important to determine what this concept of cooperative security brings to its citizens, i.e. how it manifests on national security or on the defense system functioning. It is important to note also that joining or the activities within any mentioned regional initiative brings not only obligations or financial costs, but primarily investments and allocation of means for the reforms which will ensure strengthening the capacities of a complete security system (army, police, security services or judicial system). Joining the Partnership for Peace Programme, as an evidence of readiness to join the NATO and EU, or join the regional initiatives, contributes, among other things to strengthening of perception of a “country of trust”, i.e. the creation of more favourable political framework for the withdrawal of foreign investments with expected long-term economic effects.

In addition to this, in order to achieve its European integrations Serbia must be included into several geopolitical initiatives considering the cultural and historical development, geographic position and regional geopolitical structure. It should benefit from its unique position as a country at the crossroads of three important European sub-regions in order to strengthen its role within the processes of integration of its territory and to take a balanced relationship with great powers. The changes in this area are most obvious in the politics towards the neighbours, as well as in the relations with West Europe and other countries which are geographically beyond the European continent, but have an important role for the development of international relations (China, Japan, and others).

When we discuss the geostrategic aspect of the relationship between Serbia and the European Union, it is important to point out two elements: 1. Serbia is situated within the zone of institutional, political and military-security environment of the Union; 2. Within the European NATO ring, Serbia is fatefully stuck between two ethnically and historically explosive and superimposing “Bermuda triangles”: related to Kosovo syndrome, there is an Albania-Macedonia-Serbia triangle, and related to Bosnian Moslem syndrome, there is a Croatia-Bosnia and

Herzegovina-Serbia triangle (Sekulović et al 2008, 18-19). This is exactly why it is in the interest of Serbia to have a substantial and constantly active relationship with the European Union. All activities must be directed towards the alliance with those political, economic and military forces which are involved in the construction of European integrations. Serbia belongs to Europe, not only historically and geographically but also politically and economically. In terms of space, it represents an important crossroads at the Balkans, which creates the doors towards the South-East and as such it could contribute positively to the united Europe.

Favourable geopolitical and geostrategic position of Serbia can be successfully evaluated under the conditions of its full European integration in the following manner: by harmonization of relationships with the neighbours, by stabilization of internal state of affairs and by cooperation with both European and world associations and integrations. This is why a priority geopolitical interest of Serbia is its integration into European economic, political and security system. One of the ways is also its involvement in the initiatives which can be recognized in its Defense Strategy as an institutional framework that provides for the successful response to security challenges, risks and threats which permanently transform acquiring new shapes and forms.

On other words, Serbia today is at the historical turning-point, at the point where its fundamental social values and orientations are to preserve its freedom and sovereignty under all possible security challenges and conditions. In order to maintain its power and secure the appropriate responses to the existing and future potential security challenges, it is necessary that it has a wide spectrum of defense options available, which, due to the limited available resources cannot be provided independently. This is why in achieving its strategic goals, as also pointed out in its Defense Strategy, Serbia is oriented towards the strengthening of its power using various modes: by building its own defensive power; by establishing stable and secure relationship with the neighbours; by developing partnerships and cooperation with other countries and by establishing reliable alliances. In this way Serbia, as other countries standing at the doorstep of the EU as a monumental institution, should give an example to the far-away countries how to organize and prepare for the forthcoming sequences of approaching and integration. This represents more and more important segment of regional political and security dynamics.

“The Peninsula is a separate world. The countries and nations on

it, as on board the same ship, must have one general political problem and political ideal, no matter how versatile they are otherwise... Will the Balkans open its sleepy eyes once and see its gigantic cultural capacity, if it swings as a whole..."

(Isidora Sekulić, The
Balkans, 1940)

LITERATURA

- Vukolić, B.**, 2005. Evropska unija: model političke integracije za Balkan. Beogradska otvorena škola. Beograd.
- Gajić, D.**, 2006. "Regionalna saradnja zemalja jugoistočne Evrope na vojnom planu". Međunarodna politika. (1120-1121): 48-54.
- Grčić, M.**, 2008. "Cvijičeva percepcija geografskog položaja Srbije". Glasnik Srpskog geografskog društva. (2): 6-12.
- Đukanović, D., Nikolić, G.**, 2008. "Saradnja država jugoistočne Evrope u oblasti unutrašnjih poslova i pravosuđa". Nauka, bezbednost, policija. 13(1): 37-53.
- Đukanović, D., Kekić, D.**, 2008. Začeci regionalne saradnje zemalja Jugoistočne Evrope u oblasti odbrane. Međunarodni problemi. (4): 149-163.
- Janković, D.**, 2007. "Evroatlanske integracije kao moguće bezbednosno opredeljenje Republike Srbije". Vojno delo. (4): 12-39.
- Jonjić, D.**, 2005. "SEDM - inicijativa ministara odbrane Jugoistočne Evrope". Hrvatski vojnik. (26). Zagreb.
- Kilibarda, Z.**, 2008. Osnove geopolitike. Fakultet bezbednosti i Službeni glasnik. Beograd.
- Knezović, S.**, 2007. "Security Cooperation in South East Europe - Home-grown vs. Externally Sponsored Initiatives", Western Balkans Security Observer, Central and Eastern European Online Library, (6): 25-32. (on www.ceeol.com).
- Lopandić, D.**, 2001. Regionalne inicijative u Jugoistočnoj Evropi. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Evropski pokret u Srbiji. Beograd.
- Lunić, N.**, 2007. "Republika Srbija i regionalne bezbednosne integracije". Vojno delo. (4): 40-71.
- Petković, M.**, 1997. Geopolitičke paralele na pragu XXI veka. NIGP "Kalekom". Beograd.
- Sekulović, D., Gigović, Lj.**, 2008. "Evropska komponenta geopolitičkog položaja Srbije". Vojno delo. (3): 9-21.
- Stojić-Karanović, E., Zečević, R.**, 2001. Dosadašnji aspekti Pakta stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi u sferi unapređenja regionalne ekonomske saradnje (aspekt Dunavske saradnje). Institut za međunarodnu politiku i privredu. Beograd.
- Strategija odbrane Republike Srbije**, Ministarstvo odbrane Republike Srbije,
http://www.mod.gov.rs/lat/dokumenta/strategije/strategija_odbrane_lat.pdf

Strategija nacionalne bezbednosti, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, <http://www.mod.gov.rs/cir/dokumenta/strategije/strategije.php>

Tatalović, S., Bilandžić, M., 2005. Osnove nacionalne sigurnosti. MUP RH. Zagreb.

The US & NATO: An Alliance of Purpose. 2004. Diane publishing Co. p. 80.

Fatić, A., 1999. Novi međunarodni odnosi. Službeni list SRJ. Beograd.

Cvijić, J., 1991. Geografski i kulturni položaj Srbije. Sabrana dela, knjiga 4/1, drugo izdanje. Književne novine. Beograd. (Glasnik SGD, 1914. (3-4) Beograd).

SUMMARY: *Within the contemporary world processes, marked by establishing of new world order and ever increasingly expressed regionalism, the geo-territory of Serbia acquires a new dimension. It is particularly expressed in geopolitical decomposing, economic processes and social and economic structures, but also in ethnic-demographic structure and overall demographic problems. At the same time, within the South-East Europe regionalism, i.e. the countries of the West Balkans, there is a special importance in the EU endeavours to establish trans-border regions, the role of which would be to „defunctionalize state borders, decreasing their role of a barrier.”*

Under such circumstances, the security position of Serbia in the Balkans today is fundamentally determined by the activities of the international organizations dealing with security issues, primarily the OECS and the NATO, since these are the organizations which decide on the outcomes of the regional conflicts under the aegis of the UN Security Council.

In the most specific sense, the dominant security factor in South-East Europe and in the Black Sea basin today is the NATO, so in the years to come the relationship with the NATO will play a key role in forming the future communication security architecture of Serbia with other countries in the region, but also with the NATO and EU member-countries. This is why regional organizations and initiatives of the countries in South-East Europe, i.e. the West Balkans, are oriented towards (in)direct bonding and integrations into organizational „scheme” of the NATO and the EU.

Favourable geopolitical and geostrategic position of Serbia can be successfully evaluated under the conditions of its full European integration in the following manner: by harmonization of relationships with the neighbours, by stabilization of internal state of affairs and by cooperation with both European and world associations and integrations. This is why a priority geopolitical interest of Serbia is its integration into European economic, political and security system

д-р Марина Митревска

Редовен професор на Филозофскиот факултет-Институт за безбедност, одбрана и мир; Универзитет Св.Кирил и Методиј-Скопје

Email: marinamitrevska@yahoo.com

ЧОВЕКОВАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО 21-ОТ ВЕК: НОВИ ПРЕДИЗВИЦИ И НОВИ ОДГОВОРИ

(Резиме)

Во фокусот на трудот е ставена човековата безбедност како ново ниво на разбирање на големиот број закани за опстанок на поединецот во брзиот процес на глобализацијата. Истражувањето е свртено кон импактот што овие закани го имаат на концептот на човековата безбедност. Во таа смисла, особено е значајна операционализацијата на концептот на човековата безбедност и неговото брзо навлегување во надворешната политика на регионалните сили, која придонесе и кон формулирање на различни стратегии за негова имплементација. Всушност, тоа беше начин да се навлезе и во процес со повеќе клучни насоки на преиспитување, пред сè на теориските и практичните политички решенија за остварување на концептот на човековата безбедност. Имено, клучно беше да се детерминираат закани што треба да се отстранат со ефикасните политики и инструменти за негова брза имплементација. Токму затоа, овој процес сериозно се поставува и во контекст на регионот на Југоисточна Европа и Западен Балкан, кој се перцепира како простор во кој демократските норми и нормите на хуманоста и почитувањето на човековите права и различностите, во изминатиот период беа оптоварени со конфликти, кризи и насилство и беа поттиснати. Оттука, последиците, пред сè од етничките конфликти продолжија да продуцираат несигурност и во постконфликтниот период, при што прашањата за човековата безбедност стануваат сè поактуелни, покомплексни, поради што заслужуваат една сеопфатна анализа.

Клучни зборови: *безбедност, предизвици, закани, човекова безбедност.*

Вовед

Од историска гледна точка, безбедноста е фундаментална вредност во човековите односи, додека нејзината состојба е институционализирана преку појавувањето на суверената држава и системот на држави на глобално ниво. Дури и денес, на сегашното ниво на општествен развој, безбедноста е иманентен елемент на постоење и акции на индивидуален, општествен, државен и меѓународен систем. Заедничка карактеристика на овие три ентитети е тоа што во

загрозена средина, сите тие подеднакво се стремат да осигураат состојба на балансирана заемна егзистенција, како во поширока, така и во потесна смисла (на пример, поединецот во однос на другите поединци и државата). Последователно, денешното разбирање на поимот безбедност е во основа холистичко, вклучувајќи го секој аспект од човековата егзистенција и нејзините акции во општеството, како и нивоата на нејзините односи и форми на општествена организација. (Митревска М., Гризолд А., (2009): 17) Затоа, безбедноста се однесува на поединецот, државата и на меѓународниот систем. Оттука, современата безбедносна парадигма е традиционално проучувана во форма на три основни концептуални рамки: човекова безбедност, национална безбедност и меѓународна безбедност. Имено, прво ако не и најважно е што поединецот/индивидуата е најдиректно свесен за неговите индивидуални потреби, па оттука и за потребата од безбедност.

Токму затоа, можеби интермецото на ентузијазмот во врска со изградбата на новиот светски поредок и мировната дивиденда по уривањето на берлинскиот ѕид траеше многу кратко. Во новиот милениум, човештвото со себе го внесе наследството на старите сфаќања и методи за решавање на најгорливите проблеми на глобален, на регионален или на национален план. Ако нешто воопшто се измени, тоа е реториката со која се оправдуваат акциите и концептите кои треба да покажат (и докажат) степен на иновативно и креативно размислување кај најважните светски актери. (Ванковска Б., (2006): 413) Овој пат, како најинтересни се издвојуваат: *концептот на човековата (хуманата безбедност), хуманитарната интервенција, менаџирањето со конфликти, менаџирањето со кризи, и постконфликтното градење на мирот.*

Оттука, еден од најпопуларните, но истовремено и најпотребните концепти на денешнината е концептот на човековата безбедност. Причината за тоа е оправдана. Имено, таа пред сè се должи на генеричката врска меѓу концептот на човековата безбедност и концептот на безбедноста (сфатен во најопшта смисла на зборот). Всушност, тие се тесно поврзани, а основната алка што ги поврзува е *процесот на секуритизација*. Оттаму, се потврдува фактот дека хуманата безбедност, или пак, човековата безбедност (human security) го менува фокусот на интерес од традиционалната безбедност кон безбедноста на личноста, безбедноста на поединецот во општеството. Човековата безбедност препознава дека личната заштита на поединецот и зачувувањето на неговиот интегритет не доаѓа првен-

твено од штитењето на државата како политичка единка, туку од пристапот кон личната благосостојба и квалитетот на животот. Но, човековата безбедност не ги вклучува единствено проблемите на индивидуалната добивка, како, на пример, образованието, здравствената грижа, заштита од криминалот и сл. Оттука, можеби е разбирливо што на овие работи може да се гледа како на дел од целите на државите. Имено, човековата безбедност значи многу повеќе од заштита од структурното, директното физички насилство. Или пак, таа подразбира безбедност на поединците во нивното лично опкружување (на пр. семејството), нивните локални заедници и нивната природна околина.(Митревска М., (2004):135 Следењето на овие насоки, односно поставувањето на прашањето за сигурноста и на поинакво ниво отколку на традиционалното (националното), со сигурност ќе доведе до превенција на можен повторен бран на насилство. Од исклучително значење е да се сфати дека безбедноста, меѓу другото, опфаќа заштита и на општеството и на индивидуите, не само од традиционалните форми (како на пр. агресија), туку и од внатрешното насилство. (Митревска М., (2004): 137) Потребата од еден пристап кон безбедноста, кој повеќе е насочен кон човекот, всушност е засилен од мултиплицирањето на заканите и опасностите и од несигурноста која примарно произлегува од невоените сфери. Ова имплицира дека секоја анализа за хуманата безбедност и за нејзиното влијание врз општеството треба да го има предвид фактот дека хоризонтот на она што се подразбира под мир и безбедност треба да се прошири. Очигледно е дека мирот значи многу повеќе отколку отсуство на војна. Пораката која е во позадината на овој дискурс е дека хуманата (човековата) безбедност повеќе не може да се поима само во воена смисла или како период на прекин на насилство. Имено, таа мора да вклучува елементи кои ќе го оценат влијанието на економскиот развој, социјалната правда, заштитата на природната средина, демократизацијата, разоружувањето, почитувањето на човековите права, владеење на правото, врз нивото на човековата безбедност.

Помалку видливо, но сепак еднакво значајно е што сепак постојат знаци дека на повидок е препознавање на потребите со кои се соочува обичниот човек и кои рефлектираат еден растечки консензус, па оттука безбедноста не може повеќе тесно да се дефинира како отсуство на вооружен конфликт, помеѓу или внатре во државите. Следењето на оваа варијанта ќе значи игнорирање на сериозни проблеми како: *масовна злоупотреба на човековите права, присилно*

раселување на цивилното население во поголеми размери, терориза и, еколошки катастрофи како директна закана за човековата безбедност.

Консеквенциите од ваквите директни закани за човековата безбедност се сериозни, па затоа е неопходен покоординиран општествен пристап во решавањето на овие прашања.

Во рамките на овој пристап се смета дека човековата безбедност опфаќа многу повеќе отколку отсуство на насилен конфликт. Таа ги вклучува човековите права, достапно образование, здравствена грижа и уверување дека секоја индивидуа има можност и шанса да го исполни својот потенцијал. Секој чекор во оваа насока е исто така чекор кон намалување на сиромаштијата, кон зголемување на економскиот развој и секако, кон зацврстување на браната и превенција на конфликтите. Ослободеноста, слободата од страв и слободата на идните генерации да наследат мир и безбедност се главните фундаменти на хуманата (човековата) и со тоа и на националната безбедност.

2. Генеза на идејата за хумана безбедност

Кога станува збор за дефинирање на човековата (хуманата) безбедност, како потреба од создавање на една нова безбедносна парадигма која во својот фокус ќе го има човекот и неговите потреби, можеби најцелисходно е да се тргне од концептот на хуманата безбедност промовиран од страна на Извештаите издадени од повеќе мултинационални независни комисији. Така, во почетокот на 1970-те години, групата **Клуб на Рим** (*The Club of Rome Group*) издаде обемен материјал во врска со хуманата безбедност. Тој претставува својевиден вовед во идејата, која што вели дека постои единствен комплекс од проблеми којшто ги вознемирува луѓето од сите нации: сиромаштија... уништување на животната средина; губење на доверба во институциите; неконтролирано урбано проширување; несигурни работни места и др. Накратко, Извештајот укажува дека: постои комплексен глобален систем којшто влијае на животните можности на индивидуата и дека постојат алтернативни начини за конципирање на глобалниот развој и најважно, глобалната безбедност за одржување и подобрување на тие животни можности.

Исто така, во интерес на промената на размислувањата за развојот на безбедноста во 1980-те години дадоа придонес две комисији, и тоа:

- *Независната комисија по прашања за интернационален развој (Independent Commission on International Development Issues);*
- *Независната комисија за разоружување и безбедносни прашања (Independent Commission on Disarmament and Security Issues).*

Извештајот на првата комисија се заснова врз она што веројатно претставува наједноставен заеднички интерес, а тоа е: „**човекот да сака да опстане, па дури може да се рече дека има морална обврска да го стори тоа**”.

Ова, секако, не ги иницира исклучиво традиционалните прашања за мирот и војната, туку и ги иницира и прашањата како што се: како да се надминат проблемите со недостаток од храна, а со тоа и гладта во светски рамки, како да се надминат проблемите со масовната сиромаштија и како да се надминат проблемите од алармантната разлика помеѓу екстремните услови за живот на сиромашните и богатите? Комисијата, барајќи одговор на трите прашања, со Извештајот праќа пораката дека е неопходно Северно и Западно ангажирање за развој и дека суштината лежи во волјата за надминување на опасните тензии и продуцирање на важни и корисни резултати за нациите и регионите, пред сè, за човекот во сите делови на светот.

Извештајот на втората комисија, со наслов „Заедничка безбедност” го насочи вниманието кон алтернативните начини на размислување за мирот и безбедноста и покрај тоа што извештајот по дефиниција се фокусира на воените прашања и основите на националната безбедност, тој, сепак, потврдува дека покрај од овие, безбедноста во Третиот свет е загрозна и од сиромаштија и од економската нееднаквост. Оттука и пораката од Извештајот е јасна:

„Заедничката безбедност бара достоинствен и мирен живот за луѓето..!”

Во 1991 година, *Стокхолмската иницијатива за глобална безбедност и водство (Stockholm Initiative on Global Security and Governance)* издаде „*Повик за заедничка одговорност*”. Овој повик се однесуваше на другите предизвици за безбедноста, и тоа на „поширок концепт на безбедноста”, кој ќе се справува со закраните кои што произлегуваат од недоволниот развој: „уништувањето на животната средина, прекумерен пораст на популацијата и појава на миграции, како и мал напредок кон демократијата”.

Набљудувано од овој контекст, нивната порака е јасна „Концеп-

тот за глобална безбедност мора да го прошири традиционалниот фокус за безбедност на државите. Треба да се вклучи и безбедноста на луѓето...!” Сите овие извештаи се сметаат за претходници за дефинирањето на концептот на хуманата безбедност. Генерално мислење е дека идејата за хуманата безбедност започнува со извештајот на Развојната програма на ООН (*United Nations Development Program-UNDP*) од 1993 и 1994 година.

Така, Извештајот од 1993 година укажува дека: „Концептот на безбедноста мора да се промени- од ексклузивното нагласување на националната безбедност кон поголем акцент на безбедноста на луѓето, од безбедност преку вооружување кон безбедност преку човечки развој, од територијална безбедност кон исхрана, вработување и заштита на човековата средина.” Извештајот од 1994 година, со наслов: „Рedefинирање на безбедноста: Хуманата димензија”, како свој сегмент ја има хуманата безбедност. Имено, Извештајот укажува дека во центарот на хуманата безбедност стои човекот („people centered”). Според него, хуманата безбедност се однесува на луѓето како индивидуи. Сите овие елементи се теориски предизвик за анализа на развојот на теоретскиот концепт за безбедносните проблеми поврзани со хуманата безбедност. Обидот да се обезбеди теориска основа за пошироко разбирање на хуманата безбедност вклучува исклучителен напор да се процени процесот преку кој проблемите стануваат безбедносни проблеми. Исто така, Извештајот укажува дека: традиционалната концепција за безбедност, фокусирајќи се на територијалниот интегритет, унапредувањето на националните интереси и нуклеарната опасност, ги игнорира јасните и поприсутните опасности насочени кон секој човек воопшто: „За многумина... безбедноста симболизираше заштита од заканите од болести, глад, невработеност, криминал, конфликти и ризици по животната средина.”

Хуманата безбедност не се однесува на оружје, таа се однесува на човечкиот живот и достоинство, се однесува на тоа како луѓето живеат и дишат во општеството, колку слободно го користат правото на избор, колкав пристап имаат до пазарот и општествените можности и дали живеат во конфликт или во мир.

Хуманата безбедност, според својата суштина се поклопува со она што во теоријата на мирот се нарекува позитивен мир. (Human

Development Report 1994:23).

Ваквата перцепција значи позиционирање на човекот во општество на благосостојба, праведни структури и институции, услови за сестран развој на личноста, ослободена од страв и незнаење.

Во нашата анализа ние ја прифаќаме тезата дека хуманата безбедност, сфатена низ оваа призма добива космополитска димензија, односно, престанува да биде парола за акција или надворешна интервенција, туку станува приоритет за секоја држава и за целото општество. Најкратко, според оваа космополитска етика и филозофија на универзалните човекови права, внатре во националната држава или воопшто во глобалните односи, поединецот е мерка, причина и цел на сите акции кои треба да доведат до елиминирање на сите стравови и задоволување на најголем број на базичните човекови потреби (basic human needs). (Ванковска Б., (2006: 60)

Во зачеток на конфликтите, се развива едно ново сфаќање за концептот на безбедноста. Некогаш синоним за одбрана на територијата од надворешен напад, денес безбедноста опфаќа и заштита на општествата и индивидуите од внатрешното насилство. Потребата за еден пристап кон безбедноста кој е повеќе насочен кон човекот, е засилен со постојаните опасности со кои оружјето за масовно уништување, поточно нуклеарното оружје, му се заканува на човештвото: самото нивно име го открива нивниот опсег и нивната цел, доколку би биле употребени. Ова беше теоретски предизвик, како што објаснува Кофи Анан (Kofi Annan), да се развие концептот за безбедносните проблеми поврзани со хуманата безбедност. (Kofi A., 08/22/01)

Анан тврди дека нужно мора да се прошири хоризонтот за она што се подразбира под мир и безбедност. Според него, мирот значи многу повеќе отколку отсуство на војна. Оттаму, хуманата безбедност повеќе не може да биде толкувана само во воена смисла. Поточно речено таа мора да вклучува: економски развој, социјална правда, заштита на природната средина, демократизација, разоружување и почитување на човековите права и владеење на правото.

Согласно со Анан, побарувањата со кои се соочуваме, исто така, рефлектираат еден растечки консензус дека колективната безбедност не може повеќе тесно да се дефинира како отсуство на вооружен конфликт, помеѓу или внатре во државите. Но, Кофи Анан, исто така забележува дека масовното злоупотребување на човековите права, раселувањето на цивилното население во големи размери, интернационалниот тероризам, пандемијата со СИДА, шверцот

со дрога и оружје и еколошките катастрофи се директна закана за човековата безбедност, принудувајќи нè да прилагодиме еден по-координиран пристап кон решавање на овие прашања. За Анан, човековата (хуманата) безбедност во најширока форма, опфаќа многу повеќе отколку отсуство на насилен конфликт. Таа ги вклучува човековите права, примерно владеење, достапно образование и здравствена грижа и уверување дека секоја индивидуа има можност и шанса да го исполни својот потенцијал. Според него, секој чекор во оваа насока е исто така, чекор кон: намалување на сиромаштијата, економски развој и превенција на конфликти. Тој, исто така, нагласува дека слобода од недостаток, слобода од страв и слобода на идните генерации да наследат здрава животна средина, се главните фундаменти на хуманата, а со тоа и на националната безбедност. (Kofi A., 2000: 6)

Според Садако Огата (Sadako Ogata) хуманата безбедност вклучува неколку клучни елементи. Првиот есенцијален елемент се однесува на можноста сите граѓани да живеат во мир и безбедност во државата. Вториот елемент е дека луѓето без дискриминација би требало да ги уживаат сите права и обврски, вклучувајќи ги човековите, политичките, социјалните, економските и културните права. Третиот елемент има социјална содржина или еднаков пристап кон социјалните и другите процеси кои ја прават економската политика. Четвртиот елемент е воспоставување на владеење на законот и независното судство. Секоја индивидуа во општеството би требало да ги има истите права и обврски и да биде предмет на исти правила. (Sadako O., 1998: 20).

Од политички аспект, хуманата безбедност е истражувана од страна на Ханс Ван Гинкел (Hans Van Ginkel), при што, хуманата безбедност за него е интегрирана, одржлива, здружена безбедност од страв, конфликт, непознавање, сиромаштија, социјално и културно лишување и глад. Оваа концептуализација на хуманата безбедност е вградена помеѓу позитивните и негативните слободи. (Hans Van Ginkel, 2000:79).

На концептот на хуманата безбедност му се посветува сè поголемо внимание и од страна на владите на одредени држави. Позитивен пример е канадската влада, според која хуманата безбедност значи слобода од продорните закани по човековите права, сигурноста или животот. Примерот на Канада, кој често пати е аналитички експлоатиран, се однесува на дефинираните пет приоритети во

надворешната политика за напредување во човековата безбедност, и тоа:

- *заштита на цивилите, преку зајакнување на нормите и капацитетите за намалување на човечките загуби во оружените конфликти;*
- *операции за поддршка на мирот;*
- *превенција на конфликти, со зајакнување на капацитетот на меѓународната заедница за превенција или решавање на конфликти и развој на локалните вродени капацитети за да се справуваат со конфликтите без насилство;*
- *државно управување и одговорност, водејќи грижа за одговорност на институциите од јавниот и приватниот сектор во услови на воспоставени норми на демократија и човекови права;*
- *јавна сигурност, со акцент во развојот на меѓународна експертиза, капацитети и инструменти за да се попречат растечките закани создадени од подемот на транснационалниот организиран криминал.*

Затоа се констатира дека градење на мрежа на човекова (хумана) безбедност е голема потреба. Градење на хуман свет, каде луѓето ќе можат да живеат во безбедност и дигнитет, ослободени од сиромаштија и очај, свет, кој за жал е сè уште сон на многумина, а би требало да биде реалност за сите. Градење на такви принципи во секое општество, сигурно ќе значи загарантирано: слобода со еднакви можности за целосен развој на нејзиниот потенцијал. Оттаму, градењето на хуманата безбедност е суштествено за постигнување на оваа круцијална цел за секое демократско цивилно општество. Во оваа смисла, хуманата безбедност ќе значи слобода од заканите за човековите права, неговата безбедност или дури и неговиот живот.

Во овој контекст, од големо значење е да се анализира и концептот на јапонската влада во однос на хуманата безбедност. Имено, владата на Јапонија хуманата безбедност ја дефинираат како зачувување и заштита на животот и дигнитетот на индивидуалното човечко суштество. Во оваа смисла, тие сметаат дека хуманата безбедност може да биде осигурана единствено кога единката е уверена во живот ослободен од страв и ослободен од недостаток а притоа акцентот е ставен на развојот, едукацијата, елиминацијата на сиромаштијата, намалувањето на невработеноста и остварување на

социјалната и здравствената заштита. (Yukio T., 2000: 21)

Во периодот 2001-2003 година, концептот на хуманата безбедност беше ревитализиран низ две дебати предводени од Канада и Јапонија. Првата, иницирана од канадската Меѓународна комисија за интервенција и државен суверенитет, се фокусираше на одговорноста да се пружи заштита (*responsibility to protect*), а втората на одговорноста да се обезбеди развој (*responsibility for development*), предводена од јапонската Комисија за хумана безбедност. (Ванковска Б., 2006:420).

Наместо заклучок: нови предизвици и нови одговори

За концептот на човекова безбедност на почетокот на 21-от век може да се констатира дека продолжува да биде концепт преку кој се расветлува:

Прво, значењето на сигурноста на поединецот/индивидуата.

Второ, овој концепт сè почесто се третира како инструмент преку кој може да се одмерува и капацитетот на државите да продуцираат и да гарантираат сигурност за своите граѓани.

Трето, овој концепт и понатаму се поврзува со развојот и просперитетот и остварувањето на човековите права како предуслови за одржлива безбедност.

Четврто, овој концепт и понатаму се поврзува во врска со ревидирањето на надворешно-политичките приоритети.

Петто, овој концепт продолжува и понатака да се поврзува и со примената на инструментите на државите во остварувањето на политичките амбиции и активностите на меѓународната сцена и тоа како клучен императив на интерес и акција во остварување на безбедноста на поединецот/индивидуата.

Шесто, за овој концепт се потврди дека безбедноста на поединецот/индивидуата е подеднакво важно како и онаа на државата. Оттука, безбедноста анализирана низ човековата димензија и во 21-от век претставува многу покомплексен проблем отколку само отстранувањето на опасноста од директно физичко насилство.

Седмо, владите на Канада, Јапонија и Швајцарија го прифатија и промовираа концептот на човековата безбедност во согласност со сопствените потреби и барање на нови стратегии за економски развој, со што ќе ги олеснат проблемите на социјално ранливите групи.

Осмо, покрај ООН и Европската унија стана еден од клучните

меѓународни актери, која го прифати концептот на човековата безбедност како најсоодветна безбедносна стратегија.

Деветто, концептот на човекова безбедност продолжува да доживува различни форми на операционализација во рамките на надворешната политика на развиените држави, каде што се третира како амбициозен и отворен концепт.

Десетто, и понатаму односот помеѓу безбедноста и развојот е комплексен, односно не може да се постигне развој доколку не се овозможи ниво на безбедност и обратно дека развојот е еден од клучните предуслови за остварување на безбедноста и во 21-от век.

ЛИТЕРАТУРА:

Alagappa M., Asian Practice of Security: Key Features and Explanations, 1988.

Buzan B., People, States and Fear: An Agenda for International Security studies in Post-Cold War Era, 2nd ed., Boulder, CO: Lynne Rienner Pub., 1991.

Foreign ministry web site. <<http://www.dfait-maeci.gc.ca/foreignp/humansecurity/menu-e.asp>>08/22/01.

Galtung Johan, What is Meant by Peace and Security? Some Options for the 1990 s. Vo Transarmament and the Cold War. Essays in Peace Research, Volume VI, Copenhagen: Christian Ejlert Forlag, 1988.

Hans Van Ginkel and Edward Newman, "In Quest of Human Security, "Japan Review of International Affairs 14.1.2000.

Humana bezbednost, Zbirka radova, Fakultet za civilnu odbranu, Beograd, 2005.

Kofi Annan, Towards a Culture of Peace, [http://www.unesco.org/opi/2/lettres/Text Anglais/ Annan E.html](http://www.unesco.org/opi/2/lettres/Text%20Anglais/Annan%20E.html).2001.

Kofi Annan, Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolija, "Two-Day. Session in Ulaanbaatar, May 8-10, 2000, Press Release SG/SM/7382.

Митревска М., Гризолд А., Бучковски В., Ентони В., 2009: Превенција и менаџирање на конфликти, Бомат-графикс, Скопје
Митревска Марина, „Хумана безбедност”, Годишен зборник на Филозофски факултет на Универзитетот Св.Кирил и Методиј, Скопје, 2004.

Митревска Марина, „Градење на мирот и човековата безбедност во постконфликтна Македонија”, Проект: Превенција на конфликти, Фондација Фридрих Еберт, Скопје, 2004.

Sadako Ogata, Inclusion or Exclusions: Social Development Challenges For Asia and Europe, 27 April 1998. [www.unhcr.ch/refwold/unhcr/hcspeech/27 ap 1998.htm](http://www.unhcr.ch/refwold/unhcr/hcspeech/27_ap_1998.htm) 08/22/01.

United Nations Development (UNDP), Human Development Report 1993, New York: Oxford University Press.

United Nations Development (UNDP), Human Development Report 1994. New York: Oxford University Press, 23.<<http://www.undp.org/hdro/1994/94>.

Ванковска Билјана, Хумана безбедност: Меѓу науката и глобалната политика, Годишен зборник, Филозофски факултет, Скопје, 2006.

Ванковска Билјана, Национална и/или хумана безбедност, Перспективите на Република Македонија на патот кон НАТО и Европска Унија, Министерство за одбрана на Р. Македонија, 2006.

Marina Mitreska, PhD

HUMAN SECURITY IN THE 21-ST CENTURY: NEW CHALLENGES AND NEW RESPONSES

Abstract: *The paper is focused on human security as a new level of understanding of numerous threats for survival of the individual in the rapid globalization process. The research is directed towards the impact that these threats pose to the human security concept. In that sense, operationalization of the human security concept is of particular importance as well as its rapid penetration into the foreign policy of regional forces, which has contributed towards formulating different strategies for its implementation. Actually, it was a way to also penetrate in a process with a number of key directions for re-evaluation above all of the theoretical and practical political solutions for accomplishment of the human security concept. Namely, it was of crucial importance to determine threats that should be addressed with efficient policies and instruments for its rapid implementation. That is why this process has been seriously considered in the context of the region of South-East Europe and Western Balkans which is perceived as an area where democratic norms and norms of humanity and respect of human rights and diversities, in the last period burdened with conflicts, crises and violence, were suppressed. Thus, consequences, primarily of ethnic conflicts, continued to produce insecurity in the post conflict period and issues of human security have become more sensational, more complex and deserve serious analysis.*

Key words: *security, challenge, threats, human security.*

д-р Гоце Цуклески

Вонреден професор на Факултет за безбедност, Скопје

Email: goce_dzukleski@moi.gov.mk

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО СИТЕМОТ НА ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Резиме: Во трудот, сосема накратко, е направен обид да се евидентираат некои безбедносни закани и новите фактори кои ја обликуваат новата глобална конфликтна средина. Притоа, се појде од сознанието дека во посткомунистичкиот период се појавуваат нови закани кои ја дефинираат глобалната средина во која, сè уште, не се отстранети и некои од поранешните. Се појде и од фактот дека новите закани се оформуваат како целина која определувачки влијае и врз дефинирањето на новата македонска безбедносна стратегија.

Клучни зборови: глобална безбедност, транзициски процеси, Република Македонија, нови закани, нова безбедносна стратегија.

1. ВОВЕД

Иако кон крајот на осумдесеттите години од 20 век се застапуваше мислењето дека настапува период на порелаксиран сведски поредок, падот на тоталитарниот комунистички систем доведе до големи политички, социјални и економски трансформации. Балканот и состојбите во него, по повеќе години од почетокот на кризата и воените дејства, и понатаму претставува нестабилен регион. Обновувањето на насилствата резултираше со барања за нови количества оружје. Веќе постојното, беше надополнето со украденото оружје од албанските воени магацини (1997) и од воените жаришта во поранешна Југославија. Ова оружје во голем дел заврши во рацете на локални организирани криминални групи. Овие групи стануваа сè помоќни, се поврзуваа со добро организирани криминални групи во Регионот и пошироко.

Тероризмот, трговијата со дрога, организираниот криминал, недостигот на добра од витален интерес и миграционите движења се нови извори на опасност. Тие се закана за безбедноста и креираат проблеми кои може да бидат решени само со помош на меѓународно координирана политика. Ова е затоа што проблемите речиси неизбежно се шират зад националните граници, а нивниот обем е пого-

лем од моќта на секоја нација одделно да се справи со нив.

Епохата на промени што се манифестираше со влегувањето на човековата цивилизација во една нова фаза на развој која се карактеризира со зајакнување на социјалниот процес, ширење на нова технологија, тенденција на меѓународна соработка и зближување на нациите, брза еволуција на политички настани и зголемување на бројот на нови опасности и закани, претставува важен проблем како за државната безбедност, така и за меѓународната стабилност.

Во оваа насока, политичката клима на 21 век издигна три поголеми теми на полето на меѓународната безбедност. Прво, невоениите закани за безбедноста станаа поактуелни на светските агенди за безбедност. Меѓу тие невоени закани спаѓаат сиромаштијата, гладот и слични економски нееднакости; деградација на животната околина; неадекватната хигиена и здравствена грижа; заразните болести; недостиг на образование; криминалот и корупцијата, вклучувајќи ја и трговијата со луѓе¹, дрога и со оружје. Втората поголема тема е осветувањето на лидерите за подобро разбирање на улогата на недржавните учесници, кои можат да имаат или економски или политички мотиви во своите активности што влијаат врз безбедноста на нашиот свет. Зголемениот импакт на транснационалните невоени закани имаат, исто така, голем ефект врз човековиот род и врз суверените држави во светот. Меѓу ваквите закани се вклучуваат и активностите на терористичките групи и на организираниот криминал. Конечно, од погорните теми произлегува итната потреба за истражување на вистинските причини за овие закани и, според тоа, за преобмислување и преуредување на мерките за безбедност.

2. МАКЕДОНИЈА И ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Македонија е млада европска држава која настана во проце-

---

¹ Едно од прашањата што се појави како важно и кое расте по нагорна линија под лулата на јавноста е трговијата со луѓе - мажи, жени и деца. Трговијата со луѓе не е нов феномен. Таа започнала пред стотици години во вид на ропство и принудно слугување. Иако сакаме да мислиме дека ваквата форма на експлоатација е завршена, трговијата со луѓе се појави во нова форма. Ова старо вино во нова амбалажа е реалност. Трговијата со жени и со деца, на пример, го генерира третиот најголем извор на профит за организираниот криминал, по оружјето и илегалната трговија со дрога. Трансационалниот организиран криминал функционира преку добро организирани и комплексни мрежи на синдикати кои формираат злосторничка мрежа што ја опфаќа земјината топка.

сот на дезинтеграцијата на комунистичкиот блок, но и во процесот на дезинтеграцијата на повеќенационалните држави во кои малите народи не беа во можност да ги задоволат своите национални интереси или, пак, биле во таков состав што се чувствуваае дискриминирани или запоставени. Создавањето на македонската држава е резултат на волјата на македонскиот народ и на македонските граѓани да имаат своја држава. Од аспектот на националната безбедност, овој процес би можеле да го означиме со неколку елементи: *прво*, борба за добивање сувереност, независност и меѓународно признавање; *второ*, влез во меѓународните институции и мирна реинтеграција; *трето*, развивање на односи со своите соседи и приближување кон евро-атлантските организации, со нагласување на економското поврзување со светот и потребата за зајакнување на внатрешниот политички развој и националната безбедност.

Република Македонија станува модерна држава, но, се разбира, ваквиот процес продолжува и понатаму. Доаѓа времето за менување на менталниот склоп кога македонските национално-безбедносни размисли мора, од традиционален аспект, да се прошират со нови безбедносни прашања. Геостратегиски гледано, Македонија на својот север и запад нема баш стабилно соседство. Ова особено е карактеристично за северот каде што се присутни латентни но и отворени етнички судири. Вака геостратешки распостранета Република Македонија претставува крстосница на различни култури и цивилизации.

Како држава која е при крај со транзициските процеси, Република Македонија на внатрешен политички план мора да продолжи да ги доработува и да ги применува глобалните универзални стандарди на демократијата (слобода на медиумите, повеќепартизам, парламентарна демократија, слободни и повеќепартиски избори, правна држава итн.), човековите права и економско-социјалниот развој (слободен пазар, развој на претприемништвото, социјална благосостојба и сл.). На надворешен план Македонија мора да гради кооперативни и партнерски односи со соседните држави (решавање на граничните проблеми, слободен проток на стоки и услуги и сл.). Во оваа насока, со формирањето на Националниот координативен центар за гранично управување веќе се остварува висока координација меѓу институциите кои имаат надлежности во системот на Интегрираното гранично управување, како и остварување координација во спроведувањето на заедничките планови и процедури за постапување во итни случаи. Со тоа се воспоставија организирани и координирани мерки на орга-

ните вклучени во Интегрираното гранично управување, особено во надзорот на законитоста на влезот и излезот на лица, стоки и превозни средства, спречување и откривање на организираниот криминал, спречување на лица сторители на кривични дела и сите видови шверц преку граничните премини, контрола и спречување на преносот на материји и заразни болести што ги загрозуваат луѓето и стоките и сл.². Исто така, Република Македонија треба да изгради долгорочна стратегија спрема глобалните центри на моќ (САД, ЕУ, Русија, Кина, Јапонија), но и спрема оние држави со кои има традиционални односи, а и спрема економските организации (ВТО, Светска банка, ММФ). Имено, изградувањето на долгорочна стратегија е неопходно, пред сè, заради две цели: *прво*, сите оние со кои Република Македонија сака да гради партнерски односи треба да видат што всушност Република Македонија сака и *второ*, да се подигне свеста кај политичарите со цел да прифатат дека процесот во постмодерните интеграции не е моден хит, туку дека истиот почива врз барањата и обврските што треба да се исполнат. Се разбира, прашањата за влез во НАТО и во ЕУ се моментно политички прашања, како на внатрешен така и на надворешен план, а не прашања дали се исполнуваат условите за прием во ваквите системи.

Односот на меѓународната заедница кон Република Македонија во моментот е содржан во моделот топло-ладно, а го применуваат ЕУ, НАТО³, Меѓународниот суд во Хаг и Република Грција⁴. Во оваа насока, неспорно е дека Република Македонија треба да соработува, но се поставува прашањето како да се соработува и како да се

---

² Види повеќе во Годишниот извештај за работата на НКЦГУ за 2009 година, доставен до Владата на Република Македонија.

³ НАТО се наоѓа на работ на бездната, а мисијата во Авганистан би можела да доживее неуспех, оцени поранешниот генерален секретар на Алијансата, лорд Џорџ Робертсон. <Се наоѓаме на работ на провалија, додека светот е зафатен од сè поголемото незадоволство и од превирања. Единствено отворен и чесен разговор може да не спаси од пропаст - изјави Робертсон, во рамките на годишниот собир на американските членови на Атлантскиот совет, одржан во резиденцијата на германската амбасада во Вашингтон>. Види: *Шпиц* од 8 март 2010.

⁴ Влезот во НАТО и во ЕУ не зависи од подготвеноста на македонскиот државен врв за компромис, туку, пред сè, од стратегиските определби на Република Грција. (Грција оди до таму што бара вината произведени во македонските винарии со ознака Македонско вино кои се пуштени во промет во Германија веднаш да се повлечат од рафтовите, бидејќи е спорна ознаката за географското потекло. Грчката амбасада дури пратила и допис до германскиот синџир супермаркети ЕДЕКА со кој ги предупредува дека ќе се соочат со судски постапки ако овој производ не го извадат од асортиманот. Види: *Вест* од 6 и 7 март 2010).

одбранат националните интереси⁵. Одговорот е лесен и едноставен: Република Македонија мора да оди чекор напред. На овој начин таа ќе покаже иницијатива, повеќе нема да биде затекната неподготвена и секогаш ќе биде кооперативна. Се разбира, ваквото стојалиште претпоставува и прифаќање на глобалните универзални стандарди како што е и посмодерниот концепт за ограничен државен суверенитет.

Важно е да се нагласи дека Република Македонија, како однатре така и однадвор, е на удар на глобалните закани. Тоа може да се согледа и само со прелистување на дневните весници во кои се пишува за судир помеѓу криминални банди, за заплена на дрога, за корупција, за тероризам⁶, за шверцување на стока, за загадување на човековата околина, за голем број на мигранти⁷ и сл.

3. ЗАКЛУЧОК

Имајќи го предвид почетниот концепт на глобалната безбедност, ќе се обидеме да ја определиме позицијата на националната безбедност на Република Македонија во рамките на глобалната безбедност. Имено, кога е во прашање безбедноста на човекот – граѓанин (индивидуална безбедност), националната безбедност на Република Македонија треба да ги преземе стандардите на глобалната безбедност. Потоа, во склоп на регионалната безбедност да се решаваат односите со соседите во регионот, а во рамките на глобал-

---

⁵ Концептот на национален интерес се употребува како средство за политичка акција и како средство за политичка анализа. За концептот на национален интерес види повеќе кај Rosenau James, National Interest, International Encyclopaedia of the Social Sciences, The Macmillan Co. and the Free Press 1968. Vol. 11, pp. 34-40 и кај Frankel Joseph, National Interest, Macmillan, London, 1970.

⁶ Неодамна медиумите ни соопштија дека Израел, како пријателска држава на РМ, нè предупредила за можноста од терористички акти на територијата на Република Македонија од страна на ќелии од Ал Каеда, коишто дејствувале на Балканот.

⁷ Миграцијата е феномен кој се перципира на начин што ако истата е легална главно позитивно, но ако е нелегална - негативно, најчесто како облик на криминал. Види повеќе кај: Т. Стојановски, *Миграцијата и нејзиното влијание во МАРПИ регионот*, Македонска ревија за казнено право и криминологија, Скопје, 2009, стр., 111 и натаму. (Еден од најугледните европски дневни весници укажува на 150.000 граѓани од Македонија кои во првите два месеци од 2010 година емигрирале во Европа. Ова е јасен показател за нуспојавите од проширувањето на Европската унија. Оттука, актуелизацијата на македонскиот азилант само го потврдува заклучокот дека нивото на поддршката на процесот на проширувањето на ЕУ повторно достигнува рекордни длабочини, а толеранцијата за нуспојавите на проширувањето речиси и да не постои. Види повеќе во *Дневник* од 6 март 2010).

ната безбедност, националната безбедност на Република Македонија треба да го даде одговорот на глобалните закани и да даде придонес во процесот на задоволување на глобалните интереси.

Заради квалитетно спротивставување на сите закани (национални, регионални и глобални), од македонскиот систем за национална безбедност, според моето мислење, треба да се очекува:

- да изврши строга централизација при функционирањето на сите сегменти;
- прецизно на секој сегмент да му определи негови задачи (подрачја на дејствување, приоритети во работењето) и одговорности;
- соработката помеѓу сегментите, односно размената на информации да ги доведе до совршенство;
- да ја осовремени методологијата и технологијата којашто се применува во работењето;
- и понатаму да продолжи со развивање на соработката помеѓу безбедносните структури од другите држави, заради вклучување во системот на глобалната безбедност;
- сите активности формално-правно да ги обработи низ законски и подзаконски прописи и истите да ги усогласи со меѓународните конвенции и на тој начин да воспостави механизам на контрола.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Турек, Ф.: Глобализација и глобална сигурност, Вараждин, 1999.
2. Дончев, А.: Современи безбедносни системи, Скопје, 2007.
3. Цуклески, Г. и Николоска, С.: Економска криминалистика, Скопје, 2008.
4. Камбовски, В.: Организиран криминал, Скопје, 2005.
5. Криминалистичке теме, Часопис за криминалистику, криминологију и сигурносне студии, Сарајево, 2003.
6. Митревска, М.: Кризен менаџмент за НАТО, Современа Македонска Одбрана, бр.3, Скопје, 2001.
7. Мириќ, Ј.: Демократија у посткомунистичким друштвима, Загреб, 1996.
8. Милетиќ, А.: Национални интерес у Америчкој теорији меѓународних односа, Београд, 1978.
9. Скоти, Џ. А.: Заштита на функционерите и меѓународниот тероризам, Скопје, 2004.

10. Шалијан, Ж. и Блин, А.: Историја на тероризмот (од Антика до Ал каеда), Скопје, 2009.
11. Вонг, Д.: Гранична контрола, илегална миграција и суверенитетот на националната држава, Серија реферати, бр.10 (УКМ: ИКМАС, јули 2004).
12. Стојановски, Т.: Миграцијата и нејзиното влијание во МАРПИ регионот, Македонска ревија за казнено право и криминологија, бр. 1, 2009, Скопје.
13. Дневен печат (Дневник, Шпиц, Вест).

Ehtraordinary prof.D. Goce Dzukleski
Faculty of Security, Skopje

REPUBLIC OF MACEDONIA IN THE GLOBAL SECURITY SISTEM

Abstract: *This study makes an attempt in brief to note some security threats and the new factors shaping the new conflict environment. This, we start from the knowledge that in the post-communist period there are new thereats appearing which define the global environment where even some of the former threats are still to be removed. We start from the fact that the new threats are being shaped as a whole affecting in a determining manner upon the definition of the new Macedonian security strategy.*

Key words: *global security, transition processes, Republic of Macedonia, new threats, new security strategy.*

д-р МЕТОДИЈА ДОЈЧИНОВСКИ, ПОТПОЛКОВНИК
Доцент на Воената академија “Генерал Михаило Апостолски”-
Скопје
e-mail: m_dojcinovski@yahoo.com

д-р ДРАГЕ ПЕТРЕСКИ, ПОТПОЛКОВНИК
Доцент на Воената академија “Генерал Михаило
Апостолски”-Скопје

ГЛОБАЛИЗАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ И ВЛИЈАНИЕТО ВРЗ БЕЗБЕДНОСТА ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

Резиме

Трудот укажува на создавањето на новите глобални откритија кои се резултат на глобализацијата во светот, особено во Југоисточна Европа и на Балканот, долгиот транзиционен период, демократскиот развој на општествата и перспективите за Евроатланско интегрирање. Периодот на согледување на процесите и последиците е во текот на последните две децении, во кои се случиле значајни трансформации на регионите, појава на аристократското однесување, влијанието на религиите кое целосно се измени, големите промени и потресувања во безбедносните сфери, максималните напори за стабилизација на новите режими и елиминирање на тероризмот.

Во тој контекст, во трудот се нагласува експанзијата на нелегалното вооружување, влијанијата на развиените земји и појавата на традиционалните етнички конфликти како резултат на глобализацијата, како и улогата и местото на безбедносните служби кои се ангажираат на идентификувањето на новите непријатели и на раното предупредување. Покрај елаборирањето на глобалните откритија, значајно место во трудот зазема укажувањето и анализите од можните закани и опасности од страна на радикални елементи, останати и трансформирани по конфликтниот период, и формирањето на нови држави на Балканот.

Во завршниот дел на трудот се укажува на мерките и активностите кои претставуваат основа на спротивставувањето и превенирањето на појавите при воспоставувањето на безбедносната состојба, како што се регионалната соработка, размената на информации, соработката и координираното ангажирање меѓу државните институции на локално и на регионално рамниште.

Клучни зборови: *глобализација, безбедност, мерки и активности, тероризам, безбедносни служби*

ГЛОБАЛИЗАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ И ВЛИЈАНИЕТО ВРЗ БЕЗБЕДНОСТА ВО ЈУГОИСТИЧНА ЕВРОПА

Ниту една држава во светот, ниту едно парче на земјината топка и ниту еден човек на планетата не се безбедни како резултат на глобализациските процеси и последиците на човековата активност и на природните пореметувања.

Глобализациските процеси претставуваат движења кои, имајќи ги како последица научно-технолошкиот развој и унапредувањето на модерниот свет, придонесоа за страотно пореметување на планетарниот мир и стабилност и поларизацијата на светот. Меѓународните владини и невладини организации, хуманитарните здруженија, научниците, експертите и многу други укажуваат дека природните катастрофи како што се земјотресите, вулканите, поплавите, пожарите, тајфуните и останатите природни појави се, исто така, резултат на глобалните пореметувања предизвикани од активности на човековата рака и ум.

Човековата активност не завршува со најавите за самоуништување, предизвикани од непочитувањето на природните законитости, искористувањето и уништувањето на животната околина, немилосрдната експлоатација на природните богатства, развојот на новите техничко-технолошки откритија, глобалниот развој на полето на економијата, индустријата, информатиката, електроинженерството, научните експерименти, ширење на заразните болести и слично.

Се понагласена е желбата на човековиот ум за економски просперитет, брзо богатење и обезбедување долготрајна животна егзистенција, појава на економски криминал, менување на идеолошката матрица, интеркултурализмот и масовната емиграција, подвоеноста на народите и етничките групи, верската и националната конфронтација, корупцијата, урбаниот криминал, убиствата, масовна криминализација на општествата.

Во такви околности, последните две децении ги одбележаа транзиционите проблеми на општествата, манифестирањето на екстремизам и национализам, неефикасноста на меѓународните институции и колективните безбедносни системи, појавата на асиметричните закани и современиот тероризам, активностите поврзани со организираниот криминал, трговијата со луѓе, дрога и оружје и заканите од оружјето за масовно уништување. Предизвикани се економски и воени кризи на повеќе континенти и региони. Меѓународната заедница интервенираше лимитирана од ограничувања, разединетост и во исчекување на устројување на правосилноста на формално-правните

меѓународни акти. Република Македонија ги почувствува последиците од тие влијанија и од редефинирањето на политичко-економските односи¹.

Се случи “глобализацијата” која, според дефиницијата², означува состојба и процес на меѓусебна упатеност и поврзување на субјектите на меѓународната заедница, нивна меѓузависност и взаемна потреба и интерес, како и просперитет на целокупната популација во светот, што резултираше со глобална економска криза поттикната токму од најразвиените општества, почувствувана најмногу кај средно развиените и неразвиените земји и региони³.

Како резултат на забавените и неефикасни одговори на глобалните закани и веќе отпочнатите регионални и светски кризи, 5.000.000 луѓе секоја година се наоѓаат во прогон, околу 600.000 луѓе умираат, 10-11.000.000 стануваат сиромашни, околу 25.000.000 лица се раселени низ светот од различни причини, а околу 5000 луѓе се убиваат секоја година од оружје, не сметајќи ги секојдневните самоубиствени напади низ светот, препознатливи преку “новото лице на тероризмот”⁴.

Загрижуваат сознанијата во кои, според Персоновиот мировен центар⁵, се наведува дека секој 15-ти во светот поседува нелегално оружје и постои опасност помладите да ги контролираат постарите во однесувањето, парите, оружјето и друго. Се претпоставува дека во светот денес има околу 300.000 деца – војници, од кои само во Либериа 15.000, во Сиера Леоне 10.000, а во Уганда 8000.

Сепак, наведените податоци укажуваат на настаните од минатото, а она што потсетува на современиот денешен свет тоа се глобалните промени и случувањата од 2001 година кога симболично се одбележува периодот на современиот тероризам и остварувањето на заканите од оружјето за масовно уништување.

Глобалната меѓународна политика, нерамномерниот економски развој, влијанието на западните демократии, силната поларизација помеѓу светската популација и етничките групи, големите недоразбирања и нетолеранцијата доведоа до глобални промени со огромни последици. Почетокот на глобалните промени проследени

---

¹ Собрание на РМ, *Национална концепција за безбедност и одбрана* на РМ, 2003

² Душан Бојчев, *Дипломатски речник*, ТИВ-ТОП Д.О.О – Скопје 1998, Скопје

³ <http://www.peaceoperations.org>

⁴ <http://www.cdnpecekeeping.ns.ca>

⁵ <http://www.Jura.uni-frankfurt.de/INPE/links.htm>,
<http://www.usip.org/library/topics/peacekeeping.html>

се со појавата на глобалните закани. Иако беа потврдени опасностите од асиметрични закани, посебно од тероризмот, за меѓународната заедница тоа претставуваше сè уште нејасна и непотврдена одредница, која, за жал, многу брзо пристигна, заедно со наглата потреба за истражување на радикалните исламски движења, групи, организации и слично.

Резултатот се огледа во појавата на екстремизмот, тероризмот, организираниот криминал, заканите од оружјето за масовно уништување, појавата на нови жаришта, нови предизвици и глобални откритија со тешки последици. Блискиот Исток е идентификуван како регион за регрутирање на припадници на тероризмот. На удар се најдоа и западните демократии, на чии територии се прелеаја последиците од промената на општествените уредувања; распадот на федерациите; формирањето нови држави; силното влијание на екстремизмот; емиграцијата на светската популација и друго. Меѓународната политика во чекор се соочуваше со неопходноста за решавање на новосоздадените предизвици, изразени во ширењето страв, закани, заплашувања, убиства, повредувања и уништувања, со огромен публицитет во јавноста на локално, регионално и на глобално рамниште.

Во такви услови се создадоа глобалните промени што доведоа до трансформација на регионите ширум светот, особено просторот на источна и југоисточна Европа, каде што речиси две децении се чувствуваат последиците од преминот на општествата од еден систем во друг, односно создавањето демократски општества со пазарна економија. Глобалните промени се спроведуваа со потешкотии, водејќи кон нови внатрешни проблеми изразени на просторите на Советскиот Сојуз, Централна и Источна Европа, кризата во Заливот и на Блискиот Исток⁶.

Голем дел земји во транзиција сè уште ги чувствуваат транзиционите проблеми меѓу кои можат да се согледаат во корупцијата, урбаниот тероризам, тешкиот криминал, уцени, рекетирања, убиства, економски криминал и слично, кои може да се каже дека важат и за безбедносното опкружување и просторот на Република Македонија⁷. За жал, етничките конфликти и кризи кои се појавија во почетокот на XXI век укажуваат на тоа дека постојат територии кои сè уште не се под контрола на државните институции, или пак државните органи отежнато ги извршуваат своите функции. Во такви окол-

---

⁶ NATO, Office of information and Press, Brussels, 2001

⁷ Собрание на РМ, *Национална концепција за безбедност и одбрана на РМ*, 2003

ности, се прават обиди и се создаваат услови за поврзување на териториите на начин што на лицата кои се инволвирани во организираниот криминал, шверцот со луѓе, дрога и оружје и илегалната трговија им се овозможува непречено движење низ териториите, без при тоа да користат пасоши, лични карти, без контрола од страна на граничните служби, со моторни возила или пешки и на територии населени со население со ист или „близок“ етнички предзнак.

Во еден ваков амбиент, голем број фактори придонесуваат за појавата на конфликти како што се: сиромаштијата; економската стагнација; нееднаквата распределба на ресурсите; дискриминацијата; угнетувањето на помалите етнички групи; бегалските кризи; социјалната неправда и друго⁸. Вакви распади на системите ги одвлекоа поедини земји наназад, што, од друга страна генерира кризи на поголеми простори, а идејата за глобалниот тероризам доби свои потенцијални сојузници во однос на регрутирањето лица за тероризам, логистика на тероризмот, овозможување транзит низ одредени територии, финансирање на паравоени формации и слично. Ослабените државни уредувања дозволија национал-сепаратистичките движења да добијат подем.

Свое влијание во предизвиците за појавата на глобалните промени имаше и аристократското однесување, кое постојано се поврзува со коруптивно однесување на владееачките структури, преку неовозможувањето или избегнување на прифаќањето на демократските процеси и почитувањето на основните човекови права без почитување на основните принципи на граѓанско општество. Ова стана препознатливост и синоним за ширење на организираниот криминал и одржување на сопствените позиции. Недефинираните улоги на одделни државни апарати сè уште претставуваат главни виновници за поттикнување афери, ширење на дезинформации, донесување на погрешни проценки, заговори кон одредени лица или целни групи, поддршка на неконтролирани криминални поединци и вооружени групи, па дури и паравоени формации. Аристократскиот начин на функционирање влијае и врз создавањето на “контролираната нестабилност” заради остварување на сопствените цели, создавање профит, богатење и искористување на сопствената позиција.

Глобалните промени и нивните предизвици не застапаа тука. Почетокот на овој век го карактеризираа судирите за создавање еднонационални држави, предводени од националистичка идеолош-

---

⁸ Т.Гоцевски, О.Бакрески, С.Славески, *Европската унија низ призмата на европската безбедност*, Филозофски факултет, Скопје, 2007

ка ориентација. Вооружените сили не се користат за онеспособување на потенцијалниот противник, туку за истиснување на определен народ во сопствената држава или во регионот⁹. Во тој контекст, потресувањето на регионите доведе до потреси и во поглед на религиите, особено сè помасовното прифаќање на моделот на екстремното (традиционалното) однесување и култура. Безбедносните девијации се дисперзираа во разни правци, без можности за спротивставување. Како резултат на недефинираниот статус на етничките групи, отпочнаа воскреснувања на идеи за поделба на светот врз верска, идеолошка и национална основа.

Определбата за демократскиот развој поттикна голем број новосоздадени држави да пристапат кон колективните безбедносни системи, сојузи или регионални обединувања. Поновата историја на многу балкански земји покажува дека цената на безбедноста зависи од значајот на геополитичката положба и историјата, без чие познавање не може да се разбере балканскиот свет¹⁰.

Неминовноста од потребата за осовременување на безбедносните и разузнавачките служби произлегува од користењето на застарените безбедносни техники, глобалниот, бавен и неефикасен безбедносен апарат, некомпатибилноста на современите предизвици, забавеноста на научната мисла, истражувањата и истражувачките технологии, неефикасната организациско-формациска поставеност на безбедносните и одбранбените системи, за што светот сè уште ги чувствува последиците од менувањето на безбедносните структури¹¹.

Јасно определените трансформирани држави од Централна и Источна Европа кои ги прафатија концептите за учество во колективните безбедносни системи започнаа со реализирање на политиката за целосно Евроатланско ориентирање на безбедносните системи. Присуството и влијанието на НАТО на просторите на „новите“ земји-членки на Алијансата придонесе новоформираните режими да успеваат да ја достигнат границата на потребните стандардизирани безбедносни процеси. Смеслата за еднаква безбедност меѓу членките на Алијансата придонесува за севкупната стабилност во Европа и создавање услови за зголемена соработка со

---

⁹ В.Василевски, *Меѓународно хуманитарно право*, Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“, Скопје, 2002

¹⁰ Митко Котовчевски, *Тајните служби на Балканот*, Бомат графикс, Скопје, 2007

¹¹ Методија Дојчиновски, *Современо воено разузнавање*, Соларис Принт, Скопје 2009

останатите држави. Структурите за соработка меѓу државите членки на Алијансата придонесоа за стабилност во Европа и за зголемување на соработката во правец на градење заедничка политичка, економска, општествена и културна судбина¹².

Стратегискиот концепт на Алијансата претставува остварување на соработка, комуникација, координација на мерки и активности и придружување кон оние кои се во тек со времето, односно партиципирање во попречувањето на негативните влијанија и зла на XXI век, одржување на воените можности на Алијансата, посебно во спречувањето на конфликтот и кризниот менаџмент, контролата на оружјето, разоружувањето и не-пролиферација¹³.

Развојот на нуклеарните потенцијали и ширењето на оружјето за масовно уништување претставуваат најголема закана за светот и предизвик за колективните безбедносни системи. Присуството на сомнителното оружје најчесто е со непотврдено потекло. Сè почесто се посочува дека на црниот пазар може да се најде најсофистицирана воена опрема и материјално-технички средства со потекло и карактеристики од класата на светските производители. Револуцијата на воениот потенцијал и неговото ширење „добиваат на значење” со наглото ширење на желбата за поседување оружје, што, од друга страна, придонесува во намалување на безбедноста.

Како резултат на традиционалните навики на одредени региони и одредени нации, народи и етнички групи, „револуцијата на воениот потенцијал” ја поттикнуваат и државни и недржавни организации и авторитети со понудата и продажбата на истото, што директно влијае врз експанзијата на тероризмот и постоењето на желбата за користење на оружјето. На тој начин се овозможува создавање и поддршка на аспирациите за отпочнување на етничките конфликти, чувствувајќи загрозеност за сопствениот опстанок. Заканите доаѓаат и од желбата за присвојување територии и “земање на судбината во свои раце” од националистички побуди, од желбата за “докажување” и од многу во светот неприфатливи и недоволно објаснети причини.

Меѓународната заедница често ја губи конекцијата и соработката со лимитираните можности на владините институции во однос на активностите на криминално-терористички организации и групи¹⁴. Во сето ова, ненавремената интервенција доведува до појава

---

¹² Стојан Кузев, *Стратегија за одбрана*, Југреклам, Скопје 2001

¹³ NATO, *Office of information and Press*, Brussels, 2001

¹⁴ Tom Mourtaitis, „Al Qaeda: A global Insurgency?”, 2005, CCMR/NPS, DePaul

на законот на силата, оружјето, теоријата за групите, социјално-социолошкиот синдром и губењето на свеста, деградацијата на државните механизми, губењето доверба, продолжување со “бизнисот” шверц со оружје, дрога, луѓе и слично.

Широкиот спектар на актуелни и политички кризи на глобално рамниште не претставува ризик или закана за отпочнување на поголема војна. Воените конфликти и кризите ширум светот укажуваат на долготрајни регионални кризи со непредвидливост на можните последици. Црвените линии на човечките катастрофи се одамна надминати, што секојдневно се гледа преку медиумите. Новиот милениум е одбележан со крвопролевање, за што меѓународната заедница мора да најде излез и да даде прилика за сопствената безбедност да одлучуваат сите земји.

Проценките за загрозеност на светот, заканите по мирот и безбедноста доаѓаат од земјите “спонзори” на тероризмот, земјите вклучени во ланците за шверц со оружје за двојна намена, остатоци од нуклеарен потенцијал во трансформација, односно земјите кои во рамките на воената технологија и индустрија, а за „развојот” на цивилната технологија, користат нуклеарно гориво и потенцијал со кој може да се загрози опстанокот на цели региони.

Користејќи ги разузнавачките системи на современите земји (безпилотните летала, човечкиот потенцијал, сателитите, информатичко-технолошките софистицирани системи и опрема опфатени со тактиките и техниките на користење на изворите од мала и голема дистанца), целта е посочување, осудување, докажување и преземање соодветни санкции од меѓународен карактер со краткорочни и ефикасни резултати.

Разузнавачките служби во голема мера учествуваат во одлуките за неутрализирање на опасностите предизвикани од страна на “новите непријатели”.

БАЛКАНСКИ ПАРАДОКС

Со оглед на тоа дека терористичките напади во 2001 година во САД го најавија почетокот на асиметричните закани и опасности, нагло се роди потребата од истражување на радикалните исламски движења, групи, организации и сл. Блискиот Исток е идентификуван како регион за регрутирање на припадници на радикалниот исламски екстремизам и тероризам. Доказ за тоа се терористичките напади во Мадрид и во Лондон каде, според извештаите на разузнавачките

служби кои биле ангажирани во откривањето и идентификувањето на извршителите, е потврдено дека лицата имале потекло и биле поврзани со лица, организации и земји поддржувачи на тероризмот.

Две децении поминаа откако низ Балканот се шепоти дека поранешните југословенски држави претставуваат мека за поддршка на тероризмот, организираниот криминал, шверцот на дрогата и останатите пороци на XXI век. За жал, нема потврда за тоа од страна на разузнавачките служби, ниту организирање на спротивставување на сè понагласеното пренесување на информациите за загревањето на “Балканското буре барут”. Извештаите на официјалните европски претставници говорат само за движење на овие мали држави во правец на Европа и европските институции. Неколку земји од Балканскиот полуостров се примени во ЕУ и НАТО. Балканските народи станаа среќни.

Во сенка на ваквите констатации се јавува парадоксот на Балканот. Сите заборавајќи на законите и опасностите кои сè уште демнат, законите кои можеби никогаш нема да се искоренат. Тоа се исклучително сериозните закани подготвувани и втемелени во општествените мултинационални заедници. Скриениот национализам и екстремизам кога-тогаш ќе воскресне. Главните закани и опасности за мирот и стабилноста на Балканскиот полуостров се можностите кои безбедносните експерти ги согледуваат во перспективите на илегалниот транспорт, давањето потребната логистика, финансирањето на криминално-терористичките активности, регрутацијата, поддршката на екстремно-радикалните групации и поединци и поседувањето на огромниот број илегално оружје.

ЗАКЛУЧОК

Комплексноста на глобализациските процеси претставува проблем за меѓународната заедница. Ниту една земја самостојно не е во состојба да се спротивстави на последиците од глобалните процеси. Светот, гледан во целина, претставува заедница на толку многу различности, што истражувањата во сите области на законите и загрозувањата не ќе можат никогаш да завршат. Глобализациските влијанија и промени доведоа до откривањето на нови научни средини.

И не само тоа, со право може да се констатира дека средините во кои живееме, сè уште не сме ги осознале, истражиле, превенирале, обезбедиле. Меѓународната заедница се наоѓа во време кога пораките и законите од тероризмот се штотуку разбрани, всушност, на са-

миот почеток. Како резултат на глобализацијата, светската финансиска криза овозможи голем број планирани активности во областа на безбедноста да бидат откажани или одложени, со што никогаш нема да се слушнат укажувањата на превентивните мерки и активности, мерките за борба против тероризмот и организираниот криминал, заштита на општествата од шверцот и трговијата со нелегално оружје и оружјето за масовно уништување, резултатите од научната мисла произведена од професионалци, експерти, еминентни професори и други. Тоа директно ги мотивира и поддржува плановите за понатамошни активности за закани во сенка на глобалните влијанија. Да не се заборава дека во остатоците на минатите појави, настани и општествени текови, почнуваат почетоците на нови глобални откритија, како закана за меѓународната заедница и земјината планета.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alice Ackermann, *The Prevention of armed conflicts*, GMCECSS, 2003;
2. EU, *European security strategy*, Brussels, 2003
3. Душан Бојчев, *Дипломатски речник*, ТИВ-ТОП Д.О.О – Скопје 1998, Скопје
4. Dr. Stephen Sloan, *Changing Requirements in the Domestic and International Arena*, G.C.M. 2003
5. Department of State Publication, *Patterns of Global Terrorism*, 1998, April, 1999".(CRT VG Overview of Terrorism - 33) Office of Antiterrorism Assistance
6. Jeff Haines, *The principles of good governance*, Cranfield University, 2006
7. <http://www.cdnpecekeeping.ns.ca>
8. <http://www.peaceoperations.org>
9. <http://www.Jura.uni-frankfurt.de/INPE/links.htm>,
<http://www.usip.org/library/topics/peacekeeping.html>
10. Lorraine A. Luciano, *Multinacionalni operacii*, Skopje 2005
11. Laura R. Cleary, *The essence of democratic, civil and civilian control*, Cranfield University, 2006
12. Митко Котовчевски, *Современ тероризам*, Македонска цивилизација, 2003
13. М.Трипуноски, И.Јосифовиќ, М.Матовска, *Глобализација-колку безбедна, колку ризична, Глобализација, мирот и безбедност*, Филозофски факултет-Скопје, 2008
14. Методија Дојчиновски, *Современо воено разузнавање*, Соларис Принт, Скопје 2009
15. Собрание на РМ, *Национална концепција за безбедност и одбрана на РМ*, 2003

16. Т. Гоцевски, О. Бакрески, С. Славески, *Европската унија низ призмата низ на европската безбедност*, Филозофски факултет, 2007
17. Tom Mockett, *Al Qaeda: A global Insurgency?*, 2005, CCMR/NPS, DePaul University
18. Teri McConville, Laura R. Cleary, *Managing Defense in a Democracy*, Cranfield University, 2006
19. Nick Pratt, *The New Terrorism*, GMCECSS, 2003

Abstract

The study presents creation of the new global challenge – result of the globalization exposure, where is result of globalization around the world, particular south east Europe, and on the Balkan, long transit period, democratic development of the society, and perspective of the Euro-Atlantic integration. Period of observation of the process and the consequences is last two decades, where many transformations happened, aristocratic appearance and behavior, influence of the religion, big changes and shaken in the security spheres, maximum affords for stabilization of the new regimes, and elimination of terrorism.

In that context, the study stress expansion of the illegal arms, influence of the high development countries and appearance of the traditional ethnic conflicts, as a result of globalization, and roles of the security services, engaged of the identification of new enemies and early prevent. Standing by elaboration of the global challenges, main point holds indicate and analysis of the possible threats of radical elements lifted and transformed after the conflict and established new countries of the Balkan.

In the last part of the study, it is signify on the measures and activities which represent base for oppose and prevention of the appearance during reconstitute of the security situation, such as regional cooperation, exchange information's, cooperation and coordination beetwin state institutions on the local and regional level.

Key words: *globalization, security, measures and activities, terrorism, security services*

Викторија Тодоровска

Студент на постдипломските студии
на Факултетот за безбедност - Скопје

Email: todorovska_viki@yahoo.com

ТЕОРИСКИТЕ ПРИСТАПИ ВО ДЕФИНИРАЊЕТО НА ПОИМОТ БЕЗБЕДНОСТ

(резиме)

Безбедноста претставува дел од темелните вредности во нашиот уставен поредок и неопходен услов за стабилен општествен развој. Идентификувањето на суштината на овој концепт претставува комплексен проблем што оневозможува да постои единствена дефиниција. Разликите се манифестираат како во теориските пристапи во толкувањето на безбедноста, така и во основните поимни определувања.

Дефинирањето на овој поим зависи од теоретските стојалишта на авторите, првенствено од аголот на набљудување и анализа на оваа значајна проблематика. Во рамките на размислувањата за безбедноста се издиференцирале три гледишта: реалистичко, либерално-институционално и критичко.

Според претставниците на реализмот централен поим претставува националната безбедност, а стекнувањето, одржувањето и зголемувањето на моќта се основни цели на државата (најважната моќ е воената моќ). Либерално - институционалниот пристап ја назначува улогата на меѓународните институции и организации, односно според нив тие можат да придонесат за зачувување на мирот и достигнување на безбедноста. Критичките безбедносни студии го подржуваат проширувањето на концептот за безбедност (повеќе од воена, вклучувајќи политичка, економска, социетална и еколошка сфера), како и продлабочување на истиот. Оттука, преку критичките безбедносни студии се дава приоритет на концептот на човековата безбедност.

Клучни зборови: безбедност, реалистичен пристап, либерално-институционален, критички пристап,

Вовед

Човековата безбедност и општествениот развој се нераскинливо поврзани компоненти. Сосема очекувано, безбедносните прашања се наоѓаат на првите позиции на државните агенди, а мноштвото дефиниции во однос на безбедносниот концепт се во зависност од предметот на нејзиниот фокус, субјектите, културната средина, традициите, политичките избори и контекст.

Парадигмите и институционалните модели на националната безбедност се менувале низ историјата. Набљудувано историски, националната безбедност била неразделно поврзана со државата и со нејзиниот безбедносен сектор. Меѓутоа, националната безбедност постепено ја зафаќала политичката, економската, социјалната и културната сфера. Иако одбраната од надворешни напади останува централен проблем на националната безбедност, сепак праксата недвосмислено потврдува дека државата може да биде загрошена со внатрешни потреси, економските и општествени пореметувања, особено во заедниците во кои недостасува чувство за идентитет и социјална кохезија¹.

Воведувањето на нови прашања како што се глобалното затоплување, тероризмот² и глобалните ризици ја трансформираат природата на меѓународната политика, ја зголемуваат неизвесноста во дефинициите и перспективите што води кон широко разбирање на концептот. Технолошкиот развој ја усложнува и така веќе комплексната ситуација со пронаоѓањето на нови оружја кои ги менуваат и методите на војување. Оттука произлегуваат и сфаќањата, односно т.н. глобален пристап дека глобалните предизвици (глобалната нееднаквост, сиромаштијата, еколошките проблеми, човековите права, демократијата, малцинските права, поединечната и групна безбедност) ја надминуваат моќта на државата и на нив може само глобално да се одговори. Тие сметаат дека трансформацијата на човековото општеството во глобално општество и постоењето на свест за припадност во тоа општество, само по себе ќе доведе до одбрана на општоприфатените вредности на животот и остварувањето на безбедноста.

Реалистична парадигма

Реализмот тврди дека потрагата за моќ и безбедност е доминантната логика во глобалната политика и дека државите, како примарни актери во арената, немаат избор освен да акумулираат средства за насилство во остварувањето на својата егзистенција: “меѓународниот систем” е всушност систем на самопомош. Во оваа

---

¹ Gacinovic R., Klasifikacija bezbednosti, NBP broj 2, 2007 godina (str. 18)

² Речиси симултани напади со кој се предизвикува максимална штета и паника, се тактика која често ја користат терористичките организации од нападите во 1998 година врз двете американски амбасади во Источна Африка, до нападите на 11 септември 2001 година. Во Март 2010 на Москва и се случи трагедија низ која веќе минаа Њујорк (2001), Истанбул, Мадрид (2004), Лондон (2005)...

динамика, индивидуалната безбедност или безбедноста на поединецот е запоставена во однос на безбедноста на државата и како таква подредена на приоритетите на реалполитиката. Во традиционалното сфаќање на безбедноста доминира перцепцијата дека безбедноста е исто што и воената безбедност, односно дека:

- а) заканите за безбедноста произлегуваат од војната;
- б) дека таа (војната) е резултат на анархични меѓународни односи и односите помеѓу државите, и
- в) заканите можат да се одвратат преку воспоставување на систем на рамнотежа на сили или со нуклеарно застрашување.³

Еден од најзначајните претставниците на реалистичната теорија Hans J. Morgenthaus го потенцира концептот на националните интереси и моќта на националните држави. Како основни фактори кои ја определуваат моќта на државата ги наведува географската положба, националните ресурси, воената способност, населението, квалитетот на дипломатијата во водењето на надворешната политика и индустриските капацитети, со видовите на нивно ограничување по пат на рамнотежа на силите, а својот концепт го образложува низ следниве принципи:

1. Политиката, како и општеството е, во најширока смисла подредена на објективните закони кои имаат свои корени во човековата природа;
2. Централна точка на политичкиот реализам, која служи како патоказ во различните подрачја на меѓународните односи, е концепт на интереси дефиниран како моќ. Политичкиот реализам ги нагласува “рационалност, објективност и неемоционалност”;
3. Реалистите својот концепт на интереси дефиниран како сила не го сфаќаат како “засекогаш дадена категорија, односно една фиксирана цел”;
4. Политичкиот реализам е “свесен” за моралното значење на политичките акции, но и неизвесните тензии на моралниот налог и условите за успешна акција;
5. Политичкиот реализам одбива идентификување на моралните аспирации на поединечните нации со моралните закони кои имаат универзално значење;
6. Политичкиот реализам ја задржува автономијата во политичката област;⁴

---

³ Георгиева Л., Менаџирање на ризици, Скопје, 2006 година (стр. 16)

⁴ Gacinovic R., cit. delo (str. 23)

Реализмот е нужен коректор на претерувањето на либерализмот, кој го игнорира централниот елемент – моќта – во својата размисла за меѓународната политика. За нив дистрибуцијата и карактерот на воената моќ остануваат главни причини за војната и мирот, а конфликтот помеѓу државите е неизбежен во меѓународниот систем во кој не постои врховен авторитет кој би ги регулирал нивните меѓусебни односи.

Либерализам

Според претставниците на либерализмот или т.н. пристап од “внатре кон надвор” донесувањето на одлуки за серија еколошки, економски и безбедносни прашања се интернационализира, често доделувајќи и позначајна улога транснационалната политичка соработка, во однос на националното ниво. Меѓународните институции и организации, можат да придонесат за зачувување на мирот и достигнување на безбедноста, а деструктивните сили на меѓународната анархија единствено можат да се запрат доколку меѓународниот систем е регулиран на идентичен начин како и националните општествени системи.

Имено, Либералната алтернативна идеја за колективна безбедност беше креирана за да обезбеди, во иднина, агресорот да се соочи со отпорот на сите останати држави. Со други зборови, рамнотежата на моќ би била институционализирана. Колективната безбедност би имала два позитивни резултата: прво, би ја направила рамнотежата на моќ поефективна, затоа што би имало помала шанса за израснување на нов хегемон. Второ, би осигурила дека силата, доколку е потребно, би се употребувала само на легитимен начин. Бидејќи моќта е во рацете на меѓународната заедница, таа не би се злоупотребувала како што тоа беше случај кај националните држави⁵. Оттука, сите членки на меѓународната заедница би презеле колективна одговорност за одржување на мирот⁶. Така, колективната безбедност се темели врз идејата дека членките на тие организации се одрекуваат од употребата на сила една против друга, али се обврзуваат да ги бранат членките од надворешни напади; сите меѓусебни проблеми да се решаваат по мирен пат (преговори); да се воспостави контрола на вооружувањето итн. Притоа, институционализација во

---

⁵ Burchill S., Linklater A., “Theories of International relations”, 2001

⁶ Burchill S., Linklater A., “Theories of International relations”, 2001

меѓународните односи и соработката автоматски ќе доведат до исчезнување на суштината на безбедносната дилема. За да се решат проблемите создадени се организации како Лига на народите и ООН – кои требало да бидат т.н. гаранција за безбедноста.

Втората светска војна која го најави распаѓањето на Лигата, доведе до тоа ООН да го сменат воениот пристап кон безбедноста на нивниот претходник, повеќе кон реалистичката логика, но тој се уште го продолжи страничниот пристап. Специјализираните агенции беа задржани и Повелбата на ООН отворено си даде за цел “создавање услови за стабилност и за благосостојба кои се неопходни за мирни и за пријателски односи помеѓу земјите” (член 55). Во продолжение Уставот на Светската здравствена организација (СЗО), најголемата и најраспространетата листа на специјализирани агенции кои се под закрила на ООН, отворено тврдат дека човековата благосостојба е предуслов за мир во светот. ООН исто така, отидоа подалеку од Лигата на народите со тоа што ја претставија за прв пат на меѓународната сцена идејата за зачувување на мирот како за индивидуите, така и за државите преку гаранцијата за човековите права, тргнувајќи со тоа кон подлабоко разбирање на безбедноста⁷.

Либералите веруваат во прогресот и перфекцијата на човечкото суштество. Преку нивната верба во моќта на човековиот разум и суштества да го реализираат својот внатрешен потенцијал, тие се уверени дека војната може да се искорени.

Критичка теорија

Критичките концепции на теоријата овозможуваат испитување на целите и на функциите на кои им служат одделни теории. Еден од важните придонеси на критичката меѓународна теорија е проширувањето на сферата на објектот на меѓународните односи, не само за да ги вклучи епистемолошките и онтолошките претпоставки, туку и да ја објасни нивната поврзаност со претходни политички заложби.

Обединувајќи ги критичките дискурси, критичките безбедносни студии се обединуваат да го промовираат нецентралистичкиот пристап кон безбедноста и да ја подржат практиката преку која се промовира безбедноста во општествата преку еманципација на човештвото. Преку овој пристап претставниците на критичката теорија ги критикуваат и теориските знаења кои ги промовираат неореалистичните безбедносни студии како централизирани кон основ-

---

⁷ Хју П., Поим за глобална безбедност, 2009 година (стр. 15)

ниот субјект – државата. На одреден начин критичките безбедносни студии го преработуваат, односно реконцептуализираат концептот на безбедност и даваат поинакви одговори на прашањата: Што е безбедноста? Безбедност за кого? И која е намерата да се изучува безбедноста?⁸ Отфрлајќи го традиционалниот модел за ограничување на безбедноста на еден сектор, оваа терорија го проучува специфичниот карактер и динамиката на безбедноста во пет сектори: воен, политички, економски, еколошки и општествен. Причините за прифаќање на тој поширок концепт, спрема Бузан, се следниве: прво реалноста на еколошката политика (*policy environment*) тоа го бара сама по себе; за безбедноста се корисни и квалитетни политички промени кои се одраз на демократизацијата на општеството и јавноста дејствување на власта; трето таа идеја е интелектуално атрактивна и интегративна во таа мерка што го проширува подрачјето на проучување (теории за меѓународните односи, меѓународна политичка економија, стратешки студии, истражување на мирот и конфликтите, човековите права, развојните студии, меѓународната историја, некои подрачја на науката и технологијата...) и бараат широки интелектуални хоризонти⁹.

Пристапот на Копенхагенската школа оди еден чекор понапред од проширувањето, со користење на методот на “говорен акт” за да дефинира кога едно прашање станува безбедносно прашање. Со овој пристап безбедносните прашања може да бидат воени или невоени, но се разликуваат според итноста која им е доделена во политичките разговори¹⁰.

Заклучок

Безбедноста е базичното прашање и неопходен услов за воспоставување на легитимни поредоци во државите. Како релативно нов концепт, безбедноста за време на Студената војна е централно подрачје во изучувањето на меѓународните односи. Прифатен како поддисциплина на студиите за меѓународни односи до 90-тите години доминираше пристапот според кој безбедноста се смета како опстанок или отсуство од опасност. Подемот на новите безбедносни прашања, современите економски и технолошки текови, односно

---

⁸ Георгиева Л., цит. дело (стр. 23)

⁹ Turek F., *Globalizacija i globalna sigurnost*, 1999 godina (str. 81)

¹⁰ Хју П., Поим за глобална безбедност, 2009 година (стр. 20)

глобализацијата и интеграцијата водат кон продлабочување и проширување на традиционалните безбедносни студии.

Идентификацијата на закани започнува да станува се потешка. Во минатото, воените закани биле неизбежни и многу специфични. Реалистичната парадигма доминирала во студиите за безбедност кои се фокусирале на истражување на воената безбедност. Критичката теорија претставува ознака за една филозофија која го доведува во прашање современиот општествен и политички живот низ метода на иманентна критика, поставувајќи низа епистемолошки, онтолошки и нормативни прашања. За разлика од традиционалните концепти, целта на оваа теорија е подобрување на човековата егзистенција преку укинување на неправдата. И покрај значајните промени, реалистите можат да наведат голем број значајни овластувања кои државата ги задржува и покрај глобализацијата сметајќи дека либералите избрзаа со прогласувањето на крајот на националната држава. Според нив државата и понатаму останува столб на безбедноста и не постои можност за намалување на нејзината улога и значење, иако денес се повеќе во прв план се истакнуват правата и слободите на човекот – поединец.

Користена литература

1. Burchill S., Linklater A., "Theories of International relations", 2001
2. Gacinovic R., "Klasifikacija bezbednosti", NBP broj 2, 2007 godina
3. Георгиева Лидија, "Менаџирање на ризици", Скопје, 2006 година
4. Стајих Љ., "Основи безбедности", Београд 2004 година
5. Turek F., "Globalizacija i globalna sigurnost", 1999 godina
6. Хју П., "Поим за глобална безбедност", 2009 година

Интернет извори

7. <http://www.peacecenter.sciences-po.fr/pdf/confReport31may1june2007.pdf> (09.05.2010)
8. http://www.sciences-po.fr/formation/cycle1/pdf_pi_sem2/ceyhan.pdf (09.05.2010)

Viktorija Todorovska

Theoretical approaches in defining security

(resume)

Security is part of the fundamental values of our constitutional order and a necessary condition for stable social development. Identifying the essence of this concept is a complex problem that prevents a unique definition. The differences are manifested both in theoretical approaches in the interpretation of security, and the basic term determinations.

The definition of this term depends on the authors theoretical theses, primarily from the angle of observation and analysis of this important issue. Within the security consideration frames are defined three points of view: realistic, liberal-institutional and critical.

According to representatives of realism, central term is the national security and the acquisition, maintenance and increase of power are primary goals of the state (the most important power is military power). Liberal - approach is appointing the role of international institutions and organizations, according to them that they can contribute to preserving peace and achieving security. Critical Security Studies support the expansion of the concept of security (more than a military, including political, economic, and environmental societal fields), and strengthen it. There for, the critical security studies are giving priority to the concept of human security.

Key words: security, realistic approach, liberal - institutional, critical approach

**БЕЗБЕДНОСТА,
ИНТЕГРАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ И
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

д-р Снежана Никодиновска Стефановска,
Вонреден професор на Факултет за безбедност-Скопје
e-mail: snikodinovska@fb.uklo.edu.mk

ЕВРОПСКАТА БЕЗБЕДНОСНА И ОДБРАНБЕНА ПОЛИТИКА ВО ЛИСАБОНСКИОТ ДОГОВОР

Резиме

Појавувањето на Европската Унија како глобална економска сила неминовно го наметнува и прашањето за нејзиниот потенцијал како политичка и воена сила способна да ги брани нејзините политички и безбедносни интереси со исто ниво на обврзаност и единство кои ги пројавува во економската сфера. Договорот од Мастрихт го востановува вториот столб на ЕУ - Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП) и европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП) како нејзин интегрален дел.

Лисабонскиот договор е обид да се надмине безизлезноста предизвикана од неуспехот на Европскиот устав. Иако Лисабонскиот договор (ЛД) формално ја укинува тростолбната структура на ЕУ, сепак ја нагласува посебната позиција на ЗНБП и ЕБОП сега преименувана во заедничка безбедносна и одбранбена политика (ЗБОП) преку нивното формално одвојување од опитите одредби за надворешната акција на ЕУ.

Кои се иновациите што ги воведува ЛД во областа на надворешната, безбедносната и одбранбената политика на ЕУ? Во текстот ќе бидат анализирани одредбите на ЛД со кои се воведуваат инструменти за постигнување на повидлива, ефикасна и кохерентна политика во областа на безбедноста и одбраната на ЕУ од 27 држави членки.

***Клучни зборови:** ЕУ, Лисабонски договор, заедничка надворешна и безбедносна политика, заедничка заедничка безбедносна и одбранбена политика, висок претставник на ЕУ за надворешни работи и безбедносна политика.*

Вовед

Појавувањето на Европската унија (ЕУ) како глобална економска сила неизбежно го покренува прашањето за нејзините потенцијали како политичка и воена сила способна да ги брани нејзините политички и безбедносни интереси со исто ниво на обврзаност и единство кои ги пројавува во економската сфера.

Европската надворешна и безбедносна политика се развива постепено од почетокот на 1970тите, кога државите членки на тогаш Европската економска заедница (ЕЕЗ) се согласија да ги координира-

ат нивните надворешни политики преку Европската политичка соработка-ЕПС (*European Political co-operation*). Но, оваа соработка се одвиваше на меѓувладино ниво без да има правна основа и поткрепа во оснивачките договори. Во децениите кои следеа ова поле беше некој вид *domaine reserve* поради сензитивната природа на оваа политика која претставува основа на моќта на државата.

Незадоволството од резултатите на ЕПС доведе до јакнење на координацијата на надворешната политика. Со Единствениот европски акт од 1986 година беше формализирана соработката на државите членки на ЕЕЗ за поголемите проблеми во сферата на надворешната политика. Државите членки беа обврзани со правен договор, а не само со политичка обврска да се консултираат меѓусебно во сферата на надворешната политика и да развиваат заеднички акции. Притоа овој акт не ја промени во суштина меѓувладината природа на ЕПС. Одговорноста за надворешната политика остана кај државите членки и немаше трансфер на правото на одлучување на заедничките институции на Заедницата.

Договорот за Европска унија (ДЕУ)¹ ја укина ЕПС и ја замени со вториот столб на новата ЕУ - Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП)² и европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП)³ како нејзин интегрален дел. Договорот од Маастрихт креираше појака правна обврска за дел од државите членки да развијат заедничка надворешна политика. Државите-членки требаа да се консултираат меѓусебно за работи од заеднички интерес и да обезбедат националните политики да се во согласност со заедничките позиции на Унијата. Следејќи ја праксата започната со ЕПС тие ги координираа нивните позиции во ООН и во другите меѓународни форуми.

Најголемата промена на ДЕУ беше стипулирањето дека ЗНБП ќе ги вклучи сите прашања поврзани со заедничка одбранбена политика која може да води до заедничка одбрана.⁴

Препознавањето на слабостите на ЗНБП, а особено неуспехот на ЕУ да се справи со кризите на Балканот доведоа до реформи направени со Амстердамскиот договор⁵. Со цел да одговори на слабос-

---

¹ Договорот за европска унија (ДЕУ) е познат како Маастришки договор - Treaty of European Union, OJ EC, No.C 191 (1992).

² Кратенката на англиски јазик е: CFSP-Common Foreign and Security Policy.

³ Кратенката на англиски јазик е: ESDP-European Security and Defence Policy.

⁴ Член 2 од ДЕУ.

⁵ Полниот наслов на овој договор е: „Амстердамски договор за измени на договорот за Европска унија, Договорите со кои се основани европските заедници

тите во поглед на оперативните капацитети на Унијата, област каде ЗНБП се покажа неадекватна, спориот и тром процес на носење одлуки во вториот столб како и отсуството на единствена личност која би ја претставувала ЕУ надвор во светот Амстердамскиот договор вовеле неколку институционални реформи. Една од реформите беше воведувањето на функцијата Висок претставник за ЗНБП, која ја вршеше генералниот секретар на секретаријатот на Советот. Воведувањето на оваа позиција значеше чекор напред, но надворешното претставување сеуште го делеа министерот за надворешни работи на државата претседавач и комесарот за надворешни односи на ЕУ.

Една од основните цели на уставниот процес беше да се обезбеди ЕУ со алатки кои ќе и овозможат да стане глобален актер не само во економската сфера туку исто така и во политичката. Договорот за уставот за Европа⁶ го предвиде создавањето на функцијата Министер за надворешни работи на ЕУ, кој воедно ќе биде и заменик претседател на Европската Комисија (ЕК). Овој министер требаше да ги превземе функциите кои дотогаш ги вршеа ВП за ЗНБП и комесарот за надворешни односи. Востановувањето на ваквата позиција требаше да придонесе за поголема кохерентност и транспарентност на активностите на Унијата надвор од самата Унија. Уставот предвидуваше создавање на европска дипломатска служба и воведување на квалификувано мнозинство при одлучување во Советот за предлозите поднесени од министерот на барање од Европскиот совет (ЕС).

Излез од кризата предизвикана со неприфаќање на Европскиот устав после неуспешниот референдум во Франција и Холандија е пронајден со свечаното потпишување на т.н. Лисабонскиот договор⁷.

и редица акти поврзани со нив,, Службен весник на Европските заедници бр.340 (1997) (Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, the treaties establishing the European Communities and certain related acts, Official Journal of the European Communities No.340 (1997).

⁶Договор за Уставот за Европа (Treaty establishing a Constitution for Europe на <http://eur-lex.europa.eu/JOhtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:en:HTML>). Неформални називи се: уставен договор, европски устав и Устав на ЕУ. Уставот на ЕУ пропадна по француското и холандското не на референдумот за негова ратификација. Договор за уставот на Европа е усвоен на состанокот на Европскиот совет во Бриселна 18 јуни 2004 година, а потпишан од тогашните 25 држави-членки на ЕУ во Рим, 29 октомври 2004 година, објавен во: Official Journal of the European Union, С 310, 2004. Договорот не беше прифатен на референдумите одржани во Франција и Холандија, процесот на ратификацијата беше окончан по одлуката на Велика Британија да го суспендира процесот на ратификација.

⁷ ЛД е потпишан на 13.12.2007 година во Лисабон, а стапи во сила на 1.12.2009

Правната рамка и алатките кои ги предвидува ЛД се неопходни Унијата да може да одговори на барањата на граѓаните. ЛД треба да го засили: капацитетот на ЕУ да делува, нејзината демократска природа и кохезијата во надворешните работи, со еден збор подобро да ја постави Унијата во обликување на глобализацијата.⁸ Договорот го засилува капацитетот на ЕУ да делува како на внатрешен план така и на меѓународната сцена. За разлика од Уставот, кои ги спои различните аспекти на надворешното делување на Унијата, ЛД формално ја одвои ЗНБП од другите области на надворешните односи на ЕУ.

Во текстот ќе се задржиме на специфичните модификации што ги прави ЛД на ДЕУ и на ДЕЗ сега преименуван во ДФЕУ со цел да видиме дали ЛД има потенцијали да ја трансформира Унијата во ефикасен глобален актер?

Влијанието на ЛД на ЗНБП

Лисабонскиот договор исто како и Уставот ја укинува трестолбната структура на ЕУ, воведена со Договорот од Мастрихт. ЕУ ја заменува и наследува ЕЗ и добива правен субјективитет.⁹ Сепак, и покрај тоа, употребата на правниот субјективитет е ограничен само на оние компетенции што државите-членки ги пренеле на Унијата.¹⁰ Но, иако ЛД формално ја укинува трестолбната структура

година. Полниот назив на овој договор е Лисабонски договор за измена на Договорот за Европската унија и Договорот за основање на Европската заедница (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community - Official Journal of the European Union, C 306, 2007. Договорот за Европската унија го задржува насловот (во текстот ќе се користи кратенката ДЕУ-Л) додека Договорот за основање на Европската заедница се преименува во Договор за функционирање на ЕУ (во текстот ќе се користи кратенката ДФЕУ).

⁸ Види говор на Ж.М.Баросо, претседател на ЕК на ЕУ: "The European Union after the Lisbon Treaty" 4th Joint Parliamentary meeting on the Future of Europe, Brussels, 4th of December 2007 на

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/793&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

⁹ Со доделување на правен субјективитет на Унијата (чл. ДЕУ-Л) ЛД за прв пат овозможува Унијата да склучува договори или меѓународни спогодби во кои таа активно учествувала. Со ова се надминува аномалијата кадешто ЕУ мораше да бара заобиколни патишта да ги исполни меѓународните обврски, како на пр. кога Специјалниот претставник на ЕУ беше принуден да го потпише Дејтонскиот договор как „сведок“.

¹⁰ Декларацијата 24 во ЛД стипулира: "EU has a legal personality will not in any way authorize the Union to legislate or to act beyond the competences conferred upon it by

на ЕУ, сепак ја нагласува посебната позиција на ЗНБП и ЕБОП, сега преименувана во заедничка безбедносна и одбранбена политика (ЗБОП), преку нивното формално одвојување од општите одредби за надворешното делување на ЕУ како и со Декларациите 13 и 14. Посебната природа на ЗНБП станува појасна кога се анализираат посебните одредби за ЗНБП во ЛД, кој се слични со оние кои беа содржани во неприфатениот Устав. Имено, повеќето одредби од Уставот кои се однесуваат на ЗНБП и ЕБОП, се повторно вметнати во ЛД којшто го замени Уставниот договор. Но за разлика од Уставот кој ги собра сите *acquis* и нови одредби во единствен документ, ЛД продолжи со старата пракса на договорни реформи, односно тој не е супститут за досегашните договори (ДЕУ и ДЕЗ) туку истите ги заменува такашто ја конзервира традиционалната двојна договорна структура.

ДЕУ-Л содржи нов Наслов V: „Општи одредби за надворешното делување на Унијата и посебни одредби за ЗНБП,“ (Title V: ‘*General Provisions on the Union’s External Action and Specific Provisions on the Common Foreign and Security Policy*’) каде се содржани општите одредби за надворешното делување на ЕУ и посебните одредби за ЗНБП (Глава 2). Сите други аспекти на надворешното делување на ЕУ се наоѓаат во новиот Дел 5 од ДФЕУ: „Надворешното делување на Унијата,“ (Part V of the TFEU: ‘*External Action by the Union*’). Ова формално одвојување на ЗНБП нема правни последици бидејќи ДЕУ-Л и ДФЕУ имаат еднакво правно значење.¹¹

Посебната позиција на ЗНБП и ЗБОП е потврдена со тоа што во процесот на носење одлуки во оваа област преовладува меѓувладиниот метод. По правило одлуките во ЕС и Советот се носат едногласно, освен во случаите кои се пропишани во Насловот V кои се однесуваат на ЗНБП.¹² Но, ЛД содржи одредби кои го „олеснуваат,“ процесот на одлучување во Унијата од 27 држави-членки. Договорот содржи и одредба која овозможува државите-членки да ја прошират примената на квалификуваното мнозинство во областа на ЗНБП т.н. *pasarelle*, но за тоа е потребно повторно едногласна одлука на државите членки во ЕС.¹³ Така ЛД го сочувува динамичниот елемент во ЗНБП со кој едногласноста може постепено да биде ограничувана

---

the Member States in the Treaty”.

¹¹ Член (3) ДЕУ-Л.

¹² Член 31 (1). Во договорот се набројани четири исклучоци од гласањето со консензус/едногласно во областа на ЗНБП (чл. 31 (2)).

¹³ Член 31 (3) од ДЕУ-Л.

без да се следи постапката за ревизија на договорот. Одлуките кои имаат воени или одбранбени импликации се носат едногласно.¹⁴

Во ист дух е и одредбата за „конструктивна абстиненција,, (*constructive abstention*) која е воведена со Амстердамскиот договор, а е задржана и во ЛД. Оваа процедура им овозможува на државите-членки да се воздржи од гласање без блокирање на носење одлука во областа на ЗНБП. Државата која се воздржала од гласањето не е обврзана да ја применува одлуката, но прифаќа дека истата ќе ја обврзува Унијата. Во духот на взаемна солидарност односната држава ќе се воздржува од било каква акција која би била во конфликт или би ја спречила Унијата во извршувањето на акцијата заснована на таква одлука.¹⁵ Со тоа се овозможува активноста која е подржана од мнозинството држави-членки да се реализира.

Можноста за зголемена соработка (*enhanced cooperation*) помеѓу државите-членки сега е проширена на целиот спектар на ЗНБП.¹⁶ Но, ова проширување е компензирано со фактот што Советот мора едногласно да одлучи во споредба со досегашната ситуација кога беше потребно гласање со квалификувано мнозинство. Понатаму државите-членки што влегле во зголемена соработка може едногласно да донесат одлука во која е стипулирано дека Советот може да одлучува со квалификувано мнозинство.¹⁷ Вака уредената зголемена соработка се претвара во двоен инструмент на флексибилност: група држави-членки можат да ја зголемат соработката и да се согласат да одлучуваат со квалификувано мнозинство во нивното поле на зголемена соработка.¹⁸

Значењето на одлучувањето со квалификувано мнозинство е што со него се надминува националното вето те. квалификуваното мнозинство овозможува мнозинството држави да ја „протурат,, одлуката наспроти противењето на малцинството. Но, ЛД предвидува држава-членка да може да се спротистави на гласањето со квалификувано мнозинство од причини дефинирани како витални и национални интереси. Во тој случај нема да се гласа, но ВП во консултација со инволвираната држава-членка ќе бара решение кое е прифатливо за неа. Доколку ова не вроди со плод, Советот може да

---

¹⁴ Член 31 (4) ДЕУ-Л.

¹⁵ Член 31 (1) ст.2 од ДЕУ-Л.

¹⁶ Член 20 од ДЕУ-Л.

¹⁷ Член 333 од ДФЕУ.

¹⁸ Jan Wouters, Dominic Coppens and Bart De Meester. *The Union's External Relations after the Lisbon Treaty* во Stefan Griler & Jacques Zeller (eds.), *The Lisbon Treaty, EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty?* (SpringerWienNewYork, 2008).

одлучи, со квалификувано мнозинство, прашањето да му биде доставено на ЕС за да одлучи со консензус.¹⁹ Оваа одредба ја нагласува надмоќноста на државите-членки во областа на ЗНБП.

Покрај принципот на едногласност во Советот и ЕС, маргиналната улога на другите институции во областа на ЗНБП, исто така, ја нагласува меѓувладината природа на оваа област. Комисијата го изгуби автономното право на иницијатива во областа на ЗНБП, бидејќи ЛД ја ограничува да ги подржува предлозите поднесени од ВП.²⁰ Позицијата на Европскиот парламаент (ЕП) во областа на ЗНБП останува иста, како што е истакнато со Декларацијата 14, иако согласно ЛД Парламентот се здобива со генерално право да биде информиран и консултиран. Всушност ова право како и обврската мислењата на ЕП да се земат во обзир беше предвидено и со Мастришкиот договор. Но според ДЕУ-Л обврската да го информира ЕП и да обезбеди неговото мислење да се земе во обзир сега паѓа на ВП.²¹ ЕП исто така има право да поставува прашања и да дава препораки не само на Советот туку и на ВП, како и два пати годишно да дебатира за прогресот во имплементација на ЗНБП вклучувајќи ја и ЗНОП.²² Оттука врската на Парламентот со ЗНБП е главно преку ВП такашто во интерес на ЕП е да има влијателен ВП.²³ Што се однесува до Судот на правдата на ЕУ неговата јурисдикција, како и досега, во однос на одредбите кои се однесуваат на ЗНБП и актите донесени врз основа на тие одредби е исклучена.²⁴ За разлика од некои нејаснотии во Уставот, ЛД јасно стипулира два исклучоци: Судот има надлежност да ја надгледува поделбата на претставувањето во областа на ЗНБП и другите полиња на надворешното делување на Унијата како и да ја оценува легалноста на одлуките за превземање рестриктивни мерки против физички и правни лица.²⁵

---

¹⁹ Член 31 (2) ст.2 од ДЕУ-Л.

²⁰ Спореди го чл. 22 од ДЕУ и чл. 30 од ДЕУ-Л.

²¹ Спореди чл.21 од ДЕУ и чл.36 (1) од ДЕУ-Л.

²² Член 36 (2) од ДЕУ.

²³ Ограничената улога на ЕП во областа на ЗНБП се гледа и во неговото исклучување од преговарањето и склучувањето на меѓународни договори со трети земји или меѓународни организации коишто се однесуваат само на ЗНБП (чл. 218 (6) ДФЕУ).

²⁴ Член 24 од ДЕУ-Л и чл. 275 од ДФЕУ.

²⁵ Член 24 (1) од ДЕУ-Л и чл. 275 од ДФЕУ.

Инструменти за постигнување значајна надворешна и безбедносна политика на ЕУ

Во обид да понуди поговлема кохерентност ЛД воведува некои иновации со цел да ја рационализира институционалната архитектура на ЕУ.

Досега надворешните односи беа извршувани од мноштво разновидни актери што водеше кон разводнување на воспоставување заедничка и координирана пракса. ЛД прави обид да го надмине овој недостаок на кохерентност и ефективност преку реорганизирање на институционалната рамка на бројни начини.²⁶

а) Претседател на Европскиот Совет

Со цел да го надмине недостатокот на континуитет во надворешното претставување на Унијата, за прашања кои се однесуваат на ЗНБП, својствен за системот на шест-месечно ротирачко претседателство, ЛД ја востановува функцијата претседател на Европскиот совет.²⁷ Претседателот од редот на своите членови го избира ЕС за период од две и пол години со можност повторно да биде избран уште еднаш.²⁸ Изборот се врши со квалификувано мнозинство на гласови на државите-членки. ЛД јасно стипулира дека оваа должност-претседателот на ЕС е неспоива со вршење на било која национална функција²⁹.

Надлежностите на новиот претседател се споменати само во 5 члена од ЛД.³⁰

---

²⁶ Sophie Dagand. "The impact of the Lisbon Treaty on CFSP and ESDP", *ISIS Europe-European Security Review* no. 37 (2008) на http://www.isis-europe.org/pdf/2008_artrel_150_esr37tol-mar08.pdf

²⁷ За прв претседател на Европскиот совет беше избран Херман Ван Ромпуј (Herman Van Rompuy), бивш белгиски премиер, кој ја превзеде функцијата на 1 јануари 2010 година. Види повеќе во: P.M.Kaczynski & P. Broin. "Two new leaders in search of a job description", *CEPS Policy Brief*, No.200/25 November 2009. До стапувањето на ЛД во сила, на 1 ноември 2009 година, со Европскиот Совет претседаваше шефот на државата или владата на државата која го држеше ротирачкото претседателство.

²⁸ Член 15 (5) од ДЕУ-Л.

²⁹ Член 15 (6) ст. 3 од ДЕУ-Л.

³⁰ Најсеопфатен е членот 15 од ДЕУ-Л којшто му ги доделува следниве задачи на претседателот: а) да претседава и насочува работата на ЕС; б) да обезбеди подготовка и континуитет на работата на ЕС во соработка со Претседателот на

Претседателот на ЕС ја претставува Унијата во областа на ЗНБП, па оттука се поставува и прашањето за јасно дефинирање и разграничување на мандатот на претседателот на ЕС и ВП. Во ЛД тоа прашање не е изречно регулирано, освен во одредбата според која претставувањето на Унијата на надворешен план од страна на претседателот на ЕС не смее да се врши на штета на надлежностите на ВП.³¹

Оваа нова функција е резултат на потребата од единствено претставување на Унијата спрема трети субјекти, пред се на ниво на мултиполарната меѓународна заедница.³²

б) Нов Висок претставник

Уште една иновација на ЛД превземена од неприфатениот Устав³³ е функцијата Висок претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика (ВП).³⁴ Воведувањето на оваа функција треба да го надмине дуализмот кој постоеше помеѓу досегашниот ВП и комесарот задолжен за надворешни работи. Имено, ВП на Унијата ги превзема надлежностите и ресурсите на поранешниот ВП за ЗНБП и на комесарот за надворешни односи. ВП го избира и разрешува ЕС, со квалификувано мнозинство, со согласност од претседателот на ЕК.³⁵

Него му е доверено водењето на надворешната, безбедносната и одбранбената политика. Тој е одговорен за хармонизирање и координирање на активностите помеѓу ЕК и Советот во надворешното делување ЕУ.

И покрај спојувањето на двете поранешни функции во една личност, ВП сепак се појавува во двојна улога, бидејќи истовремено е член на Советот и еден од потпретседателите на ЕК. Како член на Советот, ВП претседава со седниците на Советот за надворешни работи.³⁶ Негова задача е да ја води ЗНБП и ЗБОП. Со своите

ЕК...; в) се грижи да ја олесни кохезијата и консензусот во ЕС; г) презентира извештај на ЕП после секој состанок на ЕС.

³¹ Член 15 (6) ст.2 од ДЕУ-Л.

³² Zoran Radivojevic. "Institucionalne novine u lisabonskom ugovoru", *Pravni zivot*, br.37, Beograd, (2009):43.

³³ Во Уставот оваа функција беше наречена Министер за надворешни работи на ЕУ.

³⁴ Член 18 од ДЕУ-Л.

³⁵ Член 18 (1) од ДЕУ-Л.

³⁶ Член 18 (3) од ДЕУ-Л.

предлози придонесува за развој на таа политика и нејзино спроведување во рамките на мандатот на Советот.³⁷ Тој води политички дијалог со трети страни во име на ЕУ и ја претставува во меѓународни организации и на меѓународни конференции.³⁸

Надлежноста за иницијатива за носење акти во областа на ЗНБП е поделена помеѓу државите-членки и ВП. Притоа ВП може предлозите да ги поднесува самостојно или со поддршка и заедно со ЕК.³⁹ Меѓутоа во оваа област како и во ЗБОП исклучено е усвојување на законски акти, туку се носат само одлуки.

в) Европска служба за надворешни работи

Со ЛД се воведува значајно ново тело - Европска служба за надворешни работи (ЕСНР)⁴⁰ т.н. Дипломатска служба на ЕУ. Оваа служба му стои на располагање на ВП и му помага во имплементацијата на ЗНБП. Ова ново тело ќе работи во соработка со дипломатските служби на државите-членки и ќе се состои од службеници од релевантните оддели на Генералниот секретаријат на Советот и Комисијата, како и од персонал назначен од националните дипломатски служби на државите-членки. Тоа ја одразува етаблираната тенденција на државите-членки да се да се спротистават на „Бриселизацијата“, што е можно подолго, но на крај да признаат дека е неопходна и пожелна политика на поголема координираност и кохерентност.

ЕСНР на многу начини е значајна за кохерентноста и ефикасноста на надворешните односи на Унијата. Степенот до кој ВП ќе може да функционира и да ги исполнува барањата кои ќе бидат упатени до него ќе зависи примарно од Службата. Како клучно и мошне сензитивно прашање е што се тоа „релевантни оддели“, и како назначените национални дипломати ќе се интегрираат?⁴¹

Заедничка безбедносна и одбранбена политика и ЛД

ЛД исто така содржи клучни иновации во однос на одбраната. Заедничката безбедносна и одбранбена политика (ЗБОП)⁴² сега има

---

³⁷ Член 18 (2) од ДЕУ-Л.

³⁸ Член 27 (2) од ДЕУ-Л.

³⁹ Член 30 (1) од ДЕУ-Л.

⁴⁰ Кратенката на англиски јазик е EEAS –European External Action Service.

⁴¹ Simon Duke. *The Lisbon Treaty and External relations*, EIPASCOPE 2008/1.

⁴² Кратенката на англиски јазик е CSDP-Common Security and Defence Policy.

свој посебен дел во ЛД⁴³ и симболично е „унапредена,, од „Европска,, во „Заедничка,, безбедносна и одбранбена политика, но сеуште е интегрален дел на ЗНБП.⁴⁴

ЛД го проширува дометот на ЗБОП со проширување на т.н. Петерсбуршки задачи⁴⁵ со: „заеднички операции за разоружување; хуманитарни и спасувачки задачи, воени совети и помош, градење на мирот и постконфликтната стабилизација; превенција на конфликти и пост-конфликтни мисии за стабилизација. Сите овие задачи може да придонесат во борбата против тероризмот преку подржување на трети земји бо борбата против тероризмот на нивните територии,,⁴⁶ Советот носи одлука во која ги дефинира целите, обзегот и генералните услови за имплементација на овие задачи. ВП, под надлежност на Советот и во близок и постојан контакт со политичкиот и безбедносен комитет е одговорен за координација на цивилните и воените аспекти на ваквите задачи.⁴⁷

Заедничката одбрана и одредбата за солидарност се значајни иновации коишто ги промовираат принципите на коишто е засована ЕУ, а тоа се солидарноста со и помошта на другите земји-членки. Одредбата за заедничка одбрана ги обврзува сите држави-членки да обезбедат помош со сите средства кои ги имаат во случај ако друга држава-членка стане жртва на воена агресија, во согласност со член 51 од Повелбата на ООН.⁴⁸ Од оваа обврската меѓутоа се иземени, на пример традиционално неутралните држави бидејќи договорот предвидува дека „ова нема да биде на штета на посебниот карактер на безбедносната и одбранбената политика на одредени земји,,⁴⁹ Одредбата за солидарност⁵⁰ претставува нов правен механизам за

---

⁴³ Наслов 5, глава 2, оддел 2- *Одредби за заедничка безбедносна и одбранбена политика* од ДЕУ-Л (Title V, Chapter 2, Section 2 - *Provisions on the Common Security and Defence Policy* - DEU-L).

⁴⁴ Член 42(1) од ДЕУ-Л.

⁴⁵ Во 1992 година Западноевропската унија (ЗЕУ) во хотелот *Петерсбург* близу Бон усвои Декларација во која се усвоени задачи и улогата на државите-членки и нивните воени сили во активности како што се: хуманитарни операции и спасување; операции на сочувување на мирот и активности за управување на кризи и наметнување на мирот. Види повеќе: Снежана Никодиновска. *Заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската Унија, Годишник на факултетот за безбедност*, Скопје,(2005/6):263.

⁴⁶ Член 43 (1) од ДЕУ-Л.

⁴⁷ Член 43 (2) од ДЕУ-Л.

⁴⁸ Член 42 (7) од ДЕУ-Л.

⁴⁹ Член 42 (2) од ДЕУ-Л.

⁵⁰ Член 222 од ТДФЕУ.

помош помеѓу државите-членки, кога една од нив е жртва на терористички напад, природна или човечка непогода. Во тој случај ЕУ ќе ги мобилизира сите инструменти кои и се на располагање, вклучувајќи ги и воените ресурси кои ги ставиле на располагање државите-членки за помош.

Најзначајните иновации во ова поле се наоѓаат во инструментите кои ЛД им ги обезбедува на државите-членки кои се волни да ја зајакнат соработката. ЛД воведува можност за зголемена соработка во областа на ЗНОП. Оваа зголемена соработка бара подршка од една третина од државите-членки т.е. девет. Барњето за зголемена соработка групата држави-членки ја доставува до Советот кој го проследува до ВП и ЕК кои треба да дадат свое мислење. Исто така се доставува и до ЕП за да биде информиран. Советот за барањето за востановување зголемена соработка одлучува едногласно.

Уште една иновација на ЛД е постојаната структурирана соработка (*permanent structured cooperation*).⁵¹ Имено оние држави - членки чии воени способности исполнуваат повисоки критериуми и поцврсто се обврзале во оваа област во поглед на најзахтевните мисии можат да востановат постојана структурирана соработка во рамките на Унијата.⁵² За разлика од зголемената соработка каде што се бара учество на најмалку третина од државите членки, кај постојаната структурна соработка не е определена таа граница.

Држави-членки кои сакаат да учествуваат во постојана структурирана соработка ќе го известат Советот и ВП за својата намера.⁵³ Во рок од 3 месеци Советот треба да донесе одлука и ја утврди листата на државите кои учествуваат во таа соработка. Советот одлучува со квалификувано мнозинство по консултирање на ВП. Секоја држава-членка која, во подоцнежната фаза, сака да учествува во постојаната структурирана соработка ќе го известат Советот и ВП за својата намера. Советот, со квалификувано мнозинство, од земјите учеснички во перманентната соработка и по консултација со ВП ќе донесе одлука доколку односната држава ги исполнува условите и обврските од член 1 и 2 од Протоколот за перманентна структурирана соработка.⁵⁴ Договорот понатаму предвидува дека државата учесничка во ваквата соработка може да биде суспендирана доколку не ги исполнува повеќе потребните услови и не може да одговори на

---

⁵¹ Член 42 (6) и 46 од ДЕУ-Л и Протокол бр. 10 во ЛД.

⁵² Член 42 (6) од ДЕУ-Л.

⁵³ Член 46 (1) од ДЕУ-Л.

⁵⁴ Член 46 (3) од ДЕУ-Л.

поставените барања.⁵⁵ Исто така, било која држава учесничка во соработката може да се повлече при што треба да го извести Советот за својата намера.⁵⁶

ЛД, исто така, обезбедува договорна основа на постојната Европска агенција за одбрана⁵⁷, како агенција отворена за сите држави-членки. Оваа агенција ќе ги идентификува барањата за оперативно делување, ќе ги промовира мерките да се задоволат овие барања, ќе придонесува во идентификување и, каде е потребно, имплементирање на мерките потребни за јакнење на индустриската и технолошката база на одбранбениот сектор, ќе учествува во дефинирање на европските можности и политиката на вооружување и ќе му помага на Советот во евалуацијата на подобрувањето на воените можности.⁵⁸

Во рамките на Агенцијата државите-членки кои учествуваат во заеднички проекти ќе воспосават посебни групи. Агенцијата ќе ги извршува своите задачи таму каде што е неопходно заедно со Комисијата.⁵⁹

Заклучок

ЛД претставува обид на државите-членки да ја надминат безизлезната положба предизвикана со неприфаќњето на Уставниот договор. Тој не е револуционерен, туку реформски. ЛД има за цел да ја зголеми институционална архитектура и да понуди подобри можности за јакнење на колективната акција - оставајќи ја вратата отворена за државите-членки да одат понатаму ако тие тоа го сакаат.

Кои промени ги прави ЛД на безбедносната и одбранбената политика на ЕУ? Во поголем дел ја потврдува и кодифицира постојната политика и пракса попотполно, со некои амандмани дизајнирани да ја консолидираат оригиналната намера и процедури. ЛД исто така предлага неколку значајни нови актери и инструменти за постигнување на покохерехтно делување на Унијата во областа на надворешната политика, безбедноста и одбраната.

Нема сомнение дека ново структурираниот ВП е функција која е мошне влијателна. Досегашниот ВП, Хавиер Солана даде свои печат во развивање на досегашната надворешна и безбедносна поли-

---

⁵⁵ Член 46 (4) од ДЕУ-Л.

⁵⁶ Член 46 (5) од ДЕУ-Л.

⁵⁷ The European Defence Agency, чл. 42 (3) и 45 од ДЕУ-Л.

⁵⁸ Член 42 (3) од ДЕУ-Л.

⁵⁹ Член 45 (2) од ДЕУ-Л.

тика и се промовираше како дипломатски гласноговорник на Унијата. Со доделувањето на новиот ВП позиции и во Советот и во Комисијата, да заседава со Советот за надворешни работи и да подржува интегрирана надворешна акција, се даваат потенцијали за понатамошно јакнење на оваа функција. Но како и досега така и со ЛД, ВП може да делува врз основа на едногласна одлука донесена од 27те национални министри за надворешни работи. Секој од овие министри делува во името на 27 суверени држави членки на ЕУ. Службата за надворешни работи не ги заменува 27те министри за надворешни работи, туку е создадена за да ја подобри координацијата помеѓу нив и да ги следи едногласно договорените заеднички политики.

Вклучувањето на одредбата за солидарност, уште една иновација на ЛД, може да станува се позначајна со оглед на тоа што ЕУ ќе игра централна улога не само во одговор на теристички напади туку исто така и во случаи на природни катастрофи.

Конечно одредбата за постојаната структурирана соработка им овозможува на некои држави-членки на ЕУ кои имаат поголеми воени можности да ги координираат своите капацитети поблиску, без да создаат обврска за сите држави-членки да се инволвираат. Прашање е дали овој нов механизам нема да создаде Европа во две брзини, исклучувајќи ги помалите држави кои можеби имаат волја но не и човечки и финансиски ресурси да се придружат на структурата.

Мерките воведени со ЛД во областа на ЗНБП и ЗБОП нама радикално да го сманат однесувањето или претставувањето на ЕУ на светската сцена. Но земени заедно секако дека ќе овозможат и охрабрат поголема координација па дури и интеграција на надворешната, безбедносната па евентуално и на одбранбената политика на ЕУ. Но, секако се зависи од фамозната политичка воља на државите-членки.

Snezana Nikodinovska, Ph.D
Faculty of Security –Skopje

LISBON TREATY AND COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY

Abstract

Emergence of the EU as a global economic power impose the question for its potential as a political and military power capable to defend its political and security interests with the same level of commitment and unity as it shows in the economic sphere. Maastricht Treaty established the second pillar of the EU-Common Foreign and Security Policy (CFSP) and European security and defence policy (ESDP) as its integral part.

Lisbon Treaty (LT) is an attempt to out of the stalemate caused by the failure of Constitutional Treaty. Even Lisbon Treaty abolishes pillars structure of the EU, albeit highlights the specific position of the CFSP and ESDP now renamed in Common SDP, through their formal separation from the general provisions for external action of the EU.

Which innovations introduce LT in the area of foreign, security and defence policy of the EU? In this article will be analysed provisions of the LT, that introduce instruments for achieving more visible and coherent policy in the field of security and defence of the EU of 27 member States.

Violeta Ciofu, PhD

Forensic Science Institut - Bucharest

Dionezie Bojin, PhD

IDENTIFICATION AND EXAMINATION OF GUNSHOT RESIDUE WITH SCANNING ELECTRON MICROSCOPY

Abstract

In situations where is used or suspected the use of a firearm, detection and identification of the residual materials remained after the discharge of the gun can provide valuable information to solve the case. The residues remained after the discharge of a firearm is called gunshot residues (GSR).

Detection and identification of GSR is accomplished currently in order to determine if a suspect fired or not a gun, also to determine the entrance hole of the bullet or to determine the shooting distance. The only equipment able to provide morphological and analytical information regarding the analyzed particles in a non-destructive manner and to identify and detect the GSR particles with maximum specificity is the scanning electron microscope coupled with X-ray spectrometer.

Electron microscopy coupled with energy dispersive X-ray spectrometry is a standard analytical method of the gunshot residue. According to ASTM E1588-08 standard, the GSR particles are evaluated based on morphology and elemental chemical composition as classified in “characteristic” and “indicative”. In this article we’ll take a closer look at the GSR composition, collection, classification and analysis.

Introduction

In situations where is used or suspected the use of a firearm, detection and identification of the residual materials remained after the discharge of the gun can provide valuable information to solve the case. The residues remained after the discharge of a firearm is called gunshot residues (GSR).

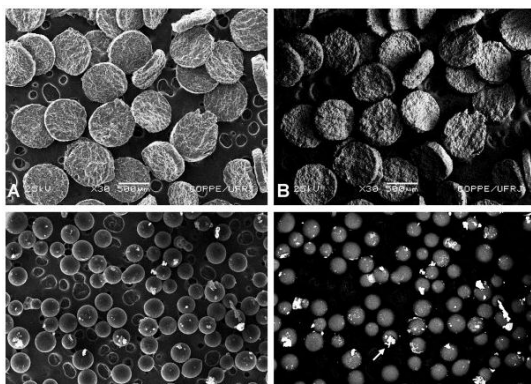
The specific literature mentions that gunshot residue are composed of the following: the residue from the ignition, carbonaceous soot, burned powder particles and powder particles resulted from the propellant powder, metallization rings, vaseline, lubricate particles, unburned gunpowder particles, also metallic particles resulted from the bullet, shell and the firearm.

While shooting with a firearm, takes place the ignition of the propellant powder and the gunpowder from the cartridge. Hot gases are formed and small particles are transferred along the gun barrel under the influence of the explosion in order to be deposited right after that on the hands and clothes of the shooter, but also on other persons or objects from the vicinity of the crime scene. GSR particles have specific characteristics and this is why their presence on the hands or the clothes of the suspects represents a clue of the fact that those persons have been close to the area where a firearm was discharged.

Detection and identification of GSR is accomplished currently in order to determine if a suspect fired or not a gun, also to determine the entrance hole of the bullet or to determine the shooting distance.

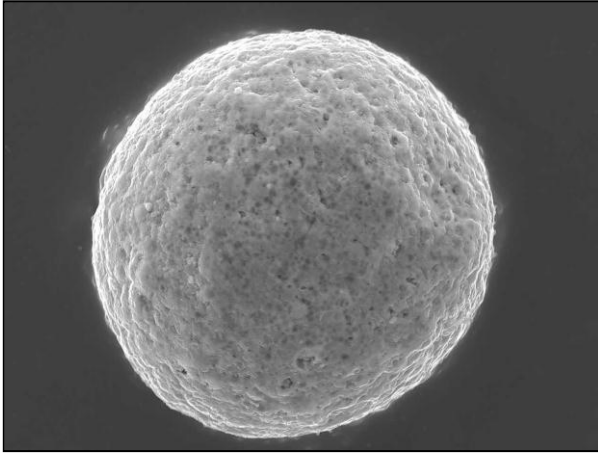
GSR formation and composition

While shooting with a firearm, the firing pin hits the cartridge primer achieving/starting the ignition of the propellant powder, producing a flame inside of the cartridge tube. Gunpowder from the cartridge begins to burn, turning from solid into gas. This gas volume resulted from gunpowder ignition creates pressure inside the cartridge, pressure that will force the bullet to advance along the gun barrel. The pressure generated behind the bullet is freed right after this one leaves/goes out the gun barrel. The bullet acts like a cork/plug in a bottle of champaign well stirred. When the bullet leaves the gun barrel, thr pressure pushes with high speed the gunshot residue outside the barrel. The residue are spread from the barrel in a form that looks like a smoking cone.

The propellant powders most used contain lead, barium azotate, antimony sulphure and therefore gunshot residue contain mostly these chemical elements Pb, Ba, Sb. Chemical elements less common are: Al, S, Sn, Ca, K, Cl, Si.

Photo nr. 1 – Different types of propellant powder

Photo nr. 2 – GSR particle magnification 1000

There are propellant powders on base of mercury, especially the ammunition produced in East Europe and used in Middle Orient. Now, from ecological reasons, in order to avoid the contamination of air with lead, most of the ammunition producers for firearms offers ammunition without lead which contains Al, Si, Cu and Zn, associated sometimes with elements Sr, Sn, K and/or Ba.

The cartridge shell is usually composed of brass (90% copper, 10% zinc), and some of them, only few are composed of nickel.

The core of the bullet is usually composed/contains of Pb or Sb, but there are also bullets which contain ferrous alloys.

The powders inside the cartridge can be smokeless powder or black powder. The gunpowder or black powder contains a combination/mixture of potassium nitrate (75%), charcoal (15%) and sulfur (10%). According to a recent FBI study, the smokeless powder may contain up to 23 organic compounds. This powder is composed cellulose nitrate (accelerant), nitroglycerin (energetic material) and additives, like diphenylamine (stabilizer), ethylcentralite or methylcentralite (stabilizers or/and gelifiers agents), dinitrotoluene isomers. Diphenylamine is decomposing in N-nitrozodifenilamine and different nitro derivatives .

Collectig the gunshot residue

A. From shooter's hands

- collecting method uses polyvinilic alcohol (PVAL). It has the

advantage that allows collection of GSR and other types of traces like blood, which may be analyzed later for DNA identification.;

- special kits with metallic buttons equipped with normal or carbon double adhesive tape. GSR is collected from the suspects of using a firearm by repeated tamponing/pressing with metallic buttons, firm pressing of the adhesive material over the thumb and forefinger, also the superior part of the palms. Collection of the GSR from the shooters' hands must be accomplished immediately or at the most 3 hours after the shooting.

B. From clothes

- *with metallic buttons equipped with normal or carbon double adhesive tape;*

- **by using a vacuum cleaner equipped with a special filter device.**

In cases where the adhesive surface of the tape applied over the metallic buttons is nonconductive, this will be covered with a thin layer of carbon before SEM/EDS analysis.

Collection of GSR by tamponation of the metallic buttons equipped with normal or carbon double adhesive tape may be accompanied sometimes by consistent deposits of epithelial cells, oils or blood which cover the GSR and leads to inconclusive results.

In these situations, first you must remove the deposits with a solution of calcium and sodium hypochlorite. This solution is applied for 5 minutes directly on the surface of the metallic button (in order to produce a complete digestion of the deposits and to prevent contamination through precipitation), and after the button is washed with distilled water and submitted by SEM/EDS analysis.

Analysis of gunshot residue

1. Examination and analysis of organic GSR is accomplished using the following techniques:

- Color tests with diphenylamine and Griess reactive in order to highlight traces of organic compounds from nitro derivatives class;

- Thin layer chromatography;

- Liquid chromatography coupled with mass spectrometry (LC-MS);

- Ionic mobility spectrometry (IMS);

- Capillary electrophoresis for identification and analysis of inorganic ions contained by burned or unburned smokeless powders;

- Gas chromatography with thermal energy analyzer -TEA;

- Gas chromatography coupled with mass spectrometry (GC-MS).

2. Examination and analysis of gunshot residue of inorganic nature is realized by the following techniques:

- Color tests with diphenylamine and Griess reactive in order to highlight inorganic compounds from nitrogen class;
- Tests for antimony identification with trifenilmethylarsonium iodine (orange coloration), lead and barium identification with sodium rodizonate (red coloration for both elements which by adding chlorine acid becomes violet indicating the presence of lead),
- Atomic absorption spectrometry;
- Chemoluminescence;
- Inducted coupled plasma with Atomic emission spectrometry (ICP/AES);
- X ray fluorescence spectrometry (XRF);
- Scanning electron microscopy coupled with X ray spectrometry and energy dispersion (SEM/EDS).

Not all the techniques remembered here are able to provide the required specificity in order to identify and analyze gunshot residue in forensic area and that because most of them can't analyze the particles in their natural state. The only equipment able to provide morphological and analytical information regarding the analysed particles in a non-destructive manner and to identify and detect the GSR particles with maximum specificity is the scanning electron microscope coupled with X-ray spectrometer.

This equipment uses an electron beam in order to visualize the analyzed object. It presents a depth of the field 200 times bigger than any optical microscope, extremely high resolution and a capacity of magnification bigger than 200 000. Supplementary, at the moment when the electron beam hits/ makes contact with the surface of the sample, this electrons give part of their energy to the present elements from the sample and this energy may be reemitted in X ray form to a wave length specific to every chemical element.

Scanning electron microscopy coupled with X ray spectrometry by wave length analysis is a standard analysis method of the gunshot residue and according to STAS 1588-2008, GSR may be identified/analyzed manually or automatically.

Most of the GSR particles are very small (0,5-10 microns) and because are spread on a relatively big surface its necessary to verify/analyze large areas in order to obtain statistical valid results. In these conditions manual search of the specific microparticles in thousands

of other particles found in a sample is not practicals, time consuming and also risky, referring at the errors that may occur. For that reason, the alternative of automated identification and analysis of GSR is more efficient, allowing rapid analysis and unsupervised of more samples, during the night, this way offering more time for specialist in order to validate and process the information acquired.

According to the ASTM E1588-08 standard, evaluation of metallic particles detected by scanning electron microscopy coupled with X ray spectrometry, is realized on the morphology and chemical elemental composition of these. From morphologic point of view, particles with the diameter between 0,5 - 5 μ m, with spherical or oval shape, but also conglomerates with irregular shapes, with sizes between 1 - 100 μ m, result of the fusion of the particles of small sizes, are classified as gunshot residue. The shape of the particles is considered secondary related to the chemical elemental composition, based on which the detected particles are classified in “characteristics” and “indicative”.

Are considered characteristic particles, exclusive for gunshot residue, particles with spherical shape with the diameter between 0,5 and 5,0 μ m, which contain lead, barium, antimony, (PbBaSb). Other chemical compositions are considered indicative for the gunshot residue: BaSb, PbSb, PbBa, Pb, Sb, Ba, BaAl, BaCaSi with or without sulfur.

In characteristic particle and also in indicative particles of GSR, one or more of the following elements may be present: Si, Ca, Al, Cu, Fe, S, P, Zn, Ni (only if Cu and Zn are present), K, Cl and Sn.

The automated program that belongs to/ is part of the scanning electron microscope allows detection and identification of GSR based on the morphological characteristics and elemental composition of the particles. Each/stub sample is completely scanned, and after the morphological and elemental analysis is achieved, the identified particles are classified in an automatically in “characteristics” and “indicative” particles. Identified particles are relocated and reacquired manually for confirmation at magnification of 1000-2000x.

The automated program is validated with a special calibration standard constituted of particles with known chemical composition whose total number, size and location is also known and well defined.

In case of analysis of real samples, is obtained particles of barium, antimony, lead, classified in characteristics or indicative having the distribution found in figure 1 and table 1. Characteristic GSR particle and its spectra is illustrated in photo 1 and figure 2.

Type	Class	Particles	%Total of particles	Particle area (sq. μm)	% Total area
SbBaPb	characteristics	51	7.9	6.05E+02	3.89E-03
SbBa	indicative	3	0.5	6.98E+00	4.49E-05
SbPb	indicative	440	68	9.93E+02	6.38E-03
BaPb	indicative	3	0.5	2.04E+00	1.31E-05
Sb	environmental	34	5.3	5.47E+01	3.52E-04
Pb	environmental	30	4.6	1.28E+03	8.21E-03
Cu	enviromental	3	0.5	4.36E+00	2.80E-05

Table 1

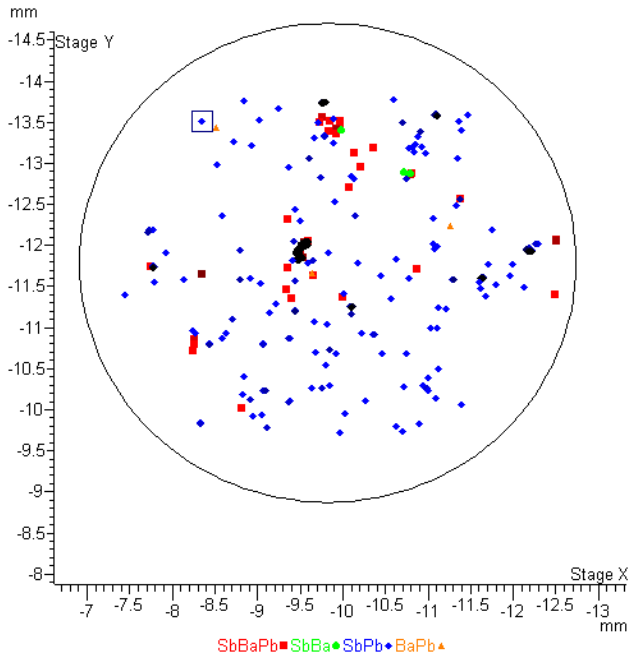

figure 1

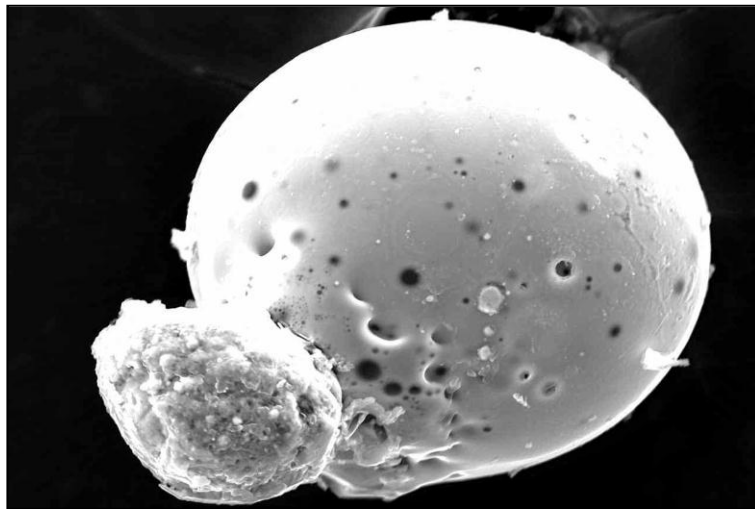

Photo 1 – GSR characteristic particle

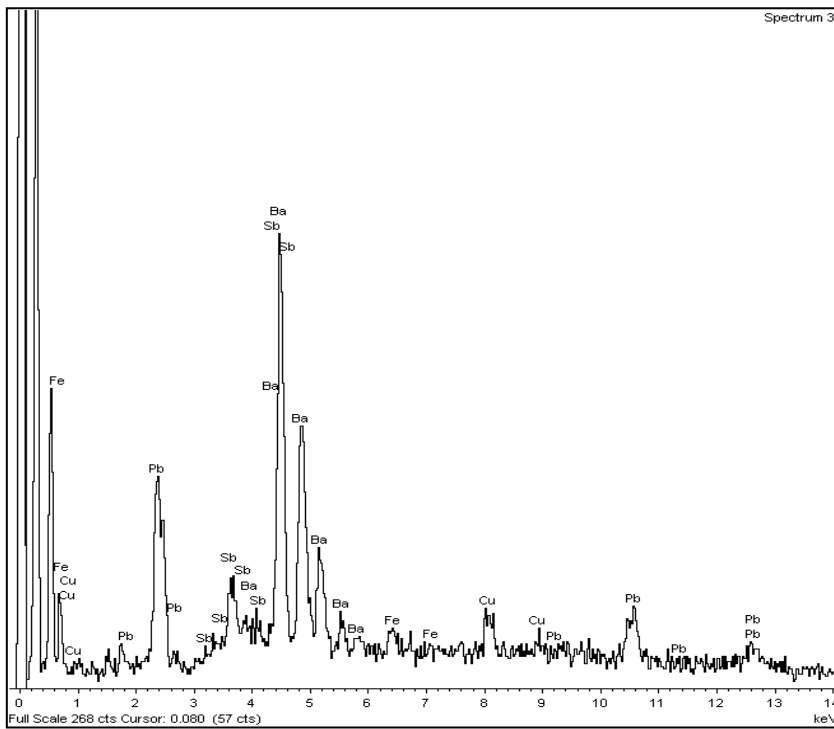

Figure 2 – GSR particle spectra

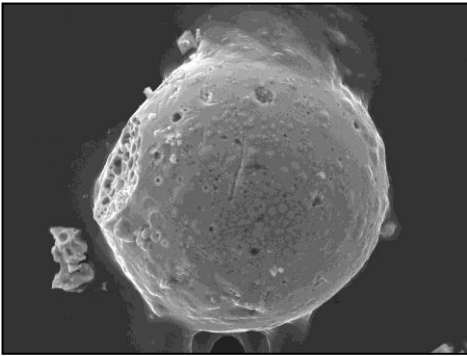

Photo 2 - GSR characteristic particle (sphere)

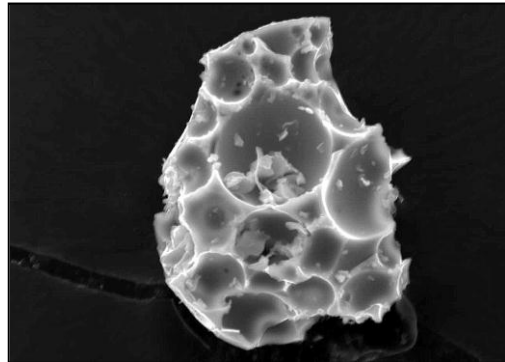

Photo 3 – a piece of GSR sphere

Interpretation of gunshot residue

For a correct evaluation of the analytical results, forensic experts must have information related with the events occurred in the crime scene, regarding the following aspects:

1. GSR Contamination and transfer as a result of wrong manipulation or GSR contamination from previous firing, aspects that may lead to false - positive results;

2. *Washing hands or wear of gloves may lead to false - negative results;*

3. Deposition time of the GSR particles in the vicinity of the person that shot with a firearm. The deposition of the GSR particles on the surfaces in the vicinity of the shot it takes a few minutes after the discharge. It's possible that a person, that entered the crime scene immediately after the discharge, to be contaminated and the person that shot and left the crime scene immediately to present less GSR particles than expected;

4. Type of ammunition used. Due to increase usage of ammunition without lead, the identification of the characteristic particles, specific to firearms discharge, that contain lead, antimony and barium is not possible

anymore, this fact blocking the correct identification of the GSR particles and leading to false negative results;

5. Particles with similar compositions (Pb, Sb and Ba) with GSR particles which derive from other sources that firearm discharge. Until now pyrotechnics, electrical engineering, automobile industry there were identified as sources of particles with similar GSR composition. Particles containing lead and brome are found also in the emissions resulted from the ignition of petroleum products. Lead can also be found in sanitary installations, in batteries, type alloys, glass and paint. Antimony can also be found in a few alloys most of the times coupled with lead, and the antimony oxide is used as delaying element in the industry of polyesters and cotton fibers. Barium is found in paints, automobile vaseline, and barium sulphate from paper composition is probably one of the most important source of barium which can be found on hands.

Due to differences between their formation process, spatial distribution of the elements is different in the two types of the particles and this effect may be visualized by of X ray mapping program of the litigation objects.

The methods developed in european forensic labs for the analysis of GSR are based mostly on establishing the characteristic aspect of the particles detected, rather than on the statistical interpretation of the results.

In the formal approach, GSR particles highlighted in a sample are interpreted in accordance with the rules of a general protocol of interpretation in order to determine if the particles come from a specific source or not. The most important problem of the formal approach is that certain ammunitions (ammunition without lead) don't produce GSR particle.

In the specific approach “case by case”, GSR particles discovered on a surface are compared with the used ammuniton. Most of the experts consider that this approach is very helpful in court. It allows the use of the underestimated results by the formal approach in certain situations and avoids overestimation of the results in others. It's recommended that the specific approach “case by case” to be followed as many times as possible in GSR interpretation. Statistical consideration and databases can be really helpful, not only in expressing the uniqueness level of different

particles discovered, but especially in the evaluation of a particular hypothesis. It's necessary to develop similar methods to those existing for other types of samples (fibers, glass) in order to use Bayes theorem in GSR interpretation.

In a few international publications is presented the utilization of Bayes theorem principles in GSR interpretation, not necessarily in establishing probability reports but especially in discussing priority/primary probabilities. It's more and more sustained the necessity of the use of Bayes theorem through the fact that he experts are the only one with practical experience and theoretical knowledge in order to be able to evaluate all this factors.

For a better evaluation of the relevance of a GSR particle in the context of a suspect or a crime, it's important to compare two hypothesis: one being the hypothesis of the prosecution (suspect shot with the firearm in a certain situation) and the second one is the hypothesis of the defense (suspect was never involved in that shooting). Detection of a GSR particle on a surface may result from discharge of a firearm or as a result from contact with other type of surface contaminated with GSR (firearm, shooter hands, a burned cartridge, etc.)

Probability report for the evaluation of the sample relevance in conditions of a conflict hypothesis, allows the forensic expert to consider only the relative information to a possible source of one or more particles, but also if this one is related with the specific activity of a suspect. It's considered in the specific literature, that the methods developed based on Bayes theorem can't incorporate all the aspects that may occur in a case, but helps very much when the analytical results must be sustained in court.

Deposition, transfer speed and the persistence of the GSR particles are not yet completely understood. GSR particles interpretation is critique most of the times and are necessary a lot of studies in this area because in certain cases, important particles might be forgotten and the conclusion of the report might not be the real one.

Bibliography

1. Wright D.M., Trimpe M.A., Summary of the FBI Laboratory's Gunshot Residue Symposium, 2005, Forensic Science Communications 2006; 8(3).

2. Fojtasek, L., Kmjec T., Time periods of GSR particle deposition after discharge - final results, Forensic Science International 2005, 153.

3. Cardinetti B., Ciampini C., Toresi L., A proposal for statistical evaluation of the detection of gunshot residues on a suspect, Scanning 2006;28,142 -147.

4. Z. Oommen and S.M. Pierce, Lead-free primer residues: a qualitative characterization of Winchester WinClean™, Remington/UMC LeadLess™, Federal BallisticClean™, and Speer Lawman CleanFire™ handgun ammunition, J. Forensic Sci. 51 (2006), 509–519.

5. Garofano L., Capra M., Ferrari F., Bizzaro G.P., Di Tullio D., Gunshot residue: further studies on particles of environmental and occupational origin, Forensic Sci. Int. 103,1999, 1–21.

6. Romolo F.S., Margot P., Identification of gunshot residue: a critical review. Foren. Sci. Int. 119, 2001, 195–211.

7. ASTM E1588-2008, Standard guide for gunshot residue analysis by scanning electron microscopy/energy-dispersive spectroscopy, American Society for Testing and Materials.

8. Stoian G.M., Galan E., Ciofu V., Gunshot residue – invisible witnesses of violent crimes revealed by scanning electron microscopy, Forensic Symposium 2008, Bucharest

м-р Жанет Ристоска

Министерство за одбрана на Република Македонија

Email: zanetristoska@yahoo.com

СТРУКТУРНИТЕ ПРОМЕНИ И РЕФОРМИТЕ ВО РАМКИТЕ НА СПЕЦИЈАЛНИТЕ ЕДИНИЦИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА КАКО НЕМИНОВЕН ДЕЛ ОД ТРАНСФОРМАЦИИТЕ НА ОДБРАНБЕНО- БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ЗА ПРИБЛИЖУВАЊЕ ДО КОЛЕКТИВНОТО ЧЛЕНСТВО, УЧЕСТВОТО ВО МИРОВНИ МИСИИ И ЕФИКАСНО СПРАВУВАЊЕ СО НОВИОТ ВИД БЕЗБЕДНОСНИ ЗАКАНИ

Резиме

Од самото осамостојување на Република Македонија како независна и суверена држава започна изградбата на нејзините системи за безбедност и одбрана.

Уште во текот на деведесеттите години беше зацртана определбата за приближување и зачленување на Република Македонија во колективните системи за безбедност и одбрана. Но, трансформациите во рамките на Армијата на Република Македонија според потребите на новото време и побарувањата на колективното членство започнаа малку подоцна.

Во исто време, многу работи на меѓународната безбедносна сцена се променија.

Главно обележје на дваесет и првиот век, во рамките на глобалната, но и на националната безбедност, е енормното зголемување на безбедносните закани како последица на тероризмот, организираниот криминал, етничките конфликти и религиозниот фанатизам. Последиците од новиот вид безбедносни закани и самите ги почувствувавме на своја територија за време на Конфликтот во 2001.

Тоа значеше дека се неопходни промени во организацијата на системите за безбедност и одбрана, кои ќе треба да се прилагодат на новонастанатата безбедносна ситуација и на побарувањата на колективното членство.

Промени беа нужни и во легислативата и во структурата на армиските и полициските единици надлежни за справување со современите видови безбедносни закани.

Армијата како дефинирана институција, создадена токму за одбрана и зачувувањето на безбедноста и стабилноста на државата, мора да биде способна да се справи со сите овие безбедносни закани.

Во овие услови, нам ни е потребна мала, но високо ефективна армија.

Изградбата на способни, добро обучени и високопрофесионални единици за справување со современите видови безбедносни закани во рамките на Министерството за одбрана и Министерството за внатрешни работи е многу важен дел од севкупните реформи на овие системи при исполнувањето на обврските за зачленувањето во колективните системи.

Имплементацијата на најнови правила и доктринарно-тактички новини,

стандардизирани според оние на земјите—членки на колективните системи за безбедност, е императив за овие единици, пред сè мислам на армиските специјални единици затоа што тие се најчесто и единици кои се декларирани како единици за потребите на мировните и на друг вид мисии.

Целта на овој труд е да покаже дека во современата констелација на меѓународните безбедносни случувања и настани, успешната организација и употреба на специјалните единици, како во рамките на колективното членство со учеството во мировните мисии, така и во рамките на државата, сè уште е еден од најефикасните начини за директно справување со современите безбедносни закани и вистински пат за влез во НАТО и ЕУ.

Вовед

Секоја држава гради свој автентичен систем за безбедност и одбрана. Во рамките на тој систем, секоја држава знае дека мора да конципира своја сопствена национална-безбедносна политика. Во рамките на таа политика, државата мора да ги донесе сите неопходни документи, закони и правила, врз основа на кои ќе се темелат одбраната и безбедноста на државата, и да формира институции кои ќе ја спроведуваат одбранбено-безбедносната политика и стратегија на државата. Во рамките на институциите на безбедноста и одбраната на државата мора да се изгради и солиден воен и полициски апарат (униформиран дел), со основна задача одржување на редот, мирот и безбедноста во државата (единиците на полицијата), како и за одбрана од можни агресори и друг вид дестабилизирачки фактори за една држава од страна на надворешен непријател (единици на армијата).

Ќе споменеме дека на почетокот на новиот милениум, иако не постои реална закана за избувнување на војни како класични вооружени конфронтирања меѓу државите, сепак, не живееме во ера на голема стабилност и безбедност. Новиот милениум е време на промени во дефинирањето на општобезбедносните закани и ризици. И на глобално ниво и на ниво на одделните држави, сè повеќе е присутна заканата за разнишување на безбедноста и стабилноста и внесување немир и постојан страв од заканите со асиметрично потекло. Меѓу нив, секако дека приматот го имаат терористичките напади, кои станаа безбедносна закана број еден и кои покажаа дека флуидноста на овој непријател, ненадејноста и разорувачкиот ефект од неговите дејства, навистина темелно го поткопаа сонот за глобален мир и спокојство во новиот милениум.

Реално е дека Република Македонија не може сама да одговори на сите видови современи безбедносни закани како што се современиот тероризам, организираниот криминал, трговијата со дрога, луѓе,

оружје и слично, кои најчесто се со транснационален карактер. Од таа причина, развојот на национален безбедносен систем интегриран во колективната безбедносна структура е стратегиска инвестиција за РМ и важен придонес за евроатлантскиот безбедносен регион. Новото стратегиско опкружување нуди бројни можности, но вклучува и многу нови предизвици и закани кои бараат нови одговори. РМ верува дека тоа е можно само со интеграција во евроатлантските структури, што од своја страна, пак, ќе бара соработка со сите земји од регионот и, пошироко, од евроатлантскиот регион.

Во тој контекст Република Македонија мора постојано да ги доизградува своите системи за безбедност и одбрана за да може реално да одговори на побарувањата за прием во колективното членство, меѓу другото, да има сили компатибилни со силите на државите членки.

1.Организациски промени во рамките на специјалните единици на АРМ

Денес, употребата на војската е само еден од повеќето инструменти кој и стои на располагање на државата за справување со одделни конфликтни ситуации, а кој најчесто последен се активира. Во изменетите околности на опкружувањето во Европа, па и пошироко, модерните армии немаат мисија само за заштита на територијалниот интегритет на земјата, туку се и во функција да одговорат на неконвенционалните закани кои најчесто се транснационални.¹

Ова претпоставува дека и Република Македонија мора да ги реформира и трансформира своите системи според побарувањата на новото време поради изменетата безбедносна средина (приматот на неконвенционалните безбедносни закани), а и заради потребите од придонес со сили во меѓународните операции.

Со целосната трансформација на Армијата на Република Македонија беа опфатени и нејзините специјални единици.² Иако тие, според организацијата, обуката и употребата, се придржуваат до стандардите за вакви единици, сепак, при исполнувањето на определените услови за приближување до НАТО, и овие единици претрпеа

---

¹ Нацев З., Петровски Д., АРМ кон НАТО-концептуален приод и организационен развој“, Филозофски факултет, Скопје, 2009, стр. 58

² Подетално за сите претходни организациско-формациски промени на специјалните единици на АРМ види во „Специјалните единици на АРМ“ Жанет Ристоска, Современа македонска одбрана бр. 8, декември 2003.

измени, со цел да се издиференцираат и да го добијат местото Што го заслужуваат во новата констелација на силите на армијата, а тоа е да бидат стожерот - јадрото на новата армија.³

Според новата формација, Командата на специјалните сили се реструктурира и сите сили за специјална намена на Република Македонија влегоа во составот на Полкот за специјални операции. Овој полк се пополни од редовите на постојните специјални единици, но и со нов кадар кој ги исполнува условите.

Со трансформацијата беа опфатени припадниците на Единицата за специјална намена „Волци“, Извидувачкиот баталјон и Падобранскиот одред. Од овие единици се пополни 60 проценти од полкот, а другиот дел од други единици. Бројната состојба на полкот е 999 припадници. Формирањето на единицата се одвиваше под постојана контрола од НАТО советодавниот тим.

Организациско-формациски, полкот има бригадна структура и е составен од командант, команда, штаб, командна чета, баталјон за специјална намена („Волци“), ренџерски баталјон („Ренџери“), чета за обезбедување и чета за поддршка.

Освен што треба да ги остварува мисиите за одбрана на земјата од агресија од надвор, оваа единица е наменета заради своите специфични можности и за поддршка на полициските единици во справување со сите видови асиметрични закани кои би можеле да влијаат врз внатрешното дестабилизирање на државата, како и за поддршка на надворешната политика на државата при изведување заеднички операции со земјите членки на НАТО и со други сојузнички држави.⁴

Оваа единица мора да поседува елемент за команда и контрола со специјалните мисии, кој треба да биде во тесна координација со Генералштабот на АРМ, но и со штабовите на НАТО алијансата.

Според Стратегискиот одбранбен преглед, Полкот за специјални операции во секое време треба да биде подготвен да даде елемент за команда, контрола и разместување, како придонес на НАТО-комбинираниите здружени наменски сили за изведување специјални операции, како и за операции во соработка со сојуз-

---

³ За принципите на организација и употреба на специјалните сили види пошироко во : US Army Field Manual “Doctrine for Special Forces Operations”, FM-31-20, Washington, 1990.

⁴ Стратегиски одбранбен преглед, Втора фаза, Проценка на потребите на вооружените сили, нивните способности, опремата и поддршката, МО, 2003

ничките држави.⁵

Исто така, оваа единица треба да се фокусира на планирањето и на координирањето на специјалните операции, да дава предлози и мислења до воениот врв и до министерот за одбрана за работите поврзани со специјалните мисии. Полкот треба да ја развие доктрината на современите начини на војување според светски достигнувања и според специфичните индивидуални потреби, што значи дека овој полк треба да ги следи сите иновации во однос на обуката, критериумите, доктрината и тактиката на дејствувањето според моделите од земјите припаднички на НАТО алијансата.

Оваа единица е формирана со цел да биде нашиот најквалитетен влог за влез во Алијансата.

За опремувањето на декларираните единици и специјалните сили се планирани средства од Буџетот и тоа предимство имаат декларираните единици за мисии во странство. Процесот на опремувањето ќе се одвива етапно и ќе трае некаде до 2013 г. Од средствата на Буџетот е планирана модернизацијата на единиците. За нивни потреби неопходни се современи комуникациски средства, транспортни возила, лично вооружување и опрема.

Иако дел од специјалните единици влегоа во полкот со мошне солидна опрема и модерно вооружување (“Волците”), сепак, треба да го следат трендот на времето кое укажува на мошне брза промена во однос на вооружувањето, средствата за комуникација и др. Тие секогаш треба да се во можност да му бидат конкурентни на непријателот со современо и софистицирано оружје и опрема. Планирана е и набавка на нови хеликоптери како поддршка за овие единици. За наши услови се јавува потреба за набавка на транспортен авион кој ќе може успешно и брзо да ги превезува припадниците.

И во поглед на обуката обрнато е доволно внимание и простор за наредниот период, па така до крајот на 2010 година планирано е образовниот систем во Армијата на Република Македонија целосно да биде ефикасен и флексибилен. Приоритет има обуката на Декларираните единици за операции предводени од НАТО и оваа обука е целосно прилагодена со најновите доктрини, техники и процедури на НАТО, а до 2014 оваа адаптација е планирана и со сите команди и единици на АРМ. За таа цел, планирано е армискиот полигон Криволак до крајот на 2011 уште повеќе да се доизгради и опреми, со современа опрема за обука, до ниво на баталјон во сите теренски и климатски услови, со дополнителни капацитети за урбани операции

---

⁵ СОП, Втора фаза, Декларирани единици, Министерство за одбрана, 2004

и НХБО,⁶ како и за извршување десант од копнен и од воздушен простор.

2.Формирањето и организациските промени на специјалните единици на Министерството за внатрешни работи

Македонското Министерство за внатрешни работи, со самото свое институционализирање, веднаш ја согледа потребата од поседување специјални единици за борба и директно спротивставување на тероризмот и друг вид закани со асиметрично потекло.

Со најновата организација на Министерството за внатрешни работи, Единицата за специјални задачи и Единицата за брзо распоредување се систематизирани во Одделот за посебни единици во рамките на Централните полициски служби.⁷

Формирањето на првата официјална, полициска, специјална единица, која во описот на своите задачи ја вклучуваше и антитерористичката дејност отприлика се совпаѓа со формирањето и на првата официјална специјална единица на АРМ (“Волците”). Уште од самиот почеток беа негувани, одржувани блиски врски со припадниците на армиските единици, со цел што поуспешно да се совлада обуката и методско-тактичките принципи на дејствување, затоа што овие принципи на глобално ниво се речиси идентични за сите единици со овој квалитатив. Уште во далечната 1993 година, во рамките на Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, се оствари потребата од формирање на посебна единица за специјални намени која ќе има посебно обучен и квалификуван кадар за справување со заканите за безбедноста на Република Македонија кои обичните полициски сили не беа во можност да ги елиминираат со класичен метод на дејствување. Првенствена намена на новосоздадената единица беше да ги попречува и отстранува масовните нереди во државата. Подоцна спектарот на задачите и намена на оваа единица се проширија. Тие се употребуваат за интервенци при определени услови, на определен простор и објекти, при злоупотреба и загрозување на интересите на истите од лица кои дејствуваат против законските норми на Република Македонија. Оваа единица е именувана како Единица за специјални задачи ЕСЗ, но во тренд со сличните единици од Армијата кои си избираат мета-

---

⁶ Годишна национална програма за членство на Република Македонија во НАТО, Глава 2, Одбранбени и воени прашања.

⁷ Органограм на МВР, www.mvr.gov.mk.

форично име на некое животно кое ги открива нивните особини (“Волци”, “Рисови”, “Соколи”, “Шкорпии”), од 1999 година се нарекуваат себеси „Тигри”.

Во оваа специјална единица строго се внимава на одржувањето на константна бројна состојба, па така приемот на кандидати кој се врши по пат на таен конкурс во Министерството за внатрешни работи не се врши секоја година, туку доколку има потреба од нови припадници. Најчесто обновата се движи по специјалности, и тоа од 6 до 10 луѓе вкупно. Оваа специјална единица е директно потчинета на Министерството за внатрешни работи, а командант на единицата е министерот за внатрешни работи. Прв субординиран на министерот му е командирот на Единицата кој има свој заменик командир. Командирот на единицата за специјални задачи е задолжен да ги достави наредбите од министерот до сите команданти на водовите. Единицата е составена од пет вода и петнаесет одделенија. Првиот и вториот вод се интервентни и се составени од постари и поискусни припадници. Секој вод е специјализиран за одреден вид задачи. Оваа единица најмногу дејствува во случај на внатрешни нереди и загрозувања од типот на напад врз објекти, возови и авиони и при апсење на сторители на кривични дела; вршење претрес во објекти заради заплenuвање оружје, дрога или друг вид илегален материјал; антитерористички дејства; обезбедување објекти и настани; противдиверзантски дејства; ослободување заложници и други дејства за кои постои потреба од нивна интервенција.

Припадниците на Единицата најчесто дејствуваат како водови со одредена специјалност и делуваат самостојно или со поддршка од останатите групи.

Во редовите на Единицата за специјални намени на МВР се пријавуваат кандидати доброволци и, освен што треба да е доброволец, кандидатот не треба да биде постар од 25 години, да не е осудуван и да е државјанин на Република Македонија.

За да станат припадници на „Тигрите”, пријавените кандидати треба да исполнат одредени критериуми од програмата за селекција. Прелиминарните тестирања опфаќаат информативен разговор во четири очи со командирот на Единицата, решавање на посебни психолошки тестови, проверки на физичката подготвеност и здравствен преглед.

Оние што ќе ги исполнат прелиминарните услови се испраќаат на полигоните за обука. Најголемиот дел од обуката се изведува на сопствен оперативно-тактичен полигон, но се служат и

со други полигони во државата. Обуката е поделена на основна и специјалистичка, трае една година и е стандардна за ваков вид единици.

Во втората половина на 2002 година, во рамките на македонското Министерство за внатрешни работи, започна првата позначајна реорганизација на специјалните единици. Единицата за брза интервенција „Лавови“ беше расформирана, а подоцна следеше и нејзино целосно распуштање. Подоцна, дел од оваа единица, оружјето и опремата влегоа во составот на новоформираната СЕБР, специјална единица за брзо распоредување, сега именувана како Единица за брзо распоредување –ЕБР.

Официјално, на 27.03.2003, со Одлука на Владата на Република Македонија за формирање на Антитероистичка единица, во рамките на Министерството за внатрешни работи е формирана Специјалната единица за брзо распоредување (СЕБР). Формирањето на една ваква специјална единица произлезе од потребата на Република Македонија за формирање единица која брзо ќе се распоредува на целата територија на државата. Дотогаш, во рамките на државата не постоеше единица со такви капацитети.

Формирањето на единицата е законски и теоретски поткрепено со одредби од Уставот на Република Македонија, членови од Законот за МВР и определбите на Концепцијата за национална безбедност и одбрана, како и Проценката на загрозеноста на целата територија на Република Македонија.

И оваа единица, како и другите специјални единици на Република Македонија, беше во фаза на постојано трансформирање и реорганизирање со цел да се достигнат поставените европски стандарди и норми и со неопходната поддршка од релевантните структури на меѓународната заедница.

Во однос на обуката се следат (иако со помал број часови) стандардите за прием и обука на припадници на специјалните единици).

Критериумите во однос на физичките тестирања за припадниците се стандардни за прием во специјални единици.

Организациско–формациски, ЕБР е составена од команда на единицата и три чети: мобилна чета, чета за јавен ред и чета за рурална средина.

При изборот на припадниците на единицата се почитува принципот на правичната етничка застапеност, како и принципите на транспарентност и јавност, со што се постигнува целта на Министерс-

твото за внатрешни работи за поседување специјална полициска единица која ќе го аплицира мултиетничкиот карактер на вработените во МВР и граѓаните на РМ.

Оваа единица е од редот на силите со висока готовност и способности за справување со вооружени екстремисти, криминалци и банди во руралните средини.

Потребата од формирање ваква единица е неспорна во ерата на зголемените безбедносни нарушувања олицетворени во терористички акти од различен вид и потекло и криминални дејствија и банди кои ги надминуваат можностите на класичните полициски сили. Припадниците на ЕБР се обучени за потрага, блокирање и лишување од слобода на вооружени криминални групи, банди и поединци. Исто така, припадниците на оваа единица се подготвени да се вклучат во пообемни акции на МВР и давање поддршка за борба против организираниот криминал и секој друг послофистициран облик на криминалитет. При секое поголемо нарушување на јавниот ред и мир при поголеми и масовни собири, припадниците на ЕБР се обучени во најкраток можен рок да го воспостават нарушениот јавен ред и мир, како и да се справат со побунетите затворници во КПД. За оваа намена единицата има способност и капацитет олицетворена во 250 врвно обучени специјалци за контрола на толпа и на јавниот ред.

Централното јадро за должности во рурална средина е составено од 250 полицајци обучени да извршуваат операции на набљудување, патролирање и приведување во руралните области, спасувачки мисии во високите планински предели и спасувачки мисии при елементарни непогоди, како и за обезбедување поддршка на сите полициски единици на територијата на Република Македонија.

Во случај на потреба, припадниците на ЕБР дејствуваат со поддршка на ЕСЗ и на единиците на АРМ.

Основна улога на Единицата за брзо распоредување е да се бори против организираниот криминал во руралните средини и да обезбеди јавен ред со цел да помогне во создавањето на стабилна безбедносна состојба и самостојно изведување на високоризични полициски операции во разни средини.

Единицата за брзо распоредување е отворена за сите националности и од двата пола припадници на Полицијата.

За прием во редовите на СЕБР се распишува интерен оглас за прием до сите СВР-ОВР. Кандидатите кои аплицираат треба да се на возраст од 21 до 30 години и да се на униформирана полициска

служба од 12 до 24 месеци.

Во рамките на МВР постои уште една високопрофесионална, мобилна и врвно обучена полициска единица која се вбројува во редот на специјалните единици. Припадниците на оваа единица најчесто се нарекуваат со името „Специјална полиција“ (Алфи). За нивните акции често слушаме и ги следиме по медиумите.

Организациско-формациски припадниците се групирани во три батаљони: батаљон „Скопје- Куманово“, батаљон „Исток“ и батаљон „Запад“. Припадниците се регрутираат од редовниот состав на Полицијата и подлежат на дополнителна обука. По совладувањето на обуката припадниците на оваа единица се испраќаат за справување со посложени задачи. Во нивен делокруг се акциите за потрага и апсење на тешки криминалци, обезбедување на јавни собири, објекти од посебен интерес за државата и слично.

Според Стратешкиот план на МВР за периодот 2009-2011 меѓу главните приоритети на МВР за овој период е ставено и подобрувањето на ефективноста во борбата против тероризмот и заштитата на националната безбедност.

Во тој контекст акцентот е ставен на развојот и унапредувањето на размената на податоците, но и на преземањето на соодветни и навремени мерки и активности за разоткривање на организациите и нивните намери, како и директно справување со факторите на загрозување на безбедноста на државата.

Крајната цел на Потпрограмата за овој период за Централните полициски служби е да се намали времето на одговор на полицијата и успешно извршување на сите задачи. За таа цел е планирано до крајот на 2011 да се спроведе унапредена обука од областа на полициската тактика, посебна обука од областа на специјалните операции, унапредена кондициска обука, изработка на посебни стандардни оперативни процедури СОП од областа на посебните единици на полицијата, посебна обука и за редовниот состав на полицијата од полициска тактика.

Конкретни планирани проекции за Единицата за специјални задачи за овој период се: зголемување на бројот на припадници до 30 години старост, правилна и квалитетна застапеност на припадниците на заедниците. Во врска со обуката на ЕСЗ, посебно внимание е обрнато на специјалистичките делови од обуката. Планирано е изведување на посебна обука за решавање на заложнички кризи во авион, воз и во друг вид објекти со употреба на најнови методи, техники, опрема и оружје за изведување на ваков вид операции, и

изведување посебна обука за нуркачи и обука во зимски услови.

Планирано е да се изгради посебна база за престој на припадниците на оваа единица, набавка на современа материјално-техничка опрема, конкретно за заложничките кризи и сл. Зголемен е и бројот на курсеви по странски јазици и информатика.

И обуката на Единицата за брзо распоредување е планирано да се унапреди и да се внесат новини во обуката за одржување на јавниот ред и мир, но и да се спроведе посебна специјалистичка обука за преземање посебни оперативно-тактички постапки при ризични операции. За потребите на ЕСЗ е планирана изградба на хангар за теренските моторни возила, реновирање и опремување на амбулантата, теретана, цудо-сала, бокс сала, посебен објект за инструктори и слично.⁸

Посебните планови предвидени за ЕСЗ и ЕБР за овој период се направени со цел да се надминат и отстранат слабостите, пропустите и недостатоците во овие единици, да се добие високо посветен професионалец кој е образован и информиран, врвно обучен и опремен, но и да се развијат и етичките доблести кај секој поединец при извршувањето на овие сложени и специфични задачи.

Заклучок:

Заклучокот на овој труд ќе бидат неколку согледувања и препораки во однос на натамошниот развој на системите за безбедност и одбрана на Република Македонија, а во нивни рамки и на единиците за специјални намени.

Армијата на Република Македонија, после сите трансформации и реорганизации во текот на изминатите години, стана армија која е компатибилна со армиите на земјите-членки на НАТО, а тоа значи дека таа веќе не е изолирана армија во рамките на својот национален безбедносно-одбранбен систем, туку дека таа е нераскинлив дел од евроатлантските структури и тоа најмногу преку изградбата на способност и сили, кои во секое време можат да бидат распоредени надвор од територијата на државата.

Исто така, Армијата на Република Македонија е целосно подготвена да обезбеди прием и поддршка на НАТО-силите како земја домаќин.

Специјалните единици на Армијата на Република Македонија во секое време се подготвени да дејствуваат како сили за одговор на

---

⁸ Стратешки план на МВР за периодот 2009-2011, Потпрограма централни полициски служби, МВР, 2008

сите видови безбедносни асиметрични закани, било во рамките на државата во случај на загрозување на нејзините витални вредности, било од закана која е од надворешно потекло.

И во Министерството за внатрешни работи постојано се работи да се задоволат сите стандарди и да се исполнат сите преземени обврски кои ќе нè приближат до ЕУ. Во тие рамки е отстапено доволно простор и внимание на одржувањето, обуката и правилната употреба на овие единици.

Но, морам да напоменам дека овие сили и капацитети мора постојано да се одржуваат во висок степен на борбена подготвеност и обученост.

Тоа подразбира дека треба да се одржи високо ниво на професионалност и строга селекција за прием во редовите на овие единици.

Обуката на овие единици во секое време треба да соодветствува со најсовремените правила и принципи, односно со усвојување на сите новини на доктринарно-тактичко ниво во светски рамки.

Мошне е битно да споменеме дека овие единици мора да поседуваат најсовремена опрема и оружје. Набавките треба да бидат во согласност со современите достигнувања во областа на вооружувањето и опремувањето и компатибилни со опремата и оружјето кои ги користат ваквите единици во редот на земјите членки на колективните системи за безбедност.

Знаеме дека сето тоа доста чини и го оптоварува буџетот, но сепак ќе заклучам дека инвестирањето во овие единици не е инвестиција која е со краток рок, тоа е траен залог за стабилизација и промоција на земја која сериозно се залага да застане рамо со рамо со најдобрите во рамките на колективното членство.

Библиографија:

1. Бела книга на одбраната, Министерство за одбрана, 2005;
2. ГНПЧ-Годишна национална програма за членство на Република Македонија во НАТО 2008-2009;
3. Гоцевски Трајан, Колективна безбедност, Куманово, 1994;
4. Димишковски Слободан, Основи на одбранбената политика, стратегија и доктрина, Скопје, 1996;
5. Doctrine for Special Operations Forces, FM 23, USA Army, Washington, 1999.
6. Нацев З, Петровски Д, АРМ кон НАТО-концептуален приод и организационен развој, Филозофски факултет, Скопје, 2009;
7. NATO handbook, NATO office and of Information and Press, 1110

Bussels, Belgium, 2006;

8. Кузев Стојан, Основи на стратегијата за одбрана и безбедност на Република Македонија, Југореклам, Скопје, 2001;

9. Концепција за национална безбедност и одбрана на Република Македонија, МО, 2003;

10. Стратегиски одбранбен преглед-политичка рамка, Министерство за одбрана, 2003;

11. Стратешки план на МВР за периодот 2009-2011, МВР 2008;

12. Тактика на мали единци, Stability and Deterrence Program, MPRI, МО, 2001

13. Тактичка доктрина на копнени сили, АТП-35(Б), Трета прелиминарна верзија, АРМ на РМ.

14. Терповски Владимир, Специјални сили, Бони, Скопје, 1998

15. Џамиќ Драган, Ратници из сенке, Таргет, Београд, 1999.

Žanet Ristovska,

SUMMARY

Republic of Macedonia from the beginning of it's independence and territorial integrity started with building it's own national security and defence systems. During that time we have made definite decision to be part of collective security systems.

At the same time a lot of changes had been occurred within international security scene.

The main characteristics of the twenty first century, within the global security, are the increase of the terrorism, organized crime, ethnical conflicts and fanatical religions. But the reorganization and transformation of the army started a little bit latter. We have noticed the consequences of the new type of security threats during the Conflict happened at 2001 on our territory.

That meant that we have to make changes within the organization of the security and defence sectors, and create new strategic documents.

Army as a definite institutional organization for keeping the security and integrity of the state must be able to deal with all those new security challenges.

We must build small but effective army forces, units that should be so educated and well trained as those in NATO because we shall participate all over the world in peace-keeping operations. Also, the new kind of security threats within the interior borders of our country needs many kind of security reforms within Ministry of interior We also need a lot of creative changes within legislative which threats that kind of security problems.

The aim of this work was to demonstrate that in the new constellation of the international security scene and as one of the basic determination of collective membership, the successfully organized special units within whole reorganization and transformation of the security sector of our country, is the well chosen way to be closer to NATO and EU.

We may not forget that inserting well trained, good equipment, high professional and motivate special units in the army and within Ministry of interior is important part of our collective obligations and most effective way for dealing with all types of modern security threats.

м-р Никола Дујовски

Асистент на Факултетот за безбедност - Скопје

E-mail. ndujovski@fb.uklo.edu.mk

КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕУ И ПЕРСПЕКТИВАТА НА ЗЕМЈИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН

Резиме

Трудот дава приказ на основните критериуми кои државата треба да ги исполни за членство во ЕУ, со посебен осврт на Копенхашките критериуми и перспективите на земјите од Западниот Балкан.

Воведувањето на Копенхашките критериуми требаше да значи фер и праведен третман за сите земји со евроатлански аспирации, односно јасни правила на игра за сите земји кои побарале, или во иднина ќе побараат членство во ЕУ. Јасното определување на политичките и економските критериуми, како и прифаќањето на законодавството на Унијата имаше за цел да им овозможи на земјите кандидати, пред членството, да ги подготват демократските и економските системи, коишто ќе можат да се носат со особено конкурентната економија на земјите членки на Унијата, како и демократските принципи и вредности кои ги промовира ЕУ. Сепак, засега ЕУ не покажува капацитет да ги надмине билатералните прашања на некоја од своите членки и да се посвети исклучиво на Копенхашките критериуми (правила кои доследно беа почитувани при проширувањата во 2004 и во 2007 година).

Земјите од Западниот Балкан се последниот поголем предизвик за политиката на проширување на ЕУ. Различните програми кои Унијата ги спроведува во овие земји имаат за цел да ги зајакнат нивните демократски капацитети, како и да им овозможат поуспешно достигнување на европските вредности. Останува процесот да кулуминира за неколку години (можеби и децении), со членство на сите земји од овој регион во ЕУ.

Клучни зборови: европски интеграции, Копенхашки критериуми за членство, Западен Балкан.

Вовед

Европските интеграции започнаа бргу по завршувањето на Втората светска војна, како резултат на залагањето на политичките раководства во западноевропските држави, но и како потреба за обединување на полињата на взаемен интерес. Покрај ваквите цели на обединување, се јави и потреба да се воспостави и своевидна рамнотежа на односите помеѓу европските земји и тогаш двете светски супер сили САД и СССР. Како непосредна цел на интеграциите беше надминување на непријателствата и ставање крај на стравот од можни понатамошни судири на тлото на Европа. Потребата од надминување на последиците од фашизмот, потребата да се осознае и воспостави нешто ново, желбата за сигурност и мир, за слобода и слободно движење, како и за постигнување на економска благосостојба, исто така беа причини за силните интеграции кои отпочнаа на тлото на Европа и кои траат и до денешен ден.

Со зајакнувањето на европските интеграции, особено во последната деценија од минатиот век и почетокот на XXI век, интересот за членство во Унијата станувал сè посилен. Падот на „железната завеса“ и распадот на комунизмот беа директна причина за голем број земји од поранешниот Источен блок да побараат членство во ЕУ. Поради различниот степен на политичка и економска зрелост на тие земји, а особено поради фактот што некои од нив далеку заостанувале зад принципите и стандардите на ЕУ, Унијата воспостави критериуми што секоја земја треба да ги исполни за да стане дел од Унијата. Тие критериуми се познати како Копенхашки критериуми.

Земјите од Западниот Балкан¹ поминаа низ тежок период, пред сè поради воените конфликти од кои, во помала или поголема мера, не беше поштедена ниедна од овие земји. Распадот на комунизмот² доведе до колапс на економските системи, но и до значително назадување на демократските процеси во тие држави. Европските интеграции во овој регион се сфатија како „ветена замја“, односно за некои од државите тие беа и единствениот отворен прозорец во XXI век. Токму затоа, сите земји се заинтересирани за исполнување на критериумите и за полноправно членство во ЕУ. Сепак, Хрватска отиде најдалеку, веќе е при крај со преговорите за

---

¹ Термин кој се користи за Република Македонија, Албанија, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска;

² Сите споменати земји припаѓаа на комунистичкиот блок;

членство, така што очекувањата дека за неколку години ќе стане членка на ЕУ изгледаат многу реални.

Копенхашки критериуми

Критериумите за членство во Европската унија (ЕУ) се предвидени во следните документи:

1. Договорот од Маастрихт од 1992 година – географски и општи политички критериуми;³
2. Декларацијата на Европскиот совет (ЕС), одржан во јуни 1993 година во Копенхаген, Данска, позната како Копенхашки критериуми, која ја опишува состојбата во детали во следните полиња:
  - Политички критериуми;
  - Економски критериуми;
  - Способност за прифаќање на законодавството на Унијата;
3. Рамка за преговори со секоја земја кандидат за членство:
  - Општи и посебни услови;
  - Изјава во која се нагласува дека новата земја не може да стане полноправна членка сè додека ЕУ не одлучи дека има доволен „апсорпциски капацитет” да ја прифати новата земја.

Копенхашките критериуми се правила врз основа на кои се оценува дали земјата е подготвена да се приклучи на ЕУ. Критериумите се однесуваат на владеење на правото и почитување на човековите права, функционална пазарна економија, и прифаќање на обврските и целите на ЕУ. Тие критериуми беа утврдени на состанокот на ЕС во Копенхаген, Данска, во јуни 1993 година. Со тоа Унијата направи значаен чекор напред кон петтото проширување, па за земјите од Централна и Источна Европа повеќе не се поставуваше прашањето „дали”, туку „кога” ќе се приклучат на Унијата. Што се однесува на временската рамка за прием на нови членки, ЕС утврди дека тоа ќе се случи штом државата кандидат покаже дека е способна да ги прифати обврските од членството, а преку исполнување на потребните економски и политички услови.

Членството подразбира дека земјата кандидат остварила стабилност на институциите кои можат да гарантираат демократија, владеење на правото, почитување на човековите права, заштита на

---

³ Член 49 од Договорот од Маастрихт;

малцинствата, одржлива и функционална пазарна економија, како и подготвеност да се носи со конкурентната економија во ЕУ. Членството подразбира способност на земјата кандидат да ги прифати обврските од членството, меѓу кои и посветеност на целите на политичката, економската и монетарната унија. (Извадок од Заклучокот на ЕС во Копенхаген: 2).

Повеќето од елементите предвидени во критериумите, во текот на изминатите години беа предмет на посебни елаборации и доработување. Позитивните прописи донесени од ЕС, ЕК и Европскиот парламент (ЕП), како и преку познати случаи на Европскиот суд на правдата и Европскиот суд за човекови права помогнаа за допрецизирање на Копенхашките критериуми. Сепак, и до денденес, постојат различни интерпретации, внатре во самите членки на Унијата за тоа што и како се предвидува со тие критериуми.

Политички критериуми

Политичките критериуми се поделени во неколку области, и тоа:

- Демократија;
- Владеење на правото;
- Човекови права;
- Почитување и заштита на малцинствата;

Функционалната демократија подразбира:

- сите државјани, под еднакви услови, ќе имаат можност да партиципираат во процесот на донесување на политички одлуки на сите нивоа на власт, од најнисокото локално до највисокото централно ниво;
- слободни и фер избори на кои ќе се овозможи тајно гласање, а граѓаните ќе можат да се определат за кандидатот или кандидатите за кои мислат дека се најсоодветни, без притоа да трпат какви било последици;
- слободно формирање на политички партии, без притисоци или интереси на државата;
- слободни и независни медиуми, кои ќе бидат јавен сервис на граѓаните;
- слобода за формирање на независни синдикални организации, кои ќе ги застапуваат интересите на работниците;

- слобода на мислење;
- извршна власт, чии овластувања се прецизно регулирани со закони, како и слободно и независно судство;

Владеење на правото значи дека властите во државата можат да постапуваат единствено според позитивното право и законите кои се усвоени во легална процедура. Овој принцип ја ограничува државата од евентуалната арбитрерна улога во индивидуални случаи.

Делот на **човекови права** јасно определува дека на секој човек природно му припаѓаат такви права, истите му се загарантирани и никој нема право да ги загрози или ограничи. Човековите права се „неотуѓиви“ и му припаѓаат на секој човек.⁴ Неотуѓивоста значи дека истите не можат да бидат доделени на друг, ниту пак ограничени или продадени (никој не може самоволно да се препушти себе си во ропство). Основните човекови права ги вклучуваат: правото на живот; право да се биде суден само според законите кои се во сила во моментот на извршување на делото; слобода од ропство; и правото да се биде заштитен од секој облик на тортура;

Бугарија и Романија, двете земји кои последни се приклучија на ЕУ, мораа да направат големи промени во нивните законодавства, во јавниот сектор и во судските системи. Повеќето од тие промени се однесуваат на етничките малцинства, или надминување на разликите во третманот кон различните политички фракции.

Почитување и заштита на малцинствата

На припадниците на етничките заедници и малцинските групи треба да им се гарантира правото да ја одржуваат и негуваат својата култура и обичаи, вклучувајќи го и нивниот јазик (сè додека не ги загрозуваат правата на останатите припадници на општеството, ниту се во спротивност со демократските принципи и владеење на правото). Таквите групи треба да бидат заштитени од непотребно страдање и измачување, како и од сите форми на дискриминација.⁵

⁴ Универзалната декларација за човекови права на ООН ја дава најпрецизната дефиниција за човековите права. Сепак, постои уверување дека ѝ недостига механизмот на спроведување на правото, кој го поседува Европската конвенција за човекови права. Според таа декларација, човековите права се универзални, неотуѓиви и неделиви;

⁵ Конвенцијата за заштита на националните малцинства на Советот на Европа, усвоена во 1995 година, беше вистинска пресвртница на ова поле. Но Европа е и премногу чувствително подрачје за да може толку бргу да се остварат

Економски критериуми

Економските критериуми предвидуваат дека земјата кандидат има функционална пазарна економија која има капацитет да се носи со слободниот пазар и компетитивната економија на ЕУ. Во овој дел особено место е посветено на макроекономските и социоекономските состојби во државата, на структурните показатели во економијата, како и на процесот на утврдување на платите и системот на социјална заштита.

Макроекономските критериуми се однесуваат на: 1) просечниот реален пораст на бруто домашниот производ (БДП) и негова распределба според расходите; 2) инфлацијата (тука е вклучена и базичната (трајна) инфлација); 3) општиот владин дефицит и долг и неговата распределба по нивоата на власт; 4) општите владини расходи и приходи и нивната распределба според нивоата на власт; 5) селекција на монетарни и финансиски показатели; 6) девизниот курс; 7) биланс на плаќањата, вклучително и трговска и тековна сметка, капитална и финансиска сметка и финансирање на билансот на плаќања.

Социоекономските критериуми се однесуваат на: 1) БДП по глава на жител според стандардот на куповна моќ, вклучувајќи ја и регионалната распределба; 2) населението според пол, старост и

посакуваните резултати и истото да може да се постигне само со еден документ. Како резултат на длабоките разлики, многу потписнички на конвенцијата јасно кажаа кои се националните малцинства што живеат на нивна територија. Така на пример: Данска го признава германското малцинство во Јужен Јитланд; Германија ги признава Данците и Сорбијанците со германско државјанство, потоа традиционалните резидентни национални малцинства во СР Германија, како и Фризијанците, Синтите и Ромите со германско државјанство; Во Република Словенија загарантирани се правата на италијанското и унгарското национално малцинство; Словачка го признава унгарското малцинство; Во Австрија – Срби, Хрвати, Словенци, Унгари, Чеси, Словаци, Роми и припадници на групата Синти; Романија признава 19 национални малцинства, а изборното законодавство гарантира учество во парламентот за тие малцински групи. За жал, неколку држави потписнички на Конвенцијата се изјасниле дека во нивните држави не постојат припадници на други националности, односно дека на нивна територија не живеат припадници на ниту една друга нација, освен на домицилната. Најгруб пример за ова е Грција која долги години успева да го потиснува фактот дека на нејзина територија живеат припадници на македонскиот, турскиот, албанскиот и други народи. Компромис е постигнат со позицијата дека Конвенцијата се однесува на сите етнички, јазични и религиозни групи кои се припадници на различни народи кои формираат историска популација на позната територија, а кои градат и одржуваат блиски врски со институцијата на државата во која живеат.

регионална распределба; 3) индикатори на пазарот на труд, како што се: стапки на економска активност, вработеност и невработеност, обука вклучително и по пол, возраст и регионални дивергенции.

Структурните показатели се однесуваат на: 1) секторска економска структура (учеството во БДП и вработеноста); 2) структура на сопственоста, вклучувајќи процена на основниот капитал, со поделба на јавен и приватен капитал; 3) поединечни трошоци за работна сила; 4) процент на работна сила со завршено средно образование; 5) број на ученици во основните училишта, пониските тригодишни и повисоките четиригодишни средни училишта; 6) процент на вработени лица кои посетуваат обука; 7) бројот на студенти во странство;

Процесот на утврдување на плати и системот на социјална заштита ги покрива областите на: 1) развој на просечните бруто и нето плати; 2) утврдување на платите и вработувањето во владините институции; 3) учество на давачките во вкупните плати, вклучително и социјалните придонеси платени од работодавецот; 4) влијанието на зголемувањето на продуктивноста на трудот врз надоместоците на вработените;

Географски критериум

Член 49 (поранешен член О) од Договорот за Европска унија (ДЕУ) или Договорот од Мастрихт предвидува дека секоја европска држава која ги почитува принципите на Европската унија може да аплицира за членство. Во овој член не е предвидено држави кои географски не припаѓаат на европскиот континент да можат да аплицираат за членство. Одбивањето на апликацијата за членство во ЕУ на Мароко и случајот со Израел на кој му е понудено привилегирано партнерство упатуваат на тоа дека неевропските земји не можат да аплицираат за членство. Дали една земја е европска или не може да биде предмет на политички став на Европската комисија (ЕК) или на ЕС.⁶ Класификациите на државите за европски или неевропски, што ги прават ЕК и ЕС, се слични, но не и идентични со оние што ги прави Советот на Европа. Имало повеќе дебати за случајот на Кипар, односно неговата географска припадност на азиски-

---

⁶ http://www.europarl.eu.int/enlargement/briefings/23a2_en.htm пристапено на 3.11.2009 година.

от континент. Но, неговите традиционално силни историски, политички и културни врски со некои европски земји, води кон тоа Кипар да биде земан предвид како европска земја, но не и во географска смисла. Постојат и други примери каде делови од државите членки на ЕУ географски не припаѓаат на европскиот континент. Таков е случајот со Француска Гвајана, која припаѓа на Јужна Америка, но е дел на Франција, а со тоа и на ЕУ. Гренланд географски припаѓа на Северна Америка, но како дел на Кралството Данска, во 1973 година стана член на Европската економска заедница (ЕЕЗ).⁷

Веројатно најсложената дебата се води околу тоа дали Турција е европска или неевропска земја. Само 3% од територијата на Република Турција лежи на европскиот континент (западно од Истанбул), а останатата територија, како и главниот град Анкара се во Азија. Но, од горните примери може да се заклучи дека географскиот критериум не е пресуден во одлуката дали некоја земја може да стане членка на ЕУ. Многу Европјани се прашуваат дали држава со 90% муслиманско население ќе биде во можност да ја следи и да одговори на христијанската основа на европскиот идентитет. Не треба да се занемарат и бројните економски и политички аргументи против членството на Турција во Унијата. И покрај тоа, ЕУ во октомври 2005 година започна преговори за членство со Турција. Во документот со кој беа отворени преговорите со Турција се предвидува дека „преговорите се отворен процес, кој не може да гарантира членство во ЕУ”.⁸ За Република Турција постојат ставови дека географската положба не треба да биде фактор на одлука, особено поради европската историја во која не можат да бидат заобиколени личности и настани од Александар Велики па до Османлиското царство кое се протегало на голем дел од европскиот континент.

На неевропските земји кои не можат да бидат земени предвид за членство во ЕУ, преку склучување на меѓународни договори, им се остава простор за различни степени на интеграција со Унијата. ЕК и државите членки сè повеќе покажуваат капацитет за склучување на договори за асоцијација со трети земји. Развиени се и посебни програми за интеграција на трети земји, меѓу кои е и Европската полити-

---

⁷ Во 1983 година, граѓаните на Гренланд на референдум одлучија земјата да истапи од ЕЕЗ;

⁸ Yale Journal of International Affairs, Winter | Spring 2006, TURKEY'S EU ACCESSION: 50;

ка кон соседните земји (ЕПС).⁹ На ЕПС ѝ претходеше т.н. „Барселона процес“, преку која програма се уредуваа односите помеѓу ЕУ и соседните земји од Медитеранот и од Блискиот Исток. Друга програма за интеграција е Пактот за стабилизација и асоцијација, во кој се вклучени земјите од Западен Балкан и земјите кои се дел на европската економска зона. ЕК развива посебни односи со Руската федерација, кои не се дел на ниту една од гореспоменатите програми, туку посебно се уредуваат низ меѓусебни преговори.

Перспективата за членство на земјите од Западен Балкан

Перспективата за членство на земјите од Западниот Балкан, изразена на Самитот во Феира, Шпанија, во јуни 2000 година, уште еднаш е потврдена на Самитот во Солун, во јуни 2003 година. Истиот дискурс е употребен и во извештајот на Комисијата *Западен Балкан на патот кон ЕУ: консолидирање на стабилноста и растечки напредок* (од јануари 2006 година) и *Западен Балкан: Јакнење на европската перспектива* (од март 2008 година). Во овој момент кандидатски статус имаат Хрватска, Турција и Република Македонија. Нашата држава на 22 март 2004 година поднесе апликација за членство во ЕУ, а на 17 декември 2005 година доби статус на земја кандидат, но сè уште нема датум за почеток на преговорите. Другите земји од Западен Балкан, Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија, имаат статус на земји потенцијални кандидати.

Основна рамка за воспоставување на односите со Западен Балкан е Процесот за стабилизација и асоцијација од 1999 година, прилагоден на регионот, но по многу нешта сличен на претпристапната стратегија за земјите од ЦИЕ. Со него се овозможува слободен пристап на единствениот пазар и финансиска поддршка за демократските, институционалните и економските реформи. Негова главна цел е јакнење на мирот, стабилноста и економскиот развој на регионот. Процесот на стабилизација и асоцијација има три основни цели:

- стабилизација и брза транзиција на општеството кон пазарна економија;
- унапредување на регионалната соработка;

---

⁹ Во ЕПС се вклучени Алжир, Азербејџан, Белорусија, Грузија, Египет, Ерменија, Израел, Јордан, Либан, Либија, Молдова, Мароко, Палестинските власти, Сирија, Тунис и Украина. Во рамките на политиката за надворешни односи на ЕУ, на горенаведените држави им се нуди финансиска поддршка за да ги постигнат јасните принципи на владеење на правото, економски и структурни реформи и други прашања.

- перспектива на пристапувањето во Унијата, чие реализирање им помага на земјите од регионот да ги усвојат и имплементираат европските стандарди (acquires communitarian), како и меѓународните стандарди, по примерот на претпристапниот процес за земјите од ЦИЕ.

Процесот нуди прогресивно партнерство, засновано врз низа инструменти:

- асиметрични трговски привилегии, кои треба да го засилат извозот во фаворизираните држави и да ги зајакнат нивните економии, како и да ја поддржуваат регионалната соработка и слободна трговија (Република Македонија е првата земја од регионот која склучи договор за слободна трговија со сите земји од ЦИЕ, па во август 2006 година стана членка на ЦЕФТА);
- економска и финансиска помош (програмата КАРДС, со 4,65 милијарди евра за 2000 година);
- политички дијалог и договорни односи (Договорот за стабилизација и асоцијација).

Комбинираната и диференцијална употреба на долгорочните инструменти им овозможува на државите да ги постигнат стандардите и да се интегрираат во ЕУ. Пактот за стабилизација и асоцијација го следи постепениот напредок на државите, согласно нивните индивидуални капацитети и постигнувања.

Од 1 јануари 2007 година ИПА програмата ги замени претходните ФАРЕ, ИСПА, САПАРД и КАРДС, како и претпристапниот инструмент за Турција, со буџет од 11,565 милијарди евра за 2007 година, што е за 23,37 милијарди помалку во споредба од програмата за ЦИЕ, но и за помалку земји.¹⁰ Вкупниот буџет се разделува секои три години, во повеќегодишна индикативна финансиска рамка, каде достапните средства се доделуваат на држави и сектори. Секоја рамка годишно се усогласува, така што парите кои не се апсорбирани од кандидатите може да се префрлаат на потенцијалните кандидати.

Централен дел на Процесот на стабилизација и асоцијација (ПСА) е Договорот за стабилизација и асоцијација (ДСА), кој ги поставува заедничките права и обврски и е насочен кон почитување на клучните демократски процеси и главните елементи на Единствениот европски пазар. ДСА, како и Европскиот договор, е инструмент кој овозможува формални механизми и договорни критериуми, чие

¹⁰ Sajdik, Schwarzingger, 2008: 318;

исполнување ја приближува земјата до Унијата (целосна асоцијација). Република Македонија е прва земја од регионот која го потпиша ДСА, на 9 април 2001 година, а стапи на сила на 1 април 2004 година.

Сакајќи да ги зајакне специјалните односи со ПСА државите и да одговори на прашањата од заеднички интерес, во мај 2002 година ЕУ започна редовни политички консултации, особено преку средби на министерско ниво. Прва таква средба во рамките на политичкиот дијалог е самитот во Солун, во јуни 2003 година. Политичкиот дијалог се интензивира со нов инструмент за приближување кон ЕУ – Европското партнерство, надградено со Пристапно партнерство. Партнерството е главен референтен документ кој ги нагласува приоритетите поврзани со програмата ИПА, што доведува до поголема поддршка на клучните реформи. Напредокот на секоја држава кон ЕУ зависи од индивидуалните постигнувања во исполнувањето на условите и барањата предвидени во Копенхашките критериуми и ПСА, вклучително и соработката со Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија.

Стратегијата за проширување се темели врз три основни принципи, идентификувани во годишната стратегија за проширување од 2005 година, и тоа:

- консолидирање на обврските;
- ригорозни, непристрасни и фер услови за прием;
- подобра комуникација со јавноста (да се обезбеди поддршка од граѓаните и демократски легитимитет на процесот).

Секоја година во ноември ЕК презентира годишни извештаи за постигнатиот напредок на земјите кандидати и потенцијални кандидати, што е патоказ за споменатите принципи и заклучок за напредениот напредок во изминатите дванаесет месеци.

Во рамките на стратегијата за проширување, изработена е и финансиска рамка за периодот 2007-2013 година, која го опфаќа новиот ИПА инструмент за помош пред пристапувањето, кој започна да се применува од 1 јануари 2007 година.

Табела 1. Финансиска помош од ЕУ преку ИПА фондови за земјите кандидати, во милиони ЕУР

Година	2007	2008	2009	2010	2011	Вкупно 2007-2011
Држава						
Хрватска	141,2	146	151,2	154,2	157,2	749,8
Турција	497,2	538,7	566,4	653,7	781,9	3037,9
Македонија	58,5	70,2	81,8	92,3	98,7	401,5
Вкупно	696,9	754,9	799,4	900,2	1037,8	4189,2

Од табелата може да се заклучи дека европските интеграции носат многу пари, кои се достапни само за добро подготвени и издражни проекти. Словенија од сите членки на ЕУ има најголем успех во искористувањето на претпристапната помош од ЕУ, со речиси 92% искористеност на средствата. Најмалку пари, пак, испористила Романија, со речиси двојно помал успех од Словенија, и тоа 43,5%. Република Македонија, како што сега стојат работите, нема да биде ништо подобра од Романија, затоа што многу средства што ѝ стојат на располагање на државата не се достапни поради слабите и лошо осмислени проекти, а процентот на искористеност на фондовите засега изнесува загрижувачки 23%.

Заклучок

Дали Унијата ќе остане доследна на воспоставените критериуми или ќе воведува и дополнителни обврски за секоја земја останува да покаже времето. Особено случајот со Република Македонија, која ги исполни поголемиот дел од обврските и се надева на датум за почеток на преговорите за членство, е многу карактеристичен, а најмногу поради правлото на консензус при одлучувањето. Ваквиот став и немањето капацитет за промена на правилата на игра се, а сигурно и во иднина ќе бидат, пречка за европските интеграции на земјите од Западниот Балкан.

Сега сме во ситуација една од најстарите земји членки (и со најдолга демократска традиција во Европа) да го блокира евроатланскиот пат на своја соседна земја, поради нерасчистени билатерални прашања.

Правилото на консензус при одлучувањето, сè додека не се промени, значително ќе ги забавува интегративните процеси на земјите од Западниот Балкан. Реално е да претпоставиме дека Хрватска прва од сите земји во регионот ќе стане член на ЕУ. Таа сега се соочува со билатерален спор за границата со Република Словенија (кој навидум изгледа многу поедноставен од проблемот што го има Грција со нашето уставно име, но релано е многу посериозен проблем), чии граѓани наскоро ќе излезат на референдум и директно ќе влијаат на интеграцијата на Хрватска во ЕУ. Во ситуација кога Хрватска ќе биде членка, можеме само да претпоставиме со какви проблеми ќе се соочи Србија и на какви сè отспапки ќе мора да се согласи. По аналогија, ако Србија стане дел од ЕУ, можеме да претпоставуваме и кога Косово ќе се интегрира.

Овие, но и многу други, прашања уште долго време ќе останат пречка на патот на европското обединување на сонот за една Европа на Шуман и Аденауер. Затоа, можеби најбезболна ќе биде интеграцијата на земјите од Западниот Балкан во пакет, односно сите земји (со исклучок на Хрватска и евентуално Македонија) да станат дел на ЕУ во едно проширување.

Користена литература

1. Бајхелт, Тим. 2005. *Европската унија по проширувањето на исток*. Скопје: Фондација Конрад Аденауер;
2. Европска комисија. 2004. *Слобода, безбедност и правда за сите. Правда и внатрешни работи во Европската унија*. Луксембург: Канцеларија за службени изданија на Европските заедници;
3. Berger, Helge and Moutos, Thomas. 2004. *Managing European Union Enlargement*. London: The MITT Press;
4. Continuing Enlargement, Strategy Paper and Report of the European Commission on the progress on accession by Bulgaria, Romania and Turkey, <http://www.europ.eu.int/comm/enlargement/docs/index>
5. The European Parliament. 1998. [Legal questions of enlargement](#). *Enlargement of the European Union*
6. Sajdik, M. and Schwarzinger, M. 2008. *European Union Enlargement: Background, Developments, Facts*; Volume 2 of Central and Eastern European Policy Studies. New Jersey: Transaction Publishers;
7. Zielonka, Ian. 2007. *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press
8. Yale Journal of International Affairs, Winter | Spring 2006, TURKEY'S EU ACCESSION: 50;

Интернет адреси

http://www.europarl.eu.int/enlargement/briefings/23a2_en.htm пристапено на 20.05.2010

http://www.europa.eu/enlargement/N07154_en.htm пристапено на 23.05.2010 година.

http://www.europa.eu/WByearraport/N0211/09_en.htm пристапено на 23.05.2010 година.

Nikola Dujovski, MA

ABSTRACT

The paper that follows outlines the basic criteria that the state should meet before the EU membership, with particular reference to the Copenhagen criteria and perspectives of the Western Balkans.

The introduction of the Copenhagen criteria should mean fair and equitable treatment for all countries with Euro-Atlantic inspirations, that clear rules for the game of all countries who have requested or in the future will seek EU membership. The clear determination of the political and economic criteria, and acceptance of acquits communitarian, was designed to allow the candidate countries, to prepare their democratic and economic systems that can be worn with particular competitive economy of EU Member states and democratic principles and values that promote the EU. However, now the EU shows no capacity to transcend bilateral issues at one of its member states and to devoted exclusively to the Copenhagen criteria (consistent rules were respected during the expansions in the 2004th and 2007th year).

Western Balkan countries are the last significant challenge to the policy of EU enlargement. The various programs that the Union carries out in these countries aim to strengthen their democratic capacities, and to enable successful achievement of European values. It remains this process to be ended within several years (maybe decades) with full membership of all countries of this region in the EU.

Keywords: European integration, Copenhagen criteria for membership, the Western Balkans.

д-р Марјан Арсовски

Доцент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: arsovskim@yahoo.com

НОВИТЕ ФУНКЦИИ НА ВИСОКИОТ ПРЕТСТАВНИК ЗА ЗАЕДНИЧКА НАДВОРЕШНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА УТВРДЕНИ СО ДОГОВОРОТ ОД ЛИСАБОН

Високиот претставник за Заедничка надворешна и безбедносна политика (ЗНБП) е функција што беше создадена со Договорот од Амстердам и регулирана со членот 26 од Договорот. Сè до влегувањето во сила на Договорот од Лисабон, таа не е функција што може самостојно да дејствува, како на пример европските „министри за надворешни работи“. Таа е конципирана така што има за цел да биде „претставник на теренот“ на претседателството на ЕУ кое ротира на секои шест месеци. Првиот носител на оваа функција беше Хавиер Солана кој од 1999 година успеа со политички концепти (на пример, за ново уредување на Балканот), активна дипломатија со патување и чести посреднички напори (на пример, на Блискиот Исток, во поранешна Југославија) да ја направи Заедничката надворешна и безбедносна политика на Унијата позабележителна.

Оваа функција значително зајакнува со ратификувањето на Договорот од Лисабон, и покрај неуспешниот обид тоа да се направи со Уставот на Европската унија.

Значајно е тоа што Високиот претставник за Заедничка надворешна и безбедносна политика, освен што претседава со Советот на министрите за надворешни работи, се јавува и како Претседател со Советот на Европската унија, избран со мандат во траење од две и пол години, функција која дотогаш ротираше на секои шест месеци, како и заменик претседателот на Европската комисија за Европска безбедносна и одбранбена политика. Со тоа тој игра важна улога како функционер со „двојна шапка“ кој треба да биде и заменик претседател на Европската комисија за Европска безбедносна и одбранбена политика и надлежен за надворешните односи на Унијата, сè со цел да се зајакне кохерентноста меѓу првиот и вториот столб.

Преку воведувањето на новата функција - постојан Претседател на Советот на Европската унија, се заменува досегашното ротирачко претседавање од по шест месеци, на кое се сменуваа политичките лидери од секоја земја-членка. Него го избираат шефовите на државите или владите од земјите во Унијата со квалификувано мнозинство, што значи дека гласовите на сите земји вредат пропорционално на бројот на нивните жители. Мандатот на претседателот трае 2,5 години и на таа

функција еден човек може да остане не повеќе од два едноподруго мандати. При тоа е предвидено избраниот претседател на Европскиот совет, кој ќе ја претставува ЕУ надвор, да не е носител на државна функција во некоја од државите членки на Унијата.

Исто така е предвидена и нова Европска надворешна акциона служба која ќе обезбеди поддршка на Високиот претставник.

Оттука, може да се констатира дека, со измените во Договорот од Лисабон, преку функцијата Висок претставник за Заедничка надворешна и безбедносна политика ќе ѝ се овозможи на Унијата да има единствен и јасен глас во односите со целиот свет и меѓународните субјекти. Со поставувањето на стабилен претставник се промовираат европските интереси и вредности во светот, истовремено почитувајќи ги посебните интереси на земјите-членки во надворешните работи.

Вовед

За да го реализираа својот целосен потенцијал, Европската унија треба да се модернизира и реформира. Европската унија од 27 членови сè уште функционира со правила за ЕУ донесени од 15 држави-членки. Со зголемувањето на ЕУ се промениле и нејзините одговорности, така што има смисла да се ажурира и начинот на кој таа работи. Од таа причина, во текот на последната деценија, Европската унија е во потрага по вистинскиот пат за да се оптимизираат инструментите што ѝ стојат на располагање и да се зајакне нејзиниот капацитет на дејствување.

Во исто време, се зголемува интересот ЕУ да работи на прашања кои влијаат на сите нас, како што се климатските промени, енергетската безбедност и меѓународниот тероризам. Така, промените утврдени со Договорот од Лисабон предвидуваат поголемо вклучување и справувањ на ЕУ со предизвиците кои постојат денес во светот.

Оттука, се истакнуваат три основни причини за донесување на нов правен код, и тоа: поголема ефикасност во процесот на донесување одлуки; повеќе демократија преку поголема улога на Европскиот парламент и националните парламенти, како и зголемување на кохерентноста во надворешните односи. Сите овие регулативи ќе ѝ овозможат на ЕУ да го подобри промовирањето на интересите на нејзините граѓани.

Како главни институционални промени, Договорот од Лисабон нуди можност да се задржи еден комесар од секоја земја-членка во Комисијата, а Европскиот парламент да има не повеќе од 751 членови. Бројот на делегатите е утврден на максимум 96 и минимум 6 за секоја земја-членка. Но како главна промена е новата политичка

функција, претседателот на Советот на Европа, назначен од страна на Европскиот совет за две и пол години. Ова овозможува поголем континуитет и стабилност во работата на Советот на Европа. Големи промени се направени и во функцијата Висок претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика кој истовремено е заменик-претседател на Комисијата, и претседател на Советот за надворешни работи. Ова ја зајакнува кохерентноста во надворешните активности на Унијата и го подига профилот на ЕУ во светот, со “пуштање на едно лице” претставник на Унијата овозможувајќи прогресивно промовирање на “заедничкиот европски интерес”.

Притоа, треба да се истакне дека Договорот од Лисабон ги поставува општите принципи и цели на надворешните активности на Унијата, а тоа се: демократија, владеење на правото, универзалност и неделивост на човековите права и основните слободи, почитувањето на човековото достоинство и принципите на еднаквост и солидарност.

Повеќето одредби кои се однесуваат на надворешните односи се групирани во еден Наслов на Договорот од Лисабон. Ова ја подобрува нивната читливост и промовира кохерентноста во делувањето на Унијата.

Високиот претставник / Заменик-претседател е помогната и од заедничката служба - Европската надворешна акциона служба (EEAS), составена од претставници од Советот, Комисијата и дипломатските служби на земјите-членки.

Договорот од Лисабон воведува и посебна правна основа за хуманитарна помош. Оваа одредба го става акцентот на примената на принципите на меѓународното право и на непристрасност, неутралност и недискриминација. Исто така се предвидува создавање на Европски волонтерски корпус за хуманитарна помош.

Европската унија станува единствено правно лице

Договорот од Лисабон стапи на сила на 1 декември 2009 година, кој претходно требаше да биде ратификуван од сите 27 земји-членки на Европската унија, каде што секоја земја-членка одлучува според своите уставни норми во однос на тоа дали ратификација ќе биде направена преку референдум или преку парламентарни избори.

Од 1 декември 2009 година терминот Европската заедница е заменет со терминот Европска унија, која истовремено ги презеде сите

нејзини права и обврски. Договорот за основање на Европската унија го задржува истото име, додека Договорот за основање на Европската заедница станува Договор за функционирањето на Европската унија.

ПРЕТСЕДАТЕЛ НА ЕВРОПСКИОТ СОВЕТ

Со Договорот од Лисабон создадена е нова политичка фигура со постојан и стабилен мандат, односно функцијата Претседател на Европскиот совет. Основната задача на претседателот е да обезбеди подготовка и континуитет на работата на Европскиот совет и да помогне во создавањето консензус при одлучување. Тој исто така е надлежен да обезбеди надворешна застапеност на Унијата за прашања во врска со заедничката надворешна и безбедносна политика, при што улогата на Претседателот на Европскиот совет не е компатибилна со други национални канцеларии.

Според Договорот од Лисабон, претседателот на Европскиот совет добива правна форма на стабилна и редовна функција. На нивната неформална средба во Брисел на 19 ноември, пред стапувањето во сила на Договорот од Лисабон на 1 декември, Европскиот совет (Шефовите на државите или на Владата на ЕУ) се согласи за претседател да биде избран Херман Ван Ромпу, со мандат од две и пол години, кој може да се обнови еднаш.

Така Херман Ван Ромпу е претседател на Европскиот совет од 1 декември 2009 година и, почнувајќи од јануари 2010 година, тој е одговорен за подготовка и претседава со состаноците на Европскиот совет.

Должности на претседателот на Европскиот совет

Според член 15 (6) од Договорот за Европската унија, претседателот на Европскиот совет ги има следниве должности:

претседава и ја води работата на Европскиот совет;

- се грижи за подготовка и континуитет на работата на Европскиот совет во соработка со претседателот на Комисијата, како и врз основа на работата на Советот за општи работи;
- се залага да се овозможи кохезија и консензус во рамките на Европскиот совет;
- поднесува извештај до Европскиот парламент, после секој од

состаноците на Европскиот совет.

Исто така, во рамките на своите овластувања, тој обезбедува надворешна застапеност на Унијата за прашања во врска со заедничката надворешна и безбедносна политика, без оглед на овластувањата на Високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика.

Мошне е важно да се напомене дека, поради спречување на конфликт на интереси, претседателот на Европскиот совет не може да води државна функција во една држава членка во исто време додека ја држи функцијата претседател.

Начин на избор и времетраење на мандатот

Според Договорот од Лисабон, Европскиот совет го избира претседателот на Европскиот совет со квалификувано мнозинство за мандат од две и пол години и може да биде реизбран само уште еднаш. Веднаш по стапување во сила на Лисабонскиот договор, одлуката да се назначи Херман Ван Ромпу е донесена едногласно од страна на сите земји-членки.

Европски совет

Според Договорот од Лисабон, Европскиот совет станува институција. Тој ѝ дава поттик на Унијата за нејзиниот развој и ги дефинира општите политички насоки и приоритети, но нема законодавни функции.

Европскиот совет се состои од шефовите на државите или на владите на земјите-членки, во чии состав влегува и нејзиниот претседател и претседателот на Комисијата. Високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика исто така учествува во неговата работа.

Европскиот совет се состанува два пати на секои шест месеци, на седници свикани од страна на нејзиниот претседател. Кога околностите тоа го бараат, претседателот ќе свика специјална седница на Европскиот совет.

ВИСОК ПРЕТСТАВНИК ЗА НАДВОРЕШНИ РАБОТИ И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА

Високиот претставник е комбинација од три различни функции, односно истовремено претставник на Советот на ЕУ за ЗНБП (Заедничка надворешна и безбедносна политика), претседател за надворешни работи на Советот и заменик-претседател на Комисијата. Тој е одговорен за зајакнување и унапредување на заедничката надворешна и одбранбена политика на Европската унија. Високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика, исто така, ја претставува Европската унија на меѓународната сцена во областа на Заедничката надворешна и безбедносна политика. Оваа функција е дизајнирана со цел унапредување на доследноста и единството на меѓународните активности на Европската унија, на која е назначена Г-ѓа Катерина Ештон од страна на Европскиот совет, во договор со претседателот на Комисијата и со согласност од Европскиот парламент (кога гласа и за Комисијата како орган).

На неформалниот состанок во Брисел на 19 ноември, пред стапувањето во сила на Договорот од Лисабон на 1 декември, Европскиот совет (Шефовите на државите или на Владата на ЕУ) се согласија за назначување на г-ѓа Катерина Аштон за Висок претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика.

Нејзиниот мандат (пет години) се совпаѓа со мандат на Европската комисија. Во исполнувањето на нејзиниот мандат, високиот претставник ќе биде помогната од страна на Европската надворешна акциона служба и ќе биде одговорна за над 130 делегации на Унијата во трети земји и меѓународни организации.

Пред Договорот од Лисабон

Претходната, Канцеларијата на високиот претставник за заедничка надворешна и безбедносна политика беше воведена во 1999 (Договорот од Амстердам). Тогаш за Висок претставник на Европската унија за надворешна и безбедносна политика беше назначен Хавиер Солана. Неговата функција беше да им помага на Советот во надворешната политика, преку придонес кон формулирање, изготвување и имплементација на одлуките во оваа област. Во име на Советот дејствува во спроведување на политичкиот дијалог

со трети земји. Од шест месеци ротирачкото претседателство е задолжен за претседава со Советот за надворешни односи, ја претставува Унијата за прашања од Заедничката надворешна и безбедносна политика, се грижи за спроведување на донесените одлуки и е претставник на позицијата на Европската унија на меѓународно ниво.

Должности на Високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика

Во вршењето на своите должности, Високиот претставник ја води областа на надворешните работи на Европската унија, која досега се остваруваше од страна на шест-месечно ротирачко претседателство на високиот претставник за надворешна и безбедносна политика и комесарот за надворешни односи. Според членовите 18 и 27 од Договорот за Европската унија, Високиот претставник има за должност да:

- ја води Заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската унијата;
- поднесува предлози за развој на Заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската унијата, мандат доверен од Европскиот совет, а исто така има обврска за спроведувањето на одлуките донесени во оваа област;
- претседава со Советот за надворешни работи;
- претставува еден од потпретседателите на Комисијата, со што се обезбедува конзистентност на надворешната активност на Унијата. Во рамките на Комисијата е одговорен за обврските во надворешните односи и за координирање на други аспекти на надворешните активност на Унијата.
- ја претставува Унијата за прашања кои се однесуваат на заедничката надворешна и безбедносна политика и водење на политички дијалог со трети лица во име на Унијата, како и да ја изразува позицијата на Унијата во меѓународните организации и на меѓународни конференции.
- надлежен е за Европската надворешна акциона служба и за делегациите на Унијата во трети земји и во меѓународните организации.

ПОДДРШКА НА ВИСОКИОТ ПРЕТСТАВНИК НА УНИЈАТА ЗА НАДВОРЕШНИ РАБОТИ И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА

Во исполнувањето на својот мандат, Високиот претставник е помогнат од страна на Европската надворешна акциона служба. Исто така, Високиот претставник добива поддршка од администрациите на Советот и на Комисијата.

Европска надворешна акциона служба

Договорот од Лисабон поставува Европска надворешна акциона служба (EEAS) која ќе работи во соработка со дипломатски служби на земјите-членки и ќе се состои од претставници од надлежните служби на Генералниот секретаријат на Советот и на Комисијата, како и од персоналот прераспределен од националните дипломатски служби. Договорот предвидува дека организацијата и функционирањето на EEAS ќе бидат регулирани дополнително со одлука на Советот, за која Советот ќе постапи по предлогот од Високиот претставник, по консултации со Европскиот парламент и добивање на согласност од Комисијата.

Член 27 (3) претставува правна основа Европскиот совет да донесе одлука за организација и функционирање на EEAS.

На 30 октомври 2009 година, Европскиот совет се согласи за правната рамка во која ќе дејствува Европската надворешна акциона служба (EEAS) (док. 14930/09). Притоа, Високиот претставник е поканет да поднесе предлог за организација и функционирање на EEAS, по влегувањето во сила на Лисабонскиот договор, со што, најдоцна до крајот на април 2010, Европскиот совет да донесе одлука за начинот на организација и работа на Службата.

Во согласност со насоките донесени од страна на Европскиот совет во октомври 2009 година, EEAS ќе биде служба под надлежност на Високиот претставник. Истата ќе имаат организациски статус и ќе дава поддршка на Високиот претставник и неговите функции во системот на Европската унија.

Основната функција на EEAS е да помогне на Високиот претставник да обезбеди конзистентност и координација на надворешната активност на Унијата, подготовка на предлози и нивно имплементирање, по одобрувањето од страна на Европскиот совет. Таа, исто така, ќе им помогне на претседателот на Европскиот совет и на претседателот и членовите на Комисијата во нивните функции во областа на

надворешните односи и ќе обезбеди тесна соработка со земјите-членки. EEAS треба да биде составена од единствено географско (ги опфаќа сите региони и земји) и од тематско биро, а должностите ги вршат под надлежност на Високиот претставник, задачи кои, до донесување на Договорот од Лисабон, ги извршуваат одредени делови од Комисијата и Секретаријатот на Советот. Сепак, развојот на политиката, како што е дефинирано со Договорот, треба да остане во надлежност на соодветните комесари на Комисијата.

Состав

Персоналот на EEAS ќе биде назначен од страна на Високиот претставник кој ќе ги формира од три извори: соодветните одделенија на Генералниот секретаријат на Советот, на Комисијата и од националните дипломатски служби на земјите-членки. Вработувањата ќе бидат базирани на заслуги, со цел обезбедување услуги од персоналот на највисоко ниво на способност, ефикасност и интегритет, истовремено обезбедувајќи соодветна географска рамнотежа.

Управување со кризи - структури

Со цел да му овозможи на високиот претставник да ја спроведе Европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП) во случај на криза, раководните структури на Европската унија надлежни за криза стануваат дел од EEAS, притоа земајќи ги предвид нивните посебности. Овие структури ќе бидат во форма на ентитет ставен под директна контрола и одговорност на Високиот претставник.

Правен статус и финансирање

Европската надворешна акциона служба, по својата природа, претставува *sui generis* служба, односно одделена од Комисијата и Секретаријатот на Советот. Таа има автономија во однос на административниот буџет и управувањето со персоналот. Европската надворешна акциона служба има свој дел во буџетот на ЕУ утврден со посебна ставка, на која ќе се применуваат вообичаените буџетски правила и правила за контрола. Високиот претставник го предлага и извршува буџетот на EEAS.

Формирањето и работењето на Европската надворешна акциона служба ќе се одвива по принципот на ефикасност на трошоците,

кои ќе бидат насочени кон буџетска неутралност. Исто така, предвидени се и ограничен број на дополнителни работни места на привремени агенти за земјите-членки кои ќе се финансираат во рамките на тековната финансиска перспектива.

м-р Марјан ЃУРОВСКИ

Министерство за одбрана – Скопје

Email: eam_skopje@yahoo.com

ЗНАЧЕЊЕТО НА ЕВРОАТЛАНСКИТЕ ИНТЕГРАЦИИ ЗА ЕКОНОМСКАТА БЕЗБЕДНОСТ НА ДРЖАВАТА

Резиме:

Евроатлантскиот проект има за цел политичка и економска интеграција и создавање на безбедносен колектив. Под безбедносниот чадор на НАТО, Европа изградува просперитетна и интегрирана економија, ја развива трговијата и ја продлабочува демократијата и слободните институции. Земјите од Западна Европа и Северна Америка го прифатија концептот дека „безбедноста е кислород на напредокот“ и тие постигнаа значителни резултати во тој правец. Ова е и причината која треба да претставува движечка сила во секторот на безбедносните реформи во Југоисточна Европа.

Факт е дека одбранбените издатоци непосредно влијаат врз економскиот раст. Така и оваа анализа се придружува кон мнозинското мислење при проучувањето на економските импликации на одбранбените издатоци, кое докажува дека влијанието на одбранбените издатоци врз економскиот раст е негативно или пак, барем, статистички неважно.

И покрај утврденото негативно или, барем, статистички неважно влијание на одбранбените издатоци врз економскиот раст, суштината на проблемот во односот помеѓу одбранбените издатоци и економскиот раст ја гледаме во прашањето дали намалувањето на одбранбените издатоци на современите држави, како и пренасочувањето на овие средства во цивилното производство може да го забрза економскиот развој, и тоа не само во одделни држави туку и во светската економија.

Клучни зборови: *економска безбедност, НАТО, ЕУ, реформи, одбрана, модели*

Вовед

Идејата за економската безбедност е поставена во исполитизираната расправа за природата на односот помеѓу политичката структура на меѓународниот (не)ред и економската структура на светскиот пазар¹. Главната противречност на односот создава различни гледишта за тоа кој има предност во овој однос: државата и општеството или пак пазарот, како и дали воопшто индивидуалните

---

¹ Buzan, B. (1991). People, States and Fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 230

економски актери може да имаат право на заштита од функционирањето на пазарот. Овие различни погледи претставуваат неспоииви идеолошки основи и создаваат различни логики и приоритети на економската безбедност².

Меркантилистите и неомеркантилистите ѝ даваат предност на политиката. Според нивното мислење, државата мора да ја следи социјалната и политичката цел, со што создава општествена благосостојба и обезбедува безбедност потребна за егзистенција на поединците, како и за функционирање на претпријатијата и пазарите. Во меѓународниот економски систем, националниот економски успех може да се постигне само за сметка на другите држави³. Затоа економската безбедност е дел од пошироките приоритети на државата, односно на националната безбедност. Меркантилизмот, заедно со социјализмот, кој исто така ѝ дава предност на државата наспроти пазарот, претставува форма на економски национализам⁴.

Поради победата на капиталистичкиот блок, која ги ослабе елементите на економскиот национализам, по завршувањето на студената војна теоретската расправа за економската безбедност се водеше, пред сè, во сообразност со насоките на чистиот либерализам, кој тежнее кон целосно подредување на општествените норми на пазарните⁵. Либералите тврдат дека економијата мора да биде основна на општеството и дека пазарот мора да функционира што е можно послободно, без какво било мешање на државата. Крајната цел на либерализмот е трансформирање на националните економии со различни валути и ограничувања на мобилноста на производните фактори, во светска економија со релативно неограничената мобилност на стоките и услугите, капиталот и луѓето⁶. Либералите ја ценат економската ефикасност и сметаат дека меѓународните економски односи предизвикуваат општа корист. Затоа, од нивен аспект, главната цел на економската безбедност е да се развијат правила кои ќе овозможат мобилност на производните фактори помеѓу национал-

---

² McKinlay, R. D. in Little, R. (1986). *Global Problems and World Order*. London, Pinter

³ Luciani, G. (1989). *The Economic Content of Security*. *Journal of Public Policy*, 8(2), 171 - 172

⁴ Mayall, J. (1984). *Reflections on the "new" economic nationalism*. *Review of International Studies*, 10(4)

⁵ Sheehan, M. (2005). *International Security. An Analytical Survey*. London, Lynne Rienner Publisher Inc

⁶ Polany, K. (1957). *The Great Transformation*. Boston, Beacon Press

ните економии⁷. Либералната идеја за економска безбедност се базира, пред сè, на создавање стабилни услови во кои одделни економски актери безмилосно ќе си конкурираат.

Бидејќи државите и поединците, сè додека не се воспостави светски социјален систем, ќе ја поддржуваат економската ефикасност на светската економија, само доколку имаат корист од тоа, а одделни елементи на економскиот национализам остануваат. Сепак, современата расправа за економската безбедност ја карактеризира доминацијата на либерализмот и последиците од неговото спроведување, кои се манифестираат во проблемите како да се одржува економска и политичка стабилност и како да се решава продлабочениот расчекор помеѓу богатите и сиромашните, која настанува поради слободните пазари и истовременото намалување на моќта и улогата на државата. Ова значи дека современата расправа за економската безбедност се сосредоточува, пред сè, на нестабилноста и нееднаквоста.

Нестабилноста произлегува од релативното економско пропаѓање на единствената преостаната хегемонистичка сила⁸ и од националните и меѓународните управувачки проблеми, кои настануваат поради забрзаната интеграција и либерализација на светската економија⁹. Интеграцијата и либерализацијата на светската економија, најпрвин на подрачјето на трговијата, во почетокот на седумдесеттите години од минатиот век, а исто така и на подрачјето на финансите, предизвика два ефекта. Прво, националните економии станаа поизложени на конкуренцијата на светскиот стоковен и финасиски пазар. Последично зголемената невработеност и деиндустријализација станаа закана за благосостојбата и сувереноста за оние држави кои не беа најуспешни во ваква околина¹⁰. Некои дури сметаат дека поради ова светската економија стана закана за државата, односно за традиционалното сфаќање на улогата на државата. Второ, сите национални економии кои се прилагодија на отворениот трговски и

---

⁷ Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner Publishers, 100

⁸ Keohane, R. O. (1980). *The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes*. V Holsti O., Siverson, R., George, A.L. (ur.) *Change in the International System*. Boulder, Westview Press

⁹ Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, Princeton University Press

¹⁰ Strange, S. (1994). *Rethinking Structural Change in the International Political Economy: States, Firms and Diplomacy*. V Stubbs, R., Underhill G. (ur.) *Political Economy and the Changing Global Order*. Toronto, McClelland in Stewart

финансиски систем станаа зависни од своето тековно работење. Затоа сите национални економии беа загрозени од кризата во меѓународниот економски систем, која ги прекина светските текови на стока, услуги и капитал.

Кај нееднаквоста, како важно прашање на економската безбедност, разликуваме национално и меѓународно ниво. Додека првото произлегува од улогата на државата, нееднаквоста на меѓународно ниво настанува поради неповолната економска положба на поголем дел од државите во развој, која е последица од нивната уште од колонијалните времиња наследена зависна економска положба од понудувачите на суровини. Функционирањето на овие држави е политички независно, но, сепак, проткаено со влијанието на светскиот пазар и политичките интереси и обременето со традиција, знаење, ресурси и внатрешни поделби, што, по правило, обезбедува лоша основа за развој на современа национална економија¹¹.

Проучувања на економската безбедност

Денес располагаме со најмалку четири различни пристапи за проучување на економската безбедност. Првиот, традиционалниот пристап, економската моќ ја препознава како неопходен предуслов за воената моќ. Вториот пристап на т.н. геоекономската школа се обидува да ги идентификува опасностите и противниците во меѓународната економска средина. Третиот пристап нагласува дека во постмодерните меѓународни односи војните и конфликтите исчезнуваат поради позитивното влијание на економскиот развој и поврзувањето. На крај, има и пристап кој се однесува на човековата безбедност.

Модел на влијание на одбранбените вложувања врз развојот на државата

Дали целокупното влијание на одбранбените издатоци врз економскиот раст е позитивно, негативно, или пак воопшто го нема зависи од релативната моќ на спротивните влијанија. Така, позитивниот пристап е заснован на позитивната улога на одбраната во развојот на државата, пред сè на нејзината улога при модернизацијата и создавањето на народот. Пристапот се темели на кинезијанската доктрина на нецелосна вработеност, која тврди дека одбранбените издатоци создаваат дополнителна агрегатна побарувачка, ја зголе-

---

¹¹ Galtung, J. (1971). A structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace and Research*, 8(2), 81 - 118

муваат куповната моќ и позитивните надворешни влијанија врз економијата и на тој начин предизвикуваат раст на домашниот производ и вработеноста¹². Претпоставката за негативен однос помеѓу одбранбените издатоци и економскиот раст се темели врз прераспоредавањата на производните средства кои ги предизвикуваат одбранбените издатоци. Едно од најчестите тврдења на овој пристап е дека проблемот на избор помеѓу производните можности на топови и масла е последица од начинот на обезбедување буџетски средства и фактот дека одбранбениот сектор од економијата презема важен дел од резервите на капитал и од природните ресурси¹³. Така, проблемот на избор помеѓу производство на топови и масла ги пренасочува јавните средства од инвестиционо насочени дејности, кои повеќе го забрзуваат економскиот раст, на одбранбената дејност¹⁴. Некои автори сметаат дека нема значајна поврзаност помеѓу одбранбените издатоци и економскиот раст¹⁵. Тврдат дека сепак постои позитивен или негативен однос, но само во одделни држави и само за одделен и специфичен временски период, така што истиот не е важен и статистички значаен. Поврзаноста меѓу одбранбените издатоци и економскиот раст, според нивното мислење, зависи од околностите, значи не следи некој општ закон кој генерално би важел за сите времиња и места.

Модели

Во минатото имаше многу пристапи за проучување на економските последици од одбранбените настојувања. Истите се сосредоточуваа на една или повеќе клучни променливи во растот на домашниот производ во класичната економија: труд, капитал и технологија. Така се развија три основни модели на влијание на одбранбените издатоци врз економскиот раст: модернизациски модел, модел на создавање на капитал и платнобилансен модел¹⁶.

---

¹² Benoit, Emile (1973), *Defense and Economic Growth in Developing Countries*, Washington D. C.: Heath, Lexington, Mass

¹³ КОРАЌ, Erik. Učinek obrambnih izdatkov na gospodarsko rast. Teor. praksa, apr. 2006

¹⁴ Chowdhury, Afsan R. (1991), "A Casual Analysis of Defence Spending and Economic Growth", *Journal of Conflict Resolution*, 35 (1), 80-97

¹⁵ Biswas, Basudeb in Ram Rati (1986), "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Future Evidence", *Economic Development and Cultural Change*, 34(2): 361-72

¹⁶ Chan, Steve in Mintz Alex (1992), *Defense, Welfare, and Growth*, London: Routledge

Економската состојба и реформите во одбранбено-безбедносниот сектор во РМ

За Република Македонија, еден од нејзините најважни приоритети е да се грижи за економскиот развој и подобрување на економската состојба. Во сегашнава ситуација може да се каже дека економскиот развој и стандардот на живеење стануваат сè позначаен проблем на националната безбедност. Ако институциите не се во состојба да создаваат во оваа област поволни резултати, со текот на времето не може да се очекува дека тие ќе ја добијат потребната поддршка за остварување на други реформски процеси и значајни промени во општественото живеење.

Во периодот кој претстои граѓаните на Македонија со право очекуваат да се подобри економската состојба во земјата, а со тоа и нивниот животен стандард. Политичко-безбедносната ситуација во земјата, според одредени проценки, може да биде загрознена од невработени и ненахранети луѓе кои бараат парче леб и за тоа не бираат средства ни начин како ќе дојдат до нив. Неопходно е започнување на сериозен економски раст на македонското стопанство, отворање на нови работни места, намалување на невработеноста и, се разбира, мерки против сиромаштијата.

Фактот дека македонските граѓани се чувствуваат помалку безбедни отколку земјите членки на НАТО, во принцип, ја определи нивната одлука за присоединување кон НАТО. Во новиот контекст тоа е позитивен момент, бидејќи земјата веќе има направено избор – за повеќе безбедност преку еден систем на колективна безбедност

Економските последици што произлегуваат од членството на Република Македонија во НАТО се од два основни типа. Во првиот тип спаѓаат, пред сè, директните резултати, на кои ќе се фокусираме подолу. Вториот тип, што е многу поважен за долгорочниот развој на земјата, се однесува на индиректното вкупно подобрување на климата во земјата и државата, што произлегува од карактеристиките што некоја држава треба да ги поседува за да стане членка на НАТО.

Во сегашните економски услови на релативно намалено барање и, доколку барем дел од овие инвестиции не се прифатат од сојузниците во НАТО (во рамките на Инвестиционата програма за безбедност и други програми за помагање на помалку развиените членки), зголемените расходи, самите по себе, ќе резултираат со зго-

лемување на бруто домашниот производ. Вредноста на овој раст зависи од расходниот множител, што до сега не е пресметан за Република Македонија. И покрај тоа, очекувањата се дека зголемување од 0.1% од бруто домашниот производ за одбрана годишно може да доведе до зголемување на економскиот раст на бруто домашниот производ од 0.15 до 0.2%.

Националниот систем за одбрана е тесно поврзан со поголемиот дел од цивилната инфраструктура како што се патишта, железнички пруги, комуникации, енергетски извори. За да стане член на НАТО, Македонија треба да ја прифати обврската да ја подобри оваа инфраструктура во поголем степен и за покус временски период. Значи, грубо кажано, тоа ќе ги удвои последиците од членството на Република Македонија во НАТО врз зголемувањето на бруто домашниот производ. Освен општествените и инфраструктурните расходи, евентуалното членство на Република Македонија во НАТО ќе се одрази и на други производства од различни гранки на македонската економија. Информатичката индустрија ќе повлијае врз потребите на софтвер и промени во телекомуникациите. Туризмот ќе се развие благодарение на зголемената безбедност и подобрувањето на патната и комуникациската инфраструктура и ќе има подобри перспективи за привлекување на сè повеќе западни туристи и за разновидност на понудените услуги. Ќе се отворат и нови можности пред образовниот сектор сврзани со специфичните знаења, умеења и истражувачка работа, потребни за членството на Република Македонија во најсовремениот систем за одбрана во светот.

Екологијата и земјоделството, исто така, ќе ги почувствуваат последиците од интеграцијата на Македонија во новиот систем за безбедност. Додека во овој момент е тешко да се пресметаат овие последици како раст на бруто домашниот производ, тие недвосмислено ќе придонесат уште повеќе за потенцијалниот раст на македонската економија во следната декада. До сега опишаните директни последици од членството на Македонија во НАТО не треба да се потценуваат, но вториот тип на индиректни ползи се многу поважни кога станува збор за долгорочните перспективи на македонската економија. Основниот проблем разгледуван тука е меѓународниот лик на земјата како потенцијален пазар, производител и извозник на производи. Имено, се зема во вид дека во економски однос Република Македонија спаѓа во двојно негативен контекст: земја од екс-ју просторите и земја од балканскиот регион. Во свеста на потенцијалните странски партнери, т.е. на директните инвеститори и во двата

контекста станува збор за поголем ризик и поголеми расходи. Земја од екс-ју просторите потсетува на типични проблеми сврзани со промената: несоодветен правен систем, висок степен на корупција, несигурни правила на игра. „Балканска”, од друга страна, зборува за проблеми сврзани со недостаток на промена: меѓуетнички и меѓудржавни тензии што го заплашуваат и нарушуваат мирот во регионот, со резултат на висок степен на индивидуална небезбедност. Земени заедно, двата контексти во голем степен објаснуваат зошто во последните години во Република Македонија има помалку странски инвестиции, отколку што објективно би можел да прифати економскиот потенцијал на земјата. Тоа исто така објаснува зошто Република Македонија толку многу се стреми кон членство во НАТО. Контекстот на НАТО е различен, ако не и спротивен на „пост-социјалистичкиот” и на „балканскиот” истовремено.

Промената со која обично постсоцијализмот се идентификува станува конкретна, дефинирана и постојано бранета, штом се формулира како „Македонија да се промени на таков начин за да може да се присоедини кон НАТО,,. Меѓуетничките и меѓудржавните тензии во Република Македонија се проблеми што можат да најдат политичко решение, кога евентуалното членство во НАТО на сите спротивставени страни ќе стане императив за мирот на Балканот. Значи, небезбедноста, како на личен така и на економски план, наеднаш ќе се намали како последица на присоединувањето на Република Македонија кон НАТО. Поконкретно кажано, членството во НАТО ќе ја подобри институционалната рамка на македонската економија и ефикасно ќе ги намали расходите на зделките. Тоа значи дека органите на државата ќе станат поефикасни и државата посилна во примената на законите. Договорите ќе станат понадежни, бизнис климата посигурна. Милјето ќе биде поизвесно и ќе се зголеми конкурентната способност на локалниот бизнис. Сите овие директни и индиректни економски ползи од членството во НАТО ќе помогнат за вкупниот развој на Република Македонија и ќе додадат кон годишниот економски раст приближно помеѓу 0.5 и 1%. Како резултат на тоа вработеноста ќе се зголеми, а тоа од друга страна повлекува повисоки приходи во државниот буџет. Тоа значи не само повеќе и поголеми плати, но и поголеми пензии и воопшто зголемена благосостојба.

Значењето на членството во НАТО за економскиот развој

Членството во НАТО и во Европската унија уште од 1989 година претставува двојна стратешка цел за мнозинството посткомунистички земји. Влегувањето во двата западни “клубови” значи припадност кон област на економски просперитет и политичка слобода обезбедени преку институционалните и воените врски меѓу земјите-членки.

Лесно е да се забележи зошто влегувањето во НАТО се смета за пресвртница во економскиот и политичкиот развој на една земја. Членството бара исполнување на одредени услови кои покажуваат дека некоја земја постигнала високо ниво на економски напредок и политичка зрелост. Функционалните пазарни економии обезбедуваат добри економски резултати што се неопходни за поддршка на воената инфраструктура и исполнување на потребите на НАТО. Демократските институции, пак, ги обезбедуваат фундаменталните права на граѓаните и помагаат да се надминат домашните и регионалните судири¹⁷.

Членството во НАТО е значајно за економскиот развој на Југоисточна Европа, но, влегувањето во Алијансата во сè покомплексното геополитичко опкружување не ги решава сите проблеми. Членството во НАТО или во ЕУ не треба да се гледа како замена за умното и конзистентно водење на локалната политика. Кога сè ќе се собере, долгорочниот економски напредок и способноста да се исполнат условите за евроатлантските интеграции зависат од самите држави. Енергијата што ги придвижува реформите мора да доаѓа однатре.

Анализите покажуваат дека зачленувањето во НАТО позитивно влијаело врз економиите на многу држави. Најјасни примери за ова тврдење се Полска, Чешка, Унгарија, Романија и Бугарија. По членството на овие земји во НАТО инвестициите значително се зголемиле. Големите инвестиции во принцип доаѓаат од компании кои потекнуваат од земји членки на НАТО. Искуствата покажуваат дека компаниите ја следат во чекор политиката на НАТО. Она што е најважно кога се работи за инвестирање во земја членка на НАТО е фактот што одлуките за инвестирање се носат во многу кус рок, без за тоа да е потребна анализа која ќе трае една или две години.

---

¹⁷ Даниел Дајану, „ Балканските земји и нивната желба за влегување во Алијансата, Southeast European Times во Букурешт - 2004

Политичката неизвесност во исчекувањето на поканата за членство во НАТО ќе ја ослабе економијата. Разрешувањето на неизвесноста ќе значи олеснување на пазарот, без разлика во која насока ќе се разреши неизвесноста - тоа ќе биде добро за пазарот, ќе значи дефинитивно олеснување.

Можеме да кажеме дека Република Македонија нема избор, нема алтернатива, или ќе биде темната зона или ќе влезе како мала земја, ќе се прилагоди кон глобалните процеси и ќе влезе во тие интеграциони процеси. Влегуваме во еден тајминг со многу непознати детерминанти, кои досега беа оптимистички во однос на очекувањата. Анализите, впрочем, покажуваат дека економиите на сите земји по влезот во Алијансата доживеале драматичен пресврт - двојно, некаде и за трипати зголемени инвестиции, кои значајно го придвижиле економскиот раст.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Asmus R.D., Kugler R., Larrabee F.S. Building a New NATO, Foreign Affairs no.4 1993.
2. Asmus R.D. Opening NATO's Door, New York, Columbia University 1993
3. Babin, Nehama (1989), "Military Spending, Economic Growth, And the Time Factor", Armed Forces and Society, 15(2): 249-62.
4. Ball, Nicole (1984), "Measuring Third World security Expenditure: a research note", World development, 12(2): 157-64.
5. Benoit, Emile (1973), Defense and Economic Growth in Developing Countries, Washington D. C.: Heath, Lexington, Mass.
6. Biswas, Basudeb in Ram Rati (1986), "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Future Evidence", Economic Development and Cultural Change, 34(2): 361-72.
7. Booth, K. (1991). New Thinking About Strategy and International Security. London, HarperCollins.
8. Buzan, B. (1991). People, States and Fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf.
9. Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder, Lynne Rienner Publishers.
10. Cable, V. (1995). What is the international economic security? International Affairs, 71(2), 305 - 324.
11. Cox, R. (1994). Global Restructuring: Making Sense of Changing International Political Economy. Stubbs, R. in Underhill G. (ur.) Political Economy of the Changing Global Order. Toronto, McClelland in Stewart.
12. Crawford, B. (1995). Hawks, Doves, but No Owls: International Economic Interdependence and Construction of the New Security Dilemma. Ronnie D. L. (ur.) On Security. New York, Columbia University Press.
13. Cappelen, Adne, Gleditsch P. Nils in Bjerkholt Olav (1984), "Military

Spending and Economic Growth in OECD Countries”, Journal of Peace Research, 21 (3), 361-73.

14.Chan, Steve (1988), “Defence Burden and Economic Growth: Unraveling the Taiwanese Enigma”, American Political Science Review, 82 (3), 914-920.

15.Chan, Steve in Mintz Alex (1992), Defense, Welfare, and Growth, London: Routledge.

16.KOPAČ, Erik. Učinek obrambnih izdatkov na gospodarsko rast. *Teor. praksa*, apr.2006

17.KOPAČ, Erik. Economic constraints of defence reform in SEE. *Croat. int. relat. rev.*,2002

18.KOPAČ, Erik. Ekonomska analiza ponudbe vojaške delovne sile. *Bilt. Slov. vojs.*, dec.2006

19.KOPAČ, Erik. Ekonomska dimenzija ogrožanja nacionalne varnosti in relevantni indikatorji. Univerza v Mariboru, Fakulteta za policijsko-varnostne vede, 2006

20.KOPAČ, Erik. Modeli ekonomskih učinkov obrambnih izdatkov. *Slov. vojs. (Tisk. izd.)*. [Tiskana izd.], 28. apr. 2006

21.Knight, Malcom, Norman Loayza in Delano Villanueva (1996), “The Peace Dividend: Military Spending Cuts and Economic Growth”, IMF Staff Papers, 43 (1), 1-37.

22.Kennedy, P. (1989). The Rise and Fall of the Great Powers. London, Fontana.

Marjan Djurovski, MA

Abstract:

Euro-Atlantic project aims at political and economic integration and the creation of collective security. Under the security umbrella of NATO, Europe built a thriving and integrated economy, developed trade and deepened democracy and free institutions. Western Europe and North America have embraced the concept that “security is oxygen of progress” and they have achieved significant results in that direction. This is why you need to represent a driving force in the security sector reform in Southeast Europe.

The fact is that defense spending directly affects economic growth. Thus, this analysis joins the majority opinion in studying the economic implications of defense spending, which proves that the impact of defense spending on economic growth is negative or at least statistically irrelevant.

Despite the negative fixed or at least statistically irrelevant impact of defense spending on economic growth, the essence of the problem in the relationship between defense spending and economic growth we see in the question whether the reduction in defense spending of modern states, and diverting those funds into civilian production can accelerate economic development and not just in individual countries, but also the global economy.

Key words: economic security, NATO, EU, reform, defence, models

м-р Татјана Гергинова

Асистент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: tgerginova@fb.uklo.edu.mk

РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Резиме

Процесот на транзиција од еден во друг државен систем нужно бара да се спроведат реформи во сите сектори на одредена држава. Во рамките на трудот ќе зборуваме за реформите во безбедносниот сектор, чијашто основна цел е трансформација на безбедносните институции со цел остварување ефикасна, легитимна и демократски одговорна улога во обезбедувањето на надворешната и внатрешната безбедност на државата, и безбедност и сигурност на граѓаните.

За да се оствари функционалност на безбедносниот сектор, не може да зборуваме за унифициран модел на реформи. Во основа, за да се спроведат реформите на безбедносниот сектор, неопходно е да се имаат предвид националните карактеристики, цели и вредности на државата. Потребата од интензивирање на реформите на безбедносниот сектор е детерминирана и од заложбите на Република Македонија за побрзо интегрирање во евроатланските структури, што подразбира хармонизација на севкупниот политички, правен и економски систем, како и на системот на безбедност со стандардите на Советот на Европа и ЕУ. Безбедноста во регионот и во Република Македонија претставува суштински предуслов за траен и одржлив развој.

Клучни зборови: реформи, безбедносен сектор.

ВОВЕД

На крајот на минатиот век, во политичкиот и во научниот круг е воведена синтагмата “реформи на безбедносниот сектор”, која под влијание на англосаксонските писатели, започнала да прераснува во засебен теоретски концепт.¹

---

¹ Терминот “реформи на безбедносниот сектор” како таков прв пат е употребен од Клер Шорт во 1997 година и понатаму развиен од страна на неколку британски академици на Кралскиот колеџ и на Универзитетот во Братфорд. (Theodor H. Winkler, Keynote Paper: Managing Change. The Reform and Democratic Control of the Security Sector and International Order, во Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance, Bryden A. Fluri P. (eds), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003, p. 16.

Во процесот на сопствената еволуција, оваа синтагма најнапред е трансформирана во сплет на односи помеѓу војската и општеството, за да конечно се искристализира низ концептот на реформа на безбедносниот сектор (Security Sector Reform, SSR).²

Денес реформите на безбедносниот сектор се сфатени како постапка на просто пренесување и примена на евроатланските решенија во сферата на безбедноста и одбраната. Во тој правец програмата “Партнерство за мир”, дејствувала уште во 1994 година и понудила модел на воено-политичка интеграција. Во рамките на НАТО оваа синтагма главно се користи како ознака за приспособување на нивните поединечни или заеднички сили на новонастанатите, глобални и регионални безбедносни околности. Имено, дотогаш, меѓу државите членки на НАТО доминирале внатрешни теми и дилеми околу понатамошната професионализација на војската и на нивниот постмодерен изглед.

Безбедносниот сектор е релативно нов концепт. Истиот е мултидимензионален и постојат речиси толку дефиниции колку што има научници и институционални актери кои се обидуваат да дефинираат што опфаќа “безбедносниот сектор”.

Наједноставен начин да се дефинира “безбедносниот сектор” е определбата дека безбедносниот сектор има политичка и безбедносна страна. Според документите кои се користат од страна на Пактот за стабилност на Југоисточна Европа, безбедносниот сектор ги опфаќа сите владини институции кои имаат овластувања да употребуваат или да наредуваат употреба на сила, на присила или да лишат од слобода; тука се вбројуваат и институциите кои имаат надлежност да ја заштитат државата и нејзините граѓани, како и оние цивилни структури кои се задолжени за надгледување, контрола и менаџмент со безбедносните сили. Покрај политичките институции, безбедносниот сектор ги опфаќа и воените структури, разузнавачките и контраразузнавачките служби, полицијата, пограничните структури, царината, судскиот и казнениот систем, парламентарниот систем, како и судскиот и административниот менаџмент и надзор над овие структури.³

---

² Johanna Mendelson Forman, "Promoting Civil Society in Good Governance: Lessons for the Security Sector", во: Ph. Fluri and M. Hadzic (eds), Sourcebook on Security Sector Reform, (Geneva: DCAF, 2005), www.dcaf.ch/_docs/sourcebk_ssr/Forman.pdf

³ Working Table III, Sekuriti and Defence Issues: The SSR. Regional Conference, Bucharest, 25-26 October 2001. дефиницијата е исто така достапна на: www.stabilitypact.org.

Според друга дефиниција, безбедносниот сектор може да се дефинира како севкупност на елементи на кои им е доделена легитимна и ексклузивна употреба на присила во општеството, со цел да се соочуваат со внатрешните и со надворешните закани за безбедноста на државата и на граѓаните.⁴

Има автори кои определуваат дека безбедносниот сектор ги опфаќа оние државни институции чија првенствена задача е да се обезбеди сигурност, безбедност и стабилност на граѓаните и на државата, како и оние цивилни структури кои се одговорни за нивно управување и супервизија. Таквите државни институции ги вклучуваат вооружените сили, полицијата, разузнавачките и граничните служби, како и цивилната администрација која е одговорна за изготвување и имплементирање на внатрешната и на надворешната безбедносна политика.

Исто така, безбедносниот сектор ги вклучува паравоените единици и приватните безбедносни организации.⁵

Поим и значење на реформите на безбедносниот сектор

Реформите во безбедносниот сектор е клучен концепт кој се однесува на мноштво прашања и активности поврзани со реформата во јавниот сектор задолжен за остварување на надворешната и на внатрешната безбедност.

Авторитативна дефиниција за реформите на безбедносниот сектор потекнува од Комитетот за поддршка во развојот (DAC) и Организацијата за економска соработка и развој (OECD). Согласно оваа дефиниција, реформите во безбедносниот сектор претставува термин со едно поинакво значење, имено со овој термин да се опише трансформацијата на безбедносниот систем што ги вклучува сите актери, нивните улоги, одговорности и акции, работејќи заедно во менаџирањето со системот на начин што се базира на демократски норми и цврсти принципи на добро владеење, што придонесува за

---

⁴ Предизвиците за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија - Институт за одбрана и мировни студии, Филозофски факултет - Скопје, 2003, стр. 9.

⁵ Пошироко види: Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance, Bryden Alan and Fluri Philipp (eds.), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003, p.85; Security Sector Expert Formation - Achievements and Needs in South East Europe, Fluri P. and Law D. (eds.), Geneva, May 2003, p.41; Sourcebook on Security Sector Reform, Fluri P., Hadžić M. (eds.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004, p. 275.

добро-функционирачка рамка.⁶

Реформите во безбедносниот сектор користат целосен пристап во обезбедувањето на безбедноста во двојна смисла. Прво, ги интегрира сите делумни реформи како што се одбранбените, реформите во полицијата, реформите во разузнавањето и реформите во судството, кои во минатото биле разгледувани како одделни напори. Второ, со давањето на нормативно обврзување за реализирање на демократијата, промовирање на човековите права и имплементација на принципите на добро владеење како одговорност и транспарентност, целта е безбедносниот сектор, заедно со своите делови, да се инкорпорира во демократското владеење.

Во основа, постои генерална согласност дека не постои заеднички модел на реформи во безбедносниот сектор и дека во секоја земја усвојува свој контекст на реформи на безбедносниот сектор. Процесот на реформи во безбедносниот сектор е комплексен, при што мора да се имаат предвид националните карактеристики, цели и интереси на земјата, а реформите треба да се модифицираат и да се приспособат на политиката на националната безбедност на земјата, како и да создаваат и да развиваат нови патишта кон демократијата кои се услов за евроатланските интеграции, а кон кои се стреми и Република Македонија. Тука треба да се имаат предвид социјалните, економските, технолошките, политичките и културните фактори, а резултат на тоа ќе бидат реформи кои ќе одговорат на вредностите на општеството и на неговите демократски принципи.

Доколку како појдовна точка ги земеме нивото на економски развој, природата на политичкиот систем и специфичната безбедносна ситуација, може да се разликуваат три различни контекста на реформите на безбедносниот сектор: развојниот контекст; поставиторитарниот контекст и постконфликтниот контекст.⁷

Процесот на транзиција од еден во друг државен систем несомнено бара реформи во сите сектори на државата. Општо е прифатено дека реформите мора да бидат сеопфатни и целосни. Затоа процесот на реформи треба да се состои од барем три процеси: реформа или адаптација на некои елементи, креирање нови елементи и хармонизација на заемни функции и процедури. За да се постигне

---

⁶ Бакрески О., *Контрола на безбедносниот сектор*, Скопје, 2008, стр. 32.

⁷ Пошироко види: Heiner Hanggi, *Conceptualising Security Sector Reform and Reconstruction*, во *Reform and Reconstruction of the Security Sector*, Bruden A. and Heiner Hanggi (eds.), Lit Verlag Munster, 2004, pp. 12-16.

Пошироко види кај Оливер Бакрески, *Контрола на безбедносниот сектор*, Скопје, 2008, стр. 33 и 34.

целта во овој контекст потребно е знаење, мудрост, користење човечки, финансиски, временски и други ресурси.

Реформите во безбедносниот сектор претставуваат постојан предизвик, како за младите демократии така и за евроатланскиот регион. Свкупната цел на “реформата на безбедносниот сектор” е трансформација на безбедносните институции за да играат ефикасна, легитимна и демократски одговорна улога во обезбедувањето на надворешната и на внатрешната безбедност за нејзините граѓани. Трансформацијата на безбедносниот сектор бара многубројни консултации и вклучува цели како што се: јакнење на цивилната контрола и надзор на безбедносниот сектор; професионализација на безбедносните сили; демилитаризација и градење мир и јакнење на владеењето на законот”.⁸

Долгорочните искуства со реформите на секторот за безбедност во Европа покажуваат дека од приоритетно значење се следниве пет области:

- реформа на правната регулатива на секторот за безбедност, вклучувајќи ја хармонизацијата на законите кои ја регулираат положбата на војската и полицијата со стандардите на ОБСЕ, Советот на Европа и Европската унија;
- реформа на системот на одбрана, која ќе ги одразува националните интереси и политичките цели на земјата, особено кога е во прашање декларираното политичко определување за влез во европската интеграција;
- реформа на системот за внатрешна безбедност, која ќе се заснова на стандардите кои важат во европските интеграции и на одговорот на новите закани на безбедноста (корупцијата, организираниот криминал и тероризмот);
- реформа на системот на гранична контрола која ќе почива на стандардите воспоставени со Шенгенскиот договор;
- воспоставување парламентарна контрола над разузнавачките служби и другите служби на безбедност.

Реформите на безбедносен сектор и Република Македонија

Интеграцијата во НАТО претставува витален интерес за Република Македонија која како мала европска држава гледа на

---

⁸ Towards a Better Practice Framework in Security Sector Reform, Broadening the debate, Netherlands Institute of International relations 'Clingendael', Occasional SSR Paper No. 1 August 2002, Clingendael – International Alert – Saferworld, p. 1.

НАТО како на еден од клучните столбови на модерната, евроатланската и безбедносната архитектура. Во таа насока, Република Македонија цврсто ги поддржува процесите на трансформација и проширување на Алијансата, меѓутоа, истовремено се залага со тоа проширување да биде опфатена и самата како држава којашто ќе придонесува за зајакнување на мирот и стабилноста во Југоисточна Европа. Република Македонија е свесна за недоволната ефикасност на изолираниот систем за безбедност, а посебно систем за одбрана на малите и економски недоволно моќни земји. Затоа како држава се ориентира кон учество и активности во колективните системи за безбедност, со крајна цел - зачленување во НАТО.

Во основа, Република Македонија се наоѓа во централниот дел на ЈИЕ и претставува географска крстосница меѓу Европа, Азија и Африка, што е од големо значење за нејзиниот развој.

Од безбедносен аспект, таа претставува и една од крстосниците на главните патишта на тероризмот, илегалната миграција, илегалната трговија со дрога, оружје и луѓе од Азија и Африка кон Западна Европа.

За НАТО алијансата е од голем интерес остварувањето на стабилноста и безбедноста на Република Македонија, како приоритетен услов за стабилизирање на поширокиот регион, а постигнувањето на таа цел не е можно без целосно интегрирање на Република Македонија во структурите на НАТО.

Главна цел на развојот на европската безбедност е оформувањето на безбедносна средина заснована врз кооперативни односи и заемно координирани активности од областа на безбедноста, одржувањето на стабилноста, превенцијата и решавањето на кризи, политичката, економската и другите области, изразени најмногу преку водечката улога на НАТО во креирањето на безбедносната политика и отворената врата за негово проширување. Земјите членки на Партнерството за мир (во натамошниот текст ПМ) и Евроатланскиот партнерски совет (ЕАПС), процесите и механизмите предводени од НАТО континуирано дејствуваат на проширувањето на зоната на демократијата и стабилноста во Европа.

Република Македонија ќе се насочи кон развивањето на способности на земјата за активен придонес во колективната безбедност и за учество во мировните мисии предводени од Алијансата. Истовремено, Република Македонија изразува поддршка за развојот на Европскиот безбедносно-одбранбен проект во рамките на Алијансата.

Безбедноста во регионот и во Република Македонија претставува суштински предуслов за траен и одржлив развој. Реформата се однесува на основните актери во безбедноста – вооружените сили, полицијата и разузнавачките и безбедносните сили. Како клучни принципи на реформите се: демократизација и цивилна контрола, ефикасност и ефективност. Со реформите на безбедносниот сектор треба да се воспостави модерен, ефикасен и сеопфатен систем за национална безбедност, дизајниран врз искуството и специфичните барања на националната безбедност на РМ, притоа имајќи ги предвид искуствата и препораките од добрата практика на членките и потенцијалните кандидатки за членство во НАТО.

Клучно прашање за реформите на безбедносниот сектор во Република Македонија е да се прифати и да се утврди:

- ❖ модел за единствен концепт за национална безбедност;
- ❖ единствен закон за национална безбедност;
- ❖ единствена стратегија за национална безбедност;
- ❖ измени во националното законодавство кое ќе ги акцептира овие измени, вклучувајќи и определени членови од Уставот на Република Македонија.

Надворешни причини за реформите во безбедносниот сектор во Република

Македонија се промените во безбедносното опкружување⁹ и појавата на нови безбедносни ризици како што се тероризам, организиран криминал, опасност од внатрешен конфликт.

Како внатрешни причини за реформите во безбедносниот сектор се длабоките политички промени насочени кон демократизација на општеството и обезбедување на негово ефикасно функционирање; новонастанатите економски промени и воведувањето на пазарната економија, влијанието врз економскиот потенцијал на општеството и посебна грижа за трошењето на ресурсите во оваа област; следењето на безбедносното опкружување на државата и новите видови на безбедносни закани, опасности и ризици.¹⁰

Заради остварување на безбедноста и одбраната, со реформите е потребно да се постигне следново: сторго разграничување на

---

⁹ За безбедносно опкружување и положбата на Република Македонија види повеќе во Националната концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на Република Македонија бр. 40/2003, II, точка 1.

¹⁰ Ризици и опасности по безбедноста на Република Македонија, види повеќе во Националната концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на Република Македонија бр. 40/2003, точка 3.

надлежностите, обезбедување ефикасна демократска контрола, координација на државно ниво и ефикасност на безбедносниот сектор.

Првата фаза од реформите во безбедносниот сектор беше насочена кон реконструкција на вооружените сили, полицијата и судовите, и ова се остваруваше во рамките на демократизацијата на земјата преку активната улога на ОБСЕ и ООН, како и регионалните иницијативи и процеси, со цел приближување на државата кон членство во НАТО и ЕУ.

Во втората фаза од реформите се оди кон реализирање на интегративни процеси во министерствата (Министерството за одбрана, Министерството за внатрешни работи, Агенцијата за разузнавање, Советот за безбедност); интеграција на национално ниво помеѓу министерствата и интеграција на меѓународно ниво (евроатланско и регионално).

Реформите на безбедносниот сектор во нашата држава треба да се реализираат во следниве области:

- Со реформите се јавува потреба од зајакнување на контролната функција на Собранието како носител на законодавната власт во безбедносниот сектор.

- Кога зборуваме за Владата на Република Македонија, со реформите е потребно преиспитување, нормативно уредување и ефективно остварување на вкупните права и должности врз основа на безбедноста и одбраната на земјата. Со реформите од особено значење е да се обезбеди координирачка функција, која треба да ја има Владата во сферата на националната безбедност во целина. Во основа, Владата го обезбедува единството на националните институции и интереси, кои се од клучно значење за националната безбедност.

- Со реформите се јавува потребата јасно да се прецизира улогата на претседателот на Република Македонија како Врховен командант во мирновременски услови и во услови на парламентарниот систем на власт. Сегашната позиција на Претседателот како Врховен командант е повеќе својствена за претседателскиот систем.¹¹

---

¹¹ Претседателот на Република Македонија има големи ингеренции во областа на одбраната. Премногу се потенцира неговата улога на Врховен командант, особено во мирновременски услови, во споредба со останатите органи на државната власт (Собранието, Владата, Министерството за одбрана, ГШ на АРМ), врз основа на раководењето, управувањето и командувањето со АРМ.

Предизвици за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија, Институт за одбрана и мировни студии, Филозофски факултет - Скопје, стр. 19.

- Трансформацијата на вооружените сили се спроведе така што дел од вооружените сили преминаа во Министерството за одбрана, дел остана во АРМ, а одреден дел се губи, приватизира или се формираат нови агенции и установи.

- Со реформите Министерството за одбрана е потребно да се оспособи за ефикасно остварување на функциите како државен орган на управување, да ја креира и да ја извршува политиката на одбрана и да остварува цивилна контрола над Армијата, како гаранција дека Армијата во какви било услови ќе ја зачува својата уставна улога и место во националната одбрана и безбедност.

- Генералштабот на Армијата е потребно да се оспособи и да се насочи кон реализација на задачите поврзани со обезбедувањето професионализација на армијата, борбената готовност и командирање со АРМ. Луѓето кои професионално се занимаваат со извршување на своите задачи во Армијата треба да бидат настрана од дневно политичките превирања и без определување за одредени политички партии. Понатаму, реформите треба да се насочат кон интензивирање на процесот на професионализација, кон подигање на стандардите во согласност со стандардите на НАТО и кон подготвување на Армијата за полноправно членство во НАТО.

Според д-р Владо Бучковски¹², идниот развој на системот за одбрана и вооружените сили на Република Македонија ќе се раководат од потребата за остварување на севкупната национална безбедност и од активностите на Владата и на Претседателот на државата, базирани врз националните приоритети на надворешната политика и врз заканите по националните интереси. Реформите во одбраната ќе се реализираат преку внатрешни и надворешни иницијативи.¹³

-Со реформите на безбедносниот сектор треба да се утврди кој ќе ја остварува националната координација на безбедносните структури (на безбедносната заедница како столб за остварување на концептот за единствен систем за национална безбедност). Искуствата кажуваат дека координацијата на безбедносната заедница може да ја остварува Советот за безбедност или Владата. Доколку координацијата се

---

¹² На Филозофскиот факултет во Скопје, од 5 до 7 декември 2002 година е организирана меѓународна работилница насловена како “Предизвици за реформите во безбедносниот сектор во Република Македонија”, на која учество зема и д-р Владо Бучковски.

¹³ Види поопширно во трудот: “Предизвици за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија, Институт за одбрана и мировни студии”, Филозофски факултет - Скопје, стр. 31.

остварува кај Советот за безбедност, тогаш е потребно да се измени начинот на неговото конституирање во смисла на назначување Советник за национална безбедност како член на Советот, со овластување за координација на активностите на заедницата. За да се оствари ова, потребно е да се измени членот 86 од Уставот, така што свое место во Советот треба да имаат и началникот на Генералштабот на АРМ и директорот на Агенцијата за разузнавање. (Овој модел се применува во земјите со претседателски или со комбиниран систем).

Според вториот модел (кој се практикува во земјите со парламентарна демократија), координацијата на безбедносната заедница ја остварува Владата и за таа функција е потребно да се наменува потпредседателот на Владата на Република Македонија.

- Агенцијата за разузнавање во сегашниот момент стои како институција која е надвор од извршната власт, односно одвоена од Владата на Република Македонија. Засега останува отворено прашањето како таа да се вклучи во единствениот концепт за национална безбедност на Република Македонија.¹⁴

- Со реформите на безбедносниот сектор целта е да се достиг-

---

¹⁴ На Филозофскиот факултет во Скопје, од 5 до 7 декември 2002 година е организирана меѓународна работилница насловена како “Предизвици за реформите во безбедносниот сектор во Република Македонија”, на која поранешниот претседател на Република Македонија Борис Трајковски зема учество, изјавувајќи: “Реформите во безбедносниот сектор се голем потфат кои имаат суштинско значење за приоритетот, стабилноста и безбедноста на Република Македонија. Во таа насока, дозволете ми со вас да ги споделем моите размислувања за градењето стратегија за реформите во безбедносниот сектор и за нејзината улога во градењето на стабилна и просперитетна Македонија. Безбедноста во една држава на многу нивоа е поврзана и зависи од степенот на демократијата и од економскиот развој на општеството. Посебно треба да се потенцира значењето на интегралните реформи во јавната администрација, како и во општеството во целина. Реформите во безбедносниот сектор не се непознати за Република Македонија, која од првиот ден на нејзината независност, во континуитет правеше напори за реформи во полицијата, во армијата и во службите за собирање и анализа на стратешки информации. За жал ние наследивме безбедносен систем кој беше граден на недемократска основа, и чија основна задача беше да ја штити политичката елита на власт, а не физичкиот интегритет и имотот на граѓаните и нивните слободи и права. Денес е неопходно да спроведуваме реформи во безбедносниот сектор, кој има за цел да ги достигне стандардите кои се неопходни за влез на Република Македонија во колективните системи за безбедност и преку кои ќе ја стабилизираме државата и ќе ја обезбедиме нејзината иднина врз трајни основи.

Види поопширно во трудот: “Предизвици за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија, Институт за одбрана и мировни студии”, Филозофски факултет - Скопје, стр. 25-27.

нат стандардите кои се неопходни за влез на Република Македонија во колективните системи за безбедност и преку кои ќе се стабилизира државата и ќе се сеобезбеди нејзината иднина врз трајни основи. Тие напори треба да бидат во функција на остварување на целите на внатрешната и на надворешната политика и безбедност, како и во служба на сите граѓани на Република Македонија.

Како оперативни чекори во глобалните активности кои Република Македонија ќе ги преземе во однос на регионалната и на внатрешната безбедност се:

- примена на национална безбедносна стратегија во која се дефинирани ризиците и заканите по безбедноста на Република Македонија;

- активно вклучување на Република Македонија во анти-терористичката коалиција и соодветна обука на институциите на системот и антитерористичките сили;

- идентификација на областите каде што Република Македонија може да направи релевантно учество во одбранбените способности на Алијансата и на регионот;

- подобра координација помеѓу разузнавачките служби и службите за спроведување на законот;

- имплементација на принципот на владеење на правото во Република Македонија;

- реформи во полицијата и примена на принципот на професионалност и компетентност, како и воспоставување на современ модел на полициска организација која одговара на заканите по внатрешната безбедност со соодветни средства и мерки, остварување на принципот на владеење на правото и заштита и почитување на човековите слободи и права.

- разработка на антикорупциската стратегија и кампања.

Преземањето на сите овие активности треба да придонесе да се оствари следново:

- да се стави крај на терористичкото насилство и сузбивање на мрежите на организиран криминал;

- слобода на движење за сите граѓани на Република Македонија;

- развој на националните стандарди за правда и внатрешни работи усогласени со европските норми;

- непристрасност на судството и полицијата и национален јавен респект кон правните и полициските институции.

- регионалните активности на Република Македонија треба да обезбедат имплементирање на принципите на добрососедство, ста-

билност и безбедносна соработка, утврдување на безбедносните предизвици и на инструменти за нивно надминување во стратегиското опкружување.

ЗАКЛУЧОК

Главна идеја на реформите на безбедносниот сектор е целосна демократизација на земјата, што е во директна врска со “доброто владеење” и е клучно за Евроатланската интеграција. За постоечкото општествено-политичко и економско уредување на земјата, како и новите видови на безбедносни ризици (организиран криминал, тероризам, шверц со оружје, опасност од избувнување на етнички и религиозни конфликти итн.), неопходно е воведување на нови форми на организација и функционирање на безбедносниот сектор. Безбедносниот сектор треба да има потенцијал да се справи со сите споменати видови на закани, да обезбеди навремено известување, да биде способен за превентивна акција, брзо да реагира, а после акцијата да обезбеди санирање на последиците и да се подготвува за идни операции.

Според традиционалниот концепт, безбедноста се изедначуваше со вооружените сили, додека според современото дефинирање, своја улога во безбедносниот сектор и остварувањето на безбедноста на Република Македонија, покрај Министерството за одбрана, свое место имаат и Собранието, Владата, Претседателот, Советот за безбедност, Министерството за внатрешни работи, Агенцијата за разузнавање и други органи на власт. Во системот за безбедност, според прописите, свое место и улога имаат и државните органи кои се формирани за вршење на инспекциски надзор и контрола, и кои своето дејствување го вршат на начин што ја спроведуваат законитоста во областите за кои се формирани, со што индиректно вршат влијание во безбедносниот сектор. Тука се вбројуваат Царинската управа, финансиските инспекции, јавното обвинителство и сл. Неопходна е меѓусебна соработка меѓу целата заедница и органите на власт преку реализирање на систематска едукација на вработените во органите на власт, како и со медиумска кампања на ниво на целата заедница, со крајна цел дека прашањето за безбедноста опфаќа повеќе сегменти: социјална политика, здравство, образование, заштита на животната средина. Затоа е неопходно на ниво на државата да се дискутира за безбедносната состојба, за државните институции и нивната улога во остварувањето на политиката на национална без-

бедност, за поимот и видови на безбедносни ризици, утврдување на стратегија за справување со новите видови на закани итн.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бакрески О., *Контрола на безбедносниот сектор*, Скопје, 2008.
2. Предизвиците за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија - Институт за одбрана и мировни студии, Филозофски факултет - Скопје, 2003.
3. Стајик, Љ., *Основи безбедности*, Полициска академија, Београд, 2004.
4. Котовчевски, М., *Национална безбедност на Република Македонија*, прв дел, Скопје, 2000.
5. Националната концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на Република Македонија бр. 40/2003.
6. Johanna Mendelson Forman, "Promoting Civil Society in Good Governance: Lessons for the Security Sector", во: Ph. Fluri and M. Hadzic (eds), *Sourcebook on Security Sector Reform*, (Geneva: DCAF, 2005).
7. Working Table III, *Sekuriti and Defence Issues: The SSR. Regional Conference*,
8. Bucharest, 25-26 October 2001.
9. *Towards a Better Practice Framework in Security Sector Reform, Broadening the debate*, Netherlands Institute of International relations 'Clingendael', Occasional SSR Paper No. 1 August 2002, Clingendael – International Alert – Saferworld, p. 1.

Tatjana Gerginova

Abstrakt

The process of transition from one in another state system necessarily asks for reforms to be provided in all sections of a certain state. Within the study I will speak about the reforms in the security section which aim is transformation of the security institutions with a goal of achieving efficient, legitimate and democratic responsible role in safety of the inner and outer security of the state as well as safety and security of the citizens. In order functionality of the security section to be achieved we can not speak of unifiable model of reforms. In order reforms of the security section to be achieved in its base, it is necessary national characteristics, aims and values of the state to be presented. The necessity of intensifying of the reforms of the security section has been determined by the efforts of Republic of Macedonia for faster integration in euro-atlantic structures which means harmony of the whole political, legal and economic system as well as of the system of security with the standards of the Council of Europe and the European Union The stability in the region even in Republic of Macedonia has been crucial pre condition for permanent and sustainable development.

Key words: reforms, security section.

м-р Младен Трајков

Центар за обуки на Министерство за внатрешни работи

Email: www.mladen.trajkov@gmail.com

РЕФОРМИТЕ И ПРЕСТРУКТУИРАЊЕТО НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, НИЗ ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ЕВРОАТЛАНСКИТЕ И ЕВРОИНТЕГРАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ

Резиме

Преку содржината на овој труд може јасно да се согледаат ефектите од спроведувањето на процесот на реформите на структурите кои имаат безбедносна функција. На почетокот се дадени клучните зборови коишто ќе бидат користени во трудот и веднаш потоа и нивното поимно определување. Во продолжение следат три дела кои го третираат проблемот: 1. Општо за потребата од реформи, 2. Процесот на реформи на безбедносниот сектор во Република Македонија - со посебен осврт на Министерството за внатрешни работи, 3. Импликации од реформите во безбедносниот сектор - со посебен акцент на Министерството за внатрешни работи. На крај следи заклучок и користена литература.

Клучни зборови: реформи, безбедност, безбедносен сектор, европеизација, евроинтеграција

ВОВЕД

Темата за реформите на безбедносниот сектор се наметнува пред сè од рационални, економски, безбедносни и причини кои се поврзани со модифицирање на безбедносните закани и новото безбедносно опкружување.

Перспективите на реформиранiot безбедносен сектор во Република Македонија се поврзани и насочени кон остварување на непостоечките стандарди за влез во Европската унија и НАТО.

ПОИМНО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ

Безбедност

Безбедност е состојба во државата којашто е правно и безбедносно условена, воспоставена и одржувана, и овозможува ефективна заштита на државата и граѓаните од сите (внатрешни и надворешни) противправни активности со кои се загрозува уставното уредување,

суверенитетот, независноста и територијалната целовитост на државата, работата на државните органи, извршување на општествените дејности и остварување на слободата, правата и должностите на човекот и граѓанинот.¹

Безбедност е отстранување на сите активности и пропусти кои ги загрозуваат граѓаните, јавниот поредок, објектите или даден простор.²

Според дефиницијата за безбедност изработена во рамките на ООН во текот на 1985 година, ” безбедноста е состојба во која државите сметаат дека нема опасност од воен напад, политички принуди или економски присили, така што можат слободно да се развиваат”.³ Таталовиќ смета дека безбедноста е структурен елемент на опстојувањето и дејствувањето на поединците, општествата, државите и меѓународната заедница и таа е една од темелните животни функции⁴.

Според Котовчевски, безбедноста може да ја третираме како состојба во која е осигуран урамнотежен физички, духовен, душевен и материјален опстанок на поединецот и на општествената заедница во однос на другите поединци, општествени заедници и природата, или безбедноста во суштина претставува иманентен структурен дел на општеството што во себе вклучува определена состојба, односно определени особини на состојбата, а исто така и дејност, односно систем.⁵

Според Гоцевски, безбедноста во најширока политичко-правна смисла ги опфаќа мерките и активностите за зачувување и заштита од сите видови загрозувања на независноста и територијалната целовитост на една земја и заштита на внатрешниот државен и правен поредок.

Според Гризолд, поимот безбедност, и во традиционална и во современа смисла, се поврзува со различни активности на поединецот и на државата, насочени кон обезбедување на опстанокот. Таа е иманентна состојба на субјектот кон која тој тежнее и ја воспоставува,

---

¹Милетиќ С, *Појмовник полициског права, значење 650 појмова из области унутрашних послова, Службен гласник, Београд, 2001, стр.6*

²Горѓевиќ О, *Лексикон безбедности, Партизанска Књига, Београд, 1986, стр.25*

³Бакревски, *Контрола на безбедносниот сектор, УКИМ Скопје, Филозофски факултет, Скопје 2008, стр.21*

⁴Таталовиќ С, *Национална и меѓународна сигурност, Политичка култура, Загреб 2006, стр. 11*

⁵Котовчевски М, *Национална безбедност на Република Македонија, прв дел, Македонска цивилизација, Скопје 2000, стр.21*

првенствено со свесно дејствување.⁶

Според постмодернизмот, безбедност претставува социјална, културна и политичка творба, производ, пишување, претставување или замисла за безбедноста.

Според конструктивистичкиот пристап, безбедноста е дефинирана како отсуство на закани кон воспоставените клучни вредности. Во објективна смисла, безбедноста ги одразува отсуството на закани кон овие вредности, додека во субјективна отсуство на страв дека вредностите би биле загрозени.⁷

Покрај овие дефиниции, може да се каже дека безбедноста не е едноставен и единствен поим кој еднаш е дефиниран и останува како трајна вредност, туку дека безбедноста е повеќедимензионална и на повеќе нивоа, кои заедно значат намалување на сите форми на насилство и закани, како и зачувување на клучните вредности.

Според нас, прифатлива е дефиницијата на Гоцевски во поширока политичко-правна смисла бидејќи има голем опфат на безбедноста воопшто, којашто е третирана во однос на државата и, секако, во контекст на реформите во Министерството за внатрешни работи на Република Македонија.

Безбедносен сектор

Дефинирањето на терминот безбедносен сектор е од понов датум и како таков многумина се обиделе да го дефинираат. Наједноставниот начин на дефинирање на безбедносниот сектор би се свел на определбата дека безбедносниот сектор има своја политичка и безбедносна димензија.

Безбедносниот сектор ги опфаќа оние владини институции кои имаат овластувања да употребат или да наредат употреба на сила, присила или да лишат од слобода, тука се и институциите кои имаат надлежност да ја заштитат државата и нејзините граѓани, како и цивилните структури кои се задолжени за надгледување, контрола и менаџмент со безбедносниот сектор. Освен политичките институции, дефиницијата ги опфаќа и воените и паравоените структури, разаузнаваките институции, полицијата, пограничните структури, царината, судскиот и казнениот систем, како и парламентот, судскиот и административниот менаџмент и надзор над овие структури.⁸

---

⁶ Георгиева Ј, *Творење на мирот*, Виладорф 2004, стр.23

⁷ Ibid, str.36 I 38

⁸ Бакревски О. *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет-Скопје,

Во овој текст ќе биде користено толкувањето според оваа дефиниција, иако свои дефинирања дале и: Дамиен и Пејц, Ханс Борн, Хајнер Ханги и други автори.

Европеизација

Европеизацијата подобро може да се оцени преку адаптацијата на политичките одредби усвоени во Брисел во рамките на националните држави. Тука спаѓаат три елементи (според Маккормик 2001): а) пренесување на правото на ЕУ во националното право, б) спроведување на националното право и в) надгледување на ефектите од политиката на ЕУ.⁹

Пренесувањето на правото на ЕУ во националното право е еден подолготраен процес кој подразбира измена на националното право и прифаќање на одредби од европското законодавство преку потпишување на разни протоколи, конвенции, договори и друго.

Спроведувањето на националното право во овој процес е најтешко остварливиот елемент на оваа обврска затоа што од националната држава бара почитување и спроведување на истото, што со други зборови би значело и подеднакво функционирање на сите државни институции без какво било заостанување.

Надгледувањето на ефектите од политиката на ЕУ е процес којшто во земјите кандидати го спроведува Европската комисија, која има оценувачка мисија и преку својот извештај до Европскиот парламент дава свое мислење за исполнувањето на критериумите за влез во кругот на земјите членки на ЕУ.

Евроинтеграција

Евроинтеграцијата подразбира процес во кој земјата кандидат во еден неопределен временски интервал, преку исполнување на одредените критериуми од Агенда 2000, кои се поврзувачки елементи меѓу реформата и проширувањето на Европската унија, треба да ги спроведе институционалните реформи, да ги оствари политичките критериуми, економските и да има позитивна споредбена евалуација на процесот во кој, во потполност или во најголем дел, е усвоена практиката од корпусот на европските закони (*acquis*

communautaire)¹⁰.

Реформи

За поимот реформи, иако консултираме многу документи и лексикони не успеавме да најдеме соодветна дефиниција. Токму поради тоа во текстот е претставено моето гледиште за поимот.

Реформите се промени кои се преземаат во одредена државна институција или орган, во кои настануваат повеќе видови на промени: структурни, функционални, кадровски, образовни и други.

Бидејќи се работи за реформа на институции кои се грижат за безбедноста, секако дека е потребно спроведување на реформи и на надзорот врз овие институции или органи и организации.

1. ОПШТО ЗА ПОТРЕБАТА ОД РЕФОРМИ

Од моментот на осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година, започна нова ера во изградбата на новата самостојна држава. Предизвиците што ги носеше со себе самостојноста на државата се гледаа преку тоа што како наследство Македонија го доби бремето со кое беше оптоварен претходниот систем и потребата од подемократски развој во сите аспекти - државен, институционален и индивидуален на секој граѓанин.

Распаѓањето на еден еднопартиски систем во светски рамки (социјалистичкото општество или комунизмот), како светски процес предизвика огромни последици. Пред сè, станува збор за рушење на систем кој функционираше речиси педесетина години, кој пуштил длабоки општествени корени и кој бил граден со учество на голем дел од светската популација. Токму ова учество ги правеше и потешки проблемите за промена на системот, бидејќи во секое време имаше критична маса којашто го оправдуваше неговото постоење и создаваше отпор за негово рушење.

Сите овие проблеми придонесоа периодот на промени (транзициониот период) во земјите кои биле со социјалистички систем на уредување да мораат да го поминат патот на создавање на ново општество, со сите позитивни и негативни елементи кои се одвиваат како еден паралелен процес.

Дека процесот на формирање на новите држави бил тежок и долг, оптоварен со многу предизвици, најдобро може да се види преку

---

¹⁰ Бајхелт Т, *Европската унија по проширувањето кон исток*, стр36

вечниот или бескрајниот процес на транзиција на Република Македонија.

Секако дека имало многу причини кои го отежнувале овој процес и однадвор и однатре.

Во поново време, причини однадвор кои имаат директно влијание на безбедноста веќе не се воени или безбедносни, туку се оние за кои зборува професорката Георгиева: не-воени, политички, економски, социјални или еколошки.¹¹

Посебно е интересно новото безбедносно опкружување за Република Македонија, која геостратегиски е поставена во срцето на Балканот и на балканскиот крстопат. Заканите во новото безбедносно опкружување, според професорката Георгиева, се: промена во природата на конфликтите, промена во геостратегиската локација на конфликтите, промена во траењето на конфликтите и целите во рамките на конфликтите.¹² Последиците кои се предизвикуваат од конфликтите или загрозувањето на безбедноста имаат повеќе димензии, и тоа: структурно насилство, сиромаштија, болести, социјална несигурност, психолошко насилство, фрустрации, депресии, чувство на тероризираност, културно наследство, лошото владеење, намалување на долговечноста и насилство врз природата.

Причини однатре кои имаат директно влијание врз безбедноста се: криминалот, корупцијата, тероризмот, малото и лесно оружје, трговијата со луѓе, заразните болести, деградација на природната средина, трговијата со дроги и оружје, перењето пари, криминалните приватизации, меѓуетничките односи и др.

Секако дека сите закани по безбедноста би било најдобро да се групираат во неколку големи групи или категории: воени загрозувања, политички загрозувања, социјални загрозувања, економски и еколошки загрозувања¹³.

Покрај сите наброени причини има уште многу кои се, помалку или повеќе, значајни за процесот којшто морал да започне, а тоа е процесот на реформи на целокупното општество, кое уште во текот на 2001 година ја поставило својата приоритетна цел - зачленување во Европската унија (ЕУ) и, како паралелен процес, зачленување во Евроатланскиот сојуз НАТО.

Но за остварување на една ваква многу висока цел било потребно

---

¹¹ Георгиева Лидија, *Менаџирање на ризици*, Филозофски факултет-Скопје, 2006, стр.99

¹² Ibid, str.171

¹³ Ibid, str.28

исполнување на многу критериуми кои директно се однесувале на системот на уредување на државата, неговото функционирање, мобилност и друго.

Критериумите на овие две членства не се идентични, туку се во одредени сегменти многу различни бидејќи во ЕУ се зачленуваат држави кои имаат заеднички именител територија, граѓанство, заедничко платежно средство, пазар и друго, додека во НАТО заедничка цел е военото здружување, коешто во последните години се трансформира и како економски интерес.

За спроведувањето на овој долготраен процес на реформи, Република Македонија имаше поставено повеќе цели за реформи на целокупниот државен апарат за да стане компатибилен со системите во земјите членки на ЕУ.

Системот за прилагодување на Министерството за одбрана и Армијата на Република Македонија (АРМ) имаше посебна агенда која мораше да биде компатибилна со европските, но и со евроатланските институции.

Во 2003 година е објавена студијата Реформи на македонската полиција,¹⁴ во која е претставена целта за спроведување на реформите на полицијата кои како процес секако ќе бидат подолгорочни, обемни, сложени, а се однесуваат на: демократизација на општеството, владеење на правото, заштита на фундаменталните човекови права и слободи.

Остварувањето на реформите е поврзано со остварување на поставените стратешки цели:

- Ефикасност на полициското работење
- Организираност, стручност и економичност во работењето
- Техничко-технолошка опременост
- Одговорност и мотивираност на вработените
- Планирање, развој и едукација на персоналот
- Соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во Република Македонија
- Функција на полицијата како сервис на јавноста
- Борба против организираниот криминал
- Унапредување на регионалната и меѓународната соработка
- Утврдување на “неполициските функции” во МВР и нивно издвојување од основните надлежности на МВР.¹⁵

---

¹⁴ Dugas U., Werner G., Pfannenschmidt O., – *The reform of the Macedonian police*, Februari 2003, str.48

¹⁵ Ibid,

Сите погореопфатени елементи се предочени и вметнати во Европската безбедносна стратегија претставена од Високиот претставник за надворешна и безбедносна политика на ЕУ, Хавиер Солана, во мај 2003 година.¹⁶ Во стратегијата се поставени три стратегиски цели: справување со заканите, градење на безбедносно подрачје околу Европа и зајакнување на меѓународниот систем. Во овој контекст се претставени и заканите за безбедноста на ЕУ според безбедносната стратегија:

- Тероризам
- Пролиферација на оружјето за масовно уништување
- Регионални конфликти
- Распаѓање на држави
- Организиран криминал.

Карактеристично за процесот на транзиција е сфаќањето дека е тоа процес на глобализација и на промена на општественото уредување на поранешните социјалистички земји.¹⁷

Самиот процес на транзиција има директно влијание на безбедноста на Република Македонија и, секако, на поширокото безбедносно опкружување.¹⁸

Ваквите показатели за влијанието на процесите на реформите се оценувани од страна на Европската комисија која еднаш годишно подготвува извештај за напредокот на реформите во секоја држава кандидат за зачленување во ЕУ.

За Република Македонија во текот на 2007 и 2008 година е забележан одреден напредок, но сепак има уште многу работи кои треба да се подобрат за успешно отпочнување на преговорите и зачленување во ЕУ¹⁹.

Од друга страна, во Евробарометар, кој се грижи за проверка на јавното мислење кај граѓаните на европските држави и државите кои се стремат да станат членки, изразено е мислење дека интеграцијата

---

¹⁶ Гоцевски Трајан и др., Европската унија низ призмата на европската безбедност, Филозофски факултет-Скопје, 2007, Скопје, стр.126

¹⁷ Спасевски Јордан, Македонија-столб на безбедноста и мирот на Балканот, Скопје, 2005, стр.198

¹⁸ Малиш Саздовска Марина, Еколошка криминалистика, 2007, Скопје, стр.75

¹⁹

<http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=7335&mid=1094&tabId=201&tabindex=0>,

<http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=6561&mid=1094&tabId=201&tabindex=0>

на земјите од Западен Балкан ќе придонесе кон стабилизација на регионот, што процентуално е изразено во 48% од испитаниците.²⁰

2. ПРОЦЕСОТ НА РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ

Реформите на безбедносниот сектор во Република Македонија имаат свој почеток, тек и очекувано е за одредени институции да имаат свој крај, како одраз на постигнувањата на очекуваните резултати, а не како крај на процесот на реформи или промени.

Ако претходно видовме дека реформите се условени од многу фактори, надворешни и внатрешни, така и процесот на реформите не започнува во сите сектори истовремено, па дури и да започнале истовремено нереално е да се очекува дека ќе се одвиваат рамномерно во сите сектори.

Според официјално објавените почетоци на процесот на реформите во Република Македонија, тие започнуваат во текот на 2002/03 година. Тие се поврзани со повеќе настани и документи кои имаат огромно значење за целиот процес и за самиот безбедносен сектор, кој е тема на овој труд. Охридскиот мировен договор, кој произлезе од притисокот на меѓународната заедница како мерка за решавање на веќе распламтениот вооружен конфликт, имаше свои добри и лоши страни, кои за населението во Република Македонија имаа различито значење од аспект на која етничка заедница и припаѓа граѓанинот.

Овде мора да се истакне дека, според агендата на ЕУ и НАТО за превенирање на конфликти, нивните програми не ја постигнаа целта или беа неуспешни сè до моментот кога конфликтот зема замав и кога постоеше реална опасност од избувнување на граѓанска војна.

Токму од тука произлегуваат и различностите за позитивното или негативното значење на обврските од Охридскиот мировен договор. Најзначајна придобивка за сите граѓани беше престанок на вооружениот конфликт и запирање на крвопролевањата, бидејќи куршумите не бираа етничка припадност.

Според Охридскиот договор, *прва измена* беше преамбулата на Уставот во која тој стана граѓански устав, *втората* работа беше официјализирање на повеќејазичноста на подрачја каде што живее повеќе од 20% етничко население за да може како втор јазик да се користи и јазикот на тоа население, *трета* работа беше правичната

---

²⁰ Евробарометар 69, јавното мислење во Европската унија, 2008, стр.6

застапеност во органите на државната управа на сите етнички заедници, **четврто** беше верската слобода за основање на верските училишта, **петто** користење на симболи на етничките заедници, јазик, култура и основно образование на мајчиниот јазик, но паралелно и на македонскиот, **шесто** заштита и унапредување на историското и уметничкото богатство, **седмо** примена на Бадинтеровиот принцип на мнозинство гласови со мнозинство и од етничките заедници, **осмо** избор на народен правобранител, **деветто** оформување на Комитет за односи со верските заедници, **десетто** учество на тројца членови во Советот за безбедност на РМ по предлог на Председателот на државата, **единаесетто** избор и именување на тројца членови во Републичкиот судски совет како одраз на заедниците кои не се мнозинство во РМ, **дванаесетто** учество во изборот на уставните судии каде е битно да се избрани и со мнозинство од пратениците на етничките заедници, **тринаесетто** донесување и функционирање на Законот за локална самоуправа поврзано со изгласување со мнозинство од етничките заедници и функционирање на локално ниво како одраз на составот на населението на локалното подрачје, **четринаесетто** во единиците на локалната самоуправа граѓаните да учествуваат непосредно (на избори) и посредно преку свои претставници во советите.

Желбата за приклучување кон ЕУ и НАТО, уште со завршување на процесот на осамостојување на Република Македонија, беше пројавена и истовремено се поставија насоките по кои таа ќе се развива во годините кои следат.

Договорот за асоцијација и стабилизација потпишан меѓу нашата земја и Европската унија во април 2001 година создаде обврска за Република Македонија да започне со сериозни и коренити промени во сите сфери на општественото живеење, што подразбира и реформи во полицијата.

Желбата за приклучување во структурата на НАТО алијансата, пред сè беше условена од потребата за зацврстување на својата безбедност и формирање на сопствени мобилни безбедносни структури, кои по составот ќе бидат мали и компактни мобилни единици, а сепак способни со успех да се справат со сите предизвици кои следат во годините на развојот.

Дека идејата е многу тешко се остварува ако не се насочат сите расположливи ресурси за нејзино спроведување почувствувавме сите на почетокот на нејзиното остварување.

Според стандардите што важат во земјите членки на НАТО алијанса-

та, точно можеше да се види дека во АРМ има: превработеност, неопременост според стандардите, необученост, ингеренции за државната граница кои треба да се пренесат на полицијата, непостоење на професионална армија, задолжително служење воена обврска и друго.

Сите овие погоре искажани проблеми мораше да бидат плански елиминирани, за да се постигнат потребните критериуми кои важат за членките и за земјите кандидати за зачленување во НАТО.

Но, исто така, и зачленувањето во ЕУ е проследено со исполнување на одредени критериуми (Критериумите од Копенхаген²¹), кои мора да бидат исполнети, проверени и одобрени од претставниците и телата на ЕУ за да може да отпочнат преговори за зачленување.

За да може Република Македонија да влезе во големото семејство на ЕУ, требаше да направи и соодветна хармонизација со сродните институции во ЕУ, што би значело да се променат прописите, структурата, функционалноста, компатибилноста и друго.

Хармонизацијата на Министерството за внатрешни работи го имаше следниов пат на постигнување на поставените цели:

- Донесена стратегија за реформа на полицијата- 2003
- Конституирано стратешко тело за управување со реформите во полицијата-2004
- Ревидиран акционен план – 2005
- Старт на граничната полиција-2004
- Старт на ЦПС (Централни полициски служби) одделот за организиран криминал- 2005
- Донесен е Закон за полиција-2006
- Формиран е сектор за спроведување на реформите-2007
- Комплетирање на концептот за децентрализација
- Перманентна помош и поддршка од експертски тим на Европската агенција за реконструкција, Европски твининг проект со германски партнер
- ИПА проект со француски експерти-2008
- Информативна, интерна и екстерна кампања
- Партнерство со НВО²²
- Донесување на нов Закон за внатрешни работи 2009.

---

²¹ Бајхелт Т., Европската унија по проширувањето кон исток, Секретаријат за европски прашања при Влада на РМ, Скопје 2005, стр.212

²² Презентација во Полициска академија на трибина за имплементација на Закон за полиција

Преку овој таксативен преглед претставена е хронологијата на спроведување на процесот на хармонизација којшто е доста тежок за имплементација, бидејќи бара да бидат направени поголеми или помали резони во одредени делови од структурата и, секако, формирање на нови структури кои не постојат, а ќе бидат компатибилни со слични или исти како оние во европските земји.

Самиот процес на хармонизација е содржан од повеќе паралелни постапки преку кои како паралелен процес се одвиваат сите активности кои се поврзани во остварување на поставената цел.

Токму процесот на хармонизација или усогласување на прописите со прописите кои важат во европските земји или преземање на меѓународното право како домашно право, во кое се инкорпорирани содржините од сите конвенции, договори и спогодби кои се ратификувани и стануваат делови во домашното право изразено со речникот на ЕУ, е преземање на прописите на ЕУ (**acquis communautaire**).²³

Процесот на хармонизација на прописите се одвива како паралелен процес со процесот на реформите: трансфер на граничното обезбедување од армијата во полицијата, воведување интегрирано гранично управување, воведување на нови биометриски лични исправи, воведување на децентрализирано работење на полицијата, работење според новата територијална организација, имплементирање на новите законски прописи за полицијата, Закон за полиција и Закон за внатрешни работи, транспарентен избор на командирите на полициските станици од локалната самоуправа, воведување на систем за развој на човечките ресурси и систем за кариера, воспоставување нов тип на полициско образование според европските методи и многу други промени.

Овој процес се одвива и како процес на зголемување, подобрување и развивање на регионалната соработка на полицијата со институциите на соседните земји и истовремено подобрување на меѓународната соработка.

Процесот на реформите во полицијата се спроведува преку еден систем кој е претставен од професорот Стојановски Трпе, како 4Д, деполитизација, декриминализација, децентрализација и демилитаризација.²⁴

---

²³ Вајденфелд В., Веселс В., Европа од А до Ш, прирачник за европска интеграција, Фондација Конрад Аденауер и Сектор за европска интеграција-Генерален секретаријат на Владата на Република Македонија

²⁴ Полициска академија Скопје, *Годишник на полициска академија*, Скопје, 2007, стр. 342, како и во *Република Македонија помеѓу Самитот во Рига и членството во Нато*, Министерство за одбрана, Скопје, 2007, стр.68

За процесот на реформите во безбедносниот сектор пишува и проф. Гоцевски кој ги дава и насоките на коишто треба да се придржува Република Македонија при спроведување на реформите и нивните темелни вредности: демократизација и цивилна контрола, ефикасност и ефективност.²⁵

3.ИМПЛИКАЦИИТЕ ОД РЕФОРМИТЕ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР СО ПОСЕБЕН АКЦЕНТ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ

Секако дека вложениот труд во процесот на реформите се очекува да даде одредени позитивни ефекти кои пред сè ќе ги почувствува државата, а потоа и самите граѓани. Кога се зборува за ефектите или импликациите што може да се појават, истите треба да се групираат во два сегменти, и тоа: позитивни ефекти и негативни ефекти.

Позитивните ефекти сами по себе значат пред сè: зголемена безбедност, како внатрешна така и надворешна, поголем и зголемен инвестиционен процес, поголема вработеност, поголема мобилност на населението и капиталот, нудење поголеми можности за граѓаните и поголем избор на услови за живот, добивање помош од европските фондови за развој, помош во одбраната, модернизација, развој и сè што е поврзано со напредокот на безбедносниот сектор.

Позитивните ефекти се однесуваат и лично за граѓаните: почитување на човековите права, владеење на правото, правична и етничка застапеност во безбедносните структури, подобри услови за работење и живеење, учество во разни мировни мисии, барање на одредени компетенции за извршување на поставените задачи, контрола врз работењето – внатрешна и надворешна, оценување, обезбедување на систем на квалитет, зголемување на услугите и квалитетот кој се дава на граѓаните, заострени критериуми за незаконско постапување и друго. Уште позначајно е дека е постигнат голем напредок во развивање на комуникацијата на безбедносните структури на регионален и на меѓународен план, како и соработка во меѓународните безбедносни организации, што резултира со позитивни ефекти во реализација на големи и крупни зделки од меѓународниот криминал во делот на: трговијата со дрога, оружје, луѓе, радиоактивни материјали и др.

Спротивно од ова, постојат и негативни ефекти од реформите:

---

²⁵ Фондација Фридрих Еберт, *Превенција на конфликти-од идеја кон култура за превенција на конфликти во македонија*, Скопје, 2004, стр.128

смалување на бројот на вработените, губење на дел од привилегиите кои порано постоеле, намалување на ингеренциите, овластувањата, како и можности за борба со криминалитетот.

Во овој дел посебно треба да се истакне дека една од стратешките цели **Функција на полицијата како сервис на јавноста** е сосем испревртена. Објаснување за ваквата состојба произлегува од следниве факти: оддалечување на полицијата од народот, односно спротивно од концептот полицијата во заедницата (**community policing**), како и масовно применување на казнени мерки кон населението, а не работење на превентивен план. Огледало за ваквата состојба е претставено во извештај за постапување по Законот за јавна чистота од страна на МВР, Извештај од 09.01.2008 за период од 22.09.2008 до 09.01.2009 година за издадени 20153 платни налози, во извештајот од 03.07.2009 година за периодот од 22.09.2008 до 03.07.2009 година за издадени 30019 платни налози, што вкупно е 50172 платни налози за 19 месеци²⁶.

Преку овие платни налози директно и индиректно се казнети околу 200000 лица во Република Македонија, што претставува околу 10% од вкупното население. На овој начин, погрешно спроведувајќи го концептот полиција во заедницата и погрешно спроведувајќи ја стратешката цел на реформите **како сервис на јавноста**, македонската полиција развива еден ретрограден процес **ОДДАЛЕЧУВАЊЕ ОД ГРАЃАНИТЕ**.

Ако овој ретрограден процес го додадеме на претходните неколку: отворање на досијеата што ги водеше МВР, менување на методологијата на работа само преку мото патроли, нефункционирање на позорната служба, немање концепт за враќање на довербата кај населението после 2001 година, големиот број на претставки против вработени во МВР, голем број на поднесени кривични и други пријави за учество во криминални активности и друго, се само показатели за тоа како не треба да се работи. Соодветни стручни анализи би ги дале ефектите од ваквото работење и би ги исфрлиле на површина идните правци на развој на полициската структура.

За придобивките на Република Македонија со кои би се здобила од зачленувањето во НАТО, пишува и Бакревски:

---

²⁶<http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=7335&mid=1094&tabId=201&tabindex=0>, како и <http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=6561&mid=1094&tabId=201&tabindex=0>

1. Гаранции за безбедноста,
2. Користење на одбранбените и воените ресурси од НАТО,
3. Асистенција и учество во кризи,
4. Развој и модернизација на безбедносниот систем,
5. Учество и партнерство во НАТО мисиите и
6. Поттикнување на странски инвестиции.²⁷

Битно е да се истакне дека процесот на реформи во безбедносниот сектор има нераскинлива врска со реформите во судството, кои во Република Македонија далеку заостануваат зад реформите на безбедносните структури и со тоа ги кочат или ги принудуваат да стагнираат натамошните реформи во безбедносниот сектор.

ЗАКЛУЧОК

Реформите имаат свој почеток и тек, но не и свој крај, бидејќи менувањето на причините кои директно влијаат врз безбедноста бара и постојан процес на развој или на реформи, за да може успешно да се справиме со безбедносните закани.

Претставените позитивни и негативни ефекти кои се постигнати во досегашниот процес на реформите треба да биде значаен мотивирачки фактор кој, преку постојана анализа, ќе го води процесот во постојан развој.

Очигледно е дека постои процес на постојани промени на законите по безбедноста во светски рамки на глобален план, што бара и безбедносните структури да ги надминат своите локални потреби и да почнат да размислуваат и да функционираат на глобален план.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бајхелт Тим, Европската унија по проширувањето кон исток, стр36
2. Бакрески Оливер, *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет Скопје, 2008, Скопје
3. Георгиева Лидија, *Творење на мирот*, Виладорф, 2004, Скопје
4. Георгиева Лидија, *Менаџирање на ризици*, Филозофски факултет- Скопје, 2006, Скопје
5. Гоцевски Трајан и др., *Европската унија низ призмата на европската безбедност*, Филозофски факултет-Скопје, 2007, Скопје
6. Гризолд Антон, *Словенија во изменета безбедносна средина*,

---

²⁷ Министерство за одбрана, *Република Македонија помеѓу Самитот во Рига и членството во НАТО*, Скопје, 2007, стр.73

- Министерство за одбрана на Република Македонија, 2006, Скопје
7. Ѓорѓевиќ Обрен, *Лексикон безбедности*, Партизанска Књига, Београд, 1986, стр.25
  8. Dugas U., Werner G., Pfannenschmidt O., – *The reform of the Macedonian police*, Februari 2003
  9. Камбовски Владо, *Правда и внатрешни работи*, Правен факултет “Јустинијан Први”-Скопје, “2-ри Август С”-Штип, 2005,
  10. Котовчевски Митко, *Национална безбедност на Република Македонија*, прв дел, Македонска цивилизација, Скопје 2000, стр.21
  11. Малиш Саздовска Марина, *Еколошка криминалистика*, 2007, Скопје
  12. Милетиќ Слободан, *Појмовник полициског права, значење 650 појмова из области унутрашњих послова*, Службен гласник, Београд, 2001, стр.6
  13. Министерство за одбрана на Република Македонија, *Република Македонија помеѓу Самитот во Рига и членството во НАТО*, 2007, Скопје
  14. Министерство за одбрана на Република Македонија и Филозофски факултет, *Глобализацијата, мирот и безбедноста*, 2008, Скопје
  15. Сокалски Хенрик, *Грам превенција*, Ми-Ан Скопје, 2005, Скопје
  16. Спасевски Јордан, *Македонија-столб на безбедноста и мирот на Балканот*, Скопје, 2005, стр.198
  17. Таталовиќ С, *Национална и меѓународна сигурност*, Политичка култура, Загреб 2006, стр. 11
  18. Факултет за безбедност, *Едиција: Организиран криминал*, Пакунг-Скопје, 2002, Скопје
  19. Фондација Фридрих Еберт, *Превенција на конфликти-од идеја кон култура за превенција на конфликти во македонија*, 2004, Скопје
  20. Полициска академија Скопје, *Годишник на полициска академија*, Скопје, 2007, стр. 342

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА И ДОКУМЕНТИ

1. Устав на Република Македонија Св.52/91и амандмани од:92, 98, 01,03, 05, 09
2. Кривичен законик Св.19/2004, 60/06,73/06, 07/08, 139/08, 114/09
3. Закон за кривична постапка Св.15/97, 44/02, 83/02, 74/04, 83/08, 67/09
4. Закон за внатрешни работи Св.92/09
5. Закон за Полиција Св.114/06, Одлука на Уставен Суд бр.211/2006-0-1 Св.148/08
6. Закон за полициска академија Св.40/2003, 81/08

ДОКУМЕНТИ

1. Извештај за напредокот на Република Македонија 2008
2. Извештај за напредокот на Република Македонија 2007
3. Евробарометар 69, јавното мислење во Европската унија, Пролет 2008

ИНТЕРНЕТ СТРАНИ

1. <http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=7335&mid=1094&tabId=201&tabindex=0>
2. <http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=6561&mid=1094&tabId=201&tabindex=0>
3. <http://www.delmkd.ec.europa.eu/en/index.htm>
4. <http://www.morm.gov.mk/morm/mk/homepage.html>

ЕКОЛОШКАТА БЕЗБЕДНОСТ И ГЛОБАЛИЗАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ

д-р Марина Малиш Саздовска
Доцент на Факултетот за безбедност- Скопје
Email: mmalis@fb.uklo.edu.mk

ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ-СОСТОЈБИ И ПРЕДИЗВИЦИ

Резиме

Во светски рамки глобалната безбедност е во директна поврзаност со еколошката безбедност, на која влијаат севкупните промени на климатски план, опустинувањето, пустошењето шуми, загадувањето на сите еко медиуми-почва, вода, воздух, миграциите, воените судири и многу други фактори. Во врска со еколошката безбедност се поврзани и криминални активности во врска со депонирање на радиоактивен отпад, илегална трговија со заштитени видови на животински и растителни видови, делувањето на шумската мафија и сл. Еколошката безбедност е поврзана со меѓународната, националната и личната безбедност и во тој контекст е потребно проучување на факторите кои ја предизвикуваат и влијаат на еколошката безбедност.

Авторот во трудот прави обид за дефинирање на поимот на еколошката безбедност, анализа на законите и актуелните состојби, како и перспективите на одржливиот развој во иднина согласно правата на користење на ресурсите од страна на денешните генерации, при тоа земајќи ги предвид и правата на идните генерации.

Клучни зборови: еколошка безбедност, закани, заштита на животна средина и сл.

Вовед

Еколошката безбедност во поново време станува актуелна тема за која се интересираат и анализираат државните органи и институции, меѓународните организации, невладиниот сектор, академското милје, поединци и сл.

Почетокот на меѓународната политика за прашањата за еколошки промени датира од 1889 година со донесувањето на Конвенцијата за спречување на ширењето на болеста *phylloxera* кај грозјето. Оваа и Конвенцијата за заштита на птиците корисни за земјоделството од 1902 година претставуваат предвесник на идејата за важноста на флората и фауната и потребата на меѓународната заедница за решавање на прекуграничните еколошки проблеми и состојби.

Интересот за еколошките прашања се зголемил во 1960-тите години во Северна Америка и во Западна Европа при што се појавува еколошката политика, наспроти економските грижи на меѓународ-

ната политичка агенда.¹

Натаму следуваат голем број на Конвенции и Декларации со кои се прават обиди за регулирање на одредени прашања од областа на заштитата на животната средина, но се поставува прашањето на нивната адекватна имплементација во пракса.

Особено е значаен фактот за виктимолошката димензија на еколошките проблеми и колку човекот или заедницата се чувствува како жртва. Се додека лично не се почувствува последица од енормното загадување на сите екосистеми, почва, вода и воздух или други деградации на животната средина, луѓето не ја чувствуваат тежината на проблемот. Ризикот да стане жртва се однесува на секого, а жртвите може да бидат поединечни, но и масовни.² Дека навистина промената на климата како еколошки проблем на денешницата има влијание врз здравјето на луѓето, може да се согледа преку извештајот на Светската здравствена организација според кој околу 150 илјади смртни случаи годишно од почетокот на 1970-тите може да се припишат на постепеното растење на температуриите во светот.³

Еколошки закани

Еколошките закани претставуваат дел од севкупните светски закани кои влијаат не само на личната, националната туку и на меѓународната безбедност. Одредени локални еколошки проблеми стануваат глобални проблеми, како на пример: бесправното сечење шума; трошењето на озонот; глобалното затоплување; постојаните органски загадувачи; десертификација и др. Глобалното затоплување на пример влијае на покачувањето на нивото на океаните со што претставуваат закана за човечката и државната безбедност од најголема важност. Обесшумувањето пак го влошува глобалното затоплување и претставува фактор за одредени катастрофи како лизгање на земјиште.

Според Питер Хју десетте најголеми безбедносни закани предизвикани од глобалното затоплување се :

2. Почести и подолги топлотни бранови
3. Почести суши
4. Крајбрежни поплавувања поради зголемување на нивото на морињата

---

¹ П.Хју,,Поим за глобална безбедност,, Табернакул, Скопје,стр 62

² Види повеќе кај ММалишСаздовска,,Еколошка криминалистика,,Солариспринт,Скопје, 2009

³ П.Хју,,Поим за глобална безбедност,, Табернакул, Скопје,стр 61

5. Намалување на жетварското производство заради намалените врнежи од дожд
6. Ширење на тропските болести северно и јужно
7. Зголемена стапка на болести донесени од водата во полавените региони
8. Загадување на океаните поради влијанието на јагеродниот диоксид на рибниот пазар
9. Почести и поголеми речни поплавувања во врнежливите сезони поради топењето на глечерите/намалување на водоснабдувањето во сушните периоди
10. Зголемена појава на пожари
11. Почести и посилни бури.⁴

Покрај горенаведените закани, може да се набројат и следните глобални еколошки закани:

1. Климатски промени и глобално затоплување
2. Осиромашување на озонската обвивка
3. Еколошки бегалци
4. Безбедност на храната
5. Демографски растеж
6. Нафтата, природниот гас и водата како природни стратегиски ресурси и извори на конфликти
7. Воениот фактор како деструктор на животната средина
8. Обесшумување
9. Техничко-технолошки и природни катастрофи.⁵

Според други автори загрозувањата на безбедноста може да се класифицираат како: воени; политички; социетални; економски и еколошки загрозувања. Еколошките загрозувања на националната безбедност, како и друг вид на загрозувања, можат да ја загорзат физичката база на државата.⁶ Еколошките загрозувања биле третирани како проблем кој е дел од природната состојба на живеењето, но денес се третира како проблем на националната безбедност. Еколошките загрозувања ретко може да бидат на територијата на една држава и да претставуваат загрозување само на националната безбедност, туку се јавуваат како проблем на повеќе држави. Во таа насока промените во сферата на природната средина претставуваат дел на безбедносни студии, заради фактот што еколошката безбедност е поврзана со опстанокот на поединецот, но и на државата.

⁴ П.Хју, „Поим за глобална безбедност,, Табернакул, Скопје, стр 77

⁵ Т.Милески, „Еколошка безбедност,, Скопје, 2006, стр39

⁶ Л.Георгиева, „Менаџирање на ризици,, Скопје, 2006, стр32

Во однос на еколошките закани за безбедноста на државите и за меѓународната безбедност треба да се истакнат клучните точки и тоа:

-заканата по човековата безбедност предизвикана поради еколошките промени е претежно индиректна, со зголемување на ранливоста од други закани како што е болеста или некоја потенцијално подолга закана;

-овој недостаток на блиска закана го органичува развојот на глобалната еколошка политика многу зад дејствувањето против очигледните закани како што се глобалното затоплување и трошењето на озонска обвивка;

-мислата дека еколошката немаштија може да поттикне воени конфликти привлече големо внимание во последните години, но овој случај не е докажан;

-борбата против многу еколошки проблеми бара меѓународна или глобална акција, покажувајќи ги ограничувањата на независниот државен систем, како начин на зајакнување на човечката безбедност.⁷

Во светски рамки особено е присутен процесот на глобализација на закани кои се однесуваат на еколошките проблеми. Такви се проблемите со климатските промени кои имаат огромно влијание врз натамошниот развој на општеството. Имено појавата на поплави, цунами, урагани за резултат има огромни човечки жртви и големи материјални последици за животот на луѓето во одредени региони. Во наредниот период човештвото мора најитно да применува мерки за намалување на ваквите климатски промени со цел да продолжи развојот на човекот и живиот свет во нормални услови и околности.

Исто така на глобално ниво постојат еколошки закани како на пример: можноста за користење на оружје за масовно уништување, терористички закани, исцрпувањето на природните ресурси и сл. Но решавање на овие проблеми кои ги тангираат сите држави, не е можно со решавање на проблемите на локално ниво. Државите не се во можност да ги решаат глобалните проблеми само во рамките на националната држава, затоа е важно прашањето на суверенитетот на државите и пренесувањето на одредени ингеренции на други меѓународни институции и организации. Измените треба да одат во насока на намалување на суверенитетот на државата и пренесување на политичка моќ на глобалните светски институции. Државата не е

---

⁷ П.Хју, Поим за глобална безбедност,, Табернакул, Скопје, стр 83

во можност да донесува одлуки и да ги решава глобалните еколошки проблеми, заради фактот што еколошките појави и состојби не се во рамките на една национална држава, туку ги опфаќаат државите пошироко на светски план. Така на пример глобалното затоплување, климатските промени, пустошењето шума во светски рамки, загадувањето на почвата, водата, воздухот и сл. не се ограничуваат на територијата на една држава, туку претставуваат регионален односно глобален проблем. Заради тоа потребно е разгледување на прашањето на суверенитет на националните држави во решавањето на еколошките проблеми на меѓународен план.

Ова го потврдуваат и најновите настани на глобален план како земјотресите на Хаити, вулканската ерупција на Исланд што бара менаџирање на еколошките проблеми на интернационален план. Дури неколку дена по ерупцијата се состанаа министрите за транспорт на европските држави за решавање или менаџирање на проблемот со затворените аеродроми и нарушениот ред на летање на авионите, бидејќи не постои точно разработена програма/стратегија за постапување во такви случаи на меѓународни еколошки катастрофи. Одредени проблеми кои се случуваат како последица на ниво на национална држава како проблемот со подигање на нивото на Охридското езеро, секако треба да се решава со вклучување на соседните држави за надминување на проблемот, но ниту еднаш не беше истакнато дека претставници од Република Македонија контактирале со властите на соседна Албанија.

Дефинирање на еколошката безбедност

Проучувањето на безбедноста е насочено кон три основни концептуални рамки: 1) индивидуална безбедност, 2) национална безбедност и 3) меѓународна безбедност.⁸ При нарушувањето и загрозувањето на животната средина, опфатени се сите три субјекти кои ги чувствуваат последиците на загадувањето, деградацијата и нарушувањето на животната средина. Имено, и човекот како индивидуа, и националната држава и меѓународната заедница се субјекти кои се загрозени при еколошката катастрофа. Поединецот директно го чувствува влијанието на еколошките кризи, тој претставува жртва на одреден кризен настан. Како дел од одредена држава, на чија територија се случува настанот или територија на која се чувству-

---

⁸ М.Митревска, А.Гризолд, В.Бучковски, Е.Ванис, „Превенција и менаџирање на конфликти- случај Македонија, Скопје, 2009

ваат последиците, самата држава истотака се јавува како засегнат субјект. Најчесто дисперзијата на супстанците или територијата која е зафатена со еколошка криза, не е во рамките на една држава, туку има прекуграничен карактер. Затоа потребна е меѓународна интервенција. Било кој конфликт или криза, меѓу кои и еколошките кризи, ќе има безбедносни импликации и врз меѓународната безбедност. При тоа меѓународниот фактор често пати ја има одлучувачката улога.⁹

Глобалните проблеми во сферата на заштитата на животната средина се однесуваат и на безбедносниот аспект на одредени појави. Оттука “еколошката безбедност се дефинира како државна заштита на луѓето од еколошките закани и заканите кои потекнуваат од животната средина. Главен актер во промовирањето на заштитата е државата, од причина што животната средина ќе стане безбедносен проблем во оној момент кога државата ќе биде приморана да користи посебни мерки за справување со еколошките притисоци”. Светската комисија за животна средина и развој, во извештајот Брундтланд 1987 година ја поврзува безбедноста со животната средина и се истакнува дека човештвото се соочува со две големи закани, и тоа: опасностите кои произлегуваат од евентуалната употреба на нуклеарното оружје и деградацијата на животната средина која веќе во моментот е присатна насекаде во светот.¹⁰

Според други автори “еколошката безбедност претставува јавна безбедност од опасностите по животната средина предизвикани од природни или човекови процеси. Еколошката безбедност претставува состојба на динамика помеѓу човекот и животната средина која вклучува обновување на животната средина оштетена од воените дејствија и подобрување на ресурсните недостатоци, еколошката деградација и биолошките закани кои можат да доведат до социјални тензии и конфликти. Односно еколошката безбедност претставува поим кој теоретичарите и практичарите го употребуваат за да укажат на врската помеѓу условите на животната средина и безбедносните интереси”.¹¹

Во академската сфера еколошката безбедност е дефинирана како однос помеѓу безбедноста што се однесува на вооружени конф-

---

⁹ „Психо-социјални и правни последици врз припадниците на безбедносните сили на Република Македонија учесници во конфликтот од 2001 година (извештај од реализиран проект), Скопје, 2009, стр 141 („Безбедносните предизвици низ призмата на испитаниците“, текст на доц д-р Марина Малиш Саздовска)

¹⁰ Види повеќе кај Т. Милески, „Еколошка безбедност“, Скопје, 2006

¹¹ Според Т. Милески, види повеќе, „Еколошка безбедност“, Скопје 2006, стр 25

ликти и на животната средина. Истотака во пошироката дефиниција за еколошка безбедност, се набројуваат три елементи: превенција или репарација на воената штета врз природата; превенција или одговор на конфликтите предизвикани од еколошки причини и заштита на животната средина како морална вредност¹².

Еколошката безбедност е јавна безбедност од еколошките опасности предизвикани од природни или човечки процеси поради незнаење, несреќа, малверзации со потекло во или преку националните граници.¹³

Според Обединетите Нации безбедноста може да се дефинира како “состојба во која државите сметаат дека нема опасност од воен напад, политичка принуда или економска присила така што можат слободно да се развиваат”¹⁴.

Земајќи ја предвид дефиницијата на безбедноста како отсуство на опасност, **еколошката безбедност може да ја дефинираме како состојба во која за живиот свет не постои закана или загрозување на животната средина.** Во дефиницијата се наведува дека еколошката безбедност е состојба, при тоа не се наведува дали таа состојба се однесува на поединец, држава или слично, бидејќи под општото дефинирање “*состојба*” се подразбира состојба на национален или меѓународен план. Натаму под “*живиот свет*” се подразбираат сите живи битија на планетата Земја: човекот, животинскиот и растителниот свет, бидејќи за сите постои потреба од зачувување на животната средина која ќе овозможи здрав и правилен раст и развој. Под “*закана*” се подразбира било каква закана за животната средина и тоа од: политичка, економска, воена или друга природа, која може да имплицира негативни последици врз животната средина. И на крај “*загрозувањето*” може да биде потенцијално или реално, кое како резултат на реализацијата на заканата може да доведе до деградација, контаминација или друго нарушување на животната средина. На ваков начин може да се дефинира еколошката безбедност при тоа земајќи ги предвид наведените поимни определувања, а во врска со меѓународната димензија на еколошките проблеми и потребата севкупниот жив свет на глобално ниво да биде заштитен од можни загрозувања.

---

¹² Environmental security, Wikipedia

¹³ [Millennium Project home page](#)

¹⁴ О.Бакрески,, Контрола на безбедносниот сектор,, Скопје, 2008

Менаџирање на еколошките проблеми

Решавање на глобалните еколошки проблеми без сериозно нарушување на суверенитетот на националните држави може да се реализира со колективно менаџирање со заедничките добра, наместо да се фокусира активноста на “приватизација” во користење на ресурсите. Како и да е, не постои светска влада со моќ или авторитет која може да наметне правила за искористување на заедничките добра. Заради тоа транснационалните еколошки проблеми претставуваат сериозен проблем за етаблирање на основни поими за природата и границите на суверенитетот на државите.¹⁵

Еколошките катастрофи кои се случуваат на глобален план треба да се менаџираат преку секојдневно донесување на одлуки во однос на идентификуваната опасност и вклучување на сите практични и разумни мерки да се минимизира влијанието на опасноста. При тоа треба да се идентификуваат опасностите кои се однесуваат на заштитата на животната средина и да се изврши анализа на ранливоста, како и процена на влијанието на социјален, политички, економски и друг план. Менаџирањето на еколошките ризици има за цел:

- да се обезбеди личната безбедност
- да се намалат загубите во однос на објектите и услугите
- да се намали небрежноста
- да се намали јавниот ризик¹⁶.

При еколошките катастрофи кои зафаќаат поголеми територии како на пример цунамито во Азија, земјотресите на Хаити, поплавите во Европа, вулканската ерупција на Исланд и сл. потребно е преземање на мерки и активности како на национален, така и на интернационален план. Имено секоја држава мора да располага со механизми и процедури за управување со кризи и кризен менаџмент. Со тоа се воспоставува нов приод кон безбедноста и кон спречувањето на конфликтите. При управувањето со кризите, особено кај еколошките катастрофи треба да се има предвид дека:

- кризите се неизбежни,
- управувањето со кризи бара некои процедури за управување, кои можат да бидат усогласени однапред и употребени штом ќе се појави криза, и

---

¹⁵ J.Baylis,S.Smith.,The globalization of world politics., Oxford,University press, 2005

¹⁶ Види повеќе кај Л.Георгиева,,Менаџирање на ризици,,Скопје,2006,стр90

-управувањето со кризите е интегрален дел на одговорноста на секој раководител (менаџер).¹⁷

Почитување на овие препораки е од особено значење при постапувањето во кризни ситуации. Во Република Македонија се констатираани слабости во системот за менаџирање на кризи, кои во наредниот период ќе треба да се надминат со цел, адекватна и успешна примена на предвидените мерки¹⁸.

Еколошките катастрофи се одликуваат со следниве карактеристики: неразрешен елемент на опасност, закана за граѓаните и за оние кои применуваат мерки за спасување, потребен е систем на комуникации и насоки, невообичаени настани, големи настани. Одредени фактори можат да бидат контролирани и со нив може да се управува, како на пример евакуација или засолнување на загрозените граѓани, обезбедување на безбедно движење во контаминирани средини и сл.¹⁹ Со други фактори не може да се управува и тие не можат да бидат контролирани, но сепак треба да се изготви кризен план, да се одредат службите кои ќе бидат вклучени во одговорот, да се обучат лицата за професионално постапување, да се воспостават канали за комуникација и др. Само на тој начин ќе може да се преземат мерки и активности за спречување или намалување на последиците на критичните настани кои се однесуваат на нарушување на животната средина.

Еколошка етика

Човекот свесно или несвесно со своето однесување уништува дел од природата и интервенциите ги прави заради ниската свест и етика кон животната средина. Еколошката свест би значела спротивно, односно земање од природата само толку колку што е потребно за задоволување на потребите во согласност со природните закони на кружењето на материите, енергијата и обновувањето на животот. Тоа значи дека еколошката свест е поврзана со образованието и воспитувањето, што подразбира подобра информираност и почитување на моралните и етичките принципи кои се користат во одредени

---

¹⁷ М.Митревска,,Кризен менаџмент,,Скопје,2008,стр43

¹⁸ При подигање на нивото на водата на Охридското езеро како проблем се јави финансирањето на активностите, прашањето за механизацијата која требаше да се употреби, наместо песок вреќите се полнеле со земја, и други проблеми и слабости.

¹⁹ М.МалишСаздовска,Н.Дујовски,,Безбедносен менаџмент,,Скопје,2009,стр120

околности.²⁰

Многу важен аспект на концептот на одржлив развој е идејата да не се оптоваруваат идните генерации и поколенија со проблеми кои ќе бидат наследени од претходните генерации. Заради тоа во поново време е развиена идејата за длабинска екологија. Длабинските еколози се залагаат за обзир таму каде што не е неопходно. Луѓето не треба да се однесуваат кон природата подобро само заради тоа што така и таа ќе се однесува подобро кон нив. Доколку ја заштитувате средината само заради зачувување на сегашните извори на суровини, во тоа нема ништо морално. Потребно е да ги почитуваме моралните вредности во случај кога средината ништо не ви нуди, како што е случајот со заштитените средини и паркови. Како пример на кој начин може да се примени идејата за одржлив развој, може да се земе традицијата на европското шумарство, кое го дефинира принципот да не се рушат повеќе стебла, отколку природата може годишно да создаде.²¹

При денешното користење на природните ресурси секако треба да се земат во предвид и потребите на идните генерации при тоа придржувајќи се на еколошките етички принципи. Во таа насока може да се наведат идеите за длабинска и хумана екологија. Хуманистичката димензија на екологијата ја дефинирал уште Никола Тесла и тој “ја поврзува науката и хуманизмот, сметајќи дека научните истражувања и пронајдоците заради владеење со законите на природата, треба да служат за обезбедување на удобна материјална егзистенција и благосостојба на сите (сите луѓе, човештвото, целата човекова заедница на планетата Земја). Овој став треба да биде почетно стојалиште во пронаоѓање на решенија за еколошките проблеми во современиот свет, т.е. во зачувување на животната средина на човекот водејќи сметка за неговото достоинство”.²²

Ваков став се јавува и денес кај одредени еколози кои го воведуваат поимот на длабинска екологија. Длабинските еколози се залагаат за обзир таму каде што тоа не е неопходно. Луѓето не треба кон природата да се однесуваат подобро само заради тоа што така и таа ќе се однесува подобро со нив. Почитувањето на животот има своја најголема вредност таму каде што човекот нема материјална корист.

---

²⁰ А. Селмани, „заштита и унапредување на животната средина,, бабилон, Скопје, 1991

²¹ М Малиш Саздовска, „Еколошка криминалистика,, Соларис принт, Скопје, 2009, стр 21

²² Д. Марковиќ, „Актуелност разматрања Николе Тесле о еколошким проблемима.. Теме, бр 3, Ниш, 2006 стр 384

Доколку ја заштитваме средината само заради зачувување на сегашните извори на суровини, во тоа нема ништо морално. Потребно е да ги почитуваме моралните вредности во случај кога средината ништо не ни нуди, како што е случајот со заштитените средини и паркови.²³

Основен еколошки принцип не е господарење едни над други, туку взаемна зависност на сите коегзистентни делови во рамките на целината. За длабинските еколози потребата за ограничување на слободата на човекот во однос према природата произлегува од фактот дека природата не му прираѓа на човекот туку човекот припаѓа на природата. Ако признаеме дека човекот е дел од заедницата на живите битија, тешко може да се образложи неговото право другите да ги исклучува од заедницата.²⁴

Заклучок

Еколошката безбедност со својата актуелност претставува секојдневна потреба на севкупниот жив свет на планетата Земја. Заканите кои ја нарушуваат безбедноста на различни полиња се присатни, глобални и сериозни и се однесуваат и на еколошките прашања.

Поврзаноста на заштитата на животната средина и безбедноста е евидентна и се потврдува се еколошките катастрофи кои се случуваат во континуитет во свтески рамки, им имаат безбедносни импликации. Заради тоа потребно е менаџирање на ризиците и кризните ситуации кои произлегуваат од постојаните и сериозни загрозувања на животната средина, при тоа имајќи ги предвид климатските промени и тоа, цунами, урагани, земјотреси, вулкански ерупции и други слични настани. Во таа насока потребно е изработка на стандардни оперативни процедури кои ќе се применуваат при еколошките катастрофи на национално, но и на меѓународно ниво, бидејќи во денешни услови еколошките катастрофи имаат глобални размери и излегуваат од рамките на националните држави и претставуваат трансгранични инциденти. При тоа се јавува како проблем и прашањето на суверенитетот на националните држави, пренесување на одделни надлежности на меѓународните организации и институции и потребата од контрола и санкционирање.

Накрај, но не најмалку важни се етичките норми и дилеми кои

---

²³ Ј. Келер, „Либерализам и права природе,“ тема, бр 3, Ниш, 2006, стр 40

²⁴ Види повеќе кај Ј.Келер, „либерализам и права природе,“ Тема, Ниш 2006

се јавуваат во практичната имплементација на принципите на заштита на животната средина, особено принципот на одржлив развој. Имено потребата од експлоатација на природните ресурси и конфликтите кои се јавуваат при тоа, кои предизвикуваат проблеми во сферата на безбедноста, не претставуваат ексклузивно право на денешните генерации, туку напротив треба да се има предвид каква животна средина ќе им оставиме во наследство на наредните генерации.

Библиографија:

1. Хју, Питер. *Поим за глобална безбедност*. Табернакул, 2009
2. Малиш Саздовска, Марина. *Еколошка криминалистика*. Солариспринт, 2009
3. Милески, Тони. *Еколошка безбедност*. Филозофски факултет, Бомат Графикс, 2006
4. Георгиева, Лидија. *Менаџирање на ризици*. Филозофски факултет, Југореклам, 2006
5. Митревска, Марина, Гризолд, Антон, Бучковски, Владо и Ванис, Ентони. *Превенција и менаџирање на конфликти - случај Македонија*. Скопје, 2009
6. Група автори. *Психо-социјални и правни последици врз припадниците на безбедносните сили на Република Македонија учесници во конфликтот од 2001 година (извештај од реализиран проект)*. Факултет за безбедност-Скопје, ван Гог-Скопје, 2009,
7. Митревска, Марина. *Кризен менаџмент*. Филозофски факултет-Скопје, Кочани-92, 2008
8. Малиш Саздовска, Марина и Дујовски, Никола. *Безбедносен менаџмент*. Факултет за безбедност-Скопје, Ван Гог-Скопје, 2009,
9. Селмани, А. *Заштита и унапредување на животната средина*. Бабилон, 1991
10. Бакрески, Оливер. *Контрола на безбедносниот сектор*, Скопје, 2008
11. Baylis, J and Smith, S. "The globalization of world politics" Oxford, University press, 2005
12. Марковиќ, Д. "Актуелност разматрања Николе Тесле о еколошким проблемима" *Теме*, 3, (2006): 384-386
13. Келер, Ј. "Либерализам и права природе" *Теме*, 3 (2006): 40-42
14. Environmental security, Wikipedia
15. [Millennium Project home page](#)

Marina Makish Sazdovska, PhD

Ecological security- conditions and challenges

At a world level, global security is directly connected with ecological security which is affected by the overall climate changes, forest devastation, pollution of all eco medias-soil, water, air, migrations, military conflicts and many other factors. There are some criminal activities connected to ecological security, like dumping radioactive waste, illegal smuggling of protected animal and floral species, forest mafia etc. Ecological security is connected to international, national and personal security and in that context, factors that provoke it and have impact on it should be studied.

The author makes an effort to define the concept of ecological security, to analyze the threats and current states as well as the perspectives of its development in future in accordance with the rights of today's and future generations to use the resources.

Key words: ecological security, threats, protection of the environment

dr Srđan Milašinović

Vanredni profesor, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Email: srdjan.milasinovic@kpa.edu.rs

dr Želimir Kešetović

Vanredni profesor, Fakultet bezbednosti, Beograd

Email: kzelimir@yahoo.com

dr Goran Milošević

Vanredni profesor, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

ECOLOGICAL CRISIS AND GLOBALISATION

The ongoing process of globalisation divides the world in winners and losers that more often rise against the new world order, framed by this unstoppable process which nourishes relations of, only seemingly survived colonialism. For certain the globalisation is, as a dominant process at the end of the 20th and beginning 21st century, present in all aspects of social life, but not with the same rate and the same consequences, not bringing the absolute benefit and it is clear that all factors of this process do not have the same value and importance in its realization. The paper comprises the analysis of some aspects of the globalisation and challenges that this process initiates in analysed aspects. A relation of ecology and globalisation is not always simple and unilateral. Despite of the fact that globalisation affects environment, it can be determined that ecology affects the globalisation too. Also, the growth and spreading of the process of economic globalisation does not necessarily lead to deteiorating of the environment.

Key words: *globalization, environmental security, natural resources, global warming, energy*

1. Political ecology and the study of ecological and energy security

Considerations on energy and energy problems left the narrow scope of natural sciences as early as in long-ago seventies of the last century. More and more social sciences, especially sociology and political sciences are involved in researching of energy policies, stability and security. Energy is not anymore considered to be just a value of its own which provides the existence of the living world, as a value in use which expresses its price through the use and exploitation of natural resources, as something that is used to satisfy physical as well as other needs of people, as a means of maintaining production, making profit and investment. Modern politics considers energy issues as a means of establishing and securing the stability of social systems, that is, the means which can provide 'social peace and stability', not taking into account that such 'social peace'

destabilizes ecological system (ecosystem), thus step by step directly endangering the 'social peace' itself in the near future.

Between ecological, natural-scientific and classical political notion of energetic political ecology establishes a scientific bond between politics, environment and economy. It is a political discipline which makes the bond between the distribution of political power and ideological analysis of socio-ecological relationships.

The aim of political ecology is to give answers to the questions put by social sciences on relations in human society, as a bio-cultural and political complex and humanized nature, that is, a kind of study on mutual interrelations and dependence between political factors as well as on interrelations between political factors and their surroundings...which deals with political consequences of ecological changes. Political ecology represents in fact a 'shield' notion which includes a different view on politics and ecology i.e. environment.

There are three views present: understanding politics using the methods and terms of ecology (as lives of animals and plants can be understood only in the realms of their own species, so the states and societies can be viewed in terms of larger systems); as a study of political fight over the control of natural resources (that is, as a kind of political striving whose ultimate result is determined by a different approach to natural resources); a research of biotic differences and exploitation of natural resources.

Political ecology should study the way politics and political phenomena, political relationships, institutions and factors of political life influence the attitude of society towards the environment. This definition of political ecology, as a part of political sciences but also an 'upgrade' of social ecology implies that these groups of political relationships include economic as well as all other relationships present in a society. Defined this way, political ecology has four dimensions: it studies specific sector policies (ecological policy) as well as specific political processes which influence the attitude of society towards the environment and at the same time the influence of specific social groups, classes, layers and movements. It studies ideological views which those politics convey, as a specific ecological ideology which appears in its two forms: ecologism and environmentalism which are present as two forms of practice of ecological parties and movements; ecology as criticism of traditional, conservative politics which considers ecology as something subversive; ecological awareness as a political awareness which questions itself on causes and consequences of the relationships between the society and nature.

In that context, social ecology, as well as political ecology includes in their scope of study the topic of security as a basic topic, from which particular topics, such as national security, international security, political security, military security, economic security, and social security arise. The main topic for both social and political ecology is without doubt ecological security. In order to define ecological security in the scope of political ecology it is necessary to define a general notion of security as a starting point. 'Security is' as Vera Arežina points out, 'a social phenomenon which reflects the awareness of people, their communities, organizations and institutions of dangers from various sources, contents, forms and intensity which can harm their existence, physical and mental integrity, their possessions, culture and environment.'¹ Such awareness results in taking up various precautions which are now systematic and organised. Such measures are called security measures and social organizations and agencies are considered to be the organs of security. It is possible to define the notion of ecological security using the notion of general security. Ecological security is implied to be 'a very complex process of confronting endangerment from any sources, of any kind and any component of natural (environmental) integrity, including the human society and through this process certain level of protection against the danger to the existence, needs and interests is achieved.'² In that sense, and taking into account further development of the human society under the conditions of deficiency in natural resources, it is possible to talk about energy security as well viewing it as a subtype of ecological security. Therefore it is necessary to study and define energy security from the viewpoint of political ecology because politics influences consideration of energy as a security issue more than any other factor.

Under energy security on global and national level it is very often implied the availability of fuel, in a sufficient amount and at a good price, regular delivery as well as physical security of gas and oil pipelines. Energetic security is defined as a state in which one nation, all its citizens and companies have access to sufficient amounts of energy at a reasonable price, without the risk of shortage in delivery in the near future. However, this definition of energy security is relatively narrow because it is based on viewing energy security as a subtype of national security. The notion of energy security is approximately equal to something which could be

---

¹ Vera Arežina 'The problem of ecology security measurement' Ph.D. dissertation, defended at the Faculty of Political Sciences in Belgrade, The Faculty of Political Sciences, Belgrade, May 2008, pp 175-176-

² *Ibid*, pp. 205-206

defined as energy independence or energy self-sufficiency. Nowadays, just a few nations in the world can afford such an ideal state. Concerning that the problems of depletion of natural resources and the problems of production, distribution and selling of energy and energy fuels are global problems of modern civilization, and that these processes take place in an intertwined and very often entangled network of globalized, neo-liberal economy, then it is possible to define global energy security as a process in which a stable, safe and continuous flow of energy raw materials (oil and natural gas before all) is provided to all nations at the same time providing the minimum interest for the producer in terms of steady price and continuous demand. In this sense it is possible to consider sustainable global energy security as a specific agreement between those who have the sources of oil and gas and those who are just consumers.

2. Energy and ecological disaster

Energy is one of a few axiomatic notions. When we talk about elementary particles or about the universe itself and when we study organisms, units or whole systems, energy figures as a structural factor of life. In the same way, when we talk about forms of natural and social organisations we can realise that energy, in its various aspects appears as a determining factor of survival and development, either in the forms of heat and food or as a mechanical or electrical energy.

Therefore, it is not surprising that the availability of energy resources, the way they are used and later on the opportunity which the age of (electronic) technology has created, have drawn the attention of many sociology, civilization development and socio-political systems theorists. Several decades ago, Alvin Toffler, one of the significant sociologists of the 20th century, whose visions we live out today through the criterion of availability and types of energy resources, divided the development of human culture into three waves of civilization. According to Toffler ‘the first wave societies’ were based on the control of natural and biological sources of energy and were organised in accordance to those scarcely available resources while their integration was mainly achieved by force. After them ‘the second wave societies’ achieved relative welfare, exploiting energy from fossil sources which are not renewable (coal, crude oil, natural gas). The nature of these resources soon faced them with the limits of development. The principle of integration is economical motivation. ‘The third wave societies’ have been looking for renewable sources of energy (wind, sun, and bio-energy).

For these reasons, the policy in the field of energetics is one of the top strategic issues of modern societies – both in individual countries and international community, as well as in organisations and relations on which it is based. From an important issue in the function of developing opportunities, industrial, economic, military and technological power of a country, the question of energy policy is becoming, nowadays, more and more a complex calculation of necessity and limits. Information on availability of energy resources and potentials, but more and more their applicability, type and way of exploitation make an influence on many other strategic preferences of different countries and their leaders. There is a strong connection between energetics and economic prosperity, political stability which depends on economic prosperity, military and not less important ecological security. The latter, at the same time, opens a new circle of causative and consequential relationships which are to be the priorities in making political decisions in all relevant domains, especially in the area of exploitation and use of energy resources.

The means and the degree of energy consumption in each country are limited by the state of economy in different sectors, including the sector of energetics itself and especially by the structure and intensity of production and service industry activities, by the habits and standard of citizens as well as by the availability of energy sources and regional economic and energy circumstances. One should have in mind that the energy situation, risks and future of a country are determined by many factors which can be just indirectly or partially influenced. Natural, geographical and climatic inheritance is a ‘harder’ constant for energy future of a country than its socio-economic legacy is.

Basic energy resources which are used today cannot be renewed. These are natural gas, coal, peat and oil. Renewable resources such as wood, plants, sun, water power and hot springs are also used but in a lesser degree. The use of each of these resources has its economic, ecological and health advantages and disadvantages, and takes with it certain risks and applicability which should be taken into account when choosing energy strategy because the choice of energy strategy is at the same time the choice of ecological strategy. A secure and sustainable energy plan is of crucial significance for sustainable development which, however, still does not exist. Until such plan has been made, the first step which should be taken is to encourage the use of renewable energy resources which will significantly decrease the emission of carbon-dioxide which is released by burning fossil fuel, and there will be no decline in GNP (Gross National Product). It is important to cut down on the emission of carbon-dioxide

because its larger concentrations lead to a greenhouse effect. The consumption of energy is not decreasing. Industrialization, agriculture development and fast population growth in the third world countries will lead to a much bigger demand for energy. If the consumption of energy in the third world countries equalled the consumption in industrial countries by 2025, the overall energy consumption in the world would be quintupled. Our planet's ecosystem would not be able to bear it especially if the increase was based on fossil fuel which cannot be renewed. Because of the global warming and acid rains even the doubling of the amount of energy used today is eliminated as an option. Therefore, in the future, economic development must rely on using less energy than it is used today. Secure, ecologically and economically payable energy plan which will support human development in the future is undoubtedly a political imperative.

3. Bio-fuel and nuclear energy – long-lasting solution or ‘Pandora’s box’

Excessive exploitation of energy is a basic problem in the context of energy security planning and in its economic and even in its political dimension. The world's economy is dominated by oil and car industry. Capitalism requires a permanent growth of production and consumption whereas the resources of energy are limited. Neoliberal capitalism with its belief that there is market, market and nothing but the market has only provoked thinking and doubting on whether there will be enough energy in the future. A rational option which was unpopular at a certain time before September 2008 would be to find out what amount of energy consumption is socially useful, but something like that could not have happened because social and economic life has been subdued to corporations' profit making, instead to general human welfare. However, in that case of political and economic suicide of neoliberal capitalism two alternatives to oil and gas have been offered: bio-fuel and nuclear energy.³ These two kinds of energy cannot diminish the fact that the real political fight has been fought, is being fought and will be fought for oil and gas. At least until there is any of these two energy sources in nature.

---

³ Apart from bio-fuel and nuclear energy the available options are thermal energy, solar energy and many others which really present alternative and renewable sources of energy but which in practice in the overall production of energy in the world have more than a negligible role and amount and this one of the relevant reasons why they were not considered in this paper.

Bio-fuel can be considered as a part of general concept of bio-energy, renewable sources of energy produced from biomass. The first generation of bio-fuel is based on the use of sugar cane, cereals (corn, barley, wheat, soybean etc.), rice and vegetable oil to get ethanol which can be thereafter used as a fuel. Its appearance was a signal for some people to think they could be at ease again and that it was the right solution which had been looked for since the moment it had become clear that fossil fuel could not last forever. Some countries have taken up bio-fuel as a solution. Brazil and the USA are the world leaders in industrial production of ethanol. Brazil, in the first place, is the biggest world's exporter of ethanol which is in this country produced from sugar cane. In 2006 the USA produced 18.4 billion litres of ethanol while Brazil produced 16.3 billion litres. Together, these two countries produced 70% of the world's ethanol market and 90% of ethanol used as a fuel.⁴ Although 1 litre of ethanol produces only 55% of the energy released by one litre of petrol it was considered as an excellent alternative and therefore its production was subsidised by the majority of developed countries, mostly by the USA. This country alone invested 9 billion dollars in 2007 as an aid to farmers, not taking into account tax reliefs and many other allowances. However the prices of bio-fuel were not much lower than the prices of petrol and diesel which are under taxation. The ultimate consequence of this 'fatherly' approach towards bio-fuel was the opportunity for the farmers to use more than a litre of fossil fuel in production of a litre of bio-fuel and still make a profit. Many scientific works have been written trying to explain that absurd situation and to work out how much energy is really used to get ethanol, in relation to the energy that such ethanol can release afterwards.⁵

The real, key problem concerning bio-fuels became evident when the most recent, global food price crisis broke out. As we have already said, in 2007 and 2008 there was a dramatic increase in food prices which resulted in global crisis creating political and economic instability in various regions of the world, in undeveloped but in developed countries as well. Some experts were absolutely convinced that if the farmers 'smelled' bigger profits in planting crops for bio-fuel production, bigger than it had ever been possible to make, it would lead to a permanent transformation of agricultural production. American farmers, burdened

---

⁴ Bill Paul, *Future Energy, How the New Oil Industry Will Change People, Politics and Portfolios*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2007. pp 55-81

⁵George A. Olah, Alain Goeppert, GK. Surya Prakash, *Beyond Oil and Gas: The Methanol Economy*, Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA, Weinheim, 2006.

with tax duties, increased production of corn which is a profitable raw material for bio-fuel. That raised the prices of corn to the highest extent in the last ten years. In January 2007, more than ten thousand of Mexicans went out in the streets to protest against 300% rise in prices of tortillas, which was 15 pesos per kilo. If it is taken into account that a half of Mexican population live on 5 dollars or less a day it is clear that the costliness of these corn flour pancakes was not negligible – and this is the main dish in Mexican national diet. Even the president of Mexico, Felipe Calderon, had to intervene, although being a conservative who firmly believed in free market ideology.

The question that came forward then was, to what extent the increased use of first generation bio-fuels influenced this deep market imbalance. That afterwards led to a debate ‘food vs. fuel’ with the main topic being the amount of risk which this new tendency of increased exploitation of farming land and edible crops for production of bio-fuel carries. This tendency is easily presented by numbers. The increased use of bio-fuel (due to oil price rise in 2003) has led to the increased use of food grains in its production. Instead for food, 25% of the whole production in the USA in 2007 was used to produce bio-fuel. However, having in mind that even if all of American crops were used for bio-fuel it would only satisfy 16% of the fuel needed for cars. Many people think that the competition for new areas of farming land will lead to an enormous food price rise.

However, it is questionable to what extent the production of bio-fuel influenced this last food crisis and the rise of prices. The opinions are strongly opposed and through this dispute the conflict of strong interests and lobbies about this matter can be clearly seen. Namely, in January 2008 The World Bank issued the so called ‘Policy research working paper’ in which it was concluded that ... the larger production of bio-fuel in the USA and Europe is the main cause of steep increase in food prices...’ as well as ...’that the impact of bio-fuel production on the price rise is 75% while the rest of 25-30% can be explained by the high prices of oil and the weakening of US dollar’. The report also claimed that Brazilian ethanol produced from sugar cane ‘did not have a significant impact on food prices’. The same month OECD issued its economic report which was somewhat more moderate in evaluating the influence of bio-fuel on the crisis. The researchers from this organisation agreed with The World Bank claims that the influence of bio-fuel on the price rise was significant but they also thought it shouldn’t be exaggerated. According to them, the financial support given by developed countries to national ethanol productions will affect the price rise of wheat for 5%, of corn for

9% and of vegetable oil for about 19% in the following ten years.

On the other hand, OXFAM's report from June 2008 harshly criticised protectionist politics in connection with bio-fuels led by rich countries, claiming that from all bio-fuels Brazilian ethanol produced from sugar cane, although being far from perfect, is the most acceptable in the sense of preserving the environment and decreasing the emission of harmful gases. In the end OXFAM concludes that rich countries spend 15 billion dollars a year supporting their own bio-fuel production and at the same time they put a blockade on Brazilian ethanol which endangers global food production the least.

On the other side of the 'pitch' are the most developed countries of the world sharing the opinion that bio-fuel production can be a 'goose which lays golden eggs' at the same time for a country itself and it can be a solution for the problem which threatens to become existential. Therefore we should not be surprised by German chancellor Angela Merkel's statement that the food price rise has been caused by bad agricultural policies and by the change in dietary habits in developing countries and not by bio-fuel production as some critics claim. The USA ex-president George Bush has also had something to say about this subject. According to him 85% of the world's food price is stipulated by weather conditions and increased demand for oil and its price and only 15% is stipulated by ethanol production. His following statement is much more interesting and it can show the interests of developed countries – producers of bio-fuel – much more precisely. 'A high petrol price will instigate even bigger investments in ethanol production as an alternative to petrol. The real truth is that our national interest is to help our farmers produce energy instead of buying it from the parts of the world which are either politically unstable or from those in which are those who don't like us.'

Controversy is still present. Last year the UN special envoy on the Right on Food called bio-fuels 'a crime against humanity' and pleaded for a five year ban on use of farming land for production of bio-fuel raw materials. Ban Ki Mun, the UN Secretary General rejected that suggestion cautiously saying that it is essential to be careful about that issue but he also added that neither alternative energy source should be rejected without consideration and this stands for bio-fuels too. Brazilian bio-ethanol programme which was started in the period of big oil crisis in the seventies has been the most important bio-fuel market in the world for decades. Brazilian bio-ethanol business is economically profitable in contrast to American ethanol which is made out of corn and survives in market owing to huge subventions. Nevertheless, besides economic profitability

there are ecological problems – a hectare of sugar cane absorbs 13 tons of carbon-dioxide a year and a hectare of Brazilian rain forests absorbs 20 tons. The rain forests are most frequently destroyed in order to expand soybean plantations. The most affected are the Amazon rain forests and the Atlantic rain forests whose preservation is necessary in order to stop global ecological degradation and to save biodiversity. In the meantime, maybe the best way to solve this problem lies in the second and third generation of bio-fuels in whose research a lot of money has been invested recently. The second generation of bio-fuels is based on using recycled leftovers from food production process such as lemon peel, used vegetable oil, cellulose, fat and forest material. Commercial investments in new generation of bio-fuel started in 2006 and 2007 and have gone much further from an experimental project. The problem arising with this generation too, is a high price of ethanol transportation to distant locations. Ethanol is very corrosive and therefore it is impossible to build pipelines and tank vehicles must be used instead. That, of course, increases the price because it is necessary to use fossil fuels again. The third generation, whose development is still at an experimental level, might even help one day to make the competition ‘food vs. fuel’ absurd because it is based on producing fuel from algae. However this is still not certain because new generations of bio-fuel require new technology as well as further investments in agriculture.

Nuclear energy has often been pointed out as the best alternative to the dependence on fossil fuels. However, financial and especially economic and safety aspect of use of this energy have led to a constant decrease in political support to this alternative. The use of nuclear energy seems at first cheap and efficient but it carries a risk of inconspicuous dimensions – it opens the possibility of falling into a new nuclear dilemma and there aren’t any safe mechanisms for dumping toxic, radioactive nuclear waste which is a real threat to life and health on the planet Earth. On the other hand, the whole world campaign on global warming reduction caused a real ‘tsunami’ of pro-nuclear mood with politicians who saw nuclear energy more as political, ideological and economic salvation hidden under the veil of pro-ecological concern about the future.⁶ False

---

⁶ According to the most recent survey which has been carried out by TMS-Emnid agency on behalf of Greenpeace organisation, 59% of German citizens who have taken part in the survey object to prolongation of use of nuclear power-plants in Germany which Demochristians want to bring to pass if they win the elections. That picture is completed with massive demonstrations against nuclear power which were held in the first week of September 2009 in Berlin. Jana Vigrefe from the civilian initiative ‘Farmers’ association out of need’ explains the motto of this event: ‘... the final switch off means that we want

ecologism and environmentalism of political structures are very easily identified if you have in mind that the establishing and functioning of a national ecological security system through the intensification of a nuclear programme is most easily hidden from ordinary citizens through two deceiving facts: stable electric power production and, as second, its low price. What made nuclear power to be considered risky not long ago, today is ignored saying that the nuclear power technology has come a long way, that it is completely safe in contrast to the technology from the 80's of the last century. Therefore, the idea of the existence of strong and solid symbiosis between energy efficiency, energy security and care for the environment is before all the result of usual political manipulation, that is, the politicization of energy and ecological problems.

Viewed globally, the issue of energy security is gaining in its importance, regarding the fact that the world's energy resources are limited and the demand and consumption are getting higher with the increase of the world's population and with the development of new technologies. Since the 50's of the 20th century the question whether the world will stay without fossil fuels hasn't been asked anymore. The actual question is when it will happen. The oil crisis in 1973 put the question of energetic security forward on the agenda of the world's politics. What happened then wasn't the result of natural deficiency in oil or reaching the 'oil peak' but politically organised embargo followed by a classical example of consumers' panic.⁷ But even that combination of 'consumers' panic' and political embargo led to recession, restricted oil supply, unemployment etc. The consequences were not of economic and political nature but of social as well.

The conflict in Iraq, gas crisis in the relations between Russia and Western Europe are just some of the events which make this issue a top priority one for foreign affairs departments of many countries. For the USA it is a question of geo-political nature, for China an equation in their

---

to wake up our fellow citizens to motivate them to say no to nuclear energy.' Young generation, in the first place, is pleading for an upturn in nuclear policy. Even 71% of German students are for definite abandonment of nuclear energy. The politicians who support the use of nuclear energy claim that the profit from nuclear power will be invested in the safety of German citizens. But Renate Kinast from The Green Party warns us: 'Today, already discarded nukes make a profit of one million dollars a day. These guys don't invest any money of that sum. Why should we believe them in the future?'

⁷ Leonardo Magueri, *The Age of Oil, The Mythology, History and Future of the World's Most Controversial Resource*, Praeger Publishers, Westport, 2006, p 261

economic growth rate, for Russia a foreign trade support while for Europeans it is a problem before all because of their dependence on imported natural gas.

The resources of energy raw materials are limited and cannot be renewed and the demand is always higher and higher because the functioning of modern economies is unimaginable without them. Trading with energy raw materials is the issue of public importance which requires engagement of state politics. In other words it is a political issue and the consequence of that is that the relationships are not determined by the logic of economy but by political reasons and foreign policy interests of buyers and consumers. These are the reasons for decreased predictability and for higher uncertainty and distrust with those present in the chain of energy dependence. Besides, the resources and their exploitation are not evenly distributed. The greatest consumers of natural gas are the countries of the European Union and their main supplier is Russian Federation which controls a third of the world's natural gas reserves. The USA and 'Asian tigers' have the highest demand for oil and the main exporters of oil are the countries of the Near East. The imbalance in offer and demand for energy has led to a state of dependence in energy distribution in relation between the producers and consumers. Therefore, for a long time, energy trading hasn't only been an economic but also a political issue.

4. Oil and democracy are not compatible

The first oil-drilling rig or 'oil-well' was dug in Pennsylvania in 1859. When heavy black mud was found in 1870 it didn't have any market value in Europe. It didn't have its application because no one knew what it can be used for. The same year John E. Rockefeller established 'Standard Oil Co.' in the USA in order to cover the market of oil candles and 'medicaments'. In 1882, heavy black mud, called petroleum already served as a substitute for whale oil which was used to light up homes in Britain as well as for candle production which was invented in Berlin by a German candle manufacturer Stohwasser.⁸ A social value in use was recognized. At the same time when Rockefeller was selling medicaments made out of petroleum, merchant ships at The Caspian Sea were using heavy oil fuel which they called 'crude oil'. The same year when petroleum was used in Europe for candle production, British Navy captain Fisher, later Lord Admiral, tried in his public appeal to persuade the

---

⁸ Engdahl William F 'The Age of War, Anglo-American Oil Policy and the New World Order, 2nd edited edition, AGM Zagreb, 2004, p 53

government of his country to introduce oil powered engines instead of coal powered ones if they want to retain their strategic advantage at sea. Three years later, a German engineer Gottlieb Daimler constructed the first oil powered car engine. The circle was closed. Oil finally got its civilian value in use.

When we talk about oil today it's not just in the context of establishing and maintaining of industrial production but also in the context of maintaining social peace and stable national states as well as lasting regional associations. It is quite true that steady production of energy contributes not only to economic stability and energy independence of national states but contributes to maintaining social peace as well. There isn't a country or a nation which would be willing to forsake energy production or benefits which energy can enable in favour of ecological balance. In terms of globalised industry and world's economy tendencies, especially trading, constant and steady production of energy is a matter of prestige. Economies which are in expansive development, like Chinese for example have increased needs for enlarged production of energy in order to maintain and enlarge their productivity.

In their study of perspectives in the next 30 years French Ministry of Defence has pointed out that the next period of development will lead to the increased consumption of oil but also to its replacement by other types of energy fuels like natural gas and nuclear energy. These changes which will be marked by the domination of nuclear energy are not to be expected before 2050.⁹ These radical anti-ecological changes in the way of choosing energy for the future are the result, before all, of the weakening of social influence of ecological movements, in the first place anti-nuclear movements, but they are also the result of the tendencies to weaken the political influence of once eco-social and anti-nuclear and today eco-liberal green parties.

But if we reconsider these forms of alternative energy it is noticeable that they can be available only to economically developed countries. The application of bio-fuel is practically impossible in African countries where there isn't enough farming land and limited production of bio-fuel in developed countries will be practically reserved for narrow national boundaries. The technology of bio-fuel production will be at the same time out of reach in undeveloped countries and those countries will be treated as a resource base of 'western' industrial civilization. Classical neo-colonialism which was replaced by technical and technological

---

⁹ Prospective a 30 ans, Republique Francaise, Ministre de la Defense, Aout 2004

colonialism at the end of the last and at the beginning of this century has acquired a new character: energy neo-colonialism. We should have in mind that 'western' industrial civilization will depend more and more on natural resources and energy fuels from developing and undeveloped countries.¹⁰ A recent initiative by Madeleine Albright to proclaim natural resources as planet's common natural wealth and that those should be governed by some hastily created international body shows the real logic and interest of energetic neo-colonialism. These are expressed in the following political matrix: 'As far as we do not have our own resources and energy because we have drenched them out sooner than we expected creating consumer and prodigal society, which is politically stable but asleep, and you undeveloped have the resources but you do not have the capacity to industrialise your society, it is moral (from the point of view of neo-liberal capitalism) to give us all your natural resources to govern them under the mask of general care for the future of our civilization.' As the issue of energy is one of the main factors which affect social and political security of a system, it becomes clear what Albright had in mind. Luckily, poverty does not imply political insanity of undeveloped and developing countries.

In the same way the issue of raw materials and energy is acquiring not only scientific and economic but political dimension as well. It has been present in creating 'petro-tyrannies', that is dictatorial and military regimes which have based their real power on two elements: strong bonds with the USA and of course, production of oil. Strong bonds that the USA maintained or still maintains today with some of the ex-petro tyrannical systems enable the USA an easy and a cheap access to natural gas and oil resources. American companies had the advantage in getting concessions for exploitation of oil and gas and for researching deposits. The USA, in return, gave these 'petro-tyrannies' attractive military and political support. On the other hand, reduced production and consumption of oil would open the door for new alternative energy sources, and that would mean that the USA would stop co-operating with some of the long-term 'petro-tyrannical' allies and as consequence, political elimination of American oil lobby the so-called 'petro-mafia'. The USA are, today,

---

¹⁰'One of the priority goals of the USA, which is legitimate because it is in accordance with their interests, is the control of energy which is a key to development. Double control: on one hand through enabling supply to America which saves its own reserves and on the other through preventing other competitors to access black gold and natural gas. All in all, controlling energy production is in question and it is a powerful instrument of coercion.' (Pierre Marie Galoas, *The Strategy in the Balkans*, 'Smisao' no 1, Belgrade, 1997, p. 48.

faced with the consequences of ‘petro-tyrannical economic politics’. There aren’t any ‘petro-tyrannical regimes’ in the world today. On one hand, the USA are in friendly relationships with some of ex-‘petro-tyrannical’ regimes and those close relationships are the result of military and economic collaboration while with others, their former so-called energy satellites, the USA have extremely complicated political relationships which are very often on a brink of a conflict. Besides, there are tyrannies whose political context, ideology and methods of ruling and governing had been established before their huge resources of oil and gas were found. These are not in South America anymore, but in The Near East. American policy of energy security is, as it was in the case of Latin-American ‘petro-tyrannies’ complex but at the same time successful in short-term periods. While the war against terrorism lasts whose secondary, if not even primary, goal is the war against Islamic fundamentalists – and in fact it is a ‘war for oil’ and for American energy independence¹¹ – it happens at the same time that the USA regard politically or religiously moderate, but still deeply totalitarian regimes in the Near East as their friends. That may look like political hypocrisy of the USA foreign policy but in any case it would be a luxury for the USA to have bad economic or political relations with Saudi Arabia which is the third biggest supplier of oil market in the USA. That military, economic and political balancing of the USA choosing between democracy and oil shows American preference for oil and not for real democracy in the Near East. Another positive experience, gained in Latin America. While ethanol is steadily imported from Brazil, oil and gas are coming from Kuwait, Saudi Arabia and these days from Iraq. The fact that the USA ignore for the sake of energy stability is that in these countries the basic element of Western civilization’s foundations does not exist – human rights. But oil exists and that is perfectly enough to make their energy trading partner respectable and close political partner. On the other hand, the experience of creating ‘petro-tyrannies’ in South America and policy of friendship with Islam have helped the USA to try similar method in the Caspian region.

Increased military presence at the borders of the Caspian region during the ‘war against terrorism’ enabled the USA to take part in the competition for control over the resources in this region at the same time propounding the questions on the intentions of American foreign policy in this part of the world. President Bush’s administration especially pointed

---

¹¹Robert Zubrin, *Energy Victory, Winning the War on Terror by Breaking Free of Oil*, Prometheus Books, Amherst, 2007, p. 5.

out two cumulative goals of their foreign policy in central Asia: the first being the restriction of Chinese geo-political rise in the region and second, expending of their own influence in Russian 'backyard'. With that intention the USA explicitly supported political changes in Kirgizstan in 2004 and on the other hand they continued to act in favour of Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline construction. Henry A. Kissinger has said: 'Control oil and you control nations, control food and you control the people'. This has always proved successful in practice. However, American approach in the Caspian region provokes reactions from Russia, China and Iran as well as from other countries in the Caspian area. The answer to American influence expansion in the region acquires the form of stronger regional co-operation between Russia and China and other countries on political, economic and safety level. Moreover, strong engagement of American governmental and non-governmental subjects (transnational oil companies) in the field of energetics results in closer co-operation of some countries from the Caspian area with Russia and China but at the same time it enables a closer Russian and Chinese co-operation, which is a kind of energetic alliance that should not be ignored.

Two things are closely related in connection with that and these should be considered. The first is the rebellion of Venezuelan president Hugo Chavez against 'petro-tyrannical' and exploitative status of American oil companies which exploited oil in Venezuela and the second, the concentration and accumulation of oil and gas capital which is strictly the state property as it is the case in Russia, with a goal to control the sources of oil and gas and their distribution. Chavez's political radicalism is a result of the fact that the American oil companies, firmly positioned in Venezuela at the time when that country was a 'petro-tyranny' were paying low taxes on the exploitation of natural resources which led to overall poverty, famine, increased death rate and illiteracy of the people of Venezuela. Chavez's left-winged 'petro-populism' is efficient and has a great political attention. In 2006 Petroleos de Venezuela provided fuel at affordable prices for about 50,000 of financially insecure Americans. That confirmed Hugo Chavez's claims that his regime is not in war against American people but against American 'imperialistic' regime. Venezuelan oil is used to help regimes that are friendly to Chavez to stay in power as it is the case with left-winged regimes in Cuba, Nicaragua and Ecuador. This year's Chavez's European tour in September proved the assessments that Venezuelan oil will soon be found on European market. Namely, Venezuelan state oil company (Petroleos de Venezuela) has signed a contract with five Russian oil companies (Rosneft Oil Co.,

Lukoil OAO, Gazprom OAO, TNK-BP and Surgutneftegaz) on exploitation and research of oil wells. It is expected that the joint company will produce between 400 and 500 thousand barrels of oil a day. Besides, Venezuela gained a huge capital inflow needed for establishing of a sustainable education system and a system of health care by nationalisation of oil resources. The money from oil serves well to equip and improve the army in case of potential, either direct or orchestrated aggression by the USA. Another result of Chavez's meeting with Russian president Medvedev is that Venezuela is going to buy short range rocket systems from Russia in order to match American military presence in Columbia, on Aruba Island and in Netherlands Antilles. Today, Venezuela has over 300 billion tons of oil reserves which is an enormous amount compared to American reserves of 20 billion tons.

Russian oil industry has gone the way from nationalisation to privatisation and vice versa. Through purchase of Sibneft a Russian billionaire Roman Abramovich's privately owned oil company and before through the nationalisation of the oil company Jukos owned by another billionaire, Mihael Hodorowski, Russian oil sector became almost completely nationalised. The state became the owner of the whole of Russian oil potential that had before been owned by criminally suspicious tycoons. Now the state has the opportunity to control the export of oil and natural gas, considering these two energy raw materials as a strategic issue in international trading negotiations. The Energy Charter which was at one time signed by Russia and the EU comprised five important issues: the protection and improvement of the investments into energy sector, free trade with materials, products and equipment in accordance with the regulations of the World Trade Organisation, free transportation through the pipelines and pipeline networks, preservation of energy, decrease of the negative influence on the environment and the increase of energy efficiency as well as an efficient solving of litigations between states and investors. Russian Federation signed that document at that time because it was in a difficult economic situation after unsuccessful reforms from the beginning of the 90's. When the Chart on Energy was signed in 1994, 'bleak' Tuesday happened on Russian interbank market. The rouble fell 27% in one day. That year the average price of oil was about 17\$. Russia could neither chose nor lay down conditions practically till the end of that decade. In 2006 with an average price of oil of a little bit more than 66\$, the economic growth rate in Russia was 6.9%, direct foreign investments during the first three quarters reached 2.5 per cent of GNP and 'gold reserves' reached the sum of 299 billion dollars. The specifications of the

Chart did not suit strengthened Russia because according to them Russia had to enable foreign investors a free access to its resources of oil and gas and to the whole export pipeline network. Also, it was not acceptable anymore to let Europe use oil and gas pipelines which ran across Russian territory for direct purchase from other Caspian producers. That would mean that Russia was not able to materialise the advantages of its geographical position and re-export those energy raw materials. Hardly would anyone accept that just for the sake of energy security which is in the first place based on solidarity and protection of the consumers. The biggest advantage from such energy security would be taken by huge supranational corporations established on dated, mainly colonial oil-wealth which did not take care, at least in the past, about any solidarity. Because of that the then- president of Russian Federation Vladimir Putin insisted on redefining the notion of energy security in the sense of greater security for the producers in terms of steady and reliable demand. Russia reasonably believed that some relevant parts of that document are harmful for its basic interests and that their realisation could directly endanger Russia's energy potential development as well as its economic and state sovereignty. As rare examples of successful and mutually profitable co-operation Putin cited a long-term contract between Gazprom and French government, valid until 2030, and Italian government, valid until 2035. Insisting on a new and more sensible approach, Putin described the existing system as 'an energetic egoism' which is of use to 'a small group of the most developed' while energy resources are only available to Anglo-American corporations and they are under their control. He suggested changing of the existing model of liberal, open oil market for a network of long-term agreements and mutual investments that would actively involve other oil producers and developing countries. His suggestion was received coldly and reservedly. Therefore some world leaders, as well as some philosophers, often compare the rising energy superpower (Russia today) and ex-nuclear superpower (the USSR). Such comparisons present an introduction to a new convolution of safety dilemma – who can deprive who from the access to the resources which are necessary for survival and functioning – and this situation compels all those involved to search for new models of energy security. The reaction of the EU on restrictions in delivery of Russian gas at the beginning of 2009 testifies on the consequences of the politicisation of this problem. Russia was accused of using its energy dominance as a means of threatening other countries in order to fulfil its foreign policy ambitions. Although Russia explained these moves

exclusively in terms of economic reasons the countries affected by these measures assessed them as an instrument of achieving not only economic but political goals as well. The restrictions did not only affect Russian neighbouring countries but the countries of the EU as well and they felt most directly the consequences of the fact that the whole Union is dependent on Russian gas. If the supply of energy was considered to be just economic and technological and not political, ecological and safety problem it could be the beginning of a new energy dilemma and a new political challenge in international relationships.

5. Instead of a conclusion – The world after oil

As far as the question on oil and energy is not whether natural resources of oil will be depleted, but when it will happen, the question on whether we can imagine the world after reaching the ‘oil-peak’ comes up. The worst possible scenario is a permanent global recession. The lack of oil will in that case, when economy and industry come to a standstill, have as the next consequence the instigation of military operations by the world powers which will, first through military threats, then by extortion and finally through direct military actions, start a violent search for oil. Many experts are worried that the industry, transport, agriculture and communication will simply come to a halt because of the lack of oil. As a result that could lead to a desperate fight for resources, city against city, region against region, country against country and nation against nation.

Average citizens of the world do not feel and do not express anxiety because they are calmed down by their political leaders’ claims that technology will find the way out of the energy crisis, that there will be a transformation in technologies and that the future of the world will be as good as the past was. However, the challenge of energy survival is perhaps too big. Crossing from fossil fuels to ecologically acceptable and sustainable ones is literally at its beginning. Anyway, solar energy and wind energy, besides producing negligible small amount of power, produce only electric power which is in fact needed for certain branches of industry and for households, but it is still not used for mass transport and vehicles. You can travel from Belgrade to Munich by an electrically powered train but you cannot do the same and by the same form of transport if you want to travel from Munich to New York. Secondly, besides satisfying certain needs in energy oil has its secondary use as a source of petrochemicals which are basic components in many everyday products like asphalt, plastic, tyres, polyester, cosmetic and pharmaceu-

tical products. Technology whose role has been exaggerated with equal zest, at the same time directs us to use alternative sources of energy and to maximize the exploitation of current oil resources, which again, only accelerates the process of depletion.

In any case, the future generations will have to theoretically redefine and practically apply in entirety our today's concept of the quality of life. Those changes should comprise not only the changes in search for new resources and change of existing technologies, but as well, the change of a traditional anti-ecological behaviour. These changes the, could possibly lead to the biggest change – the change in the belief that capitalism is a lasting and the only possible political system in which people can live.

д-р Искра Аќимовска Малетиќ
Доцент на Факултетот за безбедност – Скопје
Email: iskra.maletic@gmail.com

ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА И ИНСПЕКЦИСКИ НАДЗОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Резиме

Република Македонија има ратификувано голем број меѓународни акти и документи и има донесено обемна законска регулатива која во најголем дел го регулира прашањето на заштитата на животната средина и нејзиното хармонизирање со правото на Европската унија. Сепак, се поставува прашањето во колкава мера истата доследно се применува. Во тој контекст, во трудот се анализира инспекцискиот надзор во областа на заштитата на животната средина, како значаен и неопходен дел од механизмот на управување и контрола на државната управа.

Клучни зборови: *заштита на животна средина, инспекциски надзор, контрола, државна управа, Република Македонија*

ВОВЕД

Имајќи го предвид нарушувањето на квалитетот на животната средина, во поново време се наметнува потребата таа да се доведе во таква состојба што нема да го нарушува функционирањето на животот и здравјето на луѓето и истата да се заштити преку преземање на системски мерки од страна на државните органи во правниот систем на државите. Во таа смисла се истакнува значењето на инспекцискиот надзор кој претставува еден вид на управен надзор, кој се остварува со непосреден увид во соодветни правни и фактички ситуации. Целта на инспекцискиот надзор е контрола на примената на законот од страна на граѓаните и правните лица и контрола на примената на законите од страна на самите органи на управата.¹ Согласно законската регулатива постојат повеќе видови инспекции², а една од нив е инспекцијата која се врши во областа на заштитата на животната средина. Се истакнува дека вршењето на инспекцискиот

---

¹ Stevan Lilić, Predrag Dimitrijević, Milan Marković, Upravno pravo, Beograd, 2006, str. 363

² На пример санитарна, пазарна, трудова, земјоделска, ветеринарна, градежна, рударска, сообраќајна инспекцијаи други. Види повеќе: Наум Гризо, Симеон Гелевски, Борче Давитковски, Ана Павловска-Данева, Административно право, Скопје, 2008, стр. 365, 366

надзор во областа на заштитата на животната средина има, пред сè, превентивен карактер, што значи дека треба да ги спречи штетните дејствија врз животната средина кои би можеле да произлезат од неконтролираниот технолошки развој.³ Во таа смисла, во законските акти се предвидува, меѓу другите, и начелото на превенција, како и преземање на мерки кои предвидуваат забрана за вршење на одредени активности кои можат да придонесат за загадување на животната средина.

ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Постојат повеќе мислења за тоа што се подразбира под животна средина. Така, под животна средина може да се подразбере вода, воздух, земја, нивниот меѓусебен однос, како и односот меѓу нив и секое суштество.⁴ Но, постои и мислење според кое под животна средина се подразбира и целокупната биосфера, па и околниот космички простор, подразбирајќи и културни чинители.⁵ Согласно Единствениот европски акт од 1987 година, под поимот животна средина се подразбира, покрај природната средина на човекот, и целата социо-економска средина.⁶

Не е спорно подоцнежното признавање на правото на здрава животна средина за основно право на човекот, за што зборува и фактот дека се вбројува во т.н. трета генерација на човекови права, покрај правото на мир, правото на развој и други права, кои влегуваат во групата на солидарносни права⁷. Имено, се поставувало

---

³ Dejan Milenković, Zbirka propisa iz oblasti zaštite životne sredine, Beograd, 2006, сп.: Stevan Lilić, Ekološka inspekcija u zakonodavstvu Srbije i EU, Pedeset godina Evropske unije, Institut za uporedno pravo, Vlada Srbije, Kancelarija za pridruživanje EU, Beograd, 2007, стр. 278

⁴ Kiss and Shelton: Manual of European Environment Law, Cambridge, 1994, p. 4, сп.: Slavoljub Popović, O problemima zaštite životne sredine – sa osvrtom na SCG, Pravni život, Časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 9-2004, стр. 385

⁵ Vuksanović, Značaj određivanja pojma Čovekove okoline, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, br. 1-1998, стр. 84'92, сп.: Slavoljub Popović, O problemima zaštite životne sredine – sa osvrtom na SCG, Pravni život, Časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 9-2004, стр. 385

⁶ Slavoljub Popović, O problemima zaštite životne sredine – sa osvrtom na SCG, Pravni život, Časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 9-2004, стр. 386

⁷ Љубомир Данаилов Фрчкоски, Меѓународно право за правата на човекот, Скопје, 2005, стр. 45

прашањето дали правото на здрава животна средина е право во вистинска смисла, дали е потребно негово правно уредување, каква е неговата правна природа и сл.⁸ Се истакнува мислењето на Anthony H. Birch според кој правото може да постои без никаква активност од лицето кое го има тоа право, односно некој може да има некое право, без притоа да знае дека го има.⁹

Поаѓајќи од општо прифатеното сфаќање дека правото на здрава животна средина е право на секое човечко суштество, треба да се истакне дека, за да можат да се уживаат сите други права од првата и втората генерација, односно политичките, економските, социјалните и културните права, првенствено треба да се обезбедат услови за уживање на правото на здрава животна средина.

Кога станува збор за меѓународната правна рамка која го регулира правото на здрава животна средина, треба да се истакне релативно малиот бројот на меѓународни договори во областа на животната средина кои експлицитно го имаат за цел правото на човекот на здрава животна средина. Во таа смисла, заклучоци за врската меѓу целите и активностите во областа на животната средина со правото на човекот на здрава животна средина се извлекуваат посредно, и тоа најчесто низ врската со здравјето. Примери за тоа се Виенската конвенција за заштита на озонскиот слој, Конвенцијата за климатските промени, Стокхолмската конвенција за долготрајни органски загадувачи, Базелската конвенција за контрола на прекуграничното движење на опасен отпад и негово одложување, и др. Меѓународните акти кои ги уредуваат човековите права и експлицитно го формулираат правото на здрава животна средина се Африканската повелба за човековите права и правата на народите и Протоколот на Американската конвенција за правата на човекот. И секако, постои можност смислата на ова право да се извлекува од другите права во поширок контекст кој се применува и во рамките на функционирањето на Европскиот суд за човековите права. Сепак, правата на идните генерации се споменуваат како рамка за политика на животната средина веќе од Стокхолмската декларација од 1972 година.¹⁰

---

⁸ Рената Тренеска, Право на здрава животна средина, Реформи, јули-август, 1998, стр. 33

⁹ Тренеска-Дескоска Рената, Конституционализмот и човековите права, Правен факултет “Јустинијан Први”, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје, 2006, стр. 55

¹⁰ Dragoljub Todić, Pravo životne sredine i humana budućnost, Pravni život, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 9-2006, стр. 599

Покрај предвидувањето на здрава животна средина за основно право на човекот, во меѓународните акти понатаму истото се уредува во националната регулатива на државите, прво преку нормирање во уставните текстови, а понатаму разработувајќи го во законската и подзаконска регулатива.

Во Република Македонија, како темелна вредност на уставниот поредок утврдена со Уставот на Република Македонија¹¹ е уредувањето и хуманизацијата на просторот и заштитата и унапредувањето на животната средина на природата. При тоа се предвидува право на секој човек на здрава животна средина и обврската на секој да ја унапредува и штити животната средина и природата. Согласно уставните одредби за почитување на општо прифатените норми на меѓународното право, Република Македонија има ратификувано бројни меѓународни документи и акти¹², а во законската и

---

¹¹ Устав на Република Македонија (Службен весник на Република Македонија бр. 52/91, 1/92, 31/98, 91/01, 84/03), чл. 8, ст. 1, алинеја 10

¹² Конвенција за оценка на прекуграничните влијанија врз животната средина (Еспо, 1991), Конвенција за биолошка разновидност (Рио), Конвенција за заштита на водните живеалишта со меѓународно значење за заштита на водните птици (Рамсар), Конвенција за заштита на миграторни видови диви животни (Бон), Конвенција за заштита на дивиот растителен и животински свет и природните живеалишта во Европа (Берн), Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство, Конвенција за пристап до информации, учество на јавноста во одлучувањето и пристап до правдата за прашањата поврзани со животната средина (Архус), Виенска Конвенција за заштита на озонскиот слој (Виена, март 1985), Монреалски Протокол во врска со супстанциите кои го осиромашуваат озонскиот слој (Монреал, септември 1987), Дополнување кон Монреалскиот Протокол, Базелска Конвенција во врска со контролата врз прекуграничните загадувачи со опасен отпад и неговото депонирање, Рамковна Конвенција на Обединетите Нации за климатски промени (Њујорк, 1992), Конвенција за меѓународна трговија за загроени диви животински и растителни видови (Вашингтон), Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот (Женева, ноември 1979), Конвенција на ООН за борба против опустинување во земјите што се соочуваат со сериозни суши или со опустинување, особено во Африка 1984, Протокол за долгорочно финансирање на Програмата за соработка за мониторинг и евалуација на далекусежниот пренос на загадувачите на воздухот во Европа (ЕМЕП) (Женева, 1984), Протокол за редукција на емисиите на сулфурот или нивните прекугранични флуксиви за најмалку 30 проценти (Хелсинки, 1985), Протокол за контрола на азотните оксиди или нивните прекугранични флуксиви (Софија, октомври 1988), Протокол за контрола на емисиите на испарливи органски соединенија или нивните прекугранични флуксиви (Женева, 1991), Протокол за понатамошна редукција на емисиите на сулфурот (Осло, 1994), Протокол за ацидификација, еутрофикација и приземен (тропосферски) озон (Гетеборг, 1999), Конвенција за заштита и користење на прекуграничните водотеци и меѓународни езера (Хелсинки, 1992), Ротердамска

подзаконската регулатива¹³ настојува да ги имплементира меѓународните стандарди во областа на заштитата на животната средина. Поаѓајќи од тоа дека мерките и активностите на заштита на животната средина се од јавен интерес, Законот за животната средина¹⁴ ги уредува правата и должностите на Република Македонија, на општините, на градот Скопје и на општините на градот Скопје, како и правата и должностите на правните и на физичките лица во обезбедувањето услови за заштита и за унапредување на животната средина заради остварување на правото на граѓаните на здрава животна средина. Со цел остварување на заштитата и унапредување на квалитетот и состојбата на медиумите на животната средина почвата, водата и воздухот во областите на животната средина, на биолошката разновидност и другите природни богатства, како и на заштитата на озонската обвивка и заштита од негативното влијание на човекот врз климатскиот систем. Покрај одредбите на овој закон се применуваат и одредбите на законите за одделни медиуми и области на животната средина. Согласно законската регулатива, под заштита и унапредување на животната средина се подразбира систем на мерки и активности (општествени, политички, социјални, економски, технички, образовни и други) со кои се обезбедува поддршка и создавање на услови за заштита од загадување, деградација и влијание врз медиумите и одделните области на животната средина (заштита од осиромашување на озонската обвивка, спречување на штетна бучава и вибрации, заштита од јонизиращко и нејонизиращко зрачење, заштита од непријатната миризба и користење и депонирање на отпадот, како и друг вид на заштита на животната средина. Со цел

Конвенција за претходна информираност во меѓународниот промет на опасни хемикалии и пестициди (Ротердам,1998), Европска конвенција за заштита на рбетници кои се користат за експериментални и други научни цели, Европска комисија за заштита на домашните миленици (Стразбур), Види повеќе на: www.moepp.gov.mk

¹³ Закон за животната средина, Закон за заштита од бучава во животната средина, Закон за заштита на природата, Закон за управување со отпад, Закон за квалитет на амбиентниот воздух, Закон за генетски модифицирани организми, Закон за водите, Уредба за учество на јавноста во текот на изработката на прописи и други акти, како и планови и програми од областа на животната средина (Службен весник на РМ бр. 147/2008), Правилник за начинот и постапката на обезбедување пристап до информациите во врска со животната средина (Службен весник на РМ бр. 93/2007), Правилник за содржината, формата и начинот на донесување на планот за вршење инспекциски надзор (Службен весник на РМ бр. 128/2007) и други.

¹⁴ Закон за животна средина (Службен весник на РМ бр. 53/05, 81/05, 24/07, 159/08, 83/09, 2010)

усогласување на одредбите на Законот за животната средина со меѓународната регулатива¹⁵ од оваа област, истиот ги предвидува начелото на висок степен на заштита, начелото на интегрираност, начелото на одржлив развој¹⁶, начелото дека загадувачот плаќа, корисникот плаќа, начелото на претпазливост, начелото на превенција, начелото на почисто производство, начелото на меѓународна соработка, начелото на учество на јавноста и пристап до информации и начелото на подигање на јавната свест за значењето на заштитата на животната средина.

ИНСПЕКЦИСКИ НАДЗОР ВО ОБЛАСТА НА ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Согласно чл. 95 од Уставот на Република Македонија, работата на државната управа ја вршат министерствата и други органи и организации утврдени со закон. Согласно Законот за организација и работа на органите на државната управа, органите на државната управа, како дел од извршната власт, се основаат во областите и подрачјата кои се од значење за вршење на функциите на државата и за ефикасно остварување на правата и должностите на граѓаните и правните лица. При тоа тие можат да се основаат како министерства, други органи на државната управа и управни организации. Овој закон го предвидува инспекцискиот надзор како надзор над

---

¹⁵ Како принципи на заштита на животната средина се истакнуваат принципот на одржлив развој, меѓузависната интеграција, принципот на правичност, принципот на одговорност за прекугранична штета, принципот на транспарентност, принципот на јавно учество и пристап до информации, принципот на соработка и заедничка но диференцирана одговорност, принципот на превенција, принципот на претпазливост, принципот на плаќање на загадувачот, принципот на добро управување, сп.: Training Manual on International Environmental Law, United Nations Environment Programme

¹⁶ Кога станува збор за принципот на одржлив развој, согласно принципот 3 од Рио декларацијата, под одржлив развој се подразбира развој со кој се задоволуваат потребите на денешните генерации без нарушувања на таквите можности за идните генерации. Дефиницијата за одржлив развој дадена во извештајот на Светската комисија за животна средина и развој од 1987 година (т.н. Брутландска комисија) опфаќа многу пошироки прашања како што се преиспитување на растот и промената во квалитетот, достигнување на суштински потреби за работа, храна, енергија, вода и санитарии, обезбедување одржливо ниво на популација, сочувување и јакнење на ресурсите, технолошка преориентација и управување со ризик и инкорпорирање на прашањата за животната средина и економија во процесот на донесување на одлуките и др. Сп.: Dragoljub Todić, Pravo životne sredine i humana budućnost, Pravni život, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 9-2006, стр. 599

спроведувањето и примената на законите и другите прописи од страна на државните органи, јавните претпријатија, трговските друштва, установите, физичките и правните лица.

Законот за животната средина, како општ пропис кој ја регулира заштитата на животната средина, посебно го регулира инспекцискиот надзор. Согласно законската регулатива, надзор над примената на Законот за животната средина и прописите донесени врз основа на него врши органот на државната управа надлежен за работите од областа на животната средина. При тоа инспекцискиот надзор над примената на Законот за животната средина и прописите донесени врз основа на него го врши Државниот инспекторат за животна средина¹⁷, кој е орган во состав на Министерството за животна средина и просторно планирање. Државниот инспекторат го врши инспекцискиот надзор преку државните инспектори за животна средина и државните инспектори за заштита на природата. Доколку станува збор за работи утврдени со Законот за животната средина, а од надлежност на општината, на градот Скопје и на општините во градот Скопје, инспекциски надзор вршат овластените инспектори за животна средина на општината, овластени инспектори за животна средина на градот Скопје и овластени инспектори за животна средина на општините на градот Скопје. Во врска со примената на Законот за животната средина во делот на прометот со производи, полупроизводи, суровини, хемиски супстанции и пакувања и означувањето на производите и пакувањата со информации за влијанието врз животната средина, инспекцискиот надзор го врши Државниот пазарен инспекторат, Државниот санитарен и здравствен инспекторат, Фитосанитарната управа и Државниот инспекторат за земјоделство. Доколку станува збор за примена на Законот во делот на прометот со производи, полупроизводи и суровини наменети за човекова употреба за исхрана и пиење и нивните пакувања и означување со информации за влијанието врз животната средина, инспекцискиот надзор го врши Дирекцијата за храна преку инспекторите за храна.

Инспекцискиот надзор над правните и физичките лица кои вршат активност која има или е веројатно дека има влијание врз животната средина се врши редовно и по добиена пријава или сознание

---

¹⁷ Со Државниот инспекторат за животна средина и просторно планирање раково-ди директор. Во рамки на Инспекторатот функционира Одделение за инспекциски надзор, во рамките на кое има државни инспектори за животна средина и државни инспектори за заштита на природата и Одделение за координација на работата на инспекторатот.

од страна на други државни органи, организации, институции, правни и физички лица, како и од средствата за јавно информирање. Во таа смисла, државниот инспектор е овластен да врши инспекциски надзор над правни и физички лица во секое време и на лице место, без претходна најава, во деловните простории, инсталациите и објектите.¹⁸

При вршење на инспекцискиот надзор законската регулатива дава широка можност за преземање активности за спречување на загадувањето на животната средина и што побрзо отстранување на последиците од истото. Во таа смисла е предвидено државните инспектори и овластените инспектори да можат да донесат решение со кое ќе определат мерки за отстранување на причините за настанување на загадување на животната средина и ќе наредат да се отстранат штетните последици што настанале со загадувањето.¹⁹ При вршењето на инспекцискиот надзор на државните и овластените инспектори е предвидено да им се овозможи право на пристап онаму каде што сметаат дека е неопходно, и тоа во секое време, во простори и деловни простории во јавна и приватна сопственост, локации и транспортни средства, при што можат непречено да ја разгледуваат целокупната потребна документација на правното, односно физичкото лице. Доколку се работи за станбени простории, потребно е да се обезбеди судски налог за вршење на истиот. Кога на инспекторите им е попречено вршењето на инспекцискиот надзор тие имаат право да побараат помош од овластени лица на органот надлежен за вршење на работите од областа на внатрешните работи.

Согласно Законот за животна средина, против решението на државниот и овластениот инспектор со кое се определува управна мерка може да се изјави жалба до министерот кој раководи со органот на државната управа надлежен за работите од областа на животната средина во рок од осум дена од денот на приемот на решението. Значајно е дека жалбата не го одлага извршувањето на решението, доколку со одлагањето би настанала опасност за загрозување на животната средина и животот и здравјето на луѓето.²⁰

Кога станува збор за вршењето на инспекциски надзор, треба да се потенцира дека се предвидени обврски на правните и физички-

---

¹⁸ Закон за животна средина (Службен весник на РМ бр. 53/05, 81/05, 24/07, 159/08, 83/09, 2010), чл. 208

¹⁹ Закон за животна средина (Службен весник на РМ бр. 53/05, 81/05, 24/07, 159/08, 83/09, 2010), чл. 203

²⁰ Ibid, чл. 208, ст. 12 и 13

те лица во смисла на нивно легитимирање, давање на личните податоци и сите потребни информации и документи неопходни за спроведување на инспекцискиот надзор. Понатаму, тие се должни да им овозможат на инспекторите право на пристап и увид во просториите на правното и физичкото лице, како и да дадат изјави во врска со фактите и настаните поврзани со надзорот. Тие имаат обврска да овозможат да се извршат мерења, земање примероци, спроведување забележувања и собирање докази и документи неопходни за инспекцискиот надзор.²¹

Државниот инспекторат за животна средина од 2006 година е полноправна членка на мрежата на инспекторати за животна средина на ЕУ наречена IMPEL²². Исто така Инспекторатот е вклучен во работата на мрежата формирана за јакнење на капацитетите на инспекциите како што е ECENA.²³

Во рамки на Министерството за животна средина е Управата за животна средина која врши стручни работи од областа на заштитата и унапредувањето на животната средина и природата. Нејзина главна цел е да воспостави ефикасен и интегриран систем на заштита на животната средина во Република Македонија, систем кој ќе го подобри квалитетот на животната средина и ќе придонесе кон заложбите на Владата за постигнување одржлив развој. Службата за животна средина ги врши стручните работи и стручен надзор над заштитените делови и објекти на природата, над изворите за загадување на земјиштето, водите и воздухот, предлага стручно техничко-технолошки решенија за намалување или спречување на загадувањето и деградацијата на животната средина и природата, изготвува стручна документација од доменот на заштитата и унапредувањето на животната средина и природата, врши мерење и следење на состојбите и промените во животната средина и природата.

За земјите кои настојуваат да станат членки на Европската унија и особено за земјите кандидати за членство во Европската уни-

---

²¹ Ibid, чл. 205-а

²² European union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law е мрежа на Европската унија за имплементација и спроведување на еколошкото право, која како меѓународна асоцијација на властите од областа на животната средина е составена од земјите членки на ЕУ, Хрватска, Македонија, Турција и Норвешка.

²³ Environmental Compliance and Enforcement Network for Accession (ECENA) – мрежа формирана за земјите кои се во процес на придружување кон Европската унија, а покрај Македонија членки се Србија, Албанија, БиХ, Хрватска, Црна Гора, Бугарија, Романија, Турција, а член е и Европската комисија.

ја, како што е Република Македонија, од исклучително значење е усогласување на регулативата во областа на заштитата на животната средина со онаа на Европската унија. Тоа значи прифаќање на усвоените европски вредности и стандарди во голем број области. Кога станува збор за заштитата на животната средина, треба да се истакне Препораката на Европскиот парламент и Советот на Европа за минималните критериуми за инспекција на заштитата на животната средина од 2001 година²⁴. Согласно препораката, инспекциски надзор во областа на заштитата на животната средина треба да се води со воведување на минимални критериуми во организацијата и водењето на инспекцискиот надзор, постапките кои следат (решенија, пријави и др.), како и начин на известување за работата на инспекцијата, со што ќе се подобри имплементацијата и ќе се зајакнат законите на Европската унија во земјите членки. Основни принципи кои ги предвидува Препораката се зачувување на инспекциската одговорност во земјите членки, зачувување на одредени национални структури во земјите членки и неукинување на прописите на другите инспекции. При тоа во Препораката под еколошка инспекција се подразбира активност која во себе вклучува проверка и промовирање на усогласеноста на работата на контролирани инсталации со условите од законите, директивите, дозволите; следење на влијанието (мониторинг) на контролирани инсталации на животната средина. Во врска со тоа Препораката разликува два вида инспекции, и тоа рутинска (редовна и планирана) еколошка инспекција која има за задача утврдување на целокупното влијание на животната средина, едукација и унапредување на знаењата на операторите и процена на постоечките согласности и вонредна инспекција која врши надзор по претставки, како резултат на незгоди, инциденти и др.

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Неспорно е значењето на заштитата на животната средина коешто му се дава на меѓународен план, пред сè во Европската унија. Во таа смисла Република Македонија, како земја кандидат за членство во ЕУ, се соочува со големи предизвици во заштитата и унапредувањето на животната средина, што ја наметнува потребата за подобрување на инспекцискиот надзор во оваа област. Во таа насока

---

²⁴ Recommendation of the European Parliament and the Council of 4 April 2001 providing for minimum criteria for environmental inspections in the Member States, 2001.331.EC (Official Journal of the European Communities L118.41 27.04.2001)

Република Македонија ги усвои првиот и вториот Национален акционен план за заштита на животната средина (НЕАП), усвои Стратешки план на Министерството за животна средина и просторно планирање за 2010-2010, донесе Национална програма за инвестиции во животната средина, Национален план за управување со отпадот (2009-2015) на Република Македонија и Национална стратегија за одржлив развој. Секако дека во насока на поефикасно спроведување на инспекцискиот надзор, меѓу другите и во областа на заштитата на животната средина, треба да придонесе и донесениот Закон за инспекциски надзор кој ќе почне да се применува од 1 јануари 2011 година, кој како реформски закон има за цел да ја кодификува материјата на инспекцискиот надзор воопшто, потоа наместо репресивната функција на инспекцијата да даде предност на превентивната функција и да обезбеди ефективна и ефикасна работа на инспекциските органи.

Iskra Achimovska, Maletich, PhD

***PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND
INSPECTION CONTROL IN REPUBLIC OF MACEDONIA***

Abstract

Republic of Macedonia ratified number of international instruments and documents and adopted extensive legal regulation that in great part regulate the issue for the protection of environment and the harmonization with EU law. Still the question that arises is how this regulation has been implemented? In that context, the paper analyses the inspection control in the field of protection of the environment, as an important and necessary part of the governing and controlling mechanism of the public administration. Additionally the paper analyses the place and the role of the inspection control as a type of administrative control, especially the inspection in the field of protection of the environment.

Key words: protection of the environment, inspection control, public administration, Republic of Macedonia

д-р Борис Мургоски

Вонреден професор на Факултет за безбедност - Скопје

Email: bmurgoski@fb.uklo.edu.mk

НЕКОИ СООБРАЌАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ И ЕКОЛОШКИ ПОСЛЕДИЦИ ПРИ ТРАНСПОРТОТ

Резиме

Сообраќајот со сето негово значење на основна функција, потреба, начин и стил на индивидуално живеење и општествено функционирање, е еден од современите предизвици на нашево време. Меѓутоа, од друга страна, истото така, неспорно е дека сообраќајот претставува типична социјална сфера на загрозувања, опасности и сообраќајни несреќи.

Во сообраќајот како легално дозволена дејност, се чини дека животот и здравјето на современиот човек најмногу се загрозени и дека луѓето повеќе страдаат одколку во сите други илегални (недозволен) дејности заедно. Затоа безбедноста во сообраќајот е во функција на заштита на правата на граѓаните, а посебно во функција на правото на живот, првото на слобода, правото на безбедност и правото на заштита на животната средина.

Во таа смисла, низ трудот, прво даваме осврт на основни прашања во врска со поимното одредување на безбедноста и и безбедноста на сообраќајот, а потоа се актуелизирани некои факти во врска со сообраќајно-безбедносната состојба (сообраќајните несреќи) во светот, и Република Македонија. Се прави обид да се дадат одредени предлози кон подобрување и унапредување на безбедноста на сообраќај.

Клучни зборови: *Безбедност, сообраќај, безбедност во сообраќајот, етиологија, сообраќајни деликти, сообраќајна незгода-несреќа, форензика, криминалистичка обработка.*

Вовед

Сообраќајот со сето негово значење на основна функција, потреба, начин и стил на индивидуално живеење и општествено функционирање, е еден од современите предизвици на нашево време. Феноменот на сообраќајот, далеку ги надминува рамките на стопанска гранка и претставува полигон на технички изуми, средство за задоволување на егзистенцијалните и културни потреби на човекот, и се манифестира како широка дифузија на техничките средства и енергија и партиципација на огромен број и разновидни учесници во него. Помеѓу нив се развиваат специфични, непостојани, подложни на брзи промени општествени односи во користењето на сообраќајните средства и објекти.

Меѓутоа, од другата страна на медалот, истото така, неспорно е дека сообраќајот претставува типична социјална сфера на загрозувања, опасности и сообраќајни несреќи. Таа се одликува со галопирачки раст, кој резултира со зголемување на бројот на учесниците, техничките средства и нивните можности, како и концентрација на масите на се потесен сообраќаен простор. При тоа, среќаваме се поиразен диспарат помеѓу развојот на науката и техниката и развојот на техничката свест, култура, знаења и оспособеност на сите лица што се на кој и да е начин вклучени во сообраќајните текови.

Нормалното одвивање на сообраќајот како основна дејност и општествена и лична потреба, представува канализирање на односите помеѓу учесниците во сообраќајот, што доведува до изградба на разни механизми на социјална контрола и корекција, како и до појава на обемна правна регулатива. Основната цел на сето тоа е елиминирање на можните опасности за луѓето и ангажираните материјални добра, односно сведување на степенот на опасноста на определени социјално подносливи рамки (т.н. дозволен ризик).

Под поимот безбедност, во *енциклопедиска смисла*, подразбираме отстранување на сите активности(чинења) и пропуштања (нечинења) кои ги загрозуваат или можат да бидат загрозени луѓето, редот, јавниот поредок, материјалните и духовните добра, објектите, определен простор или некоја друга вредност¹; во *најширока – социолошка смисла*, подразбираме динамичен склоп на односи и процеси во општеството со кои се осигурува непречено остварување на производната дејност на луѓето т.е. нивното создавање на материјални и општествени вредности или нивно непречено практично дејствување во произведувањето на тие вредности²; во *правна смисла*, подразбираме постоење на правен ред и поредок во државата со пропишани казниви дела (инкриминации), ефикасен систем за откривање, попречување и сузбивање на казниви дела и постоење на ефикасен судски систем за благовремено и правично пресудување.

Според Проф. Д-р Јордан Спасеки, поимот *безбедност* се употребува за со него да се објасни дека луѓето и другите вредности во општеството се безбедни како резултат на *функционирањето на еден цел систем во кој што се уредени вкупните односи со правни и морални норми* како и функционирањето на еден целосно интегрален безбедносен систем преку

---

¹ За поимите и значењето на безбедноста, види повеќе, Проф.д-р Ј.Спасеки и Проф.д-р Пере Аслимовски, Дефендологија, Педагошки Факултет, Битола,2002 стр.29;

² Види: Драшковиќ,Д, Методологија на истражување на безбедносните појави, Факултет за безбедност, Скопје,1984, стр.92;

соодветни институции и служби и преку преземање на различни мерки и активности со кои безбедноста се создава, се чува и се унапредува.

Меѓутоа, во поново време (од крајот на 20 и почетокот на 21 век), под влијанието на промените кои настанаа во меѓународните односи (глобализацијата и регионализацијата, демографските и еколошките проблеми), низ современите дискусии и истражувањата на безбедноста, се повеќе се прошируваат со концептите на индивидуалната - човековата, социјалната и глобалната безбедност.³

Безбедноста во сообраќајот (интегрален дел на вкупната безбедност) представува состојба на оптимално нормално одвивање на сообраќајот и на заштитеност на учесниците и материјалните добра во сообраќајот, со елиминирање на можните извори на опасност или нивна контрола во однапред поставени рамки.

Како научна дисциплина, *безбедноста на сообраќајот* врз основа на научна методологија ги изучува факторите (чинителите) за безбедност во сообраќајот, индивидуалните и масовните појави, како и мерките за постигнување на оптимална безбедност во сообраќајот со користење на резултатите од научните сознанија во сите елементи од безбедноста на сообраќајот. Поради тоа, битни елементи на истражување на оваа дисциплина се: 1. состојбата на безбедноста во сообраќајот (феноменологија), 2. факторите или чинителите за безбедноста во сообраќајот (етиологија), 3. научното истражување на безбедноста во сообраќајот (методологија) и 4. мерки за постигнување на оптимална безбедност во сообраќајот (превенција и репресија).

Во продолжение ќе презентираме некои основни показатели за сообраќајно- безбедносната состојба во светот и за патните сообраќајните несреќи во Република Македонија (во периодот од 2004 до 2008 година).

---

³ Види: Снежана Никодиновска, За безбедноста – нови концепти, Годишник на Факултет за Безбедност, бр.1/ 2009, стр.220-229; Рајковчески.Р, Концептот на човековата безбедност во современото општество, Годишник на Факултет за Безбедност, бр.1/2009, стр.258-272;

1. Основни показатели за сообраќајно - безбедносна состојба во светот и во Република Македонија

1.1. Основни сообраќајно-безбедносни показатели во светот

Во светот годишно, (според податоците од Светската здравствена организација)⁴, во сообраќајни несреќи животот го губат околу 1,2 милиони луѓе (што представува 2,1% од глобалната смртност). Околу 20-50 милиони лица се повредени и остануваат со доживотни последици. Тоа би значело дека секојдневно околу 140. 000 лица се повредени на патиштата ширум светот, над 3.000 умираат и околу 15. 000 се онеспособени до крајот на животот. Проценките на материјалните штети од сообраќајните несреќи изнесуваат околу 518 милијарди долари годишно, односно околу 1-2% од бруто националниот доход.

Овој товар најтешко им паѓа на земјите со низок или среден приход. Денес, според нив 90% од смртните случаи и хендикепирани лица резултираат од повредите во патниот сообраќај, со тенденција за покачување на 95%. Според СЗО - сообраќајните несреќи се втора водечка причина за смртност кај лица на возраст меѓу 5-25 години.

Земјите со високи приходи беа првите кои се моторизираа, но и првите кои од искуството научија дека моторизираното патување покрај придобивките, исто така може и да наштетува, освен ако безбедноста се постави како приоритет. Земјите кои најуспешно ги редуцирале повредите и последиците ангажирале голем број на различни групи од владата, институциите, граѓанското општество и индустријата, во координирани програми за истражувања, развој и имплементација на безбедноста на патиштата. Сега, некои од најмодернизираниите земји во светот ги имаат најниските стапки на смртни случаи од патниот сообраќај со годишни стапки под 6.0, и во опаѓање, на 100.000 лица. Од друга страна пак, голем број на земји имаат стапки преку 28.0 на 100.000 лица.

Доколку сегашните трендови продолжат до 2020 година, годишниот тренд на смртни случаи и повреди од сообраќајните несреќи во патниот сообраќај би се зголемил за повеќе од 60%, со тоа би се дос-

---

⁴ Светска здравствена организација - 2004, СЗО Канцеларија - Скопје, Министерство за здравство; Исто, види и кај: Питр Хју, Поим за глобална безбедност - несреќни закани за безбедноста, Табернакул, Скопје, 2009, стр.238-255;

тигнало ниво на трет по ред предизвикувач на СЗО листата на водечки придонесувачи на глобалното оптоварување со болест и повреди. Како илустрација, во 1990 година, тие се наоѓаа на деветтото место на листата на СЗО.

1.2. Основни показатели за патните сообраќајни несреќи во Македонија

Табела 1: Сообраќајни несреќи со потешки последици⁵ :

Година	2004	2005	2006	2007	2008	Вкупно: (2004- 2008)	Просек
Со загинати лица: - загинати лица-	133 (155)	123 (143)	130 (140)	147 (173)	155 (162)	688 (753)	138 (151)
Повредени лица	1,854	2,698	3,183	3,890	4,248	5,873	3.175
Материјална штета	28	9	7	3	5	52	10
ВКУПНО	2,015	2,830	3,320	4,040	4,408	16,613	3.327

Извор: Преглед на МВР - 2009

Анализирајќи ги наведените податоци (Табела-1), од регистрираните потешки сообраќајни несреќи, по видови (во посматраниот период 2004-2008), може да се забележи дека, просечно годишно, доминираат сообраќајните несреќи со повредени лица 3.175 (95,55%), потоа, следат сообраќајните несреќи со загинати лица 138 (04,14%) во кои просечно годишно животот го губат 151 лица, а останатите 10 (0,31%) се со голема материјална штета.

Преглед 2:

На бројот на сообраќајните несреќи, загинати и повредени лица на 1000 моторни возила во Република Македонија (во периодот 2004-2008 година)

Година	2004	2005	2006	2007	2008
Сообраќајни несреќи	7,2	9,9	12,1	14,3	14,5
Загинати лица	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
Повредени лица	10,4	14,6	18,0	21,3	22,1

Извор: Преглед на МВР – 2009

Наведените податоци (од преглед бр.2) покажуваат дека бројот на

⁵Преглед за безбедносната состојба во патниот сообраќај во Република Македонија, Скопје, август, 2009;

сообраќајните несреќи (од 7,2 до 14,5) и повредените лица (од 10,4 до 22,1) на 1000 моторни возила во Република Македонија, по обемот и динамиката, континуирано се зголемуваат за повеќе од двапати и со доста брзо темпо.

Преглед 3:

На бројот на сообраќајните несреќи, загинати и повредени лица на 100.000 жители во Република Македонија (во периодот 2004-2008 година)

Година	2004	2005	2006	2007	2008
Сообраќајни несреќи	99,7	140,1	162,7	198,0	216,0
Загинати лица	7,7	7,1	6,9	8,5	7,9
Повредени лица	144,6	206,7	242,0	300,1	329,6

Исто така, и наведените податоци (Преглед бр.3), покажуваат дека бројот на сообраќаните несреќи (од 99,9 до 216,0), загинатите лица (од 7,7 до 7,9) и повредените лица (од 144,6 до 329,6) на 100.000 жители, континуирано и со брзо темпо, бележи тренд на значително зголемување и загрижувачки последици по животот и здравјето на луѓето.

Преглед 4: Структура на учесниците во сообраќајните несреќи:

Година	2004	2005	2006	2007	2008	Вкупно (2004-2008)	Просек %
Вкупно учесници	4.921	6.988	8.188	9.995	11.084	41.176	100,00
Возачи	3.170	4.429	5.357	6.581	7.351	26.888	65,28
Патници*	1.159	1.664	1.894	2.378	2.626	9.721	23,60
Пешаци	591	895	937	1.036	1.107	4.566	11,08
Останати	1	0	0	0	0		/

Во поглед на структуралната застапеност во сообраќајните несреќи (Табела -2), може да се забележи дека во вкупниот број учесници, преобладаваат возачите со 26.888 (65,28%) случаи, потоа патниците со 9.721 (23,60%) случаи, а пешаците се застапени во 4.566 (11,08%) случаи.

Податоци се доволно алармантни, но негативните трендови во (не) безбедноста во патниот сообраќај се уште поалармантни, загрижувачки и неприфатливи како во светот воопшто, така и за нашето општество посебно. Заради тоа безбедноста на патиштата во светот воопшто и кај нас посебно, се смета за сериозен, сложен и

актуелен безбедносно-сообраќаен и јавно-здравствен проблем и предизвик.

Во суштина, тоа значи, дека просечно во текот на годината, само поради патните сообраќајни несреќи од демографската карта во Македонија исчезнува скоро по едно помало село и една училишна паралелка и дека околу 3.200 лица се привремено или трајно хоспитализирани.

Поради тоа, како императив се наложува потребата за преземање на ургентни, стратешки, ефикасни и ефективни мерки и активности од страна на сите надлежни и заинтересирани субјекти за подобрување и унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата во Република Македонија.

Преглед 5: Основни грешки - причини за сообраќајни незгоди со потешки последици:

Година	2004	2005	2006	2007	2008	Вкупно 2004-2008	Про сек %
Пребрзо возење	704	990	1 124	1 431	1 461	5,710	34
Непочитување првенство на минувње	273	419	578	653	757	2,680	16
Неправилно движење и свртување	171	297	380	468	539	1,855	11
Грешка на пешаци	146	255	238	237	254	1,130	7
Страна и правец на движење	199	231	295	342	423	1,490	9
Непрописно престигнување	135	158	175	219	231	918	6
Алкохол	129	143	102	140	133	647	4
Останато	258	337	428	550	610	2,183	13
Вкупно	2 015	2 830	3 320	4 040	4 408	16,61	100

Во поглед на прашањето за основните причини (грешки) за настанувањето на сообраќајните несреќи, анализирајќи ги наведените податоци, може да се забележи дека доминираат грешките кои ги прави *субјективниот фактор* - човекот во 87% (во својство на возач и пешак), а додека останатите фактори се застапени со 13%. При тоа, *возачите* (во 80%) не почитувајќи ги правните, техничките и етичките норми во сообраќајот ги манифестираат најчесто следниве грешки: пребрзо возење во 34% случаи, непочитување на првенство на минување - 16%, неправилно движење и свртување - 11%, недржење страна и правец на движење - 9%, непрописно престигнување -

6%, возење под дејство на алкохол - 4%, а додека пешаците се предизвикувачи на 7% од сообраќајните несреќи.

Покрај наведените тука се и други грешки, како што се: возење во забранет правец на едномерен пат; недржење на потребно растојание, непрописна употреба на светла; непрописно влечење на приклучни возила кои се во дефект (шлепување) и др. Одреден број од несреќите се поради грешки од страна на другите учесници во сообраќајот (пешаци, јавачи и терачи на стока) на кои во оваа прилика нема да се задржуваме.

Исто така, тука се и другите бројни историски, културни, демографски, економски, географски услови, разни дестимулативни фактори итн. Секоја од овие причини односно фактори, можат сами или заедно со другите причини односно фактори, без или со асистенција на разни други услови и околности да доведат до било какви грешки, односно опасности кои ќе се конкретизираат во сообраќајни несреќи.

Истражувањата на причините, и во природните и во општествените науки е најрационалното од сите човечки настојувања. За да можме да делуваме на некоја појава, да ја моделираме или оневозможиме, мораме да знаеме зошто и како таа настанала. Историјата на принципите за каузалноста „накусо е историја на науката”⁶.

При истражувањето и разјаснувањето на каузалитетот и причините во криминологијата⁷ и криминалистиката⁸, треба да се каже дека овие два поима не представуваат синоними на иста појава. *Причиноста* е теоретско-филозовска категорија која опфаќа и методолошки постапки на утврдување на теоретскиот концепт од кој се тргнува во објаснувањето на причинските врски што доведуваат до една појава и средствата и методите што се применуваат во нивното откривање и утврдување, а *причините* се посредни и непосредни сили, фактори, врски, влијанија што предизвикуваат одредена последица.

Објективните и субјективните фактори не делуваат изолирано туку представуваат структурална целина, кои се разликуваат по силата на своето влијание, поради што е многу тешко да се мери колку и кој од факторите делувал во таа конкретна интеракција. Некои од факторите се појавуваат кај повеќе а некои кај помал број на

---

⁶ Види: Шепаровиќ, З. сп. труд, стр. 211

⁷ Види: Арнаудовски Љ; Криминологија, Скопје, 2007, стр. 527-529;

⁸ Види: Водинелиќ, В., Криминалистика (откривање и докажување), Скопје, 1985, стр. 245; Ангелески М., Криминалистичка тактика, Скопје, 2003, стр. 56;

сообраќајни несреќи. Факторите кои кај една несреќа имаат одлучувачко влијание, во друга имаат споредна улога или воопшто не се појавуваат. Некои несреќи се последица на делување на повеќе а други на помал број на фактори.

Природата и меѓузависноста на овој комплекс на фактори е таква што повеќе се испреплетуваат, а помалку се изолираат. Таа испреплетеност се јавува во разни облици али како синтеза а не како механички збир. Не делуваат секогаш во иста смисла, туку многу од нив често ги менуваат местата. Некои кај голем број несреќи се појавуваат како одлучувачки фактори, додека кај другите сами по себе не предизвикуваат, туку им олеснуваат и овозможуваат на другите фактори дејство на непосредна причина. Тие практично асистираат, бидејќи без нив ни овие други фактори не би имале такво дејство.

Сообраќајната несреќа како специфичен социјално-биолошко-психолошко-технички настан низ хеуристичкиот процесот на откривање, истражување и докажување во рамките на криминалистичката обработка⁹, а потоа низ мултидисциплинарен, форензички пристап¹⁰ и вештачења, може ефикасно и ефективно да се истражува и разјаснува нејзината конкретна суштина. Да се открие кривично дело против безбедноста во сообраќајот во конкретна сообраќајна несреќа, значи темелно истражување и суштинско поврзување на фактите на таа несреќа во таков систем кој со сигурност го докажува нејзиното постоење. Решавањето на проблемот се наоѓа, како што е видно, во дијалектичкото учење за нераскинливото единство на појавата и нејзината суштина.

2. Некои еколошки аспекти поврзани со транспортот

Екологијата како научна дисциплина се занимава со изучување на меѓуодносот помеѓу живите организми и животната средина¹¹. Денес, за жал, веќе самиот збор екологија кај упатените предизвикува морничави чувства и асоцијации на загаденост, труења и уништувања. Загаденоста и пореметувањата во рамнотежата на природата

---

⁹ Види повеќе: Мурговски.Б, Криминалистичка обработка на сообраќајните несреќи, Факултет за безбедност, Годишник, 2008, стр.87;

¹⁰ Види: Ендрју Р.В.Џексон И Џули М.Џексон, Наука за форензика, 2009, Нампрес, Скопје, стр.48-85; И Слнчомил Велјанов, Форензичка криминалистика (Прирачник), Скопје,2009;

¹¹ Божидар Маслинов и Борис.Б.Маслинов, Заштита на животната средина, Педагошки факултет, Битола,2001, стр.54-57.

денес се толку изразени, што некои футуролози сметаат дека човекот поскоро ќе се уништи од еколошка катастрофа, одколку со атомска бомба.

Во современите услови на живеење, еден од основните загадувачи на атмосферата представува транспортот. *Автомобилскиот транспорт* го зафаќа централниот дел од современиот транспортен систем и е еден од најглавните загадувачи на природата.. Се проценува дека во овој момент на земјата се движат над 500 милиони автомобили, а според прогнозата на експертите од ООН во 2005 година, со сегашното темпо на нивното производство, нивниот број ќе биде над 700 милиони. Автомобилите секојдневно при транспортот во природата исфрлаат над 35 милијарди м³ (метри кубни) штетни гасови, што е за околу 18% од општиот обем на исфрлените загадувачки супстанции (јаглерод - оксид, азот, оловни честички (во тврда или гасовита состојба), со тенденција кон непрекинато зголемување.

Исто така и *железничкиот сообраќај*, ако се работи за дизел локомотиви (бидејќи парните локомотиви веќе се исфрлени од употреба) има идентичен карактер на загадување на животната средина.

Водениот сообраќај е загадувач на водените површини и крајбрежни реони. Светската танкерска флота има околу 7.000 бродови со различна тежина, кои годишно пренесуваат околу 5-6 милиони тони нафта и нафтени деривати. Се проценува дека во морињата и океаните годишно се исфрлаат над 12.000 тони сурова нафта и нафтени деривати. При тоа, околу 0,01% од тоа количество на различен начин доаѓа во морињата и океаните, а како последица на ова загадување се забележува намалување на рибниот фонд и другиот животински свет.

Авионите на цивилното воздухопловство, зависно од типот, изгоруваат по неколку тони гориво на час. Се проценува дека годишно од авионите во атмосферата се исфрлаат околу 1.000.000 тони азотни оксиди, од кои 30% од нив на височина од 11.000 метри. Овие отпадни гасови представуваат сериозна опасност за озонскиот слој.

3. Современа концепција на сообраќајната политика на Европа и некои активности на Македонија во евроинтеграциските процеси

Европската унија, па и другите држави се повеќе ја координираат својата сообраќајна политика, така да можат да се дефинираат основните елементи на сообраќајната политика кои се општо прифа-

тени во Европа. Општи цели на глобалната сообраќајна политика е развојот на сообраќајниот систем, а не поединечни видови и гранки на сообраќајот. Државите обезбедуваат општествено рационална координација и усмерување на превозот, а превозот се реализира на принципот на слободен избор на сообраќајното средство од страна на корисникот.

Земјите на ЕУ, но и другите европски земји ги усогласуваат своите сообраќајни политики, а посебно во поглед на развојот и унапредување на европскиот сообраќаен систем (изградба на магистрални мрежи на патиштата, пруги, цевоводи, канали, воздушни коридори). Координирано се бираат оптимални патни правци, се обезбедува заедничко финансирање, динамичко планирање на изградбата и тн. Ова би требало да обезбеди што порационални токови на производи/стока и патници на ниво на Европа, да се поддржи меѓународната размена на стоки и услуги, развој на туризмот, стопанството, науката и тн.

Во таа смисла е прифатена политика и стратегија за развој на сообраќајот во ЕУ со која се предвидува и смалување на бројот на загинати лица во сообраќајот од 40.000 на 20.000 во периодот од 2000 од 2010 година.

Државите и другите субјекти (железничките управи и претпријатија) посебно внимание посветуваат и на брзата модернизација на железничкиот сообраќај како основа на сообраќајниот систем. Во таа смисла се развиваат концепти на железници со големи брзини. Се усвоени заеднички европски критериуми кои предвидуваат да со изградба на нови пруги (за брзини преку 250 км/ч) или реконструкција на постоечките (за брзини до 250 км/ч).

Република Македонија од своето осамостојување, презема интензивни реформски процеси во сите сфери на општественото живеење со цел за асоцирање во Евро - атланските структури. Безбедноста на луѓето и имотот во сообраќајот, исто така зазема значајно место во евроинтеграциските процеси.

Имајќи го предвид негативниот тренд на сообраќајните несреќи во претходните години, по иницијатива на Републичкиот совет за безбедност на сообраќајот на патиштата (2008), Собранието на Република Македонија ја прифати **Националната стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата**¹². Со оваа Стратегија, Република Македонија како земја кандидат за полноправно членство во ЕУ, настојува да биде

---

¹² За содржината на Стратегијата, види на Веб страна: <http://www.rsbsp.mk>

рамноправен и респектибилен член во европското и светското опкружување и тоа е нејзина трајна ориентација во областа на безбедноста на патниот сообраќај.

Главна цел на Националната стратегија е бројот на жртви во сообраќајот на патниот транспорт во Република Македонија до 2014 година да се намали за 50%, и 0 (нула) деца – жртви, учесници во патниот сообраќај.

Во таа смисла, како главни подрачја за дејствување набележани во реализацијата на Националната стратегија се реализирање на активности во следните подрачја:

- Патот и патната инфраструктура;
- Техничката исправност на возилата;
- Контрола на патниот сообраќај;
- Превентива и сузбивање на сообраќајните прекршоци;
- Јакнење на свеста кај граѓаните за потребата од сообраќајна едукација;
- Сузбивање на сообраќајната деликвенција во патниот сообраќај;
- Воведување на безбедни технологии;
- Континуирана едукација и професионален тренинг.

Со доследна имплементација на активностите на Националната стратегија очекувано е придонес за *директни добивки* во износ од 200 милиони евра, кои се искажуваат со намален број на жртви и на повредени, намалување на трошоците за лекување на повредените, намалени материјални штети на граѓаните, како и на патот и патната инфраструктура, како и *индиректни придобивки* во износ од 300 милиони евра во заштита на човековата околина и социјална сфера.

Заклучни согледувања:

Безбедноста на сообраќајот е изразито интердисциплинарна област, пред која се поставуваат сложени задачи на теоретски, феноменолошки, етиолошки, превентивен и терапевтски план.

За организирана, смислена, адекватна, целисходна, рационална, а со тоа и ефикасна општествена реакција на негативните општествени појави во сообраќајот, посебно на сообраќајните несреќи, нужно е да се познаваат етиолошките, феноменолошките и другите карактеристики на овие појави.

Преземање на координирани и дополнителни мерки и активности од страна на сите надлежни органи, институции, невладини организации и други заинтересирани субјекти за доследно имплементирање

на Националната стратегија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата. При тоа, стратегијата на сите активности на спречување на сообраќајните несреќи мора да се заснова на точно дијагностицирани состојби и јасно диференцирани услови во кои овие појави се манифестираат. Комплексните влијанија на разните субјективни и објективни фактори можат да се објаснат само врз основа на науката и соодветни научни мети. Во спротивно превенцијата би се свела на неизучени мерки и стерилни декларации кои не би можеле да го надминат рутинското и позитивистичкото решавање на проблемот.

Да се утврдат корените, непосредните детерминантни фактори, причинскиот комплекс, структурата, причинскиот однос, законитоста на делувањето на бројните чинители кои придонесуваат за настанување на сообраќајните незгоди како индивидуални и масовни појави, нивната природа и нивниот етиолошки однос е многу сложена работа. До валидни одговори можеме да дојдеме само врз основа на резултати од истражувањата разни научни дисциплини, а пред се, социологијата, психологијата, криминологијата, физиологијата, правото, техниката, физиката, судската медицина, криминалистиката, форензиката и другите науки .

При обработката на сообраќајните несреќи, неопходно е потребно од страна на криминалистите (полициско-криминалистичкиот работник, истражниот судија и вештаците) планско, методично и систематско постапување со цел стручно, совесно и целосно да ги истражат сите конкретни услови и околности кои придонесле за настанување на сообраќајната несреќа и да дадат предлози за разработување и оживотворување на профилактички мерки на соодветните фактори за безбедност на сообраќајот. Во тој правец, потребно е континуирано стручно дооспособување на криминалистите низ разни облици (советувања, семинари, стажирање во Секторот за криминалистичко-технички вештачења на МВР), како и активно следење на стручната литература и научните достигнувања во таа област.

Користена литература:

Арнаудовски Љ, 2007, Криминологија, 2-ри август, Штип;
Ангелески. М, 2003: Криминалистичка тактика, Скопје.
Водинелиќ. В, 1985: Криминалистика (откривање и докажување, ЦОКБОС, Скопје;
Иниќ. М, 1987: Безбедност друмског саобраќаја, Савремена администрација, Београд;

Липовац, П.К, Безбедност саобраќаја, Београд, 2008;
Камбовски В, 1988: Кривично право(посебен дел), НИО Студентски збор, Скопје.
Кралев Т, 1994: Кривично-правните и криминолошките аспекти на сообраќајната деликвенција, НИО Студентски збор, Скопје.
Милутиновиќ,М, 1981: Криминологија, Савремена администрација, Београд.
Мургоски Б,2008: Криминалистичка обработка на сообраќајните несреќи, Факултет за безбедност, Годишник, Скопје.
Спасески Ј, П.Аслимовски, Дефендологија, Педагошки Факултет, Битола,2002;
Драшковик,Д, Методологија на истражување на безбедносните појави, Факултет за безбедност, Скопје,1984, стр.92;
Снежана Никодиновска,Годишник на Факултет за Безбедност, бр.1/ 2009;
Рајковчески.Р, Концептот на човековата безбедост во современото општество, Годишник на Факултет за Безбедност, бр.1/2009;
Божидар Маслинков и Борис.Б.Маслинков, Заштита на животната средина, Педагошки факултет, Битола,2001;
Питр Хју, Поим за глобална безбедност - несреќни закани за безбедноста, Табернакул, Скопје, 2009,
Ендрју Р.В.Џексон И Џули М.Џексон, Наука за форензика, 2009, Нампрес, Скопје;
Слнчомил В, Форензичка криминалистика (Прирачник), Скопје,2009;
Ротим Ф, 1990: Елементи сигурности цестовног промета (експертизе прометних незгода), Знанствени савјет за промет ЈАЗУ, Загреб.
Шепаровиќ З, 1987: Страдање у промету (сигурност и одговорност), Правни факултет, Загреб.
Национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата (2009 -2014);
Преглед за безбедносната состојба во патниот сообраќај во Република Македонија, Скопје,август,2009;
Светска здравствена организација - 2004, СЗО Канцеларија - Скопје, Министерство за здравство; : <http://www.rsbsp.mk>

д-р Тони Милески

Вонреден професор на Филозофскиот факултет – Институт за безбедност, одбрана и мир

Николчо Спасов

Филозофски факултет – Институт за безбедност, одбрана и мир

ЕКОЛОШКИТЕ БЕГАЛЦИ, ЗАКАНА ПО НАЦИОНАЛНАТА И ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Резиме

Идејата на трудот е да се презентира третманот на еколошките бегалци во ООН од страна на агенциите кои партиципираат во рамките на ООН. Исто така во овој труд се укажува на влијанието на еколошките бегалци врз националната и глобалната безбедност. Основната цел на трудот е да се придонесе кон поттикнување на расправата и анализите на еколошките бегалци, проблем на кој досега не му е доволно посветено внимание.

Клучни зборови: еколошки бегалци, глобална безбедност, национална безбедност, миграции, ООН.

Вовед

Живееме во општество во кое човекот се повеќе е притиснат од проблемите кои произлегуваат од животната средина, климатските промени и глобалното затоплување, осиромашувањето на озонската обвивка, се поголемиот демографски растеж, обешумувањата, техничко технолошките и природните катастрофи, се поголемите проблеми кои се резултат на забрзаниот развој на индустријата кој и покрај позитивните страни што ги носи оваа забрзана индустријализација има големи негативни импликации врз човекот. Но и покрај овие фактори може да ги наведеме и сиромаштијата, гладот, ненахранетоста како дополнителни фактори кои се причина за раселување на човекот од своите родни огништа барајќи услови за подобар живот, услови за опстанок.

Осврнувајќи се наназад, седумдесеттите години на дваесетиот век претставуваат периодот од кога можеме да ја започнеме деталната анализа на овој феномен на раселување на човекот како резултатот на еколошките фактори, бидејќи се совпадна со првиот бран на современ тренд на екологија. Во текот на седумдесеттите години од минатиот век, еколошките групи напредуваа и постоеше

јавна свест за можноста за глобална еколошка криза¹. Растечкото еколошко движење ја поттикна првата Меѓународна конференција за екологија при Обединетите Нации, која се одржа во Стокхолм во 1972 година. Конференцијата заврши со акционен план со 109 предлози, како и воспоставување на Програмата за животна средина при Обединетите нации² (UNEP).

Пред периодот на современиот тренд на екологијата, важно е да се напомене влијанието на раните трудови кои произлегоа од средината на минатиот век, а се оденсуваат на населението и миграционите движења. Многу од концептите за растечкиот број на населението и трошењето на природното богатство датираат уште од времето на Томас Малтус³.

Главното тврдење на Малтус во неговиот есеј, „Принципи на населението“, било дека човечката популација ќе расте се додека не ги надмине потребните природни богатства кои служат за прехранување и ќе доведе до недостаток од храна, сиромаштија и губење на животите. Овие концепти понатаму биле развиени од нео-Малтуските писатели вклучувајќи ги Кравен (1925) и Озборн (1948).

Основната хипотеза за нивната работа била докажувањето дека зголеменото производство на храна ќе ги уништи основните природни богатства од кои што зависат луѓето и ќе доведе до еколошко оштетување и популационо преселување.

Од друга страна пак, како пример за раните предавања за “еколошките бегалци” толкувани во влијателната народна култура била новелата на Стеинбек, *The Grapes of Wrath* (*Зрната на гневот*)⁴. Новелата на Стеинбек го документирала еколошкото и економското распаѓање на американските фарми во 30 – тите години на дваесеттиот век. Во тој период малите фармери во областа Грејт Плејнс, (*Great Plains*) постојано се бореле да преживеат, најчесто поради последователните неуспешни жетви. Овие жетвени неуспеси биле

---

¹ Beder, S. (1996) *The Nature of Sustainable Development*, Newham: Scribe.

² Создадена е во 1972 година и претставува „гласот за животната средина“ во рамките на Обединетите нации. УНЕП работи како катализатор, застапник, едукатор и фацилатор во промовирањето на паметно искористување и одржлив развој на глобалната животна средина. УНЕП работи со широк дијапазон на партнери, вклучувајќи ги сите тела на Обединетите нации, меѓународните организации, националните влади, не-владиите организации, приватниот сектор и цивилното општество.

³ Malthus, T.R. (1798) *Essay on the Principle of Population*, London: Macmillan.

⁴ John Steinbeck *The Grapes of Wrath* <http://www.sparknotes.com/lit/grapesofwrath/> (посетен на 15.04.2010 година)

поттикнати од економската слабост предизвикана од Депресијата и непрекинатите фармерски активности што довеле до осиромашување на почвата, правејќи ја почувствителна и разјадена. Оваа состојба принудила илјадници семејства да се преселат на запад од Дауст Баул (*Dust Bowl*), во потрага по доволен приход за живот.

Во овој труд ќе се обидеме да го појасниме терминот „еколошки бегалци“, нивниот третман во Организацијата на обединетите нации како и состојбите кога истите можат да претставуваат закана по националната и глобалната безбедност.

Третманот на еколошките бегалци во Организацијата на обединетите нации

Еколошките бегалци претставуваат луѓе коишто не можат повеќе да имаат сигурен, доволен приход за живот во нивните татковини како резултат на суши, ерозија на земјиштето, опустушување, уништување на шумите и други проблеми кои произлегуваат од животната средина, заедно со проблемите кои се манифестираат од големата урбанизација, притисоците на демографската експлозија и длабоката сиромаштија. Во меѓународното право, терминот бегалци има прецизно значење. Бегалците се дефинирани во 1951 година од страна на Конвенцијата на Обединетите нации поврзана со нивниот статус. Тоа се лица кои надвор од сопствената држава кои се спречени да се вратат назад поради стравот од прогонот од расна, религиозна и национална различност, припадност на одредена социјална група или политичко мислење. Сосема е евидентно дека некој што мигрира заради еколошки проблеми не е опфатен со оваа дефиниција. Никој не може да добие азил само заради еколошката деградација. Терминот „еколошки бегалци“ може да има легално значење тесно поврзано со претходното во смисла кога луѓето се приморани на бегство кога репресивните сили за тоа ја користат еколошката деструкција, како што е загадувањето на водата како инструмент на војната против одредена групација или одредено население.

Во 2001 година, после неколкугодишниот интересен случај, УНХЦР вработил географски академик, професорот Ричард Блек од универзитетот во Сасекс, да ја прегледа постоечката литература за „еколошките бегалци“. Ова било дел од серијата на УНХЦР *Нови изданија за бегалските истражувања* и завршил со работен извеш-

тај на УНХЦР „Еколошки бегалци: мит или реалност?“⁵ Иако било кажано дека изданијата на Блек не ги претставувале официјалните ставови на УНХЦР, неговите искази се демонстрирале како “стручното познавање” кое може да има влијание врз политичките правци во агенциите при Обединетите Нации. Блек истакнал дека миграцијата на бегалците било многустрано. Затоа, за да ги издвои еколошките фактори за појавата на бегалци, било потребно да го поедностави прашањето како да не се опфаќаат сложените интеракции што го причинувале популациското раселување.

Според Блек еколошките фактори не се појавувале спонтано и изолирано, туку биле испреплетени со други економски, културни и политички фактори кои придонесувале за миграција. Блек разгледал единаесет главни случаи кои придонесувале за создавање на бегалци за време на деведесеттите години од дваесетиот век, многу од нив биле предизвикани како резултат за контролата на малите извори, особено нафтените резерви во Судан, Казахстан и Азејберџан. Иако еколошките фактори придонеле за бегалски приливи во овие случаи, според Блек таквите фактори биле многу помалку важни од политичките одлуки, граѓанските војни и етничките конфликти. Блек укажал дека ова се случувало во регионот на Големите Езера, Сомалија и Сиера Леоне.

Честа дискусија за „еколошките бегалци“ која потекнува од Секретаријатот на ООН е онаа која го оспорува поимот „еколошки бегалци“. Ова се базира врз основата дека постојат сложени фактори кои предизвикуваат раселување на населението. Дипломат од Одделот за економски и социјални работи при ООН потенцира дека еколошките бегалци не е нешто што лесно се дефинира. Немањето чиста дефиниција за тоа што се еколошките бегалци, произлегува од фактот што тие настануваат поради разни други причини надвор од сферата на животната средина.

Во едно интервју спроведено со Шефот за договори на Секретаријатот на ООН, неговиот прв став за „еколошките бегалци“ бил дека „тие претставуваат неразрешено прашање, прашање за кое не е дискутирано целосно“. Не постои студија за нив, нема соодветна анализа за ова прашање.⁶ Шефот за договори изгледа не бил свесен

---

⁵ Black, R. (2001) „Environmental Refugees: Myth or Reality?“, *UNHCR Working Paper No. 34*, Geneva: UNHCR.

<http://www.unhcr.org/research/RESEARCH/3ae6a0d00.pdf> (посетен на 15.04.2010 година)

⁶ Karen Elizabeth McNamara „The Politics of „Environmental Refugee“ Protection at the United Nations“, p.126

за историјата на дискусијата и истражувањата за „еколошките бегалци“. Тој за нив изјавува дека:

„...Овие луѓе сигурно не се бегалци како политичките или религиозни бегалци, тие сигурно се мигранти, но повеќето држави во денешно време не дозволуваат мигранти кои значајно не придонесуваат кон економскиот живот во земјата. Не се прифаќаат луѓе само поради тоа што не можат да живеат некаде, па можеби треба повторно да се размисли за целиот концепт пред еколошките бегалци да станат сериозно прашање...”⁷

И покрај предлозите за поимот „еколошки бегалци“ како политички идеи во ООН да заземат сериозно место, сепак популарноста на поимот стана очигледна и во спроведените интервјуа со претставници од ООН. Така на пример, запрашан Директорот за политика и истражувања на GCIM во едно интервју за понатамошно размислување зошто GCIM (Global Commission on International Migration) не дискутира за „еколошките бегалци“, неговиот одговор бил дека :

„...Нас не замолија да ги разгледаме празнините и недостатоците, но во исто време, во нашите првични консултации со Генералниот секретар, со државни членови и други агенции од ООН, се обидуваме да сватиме кои се најважните празнини и морам да кажам дека ова (еколошките бегалци) и не е нешто кое влијае многу врз агендите на многу луѓе...”⁸

Постојат само две програми на ООН кои имаат објавено статии за „еколошките бегалци“ од формирањето на институцијата. Овде се вклучени UNEP и UNHCR. UNEP е прва агенција на ООН која објави извештај за „еколошките бегалци”⁹. Во извештајот, „еколошките бегалци” се конструирани различно како „привремени жртви и отежнувачи” или „внатрешно раселени жртви”. Од објавувањата на UNEP во 1985, тие постојано го признаваат растечкиот број на „еколошките бегалци”. Најскоро, во 2004, тогашниот деректор на UNEP, Klaus Toepfer, изјавил дека до 2010 бројот на еколошките бегалци ќе достигне до 50 милиони.

UNHCR ги има главните одговорности за помош и заштита на бегалците. Мандатот на UNHCR е недвосмислен. Се базира на многу

---

⁷ Ibid, p.126.

⁸ Ibid, p.130.

⁹ Ibid, p.133.

тесна легална дефиниција за тоа што се а (што не се) бегалци, според формата на жртвување која ја доживеале. Позицијата на UNHCR е дека единствените легални бегалци во светот се бегалците признати со Конвенцијата на ООН во 1951 година. Мултилатералното тело одлучува кои се бегалци, кои не се врз основа на времето и местото. Овие расправи за тоа кои се а (кои не се) бегалци се поврзани со игри на вистина.¹⁰ Овие игри на вистина се сет од правила во одредени институции каде се произведува вистината.¹¹

Исто така, има и други програми на ООН кои јасно зборуваат за прашањето за еколошките бегалци. UNFPA, работат на програми кои вклучуваат основни податоци за популацијата, динамиката и политиката кон образованието и планирањето на фамилијата. Во интервју, спроведено со политичкиот советник за популацијата и развојот се вели:

„...Тој тип на движење на популацијата не е дел од нашиот приоритет, или нашиот мандат во моментот. Можеби тоа би било нешто што ќе се разгледува во иднина, нешто за што ќе се размислува во иднина. Ние сме свесни за тоа но сеуште не сме се фокусирале на него како што треба, и сигурно не во овој период...”¹²

Прашањето за еколошките бегалци, во рамките на агенциите на ООН е прифатен како маргинален проблем. Базирано на анализите на интервјуата, дипломатите од ООН се трудат да ги конструираат еколошките бегалци на два главни начини, и тоа, еколошки бегалци како мигранти или како внатрешно раселени лица.

Од време на време, денес има дискусии за луѓе кои ги напуштаат родните места како резултат на еколошките промени и тие се збунети и маргинализирани од општеството. Комбинациите и интеракциите помеѓу расправите и институционалната политика во ООН создаде отсуство на политичка рамка за „еколошките бегалци”. Се претпоставува дека причината за ова е немањето желба (или одбивање) на агенциите на ООН и земјите членки да раководат со „еколошките бегалци”. Сепак, неспорно е постоењето на бегалци кои мигрираат како резултат на лошите услови за живеењето на нивните родни живеалишта. Ваквите бегалци во одредени услови можат да

---

¹⁰ Ibid, p.135.

¹¹ Ibid, p.135.

¹² Ibid, p.141.

станат извор на загрозување на глобалната и национална безбедност.

Еколошките бегалци и загрозувањето на глобалната и национална безбедност

Се до седумдесетите години од дваесетиот век доминира традиционалното сваќање за безбедноста на државите. Тука се јавува перцепцијата дека националната безбедност е исто што и воената безбедност, односно дека заканите за безбедноста прилегуваат од војната и вооружената агресија. Тоа сваќање е резултат на историските околности и минато кое е преполно со војни кои се водат за интереси, ресурси и воспоставување хегемонија. Меѓутоа проблемите кои во седумдесетите години од дваесетиот век се јавуваат во економската и еколошката сфера ги разбранува прашањата за безбедноста воопшто и особено за централната позиција на националната безбедност. Дојде до напуштање на традиционалниот пристап кон безбедноста и проширувањето на концептот за безбедност не само преку воениот сектор, туку и со приклучување на политичката, економската, социјалната и еколошката димензија на безбедноста.

Една од областите која изврши сериозно влијание врз проширувањето на концептот за безбедност е еколошкиот сектор. Тој се однесува на односот на човековата активност и биосферата. Во секторот на еколошката безбедност, референтен објект на безбедноста претставува самата животна средина, како и поврзаната животна средина со човековата цивилизација.

Во контекстот на елаборираниот проблем на истржување во трудот, постојат одредени примери, на глобално рамниште, кои укажуваат на проблемите кои еколошките бегалци можат да ги предизвикаат во одредени светски региони. Како последица на нивните преселувања под одредени околности можат да се појават и конфликтни состојби.

Според одредени проценки во 1995 година бројот на еколошките бегалци изнесувал најмалку 25 милиони, споредено со 27 милиони традиционални бегалци (луѓе кои бегаат од политички угнетувања, религиски прогони и етнички проблеми). Бројот на еколошките бегалци до 2010 година се претпоставува дека ќе биде дуплиран. Уште повеќе, таквиот број може постојано да се зголемува како резултат на притисокот кој го прави зголемувањето на бројот на сиромашните луѓе врз пренаселената животна средина.

Од 25 милиони еколошки бегалци во 1995 година, околу 5 милиони биле во Африканскиот Сахел¹³, каде од вкупно 10 милиони луѓе кои бегале од актуелните суши, само половина се вратиле на своите огништа. Другите 4 милиони, од преостанатите 11 милиони, биле на Рогот на Африка вклучувајќи го и Судан. Во останатите делови од Суб-Сахарска Африка, каде 80 милиони луѓе биле сметани за загрозувани од прегладнување, примарно иницирано од еколошки фактори, седум милиони луѓе биле принудени да мигрираат со намера да обезбедат помош во храна. Во почетокот на 2000-та година во Судан околу 8 милиони луѓе биле во опасност од прегладнување, со уште други 6 милиони во Сомалија и 3 милиони во Кенија, како и уште неколку милиони во соседните држави. Ова претставува силен потенцијал за појава на еколошки бегалци. Во Кина од нејзините 120 милиони внатрешни мигранти, најмалку 6 милиони заслужуваат да бидат третирани како еколошки бегалци, принудени да ги напуштаат сопствените имоти како резултат од намалувањето на земјоделските површини. Во Мексико секоја година се јавуваат нови еден милион еколошки бегалци.

Пресметките од 25 милиони еколошки бегалци за 1995 година треба да се земаат со одредена резерва. Низ светот во развој се наоѓаат 135 милиони луѓе кои се загрозувани од сериозни процеси на опустошување, како и 550 милиони кои претставуваат субјект на хроничниот недостаток на вода. Доколку некои од претходно споменатите луѓе се приклучат на пресметаните 25 милиони еколошки бегалци, јасно станува дека дел од нив ќе бидат приморани да мигрираат што значи ќе се вбројат во еколошките бегалци.

Сиромаштијата претставува дополнителен „притисачки“ фактор кој заедно со останатите еколошки фактори влијае врз реаселувањето на луѓето. Другите фактори ги вклучуваат демографскиот притисок, лошата исхрана, обеземјувањето, невработеноста, пребрзата урбанизација, пандемичните болести и погрешните владини политики заедно со етничките судири и конвенционалните конфликти. Во суштина како проблем кој се појавува при идентификацијата на еколошките бегалци, се наметнува разликата помеѓу бегалците мотивирани од факторите на животната средина и оние кои се поттикнати од економските проблеми. Овие вторите повеќе се доброволни мигранти кои и покрај солидната економска состојба

---

¹³ Африканскиот Сахел претставува пустинска еколошка зона во која партиципираат шест африкански држави: Буркина Фасо, Чад, Мали, Мавританија, Нигер и Сенегал.

мигрираат во потрага кон побогат живот. Од тие причини, не можат да се стават во категоријата бегалци. Помеѓу нив постои т.н. „сива зона“ каде што едната категорија понекогаш има интенција да се спои со другата. На крај, како врв на сите овие суб-проблеми е недостатокот на официјалното признание од страна на владите и од меѓународните агенции, дека воопшто постои проблем со еколошките бегалци.

Колкав број на еколошки бегалци можат реално да се предвидат во иднина или колку луѓе ќе станат ранливи од еколошките проблеми што би ги присилите да мигрираат? Според Норман Мајерс (*Норман Мсепс*) направени се следните пресметки и како крајна цел во неговите пресметки е земена 2010 година. Населението во земјите во развој е замислено да расте од 1995 година за една милијарда. Вкупниот број во Суб-Сахарска Африка ќе се зголеми за повеќе од 250 милиони, а на Индискиот субконтинент за 380 милиони. Бројот на луѓето кои се наоѓаат во апсолутна сиромаштија е предвиден пораст од 1.3 на 1.6 милијарди. 135-те милиони луѓе погодени од силни суши може да се зголемат на 180 милиони. Популациите на земјите кои имаат недостиг од доволни количини на вода се очекува да се зголемат од 550 милиони на повеќе од една милијарда. Имајќи ги предвид трендовите на еколошката деградација, ширењето на сиромаштијата и демографската експлозија, тие укажуваат на можноста од нови 25 милиони еколошки бегалци до 2010 година.

Генерално гледано, проблемот со еколошките бегалци ветува дека ќе биде рангиран како еден од најистакнатите човекови кризи на современото живеење. Временски гледано, проблемот е набљудуван како периферна грижа. Како резултат на еколошките проблеми, проблемот со еколошките бегалци генерира мноштво проблеми од политичка, социјална и економска природа. Како таков проблем може многу лесно да генерира и да стане причина за немири и конфронтации кои водат кон конфликти и насилства. Главниот проблем сеуште претставува официјалната потврда и препознавањето на еколошките бегалци. Ваквата состојба го позиционира политичкиот одговор длабоко на дното од политичката агенда.

Странските имигранти, колку и да е тоа неоправдано, секогаш претставуваат добра почва за јавна огорченост. Загрозувајќи ја социјалната кохезија и националниот идентитет, бегалците можат да станат оправдување за етничките тензии и граѓанските немири, па дури и политичките преврати. Речиси една третина од развиените зе-

мји преземаат чекори за ограничување на приливот на имигрантите од земјите во развој.

Како основни препораки во креирањето на политиката за редуција на потребите од мигрирање се посочуваат активностите за обезбедување прифатлив приход за издржување. Најпрво потребно е да се прошират пристапите кон бегалците генерално, со цел инкорпорирање на еколошките бегалци. Односно, надминување на состојбата на игнорирање на еколошките бегалци само заради тоа што нема утврдени институционални стандарди за справување со нив. Второ, треба да се прошири и продлабочи разбирањето за еколошките бегалци, преку воочување на корените на проблемот, не единствено преку еколошките причини туку и проблемите кои доаѓаат од безбедносниот комплекс.

Значаен сегмент во правилното третирање на еколошките бегалци претставува корисното насочување и прераспределбата на меѓународната помош. Годишниот буџет на Развојната програма на Обединетите нации (УНДП) како главен извор на мултилатералната помош не е ништо поголем од оној на Високиот комесаријат за бегалци при ООН (1.3 милијарди долари за 1995 година). Уште полошо, десет земји во развој со две третини од светските „најсиромашни од сиромашните“ примаат само една третина од надворешната помош. Индија има 27% од најсиромашното население во светот, а прима помош од само 5% од вкупната меѓународна помош. Главната препорака во насока на надминување на ваквите состојби се однесува на поголемото приближување на надворешната помош кон сиромашните луѓе во загрозените држави и региони, сè додека состојбите не се издигнат во поголеми проблеми кои можат да продуцираат нестабилност и насилство.

Според УНИЦЕФ, за да се елиминира смртноста од глад за една година потребни се околу 0.5 милијарди долари. Да се елиминира ненахранетоста кај децата и жените кои претставуваат несразмерен дел од еколошките бегалци, потребни се помалку од 2 милијарди долари, а за редуцирање на гладта кај најсиромашните семејства потребни се повеќе од 6 милијарди долари. Сите овие мерки ќе придонесат за намалување на примарните притисоци кои генерираат еколошки бегалци. Вкупните трошоци би биле помалку од 9 милијарди долари, или по 7 долари на секој од 1.3 милијарда луѓе кои живеат во апсолутна сиромаштија. Спротивно на ова, во просек

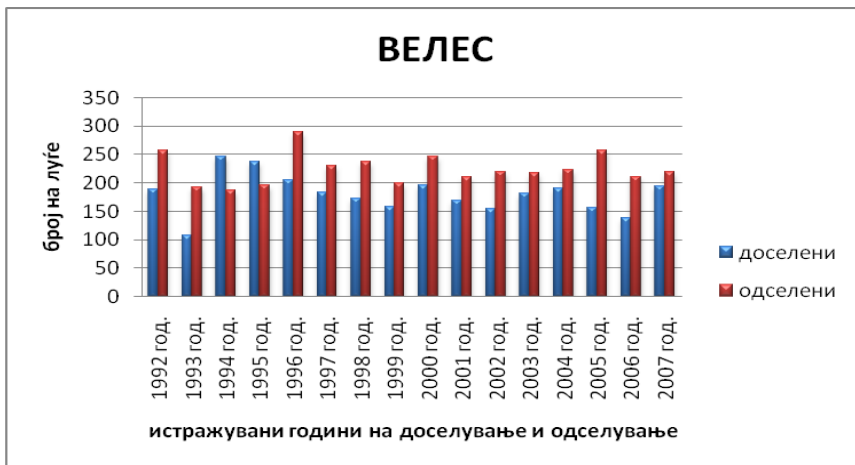
земјите во развој трошат по 40 долари по граѓанин за милитантни активности¹⁴.

Студија на случај: Индикатор за постоење „еколошки бегалци” во Република Македонија

Како еден од индикаторите врз основа кое го извршивме истражувањето за овој проблем, а вооедно еден од факторите кои влијаат на појавата на еколошките бегалци се техничко-технолошките несреќи, односно технолошките загрозувања во Република Македонија. Во истражувањето го земавме најзагадениот град во Република Македонија, градот Велес, и градовите Охрид, Струмица и Штип кои што со градот Велес имаат приближен број на жители.

Според истражувањето кој што го направивме, односно го следевме емигрирањето на населението во сите четири градови кои што претходно ги наведовме, евидентни се податоците кои што прикажуваат дека најголемите емиграции се застапени во градот Велес, додека во Охрид, Струмица и Штип е значително помало за разлика од овој град. Емигрирањето од градот Велес графички е прикажано со следниот графикон:

Графикон бр.1

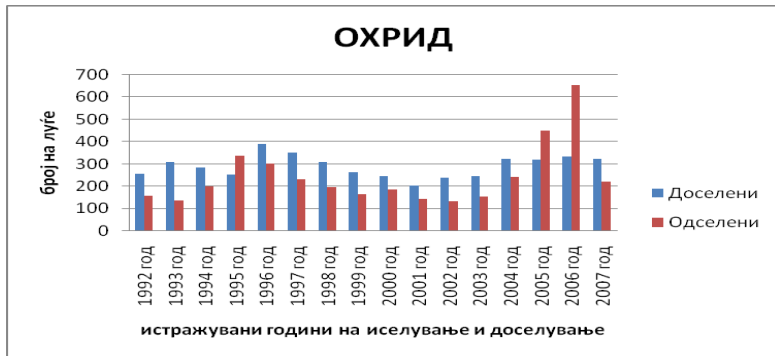
¹⁴ Myers, N. Kent, J. (1995) *Environmental Exodus: An Emergent Crisis in the Global Arena*. Washington D.C.: The Climate Institute.; Myers, N. Kent, J. (2001) *Food and Hunger in Sub-Saharan Africa*. The Environmentalist 21:41-69.

Емигрирањето од Струмица, Охрид и Штип е значително е помал и табеларно изгледа вака:

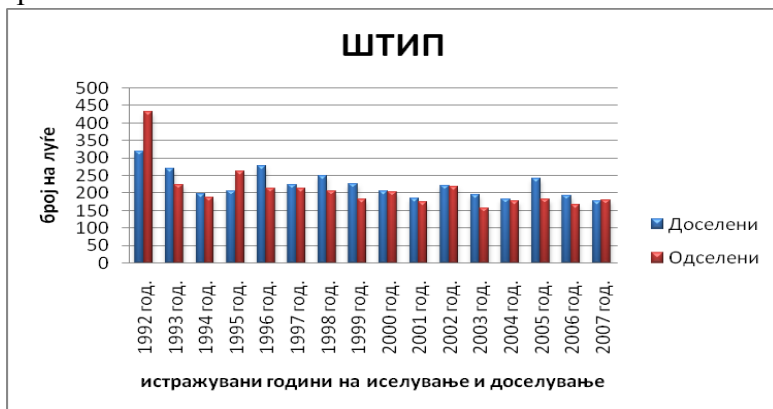
Графикон бр.2

Графикон бр.3

Графикон бр.4

Од дадените графички прикази може да се заклучи дека најголем е бројот на емигрирање од градот Велес, што несомнено укажува на технолошката загаденост на овј град. Претходно елаборирајќи го феноменот и факторите за појава на Еколошките бегалци, сосема индикативна е класификацијата на овие емигранти во групата на еколошките бегалци. Сепак Република Македонија нема правни рамки за регулирање на оваа група на граѓани, исто како и останатите држави и меѓународни организации. Во иднина Република Македонија треба да се насочи кон инкорпорирање на европските закономерности околу заштитата на животната средина како и да пројавува меѓународна иницијатава за дефинирањето, признавањето на оваа група на граѓани, кои за жал постојат низ светот а сите меѓународни фактори незаинтересирано гледаат кон овој проблем. Последните еколошки катастрофи кои се случија во изминативе неколку месеци, излевањето на нафтата во Мексиканскиот залив како и неодамнешните поплави кои го погодија Пакистан каде голем број на села беа ибришани од географската карта, када што голем број на население беше приморано да се расели барајќи услови за подобар живот. Овие показатели, денес, а и во иднина треба да ги примораат меѓународните институции посериозно да се позанимаваат со третманот и признавањето на оваа група на граѓани, така што во иднина на „еколошките бегалци” би можело соодветно да им се помогне.

Заклучок

Во сите случаи луѓето кои се оттргнати од своите домови мора, како основно човечко право, да имаат почит и заштита. Прашањето за “еколошките бегалци” е интернационален проблем кој бара проактивни интернационални решенија. Како што се обидувавме да покажеме во овој дел, такви решенија – исто како и конструкциите на самите „еколошки бегалци”- нема да се едноставни и директни. Но овие решенија ќе бидат директно и индицирани од ООН. Иако се многу несовершени, сепак се единствената институција која го има капацитетот да работи кон глобалениот мир и безбедност, да развие мултилатерални решенија кон глобалните проблеми и да ги брани и штити основните човекови права.

Значаен сегмент во правилниот третман на еколошките бегалци претставува правилното насочување и прераспределбата на меѓународната помош. Со овој труд за потребата од посоодветен третман на еколошките бегалци и нивното влијани врз националната и глобалната безбедност, настојуваме да придонесеме кон прифаќање-

то на овој проблем, со цел овозможување помош на оваа група на население кое е засегнато како од природни така и од технички и човечки предизвикани катастрофи.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Black, R. (2001) „Environmental Refugees: Myth or Reality?“, *UNHCR Working Paper N o. 34*, Geneva: UNHCR.
- [2] Climate change and international security, Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council. Brussels, 3 March 2008.
- [3] Георгиева Л., *Менаџирање на ризици*, 2006.
- [4] Грижа за климата, Прирачник за Конвенцијата за климатски промени и за Протоколот од Кјото, Министерство за животна средина и просторно планирање.
- [5] El-Hinnawi, E. (1985) *Environmental Refugees*, Nairobi: UNEP.
- [6] Змејковски М., Човекот, водата и животната средина, НИП “Студенски збор”, Скопје, 2001.
- [7] Милески Т., *Еколошка Безбедност* – Скопје 2006.
- [8] Малиш Саздовска.М., *Еколошка криминалистика* – Скопје 2007.
- [9] Myers, N. (1993a) ‘Environmental refugees in a globally warmed world’, *Bioscience* .
- [10] Myers, N. Kent, J. (1995) *Environmental Exodus: An Emergent Crisis in the Global Arena*. Washington D.C.: The Climate Institute.
- [11] Министерство за животна средина и просторно планирање на Р.М., (НЕАП) национален еколошки акционен план за Р.М., 2004
- [12] Myers, N. Kent, J. (2001) *Food and Hunger in Sub-Saharan Africa*. The Environmentalist
- [13] Питер.Х., *Поим за глобална безбедност*, 2009.
- [14] Националан Концепција за безбедност и одбрана, Влада на Република Македонија, Скопје 2003.
- [15] Национална стратегија за интеграција на Република Македонија во Европската Унија, Влада на Република Македонија, Скопје, 2004.
- [16] Стратегиски одбранбен преглед (политичка рамка), Влада на Република Македонија, Скопје, 2003.
- [17] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1992.
- [18] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1993.
- [19] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1994.
- [20] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1995.
- [21] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1996.
- [22] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1997.
- [23] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1998.
- [24] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 1999.
- [25] Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2000.

- [26]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2001.
- [27]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2002.
- [28]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2003.
- [29]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2004.
- [30]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2005.
- [31]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2006.
- [32]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2007.
- [33]Статистички годишник на Р.М. Скопје, РЗС 2008.

Веб сајтови:

http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/o_c_ref.htm

<http://www.environment.gov.mv/climate.htm> accessed

<http://www.un.org/Overview/missions.htm#palau> accessed

http://www.gcim.org/en/a_mandate.html accessed 3

Toni Milevski

Apstract

The idea of the paper is to present the treatment of environmental refugees by the UN agencies participating in the UN. Also in this paper indicate the environmental impact of refugees on the national and global security. The aim of this paper is to contribute to fostering discussion and analysis of environmental refugees, a problem which so far has been insufficiently addressed.

Keywords: *environmental refugees, global security, national security, migration, UN.*

м-р Саше Герасимоски

Асистент на Факултетот за безбедност - Скопје

Email: sgerasimoski@yahoo.com

РИЗИЧНОТО ОПШТЕСТВО И СОВРЕМЕНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Резиме

Според многумина проучувачи на современата безбедноста стварност, веќе живееме во ера на она што се нарекува “ризично општество”. Сеприсустноста на ризиците и зголемената рефлексивност кон нив, се повеќе ги прават централна тема на современите научни опсервации на безбедноста. Ризичното општество е своевиден меѓник помеѓу модерноста од една и постмодерноста и глобализацијата од друга страна. Борбата со ризиците станува приоритет на современите сфаќања на безбедноста и на современите безбедносни политики. Овој научен труд се обидува да ги актуелизира, осветли и изнесе бројните прашања и дилеми кои се поставуваат на новата безбедноста стварност во светот и во Република Македонија, имајќи ја предвид состојбата и развојноста со ризиците, посебно негативните (безбедносни) и да даде согледувања за влијанието на живеењето во ризично општество врз концептот на современата безбедност.

Клучни зборови: *ризик, негативен (безбедносен) ризик, ризично општество, современа безбедност, рефлексивност*

Вовед

Светот станува се поризично место за живеење. Ова е одек како на научната фела од сферата на безбедноста, така и на носителите на светската и домашната политика, но уште позначајно и на луѓето во секојдневниот живот. Нема сомнение дека во последниве педесетина години се случија толку големи и тектонски промени предизвикани од внатрешните социо-културни односи, процеси и движења, кои условија промена во карактерот на општествата и културите низ светот. Светот помина од модерното, преку постмодерното во глобализираното (подобро би било да речеме глокализираниот) општество. Општ именител на сите тие промени и процеси беше внесувањето се поголем степен на несигурност, нестабилност, неизвесност и небезбедност проследени со зголемена ризичност на живеењето, анксиозност и се поголем, а некогаш во поекстремни случаи и пара-

ноичен страв. Слабењето на моќта на државите и губењето на монополот (ексклузивитетот) на безбедносен гарант, промените во вредносните системи кои одеа во насока на се понагласено релативизирање и дисолвирање на вредностите поврзани со амбивалентноста, како и се поизразеното и противречно манифестирање на глобализацијата и индивидуализацијата, го направија светот многу поризично место за живеење. Настапува ера на ризиците, ризичното општество, рефлексивноста и културата на ризикот. Во самата природа на современите ризици и живеењето во услови на ризично општество и култура на ризик се препознава фокалноста на ризикот во денешната социо-културна, односно човечка стварност.

Уште пред повеќе од дваесет години, еминентниот германски социолог *Улрих Бек*, поттикнат најнепосредно од сериозните и широки последици од катастрофата на еден од нуклеарните реактори во нуклеарната централа во Чернобил (тогашен СССР, сегашна Украина) во 1986 година, во научниот свет ја лансирал теоријата за ризичното општество. Според основната премиса на оваа теорија, светот толку се променил во неколкуте децении наназад што веќе на него не можеме повеќе да гледаме како на стабилен, уреден и рационален свет на модерноста, туку тоа е свет со кој загосподариле ризиците, посебно негативните (безбедносните) ризици. Се поголемата непредвидливост, латентност, произведеност, глобалност и негативност на ризиците придонесоа Бек новото општество да го нарече општество во кое доминира ризикот и распределбата на можните опасности, т.е. лошотиите, наспроти прилично стабилното и предвидливо модерно општество во кое доминирале распределбата на доброта. Ние правиме обид низ овој труд да дадеме еден краток пресек на суштината на оваа теорија во светлината на современата социо-културна и безбедносна стварност, исто како што се обидуваме да го лоцираме и современото македонско општество и неговата безбедност погледната низ призмата на ризичното општество и со него поврзаната култура на ризикот.

1. Современата безбедност во услови на ризично општество

Ризичното општество е нова социо-културна стварност во која, кое, според многумина, е веќе оформено во современите општества, а кај нас се уште се јавуваат никулци или контури на таквото општество. Истовремено, условите и причините кои создаваат ризичност на живеењето не се исти во светот воопшто и во Република Македонија посебно. Генезата на ризичното општество во совреме-

ниот свет, пред се западниот, е поврзана со темелните процеси на социо-културна трансформација, како рационализацијата, глобализацијата, вредносниот плурализам, релативизација и амбивалентност, интензивните процеси на акултурација и социјална интеракција, како и противречните процеси на глобализација и локализација, унификација и фрагментација, хомогенизација и индивидуализација. Во сите тие промени, забележлива е базичната промена во карактерот на ризикот, кој од неутрален концепт на модерноста, во времето на ризичното општество се пообјективно станува, но и се перцепира и доживува како негативен (безбедносен) концепт. Оваа суштествена промена во карактерот на современите ризици релјефно ја изразува и познатиот културен антрополог *Мери Даглас*, која вели дека “денес зборот ризик значи опасност, а висок ризик значи голема опасност”¹.

Во функција на правилно разбирање на ризичното општество, еве неколку круцијални напомени во врска со централната категорија на тоа општество-ризикот. Ризикот претставува едно од најсложените прашања не само во науката и практиката од областа на безбедноста, туку и во општествената теорија и практика². Секој од нас секојдневно се соочува со безброј ризици, од кои дел успешно решава, а дел делумно или пак неуспешно. Како што вели еминентниот социолог *Ентони Гиденс*, “да се живее по дефиниција е ризична работа”³, со тоа алудирајќи на постојаното присуство на ризикот во животите на луѓето. Многупати и самите не сме свесни дека во текот на само еден ден се соочуваме со огромен број ризици, од кои за некој од нив сме развиле успешни стратегии за нивно справување, честопати и несвесно. Повеќето од тие ризици се безбедносни ризици. На пример: ризиците врзани со сообраќајот; ризиците од повреда на работното место; ризиците по здравјето-ризици од болести; ризиците врзани со порастот на урбаниот криминал; ризиците од природни непогоди и сл. Ова се само дел од ризиците, односно ризиците сфатени како потенцијални загрозувања, како опасности или уште попознатите негативни ризици.

---

¹Mary Douglas, *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*, (London & New York: Routledge, 1992), p. 24.

²“Ризикот е поим кој скоро сите луѓе сметаат дека го разбираат. Па сепак, не постои ниту една дефиниција за ризикот која е универзално прифатена”; Felix Redmill, *Some Dimensions of Risk Not Often Considered by Engineers*, in *Journal of System Safety*, Vol. 38, No. 4, (2002): pp. 1-9.

³Ентони Гиденс, *Забеган свет-како глобализацијата ги преобликува нашите животи*, (Скопје: Филозофски Факултет, 2003), с. 22.

Луѓето отсекогаш живееле со ризиците. Разликите се однесуваат само во значајноста на истите за нивниот личен живот и животот во заедниците и секако, во начините на управување и справување со ризиците. Општо е прифатено мислењето дека напоредно со подигнувањето на степенот на развој на човечката свест и на општествата доаѓа до зголемување на значењето на ризиците за човечкиот живот. Особено, во ерата на модерното општество, одбележана со неприкосновената верба во човековите можности за менување на светот и креирање на сопствената иднина, нагло се зголемија ризиците и настанаа промени во нивната структура. Местото на старите екстерни ризици се повеќе го заземаат новите, т.н. произведени ризици, кои се всушност последица од несоодветните одлуки на човекот во општествениот живот и природата. Во новиот милениум во кој што-туку зачекоривме, ризиците од неутрален концепт (сфаќање според кое ризиците не се ниту добри ниту лоши, т.е. ниту позитивни ниту негативни)⁴, се повеќе стануваат негативни ризици, односно ризици во безбедносна смисла на зборот, ризици како опасности.

Ризикот е исклучително тежок поим за дефинирање. Тоа произлегува од неговата полисемичност и протејското, тешко дофатливо, а понекогаш и недофатливо значење⁵. Ова се должи на неговата објективно-субјективна природа, како и на мноштвото дилеми поврзани со можноста од негово спознавање, влијанието на истиот врз општествениот живот, како и неговата поврзаност со вредностите (лични, групни, општествени). Ризикот има допирни точки со неизвесноста на настаните или поточно кажано, со релативната извесност, но се разликува од неизвесноста во тоа што ризикот може да се пресметува, а неизвесноста не може⁶. Уште повеќе, ризикот се однесува на веројатноста и од појава на некој настан, што значи ризикот во себе ја содржи истовремено и можноста од појавување, но и од непојавување на настанот, или како што прецизно забележува *Зигмунд Бауман*, “*ризикот го признава заедничкото присуство на безбеднос-*

---

⁴Според Deborah Lupton, *Risk*, (London & New York: Routledge, 1999), p. 31.

⁵Во нашиот јазик, лексичкото значење на ризикот е мошне широко и непрецизно. Така, под ризик се подразбира “*можна опасност, изложување на опасност, но и прифаќање на ризик, hazard, несигурност и неизвесност*”; Зозе Мургоски, *Речник на македонскиот јазик*, (Скопје: Филолошки факултет “Блаже Конески”, 2005), сс. 704-705.

⁶Разликата меѓу ризикот и неизвесноста ја воочиле големите економисти *Френк Најт* и *Џон Мејнард Кејнс*, уште во почетокот на минатиот век; повеќе за ова види кај Olivier Godard, Claude Henry, Patrick Lagadeck et Erwann Michel-Kerjan, *Traite des nouveaux risques*, (Paris: Gallimard, 2002), pp. 37-39.

та и опасноста”⁷. Ризикот можеме да го дефинираме како “*претпоставено, очекувано, прогнозирано, можно идно дејствие, појава или несторување, предизвикано од човек, технолошки процес или природна појава, кое под определени услови, причини или поводи може да предизвика некаков облик на загрозување на луѓето, имотот или некоја друга вредност или добро*”⁸. Од дефиницијата се гледа дека во безбедносна смисла на зборот, ризикот е всушност безбедносна состојба која претходи на заканата и загрозувањето. Остварувањето на ризикот доведува до појава најпрво на закана, а подоцна и загрозување. Ризикот со тоа стои на границата помеѓу нестварноста и стварноста. Ризикот е, всушност, само поим за збирот од фактори кои можат да доведат до некоја појава или настан, која доколку луѓето ја сметаат за неповолна, добива карактер на опасна појава, односно, безбедносно ризична појава. Така, ризикот секогаш се дефинира во тесна врска со вредностите како дел од културата, што уште повеќе го усложнува прашањето што може да се смета за безбедносен ризик.

Гледаме дека низ промената во поимот и содржината на современите ризици се отцртуваат темелните и најзначајните општествени промени, пред се вредносните кои доведоа до современото ризично општество⁹. Но, исто така, не помалку значајно е и повратното влијание на карактерот на современиот ризик врз карактерот на социо-културната стварност. Луѓето од современите општества и култури, напоредно со појавата и развојот на ризичното општество, развиваат и се поголема рефлексивност (самосвесност, самоосознаеност, самопромислување) кон ризиците, а следствено и се подефинирана култура на ризик која ги опфаќа свеста за ризикот и практиката поврзана со справувањето со истите на различно социо-културни нивоа (поединци, социо-културни групи, заедници и системи). Токму благодареејќи на подемот на светот на ризиците, ризичното општество и културата на ризикот можеме да кажеме дека во голема мерка имаме и појава или зголемување на актуелноста и значајноста на современите сфаќања и практики за човековата (хума-

---

⁷Зигмунд Бауман, *Постмодерна етика*, (Скопје: Темплум, 2005), с. 382.

⁸Јордан Спасески, Пере Аслимоски, Сашо Герасимоски, *Приватна безбедност*, (Скопје-Охрид: Полициска академија и Факултет за туризам и угостителство, 2008), с. 109.

⁹Како што луцидно забележува Улрих Бек, во ризичното општество настанува премин од “*вредносниот систем на нееднаквото општество, кон вредносниот систем на несигурното општество*”; според Ulrich Bek, *Rizično društvo*, (Beograd: Filip Višnjić, 2001), s. 73.

ната) безбедност, социеталната и глобалната безбедност пред се, но и останатите видови безбедност, односно безбедноста низ сите хоризонтални и вертикални нивоа на социо-културната структура.

2. Карактеристики на ризичното општество

Ризичното општество како социо-културна рамка во која ја согледуваме современата безбедност во светот има одредени инхерентни карактеристики кои значително го одделуваат, а во некои аспекти и целосно го спротивставуваат на сите претходно познати општества. Сите тие конвергираат околу самиот карактер, местото, улогата, значењето и степенот на присуството на ризиците во современата социо-културна стварност и во сите аспекти ова денешно општество се препознава низ трансформациите на ризиците во живеењето, посебно секојдневното живеење. Современите ризици со нивната доминантна и негативна карактерологија вознемируваат, предизвикуваат nelaгодност и постојан страв со низок интензитет. Се чини дека појавата и преовладувањето на произведените над екстерните ризици е клучната промена кога се случи внатре во самата структура на ризиците, а е директно произлезена од алчната, дрчна и господаречка логика на западното модерно општество. Тежбата човештвото се повеќе да ја предвидува и контролира инхерентно неконтролирачката иднина и да врши еден вид насилство врз неа доведе до појава на еден вид бумеранг ефект, односно, до зголемување на ризичноста на живеењето. Овој факт е парадоксален на повеќе нивоа, но пред се на онтолошко и на епистемолошко. Имено, во време кога навидум состојбата на човечкото битие, односно *conditio humana* се чини дека е најповолна од кога било претходно во човечката историја и во време кога се знае се повеќе за светот околу себе, човечката егзистенција и можноста човекот да ги спозне нештата за повеќе се влошуваат, т.е. намалуваат респективно. Човековата егзистенција станува се понебезбедна, а во смисла на ризична, и се понепредвидлива, во смисла на сознавањето на светот околу себе и својата иднина.

Улрих Бек и Ентони Гиденс дадоа основен придонес кон осознавањето на ризичното општество, а воедно ги скицираа и неговите супстанцијални карактеристики. Истите би можеле да ги сублимираме во следново:

- Ризикот е централна категорија и поим на ризичното општество околу кој се одвива (признаено или претпо-

ставено) сиот општествен и културен живот на современото;

- Колку што е самиот амбивалентен по својот карактер и колку што таа амбивалентност е производ на севкупната општествена и културна амбиваленција на современото, толку и самиот ризик влијае на амбивалентноста во социо-културната стварност повратно;
- Современото ризично општество се издвојува од останатите досега познати општества по доминантната негативна карактерологија на ризиците, што ќе рече, ризиците речиси исклучиво се перцепираат, доживуваат и разбираат како негативни (безбедносни) ризици и покрај нивната генеричка композитност од можни позитивни и можни негативни исходи, без оглед дали односот кон истите подразбира активност или пасивност¹⁰;
- Ризиците во ерата на ризичното општество се сеприсутни, се побројни и поразновидни, се помалку предвидливи, изразито произведени (фабрикувани) за сметка на надворешни (екстерни, релативно познати), се повеќе латентни од манифестни и се повеќе конструирани отколку реални;
- Се поголемо присуство на ризиците во секојдневното живеење, нивната доминантна негативна (безбедносна) карактерологија и се поголемата непредвидливост доведоа до зголемена рефлексивност (самопромислување, самосвест, самосвесност) на социо-културните субјекти кон ризиците, како темелна содржина не само на ризичното општество, туку исто така и на изнедрената од него култура на ризикот;
- Преовладувачка стратегија на одговор кон современите ризици претставува справувањето наместо управувањето, токму поради фактот што современите ризици се помалку објективни и реални, афектираат широка популација и бараат најширок општествен одговор за нивно решавање;
- *“Концептот на ризикот во современото ризично општество претставува средство преку кое луѓето ги разбираат, или пак се справуваат со опасностите и несигурноста во текот на животот”*, што како став сепак е во доменот на безбед-

---

¹⁰Како што упатува и Бил Дуродије, *“ризикот се однесува на можноста од некакво случување (настан, појава), предизвикани од активно и реално однесување или пасивно изложување на одредени појави од стварноста”*; според Bill Durodié, *The Concept of Risk*, (London: The Nuffield Trust, 2000), p. 3.

носно-редукционистичките сфаќања на ризикот кои ги запоставуваат неговите можни позитивни, благопријатни страни и ефекти¹¹.

3. Ризиците и современата македонска безбедност

Современата македонска безбедност започнува да ги добива контурите на ризичното општество. Зборуваме за почетната фаза на навлегување на ерата на современите ризици и зголемената ризичност на живеењето¹². Но, притоа, македонската социо-културна и безбедносна стварност се одликува со свој специфичен компендиум на ризици, а зголемената ризичност во живеењето не е последица само на пенетрацијата на постмодерните и глобализирани ризици претежно од западниот свет, туку и сопствената безбедносна стварност обликувана во сложениот транзиционен момент на судир на модерни, постмодерни и глобализациски влијанија. Ризиците се раѓаат во секојдневниот живот, односите, интеракциите и комуникациите помеѓу субјектите на социо-културната структура. Сложениот миг во кој живееме кристализира некои специфики на современата македонска безбедност и укажува на изворите на зголемената небезбедност согледана преку зголемената ризичност. Кај современото македонско општество и безбедноста воопшто забележлива е своевидна константа во поглед на негативната карактерологија на ризиците која е присутна и во традиционалното и во социјалистичкото општество и вредносни системи, а не само во сегашниот социо-културен миг. Дополнителна мултипликација на ризиците предизвикува сегашната состојба на вредносна конфузија, вредносна недефинираност и амбивалентност¹³. Со оглед на фактот дека се работи за дивергентни социо-културни влијанија врз безбедноста, во блиска иднина, може да се очекува развој на специфичен облик или варијанта на македонско ризично општество, кое би било резултанта на современите светски влијанија на ризиците, специфичниот миг во ма-

---

¹¹Лидија Георгиева, *Менаџирање на ризици*, (Скопје: Филозофски факултет, 2006), с. 83.

¹²Сашо Герасимоски, *Светската безбедност низ призмата на теоријата за ризичното општество*, во *Современа македонска одбрана*, Год. 11., Бр. 19., Скопје, (2010): сс. 89-101.

¹³“Човекот никогаш не може да ја осознае објективната вистина и да го определи својот поглед на светот надвор од вредносната компонента”; според Јордан Спасески и Пере Аслимоски, *Дефендологија*, (Битола: Педагошки факултет, 2006), с. 50.

кедонското општество кое продуцира нови ризици и дел од веќе постоечките стари ризици.

Најопшто земено, како случни определби на современата состојба со ризиците и нивниот однос кон современата македонска безбедност можеме да ги формулираме следниве:

- Зголемена е вкупната небезбедност во современото македонско општество како последица на подемот на ризичноста на живеењето, што пак е последица на вредносната конфузија, недефинираноста на социо-културниот миг на живеење и влијанијата на современото светско ризично општество¹⁴;
- Карактерот на ризиците во современото македонско општество е нагласено негативен (безбедносен), што значи ризиците пред се се перцепираат, разбираат и проценуваат како можни опасности, а ваквата негативна карактерологија на ризиците се надоврзува како константа и претходните историски познати карактерологии на ризиците во македонското општество;
- Современите ризици во македонското општество се изразито негативни, многу побројни и поразновидни, со поголема непредвидливост, и растечко учество на произведените и латентните ризици во вкупната структура на ризиците;
- Односот на современиот македонски човек кон ризиците е претежно пасивен (изложеност) на ризиците, а помалку активен (преземање и самоизложување на ризикот) што се поврзува со наследената безбедносна култура и во нејзини рамки релативно малку развиената култура на ризикот како дел од пошироката безбедносна култура¹⁵;
- Се забележува зголемена рефлексивност кон ризиците, но таа не може да се спореди со рефлексивноста во современото светско општество, а следствено на тоа, имаме развиток на контури на ризичното општество и современата култура на ризикот.

---

¹⁴Марјан Стојанов, *Мултикултурализмот како модел на културна комуникација во современото македонско општество*, (Скопје-Штип: ИВ-АН Принт, 2009), сс. 61-63.

¹⁵Љубомир Стајиќ, Саша Мијалковиќ и Светлана Станаревиќ, *Безбедносна култура*, (Београд: Полицијска академија, 2004), с. 35.

Дадените определби јасно укажуваат на фактот дека современата македонска социо-културна и безбедносна стварност се одликуваат со нов однос, сфаќање и значење на ризиците. Поаѓајќи оттука, може да се каже дека ризиците се најзериозниот безбедносен предизвик со кој се справува и во иднина ќе се справува македонското општество и носителите на безбедносната политика потесно¹⁶. Многу е веројатно дека за да се одговори најсоодветно на зголемената ризичност на живеењето, а со тоа и на зголемената небезбедност на живеењето, ќе мора да се применуваат доминантно превентивни општествени, културни и безбедносни стратегии, начини и мерки за справување со ризиците. Притоа, стратегијата на справувањето со ризиците ќе биде без алтернатива, односно, ќе биде главна стратегија на одговор и решавање на современите ризици со кои ќе се соочува современото македонско општество. Не помалку значајно, стратегијата на справувањето со ризиците ќе претполага натамошно поопштествување, демократизирање и ширење на безбедносната функција за да може современото македонско општество најсоодветно да се справи со растечките, се поразновидни, понепредвидливи и негативни ризици.

Заклучок

Светската безбедност се повеќе ќе се дефинира во услови на растечко значење на ризиците, ризичното општество, рефлексивноста и културата на ризиците. Тоа значи дека од соодветното справување и превентивно делување кон негативните (безбедносни) ризици во иднина ќе зависи и состојбата со заканите и загрозувањата, а со тоа и вкупната безбедност на сите нивоа на социо-културната структура. Во тој контекст, и современата македонска безбедност е повлијаена од овие трендови на подем на современите ризици, со таа напомена дека структурата на ризиците кај нас е нешто поразлична, исто како и причините кои доведуваат до ризиците, како и фактот дека може да зборуваме само за контури на ризичното општество, рефлексивноста и културата на ризикот. Што се однесува до стратегијата на одговор и решавање на ризиците, тука е недвојбено дека иднината му припаѓа на стратегијата на справување со ризиците.

---

¹⁶Сашо Герасимоски, *Ризиците и приватната безбедност*, во *Хоризонти*, Год. 5, Бр. 5, Битола, (2009): сс. 193-203.

Користена литература

- Бауман, Зигмунд, *Постмодерна етика*, (Скопје: Темплум, 2005).
- Век, Ulrich, *Rizično društvo*, (Београд: Filip Višnjić, 2001).
- Георгиева, Лидија, *Менаџирање на ризици*, (Скопје: Филозофски факултет, 2006).
- Герасимоски, Сашо, *Светската безбедност низ призмата на теоријата за ризичното општество*, во *Современа македонска одбрана*, Год. 11., Бр. 19., Скопје, (2010): 89-101.
- Герасимоски, Сашо, *Ризиците и приватната безбедност*, во *Хоризонти*, Год. 5., Бр. 5., Битола, (2009): 193-203.
- Гиденс, Ентони, *Забеган свет: како глобализацијата ги преобликува нашите животи*, (Филозофски Факултет, Скопје, 2003).
- Godard Olivier, Henry Claude, Lagadec Patrick et Michel-Kerjan Erwann, *Traité des nouveaux risques*, (Paris: Gallimard, 2002).
- Douglas Mary, *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*, (London & New York: Routledge: 1992).
- Durodié, Bill, *The Concept of Risk*, (London: The Nuffield Trust, 2000).
- Lupton, Deborah, *Risk*, (London & New York: Routledge, 1999).
- Мургоски, Зозе, *Речник на македонскиот јазик*, (Скопје: Филолошки факултет “Блаже Конески”, 2005).
- Спасески Јордан, Аслимоски Пере, Герасимоски Сашо, *Приватна безбедност*, (Скопје-Охрид: Полициска академија и Факултет за туризам и угостителство, 2008).
- Спасески, Јордан и Аслимоски, Пере, *Дефендологија*, (Битола: Педагошки факултет, 2006).
- Стајић Љубомир, Мијалковић Саша и Станаревић Светлана, *Безбедносна култура*, (Београд: Полицијска академија, 2004).
- Стојанов, Марјан, *Мултикултурализмот како модел на културна комуникација во современото македонско општество*, (Скопје-Штип: ИВ-АН Принт, 2009).
- Redmill, Felix, *Some Dimensions of Risk not Often Considered by Engineers*, in *Journal of System Safety*, Vol. 38, No. 4, (2002): 2-9.

*Sashe Gerasimoski, Teaching Assistant, M.Sc.
Faculty of Security, Skopje, Republic of Macedonia
sgerasimoski@yahoo.com
The risk society and contemporary security*

Abstract

According to numerous researchers of contemporary security reality we are living in an era of what is described as “risk society”. The omnipresence of risks and reflexivity towards them are becoming more and more focal theme of contemporary scientific observations of security. The risk society is a kind of a milestone between modernity on one and postmodernity and globalization on other side. Fighting risks is becoming priority of contemporary understandings of security and contemporary security policies. This scientific paper attempts at actualizing, brightening and bringing out the numerous questions and dilemmas posed within the new security reality in the world and Republic of Macedonia, having on mind the condition and development of risks, especially the negative (security) ones and to give some thoughts on the influence of the living in risk society on the concept of contemporary security.

Key words: *risk, negative (security) risk, risk society, contemporary security, reflexivity*

**БЕЗБЕДНОСТА И
СПРАВУВАЊЕТО СО
КРИМИНАЛОТ**

Milan Milošević Ph.D

Full Time Professor FORKUP – Economics Academy, Novi Sad

Saša Mijalković, PhD

Assistant professor Academy of Criminalistic and Police Studies,
Belgrade

INTELLIGENCE AND RISK ASSESSMENT IN PREVENTION OF INTERNATIONAL ORGANIZED ILLEGAL MIGRATIONS

***ABSTRACT:** More organized approach in recruiting, transporting, receiving and exploitation of international illegal migrants, as a result have new complex negative effects for personal, social, national and international security. On the other side, traditional criminalistics, mostly repressive methods, become insufficient for preventing, revealing and interrupting networks for migrants smuggling and exploitation. Therefore, it is necessary to re-conceptualize traditional approaches in resisting this safety risk, by moving focus from repressive to preventive methods, intelligence led work, analytical assessment and risk assessment. In this paper, author presented his opinion about possibilities of using traditional policing methods and modern intelligence methods in informations and data collecting, and the ways of transformation analytically-estimating activities, as a base of fighting organized illegal migrations.*

***Key words:** organized crime, illegal migrations, migrants smuggling, human trafficking, prevention, intelligence work, safety assessment, criminal prognosis.*

Introduction

Modern globalization courses, primary focused on integration of global production and capital funds markets, for secondary, unwanted effects, have globalization of poverty, organized crime, migrations and organized illegal migrations, as their resultant. So, at the beginning of a new millennium, illegal migrations obtain new dimensions, take new organized forms and capacities, and have new complex negative effects for safety at national and international level.

More and more, illegal migrations are marked by organized approach in recruiting, transporting, receiving and exploitation of illegal migrants in destination countries. Beside mediation activities of enabling a illegal entrance to a foreign country, known as migrants smuggling, organized crime groups are more often involving in smuggling victims of, so called, international human trafficking. Low risk rate and high

profitability equalized range of this “crime business” with range of drugs and weapons illicit traffic, at global level.

Former spectrum of organized illegal migrations menacing effects primary expressed through indirect state security destabilization, because of political and economic pressures by international community to inert relation to a problem, that is through violation of internal stability and state institutions operating, is fulfilled with citizens safety violation by set of criminal acts, misdemeanors and socio-pathological deviations networked with illegal migration, by illegal migrants families disturbing in a domain of physical, health and economy safety, as well a structural endangering of victims safety, through unscrupulous exploitation and keeping in submissiveness by various violent methods.

Metamorphosis of organized state border crossing points that there is no just “offense against state” by whom is national sovereignty violated and national security endangered, but a form of multiplied violation of, so called, illegal migrants wide spectrum of human rights, which presents social and personal safety menace.

Problem complexity of organized illegal migrations, require complex safety-criminalistics reaction in order to solve it. Resisting to organized illegal migrations requires certain security system commitment in the field to preventing their origins and to stamp out consequences, also giving help and support to victims, by governmental and non-governmental sectors subjects, that is, through cooperation mechanisms between several countries or international organizations, considering current safety standards.

New needs to modern safety practice requires redefining of existing, archaic criminalistics methods of reveling, explaining and proving criminal activities linked with state border crossing, and development of completely new methods in organized illegal migrations repulsing. New, highly organized models of migrants smuggling and human trafficking, points need to replace traditional criminalistics methods with modified traditional intelligence methods, so called special investigative techniques.

On the other hand, neglecting social usefulness and justification of prevention, as a formal and informal organized illegal migrations social control sphere, have a tribute in his expansion. Largest anomaly in crime suppression policy is prevention neglecting, which, in fact, should be primary field of safety function. It point to necessity and emergency to identify both, objective and subjective causes, that is global and micro - political, economic, social, normative, morality and safety factors in

countries of migrants origins, transit and destination, which favoring genesis, existence and development of organized illegal migrations, as well social actions outlining to neutralize or control them. However, there is more important for law enforcement operational work to identify rules of organized illegal migrations realization process, respectively most common manners, places and times of state border illegal crossing, also modalities of cooperation between criminal groups and safety services members which help them and prediction of events which are linked to subject.

Quoted lead to conclusion that safety function efficiency in domain of organized illegal migrations suppression, among other things, directly depend of intelligence information and data, respectively safety assessment and criminology prognosis of their trends, based on analytical-statistical processing.

1. Concept and manifestation of organized illegal migrations

Migrations represents physical motion, temporary or permanent population allocation from one socio-cultural environment (emigration area) to another (immigration area), that is from one country (emigration) to another (immigration). By expansion range, migrations can be internal and international.

International migration mean every trans-border population motion and his reception and presence, with distinct lasting, in a country in which migrations are merging, independently from subjective motifs and individual characteristics of participants in this process and migration policy in countries between migration is developing.¹ There are two primary elements in defining international migrations: mobility – that is entry and sojourn in foreign country, and foreign citizenship.² Presently, about 175 million people worldwide, have international migrant status, which is 3,5% of world population, mean every 35th person on planet.³ Proportion between male and female migrants is 51:49.⁴

---

¹ Srdić, Dj. Lj.: Uzroci i tipovi međunarodnih migracija, *Međunarodni problemi*, broj 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997, p. 442; see also: *Mala politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1966, p. 665.

² Kofman, E.; Phizacklea, A.; Raghuram, P.; Sales, R.: *Gender and International Migration in Europe: Employment, welfare and politics*, Routledge, London and New York, 2000, p. 8.

³ World migration 2005: Cost and Benefits of International Migration, International Organization for Migration, Geneva, 2005, p. 1.

⁴ Jolly, S.: *Gender & Migration, Supporting Resources Collection*, BRIDGE, Institute of

If they are carried out in accordance with the regulations of emigration country and immigration country, there is to be legal migrations; if opposite there is to be so called illegal migrations, which are manifesting through unorganized and organized forms. Organized illegal migrations are characterized by organized approach in recruitment, transporting, receiving or exploitation of illegal migrants in country of destination. Most frequently, they are realized by organized crime groups, with active or passive help by corrupted public clerk. They manifesting as migrants smuggling and human trafficking. Not any human trafficking occurrence is simultaneous a form of illegal migration, but only the one in which victim in trafficking process illegally enter, transits or sojourn at foreign country territory. International Organization for Migrations (IOM) estimations points that in every moment, worldwide, from 15 to 30 million people have illegal migrant status. Among them, from 700 thousand to 2 million people, mostly woman and children are involved in human trafficking network. It is estimated that about 500 thousand of illegal migrants come in Western Europe every year just through Western Balkans countries.⁵

Migrants (human) smuggling mean providing illegal entrance in foreign country to a person which is not having their citizenship or does not have permanent sojourn, with aim of acquiring, indirectly or directly, financial or other material benefits. Illegal entrance is any state border crossing without observing and respecting indispensable conditions for legal entrance to country of reception.⁶ Therefore, migrants smuggling represents intermediating activity which provide illegal entrance in foreign country, with agreement of person who is subject of smuggling, so it's called organized illegal immigration. Defining this phenomenon in criminal justice of Republic of Serbia is similar.⁷

Human trafficking mean enlisting, transport, transfer, hiding and receiving persons, by threat of force or by using force or other forms of compulsion, abduction, fraud, deceit, misuse of authority or difficult

---

Development Studies, Brighton, 2005, p. 1.

⁵ Schatzer, P.: *World Migration Report 2000*, Co-published by International Organization for Migration and United Nations. According to – Danailov, V.: *Trgovija so luge – kriminalen biznis so robovладельски lik* (slučaj Makedonija), IOM, Skopje, 2001, p. 2.

⁶ Paragraph 3 Protocol against migrants smuggling by the land, sea and air which supplement United Nation Convention against transnational organized crime, *Sluzbeni list SRJ – Medjunarodni ugovori*, no 6/2001.

⁷ Crime act from article 350 – Unauthorized state border crossing and human smuggling, *Sluzbeni glasnik Republike Srbije*, No 85/2005.

situation or giving or receiving money or benefits to gain an assent from person who have control over other person, with aim of exploitation. Exploitation include, as a minimum, prostitution of other persons or other forms of sexual exploitation, forced labor or serving, slavery or relation similar to slavery, human organs removal; victim's agreement to intentioned exploitation is insignificant in cases when is used any measure presented in sub-particle (a); enlisting, transport, transfer, hiding or receiving of a child for purposes of exploitation consider as human trafficking, even if those not including any of means presented in sub-particle (a) of this article; child is a person younger then 18 years.⁸

From this determination there could be concluded that crossing of an internationally recognized border by victims is not a necessary condition for human trafficking existing as a form of transnational organized crime.⁹ Beside that, human trafficking don't need to be realized by organized criminal groups.

In theory and practice often there is no distinction between mentioned occurrences. Migrants smuggling is intermediating activity which, with certain financial or other compensation, provide illegal entrance into a country to a foreigner. Foreigner is agreed with that, he can give up and he's free after smugglers take him into a country, while human trafficking victim doesn't have that opportunity. Human trafficking victims can also be an object of smuggling, in sense of illegal transferring across state border or through foreign country territory. On the other hand, migrants smuggling can develop into human trafficking when smugglers, desirous of extra profit, establish an slavery relation and exploiting smuggled migrants.

It is undisputable that there is significant connection between human trafficking and migrants smuggling: trends patterns are similar, same individuals and groups are involved in various aspects of their realization, but event and exposition to violence patterns are completely

---

⁸ Paragraph 3 United Nations Protocol for prevention, suppression and punishment of trafficking in human beings, particularly woman and children, which supplement United Nation Convention against transnational organized crime, *Sluzbeni list SRJ – Medjunarodni ugovori*, No 6/2001.

⁹ Protocol regulations must be interpreted "through prism" of paragraph 3, United Nation Convention against transnational organized crime, *Sluzbeni list SRJ – Medjunarodni ugovori*, No 6/2001: crime has transnational nature if is committed: 1) in more than one country, 2) in one country, but basic preparation, planning, direction and control are undertaken in other country, 3) in one country, but includes organized group of criminals which operate in more than one country, or 4) in one country, but has substantial consequences in other country.

different, therefore human trafficking is not supposed to be treated exclusively as an illegal migration form, but as serious crime and heavy human rights violation by victims exploitation.¹⁰

2. Intelligence and analytically-estimating activity in prevention of organized illegal migrations

Needs to advance an organized crime suppression practice by combining police and intelligence services traditional methods, resulted with:

- giving “police” authority to safety subjects which didn’t have them traditionally, such as *custom service*, or
- by establishing *crime–intelligence systems* or *services*.

Crime–intelligence system encompass several safety subjects, crime-intelligence activities carriers, connected in certain national “intelligence network”. Mutual data exchange system, in which is enabled data bases access to all network members, is appropriate for human trafficking and migrants smuggling suppression.

Crime–intelligence service is an specialized structure which, by using crime-intelligence methods, process and analyze intelligence data significant for identification of criminal organizations and their members, revealing, cutting flow and proving their activities.¹¹ That is central element of crime-intelligence system which analyzes and estimates human trafficking and migrants smuggling trends, project preventive/repressive measures and implement them partially.

Demands for high level of efficiency are limited by irreproachable functioning of national intelligence model at, at least, three levels:

- *local*, where are gathered intelligence information about etiology, phenomenon, victim and resultant aspects of illegal migrations and the effects from safety system preventive/repressive measures, based on which further suppressing activities are directing;
- *national*, by creating an information base for strategy decision making in organized illegal migrations suppression; and
- *transnational*, by carry out preventive and repressive crime-

---

¹⁰ More extensive, in – Obradović, V.: *Trgovina zenama u Bosni i Hercegovini*, Ambasada SAD i Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, p. 90–91.

¹¹ Definition derivation based on text: Manojlović, D: *Kriminalisticko-obavestajni rad: „Prepoznavanje pojava iz okruženja – prikupljanje obavestajnih podataka“*, *Bezbednost*, broj 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2005, p. 109.

intelligence operations, in cooperation with other countries security services.

2. 1. Providing intelligence information and data

2. 1. 1. Gathering intelligence information and data by traditional policing methods

Gathering intelligence information and data by crime-operation work is possible through covering various safety issues and undertaking series of operative-tactical and criminal-investigation measures and actions.

It is primarily about, so called *administrative control* tasks, mainly *international traffic of people to our country*, from it and over her territory which conduct police, intelligence services, custom and partly the army. Primarily, to intelligence information about illegal state border crossing and moving and sojourn of foreigners at state territory are coming during performing of tasks:

- *state border passing control*, which include *civil traffic control* (persons and vehicles) and control of *international transportation of goods*;

- *state border protection*, to disable state border crossing out of border crossing. More distinct migrations of population from bordering settlements to central parts of a country, enable unnoticed border crossing and makes intelligence information obtaining more difficult;

- *Control of moving, sojourn and settling in border area*, which provide intelligence data about guides, advisers and giving service of “wild” overnight accommodation to illegal migrants;

- *Control of moving, sojourn and settling of foreigners at our country territory*, particularly by controlling legality of their sojourning status, business and other activities, with maximum respect of international standards which guaranteed certain rights to foreigners;¹²

- *traffic control*, that is: *highway traffic*, which include control of drivers, vehicles and baggage at international lines of communications and roads in bordering area. It is important to know country, mountain and forest road infrastructure that is of none significant traffic frequency and that is often not even inscribed in geographic maps. Also is very

---

¹² For example, mass legal migrations of Chinese also caused their mass illegal migrations, while illegal migrants are using identification papers of legal migrants, work in their enterprises and shops and use their settlements.

important control of taxi drivers and vehicles which, with some financial compensation, transport illegal migrants; *control of passengers and means of transportation in railroad traffic*, primarily international civil lines and lines for transportation of goods and industrial raw materials; *control of passengers and baggage in air traffic*, primarily so called *wild flights*; and *control of ships and passengers, especially in sea and transoceanic traffic*;

– *extraditing of identity, travel and other papers*, with give possibility to obtain information about counterfeit documents, identity papers and other documents on which bases is extraditing passports;

– *criminalistics controls* of certain criminality milieus, criminal points (bordellos; workshops, property and “wild” factories in which illegal economic migrants are working; points for organization of bagging; “markets” for babies and human organs, etc.) and activities of former, active and potential perpetrators. Following features of criminal operating might be assigned to concept of criminologist control;

– *control of certain caterer, tourist objects and other service agencies*, particularly “noble” hotels in which “high prostitution” is going on, but also motels “along the road”, fun clubs, striptease bars, night clubs, marriage agencies and agencies for “business escort”;

– *control of certain tourist and transport agencies*, which “sales” visas for entrance to other countries and organize transportation of illegal migrants and human trafficking victims. In scope of this, but also previously mentioned task, very important is control of certain objects which are present in press, radio and TV advertisements, at posters, etc;

– *criminalistics recording* by establishing and bringing up to date an general alphabetical card catalog, photo album of known criminals, certain category of perpetrators records, personal marks records, nicknames records, records of committed crimes with unknown perpetrator, records of committed crimes by modus operandi, евиденције identified suspicious persons records, records of stolen and missing articles, certain objects records, missing persons and unidentified corpses records;¹³

– so called *internal and external control of security services work*, because of identifying individuals and groups which misuse their position

---

¹³ Absence of centralized and updated data bases is one of reasons for less efficiency of criminology human trafficking prevention. Mestre, R. M.: Trafficking in Unaccompanied Minors – Spain, *Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris), 2002, p. 85.

and in a some way participate in human trafficking and smuggling;¹⁴ and
– *other security-criminalistics tasks*.¹⁵

Realization of mentioned but also other security-criminalistics tasks which are not quoted here, need use of some policing authorities. Mostly, that is warning, identification, call, reference, bringing, escorting and withholding of person, blockade, raid, requesting information, entering in else's apartment and other premises, inspection and search of a person, arrestment, temporary subtraction of articles, giving help to governmental agencies while decision execution, usage of certain compulsive means, special investigative methods, and so on.

Beside quoted manners, intelligence data about illegal state border crossing and moving and sojourning of foreigners, could be obtained during performing following tasks:

– *prevention and suppression of organized crime*, that give insight and control over organized crime groups performing. Particularly significant is fighting corruption and money laundering, which is in direct connection with human trafficking and migrants smuggling;

– *prevention and suppression of general crime forms* that can be linked with human trafficking and migrants smuggling, like: documents counterfeit, theft (primarily pocket and burglaries, that is to obtain documents convenient for counterfeiting), piracy (with pornographic and child-pornographic contents), illegal adoption, human organs or body parts trafficking, forced labor, forced wedlock, bigamy, unauthorized photographing and showing of photos and video materials, kidnapping, abduction, rape and so on;¹⁶

– *prevention and suppression of economic crime* by tourist, caterer, transport, service and other similar enterprises and agencies;

---

¹⁴ Control is necessary, both in regular and extraordinary and war situations, when military and paramilitary formations participation in human trafficking is highly distinct. This is very important because is "impossible to give help and suppress sexual exploitation by the same one who represent main clientele". Adzajlić, D. A.: *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Fakultet kriminalistickih nauka, Sarajevo, 2003, p. 40.

¹⁵ This understands acting in every other cases behind which is maybe hiding human trafficking and his exploitation. That is e. g., situation with making so called snuff movies, where getting of concrete data and evidences about crime is highly difficult. Vicari, A.: *Trafficking in Unaccompanied minors – Italy, Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris), 2002, p. 66.

¹⁶ About criminal justice qualification of this and many other occurrences and his linkage with human trafficking, more detailed in: Mijalkovic, S.: *Trgovina ljudima*, Beosing, Beograd, 2005, p. 256–265.

– *public peace and order maintenance*, primarily by prevention and suppression of prostitution, begging, vagrancy, loitering and other misdemeanors and social deviations;

– *certain human rights protection*, in context with mentioned tasks, directed to prevention and suppression of: national, religious, sexual and race discrimination, hate and intolerance; sexual harassment or domestic and working place molest; physical violence based on gender belonging; political violence and other similar phenomenon that often causes illegal migrations.

Finally, there must be raised significance of so called *sector policing* and *community policing*, in which scope police clerks meet citizens on daily bases and exchange intelligence data that is basic for preventive and proactive law enforcement work. Therefore, for illegal migrations prevention tasks directed to *improvement of relations with citizens* are highly important.

Law enforcement clerks often doesn't even suspect that, by performing quoted tasks, they can obtain intelligence data most significant for prevention of human trafficking and migrants smuggling. Therefore, it is necessary to point them, through basic education, special training and specialization, to a network and interactivity of menace forms, and to importance of professional duty performing.

2. 1. 2. Obtaining intelligence data by intelligence methods

Information¹⁷ about elements of human trafficking and migrants smuggling are base that is basic level of crime-intelligence activities to their prevention and suppression. Related to this, nature and content of intelligence information are conditioned by intelligence data beneficiary needs. Mostly they are members of crime-intelligence services and other safety subjects immediate involved to fighting illegal migrations.

Aim of obtaining intelligence data is to acquire intelligence data about etiology, phenomenon, victim and resultant dimension of human trafficking and migrants smuggling, based on which will be projected, planned and realized measures for their prevention and suppression.

---

¹⁷ Information is knowledge that is given material shape that is knowledge which is given shape of a symbol. Intelligence information are source from which intelligence data is extracting, substratum and raw material that produce knowledge. Therefore, intelligence data are separate knowledge extracted from intelligence information and necessary for concrete safety problems solving. *Izvori, tehnike i tehnologije prikupljanja informacija za potrebe korisnika obavestajnih podataka*, Obrazovno-istraživački centar Bezbednosno-informativne agencije, Beograd, 2004, str. 2.

Having “real picture” of situation with organized illegal migrations need networking of law enforcement subjects (*multi agency approach*), that helps to reach maximum of “field coverage”. Beside that, it is necessary to develop intelligence cooperation, but also with safety subjects in other countries, primarily countries of origin, transit and destination. Because of mutual interest, this cooperation is mostly sincere, without “*intelligence games*” which helps to keep intelligence information and data, or give incomplete or incorrect intelligence information and data.

Most common *methods* for obtaining intelligence information are:

– *immediate observation method* (personal observation of law enforcement clerks);

– *obtaining information from informants* (citizens, acquaintance, friendly and familiar connections that gets information about human trafficking and migrants smuggling in his neighborhood or working place – receptionists, waiters, taxi drivers, transporters, docks workers, sailors, airport workers, forest rangers, border area inhabitants, etc.);

– *obtaining information from identified victims*;¹⁸

– *agent type method* (recruitment of criminal group members or other persons from criminal milieu for long termed and secret giving confidential information of importance for preventing, revealing and proving crime acts and offenders. There are two categories of informants: *incontestable* which are mainly blameless persons that giving information from criminal environment, for a long term, for some financial compensation and *vigilante*, that belong to criminal milieu, commits crimes and in same time inform police about activities of their criminal associates);¹⁹

– *law enforcement member infiltration into a criminal milieu* (by engagement of “*provoking agent*” that, for a goal to arrest perpetrator, establish contact with them, introduce himself as criminal, for alleged mutual criminal activity and “undercover police scout” inserted into a criminal group for revealing and proving of criminal acts and

---

¹⁸ Biggest problem in bringing human traffickers to court is problem of communication with victim. Venicz, E.: Trafficking in Unaccompanied Minors – The Netherlands, *Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris), 2002, p. 80. Therefore, intelligence information from victims must be required by experienced and trained clerk who have good knowledge of victim’s language.

¹⁹ Simonovic, B.: *Kriminalistika*, Institut za pravne i drustvene nauke Pravnog fakulteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2004, p. 24–27.

perpetrators.);²⁰

– *investigative method* (by investigating criminal activity carriers that directly or indirectly participate in human trafficking and migrants smuggling, as well individuals from criminal milieu which have knowledge about that);

– *technical observation method* (by using electronics and devices for audio, visual and audio-visual surveillance and recording);

– *method of cooperation with other countries safety subjects* (through police, intelligence, judiciary and other cooperation forms);

– *method of analysis contents in public information means programs* (primarily advertisements and advertising from agencies for employment, massage, business escort, marriage, sexual services, etc.) and others.

In order to transform intelligence information into sensible and correct intelligence data, during “*intelligence cycle*” they have been classified, assessed, analyzed, interpreted unified distributed to final beneficiary in form of closing intelligence documents (information, reports, statistical trend reviews, bulletins, etc.). Intelligence data are spread to certain operative crime records, general or specialized data bases.

Toward importance, intelligence information and data can be *strategic* (about general characteristic of national level occurrences) and *operational* (concrete information about concrete cases of human trafficking and migrants smuggling), so that becoming object of strategic or operational analysis, that is base for strategic or operational prognosis.

2. 2. Analytical and statistical crime-intelligence researches

Analytically-statistical researches mean further processing of intelligence data. Considering methodology of their processing and nature of results, these measures have character of empirical scientific research study.

They are conducted by specialized units for analysis and scientific researches, which mean engagement of teams composed from individuals with certain field of expertise, level of education, working experience and intellectual capabilities. On the other hand, some various scientific methods must be used in work, mainly from the social science scientific research methodology and modern technical and technological

---

²⁰ *The same.* However, author consider provoking agent and police scout as informants.

This kind of police members roles in revealing of crime are pretty much institutionalized in so called *undercover investigator*.

accomplishments in area of automatic data processing – informatics.

Analytically-statistical researches are directing in at least two courses:

- *first*, toward quantitative and qualitative analysis of human trafficking and migrants smuggling trends and some of their elements at micro and macro plan, with aim to determine patterns in his genesis, manifestation and results (primarily *modus operandi* and clues which points to preparation, performing and result of these crime acts), because of outlining and practical implementation of preventive and repressive actions, and

- *second*, toward optimality analysis of organizational and functional solutions of safety subjects for adequate answer to current and potential safety problems (present legislation adequacy, personnel, organizational solutions, finance, material and technical resources, etc.).

Subject of analytically-statistical human trafficking and migrants smuggling researches, with respect to certain area and time parameters, should be:

- state border crossing;
- thwarted and revealed individual and in groups illegal state border crossing;
- committed crimes through which these phenomenon are manifesting;
- revealed crimes which are related to some forms of victims exploitation but they are not qualified as human trafficking and migrants smuggling;
- most common etiological factors;
- victim recruitment/enlisting manner;
- identification of international illegal migrations route that passing state territory, main roads and transportation means;
- country entrance mood, border crossings, that is identified points out of border crossings which is use for illegal transfer;
- treatment with travel and identification papers of victims, by human traffickers and smugglers;
- places that represents “centers” for human trafficking (recruitment centers, transit centers, exploitation centers);
- bio-physiological and social characteristics of victims (gender, age, nationality, education, knowing some language, material status, employment, etc.);
- victims exploitation forms and “price list” for services to their clients;

- bio-physiological and social structure of identified perpetrators, action manners (individual, in group or inside organized crime group), also safety subjects members participation in human trafficking and migrants smuggling;
- measures undertaken toward foreigners;
- measures undertaken toward human traffickers and smugglers;
- measures undertaken toward human trafficking victims and smuggled migrants;
- results of international cooperation with safety subjects from governmental and nongovernmental sectors and international organizations;
- other interesting and illustrative data related to elements of human trafficking, migrants smuggling or other related occurrences, and also cases which have been worked on.

Results of analytically-statistical researches must be presented in form of *analytical study* with multitude of tabular, graphic, diagrams, cartographic and similar reviews. They are characterized by high level of scientific and experts knowledge, while are different from primary, final intelligence documents. However, their weakness is founding on revealed safety endangering phenomenon that is ignoring so called dark number of *criminality*.

Analytical studies are one of basics for fighting organized crime of illegal migrations policy making. Regarding to that, “mediators” between analytical studies results and criminal policy certainly are safety assessment and criminal prognosis.

2. 3. Safety assessment and criminal prognosis of organized illegal migrations trends

Safety assessment represents synthetic conclusion about condition and trends in human trafficking and migrants smuggling, and also safety systems efficiency in their prevention and suppression. That is some kind of *diagnosis* of this events, from the modern safety problems aspect, which mean:

- comparing current condition with a long-standing “average” human trafficking and migrants smuggling range, their participation in total safety problems, and their negative. Therefore, this phenomenon state could be estimated as regular, advanced, aggravated and so on, and
- estimation of normative, organizational and functional accomplishments, and efficiency of certain safety subjects in fighting this

phenomenon, while can be concluded their advance, stagnation or regression.

Current state estimation points to needs and directions for current safety practice advancement, and at *strategic level*, that gives parameters to higher level management for reconstruction of former approach to this problem solution and at *operational level* that point necessity of implementation concrete illegal migrations prevention and suppression measures, to managers at micro level.

Safety condition assessment have goal to, based on past and realistic estimation of present state, give criminal activities prognosis (so called *criminal prognosis*) which is to be expected, potential menace carriers, potential victims and consequences, that give orientation to operational work,²¹ that is enable successful planning and directing prevention of incriminated behavior.²²

Related to this, in western countries there is trend of forming “*multidisciplinary experts working groups for monitoring and strategic analysis of certain criminal forms*”. Equipped with good computerized data bases and software for analysis and criminal prognosis, those groups developing prognosis of future committing crimes on which bases they develop special programs for prevention, control and supervision to strategic and operational levels.²³

However, it must be had in mind great dynamism of modern safety problems. Therefore, analytically-statistical services must predict eventual modifications of former and current etiology, phenomenon, victims and resultant components. Very important to this are “*predicting intelligence information*” which are, because his high level of credibility and high probability of happening events mentioned in their content, suitable for selecting, directing and finalization of prevention and repression programs.

Safety estimation and criminal prognosis have greater importance in case if more different safety subjects independently came to

---

²¹ More extensive, in – Kostic, S.: *Kriminalisticka operativa: operativno informisanje*, Visa skola unutrasnjih poslova, Beograd, 1987, 1987, p. 22–23.

²² Criminal prognosis is process of obtaining information about future occurrence, event which doesn't exist in moment of precognition. Prognosis is logical consequence of this kind of creative process and have multiply function: *orientation, prevention, repression and normative*. Krstic, O.: *Prognostika kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd, 2003, p. 186, 219.

²³ More extensive, in – Simonovic, B.: *The same*, p. 22–23.

approximate estimation results. More further, segments of estimation and prognosis could be, for meters of consulting, exchanged with other countries. Also, some contents could be compared with contents of analysis, estimations and prognosis from certain international organizations.

Human trafficking and migrants smuggling prognosis in itself doesn't have any purpose and effects if there's not adequate prevention program justified on it bases, and in opposite way – preventive programs aren't justified enough if they aren't based on detailed criminal prognosis.

Conclusion

Safety systems of many countries, organizationally and functionally unprepared to answer to newly created safety challenges related to illegal migrations, unavoidable experienced transformation. However safety systems transition of most of the countries in that domain is not complete, that is necessary to consolidate their further development direction.

Since fighting illegal migrations is a special “closed circle which source and the end are coinciding in prevention”, there is obvious that safety systems reform must be limited by transferring focus from former repressive to preventive action.

On the other hand, fighting international organized illegal migrations should be based on results of intelligence and analytically prognostic work. This mean that for protection of intelligence information must be used both, existing capacities of traditional policing activities and crime-intelligence capacities specialized for obtaining information by special and undercover methods. By certain analytically-statistical processing, acquired information must be transformed into future illegal migrations trends prognosis, based on which only preventive and repressive actions could be planned, or planning normative, organizational, personnel, material and technical capacities for their implementation.

Related to this, first of all there is necessary to analyze and assess current practice of our safety system and needs for its harmonization with international standards and “best practice” of foreign safety and crime-intelligence structures. Finally, identified directions for development of safety and criminology practice is need to be supported by legislative and educational action, which will create legal frame for performance of trained and specialized police service members.

м-р Јонче Ивановски,
асистент на Факултетот за безбедност- Скопје
email: jonce_i@yahoo.com

Тони Јаневски,
инструктор за биомоторна обука во Единицата за брзо
распоредување- Скопје
Алјоша Недев,
помлад асистент на Факултетот за безбедност- Скопје

ВРЕДНОСТИТЕ НА ФИЗИЧКАТА ПОДГОТВЕНОСТ ВО ФУНКЦИЈА НА ЗГОЛЕМЕНА БЕЗБЕДНОСТ НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА СПЕЦИЈАЛНИТЕ ПОЛИЦИСКИ СИЛИ НА МВР

Резиме

Во овој трудот е направен обид да се презентираат фактите кои одат во прилог на тезата за исклучителната безбедносна релевантност на вредностите на физичката подготвеност, од аспект на нивната употребливост за специјалните полициски сили (Единицата за брзо распоредување на МВР). Имено, на биомоторните способности им припаѓа значајно место и улога во секојдневните активности поврзани со работата на специјалната полиција, а особено исклучително значење добиваат при извршување на најсложените полициски задачи. Преку извршеното тестирање на биомоторните способности на припадниците на (ЕБР) се добиени реални информации за движењето на резултатите и нивото на физичка подготвеност. Според покажаните резултати се укажува на потребата за корекција на поставената програма за биомоторна обука во одделни нејзини делови, за да се овозможи поголем квалитет во исполнување на стандардите и критериумите за физичка подготвеност.

Клучни зборови: Единица за брзо распоредување, биомоторна обука, физичка подготвеност.

Вовед

Единицата за брзо распоредување (ЕБР) претставува една од најелитните полициски единици во Република Македонија и зазема значајно место и улога во заштитата на уставниот поредок и внатрешната безбедност на државата. Според хиерархиската поставе-

ност, таа припаѓа во одделот за посебни единици¹ на Министерството за внатрешни работи во чиј состав се наоѓаат уште неколку единици од посебен карактер. ЕБР е формирана во 2001 година во време кога државата се соочуваше со вооружениот конфликт кој беше предизвикан од разните диверзантско-терористички групи и организации кои имаа за цел да ја дестабилизираат и поткопаат безбедноста на РМ. Од моментот на основањето па до денес единицата има изведено многубројни успешни интервенции од коишто некои и со исклучително висок ризик, што претставува огромен успех, особено ако се има предвид краткиот временски период на дејствување. За да може да се исполнат поставените критериуми за квалитет и да се одржи високото ниво на постигнати резултати, со припадниците на ЕБР се спроведува програма за подготовка² според најсовремена методологија, по примерот на домашните³ и светските антитерористички единици.⁴ Ова подразбира дека овој систем на подготовка е навистина тежок и исцрпувачки и бара висок степен на психофизичка подготвеност од припадниците на единицата. Поради тоа, планот и програмата на биомоторната обука неопходно е да се обликуваат на начин што ќе обезбедат оптимален развој на примарните физички способности, коишто претставуваат основен предуслов за извршување на секојдневните професионални работни задачи, но и за изведување на движења и дејствија при извршување на сложените и високоризични безбедносни задачи.

Биомоторна обука кај единиците за борба против тероризам (антитерористички единици)⁵

Биомоторната обука е составен дел од вкупната обука на елитните полициски единици и има исклучителна безбедносна

---

¹ <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=98>

² Најопшто определено, вкупната програма за обука на антитерористичките единици се состои од: биомоторна обука, обука за оспособување за употреба на огнено оружје и обука од областа на тактиката на специјални дејства (обука за сузбивање на тероризам, обука за спровод на опасни криминалци, обука за постапување при нарушување на нарушен ЈРМ во поголем обем, итн.)

³ Тони Мандаровски, „Специјалците“ на МВР, Весник на вработените на МВР на РМ, бр.33-34, Скопје, 1999, стр.12-13.

⁴ Dragan Džamič, Ratnici iz senke (specijalne i elitne jedinice), Target, Beograd, 1999.

⁵ Антитерористичките единици претставуваат вид на специјалните единици (единиците за специјални задачи), а во однос на нив се разликуваат по специфичните облици на работа и организирање на борбените и антитерористички дејства.

важност во процесот на оспособување како и при извршување и спроведување на антитерористичките задачи и дејства. Имено, основна задача во процесот на обучување на специјаните единици за антитерористички дејства претставува оспособување за брзо и ефикасно решавање на најсложените безбедносни ситуации. Од тие причини, биомоторната обука е специфична и се согледува во стекнување на широк дијапазон на фундаментални и на применети знаења. Од аспект на биомоторна обука на овие единици, треба да се истакне дека нејзината основна цел претставува планско и систематско развивање, одржување и усовршување на основните психофизички способности (сила, издржливост, брзина, подвижност, рамнотежа и прецизност); стекнување на високо ниво на владеење со боречките вештини; развивање на морално-волевите (упорност, одважност, пожртвуваност, одлучност, самоиницијативност) и други особини на личноста кои се неопходни за извршување на најсложениите офанзивни и дефанзивни противтерористички задачи во современите борбени и неборбени дејствија (во мирновременски и воени услови или услови на нарушување на јавниот ред и мир во помал или поголем обем).⁶

Од наведената основна цел произлегуваат следните задачи на биомоторната обука:

- развивање и одржување на основните физички способности на високо ниво, со примена на сите облици на биомоторна обука;

- стекнување и совладување на одредено ниво на спортско-техничко образование (пливање, нуркање, борење, скијање и др.), вештини, знаења и навики потребни за извршување на специфични задачи;

- интегрирање на останатите содржини на обуката низ применети облици на физичко вежбање: вежбање во полициско-стручна обука, вежбање при извршување на задачи под оптеретување, ситуационо вежбање и др.⁷

Имајќи ја предвид исклучителната безбедносна важност на вредностите на физичката подготвеност од аспект на нивната употребливост за специјалните полициски сили, поставена е и основната цел на ова истражување која е насочена кон утврдување на состојбата на биомоторните способности на припадниците на ЕБР. Преку

---

⁶ Пуковник мр Стојан Кљаиќ, Специфичности обуке за извршење противтерористичких задатака, Безбедност (часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије), бр. 2/05, Београд, 2005 год., стр. 312

⁷ *ibid.*, стр. 312-313

тестирање на биомоторните способности се овозможува да се добијат реални информации за движење на резултатите, но и за исполнување и неисполнување на поставените стандарди и критериуми за физичка подготвеност на припадниците на ЕБР.

Примерок на испитаници

При проверка на физичката подготвеност се опфатени вкупно 262 припадници на ЕБР на возраст од 22 до 47 години. Поради одредени оправдани причини (службено отсуство, боледување, повреди, моментална ангажираност), тестирањето не е спроведено со сите испитаници. Битно е да се напомене дека станува збор за мал број на испитаници чиешто отсуство значително не влијае врз големината и осипување на примерокот. Поради разликата во барањата за исполнување на поставените критериуми и стандарди за физичка подготвеност, примерокот на испитаници е поделен во пет старосни категории (од 22 до 27, од 27 до 32, од 32 до 37, од 37 до 42 и од 42 до 47) години.

Примерок на варијабли

Примерокот на варијабли применет во ова истражување го сочинува батерија од четири теста со кои се проценуваат биомоторните способности на испитаниците, и тоа: репетитивна сила на рацете и раменскиот појас (ЗГИБ) и (СКЛЕК), репетитивна сила на предната страна на трупот (СТОМ) и аеробна издржливост (Т3200).

1. Згибови на вратило до отказ (**ЗГИБ**)
2. Стомачни со подигање на телото од лежечка положба за 2 минути (**СТОМ**)
3. Склекови на рамна подлога за 2 минути (**СКЛЕК**)
4. Трчање на 3200 метри (**Т3200**)

Описот и постапката на мерење на биомоторните тестови (СТОМ), (СКЛЕК) и (Т3200)⁸ оригинално е преземен од вооружените сили на американската армија, а исклучок е само тестот (ЗГИБ) кој е мерен според препораките од истражувањето на Курелиќ и соработниците (1975).⁹ Критериумите и нормите кои се поставени за исполнување на овие тестови дополнително се адаптирани за потре-

---

⁸ Headgates Department of the Army, PHYSICAL FITNESS TRAINING FM. 21-20, Washington, 1992.

⁹ Kurelić, N. i sor., Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih....Beograd, 1975, str.12
300

бите на единицата, посебно за секоја од старосните структурни категории. За да се исполнат поставените стандарди, потребно е да се задоволат минималните барања во секој од предвидените биомоторни тестови. Најчесто, тестирањето на овие биомоторни тестови се врши двапати годишно како задолжителен дел од биомоторната обука и истите имаат за цел да ја вреднуваат и оценуваат физичката подготвеност на припадниците.

Статистички методи за обработка на податоците

Добиените податоци во истражувањето се обработени со основните дескриптивни статистички постапки. Во просторот на дескриптивната статистика, за секоја од старосните структурни категории се пресметани основните мерки на централна тенденција и дисперзија, нормалност на дистрибуција на резултатите, како и групирање на резултатите во класи (фреквенциска анализа).

Резултати и дискусија

Во табела 1 се прикажани податоците од старосната структура на испитаниците кои се опфатени со истражувањето. Од табелата се гледа дека најголем број од испитаниците (110 или 41,98%) се наоѓаат во старосната категорија од 27 до 32 години. Во категоријата од 32-37 години има 83 испитаници или 31,67%, додека во останатите три старосни категории има доста помал број на испитаници.

Табела 1. Старосна структура на испитаниците

Возраст	f	%	Cumul.%
22-27 год.	24	9,16	9,16
27-32 год.	110	41,98	51,14
32-37 год.	83	31,67	82,82
37-42 год.	32	12,21	95,03
42-47 год.	13	4,96	100,00

Во табела 2 се дадени изведените критериуми и норми за оценување на физичката подготвеност на припадниците на ЕБР, посебно за секоја од старосните структурни категории. Генерално, со зголемување на возраста се намалуваат бројчаните вредности за исполнување во тестираните биомоторни тестови.

Табела 2. Критериуми и норми за исполнување на физички проверки по однос на старосни години

Возраст	ЗГИБ	СТОМ	СКЛЕК	Т3200
22-27 год.	10-15	61-71	53-63	1512
27-32 год.	11-16	59-69	53-63	1536
32-37 год.	9-14	55-65	51-61	1606
37-42 год.	8-13	52-62	49-59	1630
42-47 год.	7-12	47-57	44-54	1700

Анализа на резултатите по старосни категории

Испитаниците кои припаѓаат во првата старосна категорија (22-27) години (табела 3) покажуваат просечни вредности во тестираните варијабли кои се движат околу и над долната прифатлива граница за исполнување на физичките проверки. Така, во тестовите ЗГИБ, СТОМ и Т3200 испитаниците успешно ги исполнуваат поставените стандарди, а само во тестот СКЛЕК имаат потфрлање од неколку репетиции.

Табела 3. Основни дескриптивни показатели на испитаниците на возраст од 22 до 27 години

22-27 год.	N	Mean	Min.	Max.	KV %	SD	K-S	Skewness	Kurtosis
ЗГИБ	24	10,17	3	15	28,22	2,87	0,27	-0,76	0,91
СТОМ	24	62,13	43	90	16,24	10,09	0,18	0,58	1,84
СКЛЕК	24	46,92	20	80	30,54	14,33	0,25	-0,14	-0,01
Т3200	24	1508,75	1313	2328	13,71	206,92	0,26	1,04	1,94

Кај втората старосна категорија (27-32) години (табела 4) евидентен е позитивниот тренд на исполнети стандарди во сите биомоторни тестови. Од прегледот на вредностите во колоните кои се однесуваат на аритметичките средини може да се види дека резултатите на испитаниците се движат во прифатливиот распон на исполнети норми, но со постигнувања кои се поблиску до послабите резултати, односно се концентрирани нешто над долната прифатлива граница за исполнување на физичките проверки. Споредувајќи ги резултатите на аритметичките средини со останатите старосни категории во

сите тестови, освен кај тестот T3200 кај првата старосна категорија, забележливо е дека најдобри резултати постигнуваат припадниците на возраст од 27 до 32 години. Со оглед на тоа што испитаниците од оваа старосна категорија го формираат најголемото јадро во единицата, се овозможува да се подигне целокупното ниво на физичка подготвеност на единицата.

Табела 4. Основни дескриптивни показатели на испитаниците на возраст од 27 до 32 години

27-32 год.	N	Mean	Min.	Max.	KV%	SD	K-S	Skewness	Kurtosis
ЗГИБ	110	11,34	1	28	34,92	3,96	0,23	0,33	3,13
СТОМ	110	63,30	42	100	15,13	9,58	0,24	1,02	3,93
СКЛЕК	110	53,49	25	100	19,98	10,69	0,19	0,49	2,90
T3200	110	1516,34	1201	2535	13,40	203,24	0,22	1,00	4,14

И кај испитаниците од третата старосна категорија (32-37) години (табела 5) присутен е доста висок скор на исполнети стандарди за физичка подготвеност со позитивни вредности во речиси сите биомоторни тестови. Распонот на исполнети и неисполнети стандарди е речиси идентичен со првата старосна категорија (22-27) години, со единствена разлика што кај оваа старосна категорија отстапувањето во биомоторниот тест СКЛЕК е незначително, со само две репетиции помалку од долната прифатлива граница.

Табела 5. Основни дескриптивни показатели на испитаниците на возраст од 32 до 37 години

32-37 год.	N	Mean	Min.	Max.	KV%	SD	K-S	Skewness	Kurtosis
ЗГИБ	83	9,42	2	20	36,51	3,44	0,19	0,30	1,14
СТОМ	83	56,85	27	113	19,19	10,91	0,22	1,24	8,44
СКЛЕК	83	49,01	22	72	22,07	10,82	0,28	-0,63	0,12
T3200	83	1591,63	1210	2540	17,70	281,86	0,24	1,02	2,32

Испитаниците од четвртата старосна категорија (37-42) години (табела 6) се издвојуваат со послаби резултати во однос на сите останати старосни категории. Основна карактеристика за оваа старосна категорија е поголемиот број на биомоторни тестови ЗГИБ, СКЛЕК и T3200 во кои не се исполнети поставените стандарди за физичка подготвеност, наспроти тестот СТОМ во кој единствено е исполнет

стандардот.

Табела 6. Основни дескриптивни показатели на испитаниците на возраст од 37 до 42 години

37-42 год.	N	Mean	Min.	Max.	KV%	SD	K-S	Skewness	Kurtosis
ЗГИБ	32	7,03	1	16	50,78	3,57	0,10	0,39	0,32
СТОМ	32	52,04	26	100	26,77	13,88	0,22	0,94	4,01
СКЛЕК	32	45,25	20	65	20,90	9,46	0,24	-0,66	0,61
T3200	32	1712,46	1424	2600	17,80	304,82	0,22	1,26	0,95

Кај последната старосна категорија (42-47) години (табела 7) се забележува половичен успех на исполнети норми за физичка подготвеност. Кај тестовите со негативни показатели СТОМ и СКЛЕК воочливо е речиси подеднакво отстапување на резултатите, од 3 до 4 репетиции помалку од долната прифатлива граница.

Табела 7. Основни дескриптивни показатели на испитаниците на возраст од 42 до 47 години

42-47 год.	N	Mean	Min.	Max.	KV%	SD	K-S	Skewness	Kurtosis
ЗГИБ	13	7,53	2	16	55,90	4,21	0,14	0,34	-0,08
СТОМ	13	44,15	20	80	41,90	18,50	0,14	0,48	-0,53
СКЛЕК	13	39,23	10	60	38,10	14,95	0,18	-0,53	-0,40
T3200	13	1697,92	1341	2351	18,61	316,15	0,17	0,90	-0,05

Од анализа на сумираните резултати, може да се констатира дека кај припадниците на ЕБР е присутна релативно добра физичка подготвеност што се гледа од меѓусебниот однос на исполнети и неисполнети стандарди на физичка подготвеност. За потврдување на оваа констатација придонесуваат најмногу резултатите на припадниците од првите три старосни категории, бидејќи истите манифестираат високо ниво на физичка подготвеност во однос на останатите две старосни категории кои имаат драстично потфрлање на резултатите во биомоторните тестови.

И со добиените резултати од основите мерки за централна тенденција и дисперзија и тестот за утврдување на нормалност на дистрибуција (табела 3-7) се поткрепуваат претходните наоди за постоење на задоволително ниво на физичката подготвеност. Заедничка карактеристика за овие показатели е што укажуваат на доста хомогена

внатрешна средина и нормалност во распределбата на резултатите во биомоторните тестови за сите старосни категории.

Табела 8. Фреквенција на резултати по старосни категории за испитаниците кои не ги исполниле стандардите за физичка подготвеност

Варијабли	ЗГИБ		СТОМ		СКЛЕК		Т3200	
	f	%	f	%	f	%	f	%
22-27 год.	5	20,83	7	29,16	10	41,66	6	25,01
27-32 год.	27	24,54	10	9,09	32	29,09	27	24,54
32-37 год.	21	25,30	17	20,48	24	28,91	23	27,71
37-42 год.	14	43,75	11	34,37	13	40,26	13	40,26
42-47 год.	4	30,76	6	46,16	6	46,16	5	38,46
ВКУПНО	71 = 27,09%		51 = 19,46%		85 = 32,44%		74 = 28,24%	

Во понатамошната постапка, со цел да видиме колкав е бројот и процентот на испитаниците кои не ги исполниле поставените стандарди за физичка подготвеност, пристапено е кон анализа на фреквенцијата на резултатите. Со применетата анализа попрецизно е утврдено отстапувањето од стандардите во биомоторните тестови по старосни категории, како и севкупното отстапување во секој од применетите тестови. Анализирајќи ги добиените резултати од табела 8, се забележува извесно отстапување во биомоторните тестови на испитаниците од секоја старосна категорија, коешто се движи во распон од 9,09% до 46,16%. Најголемо процентуално отстапување од изведените критериуми и норми на физичката подготвеност се забележува во биомоторните тестови кај испитаниците на возраст од 37 до 42 и од 42 до 47 години, а нешто помало отстапување се забележува во биомоторните тестови кај останатите три старосни категории. Што се однесува пак до севкупното отстапување во биомоторните тестови, може да се констатира дека испитаниците најголемо потфрлање манифестираат во тестот СКЛЕК каде што речиси 1/3 од резултатите на испитаниците се под поставените стандарди за физичка подготвеност. Висок е и бројот на испитаниците кои не ги исполниле стандардите во тестовите Т3200 и ЗГИБ. Нивното отстапување е за неколку проценти помало од претходниот тест и се движи помеѓу 27,09% и 28,24%. Најмало отстапување во однос на сите биомоторни тестови е присутно кај тестот СТОМ каде што бројот на испитаниците кои не ги исполниле стандардите за физичка подготвеност се движи под границата од 20%.

Заклучок

Основна функција на полициската обука е оспособување на припадниците на специјалните полициски сили ефикасно да постапуваат во услови кога е загрозена безбедноста. Оттука, сознанијата за влијанието на полициската обука врз безбедноста е од исклучителна важност. Практичното значење на ова истражување се состои во согледување на реалната состојба на физичката подготвеност, која што е во функција на зголемена безбедност на припадниците на ЕБР. Според добиените показатели од истражувањето, може да се констатира дека:

1. Припадниците на ЕБР манифестираат релативно добра физичка подготвеност, со меѓусебна позитивна разлика во однос на исполнети и неисполнети стандарди на физичка спремност.
2. Припадниците на возраст од 22 до 27 години, од 27 до 32 и од 32 до 37 манифестираат повисоко ниво на физичка подготвеност во однос на припадниците на возраст од 37 до 42 и од 42 до 47 години.
3. Одреден број на припадници од секоја старосна категорија покажуваат отстапување од поставените стандарди и критериуми за физичка подготвеност во распон кој се движи од 19,46% до 32,44%.

Врз основа на добиените резултати, не се наметнува потребата за значителна измена на досегашниот начин на реализација на биомоторната обука, но, за да се овозможи поголем квалитет во исполнување на стандардите и критериумите за физичка подготвеност, сепак, потребно е:

- да се усогласат условите за реализација на биомоторната обука со професионалните обврски и задачи.
- да се изнајде адекватен простор за реализирање на предвидените содржини за физичка подготовка.
- да се зголеми дополнително фондот на часови за припадниците кои не ги исполниле стандардите за физичка подготвеност, и тоа од аспект на индивидуализација на програмирање на активностите.
- да се формираат хомогени групи по основ на постигнати резултати од биомоторните тестирања и др.

Користена литература

1. Виденовић Б., Противтерористичка јединица МУП-а Републике Србије, Безбедност (часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије), бр. 1-2/09, Београд, 2009, стр. 45-52.
2. Дончев А., Специјални полициски сили во безбедносниот систем на државата, Магистерски труд, Скопје, 1999.
3. Džamič D., Ratnici iz senke (specijalne i elitne jedinice), Target, Beograd, 1999.
4. Klisarič M., Policiska obuka u funkciji zaštite bezbednosti policajaca, Zbornik radova sa Međunarodno naučno-stručnog savetovanja "Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije-uzroci, oblici i mere zaštite", Beograd, Policijska akademija, 2003, str. 197-222.
5. Кљаић С., Специфичности обуке за извршење противтерористичких задатака, Безбедност (часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије), бр. 2/05, Београд, 2005, стр. 311-326.
6. Kurelić, N. i sor., Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih dimenzija omladine, Institut za naučna istraživanja Fakulteta za fizičko vaspitanje Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1975, стр.12.
7. Мандаровски Т., "Специјалците" на МВР, Весник на вработените на МВР на РМ, бр.33-34, Скопје, 1999, стр.12-13.
8. Headgates Department of the Army., PHYSICAL FITNESS TRAINING FM. 21-20, Washington, 1992.
9. <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=98>

M-r Jonche Ivanovski, assistant at the Faculty of Security - Skopje

Toni Janevski, physical training instructor at the Fast Deployment Unit – Skopje

Aljoshka Nedev, junior assistant at the Faculty of Security - Skopje

THE VALUES OF THE FITNESS IN FUNCTION OF INCREASED SAFETY TO THE MEMBERS OF THE MACEDONIAN SPECIAL POLICE FORCES

Abstract

In this work an attempt is made to present the facts that support the thesis on exceptional safety relevance of the fitness value, as a necessity for the special police forces (Fast Deployment Unit of the Ministry of Internal Affairs). The fitness takes a considerable place and part in the daily activities connected to the work of the special police, i.e. it is extremely important during the performance of the most complicated police tasks. Real information on the results and fitness level are obtained by the testing of the biomotorical abilities of the Fast Deployment Unit members. According to the achieved results, it is necessary to correct the set program on physical training in specific parts, in order to improve the quality of the standards and criteria on fitness.

Key words: *Fast Deployment Unit, physical training, biomotorical abilities.*

д-р Светлана Николоска

доцент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: svetlananikoloska@hotmail.com

КОМПЈУТЕРСКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ КАКО СЕРИОЗНА ЗАКАНА ЗА БЕЗБЕДНОСТА

Резиме

Компјутерскиот криминалитет е криминал на сегашноста и иднината, смела констатација која има своја вистина, бидејќи компјутерите влегоа во сите сфери на општеството, така што речиси е незамисливо идното функционирање без нив. Компјутерот за индустријата претставува трета индустриска револуција, а за целокупното човештво изум кој го олеснува животот од сите аспекти, изум кој овозможи брза комуникација и размена на информации и го стави “светото на дланка” или светот го направи едно глобално комуникациско село. Секоја звезда што сјае има и своја темна страна, така што и моќта на компјутерот, покрај огромните позитивни страни, има и негативни можности кои им овозможуваат на веитите компјутерци кои имаат криминални аспирации да ги остварат истите, а можноста да бидат откриени и санкционирани зависи од моќта, знаењето и веитината на органите за прогон, откривање, расветлување и докажување на криминалот со елементи на компјутерски криминалитет. Глобалната комуникациска мрежа создава огромни можности за криминални однесувања. Се делува од една точка на земјината топка, а криминалната последица е сосема на друг крај од светот, сторителот и жртвата не се познаваат, а сторителите во организирани криминални мрежи се здружуваат преку електронска комуникација. Безбедноста во национални и меѓународни рамки е загрозувана од cyber криминалот преку сите негови појавни облици и форми, а борбата против ова современо зло се зајакнува преку преземање на низа мерки и активности од аспект на усогласување на националните законодавства, сè со цел организирано и законско постапување во водењето на криминалистичките истраги за криминалните случаи со меѓународни елементи.

Клучни зборови: *безбедност, компјутерски криминалитет, глобална комуникациска мрежа, криминални аспирации, криминална последица, национално законодавство, криминалистички истраги.*

ВОВЕД

Компјутерската револуција која се засили во текот на осумдесеттите и посебно во деведесеттите години на минатиот век, како и ширењето на глобалните светски компјутерски мрежи донесоа (како и секое ново технолошко достигнување) нови облици на општествено неприфатливи однесувања, а кои на соодветен начин треба да се инкриминираат. Меѓутоа, се покажа дека националните законодавства тешко се прилагодуваат и доста бавно оди прилагодувањето и инкриминирањето на новите појавни облици на криминал. Имено, современиот свет, историски гледано, припаѓа во постмодерната ера, чија битна специфичност е што сите сериозни проблеми на општеството стануваат глобални, па така и компјутерскиот криминалитет станува мошне брзо глобален проблем за кој треба да се изнаоѓаат решенија на глобален, светски план. Решенијата донесени глобално, треба да се прилагодуваат национално преку прифаќање на препораките од бројните меѓународни конвенции донесени по согледување на проблемот од страна на посебно формираните експертски тимови за истражување на компјутерскиот криминал како последица на современиот начин на комуникација и компјутеризацијата на сите општествени сфери. Ниту во историјата, а ниту во денешните денови, ниеден нормативен документ не успеал до крај да ги опфати сите релевантни општествени односи, па се поставува прашањето зошто некои општествено опасни и негативни појави подолг период правно не се регулирани, односно инкриминирани. Со оглед на тоа дека компјутерите и компјутерските мрежи денес можат да се искористат за изведување на голем број потполно неприфатливи и општествено опасни однесувања, потребно е некои однесувања кои не биле инкриминирани во националните законодавства, ова посебно се однесува на нашето законодавство каде дури во 2009 година се воведоа некои инкриминации, а криминалните однесувања од тој вид веќе се опасна криминална појава. Македонското казнено законодавство ги прифати препораките од Конвенцијата за компјутерски криминал од 2001 година од Будимпешта и Дополнителниот протокол на Конвенцијата за спречување на компјутерскиот криминал кој се однесува на санкционирање на акти на расизам и ксенофобија, сторени по пат на компјутерски систем, од 2003 година од Стразбург.

1. ПОИМ НА КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Компјутерскиот криминалитет опфаќа понови облици на криминално однесување кои се поврзани со информатички и компјутерски системи. Компјутерот претставува еден од најзначајните и најреволуционерни достигнувања на техничко – технолошкиот развој на општеството.

“Компјутерите и интернетот несомнено отворија можности за зголемување на социјалните бенефити, па поединци, групи и цели држави станаа наполно зависни од услугите на cyber просторот. Комуникациите преку Интернет овозможија едукација и научни истражувања на далечина, електронска трговија, on – line забава, јавност на државните работи, а електронската пошта или e-mail стана медиум за бизнис и за лични комуникации, овозможувајќи им на корисниците на брз и ефтин начин да бидат во меѓусебен контакт, да испратат текст, слика или музички фајл на лице или на група, да купат или да продадат предмет или услуга. Истовремено, пристапот до научноистражувачките бази на податоци, истражувачките директориуми, енциклопедии и други извори на информации кои претходно беа достапни само за оние кои имаа време, пари, енергија за физички пристап, сега стануваат достапни за сите граѓани. Но интернетот, како и повеќето нови технологии, претставува вредносно неутрална алатка. Како што може да биде корисен за остварување на социјални бенефити, тој може да биде искористен и за општествено девијантни поведенија, и уште повеќе, тој овозможува креирање на нови форми на општествено штетно однесување, но и олеснување на извршувањето на традиционалните форми на криминалитетот.”¹

Покрај сите предности и придобивки, компјутерот станува средство за злоупотреба на несовесните поединци, групи дури и криминални организации. Последниве години компјутерскиот криминалитет наидува на сериозен пристап од страна на меѓународната заедница која ги согледува последиците по безбедноста на индустријата, финансискиот систем и воопшто глобалната безбедност и економија во светот. Бројни се можностите за злоупотреби на информатичките системи и компјутерските мрежи, а се знае дека без компјутерски систем не може да функционира ниту една безбедносна служба во современи услови на комуникација, соработка и размена на подато-

---

¹ Тупанчевски Н. и Кипријановска Д., Основи на македонското информатичко казнено право, МРКПК бр. 2-3, Скопје, 2008 година, стр. 523.

ци, а истото се однесува за сите сфери на општествено – економскиот, правниот и социјален систем на функционирање на едно општество, но и светот во целина, кој постепено станува глобално комуникациско село.

Компјутерскиот криминалитет претставува општа формулација во која спаѓаат различни облици и форми на криминално однесување. Имено, тоа е криминалитет кој е насочен против безбедноста на информациските (компјутерски) системи во целина, или во нејзин поединечен дел, на различни начини и со различни средства со намера за себе или за друг да се прибави некаква корист или на друг да му се нанесе некаква штета.²

Во теоријата за кривично право, криминологија и криминалистика може да се најдат повеќе дефиниции за поимот на компјутерски криминалитет, но и меѓународните документи имаат свои дефиниции за овој вид криминални дејствија. Така, Don Parker го определува компјутерскиот криминалитет како злоупотреба на компјутерот во смисла на секоја активност поврзана со употреба на компјутерската технологија во која жртвата трпи загуба или би можела да има загуби, а сторителот делува со намера за себе да прибави или да може да прибави корист.³ August Bequai го дефинира компјутерскиот криминал како вршење на кривични дела кај кои компјутерот се јавува како средство или објект на заштита, односно како употреба на компјутерот при вршења на измами, затајувања или злоупотреби, при што целта е присвојување на пари или услуги или вршење на политичка или деловна манипулација која вклучува и дејствија насочени кон компјутерот.⁴ Vogo Brvar има своја дефиниција за компјутерскиот криминалитет, и тоа дека тоа се кривични дела кај кои компјутерот се појавува како средство (орудие), предмет или објект за чие извршување или обид е неопходно определено знаење од информатиката или компјутерите.⁵ Ѓорѓе Игњатовиќ под компјутерски криминалитет подразбира посебен вид криминални однесувања кај кои компјутерскиот систем (сфатен како единство на хардвер и софтвер) се појавува или како средство на извршување или како објект на кривичното дело, доколку делото на друг начин или спрема друг објект воопшто не би можело да се изврши или би имало други

---

² Јовашевиќ Д., *Лексикон кривичног права*, ЈП Службени лист СРЈ, Београд, 2002 године.

³ Don Parker, *Computer abuse*, Springfield, 1973 g. str. 70.

⁴ August Bequai, *Computer crime*, Lexington, 1978 g. str. 4.

⁵ Brvar Vogo, *Pojavne oblike zlorabe računalnika*, Revija za kriminalističko in kriminologijo br. 2/1982 g., Ljubljana.

карактеристики.⁶

Дефинирањето на компјутерскиот криминал во зависност од појавните облици на криминално однесување го застапува и Кајзер⁷ кој, во зависност од засегнатото правно добро, разликува три вида компјутерски злоупотреби, и тоа: компјутерски повреди на правото на личноста, особено на приватната сфера на граѓанинот, компјутерски деликти над индивидуалните или социјални правни добра и компјутерски имотен криминалитет.

Постојат и одредени сфаќања на криминолозите дека компјутерскиот криминалитет е дел од економскиот криминалитет, но и сфаќање дека се работи за имотен криминалитет и дека компјутерската злоупотреба по својот карактер е најблиска до имотниот криминалитет.⁸

Компјутерскиот криминалитет не претставува “заокружена феноменолошка категорија” и поради тоа е невозможно целосно и единствено прифатливо дефинирање на овој поим. Имено, компјутерскиот криминалитет е “општа форма која се манифестира низ различни криминални појавни облици, а формите во иднина би требало да имаат доминантен карактер за поголемиот број кривични дела, особено од областа на економскиот криминалитет. Развојот на компјутерскиот криминал се движи од првите злоупотреби на компјутерската технологија во финансиските институции, преку некои видови кои во криминолошката литература се наречени како криминал на “бели јаки” (White collar crime), до современи облици на електронско пиратство “хакерисување”, загрозување на приватноста на граѓаните, саботажа преку креирање и праќање на “вируси и црви”. Компјутерскиот криминал, за жал, не ја заобиколи и управата. Информациските системи кои постојат на ниво на целата електронска управа, базите на податоци и постојаната поврзаност на управата со надворешниот свет преку интернет, ја чинат погодна мета за вршење на кривични дела од областа на компјутерскиот криминал.⁹

При дефинирањето на компјутерскиот криминал Слободан Петровиќ¹⁰ го усвојува дескриптивниот пристап, на тој начин што го

---

⁶ Ѓ. Ignjatović, Pojmovno određivanje kompjuterskog kriminaliteta, Anali Pravnog fakulteta u beogradu, Beograd, br. 1-3/1991 g. str. 142.

⁷ Кајзер Г. Криминологија, Александрија, Скопје 1996 година, стр. 394.

⁸ Konstantinović-Vilić S. i Nikolić – Ristanović V., Kriminologija, Niš, 2003 godine, str. 161.

⁹ Бодрожић И., Компјутерски криминал као опасност при увођењу електронске управе, безбедност //05, Београд 2005 г., стр. 98.

¹⁰ Петровић С., Компјутерски криминал, Београд, 2001 г., стр. 58

определува како криминал со елементи на: уништување, оштетување или отуѓување на компјутерски системи или неговите компоненти; уништување, оштетување, отуѓување и неовластена промена, објавување или користење на софтверски и програмски производи: уништување, оштетување, отуѓување и неовластена промена, објавување или користење на податоци, извршување класични кривични дела; неовластено користење на компјутерските ресурси и нарушување или пробивање на системите за заштита.

Во научната и стручна литература за поимот на компјутерски криминал се среќава и називот **SYBER – криминал и кибернетички криминал**. Под поимот **SYBER** кривични дела треба да се класифицираат само кривичните дела кај кои употребата на компјутер или компјутерска мрежа е битна за битието на кривичното дело, а не сите кривични дела кај кои на некој начин како средство на извршување се појавува компјутерот и неговата природна опрема. Ова се нетипични компјутерски кривични дела, но при обезбедувањето на доказниот материјал се спроведува процедурата на обезбедување на електронски доказ или, воопшто, овој процес во криминалистиката сè повеќе се среќава како компјутерска истрага за обезбедување на електронски доказ.

2. КОНВЕНЦИЈА ЗА КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛ

Конвенцијата за компјутерски криминал е донесена од Советот на Европа на 23 ноември во Будимпешта со цел водење на земјите потписнички на овој документ, заедничка политика насочена кон заштита на општеството од компјутерски криминал, меѓу другото, преку усвојување на соодветно законодавство и негување на меѓународната соработка. Потребата од донесување на оваа Конвенција е предизвикана од темелните промени што настануваат со дигитализацијата, конвергенцијата и континуираната глобализација на компјутерските мрежи, но и поради ризикот компјутерските мрежи и електронските информации да можат да бидат искористени за извршување на кривични дела и дека доказите поврзани со извршувањето на таквите дела можат да бидат сочувани и пренесени преку овие мрежи. Придонесот од Конвенцијата би требало да виде профитна борба против компјутерскиот криминал, но и заштита на легитимните интереси за користење и развој на информациските технологии.

Во Конвенцијата се дефинирани поимите на “компјутер-

ски систем”; “компјутерски податоци”; “ провајдер на услуги”; и “преносни податоци”. Така, под поимот **компјутерски систем** се подразбира каков било уред или група на меѓусебно поврзани уреди од кои еден, или повеќе од нив, врши автоматска обработка на податоци според одредена програма. Поимот **компјутерски податоци** означува презентирање на факти, информации или концепти во облик погоден за обработување преку компјутерски систем, вклучувајќи и програма подобна компјутерскиот систем да го стави во функција. Поимот **провајдер** на услуги означува јавно или приватно лице кое им овозможува на корисниците да комуницираат преку компјутерски систем и друго лице кое обработува или чува компјутерски податоци во име на давателите на таквите комуникациски услуги или во име на корисниците на таквите услуги. Додека под поимот **преносни податоци** се означуваат податоци поврзани со комуникацијата којашто се остварува преку компјутерски систем, а кои претставуваат дел од ланецот на комуникацијата, притоа означувајќи го потеклото на комуникацијата, дестинацијата, патот, времето, датумот, големината, времетраењето или видот на комуникациските услуги.

Конвенцијата дава препораки за мерки што треба да се преземат на национално ниво во делот на материјалното кривично право, и тоа по одделни групации на кривични дела кај:

- **Делата против тајноста, интегритетот и достапноста на компјутерските системи и податоци да се инкриминираат**, односно предвидат како кривични дела кога се сторени со умисла, и тоа: дејствијата на **противправно пристапување** во целината или во дел од одреден компјутерски систем, дејствијата на **противправно пресретнување** со употреба на технички средства за пренос на компјутерски податоци кој нема јавен карактер до, од или внатре во одреден компјутерски систем, вклучувајќи и електромагнетни емисии од компјутерски систем кој поддржува такви компјутерски податоци; дејствија на противправно оштетување, бришење, влошување, изменување или прикривање на компјутерски податоци – **упад во податоци**; дејствија на противправно и сериозно попречување на функционирањето на одреден компјутерски систем на внесување или прикривање на компјутерски податоци – **упад во систем**; производството, продажбата, набавката заради употреба, увоз, дистрибуција или на друг начин да се направи достапен уред, вклучувајќи компјутерска програма изготвена или адаптирана првенствено заради извршување на било кое од претходно наведените кривични дела,

компјутерска лозинка, код за пристап или сличен податок со кој целината или дел од компјутерскиот систем се оспособува за пристап со намера да биде употребен за извршување на било кое од претходно наведените дела.

- **Дела чие извршување е поврзано со компјутер, односно инкриминирање на посебни кривични дела, и тоа: фалсификување поврзано со компјутер** - дејствие на извршување на делото е внесување, менување, бришење или прикривање на компјутерски податоци, кое нешто резултира со добивање неавтентични (лажни) податоци со намера тие во правниот промет да се сметаат или да се користат као веродостојни, без оглед на тоа дали тие податоци можат директно да се вчитуваат или, пак, се виртуелни; **измама поврзана со компјутер** – криминални дејствија со кои се предизвикува намалување на имотот на друго лице преку внесување, менување, бришење или прикривање на компјутерски податоци и упад (вмешување) во функционирањето на одреден компјутерски систем, со измамничка или друга нечесна намера да се стекне противправна имотна корист за себе или за друг.

- **Дела поврзани со детска порнографија** – инкриминирање, односно предвидување како кривични дела со следните криминални дејствија: произведување детска порнографија со цел нејзина дистрибуција преку компјутерски систем, се нуди или на друг начин се прави достапна детска порнографија преку компјутерски систем, се дистрибуира или пренесува детска порнографија преку компјутерски систем за себе или за друг, се набавува детска порнографија преку компјутерски систем за себе или за друг или се поседува детска порнографија во компјутерски систем или во медиум кој служи за чување компјутерски податоци. Изразот “детска порнографија” означува порнографски материјал кој визуелно прикажува очигледен сексуален чин со малолетник, очигледен сексуален чин со лице кое изгледа како малолетник и реални слики кои прикажуваат очигледен сексуален чин со малолетник.

- **Дела поврзани со повреда на авторските и други сродни права** – каде се препорачува на националните законодавства да инкриминираат, односно да се предвидат како кривични дела повредите на авторски права, онака како што овие повреди се определени со законот на страната потписничка, а во согласност со обврските преземени со потпишувањето на Парискиот акт од 24 јули 1971 година, со кој се ревидира Бернската конвенција за заштита на литературни и уметнички дела, Договорот за трговски аспекти на

правата на интелектуална сопственост и WIPO Договорот за авторски права, со исклучок на моралните права признати со овие конвенции, во случаите кога овие дејствија на повреда на авторските права се извршуваат со умисла, во комерцијален контекст и со помош на компјутерски систем.

Конвенцијата за компјутерски криминал предвидува за претходно наведените инкриминации одговорност и за правните лица во случаите кога делото е извршено во нивна корист од физичко лице, без оглед на тоа дали лицето постапувало како поединец или како член на колегијален орган на правното лице, при тоа да има раководна позиција, а врз основа на овластување за претставување на правното лице, овластување да донесува одлуки во името на правното лице или овластување да врши контрола во правното лице.

2. 1. Дополнителен Протокол на Конвенцијата за спречување на компјутерскиот криминал, кој се однесува на казнување на акти на расизам и ксенофобија извршени преку компјутерски систем

Дополнителениот Протокол на Конвенцијата за спречување на компјутерскиот криминал кој се однесува на казнување на акти на расизам и ксенофобија извршени преку компјутерски систем е донесен во Стразбург на 28 јануари 2003 година со цел истакнување и подобрување на слободите на граѓаните без разлика на нивната националност, вера, припадност и сл. Се нагласува потребата за обезбедување полна и ефикасна примена на сите човекови пава без каква било дискриминација или разлика како што тоа е загарантирано со европските и другите меѓународни документи, убедени дека делата на расизам и ксенофобична природа претставуваат кршење на човековите права и опасност за владеењето на правото и демократската стабилност. Се смета дека националното и меѓународното право треба да обезбедат соодветни легални одговори на пропагандата од расистичка и ксенофобична природа извршени преку компјутерските системи, а земајќи ги предвид техничките и комуникациски олеснувања за пренесување на информации ширум земјината топка за кус временски период. Со наведениот протокол е направено дефинирање на поимот “расистички и ксенофобичен материјал” кој претставува секаков пишан материјал, секоја слика или секоја друга презентација на идеи или теории кои помагаат, промовираат или поттикнуваат омраза, дискриминација или насилство,

против било кој поединец или група, базирани на раса, боја на кожа, наследно, национално или етничко потекло, како и верско потекло ако се користи како изговор за било кој од тие фактори. Мерки кои би требало да се преземат на национално ниво се инкриминирање на поведенијата кои се направени намерно или ненамерно и противправно по пат на дистрибуција и ширење на расистички и ксенофобичен материјал во јавноста по пат на компјутерски систем, инкриминирање на намерни и противправни поведенија со заканување преку компјутерски систем спрема лица кои припаѓаат на група чија разлика во расата, бојата на кожата, наследството или националното или етничко потекло се изговор за таквото криминално дело спрема било кое од наведеното лице со било која припадност, потоа инкриминирање на поведенија сторени намерно и противправно со елементи на навреда мотивирана со расизам или ксенофобија. Во Протоколот се препорачува усвојување на такви законски мерки кои можат да бидат потребни во домашното законодавство да се инкриминира однесување кое е сторено намерно и противправно со елементи на дистрибуција или достапност на друг начин, по пат на компјутерски систем, јавно, материјали кои се оспоруваат, минимизираат во поголем обем, се дозволуваат или оправдуваат дела кои претставуваат геноцид или кривично дело против човечноста, така како што е тоа дефинирано во меѓународното право и признаено како такво по пат на конечни и обврзувачки одлуки на Меѓународниот воен суд, воспоставен со Лондонската спогодба од 8 август 1945 година. Во нашето казнено законодавство е направен обид за прифаќање на препораките од овој Протокол, и тоа со воведување нова инкриминација за заштита од расизам и ксенофобија.

3. КРИВИЧНО ПРАВНА ИНКРИМИНИРАНост НА КОМПЈУТЕРСКИОТ КРИМИНАЛ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Со донесувањето на Кривичниот законик¹¹ на Република Македонија во 1996 година се предвидени типични инкриминации како компјутерски кривични дела, но и во одредени класични инкриминации се воведени одредби за можноста од извршување со компјутер или нападната компјутерска мрежа или систем. Систематски ги прикажуваме инкриминациите со елементи на компјутерски криминал по Глави од Кривичниот законик, а тоа се: кривични дела против

---

¹¹ Сл. весник на РМ бр. 37/96.

слободите и правата на човекот и граѓанинот (повреда на тајноста на писмата или други пратки, злоупотреба на лични податоци, неовластено прислушување и тонско снимање и повреда на авторско и на други сродни права); кривични дела против половата слобода и половиот морал (прикажување на порнографски материјал на дете) и кривични дела против имотот (навлегување во компјутерски систем).

Измените и дополнувањата на КЗ на РМ од 2004¹² година внесоа значајни промени со изменување на содржината и дополнување на инкриминациите и се креирани нови инкриминации, и тоа кај: кривичните дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот (загрозување на сигурноста, повреда на тајноста на писмата или други пратки, злоупотреба на лични податоци, спречување на пристап кон јавен информатички систем, неовластено прислушување и тонско снимање, неовластено снимање и повреда на авторско право и сродни права); кај кривичните дела против честа и угледот (клевета, навреда, изнесување на лични и семејни прилики, омаловажување со префрлување за кривично дело); кај кривични дела против половата слобода и половиот морал (прикажување на порнографски материјал на дете); кај кривичните дела против имотот (оштетување и неовластено навлегување во компјутерски систем, правење и внесување на компјутерски вируси и компјутерска измама); кај кривичните дела против јавните финансии, платниот промет и стопанството (неовластена употреба на туѓ пронајдок или софтвер); кај кривичните дела против правниот сообраќај (компјутерски фалсификат).

Со измените и дополнувањата на Кривичниот законик во 2004 година воведена е и одговорноста за правните лица кога кривичните дела се извршени од физички лица, но во име и за сметка на правното лице.

Со измените и дополнувањата на Кривичниот законик во 2008 година се воведени промени и нови дефинирања на поими и нови инкриминации од областа на компјутерскиот криминалитет. Македонското казнено законодавство ги имплементира препораките од Конвенцијата за компјутерски криминал така што најпрво ги дефинира значајните поими кои се користат при инкриминирање на нови кривични дела и при измените и дополнувањата на веќе постоечките кривични дела. Дефинирани се поимите на “детска порнографија”; “компјутерски систем” и “компјутерски податоци”.¹³

---

¹² Сл. весник на РМ бр. 19/04.

¹³ Чл. 122 ст. 21, 22 и 23, Службен весник на РМ бр. 7/2008.

Под детска порнографија се подразбира порнографски материјал кој визуелно прикажува очигледни полови дејствија со малолетник, или очигледни полови дејствија со лице кое изгледа како малолетник, или реални слики кои прикажуваат очигледни полови дејствија со малолетник.

Под компјутерски систем се подразбира каков било уред или група на меѓусебно поврзани уреди од кои, еден или повеќе од нив, врши автоматска обработка на податоци според одредена програма.

Под компјутерски податоци се подразбира презентирање на факти, информации или концепти во облик погоден за обработување преку компјутерски систем, вклучувајќи и програма подобна компјутерскиот систем да го стави во функција.

Направени се одредени измени и дополнувања кај кривични дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот, и тоа со инкриминирање на нови кривични дела од областа на повреда на авторско право и сродни права, а тоа се следните инкриминации: повреда на правото на дистрибутерот на технички посебно заштитен сателитски сигнал; пиратерија на аудиовизуелно дело и пиратерија на фонограм. Одредени интервенции се направени кај кривични дела против половата слобода и половиот морал, и тоа кај инкриминацијата прикажување на порнографски материјал на дете, и со воведување на нова инкриминација - производство и дистрибуција на детска порнографија преку компјутерски систем. Измени и дополнувања има и кај кривичните дела против јавниот ред со воведување на нови инкриминации, и тоа: терористичка организација, тероризам и финансирање тероризам.

Измените и дополнувањата на Кривичниот законик на Република Македонија од 2009¹⁴ година донесуваат квалитативни промени во казненото законодавство, посебно со воведување на правни норми кои се однесуваат на попрецизна определност на одговорноста на правните лица, делот на конфискација на имот, значајно е направеното редефинирање на економските казнени дела и редефинирањето на компјутерските кривични дела и, посебно, дефинирањето на значајните поими кои се користат во инкриминациите на кривичните дела од овие групации. Ова е доста битно во водењето на постапките за откривање, расветлување, докажување и превенција од компјутерскиот криминал, пред сè од причина што не е можно работење на криминални случаи и расветлување и докажување на криминал, ако во времето на извршувањето тие дејствија не биле предвидени како

---

¹⁴ Сл. весник на РМ бр. 114/09.

кривични дела. Измените се однесуваат на: прецизирање на одговорноста на правните лица и за нови инкриминации; дефинирање на поимите - електронски пари, платежни картички и имот. Направени се и одредени квалитативни измени со кои одредени кривични дела добиваат карактеристики и на компјутерски кривични дела, а тоа се следните промени: во делот на кривичните дела навреда на честа и угледот има дополнување кај клеветата; кај кривичните дела против половата слобода и половиот морал се направени одредени квалитативни измени кај производство и дистрибуција на детска порнографија преку компјутерски систем и е воведена нова инкриминација “Намамување на обљуба или друго полово дејствие на лице под 14 години”; кај кривичните дела против имотот направени се одредени квалитативни интервенции кај трите инкриминации: кај кривичните дела против јавните финансии, платниот промет и стопанството е ставен нов назив на инкриминацијата со елементи на повреда на правото од пријавен или заштитен пронајдок и топографија на интегрални кола и воведена е нова инкриминација “Изработка и употреба на лажна платежна катричка”; кај кривичните дела против јавниот ред направена е измена кај кривичните дела со елементи на тероризам и финансирање на тероризам, но и воведување на нова инкриминација согласно дополнителниот протокол “Ширење расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем”.

Македонското казнено законодавство презеде крупни чекори во однос на имплементација на меѓународните препораки за инкриминирање на кривични дела со кои се опфатени современите појавни форми на компјутерски криминал, кој станува реална опасност за меѓународната безбедност на граѓаните во сферата на нивните слободи и права, моралот и половата слобода, правниот сообраќај, имотот и финансиската сфера, но и криминал кој се протега и на најопасните видови криминални однесувања со кои е загрозувана безбедноста од организирање и спроведување на терористички акти и акти на расизам и ксенофобија. Инкриминациите се кодифицирани но како во праксата ќе се расветлуваат криминалните случаи е посебен проблем, бидејќи се работи за криминални однесувања каде што самиот процес на расветлување се карактеризира со еден посебен начин на обезбедување на доказен материјал преку спроведување на компјутерска истрага за обезбедување на електронските докази, којашто треба да се спроведува на идентичен начин во сите земји во светот со цел да бидат применливи и прифатливи од правосудните органи

во земјата каде што ќе се води кривичната постапка спрема сторителите на компјутерските кривични дела.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. August Bequai, Computer crime, Lexington, 1978 g.
2. Brvar Bogo, Pojavne oblike zlorabe ra;ulnika, Revija za kriminalističko in kriminologijo br. 2/1982 g., Ljubljana.
3. Бодрожич И., Компјутерски криминал као опасност при увођењу електронске управе, безбедност //05, Београд 2005 г.
4. Don Parker, Computer abuse, Springfield, 1973 g.
5. Ѓ. Ignjatović, Pojmovno određivanje kompјuterskog kriminaliteta, Beograd, 1991 g.
6. Јовашевиќ Д., *Лексикон кривичног права*, ЈП Службени лист СРЈ, Београд, 2002 године.
7. Кајзер Г. Криминологија, Александрија, Скопје 1996 година.
8. Konstantinović-Vilić S. i Nikolić – Ristanović V., Kriminologija, Niš, 2003 godine.
9. Петровић С., Компјутерски криминал, Београд, 2001 г.
10. Тупанчевски Н. и Кипријановска Д., Основи на македонското информатичко казнено право, МРКПК бр. 2-3, Скопје, 2008 година.
11. Кривичен законик на РМ, Службен весник на РМ бр. 37/96, 19/04, 07/08 и 114/09.

Svetlana Nikolovska, Phd

RESUME

Computer crime is a crime in the present and future, a bold statement which has its own truth, as computers came in all spheres of society, so it is almost unthinkable future functioning without them. The computer industry is the third industrial revolution, the entire humanity, the invention facilitates all aspects of life, invention enable rapid communication and exchange of information and put it, the holy hand, or make the world a global village of communication. Every star that shines and has its dark side, so the computer and power despite the tremendous positive side, there are negative features that allow skilled computer crime actors who aspire to achieve, and the opportunity to be discovered and sanctioned depends on the power, knowledge and skills of law enforcement organs, detection, clarification and proof of the crime with elements of computer crime. The global communications network creates enormous opportunities for criminal behavior where it operates from the point of the globe, and the crime effect is quite the other end of the world, the perpetrator and the victim do not know, and perpetrators of organized criminal networks are joining the electronic communication. Security at national and international arena is threatened by cyber crime through all its shapes and forms of appearance, and the fight against this modern evil is strengthened by taking a series of measures and activities in terms of harmonization of national legislations in order organized and legal action in pursuit criminal investigations of criminal cases with international elements.

Key words: security, computer crime, global communications network, the criminal aspirations, criminal consequence, national legislation, criminal investigations.

д-р Славко Ангелевски

Вонреден професор на Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

ПРИМЕНА НА МЕТОДОЛОГИИТЕ И ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА МОДЕЛИРАЊЕ И СИМУЛАЦИИ ВО ПОЛЕТО НА ОДБРАНАТА И БЕЗБЕДНОСТА

Резиме

Во трудот се разработени потребите и можностите за примена на методологиите и технологиите за моделирање и симулации во полето на одбраната и безбедноста. Најнапред, се анализира примената на компјутери во симулациските игри, за потоа да се дадат основните поставки на методологијата за учење и обука со помош на симулациски игри. На крајот, се согледуваат можностите за примена на моделирањето и симулациите во системот за справување со кризни ситуации.

Клучни зборови: моделирање и симулации, симулациски игри, образование, обука, компјутерски потпомогнато учење, кризен менаџмент

Вовед

Изведувањето борбени дејства, или справувањето со каква било безбедносна закана, разгледувани како сложен социо-технички систем, претставуваат комплексна појава. Се работи за стохастички, нелинеарни, дискретни и повеќестепени процеси, што се одвиваат за ограничено време и на определен простор. Со текот на ваквите процеси може да се управува со помош на технички системи (различни видови вооружување, специјална опрема и друго) и примена на различни доктрини и тактики на дејство од страна на учесниците во конфликтот (луѓето), секогаш земајќи ги предвид противдејствата на противничката страна. Притоа, проучувањето на однесувањето на ваквите сложени социо-технички системи во практиката е скапо и сложено, а често и невозможно.

Претходно наведеното, наведува на потребата за барање на алтернативни начини со кои ќе се зголеми готовноста на единиците што треба да се справуваат со сложените безбедносни закани, преку подобрување на нивната обученост и извежбаност, а притоа да не е потребно драстично зголемување на финансиските средства за таа намена. Таква алтернатива се нуди со употреба на методите и технологиите за моделирање и симулации.

Лидерите често се наоѓаат во ситуација да донесуваат значајни и одговорни одлуки и да ги спроведуваат истите во практиката. Различните ситуации што треба да се разрешат со донесување и спроведување на некоја значајна одлука во услови на воени дејства или сложена кризна ситуација, а за потребите на обуката во мирновременски услови, можат да се генерираат по пат на воени игри. На ваков начин, преку проигрување и извежбување, можат да се идентификуваат најверојатните клучни фактори што можат да доведат до успех во воениот конфликт, или успешно справување со безбедносната закана. Секоја од генерациите воени стратегии морала да се соочува со јавното мислење околу користењето на игри за нешто така сериозно како што е планирањето на борбени дејства во кои се ризикуваат човечки животи. Во 21-от век ова прашање повторно се отвора во врска со широкото користење на компјутерските игри, позајмени од индустријата за забава, во рамките на военото образование и обука.¹

Современите системи за моделирање и симулации се под големо влијание на напредокот во информациските и комуникациски технологии, а развојот на соодветните концепти е поврзан со создавањето на заедничко интегрирано опкружување кое овозможува ефикасно одлучување, раководење и контрола на системите. Компјутеризирани математички модели и софтвери за симулација со чија помош се врши репрезентација на сложени процеси и активности оригинално биле дизајнирани за чисто воени потреби, а со цел да се подигне нивото и квалитетот на воените вежби. Откако ваквите програми се здобија со популарност, нивната примена се прошири, па на списокот на корисници денес сè почесто се појавуваат најразлични безбедносни организации кои работаат во сферата на кризниот менаџмент, цивилната одбрана, справувањето со елементарни непогоди, евакуација и спасување, згрижување на бегалци и слично.

Потребата од примена на метеодологиите и технологиите за моделирање и симулации во справување со современите безбедносни загрозувања

Развојот на современите технологии, посебно информатичките, ни дава за право да кажеме дека денес се наоѓаме во ерата на дигиталното учење, при што во тек е трансформација на учењето од пасивно кон интерактивно. Новите компјутерски базирани алатки, посебно мултимедијалните, го промовираат новиот модел на учење

---

¹ Види пошироко во: Smith, R (2005). "The long history of gaming in military training", SIMULATION & GAMING, 40-th Anniversary Issue.

заснован на откритија и учество. Компјутерски потпомогнатото учење (*Computer Assisted Learning - CAL*) е нераскинливо поврзано со развојот на теориите за учење и е резултат на новите трендови во образовната технологија.²

Повеќестраните интерактивни симулации овозможуваат побрзо и поекономично планирање, евалуација и обука за извршување на каков било вид борбени, или друг вид сложени операции. По правило, ваквите активности вклучуваат голем број луѓе, различни организации (агенции) и сложена техника, при што, за постигнување на заедничката цел потребно е содејство и синхронизација на нивната заедничка работа. Симулациите можат да помогнат при распоредување на ресурсите, во кординацијата на различните носители, при менаџирање на процесот за донесување одлуки, планирање на набавките и дефинирање на насоките за дејство. Современите софтвери за симулација не се наменети само за обука на индивидуални учесници, туку пред сè за обука на лидерите и нивните штабови. Преку егзекуција на најразлични сценарија со помош на симулациониот софтвер, лидерите учат и ги усовршуваат вештините за реакција во најразлични, често критични, ситуации.

Со примена на моделирањето и симулациите можат да се покријат најразлични области од доменот на подготовките за изведување современи борбени дејства. Најзначајна е примената на моделирањето и симулациите во областите на: (1) военото образование, обука и извежбување; (2) планирање на одбраната; (3) развој и воведување во оперативна употреба на нови борбени средства и системи на вооружување; и (4) поддршка во планирањето операции.³

Денешните безбедносни системи се справуваат со најразлични типови на кризни состојби, како елементарни непогоди, санирање на последици од индустриски хаварии, различни типови на хемиско - биолошки и радиолошки ризици и други. Во последно време, асиметричните закани, посебно борбата против тероризмот, стануваат приоритет број еден, чија широка меѓународна поддршка се засили по неколкуте терористички напади кои го шокираа современиот свет. Моделирањето и симулациите можат да бидат дел од овие напори, како средство за обезбедува-

---

² Види пошироко во: Farmer, E., J. van Rooij, Riemersman, J., Jorna, P., Morral, J. (1999), *Handbook of Simulator-Based Training*, Ashgate Publishing Ltd., Vermont, USA.

³ Види пошироко во: Joint Vision 2010 America's Military (1996), *Preparing for Tomorrow*, <http://www.dtic.mil/doctrine/jv2010/jvpub.htm>.

ње на знаење, разбирање, обука и подготовка за справување со идните состојби на криза.⁴

Најголемиот број досега развиени апликации од областа на моделирањето и симулациите се наменети за справување со поединечен проблем - закана. Земајќи предвид дека реалната кризна ситуација подразбира интегрално справување со повеќе различни, меѓусебно независни елементи, потребно е симулациските алатки кои се однесуваат на различните аспекти да бидат интегрирани, со што ќе им се овозможи на планерите, инструкторите и реализаторите приказ на комплетната слика за настанот. Ова може да биде постигнато преку развој на концепт за систематско интегрирање на алатките за моделирање и симулации во правец на овозможување комплетен одговор на кризната ситуација.⁵

Примена на компјутери во симулациските игри

Традиционалните воени игри (штабни воени вежби) за обука на високите командни нивоа се организираат така што се поставува однапред определен развој на настани (course of events) и само по потреба се применуваат некои дополнителни алтернативни случувања. Во согласност со однапред предвидениот развој на настаните, во пишана форма, се вметнуваат (инјектираат) одредени настани, односно мала количина на информации во склад со сценариото, со цел да се стимулираат активности во текот на изведувањето на вежбата.

Главен недостаток на традиционалните воени игри претставува незадоволителната динамика при развојот на настаните во текот на вежбата. Мерките и акциите што ги преземаат учесниците во текот на вежбата можат само незначително да влијаат врз текот на настаните, бидејќи, во спротивно, вметнувањето (инјектирање) на однапред подготвените случки што треба да ја стимулираат работата во текот на вежбата ја губат смислата и релевантноста. Друг дополнителен проблем претставува фактот

---

⁴ Види пошироко во: Sullivan, Thomas J. (1985). *Modeling and Simulation for Emergency Response*, Lawrence Livermore National Laboratory, Report No. UCRL 92001 Preprint.

⁵ Види пошироко во: Smith, R. (2002). "Counter Terrorism Simulation: A New Breed of Federation". Paper presented at the Simulation Interoperability Workshop – Spring 2002.

*што методот на работа бара ангажирање на голем број луѓе (играчи на одредени улоги) со цел да се генерираат настаните што треба да се вметнат во текот на вежбата во склад со сценариото. Исто така, подготовката на вежбата е долготрајна и бара многу работа.*⁶

Компјутерски поддржуваните воени игри (вежби) претставуваат метод за обука и извежување базиран врз користењето на компјутерски симулациски модели, дизајнирани така што ќе овозможат ставање на лидерите во реалистичко и стресно опкружување со цел да се стимулира процесот за донесување одлуки, штабната интеракција и координација во рамките на процесот за командување и контролата. Ваквата генеричка дефиниција ги нагласува клучните елементи што ги сочинуваат компјутерски поддржуваните воени игри (вежби) и улогата на компјутерите во нивните рамки.⁷

– Прво, тие претставуваат креирање на симулациско (виртуелно) опкружување што го стимулира човечкиот процес за донесување одлуки. Компјутерите се користат за симулација на силите и нивната интеракција, како и за презентација на релевантните информации на учесниците во вежбата;

– Второ, поддршката (асистенцијата) што ја нудат компјутерите може да се разгледува на неколку начини. Компјутеризираниите борбени симулации се користат во фазата на подготовка на вежбата за конструкција и прилагодување на основното сценарио на вежбата. Во текот на фазата на реализација на вежбата, компјутерите се користат за симулирање на елементите во рамките на вежбата што не се проигруваат од страна на вистински луѓе и каде што не се користи вистинска опрема, како и да им овозможат на контролорите на вежбата да ги надгледуваат настаните и случувањата и, по потреба, да иницираат корективни акции. На крајот на вежбата, компјутерите се користат како поддршка во процесот на анализа;

– Трето, компјутерите се користат за креирање на врска, или трансмисија, помеѓу информациите и базите на податоци што го креираат симулациското опкружување, како и помеѓу информациите и базите

---

⁶ Види пошироко во: Swedish Defence Wargaming Centre, *Command and Control Game*, dostapno na www.fksc.mil.se/article.php?id=5400.

⁷ Види пошироко во: Coppieters, D (December 2002), *Military Operational Requirements for Computer Assisted eXercises (CAX) in NATO*, Paper presented at the RTO SAS Lecture Series on “Simulation of and for Decision Making”, held in Hague, The Netherlands, and published in RTO-EN-017.

на податоци што ги користи реалниот систем за раководење и командување;

– Четврто, во рамките на компјутерски поддржуваните воени игри вклучени се два аспекта - едукација и обука. За обука, типичната аудиенција може да ја сочинуваат мали штабни групи што се фокусирани на специфични функционални области. За извежбување, вообичаено постои поширок круг на учесници и фокусот се насочува кон функционалноста на главните организациски структури. Клучен интерес во вториот случај претставува активирање на раководните и командните структури за справување со кризи и воени сценарија.

Примената на компјутерите за поддршка на воените игри овозможува, во случај ако истите правилно се користат, да се надминат претходно наведените недостатоци, а исто така и да се подигне општото ниво на квалитетот на класичните воени игри.

Со развојот на информатичките технологии, компјутерите денес се толку моќни што овозможуваат целокупната воена игра да се трансформира во дигитална програма. На ваков начин се елиминира голем дел од мануелната работа за поместување на различни симболи на топографските карти, предвидување на резултатите од дејствата и калкулирање на податоците за анализа. Играчите се сконцентрирани само на тактичките потези и нивото на комплексност за работа со тастатурата на компјутерот. Ова овозможува зголемување на флексибилноста и подигање на нивото на комплексноста на вежбата. Ширината на географскиот простор, бројот на иконите и комплексноста на алгоритмите веќе не претставуваат ограничувачки фактор, за разлика од минатото кога работите се решавале со молив, хартија и калкулатор.⁸

Денес, персоналните компјутери и нивните графички картички претставуваат солидна платформа за поддршка на игри наменети за забава, воена обука, медицинска едукација и глобална комуникација. Воените симулациски софтверски пакети, како на пример Симулациска мрежа (*Simulator Networking - SIMNET*) и Модуларни полу-автоматски сили (*Modular Semy-automated Forces – ModSAF*), и покрај тоа што беа развивани за чисто воена примена, овозможуваат искористување на истражувањата за развој на графичките алатки направени во академски лаборатории во комерцијални цели од стра-

---

⁸ Види пошироко во: Smith, R (2005). “*The long history of gaming in military training*”, SIMULATION & GAMING, 40-th Anniversary Issue.

на на некои компании. Истовремено, компјутерски игри создадени за забава, како на пример *STEEL PANTERS* и *CLOSE COMBAT*, почнаа да се прилагодуваат и користат во воената обука.⁹

Методологија на учење и обука со помош на симулациски игри

Концептот на обука и обука вклучува три различни фази за усвојување на знаењата што се применуваат на групи и поединци, а тоа се: инструкирањето (како форма на учење), обуката и извежбувањето. *Инструирањето* се однесува на првично усвојување знаења и вештини од страна на поединци или групи. После инструкирањето следи *обуката*. Нејзина цел е да го подобри однесувањето (начинот на кој се извршуваат задачите) на поединците и групите во примената на нивните новоусвоени знаења и вештини. *Извежбувањето* се изведува после добро извршената обука, може да се користи за одржување на нивото на стекнатите вештини во текот на инструкирањето и обуката, овозможува тимовите и поединците да го генерализираат постигнатото знаење преку нивно ставање во различни видови ситуации, согласно одредено сценарио и развој на знаења поврзани со условите во кои најдобро можат да се користат специфичните вештини.¹⁰

Во процесот на прогресија од инструкирање до извежбување, опкружувањето што се користи за остварување на трансферот на знаење станува многу покомплексно и разбирањето поврзано со користењето на трансферираното знаење се зголемува во тимот или индивидуата. Поради тоа, опкружувањата во кои се изведува извежбувањето се комплексни и се јавува потреба за формални репрезентации, кои вообичаено најмногу му одговараат на процесот на автоматизација и користење на компјутерски потпомогнато учење.

Примената на компјутерите во процесот на учење ја промовираат мултимедијата како средина во која се одвива учењето. Целта е да се задлабочи, односно потполно да се вовлече корисникот во средината за учење. Постојат три пристапи за остварување на оваа цел:

---

⁹ Види пошироко во: Paul, R. Brown, D. (2008) “Games – Just How Serious Are They?”, Interservice/Industry Training, Simulation, and Education Conference (IITSEC)

¹⁰ Види пошироко во: Coppieters, D (December 2002), *Military Operational Requirements for Computer Assisted eXercises (CAX) in NATO*, Paper presented at the RTO SAS Lecture Series on “Simulation of and for Decision Making”, held in Hague, The Netherlands, and published in RTO-EN-017.

симулација, игри и виртуелна реалност.¹¹ Преку *симулацијата* учесникот може да се здобие со вештини и знаења преку лажното искуство овозможено со помош на делување во симулирана средина. Симулациите можат да се користат за да поддржат лажно искуство во вистинити или имагинарни светови. Притоа се користат техниките на набљудување, истражување или активност базирана врз извршување одредена задача. *Игрите* го усовршуваат имагинативниот ангажман и нудат задоволство во учењето. Компјутерските игри се дел од популарната култура на голем дел од младите генерации, поради што се атрактивни и мотивирачки. *Виртуалната реалност* е најмоќното раширување на системите базирани на симулација, при што субјектот е внатре во самата симулација. Целта е да се креира илузија за задлабочување во еден различен сензорен свет и на тој начин да се стимулира учењето. Компјутерските игри нудат своевиден спој на овие три техники, во нив е содржана симулација, игра и креирање на виртуелна реалност.

Образованието и обуката со помош на воени игри се разликува од класичните форми на учење. Оваа метода претставува замена за вообичаените традиционални форми на едукација, опфатени со теориите на бихевиоризмот. Воените игри, односно проигрувањето, се користат за стекнување на одредени знаења и вештини, што во суштина претставува проблемски-ориентирано учење и се разликува од вообичаеното тематски-ориентирано учење. Овде се работи за обука преку поставување на проблеми со кои оние што се обучуваат треба да се соочат и да ги решат, што е суштинско за конструктивистичките теории на учење. Со помош на проигрувањето се врши обука со цел да се зголеми разбирањето и подобрат вештините за совладување на широк опсег комплексни активности.¹²

Услов за успех на обуката преку изведување на воени игри е учесниците што се обучуваат да имаат позитивен став во однос на ваквата форма на учење и да се подготвени (да имаат волја и желба) понатака да го подобрат нивниот начин на работа, со цел да се оспособат за извршување на нови задачи. Нивната посветеност и волја за учество во играта е неопходна и мора да постои желба за понатамошно развивање на нивните способности и знаења.

---

¹¹ Види пошироко во: Hand, C. (1996), *Other faces of virtual reality*, In P. Brusilowsky, P. Kommers and N. Streitz (eds), *Multimedia, hypermedia, and virtual reality*, LNCS 1077, Springer.

¹² Види пошироко во: Millwood, R., Mladenova, G. (1994), *Educational multimedia: how to allow for cultural factors*, In P. Brusilowsky, P. Kommers and N. Streitz (eds), *Multimedia, hypermedia, and virtual reality*, LNCS 1077, Springer.

Воените игри како метод за обука се засновани врз концептот на стекнување знаења преку искуство (*experience-based learning content*). Ова подразбира дека учесниците во играта кои се обучуваат треба да покажат креативност, независност, адаптивност и разбирање. Ваквиод метод на обука започнува со креирање на ситуација или случка, а притоа самото учество во играта значи соживување со дадената (вештачки креирана) ситуација и стекнување на искуства преку играње на одредена улога во разрешувањето на дадената ситуација. Ова е проследено со евалуација и акумулирање на знаење. Интуитивното разбирање расте преку стекнатото искуство и евалуација, учесникот во играта треба да го искуси чувството на задоволство при добро извршената улога, односно донесување на исправни одлуки во справувањето со дадениот проблем.¹³

Воените игри нудат можност да се проигруваат потполно нови ситуации што се разликуваат од денешната “реалност”. Новите ситуации им овозможуваат на учесниците во играта да се обучат како да реагираат на неочекувани ситуации, а исто така и како да работат во различни организациони целини (нови должности во други единици). Искуството стекнато преку учеството во воена игра на одреден начин се разликува од “реално” стекнатото искуство (така на пример: искусување на ситуација кога вашиот живот е вистински загрозен не може да се обезбеди преку учество во воена игра).

Секако дека постојат одредени недостатоци при изведување обука со помош на воени игри. Основниот ризик е од погрешно учење, а се јавува кога учесниците во играта повеќекратно се ставаат во ситуација неправилно да ги согледуваат резултатите од преземена акција, или донесена одлука. Како пример за ова може да се наведе ситуација кога во симулацискиот модел е претпоставена преголема веројатност на погодување или уништување при дејство од одреден систем на вооружување. Ваквата грешка може да доведе до ситуација оние што се обучуваат да стекнат погрешни сознанија, а ова може да доведе до неправилна употреба на нивните единици и системите на вооружување во реална ситуација при изведување на борбени дејства. Поради ова, треба да постои голема одговорност на оние што ги одредуваат правилата за изведување на играта. Треба да се користат реални проценки и правилно да се користи методот за

---

¹³ Види пошироко во: Orbic, J., Lockart, J. (2001), *Role-players and Role-playing in Constructive Simulations*, AECT Conference 2001, Presentation Number 3405-A.

обука, имајќи ги предвид објективните недостатоци.¹⁴

Примена на моделирањето и симулациите во системот за справување со кризни ситуации

Улогата на моделирањето и симулациите во рамките на системот за справување со кризи е призната со децении наназад.¹⁵ Додека постарата литература од оваа област се фокусира на моделирање на главните причинители за несреќите и кризите, денешниот технолошки развој овозможува градење на системски пристап кој вклучува: моделирање на главните аспекти на кризниот настан, предвидување на нивното влијание врз населението и ресурсите, како и планирање на реакцијата (мерки и активности) на инволвираните агенции за санирање на последиците од кризата. Глобалните економски, политички и социјални односи во современиот свет, во кои значајно место зазема зголемената свесност за безбедносните прашања и растечката закана од тероризмот, ги прифаќаат симулациите како важен, па дури и клучен фактор за постигнување на повисоко ниво на подготвеност за справување со постоечките, како и со потенцијалните идни проблеми.

Големиот број на современи студии во областа говори дека во моментот се вложуваат значителни напори за овозможување на посеопфатна примена на симулациите.¹⁶ Различните алатки се фокусираат на специфични аспекти од селектираниот проблем. Така, постојат симулации од областа на радиолошката детекција, ширењето на хемиски и биолошки агенси, симулација на пожар во згради и шумски пожари, симулации на ефектите предизвикани од природни непогоди (како што се поплави, урагани, земјотреси и слично) и многу други. Посебен предизвик претставува нивниот развој и употреба во борбата против тероризмот.

Агенциите за справување со кризни ситуации мора, од своја страна, да се оспособат за соодветно користење на сопствените пла-

---

¹⁴ Види пошироко во: Farmer, E., J. van Rooij, Riemersman, J., Jorna, P., Morral, J. (1999), *Handbook of Simulator-Based Training*, Ashgate Publishing Ltd., Vermont, USA.

¹⁵ Види пошироко во: Sullivan, Thomas J. (1985). *Modeling and Simulation for Emergency Response*, Lawrence Livermore National Laboratory, Report No. UCRL 92001 Preprint.

¹⁶ Види пошироко во: Sanjay, J., McLean, C. and Swee, L. (2003). *Modeling, Simulation and Visualization for Emergency Response*, Draft Report released at workshop on Modeling and Simulation for Emergency Response, March 4-6, 2003 at NIST, Gaithersburg, MD.

нирачки вештини, при што треба да ги земат предвид излезните податоци од секоја од алатките поединечно, за потоа да развијат интегрален план за справување со комплетната појава. Покрај ова, тие можат да користат симулации и во обуката за опишување на настаните и нивните последици, а со цел за обучување на персоналот за развој на акциони планови.

Во симулираните, како и во реалните кризни ситуации, постои потреба од процесирање и управување со огромен број на податоци од различен тип, кои потоа треба да се дистрибуираат согласно планот и потребите на системот. Различноста на податоците и активностите овозможува класификација на алатките за нивна обработка во неколку категории:

– *Развој на алатки за моделирање на последиците од кризни ситуации, со помош на кои се проучуваат и прават проекции за настанот.* Проекциите понатаму се користат за планирање на мерките и активностите за справување со несреќата. Денес постојат многу алатки со кои се калкурираат последиците од атмосферски влијанија, пожари, поплави и слично;¹⁷

– *Развој на алатки за планирање на справувањето со кризи, кои овозможуваат евалуација на алтернативни стратегии за одговор.* Како влезни податоци се користат експертски проценки или, алтернативно, резултати од симулација добиени со користење на алатки од претходната категорија. Дobar пример за ваква алатка е софтверот за анализа базиран на дигитални карти и ГИС апликации¹⁸;

– *Развој на симулациски алатки наменети за обука од доменот на справување со кризни ситуации* го покриваат спектарот од обуката, почнувајќи од лидери за планирање до поединечна обука на конкретни извршители;

– *Развој на симулациски алатки за идентификација и детекција на кризни настани.* Овие алатки се користат за детални анализи и развој на техники за предвидување на веројатноста за појавување на кризна ситуација. Идентификацијата на факторите кои овозможуваат рано предупредување за можни несреќи и кризи претставува круцијален

---

¹⁷ Види пошироко во: Mazzola, C. A., R. P. Addis and Emergency Management Laboratory. (1995). *Atmospheric Dispersion Modeling Resources*, Second Edition.

¹⁸ Види пошироко во: Innovative GIS. (2003). *Applying MapCalc Map Analysis Software: Mapping Wildfire Response*. Available online via http://www.innovativegis.com/basis/Senarios/Fire_response_scenario.htm.

фактор за намалување на последиците или превенција на настанувањето на кризата.

Комплексните аспекти на кризните ситуации, каде при справување со одредена појава мора да се моделираат и симулираат голем број специфични аспекти од селектираниот проблем, бараат опкружување кое ќе овозможи севкупно, интегрирано разбирање на проблемот и задачата што тој ја поставува. Традиционалниот пристап, кој подразбира софтверски програм создаден за решавање на индивидуален проблем без барање за интер-оперативност со други софтверски програми, не можат повеќе да ги задоволат растечките барања на една комплексна, динамичка проблематика како што е разрешувањето и превенцијата на криза.

Заклучок

Достигнувањата и развојот во областите на технологиите за моделирање и симулации денес овозможува постигнување потполна дигитализација на идното бојно поле, со можност за креирање на синтетичко (виртуелно) опкружување во кое може да се симулира изведување воени операции или други активности за справување со сложени кризни ситуации.

Компјутеризирани математички модели и софтвери за симулација со чија помош се врши репрезентација на сложени процеси и активности, оригинално биле дизајнирани за чисто воени потреби, а со цел да се подигне нивото и квалитетот на воените вежби. Откако ваквите програми се здобија со популарност, нивната примена се прошири, така што на списокот на корисници денес сè почесто се појавуваат најразлични безбедносни организации кои работаат во сферата на кризниот менаџмент, цивилната одбрана, справувањето со елементарни непогоди, евакуација и спасување, згрижување на бегалци и слично.

Клучен елемент за постигнување на неопходните стандарди во образованието и обуката во одбранбениот сектор и другите безбедносни институции е модернизација на средствата и методите за образование и обука, меѓу кои е и примената на методите и технологиите за моделирање и симулација.

Литература

1. Smith, R (2005). *“The long history of gaming in military training”*, SIMULATION & GAMING, 40-th Anniversary Issue.

2. Farmer, E., J. van Rooij, Riemersman, J., Jorna, P., Morral, J. (1999), *Handbook of Simulator-Based Training*, Ashgate Publishing Ltd., Vermont, USA.
3. Joint Vision 2010 America's Military (1996), *Preparing for Tomorrow*, <http://www.dtic.mil/doctrine/jv2010/jvpub.htm>
4. Sullivan, Thomas J. (1985). *Modeling and Simulation for Emergency Response*, Lawrence Livermore National Laboratory, Report No. UCRL 92001 Preprint.
5. Smith, R. (2002). "Counter Terrorism Simulation: A New Breed of Federation". Paper presented at the Simulation Interoperability Workshop – Spring 2002.
6. Swedish Defence Wargaming Centre, *Command and Control Game*, <http://www.fksc.mil.se/article.phd?id=5400>.
7. Coppieters, D (December 2002), *Military Operational Requirements for Computer Assisted eXercises (CAX) in NATO*, Paper presented at the RTO SAS Lecture Series on "Simulation of and for Decision Making", Hague, The Netherlands, published in RTO-EN-017.
8. Paul, R. Brown, D. (2008) "Games – Just How Serious Are They?", Interservice/Industry Training, Simulation, and Education Conference (ITSEC)
9. Hand, C. (1996), *Other faces of virtual reality*, In P. Brusilowsky, P. Kommers and N. Streitz (eds), *Multimedia, hypermedia, and virtual reality*, LNCS 1077, Springer.
10. Millwood, R., Mladenova, G. (1994), *Educational multimedia: how to allow for cultural factors*, In P. Brusilowsky, P. Kommers and N. Streitz (eds), *Multimedia, hypermedia, and virtual reality*, LNCS 1077, Springer.
11. Orbic, J., Lockart, J. (2001), *Role-players and Role-playing in Constructive Simulations*, AECT Conference 2001, Presentation Number 3405-A.
12. Sullivan, Thomas J. (1985). *Modeling and Simulation for Emergency Response*, Lawrence Livermore National Laboratory, Report No. UCRL 92001 Preprint.
13. Sanjay, J., McLean, C. and Swee, L. (2003). *Modeling, Simulation and Visualization for Emergency Response*, Draft Report released at workshop on Modeling and Simulation for Emergency Response, March 4-6, 2003 at NIST, Gaithersburg, MD.
14. Mazzola, C. A., R. P. Addis and Emergency Management Laboratory. (1995). *Atmospheric Dispersion Modeling Resources*, Second Edition.
15. Innovative GIS. (2003). *Applying Map Calc Map Analysis Software: Mapping Wildfire Response*. Available online via http://www.innovativegis.com/basis/Senarios/Fire_response_scenario.htm.

Slavko Angelevski

IMPLEMENTATION OF METHODOLOGIES AND TECHNOLOGIES FOR MODELING AND SIMULATION IN THE FIELD OF DEFENSE AND SECURITY

Abstract: *In this paper the needs and possibilities for implementation of modeling and simulation technologies in the field of defense and security area are presented. At the beginning, the use of computers in simulations games is analyzed, and after that the basics of methodology for education and training with simulations games are given. At the end, possibilities for implementation of modeling and simulation in crisis management system are considered.*

Key words: *Modeling and Simulations, Simulation games, Education, Training, Computer Assisted Learning, Crisis Management*

д-р Марјан Котески

Доцент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: mkoteski@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦИЈА НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО И УЛОГАТА НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ВРЕДНОСТИ

Резиме:

*Со распадот на СФРЈ и осамостојувањето на Република Македонија и нејзино конституирање како држава се отвори процес на трансформација на општествено-економските и политичките односи, во насока на јакнење на приватната сопственост и подигање на стандардите во заштита на човекот и неговиот имот. Тој процес на трансформација на македонското општество, кој, во основа, сепак може да се цени како **реверзибилен**, оди во една насока каде што животот на човекот и приватната сопственост добиваат примордијално значење. Во таа насока доаѓа и до суштествени промени во сферата на системот на заштита на човекот и на неговата сопственост, така што, покрај државниот безбедносен систем на заштита на човекот и неговите вредности, се јавуваат и приватни институции за заштита на човекот, неговите вредности и неговиот имот.*

Клучни зборови: *безбедност, обезбедување, главен безбедносен систем, приватен безбедносен систем*

ОДНОСОТ НА ДРЖАВНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ И ПРИВАТНИОТ СЕКТОР, ОДНОСНО АГЕНЦИИТЕ ЗА ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО ЗАШТИТАТА НА ЧОВЕКОТ И НЕГОВИОТ ИМОТ

По осамостојувањето Република Македонија ја покажа својата ориентација кон воспоставување на нови норми и стандарди, вредности и интереси во сите сфери на општественото живеење преку воспоставување на правна држава врз демократски принципи и начела, кои во центарот на вниманието го поставуваат човекот, заштитата на неговиот живот и имот, почитувањето на основните човекови слободи и права, што подразбира легитимитет во постапувањето на сите државни органи, вклучувајќи ја полицијата како носител на безбедносниот систем, и приватните агенции за обезбедување на лица и имот како потсистем во системот на обезбедувањето на човекот и неговите вредности.

Според Уставот на Република Македонија и законските акти кои произлегуваат од него, пред сè Законот за внатрешни работи,

безбедносниот систем на РМ начелно, обезбедува целосна заштита на човекот, интегритетот на човековата личност и неговиот имот.¹

Ова може да се оквалификува во основа како еден потсистем кој со самото свое постоење и функционирање покажува дека граѓаните чувствуваат потреба од додатен систем за заштита. Формирањето на приватните агенции за обезбедување на лица и имот како правни субјекти е регулирано со законот за внатрешни работи на Р. Македонија, така што станува збор за јасно профилирана надлежност на Министерството за внатрешни работи на Р. Македонија во однос на приватните агенции и обратно, за јасно профилирана одговорност на приватните агенции кон Министерството за внатрешни работи.

Согласно законот за Внатрешни работи, Министерството за внатрешни работи е надлежно за:

- *заштита на животот,*
- *личната сигурност и имотот на граѓаните,*
- *спречување на вршење на кривични дела,*
- *откривање и фаќање на сторители на кривични дела,*
- *заштита на слободите и правата на граѓаните загарантирани со Уставот на Р. Македонија,*
- *спречување на насилно уривање на институциите на системот утврден со Уставот,*
- *одржување на јавниот ред и мир,*
- *спречување на расна и верска омраза,*
- *обезбедување на ВИП - личности и објекти од витален интерес за Р. Македонија,*
- *регулирање и контрола на сообраќајот,*
- *контрола на премин на државната граница,*
- *движење и престој во граничниот појас,*
- *престој и движење на странци,*
- *заштита од пожар и експлозии,*
- *носење на оружје, производство, промет, превоз и заштита на експлозивни материјали и други опасни материји кои можат да предизвикаат последици итн.*
- *заштита од природни и елементарни непогоди и епидемии кои можат да го загрозат животот и здравјето на граѓаните, истражување и развој во областите од*

---

¹ Закон за внатрешни работи, Скопје 2003

негова надлежност, како и други работи утврдени со закон.²

СТАТУС - ПРАВА И ОБВРСКИ НА АГЕНЦИИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ЛИЦА И ИМОТ

Со Законот за обезбедување на лица и имот кој Собранието на Р. Македонија го донесе на 17 Декември 1999 година се регулираат и уредуваат условите и начинот на обезбедување на лица и имот. Обезбедувањето на лица и имот се дефинира како дејност од јавен интерес. Обезбедувањето на лица и имот, според условите утврдени во овој закон, согласно Законот за трговски друштва, вршат правни лица регистрирани за вршење на дејност во вид на давање на услуги за потребите на граѓаните. Со тоа се овозможува со оваа дејност да се занимаваат и правни лица (агенции) специјализирани за вршење на оваа дејност и регистрирани според законот. Обезбедувањето на лица и имот подразбира физичко и техничко обезбедување.

Физичкото обезбедување подразбира обезбедување на имот од пристап на неповикани лица, уништување, оштетување, против-правно одземање на предмети и други форми на штетни поведенија.³

Техничкото обезбедување е обезбедување на лица и имот со технички средства и уреди по пропишани стандарди.

Законот за обезбедување на лица и имот, покрај тоа што ги регулира и условите и начинот за обезбедување на лица и имот, поблиску го уредува и статусот на правните лица кои се занимаваат со оваа дејност. Правното лице кое врши дејност обезбедување на лица и имот ја врши во вид на давање на услуги пропишани со закон. Се стекнува со право за вршење на таа дејност со упис во трговскиот регистар. Правно лице за обезбедување на лица и имот може да оснива домашно правно или фиичко лице. Обезбедување на лица и имот можат да вршат лица кои имаат соодветна лиценца за работа. Лиценцата за работа ја издава Комората на Р. Македонија за обезбедување на лица и имот на лице кое, покрај општите услови за засновање на работен однос, ги исполнува и следните посебни услови:

- да е државјанин на Р. Македонија

---

² Закон за внатрешни работи Скопје, 2003

Службен весник на Р. Македонија бр. 19/95, 15/97, 55/97, 38/2008, 13/2003

Законот за организација и работа на органите на државната управа, Сл. весник на Р. Македонија бр. 58/200 и 44/2002

³ Скрипта на Комората на Р. Македонија за обезбедување на имот и лица

- *да има живеалиште во Р. Македонија,*
- *да не му е изречена мерка на безбедност и забрана за вршење дејност или должност со правосилна судска пресуда,*
- *да има завршено најмалку средно образование,*
- *во последните 2 години пред добивање на лиценцата да не извршувал работи и работни задачи од областа на безбедноста и одбраната во органите на државната управа,*

Стручниот испит се полага пред комисија, министерот за внатрешни работи и претставници од Комората на Р. Македонија.

Правното лице регистрирано за вршење дејност на обезбедување лица и имот во вид на давање на услуги е должно со странката да склучи договор. Не е дозволено ваквото правно лице да извршува и склучува договори од надлежност на државните органи. Исто така, Законот забранува извршување на работи со странки за работа со долг.

Законот исто така предвидува дека не смеат да се применуваат методи и средства кои со закон не се дозволени или за чија примена се овластени само надлежни државни органи. При вршење на задачите, лицето коешто врши обезбедување на лица или објекти е должно да носи легитимација. Образецот на легитимацијата и начинот на нејзиното издавање го пропишува Министерството за внатрешни работи. Во случај кога работникот за обезбедување се повикува на своите задачи, должен е да ја покаже легитимацијата. Исто така, лицето коешто ја врши оваа дејност е должно да ја покаже легитимацијата на барање на овластените службени лица (ОСЛ) од Министерството за внатрешни работи. Во случај на престанок на работниот однос на работникот за обезбедување, правното лице ја доставува легитимацијата до Комората на Р. Македонија за обезбедување на лица и имот.

ОВЛАСТУВАЊА НА РАБОТНИЦИТЕ КОИ ВРШАТ ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ЛИЦА И ИМОТ

Работниците кои вршат обезбедување на лица и имот со закон се овластени:

- *да утврдуваат идентитет на лице при влез во имотот што го обезбедува,*

- *да предупредат и одалечат лице кое неповикано, неовластено се задржува на имотот што се обезбедува,*
- *да не дозволат влез на неповикано, некането лице на имотот што го обезбедува,*
- *да пријават и предаде на полицијата лице затечено во вршење на кривично дело што се гони по службена должност,*
- *да не дозволат влез или излез на возило или лице со багаж ако, согласно пропишаните акти за обезбедување, е потребно да се изврши преглед на истиот, а возачот тоа не го дозволува,*
- *да не дозволат неовластено снимање или внесување на средства за таа намена,*
- *да вршат контрола и да преземаат мерки за заштита и известување за настанат пожар, експлозии и други непогоди,*
- *да вршат безбедносно техничка заштита на правното лице,*
- *да вршат лично техничка заштита на лица,*
- *да вршат обезбедување на пренос на пари и други вредности,*
- *за време на обезбедувањето лицето за обезбедување на имоти и лица има право да користи дресирано куче,*
- *работникот за обезбедување има право да употреби физичка сила само ако е неопходно потребна за остварување на задачите,*
- *работникот за обезбедување има право да употреби огнено оружје само ако објективно не е во можност да ја извести полицијата и ако на друг начин не може:*
  1. *да одбие непосреден напад со кој се загрозува неговиот живот или животот на лицето што го обезбедува,*
  2. *одбие непосреден напад на имотот што го обезбедува.*⁴

ОСНОВИ НА ДЕТЕКТИВСКА ДЕЈНОСТ

Пред да започнеме со објаснување на наведената тема, да напоменеме дека станува збор за детектив во приватниот сектор. За регулирање на детективската дејност донесен е указ за прогласување

---

⁴ Скрипта на Комората на Р.Македонија за обезбедување на имот и лица

на Законот за детективска дејност, врз основа на член 75 ставови 1 и 2 од Уставот на Република Македонија, од страна на Претседателот на Република Македонија и Претседателот на Собранието на Република Македонија. Овој закон со кој се регулираат правата, обврските, должностите и овластувањата на детективот е донесен од страна на Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 14 декември 1999 година.

Лицето коешто ќе се определи да ја работи оваа работа, пред сè треба да поседува морални вредности, а исто така е важно да ја сака самата работа, да ја работи посветено и со љубов, што пак ќе вроди со резултат. Секое лице не може да ја работи оваа работа доследно и правилно.

Во досегашното искуство во Република Македонија, нема регистриран случај на приватен детектив. Според податоците со кои се располага, овој вид на дејност во практиката сè уште не функционира, но во меѓувреме се оспособува соодветен кадар на некои факултети, каде од големо значење е и “Факултетот за безбедност” од каде што ќе произлезе соодветен стручен кадар.

За да може едно лице да ја врши оваа дејност треба да исполнува одредени услови кои се пропишани во Законот за детективска дејност.

Под детективска дејност во смисла на Законот за детективска дејност се подразбира собирање на податоци и информации, нивна обработка, како и посредување со нив на начин утврден со овој закон.

Сите овие активности кои ги презема детективот во рамките на детективската дејност - собирање на податоци и информации, нивна обработка, обавување на информативни разговори, преземање и на други активности предвидени со Законот, тој ги поднесува до полициските органи, за да тие понатаму поведат соодветна полициска постапка, се разбира доколку има основ истата да се поведе.

Детективската дејност може да ја врши само детектив со лиценца за вршење на детективска дејност. Соодветната лиценца ја издава МВР за која, покрај општите услови, потребно е да се исполнат и посебно утврдени услови:

- 1) да е државјанин на Република Македонија;
- 2) да има живеалиште во Република Македонија;
- 3) со правосилна пресуда да не му е изречена мерка на безбедност забрана на вршење професија, дејност или должност додека трае таквата мерка;
- 4) да има завршено високо образование;

- 5) да ужива углед за вршење на детективска дејност, односно со својот досегашен начин на живот, однесување и работа да гарантира дека совесно и чесно ќе ја врши детективската дејност;
- 6) во последните две години пред да добие лиценца за работа да не извршувал работи и задачи во областа на безбедноста и одбраната во органите на државната управа како: овластено службено лице или на посебни работни места согласно со прописите од областа на внатрешните работи, работни места на определени должности согласно со прописите од областа на разузнавањето или работни места од член 123 од Законот за одбрана и
- 7) да има положено стручен испит за вршење на детективска дејност.

Одредбата од став 2 точка 7) на овој член не се однесува на лица кои најмалку една година вршеле работи и задачи од став 2 точка 6) на овој член.

Треба да се напомене дека детективските услуги се вршат само врз основа на договор склучен во писмена форма меѓу детективот и нарачувачот на детективските услуги и посебно писмено овластување од странката заверено кај нотар.

Детективот во вршењето на своите работи има права, но исто така има и должности. Тој има право да собира податоци за следниве работи:

- за обезбедување на доказни материјали во врска со кривични дела или сторители на кривични дела;
- за лица кои се исчезнати или скриени, за пишувачи на анонимни писма или за причинители на материјална штета;
- за откривање на идентитет на лице и неговото живеалиште, односно престојувалиште;
- за украдени или изгубени предмети;
- за докази кои се во врска со заштита или утврдување на вистинитоста во постапка пред суд, друг државен орган, институција која врши јавни овластувања или правно лице кое одлучува за одделни права на странката;
- за односот на работниците спрема заштитата на деловната тајна и
- за успешноста и деловноста на правни лица.

Исто така треба да се каже дека детективот е должен да го пријави кривичното дело што се гони по службена должност, се раз-

бира доколку дојде до такво сознание вршејќи ја својата должност, односно работа.

Но треба да се знае дека постојат работи и области каде што детективот нема право да се меша, односно да работи работи од таа област. Како такви ќе ги наведеме следниве:

Детективот не смее да собира податоци за личниот и семејниот живот, здравствената состојба или верските уверувања на лица, освен ако е тоа основа за развод на брак или се однесува на член на семејството на странката.

Детективот не смее да собира податоци за политичко уверување и дејствување на лица.

Детективот не смее да склучува договори со домашни или странски државни органи или политички партии.

Како должности на детективот може да ги спомнеме следниве:

При вршење на детективска дејност детективот е должен да носи легитимација. Детективот е должен да ја покаже легитимацијата кога се повикува на овластувањата од Законот за детективска дејност или кога тоа го бара субјектот кој врши надзор над неговата работа. При вршење на детективската дејност, детективот не смее да употребува оружје или други средства на присила, ниту да користи методи и средства кои со закон се забранети или за чија примена се овластени само надлежните државни органи. Детективот не смее да извршува работи сврзани со наплата на долг меѓу доверители и должници.

Во однос на евиденцијата и контролата, врз основа на што се врши контролата над работата на детективите, ќе го кажеме следново: Министерството за внатрешни работи води евиденција на детективите на кои им е издадена лиценца.

Евиденцијата се состои во следниве работи:

- лично име на детективот;
- фотографија;
- датум и место на раѓање;
- единствен матичен број;
- живалиште и адреса на станот;
- стручна подготовка;
- претходно вработување;
- датум на полагање на стручниот испит и,

- број на издадената, односно поништената лиценца и легитимација.⁵

ЗАКЛУЧОК

Од досега изложеното може да се заклучи дека со развивањето на демократијата во нашето општество и нејзините вредности се јавува и потребата од реструктурирање и постојано унапредување на безбедносниот систем на нашата држава. Така, покрај државниот безбедносен систем за заштита на човекот и неговите вредности, се јавува и потребата за воспоставување на еден потсистем од институции (агенции за обезбедување како дополнителен механизам за остварување на оваа цел). Таа потреба се јавува како израз на социјалното раслојување на општеството, што е природна последица од воспоставувањето на нови општествено-економски односи. Тоа значи дека на една страна огромен дел од општественото богатство се концентрира кај сè помал број луѓе, додека од другата страна се јавува масовна пауперизација, односно сè поголемо осиромашување на населението, што нужно води и кон одредени криминални деформации на општеството. Тоа станува и психолошки проблем за финансиските моќници, при што тие чувствуваат потреба за додатен систем за заштита на нивниот живот, животот на нивните семејства и имот. Како легитимен потсистем на заштита се јавуваат токму агенциите за заштита на лица и имот и, не случајно, од нив бараат услуги не само приватни лица со изразена економска моќ туку и приватни компании.

Сето тоа може да се види во функционирањето на приватниот сектор на секој чекор. Можеме да заклучиме дека потсистемот за заштита (приватните агенции) секојдневно ја потврдува својата оправданост и има тенденција на негово понатамошно јакнење и развивање, како во областа на правната регулатива така и на планот на неговата техничка опременост.

---

⁵ Подетално во Законот за детективска дејност, Број 07-4577/1, 14 Декември 1999 година, Република Македонија

ЛИТЕРАТУРА:

- Устав на Р. Македонија
- Закон за внатрешни работи
- Закон за полиција (Сл. весник на РМ бр.114/06)
- Закон за обезбедување на лица и имот
- Закон за детективска дејност
- Кривичен законик на Р. Македонија
- Скрипта на Комората за обезбедување на лица и имот - Скопје, група автори
- Котески, М., Вовед во системот на приватна безбедност, Скопје, 2009

Marjan Koteski, PhD

Transformation of the Macedonian society and the role of the private security and protection of human values

Abstract:

With the succession of Yugoslavia and Macedonia's independence and it's constitution as state, started the process of transformation of economical and political relations, in direction of strengthening of private property and making better the standards of human life protection and his estate. That process of transformation of Macedonian society, which is reversible, goes in direction where human life and private property will have primary role. Also in that direction go the changes in the sphere of human security and the security of his estate. As a result of this situation, beside state security system for protection of human life and human property, there are the private institutions for human protection, protection of his values and his estate.

Key words: security, main security system, private security system.

м-р Зоран Јовановски

Министерство за внатрешни работи – Скопје

Email: zoran.akademija@yahoo.com

ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА И ПАРТНЕРСТВО НА ДРЖАВНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР СО ПРИВАРНИОТ СЕКТОР ЗА БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Резиме

Со трудов кој следи се дава проказ за развојот на приватниот сектор за обезбедување и негово вклопување односно насочување во безбедносниот систем на Р. Македонија.

Демократските промени после 1992 година, доведуваат до реформа на полицијата во Р. Македонија, како и развојот на приватниот сектор за безбедност,

Функционирањето на приватните агенции за обезбедување за разлика од современите тенденции во светот, во Р. Македонија, приватниот сектор и државниот сектор за безбедност не воспоставија односи на соработка и на партнерство туку тие постојат и функционираат паралелно. За ваквата состојба би можеле да наведеме неколку препреки. Правните препреки се однесуваат на непотполна законска регулатива, како и нерегулирани односи помеѓу државните и недржавните субјекти за безбедност, отсуство на стратегија или елаборат за однесување, недостаток или незаинтересираност на политичките актери да оваа област се регулира и традиционално сваќање дека полицијата е главен субјект одговорен за безбедноста и сите државни елементи на системот треба да ги контролира.

Клучни зборови: *полиција, приватен сектор за безбедност, безбедност, реформа.*

ВОВЕД

Со распадот на СФРЈ и со воведување на повеќе партиски систем во Република Македонија, сеуште не беше ослободена од еднопартискиот систем и со повеќе белези системот кој постоеше во пракса потсетуваше на партиска држава. Еден од белезите беше централизираната и милитизираната полиција на која главна задача беше да ја штити политиката на власта. Со трансформацијата на сопственоста на пазарот се појави потреба од заштита на новостекнатото богатство, за кое полицијата се помалку имаше ресурси а со тоа и ефикасноста беше намалена. Ова е една од причините поради кои се појавија приватните агенции за обезбедување. Европските интегра-

ции значеа и исполнување на многу критериуми кои со себе повлекуваа многу активности. Со потпишувањето на договорот за стабилизација и асоцијација и добивање на статус земја кандидат Владата на Република Македонија презема сеопфатна активност за исполнување на предвидените критериуми и полноправно членство во ЕУ. Во исполнувањето на овие критериуми на владата и помагаа повеќе меѓународни организации како ОБСЕ, ИЦИТАП, Стабилити пакт, НАТО, и др. Во делот на Министерството за внатрешни работи исто така беа вклучени повеќето меѓународни организации, со чија помош требаше да се направи реорганизација на централизираната полиција. ОБСЕ беше во прв ред задолжена за обука и тренинг на полицискиот персонал, кој требаше да го ослободи од предрасуди и да го изменаира како правилно и професионално ги обавува зададените задачи. Во реформите на МВР многу малку беше разгледано прашањето за приватната безбедност. Соработката, размената на информации, заедничкото дејствување сето тоа остана отворено-нерегулирано.

1. ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ

На почетокот од осамостојувањето во отсуство на законска регулатива агенциите за приватна безбедност работеа произволно без законска регулатива и примена на пропишани стандарди. Во исто време приватниот сектор свесно или несвесно станува дел од безбедносниот систем на Република Македонија и со усвојувањето на првиот Закон за обезбедување на лица и објекти 1999 година се става некаков ред во областа на приватната безбедност. Со формулирање на проблемот и негово решавање побарува одбележување на посебните проблеми кои помалку или се повеќе влијаат на начинот на искажување на основниот проблем, односно, од него потекнуваат: непостоење на современ апарат или систем во областа на внатрешната безбедност кој би бил сконцентриран према превенцијата и поврзаност со приватниот сектор во остварување на таа функција; отсуство на појмовник со кој би се дефинирале односите и појавите во сверата на внатрешната безбедност а особено во приватната безбедност, на прав начин да се определат и постанат прилагодени на критичко посматрање, проектирање, концептирање и стратешко планирање; постоење на законска регулатива-отсуство или селектирана контрола на спроведување на законите. Отсуство на стандарди во давање на услуги, отсуство на систематизирана обука на персоналот, отсуство на заштита на правата на вработените, нелојална конкуренција на пазарот и отсуство на партнерство помеѓу државната и приватната

безбедност, како основен предуслов за остварување на безбедносна клима во општеството.

Наведените проблеми се дел од проблемите со кои се судруваат државниот и приватниот сектор во Република Македонија и го наметнуваат прашањето до каде приватната безбедност е развиена. Сите активности кои се превземаат со цел да се надминат проблемите разни работилници, семинари, конгреси, организирани од страна на МВР и Комората за обезбедување на лица и објекти на Република Македонија, допринесуваат до дефинирање на проблемите и давање на предлози на нивно решавање, но влијанието на политиката доведува да повеќето проблеми останат *status quo*.

Она што е реалност Во Република Македонија е приватниот безбедносен сектор, за да стане вистинска реалност, потребно е пропишана комуникација помеѓу овие два субјекта, соработка на еден општ концепт на превенција и елиминација на криминалот воведување на сигурност во општеството. Меѓутоа, факт е дека приватниот сектор од ден на ден ја шири својата дејност и се стекнува со карактеристики на сила за што внимателно треба да се разгледува и одобруваат некои активности. Од друга страна пак препуштање на некои традиционални активности на државната безбедност мора да се отстапуваат под посебни услови, со што истовремено би го претставувало како демикратско општество.

2. СОРАБОТКА ПОМЕЃУ ПРИВАТНИОТ И ДРЖАВНИОТ СЕКТОР ЗА БЕЗБЕДНОСТ

Соработката помеѓу приватниот и државниот сектор за безбедност во Република Македонија не може да се опишат како соработка ниту како конкуренција. Оваа соработка е паралелна, една покрај друга, од време на време и од случај на случај, на терен има соработка која зависи од моменталните старешини кои се на работа. Во секој случај може да кажеме дека соработката е исклучок а не правило. Можеме да наведеме неколку причини поради кои нема соработка помеѓу овие два субјекта: професионални пречки, системски пречки и правни пречки.

Професионални пречки полицијата како јавен сервис во служба на граѓаните е подеднакво исто и како извор на моќ на политичката власт. Наследената полициска култура од последниот политички систем и системот на вредност се менува многу споро, па полицијата сеуште мисли дека е во крајна линија единствена

одговорна за безбедноста. Во вакви околности ПАО и граѓаните не можат да бидат третираны како партнери во остварувањето на крајната цел безбедност на граѓаните. ПАО во конкретни случаеви темелно соработуваат со полицијата бидејќи интерес им е да се разреши проблемот и во тоа во поголем процент успеваат, кога станува збор за обратната соработка кога полицијата треба да помогне на приватниот сектор тогаш се јавуваат бројни проблеми околу укажувањето на било каква помош. И за крај би можеле да кажеме дека соработката на професионален план се одвива по едномерна улица односно приватниот сектор е задолжен и обврзан да постапува по одредени прописи и одредени ПАО блиски до власта се привилегирани по однос на санкции контроли што претставува проблем во взаемната доверба која е предуслов на правното партнерство.

Системски пречки државната-јавната безбедност сеуште се однесува како главен но и единствен субјект задолжен за безбедноста на граѓаните. На национално ниво сеуште не е воспоставен функционален систем на безбедност, односите помеѓу безбедносните служби во државата не се јасно издефинирани а во пракса се однесуваат ривалски а понекогаш и непријателски настроени во зависност на која политичка партија и припаѓаат. Исто така, ПАО не се вклучени во системот на безбедност и не постои стратегија на безбедност на национално ниво каде ќе партиципираат сите субјекти во безбедноста. Кога подобро се разгледаат недостатоците од овој вид ќе се помисли дека нема доволно политичка воља да оваа материја се регулира.

Правни пречки факт е дека се донесени закони-подзаконски акти кои во поголем дел ја регулираат активноста на приватната безбедност, од друга страна отсуството од регулатива која ќе допринесе на уредување на односите на ПАО со државната-јавна безбедност. МВР се однесува како незаинтересирана странка, иако би требало да биде водечки субјект во решавањето односно во регулирање на меѓусебните односи, како надзорот и контролата. МВР согласно законите превзема најразлични мерки и активности со повеќе државни организации како и соработува со повеќе владини и невладини организации се со цел воспоставување или зачувување на ЈРМ или во осветлување на кривични дела. Но, не треба да се заборава дека АПО се најбројни и бројот на вработени во овој сектор е скоро колку и во МВР-полицијата.

3. ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА

Принципот на професионализација, како еден од најбитните

принципи може да се оствари само преку процесот на едукација на вработените во приватниот сектор за безбедност. Едукацијата би требало да се одвива според сугестиите и препораките на CoESS и истата треба да биде предвидена во најмала рака со задолжителен правилник за сите агенции кои работат на територијата на Република Македонија.

Со формирање на агенции за обезбедување се зголемува бројот на субјекти кои учествуваат во борбата против криминалот, а со тоа се зголемува и позитивниот безбедносен потенцијал од кој се очекува да дојде до намалување на бројот на кривични дела.

Денеска во светот на безбедноста и се случува специфично реструктурирање¹, во кое покрај класичната полиција како државен орган задолжен за безбедноста на личната и имотната безбедноост, заштита на јавниот ред и мир, се поголем број на субјекти се јавуваат и кои ги дефинираат своите безбедносни потреби и сами изнаоѓаат субјекти кои ќе ги задоволат нивните безбедносни потреби. Во поновиот период доаѓа до експанзија на агенции кои се занимаваат со безбедност и даваат најразлични безбедносни услуги. Според податоците на Еропската конференција на безбедносни агенции (CoESS), во 23 земји членки на CoESS работат околу 27.400 приватни агенции за безбедност со околу 1.200.000 персонал.

Меѓутоа, дали доволно и квалитетно се користи овој безбедносен капацитет, дали односите на владините и приватните агенции за безбедност се односи на соработка, игнорирање или ометање. Доколку помеѓу нив постои добро регулирани односи, спремност за соработка, утврдени надлежности и одговорности и поделеност на надлежности, се создаваат услови за зголемување на нивните капацитети за поголеми ангажмани како и за превенција, така и во репресија на криминалот.

Со ангажирањето на приватниот сектор за заштита на сопственоста на приватните компании во обезбедување на објекти и др., еден дел од полицискиот потенцијал се ослободува од ангажирање, односно овозможува да се преусмерат на решавање на потешки објекти на криминал, во прв ред организираниот криминал.

Разменувањето на информациите од областа на криминалот, рационализација на некои ресурси како што е користење на исти комуникациски канали и слично помеѓу овие субјекти се смалуваат трошоците а се зголемува капацитетот како на едните така и на

---

¹ Bayley, H.D., Shearing D.C. The New Structure of Policing - research report, Washington:National Institute of Justice, 2001

другите.

За професионализација на безбедносниот сектор исто така битно е завршување на приватизацијата, забрзување и довршување на реформата на полицијата и градење на применлив законски оквир за активностите на приватните агенции за обезбедување во содејство со полицијата.

Друг битен фактор на професионализацијата е и модернизирање на субјектите, приватниот сектор за разлика од државниот побрзо и поефикасно ги следи случувањата во напредокот на технологијата и нејзина набавка за разлика од полицијата каде модернизацијата оди споро.

Во теорија, Република Македонија има добро законодавство кое ја покрива контролата и надзорот над ПАО и статистичките податоци зборуваат дека квалитетот на услугите од година во година е на повисоко и поквалитетно ниво. Меѓутоа постојат брени аномалии кои треба да се отстранат како што е проверката на персоналот кој се вработува во ПАО, моментално потребно е само потврда од суд со која докажуваат дека немаат забрана за вршење на таа дејност. МВР и комората се единствените регулаторни тела кои се надлежни за евидентирање и контрола на ПАО. Како и секогаш прашање е до која мера се спроведува законската регулатива, кога би истражувале почетна точка би била деполитизирање на контролата кое прашање ќе биде актуелно кога би се отворил пазарот за странски ПАО.

4. ПАРТНЕРСТВО

Оносот помеѓу полицијата и приватниот сектор е предмет на дискутирање, или настојување да се хармонизираат нивните заеднички активности. Декларативно и двата субјекта покажуваат желба за соработка но во пракса имаме знаци на конкуренција и избегнување на соработка. Вработените во ПАО се очи и уши на полицијата, тие информациите ги доставуваат до полицијата на понатамошно постапување. Полицијата и ПАО во пракса имаат повеќе форми на соработка, на обезбедување на различни спортски утакмици, на музички концерти, обезбедување на објекти од значење и др. Ангажирањето на ПАО е поврзано со финансиската конструкција, до колку ангажманот не предизвикува финансиски загуби за ПАО ангажманот ќе биде прифатен. Двата субјекта приватниот и државниот сектор се согласуваат дека мора да биде точно разграничено кои активности и до каде може да се извршуваат, (насилството-полицијата има монопол врз негово решавање), според Вебер овој монопол е

најистакнатата карактеристика на модерна држава.

Во јаки и демократски држави, јакнењето на приватниот безбедносен сектор може да стане дел од новата архитектура на јавната заштита. Во сегашната ситуација во земјите кои се во транзиција средувањето на приватната безбедност, која е во фаза на ширење, битно е да е под контрола. Постои очигледна потреба од јак државен апарат и да се направи ефикасен законски оквир и механизам за надзор на работењето на ПАО.

ЗАКЛУЧОК

Досегашното искуство во приватниот сектор за безбедност покажува дека агенциите за обезбедување на лица и имот ја подобрија безбедноста воопшто, а со тоа во приватниот бизнис сектор допринесоа да се направи клима на доверба и сигурност. Преку своите ангажмани можеме да кажеме дека со тоа и помогнаа на државната полиција да ја растерети од активностите што ги имаше во приватниот сектор, и да и овозможи да се посвети на други приоритетни прашања од областа на безбедноста.

Успешното остварување на зададената цел, ефикасен приватен безбедносен сектор, агенциите за обезбедување на лица и имот потребно е континуирано да ги следат светските трендови на технологијата од областа на безбедност, воедно персоналот кој работи во агенциите да биде соодветно едуциран од квалитетни институции со што нивото на квалитетот на услугите кои ги нудат на пазарот бидат на завидно ниво.

ЛИТЕРТУРА:

1. Alan Bryden and M. Caparini (2006). Private actors and security governance. Geneva, DCAF.
2. Bayley, H.D (1985). *Social Control and Political Change*. Princeton, NJ:Princeton University, Center of International Studies.
3. Bayley, H.D (1999). "Security and Justice for All" . Paper for Restorative and Civil Society Conference, Australian National University, February 1999.
4. Bayley, H.D., Shearing D.C. (1996). "The Future of Policing" *Law and Society Review* 30(3):585-606
5. Bayley, H.D., Shearing D.C. (2001). *The New Structure of Policing - research report*, Washington:National Institute of Justice.
6. Герасимовски С., *Приватна а не приватизирана безбедност*, Годишник на Полициската академија, бр.2., Скопје, 2007

7. Димитријевић, И. (2006), (ед.) *Упоредни приказ законодавства индустрије приватне безбедности у Европској унији*, Клуб студената Факултета безбедности, Београд.
8. Mandel, R. (2002). *The Privatization of Security*, Transaction Publishers. 28: 129-151
9. Matic, G. (2006). *Osnovi fizičko-tehničkog obezbeđenja*, Privredna komora Srbije, Udruženja preduzeća za fizičko-tehničko obezbeđenje, Beograd.
10. Milosavljević, B.(1997). *Nauka o policiji*, Policijska akademija:Beograd
11. Milosavljević, B. (2006) “Model zakona o privatnoj delatnosti obezbeđenja”, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, no. 1, CCVO, Beograd
12. Page, M., S. Rynn, et al. (2005). *SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a cause or effect of insecurity?*, SEESAC
13. Petrović, P.(2007) “Privatizacija bezbednosti u Srbiji” *Privatizing security in Serbia*, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br 4.
14. Спасевски Ј., Аслимовски П. и Герасимовски С., *Приватна безбедност*, Полицијска академија- Скопје и Центар за научно-истражувачка работа при факултетот за туризам и угостителство-Охрид,2008
15. Стајиќ Љ., Мијалковиќ С. и Станаревиќ С., *Безбедносна култура младих*, Драганиќ, Београд, 2006
16. Стајиќ Љ., *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2004
17. Schreier, F. and M. Caparini (2005). *Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies*. Geneva, Geneva Centre for the Democratic Control Armed Forces.
18. Стојановски Т., Полицијата во демократското општество, 2 август С-Штип и асторДОО-Скопје, 1997
19. Стратегија за реформи во полицијата, Република Македонија, декември 2004
20. Unijat, J, (2007) “Siva zona bezbednosti”, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br 4.

НОРМАТИВНИ АКТИ И ДРУГИ МАТЕРИЈАЛИ

- *Устав на Република Македонија*, („Службен весник на РМ”бр.52/91 и 1/92)
- *Закон за одбрана*, („Службен весник на РМ”бр.42/2001, 3129)
- *Закон за организација и работа на државната управа*, („Службен весник на РМ”бр.58/2000 и бр.44/2002)
- *Закон за Владата на Република Македонија*, („Службен весник на РМ”бр.59/2000)
- *Закон за внатрешни работи*, („Службен весник на РМ”бр.19/95)

- *Закон за детективска дејност*, („Службен весник на РМ”бр.80/99)
- *Закон за изменување и дополнување на Законот за детективска дејност*, („Службен весник на РМ”бр.66/07)
- *Закон за оружје* (Службен всник на Република Македонија бр.15/2005, 47/2006, 42/07 и 86/08).
-
- *Закон за полиција*, („Службен весник на РМ”бр.114/2006)
- *Закон за обезбедување на лица и имот*, („Службен весник на РМ”бр.80/99 и бр.66/2007)
- *Закон за Агенција за разузнавање*, („Службен весник на РМ”бр.19/95)
- *Национална концепција за безбедност и одбрана*, („Службен весник на РМ”бр.40/2003)
- Стратегија за реформи во полицијата, Република Македонија, декември 2004

ПРАВИЛНИЦИ

- *Правилник за програмата и начинот на полагање на стручен испит и оспособување на физичките лица за вршење работи на обезбедување лица и имот*, Скопје, март,2008

д-р Драгана Батиќ

Доцент на Факултет за безбедност Скопје

Email: dbatic@yahoo.com

ПОЛИЦИЈАТА И СТРЕСОТ: ПРОГРАМА ЗА ПРЕВЕНТИВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА (НАШИ ИСКУСТВА)

Резиме

Со оглед на тоа што полициската професија е непосредно поврзана со опасни и стресни ситуации, секој поединец мора да научи како да се соочи со нив за да го надмине стресот што го доживува. Поради природата на својата работа, сегашните студенти и идни криминалисти ќе бидат изложени на стресни настани во кои понекогаш ќе им биде загрозна личната безбедност и безбедноста на колегите. Факултет за безбедност во Скопје спроведува програма на превентивна интервенција под назив: „Стрес и соочување со стресот”.

Целта на програмата е запознавање на студентите со основите на психологијата на стресот и развивање на вештини кои ќе им помогнат во јакнење на личните потенцијали за надминување на последиците на стресните ситуации. Основната претпоставка на оваа програма е дека лицата кои во својата работа се соочуваат со стресот се нормални луѓе кои немаат психички пореметувања од порано, но, поради опасните ситуации на кои се изложени, се под поголем ризик по нивното ментално здравје и затоа им е потребна психолошка помош и поддршка. Исто така, на лицата кои во својата работа во блиска иднина ќе се соочат со стресни ситуации им е потребна специјална подготовка, некој вид имунизација од стресот.

Програмата се изведува во форма на однапред структурирани работилници каде студентите се обучуваат за практична примена на методите и техниките за соочување и надминување на стресот. Исто така, тие се обучуваат да им помогнат на своите колеги кои преживеале некоја стресна ситуација и како да функционираат како група за самопомош.

Темите кои се дел од програмата се: стрес и препознавање на знаците на стресот, модалитети на соочување со стресот, значењето на емоциите, посебно на деструктивните како составен дел на стресните ситуации, краткорочна интервенција во криза, резилентност и др. Во спроведувањето на програмата се користат техники како што се библиотерапија, водена фантазија, арт активности, релаксација, физички вежби.

ВОВЕД

Полицајците се вбројуваат во популација која обавува високо стесна работа. поради своите искуства на работното место кои можат да бидат ислучително стресни, припадниците на полицијата се изложени на поголеми опасности во поглед на менталното здравје, па затоа им е потребна дополнителна помош и поддршка, таканаречена психо-социјална помош или интервенција.

Психо-социјалната помош е процес на психичко и социјално зајакнување на секој поединец, неговото семејство и социјалната околина, со цел во себе и во својата непосредна околина да пронајде или да стекне сили и начини за успешно соочување со стресот и успешно надминување на кризата, и постапно градење на нормален, психички здрав и квалитетен живот, без последници штетни за него и за другите (Ајдуковиќ, 1995).

Психо-социјалната помош или интервенција секогаш има превентивен карактер, односно има за цел да ја спречи или редуцира патологијата. Поголем број превентивни програми се темелат врз Каплановиот класичен модел. Според овој модел, се разликуваат три вида интервенции, а секоја од нив одговара на одредена фаза на кризата. Тоа се: превентивна интервенција, кризна интервенција и терапевтско-рехабилитациона интервенција.

Превентивна интервенција

Голем број негативни последици од стресот може да се спречат со превентивната интервенција или интервенција пред стресот, позната и како “вакцинација против стрес”. По примерот од медицината, “вакцинацијата против стрес” има за цел да се создадат психолошки антители или вештина за соочување. На тој начин, со изложување на особините кои се доволно силни за да ја разбудат одбраната, а воедно и не се доволно силни да ги надвлдаат одбранбените сили, се зголемува отпорноста. Со тоа личноста може ја да развие “научената подготвеност”, која се создава врз основа на успешно искуство за надвладување на умерено-тежок стрес, со позитивни очекувања и вештини што се создаваат со радувањето на заштитни реакции. Сето тоа на поединецот може да му помогне успешно да се носи со многу потешки стресни ситуации (Meichenbaum, 1985).

Подготовката за превенција од стрес има две цели:

- вежбање за стекнување на основните вештини за соочување, како што се самодоверба, толеранција на нејасни ситуации; вештини за комуникација и вештини за решавање на проблемите.
- развивање на посебни вештини потребни во специфични ситуации, што значи разликување и проценка на знаците на закана.

Оспособувањето за соочување со стресот помага за предвидување на настани, подготовка и претходно пробување на разни решенија. Ова оспособување има значаен придонес во изградбата на самодовербата.

Кризна интервенција

Интервенцијата за време на стресот има за цел:

- да го намали страдањето, да го сочува чувството на самопочитување, наспроти погубниот страв, лутина и беспомошност;
- да го пренасочи поединецот во новонастанатата состојба;
- преобразување на стресот во предизвик за поголема креативност.

Тераписка рехабилитација

Интервенцијата после траума може да ги ублажи симптомите и да овозможи опоравување. Најповолно време за промена на индивидуата се првите шест недели по јавувањето на трауматскиот настан. Долготрајните тераписки интервентни мерки се применуваат за група личности во висок ризик, кај кои е нужно да се разработат последиците од траумата, траењето на тагувањето и спомените што ги прогонуваат.

Со психо-социјалната интервенција се опфатени жртвите на трауматски настани, како и “скриените жртви” - членовите на семејството на жртвата, помалку настраданите лица, врсниците и соучениците. Помош треба да им се овозможи и на медицинските лица, наставниците, доброволците и професионалците, кои исто така биле учесници во трауматската ситуација.

Кога говориме за психо-социјалната интервенција, мора да се нагласи дека таа се разликува од психотерапијата. Обидите на психо-аналитичарите пореметувањето што денес е познато под името PTSD

да го третираат како невроза кај воените ветерани, најчесто остануваа без резултати.

Долготрајната изложеност на стресот во работните услови е ситуација која означува трајно дејствување на различни стресори. Кога кај полицајците се натрупува подолготрајно дејствување на поголем број стресори, а изостанува потребната поддршка од околината, тогаш нивниот психо-социјален развој може да стане трајно загрозен. Ако на ова се додадат очекувањата што тие ги имаат од себе и кои ги наметнува општеството, а тоа е дека тие можат сè и дека не треба да ги оптоваруваат блиските со своите проблеми на работа, можеме да замислиме под каков притисок полицајците живеат.

За да им се даде соодветна помош и поддршка во такви околности и да се спречат непосредните, долготрајните и одложените последици, потребно е полицијата да се вклучи во сеопфатна програма за превентивна интервенција, која, за жал, во Македонија изостанува дури и тогаш кога се работи за високостресни настани како што беше учество во вооружениот конфликт во 2001 год.

Основна цел на сите овие програми е намалување на последиците од стресорите со кои полицајците секојдневно се среќаваат на работа, со што би се зајакнале потенцијалите за надминување на пост-трауматските последици.

Основната поставка на овие програми е дека луѓето изложени на стрес како дел од нивната работа се нормални луѓе, кои немаат психолошки нарушувања од порано, но стресните искуствата на кои се изложени влијаат тие да бидат ризична популација во поглед на менталното здравје.

Ако се запрашаме која од, според Каплан, трите превентивни интервенции се применува во овие програми, одговорот би бил дека се применуваат сите три:

- примарната превенција има за цел да се спречат тешкотиите за прилагодување и да се овозможи што подобра адаптација во социјалната средина, како и подготовка за нови видови на стресори со кои можа да се соочат.
- секундарната превенција е насочена кон спречување на влошување на психичката состојба и развојот на психичките пореметувања.
- намалување на веќе настанатите психички тешкотии и зајакнување на силите за нивно надминување.

Со оглед на тоа што сегашните студенти и идни криминалисти, поради природата на својата работа, ќе бидат изложени на стресни настани при кои, понекогаш, ќе им биде загрозна личната безбедност и безбедноста на колегите, Факултет за безбедност во Скопје спроведува програма на превентивна интервенција под назив: „Стрес и соочување со стресот”.

Целта на програмата е запознавање на студентите со основите на психологијата на стресот и развивање на вештини кои ќе им помогнат во јакнење на личните потенцијали за надминување на последиците од стресните ситуации.

Работата се одвива во групи од десет до петнаесет студенти, еднаш неделно во времетраење од 90 минути.

Основна цел на програмата е студентите да станат емоционално посилни, па така и способни за совладување на секојдневните тешкотии во нивната идна работа.

Програмата се реализира преку работилници, што подразбира работа во група. Групата е поволна за ваква работа, затоа што луѓето учат за себе споредувајќи се со другите. Она што поединецот го гледа во “социјалното огледало” влијае врз неговиот селф-концепт. Групата има голема вредност како систем на поддршка. Припаѓањето во група на луѓе кои преживуваат исти или слични стресни настани поврзани со работата е мошне важно, затоа што меѓусебната поддршка е незаменлива, особено во услови на висок стрес.

Односите кои се градат во ваков вид група, а тоа се блискост, внимание, храбрење и поддршка, им даваат на членовите на групата чувство на сигурност и припадност и им овозможуваат да ги споделаат своите емоции, мисли и идеи со другите. Релативно малиот број учесници секому му овозможува да се изрази себе си, и да му биде посветено внимание на секој.

Интервенциите се базирани на моделот структуриран како модел со отворен крај - водителот на групата дава стимул, а другите учесници реагираат на него. Овој пристап поттикнува групен процес, и не го инхибира личното изразување. Нема готови решенија, точни одговори, водителот не е тој кој прашува и кој има однапред формиран одговор што сака да го добие од студентот. Акцентот е ставен на процесот на откривање и сознавање, а не на исходот. При тоа се негува позитивниот пристап, се нагласува она што е добро кај секој учесник. Водителот на групата реагира на чувствата на студентите, така што тие се чувствуваат прифатени и сигурни да ги изразуваат

своите чувства. Исто така, се создава атмосфера на доверба, без преоценување и критика.

Во групата се поттикнува јасното изразување на желби, пронаоѓање на што поголем број решенија, форми на позитивна афирмација, разговор за своите емоции, а се игнорира критикувањето на другите, зборувањето наместо другите, инсистирањето само на сопственото решение, како и секаков вид манипулации. Пристап во работата со групи на студенти е еклектички: се користат практични искуства и начини на работа на повеќе психолози кои работеле со групи со трауматизирани лица.

Во поттикнувањето на студентите да ги истражуваат сопствените потенцијали за соочување, разбирање и надминување на вознемирувачките содржини се користени разни модалитети на изразување: цртање, боење, моделирање, правење колажи, движења, библиотерапија, играње улоги и сл.

Програмата беше конципирана така што студентите постепено се воведуваа во сè посложени теми. Во првите работилници целта беше да се создаде пријатна атмосфера во групата, да се воспостават правила, да се учат веитините на комуникација, за потоа да се напредува кон работа на сопствените емоции (грижи, стравови, бес, тага, љубов, конфликти, кооперација, желби).

Секоја работилница е структурирана, односно има однапред испланирано сценарио и одредени цели:

- *игровен контекст на размена: активности кои имаат за цел да создадат релаксирачка атмосфера и сигурно место кое поттикнува на взаемна размена;*
- *циркуларно учество на сите учесници, вклучувајќи го и водителот на работилниците, а взаемното кажување и слушање е извор на персонална промена на секој учесник;*
- *секоја работилница е отворен систем на размена, така што групниот и индивидуалниот исход зависат од учеството на секој учесник;*
- *недирективен пристап кој вклучува: давање на feed-back, а не совети, анализи или интерпретации; изливите на негативни чувства секогаш се прифаќаат со емпатија.*

Водителот интервенира на два начини: индиректно, со избор на структурирана активност, со кореографија на секоја поединечна работилница, како и на програмата во целина, со што однапред се сака да се постигне развојно-продуктивна размена и директно, со давање на соодветни сугестии

во соодветно време, со цел кај учесниците да се разбуди увид или размена во групата.

Изразувањето со цртеж е често користено во комбинација со вербалното изразување. На пр., на студентите во групата им се дава да го нацртаат внатрешното, висцеларно чувство на страв (бес, тага, љубов-се разбира во различни работилници). За да им се помогне во тоа, им се дава шема на човечкото тело, и тоа само контура. Инструкцијата гласи: нацртај на кое место во твоето тело чувствувааш страв кога си исплашен; каде почнува; каде се шири; кога би било во боја, каква боја би било, колку е силно; колку е големо. Покажете го тоа со користење на боици.

Така учесниците стануваат свесни за своето искуство, прво низ симболично изразување, а потоа со делење на емоциите во групата, со што се постигнува нормализација (увидуваат дека и другите имаат слични искуства и дека не се сами во своите чувства). На тој начин им се овозможува да дојдат во контакт со себе и потоа своите чувства да ги споделат со другите во групата.

Во работилниците од овој вид постои интроспекција преку симболично прикажување-цртање, а потоа вербално се изразуваат преку коментирање на цртежите и размена во групата каде што реакциите на другите имаат влијание врз актуелното интерактивно искуство.

Често, неструктурираното изразување на студентите преку цртеж, чкртање или обликување со глина им дава можност да изразат тензија, а потоа да се изразат вербално, барајќи смисол во своето дело и поврзувајќи го со сопственото искуство. На пр., во работилница со чкртање им се задава да чкртаат користејќи боици, а потоа во она што го чкртале да побараат смисловен цртеж и да и кажат на групата што нашле, изразувајќи се во прво лице.

Како метод на интервенција исто така користевме и библиотерапија, односно планско користење на литературен текст со цел олеснување и поттикнување на разни начини за справување со стресот.

Библиотерапијата е стара вештина за лечење во новорувно. Таа овозможува потребите и желбите на слушателот да бидат обвиткани со приказна и, понесени од нејзината

содржина, да се поистоветат со нејзините јунаци и посредно да доживеат голем број емоции (Ayalon, 1992).

Со приказната кај учесниците во групата се будат следните процеси: идентификација, проекција, интроекција и катарза.

Во литературното дело читателот може да се пронајде себе си, лицата нему блиски или некое свое интимно искуство. Поистоветувањето може да мобилизира психичка енергија и едновременно да даде најдобар начин за соочување со стресот.

Пристапувајќи кон темите од приказната од аспект на замислените лица-ликовите од приказната, се задржува потребната дистанца и се намалува опасноста од изложување пред другите луѓе.

Емоционалното возбудување предизвикано од приказната или песната ја ослободува напнатоста кај читателот-слушателот (катарза). Тоа е добар метод за ублажување на стресот.

Разработувајќи ги конфликтите кои произлегуваат од приказната и набљудувајќи ги сопствените реакции низ огледалото кое го дава литературата, читателот постигнува состојба на свесност, која може да стане клуч за решавање на неговите проблеми. За таа цел во библиотерапија се користат внимателно одбрани текстови и приказни кои имаат сличност со ситуацијата на учесниците, со што им овозможуваме, по пат на метафора, да наоѓаат решенија за својата ситуација.

Исто така користевме движење, спонтано и водено-одговор на музика, мимика и пантомима, како облици на комуникација кои влијаат врз растот на самодовербата, контролата и самосвесноста. На тој начин се создава поддршка меѓу учесниците кои учат да се потпираат еден на друг.

Користени се и техники на драматизација (играње улоги, празна столица и сл.).

Одреден број работилници беа дизајнирани така што се користеа когнитивни начини за решавање на проблемите, изнаоѓање на алтернативни решенија, со што е поттикнувана соработката меѓу студентите.

Со програмата за превентивна интервенција на студентите им се овозможува стекнување на контрола врз соп-

твените емоции. Најдобар начин за надминување на стресот е активното соочување, кое претпоставува активна ориентација и е потполно спротивно на пасивното однесување, кое претставува предавање на судбината.

Meichenbaum (1983) смета дека најголема револуција на нашето време е откритието дека човечкото суштество со промената на внатрешните ставови на умот може да го менува и надворешниот аспект на својот живот. Според ова оптимистичко гледиште, стресот е во очите на оној што гледа”. Она што претставува закана често пати не е самиот настан, туку субјективната интерпретација на тој настан. Дури и тогаш кога не можеме да ја менуваме надворешната реалност, можеме да ја трансформираме својата внатрешна реалност, начинот на кој мислиме и чувствуваме, начинот на кој се перцепираме себе си, своето семејство и начинот на кој ги интерпретираме настаните во својот живот.

Несоодветната стратегија на совладување може да доведе до “научена беспомошност” (Селигман, 1975). Кога луѓето веруваат дека не се способни да ги контролираат или совладуваат настаните, тие губат доверба во себе и во другите. Успешното совладување бара репертоар на вештини за самоконтрола, како и преземање на контролата врз сопствените мисли, чувства и акции. Ова ќе им помогне да го редуцираат стресот и да ја трансформираат ситуацијата во можност за растење. Токму оваа активна ориентација се негува во психолошките работилници.

Зошто активноста е толку важна во соочувањето со стресот? Ајалон го наведува следното:

- Активноста ја опфаќа целата личност, се поврзуваат чувствата, мислите и однесувањето. Тоа придонесува за задржување на позитивната слика за себе.
- Активноста овозможува ослободување од наталожената напнатост.
- Активноста го намалува чувството на беспомошност и ја создава или зголемува можноста за владеење со самиот себе и со околината, па така значително го намалува доживувањето на загрозеност.

- *Активноста бара време и временска организација, што е добар начин за постигнување на контрола и намалување на последиците од хаосот.*
- *Активноста овозможува проверка и вреднување на границите на стресната ситуација, со што го олеснува прилагодувањето на неизбежните промени.*

Составен дел на психолошките работилници е експресивната комуникација, која го овозможува следното:

- *изразување на потиснатите чувства на вознемиреност и напнатост низ разговор, игра, активности, цртање.*
- *можност со некого да се поделат чувствата ги намалува тегобите. Со поделбата на желбите и надежите со другите, се зајакнува протективното чувство на “ние”.*
- *слушање со емпатија и уважување на тешкотиите на другите.*
- *прифаќање поддршка и помош без чувство на пониженост и давање помош и поддршка без покровителски став.*

Повторната когнитивна проценка овозможува повторна проценка на стресната ситуација и проблемски пристап (што можам да направам јас, а што другите во оваа ситуација), што придонесува за создавање на самодоверба и надеж.

За разлика од едно погрешно сфаќање според кое луѓето на кои им е тешко не треба да ги тераме да зборуваат за тоа, одосно, како што се вели, треба да ги оставиме на мира, најголемите авторитети за работа со траума утврдиле дека комуникацијата има големо лекувачко дејство. Имено, преку експресијата на емоциите доаѓа до нивно празнење и воспоставување на контрола врз ситуацијата. Не попусто се вели, товар поделен претставува товар преполовен. Лицето што ја слуша (следи) експресијата на емоциите треба да го прави тоа со емпатија, разбирање и нормализација. Значи, преку интерперсоналната комуникација се остварува размена и взаемност, што води до градење на систем на поддршка и има лекувачко дејство за индивидуата под стрес. Исто така, преку комуникацијата е важно да се добијат потребните информации, кои и овозможуваат на индивидуата под стрес повторно да се здобие со контрола над ситуацијата, со можност за предвидување на идните настани.

Мислењето кое има позитивен ефект во справувањето со

траумата е ориентирано кон градење на самодоверба и позитивни очекувања (надеж).

Исто така, голем лекувачки ефект има воспоставувањето на системи на поддршка како што се семејство, колеги. Се смета дека дури и група од луѓе кои случајно се нашле заедно зафатени од ист трауматски настан, можат меѓу себе да имаат лекувачко дејство ако прераснат во систем на взаемна поддршка. Всушност, членувањето во општествена група која претставува систем им овозможува на индивидуите да се чувствуваат сакани, разбрани, уважувани што, пак, им дава нагласено чувство на припаѓање. На овие принципи и ефекти практично се засноваат и многу групи за самопомош.

Во рамките на програмата со студентите е работено и на проширување на модалитетите за соочување со стресот.

Мули Лахад, познатиот научник од Израел кој се занимава со феноменот траума, смета дека за да успешно и помогне на индивидуата изложена на стрес, треба да ги воочиме каналите на комуникација на таа индивидуа со светот. Тој воочил дека луѓето користат максимално шест канали на соочување со светот. В (believe, верувања или вредности); А (афективност, чувства, расположенија); I (имагинативност и креативност); S (социјалност, односи со другите луѓе); C (когнитивност, факти и решавање на конкретни проблеми) и PH (физиолошка и физичка активност).

Својата теорија Лахад ја нарекол - Basic PH. Иако за нормална егзистенција е потребно да се користат сите шест канали за соочување со светот, проучувајќи го говорот и поведението на луѓето под стрес, Лахад утврдил дека луѓето првенствено користат еден, два или три канали. Тој исто така смета дека преку анализа на говорот или со примена на соодветни дијагностички техники може да се воочи кои канали на комуникација ги користи одредена индивидуа. Тоа е потребно поради развивањето на стратегија за помош на трауматизирана индивидуа. Така, ако некој првенствено го користи PH и C, а ние му се обраќаме преку В и А, нема да се оствари добра комуникација, затоа што ќе се најдеме во ситуација како да зборуваме со различни јазици. Исто така, колку една индивидуа користи повеќе канали на комуникација толку полесно ќе се справи со стресот кој го доживува.

Затоа е важно, во смисла на примарна превенција, да им се овозможи на студентите да развијат потреба за користење на што повеќе канали на комуникација. Оваа цел може да се оствари преку

т.н. премостување, односно со користење на каналите на комуникација кои ги употребува конкретна индивидуа, така што преку нив го прошируваме постојниот репертоар.

Дел од програмата со нашите студенти беше и учење на релаксација.

Стресот предизвикува одредена реакција, создава физичка тензија, тензијата ја зголемува анксиозноста, и нивото на стрес се покачува. Кога телото е целосно смирено и релаксирано не чувствуваме грижи, загриженост, лутина, ниту замор. Релаксацијата е спротивна на стресот. Невозможно е да му се командува на телото да престане да биде под тензија како резултат на нервниот систем кој е во состојба на хипервозбуденост и да им се каже на мускулите да престанат да се однесуваат спротивно од нашата воља. Затоа, се користат планирани техники на релаксација, кои служат да се постигне релаксацијата.

Релаксацијата е важен начин на помагање на луѓето кои се под стрес поради одредена несреќа. Таа може да се користи и како техника за интервенција кај жртви или како превенција од избувнување во моменти на “ослободување”, со цел “да се наполнат батериите”.

Кога се учи релаксација, треба да се истакне дека:

1. Релаксацијата не е хипноза.
2. Релаксацијата им помага на луѓето да се смират, како физички така и психички.
3. Релаксацијата може да се користи на индивидуална и на групна основа.
4. Секој може да се научи да се релаксира самиот себе си.

Основа на релаксацијата е дишењето и чувствувањето на мускуларната тензија и релаксација. Постојат и други начини на релаксација кои вклучуваат активност: пливање и сл., или користење на имагинација: предводено замислување.

Практикувањето релаксација помага да се обнови енергијата кај личноста, за да може да ги реши своите проблеми на посмирен и порационален пат.

Релаксацијата не го заменува спиењето, но понекогаш може да послужи како одмор за концентрација. Релаксацијата е вештина и само со пробување и вежбање може да стане навика.

Студентите кои ќе ја поминат програмата стануваат обучени за тоа како да се соочуваат со стресот во секојдневиот живот и на работното место во иднина.

Гоце Аризанкоски

Министерство за внатрешни работи

Претседател на Форумот за безбедност

Email: gocearizankoski@yahoo.com

БЕЗБЕДНОСНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО И ДРЖАВА (СИНТЕЗА НА СУШТИНСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА МАКЕДОНСКИОТ БЕЗБЕДНОСЕН ИДЕНТИТЕТ)

Резиме

Трудот претставува обид за утврдување на безбедносниот идентитет на македонското општество, односно синтеза на суштинските елементи на структурата на македонскиот безбедносен идентитет.

Преку диференцијација на општествено-безбедносната стварност на македонското општество, како и на неговото потесно и пошироко (безбедносно, геостратегиско, геополитичко и геоекономско) опкружување утврдени се оние безбедносно релевантни елементи кои се карактеризираат со релативна, но воочлива истоветност, непроменливост и континуитет, а кои се однесуваат на: националните вредности и од нив произлезените трајни, витални и важни интереси на македонското општество и држава; политиката на национална безбедност, односно целите и областите за нејзино остварување (функционирање); носителите на политиката на национална безбедност, односно институционалната поставеност на системот за национална безбедност; правно-нормативната и концепциско-доктринарната уреденост, како и уреденоста на стратегиските ставови и определби на системот на национална безбедност; националните безбедносни сили; субјектите на безбедноста во македонското општество и држава; облиците на безбедносни загрозувања (закани, ризици и опасности) по националната безбедност; долгорочно присутните појави во македонското општество и држава генерирани од безбедносно-загрозувачкото и безбедносно-стимулирачкото влијание на глобалното, регионалното и непосредното опкружување; константите кои учествуваат во достигнувањето, одржувањето и унапредувањето на внатрешно-политичката (не)стабилност во македонското општество и држава; стратегиската определба и цел на македонското општество и држава за политичка, економска и безбедносна интеграција во Европската унија (ЕУ), во Северноатланската договорна организација (НАТО), како и во другите системи на колективна безбедност; регионалната соработка и односите со соседните држави; безбедносните можности на македонското општество и држава; економската моќ и благостојба на Република Македонија; поставеноста и осварувањето на контролата на безбедносниот сектор; и правно-нормативната и функционално-организациската поставеност на безбедноста во приватниот сектор во македонското општество.

Клучни зборови: *безбедносен идентитет, македонско општество, Република Македонија*

1. ПАРАДИГМАТСКИ, МЕТОДОЛОШКИ И КОНЦЕПЦИСКИ ПОСТАВКИ ЗА ПОИМОТ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО И ДРЖАВА

Диференцијацијата на општествено-безбедносната стварност во македонското општество и држава, како и на нивното потесно и пошироко (безбедносно, геостратегиско, геополитичко и геоекономско) опкружување на категории, ќе ни овозможи класифицирање и утврдување на две групи безбедносно релевантни елементи. Првата група ја сочинуваат елементи кои, од аспект на нивната функција, квалитет и квантитет, се карактеризираат со потенцијална променливост и дисконтинуитет, додека втората група ја сочинуваат елементи кои се карактеризираат со релативна, но воочлива истовестност, непроменливост и континуитет. Во контекст на македонското општество, овие вториве развиваат односи и релации, како меѓу себе така и со променливите безбедносно релевантни елементи (кои се наоѓаат внатре и надвор од македонското општество), при тоа формирајќи и обликувајќи сложено единство, односно посебна целина чиј идентитет е изразен како **БЕЗБЕДНОСЕН ИДЕНТИТЕТ НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО** (натаму: македонски безбедносен идентитет). Во теориска и емпириска смисла, поимот на македонскиот безбедносен идентитет (по обем и содржина) би го определил како **кохерентна организација на препознатливи и релативно непроменливи безбедносно релевантни елементи кои се однесуваат на: националните вредности и од нив произлезените трајни, витални и важни интереси на македонското општество и држава; политиката на национална безбедност, односно целите и областите за нејзино остварување (функционирање); носителите на политиката на национална безбедност, односно институционалната поставеност на системот за национална безбедност; правно-нормативната и концепциско-доктринарната уреденост, како и уреденоста на стратегиските ставови и определби на системот на национална безбедност; националните безбедносни сили; субјектите на безбедноста во македонското општество и држава; облиците на безбедносни загрозувања (закани, ризици и опасности) по националната безбедност; долгорочно присутните појави во македонското општество и држава генерирани од безбедносно-загрозувачкото и безбедносно-стимулирачкото влијание на глобалното, регионалното и непосредното**

редното опкружување; константите кои учествуваат во достигнувањето, одржувањето и унапредувањето на внатрешно-политичката (не)стабилност во македонското општество и држава; стратемиската определба и цел на македонското општество и држава за политичка, економска и безбедносна интеграција во Европската унија (ЕУ), во Северноатланската договорна организација (НАТО), како и во другите системи на колективна безбедност; регионалната соработка и односите со соседните држави; безбедносните можности на македонското општество и држава; економската моќ и благостојба на Република Македонија; поставеноста и осварувањето на контролата на безбедносниот сектор; и правно-нормативната и функционално-организациската поставеност на безбедноста во приватниот сектор во македонското општество.

Формирањето и обликувањето на безбедносниот идентитет, како и проектирањето на безбедносниот профил на македонското општество започна уште со осамостојувањето на македонската држава, и тоа развивајќи се од безбедносен профил насочен спрема надвор (спрема надворешните закани, предизвици и опасности), па сè до безбедносен профил насочен спрема внатре, односно спрема „меките“ безбедносни закани, предизвици и опасности, како што се организираниот криминалитет, корупцијата (како посебен облик на криминал) и други облици на тежок (сериозен) криминалитет, и спрема внатрешните облици на загрозување на уставниот поредок на државата (тероризам, здружување заради непријателска дејност и сл.) итн.

Проекцијата на безбедносниот профил и формирањето и обликувањето на безбедносниот идентитет на македонското општество, меѓу другото, подразбира и согледување на идеолошките основи на кои се темели неговата интеграција, така што Република Македонија (во натамошниот текст: РМ), по нејзиното осамостојување, се најде пред историска пресвртница, преоѓајќи од еден во друг историски процес, односно од еден во друг општествено-политички систем, со што се создадоа услови и околности и за формирање на нов безбедносен идентитет фундиран на нова идеолошка матрица.

Инаку, профилирањето и формулирањето на безбедносниот идентитет на македонското општество, меѓу другото, претставува и клучен сегмент на воспоставување на континуитетот на безбедносната политика на РМ, кое вклучува не само спецификација и нормирање на механизмите кои се допуштени да се користат во

сузбивањето на облиците на загрозување на националната безбедност, туку и спецификација и нормирање на *вредносните, политичко-идеолошките, правно-нормативните, економските, концепциско-доктринарните, стратегиските, организациските и внатрешно-политичките претпоставки*, како и на *претпоставките кои произлегуваат од констелацијата на состојбата, односите и процесите во глобалното, регионалното и непосредното опкружување на државата*, во контекст на безбедноста.

2. СИНТЕЗА НА СУШТИНСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА МАКЕДОНСКИОТ БЕЗБЕДНОСЕН ИДЕНТИТЕТ

Синтетизирано, структурата на македонскиот безбедносен идентитет, меѓу другите, ја сочинуваат и следните суштински елементи:

1. Националните вредности и од нив произлезените трајни¹, витални² и важни³ интереси на македонското општество и

---

¹**Траен интерес** на РМ е зачувување и унапредување на нејзиниот државен идентитет со слободно изразување на етничкиот идентитет на сите граѓани на РМ, како и заштита на независноста и територијалниот интегритет.

²**Витални интереси** на РМ со кои се унапредува безбедносната состојба и со кои се создаваат услови за подобар живот на македонските граѓани и функционирањето на државата и општеството се: заштита и унапредување на мирот и безбедноста, животот, здравјето, имотот и личната безбедност на македонските граѓани; развој на мултиетничко општество засновано врз меѓусебна доверба, заеднички напори и стремеж на сите етнички заедници за стабилност и сестран напредок на државата; економски развој заснован врз принципите на пазарната економија, приватната сопственост, постојано унапредување на животниот стандард и квалитетот на животот, како и заштита на виталната инфраструктура и ресурси на РМ; заштита и унапредување на демократските основи на правната држава - политички плурализам, парламентарна демократија, поделба на власта и демократски и фер избори, владеење на правото, доследно почитување на човековите права и слободи, како и правата и слободите на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници и постојано одржување и унапредување на вкупната внатрешна безбедност на општеството и државата; и политичко - одбранбена интеграција во НАТО, политичка, економска и безбедносна интеграција во Европската унија, како и во другите системи на колективна безбедност. Наведено според: *Национална концепција за безбедност и одбрана*, Службен весник на РМ, бр. 40/03

³**Важни интереси** на РМ кои се предуслови за креирање и остварување на трајниот и виталните интереси на РМ, се: изградба и развој на сите форми на соработка со соседите, а во интерес на мирот, безбедноста и развојот на РМ и нејзините соседи; сопствен придонес за зачувување и унапредување на мирот и стабилноста во Југоисточна Европа (ЈИЕ) заради зајакнување на зоната на

држава се засновани на долгорочните потреби на македонското општество, кои се пресудни за животот и безбедноста на граѓаните, но и за стабилноста, функционирањето и континуитетот на државата.⁴

2. Политиката на национална безбедност на РМ претставува сложен меѓузависен збир на мерки, активности, планови и програмите, кои ги презема РМ заради заштита, одржување и унапредување на безбедноста на РМ и нејзините граѓани, во согласност со расположливите ресурси и со активна соработка со меѓународната заедница. Системски, таа во себе ги содржи политичката, економската, одбранбената, внатрешно-безбедносната, социјалната, еколошката и други области. **Основна и долгорочна цел** на политиката на национална безбедност е да ја заштитува, одржува и унапредува безбедносната состојба на државата, создавајќи амбиент за остварување на националните интереси на РМ.⁵

3. Носители на политиката на национална безбедност кои ја претставуваат основата - базата на организацијата и функционирањето на безбедносниот систем се: Собранието на РМ, Претседателот на РМ, Советот за безбедност, Владата на РМ, Министерството за внатрешни работи, Министерството за одбрана и Генералштабот,

---

демократијата, безбедноста и просперитетот на сите земји во регионот; учество во изградбата на мирот и стабилноста во регионот, Европа и светот, како и превенција и изградба на инструменти за рано предупредување на тензиите и кризите, со цел нивно навремено и ефикасно решавање по мирен пат; зачувување и напредок на меѓународниот поредок заснован врз праведност, взаемно почитување на меѓународниот поредок втемелен на меѓународното право, како и политичка и економска рамноправност на државите; обезбедување на услови и унапредување на внатрешно - политичката стабилност и можности заради еднакво право на учество кое во себе треба да содржи и општоприфатен консензус во врска со прашањата од траен, витален и важен интерес на земјата; создавање на услови за унапредување на безбедносната култура; изградба на праведна, социјална држава со еднакви можности за сите граѓани без оглед на нивната полова, расна, верска, политичка, социјална, културна и друга припадност; создавање услови за изградба на општество со комуникации и односи со кои ќе се развиваат заедничките вредности и култура на живеењето, особено кај младата генерација, во духот на толеранцијата, негување на демократските вредности и почитување на личниот интегритет, втемелени во европската демократска традиција, без оглед на етничката, верска или друга припадност; и зачувување и заштита на животната средина во државата во соработка со поширокото опкружување. Наведено според: *Национална концепција за безбедност и одбрана*, Службен весник на РМ, бр. 40/03

⁴ *Национална концепција за безбедност и одбрана*, Службен весник на РМ, бр. 40/03

⁵ *Национална концепција за безбедност и одбрана*, Службен весник на РМ, бр. 40/03

Министерството за надворешни работи, Агенцијата за разузнавање, Центарот за управување со кризи, Дирекцијата за заштита и спасување, како и другите органи на државната управа кои во рамките на својот делокруг на работа, меѓу другото, вршат и одредени директно или индиректно безбедносно релевантни активности.

4. Од аспект на **правно-нормативната и концепциско-доктринарната уреденост, како и уреденоста на стратегиските ставови и определби на системот на национална безбедност**, за потребите на процесот на безбедносното и одбранбеното планирање развиени се следниве *стратегиски документи*: **Националната концепција за безбедност и одбрана (НКБО)**⁶ претставува темел во процесот на безбедносното и одбранбеното планирање, како и основа за развој на стратегиските документи. НКБО ги определува ставовите и ги искажува погледите на РМ за: нејзините национални интереси, нејзиното безбедносно опкружување, политиката на национална безбедност, како и цели, насоките, областите и инструментите за нејзино остварување; **Стратегискиот одбранбен преглед (СОП)**⁷ кој е базиран на погледите, ставовите и насоките дадени во НКБО и има интенција да послужи како основа за развој на долгорочна Стратегија за одбрана и програма на Министерството за одбрана и АРМ, приспособена кон безбедносните потреби на подолг рок.⁸; **Белата книга на одбраната** е основниот документ кој се надградува на НКБО од мај 2003 и на Политичката рамка на СОП од октомври 2003 год. и ја објаснува безбедносната и одбранбената политика на РМ; **Планот за одбрана** на РМ како дел од механизмите за одбранбено планирање претставува своевиден елаборат составен од следниве документи: **План за употреба на вооружените сили**, **План за мобилизациски развој на вооружените сили**, и **План за готовност (приправност) на институциите на системот**; **Годишните национални програми за членство во НАТО**; **Стратешкиот план на Министерството за внатрешни работи**⁹ во кој МВР ја

---

⁶ Национална концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на РМ, бр. 40/03

⁷ Стратегиски одбранбен преглед - политичка рамка, Влада на РМ, Скопје, 2003 год.

⁸ Пред донесувањењето на НКБО и СОП како едни од најзначајните стратешки документи во системот на националната одбрана на РМ беше Стратегијата за одбрана (донесена на 3. 09. 1998 год.) и Стратегијата за интеграција на Република Македонија во НАТО (донесена на 5.10.2010 год.)

⁹ МВР на РМ, Стратешки план за периодот 2009 – 2011 година, Скопје, септември 2008 год.

оценува сопствената позиција, квалитетот на работа и ги идентификува предизвиците и сопствените потенцијали, во насока на подобрување на ефективноста и ефикасноста во спроведувањето на политиките, евалуацијата и транспарентноста во трошењето на определените буџетски средства; *Стратешкиот план на Центарот за управување со кризи*¹⁰ во кој се презентирани конкретни програмски активности со кои се придонесува во остварувањето на Владините политики од доменот на кризниот менаџмент во РМ; и *Националната платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и катастрофи*¹¹ која претставува национално дизајнирана и управувана форма на учество на сите носители на одговорности во намалувањето на ризиците, која обезбедува координација, анализи и препораки за приоритетни области и побарува концентрирана активност преку процеси на координација и активно учество на носителите на одговорностите. Од *нормативно-правен аспект*, системот на национална безбедност на РМ е уреден со Уставот на РМ, како и мноштвото закони и подзаконски акти од областа на безбедноста.

5. Националните безбедносни сили на РМ ги претставуваат посебно организираните, обучените, опремените и овластените организациони единици на оние субјекти на безбедноста кои непосредно реализираат одреден вид на безбедност, а тоа се: Министерството за внатрешни работи - МВР (Бирото за јавна безбедност - БЈБ и Управата за безбедност и контраразузнавање - УБК), Министерството за одбрана - МО (и Армијата на Република Македонија - АРМ), Агенцијата за разузнавање - АР, Финансиската полиција, Шумската полиција, Судската полиција, Казнено - поправните установи и Противпожарните единици.

6. Субјекти на безбедноста во македонското општество се оние институции, органи и тела кои, извршувајќи ги своите редовни дејности, директно или индиректно, ја осваруваат безбедносната функција или придонесуваат кон нејзината реализација. Истите ќе ги класифицирам на: *конвенционални субјекти на безбедноста* кои со редовното извршување на своите дејности директно ја остваруваат безбедносната функција, а тоа се: МВР (БЈБ и УБК), МО (и АРМ), АР, Центарот за управување со кризи - ЦУК, Дирекцијата за заштита

---

¹⁰ Центар за управување со кризи, *Стратешки план на Центарот за управување со кризи за период 2010 - 2012 година*, септември 2009 год.

¹¹ Центар за управување со кризи, *Националната платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и катастрофи (надоградена верзија)*, Скопје, 2009 год.

и спасување - ДЗС, Царинската Управа, Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации, Финансиската полиција (при Министерството за финансии), Шумската полиција (при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство), Противпожарните единици, Инспекциите (од областите кои се однесуваат на заштита на природните ресурси, здравствената безбедност на македонските граѓани, како и на одржувањето на рамнотежа на пазарот на стоки, услуги и труд), Јавното обвинителство, Судовите, Судската полиција и органите надлежни за извршување на кривичните санкции (Казнено - поправните и Воспитно - поправните установи); **неконвенционални субјекти на безбедноста** кои со редовното извршување на своите дејности индиректно ја остваруваат безбедносната функција, а тоа се: Собранието на РМ, Владата на РМ, Претседателот на РМ и Министерството за надворешни работи; и **суплементарни субјекти на безбедноста** кои со редовното извршување на своите дејности придонесуваат кон остварување на безбедносната функција, а тоа се: локалната заедница и органите на локална самоуправа, органите на државната управа, јавните служби, претпријатијата и другите слични организации, невладините организации (здруженијата на граѓани и фондации), воспитно - образовниот систем на РМ, здравствениот систем на РМ, верските субјекти (црквите, верските заедници и религиозните групи), масовните медиуми и граѓаните на РМ (поединецот).

7. Од аспект на безбедносните загрозувања (закани, ризици и опасности) на националната безбедност, преовладува проценката дека на почетокот на 21-от век не постои закана, ризик и опасност од масовни инвазии и тотална (светска) војна, и конкретно, РМ на подолг рок не е веќе под закана од конвенционална војна. Сепак, во Европа, па оттука и во државата, постојат нови безбедносни предизвици и закани за мирот и меѓународната безбедност, предизвикани од распаѓањето на биполарниот свет, рецидивите и последиците од распаѓањето на одделни поранешни социјалистички држави, негативните последици од глобализацијата, како и од националната, верската, големодржавната и територијалната конфронтација. Според официјалните безбедносни проценки од Политичката рамка на СОП (види табела бр. 1), а од аспект на *степенот на интензитет* на закани, ризиците и опасностите, *екстремниот национализам, расната и верската нетрпеливост*¹², *тероризмот* и *организираниот*

---

¹² *Стратегиски одбранбен преглед - политичка рамка*, Влада на Република Македонија, Скопје, 2003 год.

криминал се, сè уште, со висок интензитет присутни во нашето непосредно опкружување, со безбедносни импликации и во нашата држава и со очекување истите на среден рок (3 - 5 години) да опстојуваат со сличен интензитет, но и со постепено опаѓање на долг рок (5 - 10 години). Од аспект на **криминалитетот**, на среден и долг рок се очекува зголемување на **компјутерскиот криминалитет** со големи штети, а се очекува и постепено опаѓање на поседувањето на големи количини на **илегално оружје, корупцијата, урбаниот тероризам**¹³, **тешкиот (сериозен) криминалитет** и конкретно **економскиот криминалитет**.

---

¹³ **Тероризмот**, во *проценките* за загрозување на безбедноста на РМ се цени како сериозна и глобална закана. За таа цел и АРМ се трансформира во сила која ќе има способност за справување со тероризмот, и тоа не само на територијата на РМ туку и пошироко, со активна поддршка и учество во меѓународните сили во борба против глобалниот тероризам. Со развојот на *Партнерскиот Акционен План за борба против тероризмот (ПАП-Т)* РМ презеде мерки и активности за активно вклучување во борбата против тероризмот. На територијата на РМ, согласно законите, носител на борбата против тероризмот е МВР кое, според потребите, во случај на надминување на нивните способности и капацитети, ќе добие поддршка и содејство од АРМ. На *надворешен план*, поради ангажманот на РМ во *меѓународната антитерористичка коалиција*, не е исклучена можноста од изведување на терористички напади од позиции на исламски фундаментализам спрема институции, граѓани или интереси на РМ во земјата и во странство. Постои голема веројатност дека такви беа нападот на *Канцеларијата на почесниот конзул* на РМ во Карачи - Пакистан на 6 декември 2002 год. кога загинаа три лица, како и убиството на тројцата македонски граѓани - цивилни лица, кои беа работно ангажирани во Ирак, што се случи во октомври 2004 год. На *внатрешен план*, РМ, од осамостојувањето до денес, е изложена на терористички закани, како и на изведување на конкретни терористички напади. Имено, по успешното разбивање во 1994 год. на терористичката организација т.н. „*Штаб за национална одбрана на вооружените сили на Албанците*“, односно на т.н. „*Албанска паравојска*“, и сузбивањето на одредени облици на *етнонационалистичко политичко насилство* (случаите: „*Радолишта*“, „*Бит Пазар*“, „*Мала Речица*“ и „*Гостивар*“) и тенденциите за создавање на т.н. Автономна Република Илирида (организирањето на илегален т.н. попис и т.н. референдум), следеа поединечни терористичките напади во периодот 1997 – 2000 год, за да истите во 2001 год. се трансформираат во облик на масовен етнонационалистички тероризам од позиции на албански радикализам. Терористичките напади од позиции на албански радикализам продолжија и после 2001 год. (**Објаснувањето треба да е на поимот меѓународен тероризам во втората ред на прегледот – заб. на уредникот на изданието**)

ЗАКАНИ, РИЗИЦИ И ОПАСНОСТИ ПО БЕЗБЕДНОСТА НА РМ	СТЕПЕН НА ИНТЕЗИТЕТ		
	Во моментот	Среден рок	Долг рок
конвенционална војна - агресија	МНОГУ НИЗОК	МНОГУ НИЗОК	МНОГУ НИЗОК
можни манифетации на екстремн национализам, расна и верска нетрпеливост, меѓународен тероризам, организиран криминал ¹⁴ , нелегална миграција, нелегална трговија од сите видови, вклучувајќи и трговија со стратегиски и материјали за двојна употреба, недоволно обезбедени и ефикасни граници и друго	ВИСОК	СРЕДЕ Н	НИЗОК
поседување големи количини на илегално оружје, транзициски проблем како што се: корупцијата, урбаниот тероризам, тешкиот криминал, економскиот криминал, даночната евазија и друго	ВИСОК	СРЕДЕ Н	НИЗОК
активности на странски специјални служби насочени кон влошување на безбедносната состојба, последици од судир на интерес за користење на изворите и патиштата на стратегиските енергенси	СРЕДЕН	СРЕДЕ Н	НИЗОК
елементарни и други непогоди, техничко-технолошки катастрофи, епидемии и сл.		НИЗОК	НИЗОК
деградација и уништување на животната средина	СРЕДЕН	СРЕДЕ Н	СРЕДЕ Н
компјутерски криминал со големи штети	НИЗОК	СРЕДЕ Н	ВИСОК

Табела бр. 1: Сублимирана проценка на заканите, ризиците и опасностите по безбедноста на РМ по степен на интензитет според СОП¹⁵

¹⁴ Според *Европската Комисија*, и покрај значителните предизвици во областа на полициската соработка и борбата против организираниот криминал, РМ е напредната и е предводник во регионот. Наведено според: *Извештај на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија за 2009 година*, Брисел, 14. октомври 2009 год., стр. 67

¹⁵ *Стратегиски одбранбен преглед - политичка рамка*, Влада на Република Македонија, Скопје, 2003 год.

8. Опкружувањето на македонското општество и држава -

Геостратегиската положба на Југоисточна Европа преку која проаѓаат енергетски и комуникациски правци поврзувајќи ги државите на Европа со Кавказ, Каспискиот базен, Блискиот Исток и Средоземјето значајно и непосредно влијае и на безбедносната состојба на РМ. Конфронтирањето на интересите на државите околу користењето на транзитните правци и располагањето на ресурсите може да доведе до појава на регионални кризи и загрозување на безбедноста и стабилноста на државите во Југоисточна Европа, меѓу кои е и РМ. Безбедносната состојба во регионот ја карактеризираат изразен национализам, верски и политички екстремизам и уништување на културното наследство, кои во комбинација со постоечките економски и социјални проблеми неповолно влијаат на безбедносната состојба и на РМ. Сложената безбедносна ситуација во регионот ги упатува државите во Југоисточна Европа на вложување на заеднички напори во сузбивањето на безбедносно-загрозувачките процеси, кои напори би се конкретизирале во градење на заеднички механизми за превенција на ризици и закани и за управување со кризни ситуации, со што ќе се остварат претпоставки за побрза демократска транзиција на државите во регионот и ќе се создадат услови за приближување и приклучување кон ЕУ.

9. Константите кои учествуваат во достигнувањето, одржувањето и унапредувањето на внатрешно-политичката (не)стабилност во македонското општество и држава - Една од константите на политичката (не)стабилност во РМ се **меѓуетничките односи, процеси и состојби и нивното влијание во безбедносното профилирање на македонското општество.** Во тој контекст, и во иднина, клучен безбедносно-загрозувачки инструмент и понатаму ќе остане *политичката манипулација* изразена во организирано и смислено нарушување на меѓуетничките односи во облик на **типизирано сценарио на безбедносна закана која е израз на општествено штетна секуритизација на меѓуетничките односи.** Имено, и покрај потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, чија основна цел беше промовирање на мирниот и хармоничниот развој на граѓанското општество и почитување на етничкиот идентитет и интересите на сите граѓани на Република Македонија¹⁶, како и промената на државната нормативно-институционална рамка, сепак, одредени политички и квазиполитички субјекти од албанската етничка заедни-

---

¹⁶ Наведено според *Секретаријатот за спроведување на Охридскиот рамковен договор* на Владата на Република Македонија.

ца развиваат политичко однесување спротивно на уставниот поредок на државата. Постојат индикации и дека уставниот поредок не кореспондира со моделот на политичка култура на дел од албанскиот политички фактор што, меѓу другото, има и безбедносни импликации.

10. Стратегиска определба и цел на македонското општество и држава е трајната определба својата иднина да ја остварува како членка на ЕУ и НАТО. РМ и понатаму продолжува да ги следи и имплементира приоритетите на безбедносната политика зацртани во НКБО. Во тој контекст, реформите на системот за безбедност и одбрана и останатите активности поврзани со полноправното членство на РМ во НАТО и регионалната безбедносна соработка се комплементарни цели и претставуваат основа на безбедносната и одбранбената политика. *Регионалната соработка*, особено во рамките на Јадранската група, претставува значаен елемент во напорите за постигнување на критериумите за членство во НАТО и претставува составен елемент на безбедносната политика на РМ. Регионалните активности на РМ на полето на одбраната¹⁷ се темелат врз принципите на почитување на човековите права, развој на демократијата и пазарната економија и се наосочени кон евро-атлантската интеграција и промоцијата на кооперативни инструменти за справување со безбедносните предизвици во регионот. Отсуството на конвенционални закани кон РМ и зголемените опасности што произлегуваат од неконвенционални и глобални асиметрични закани ја потврдува определбата за здружување на ресурсите со регионалните партнери и засилен ангажман во контекст на Алијансата. Во тој правец, безбедносната политика сè повеќе се насочува кон заштитата на темелните вредности на државата, обезбедување на услови за одржлив развој и изградбата на способности и капацитети што ќе овозможат зголемен ангажман на РМ во меѓународните активности за справување со современите безбедносни предизвици. Инаку, РМ е една од првите земји во Регионот која се приклучи кон иницијативата *Партнерство за мир* (во 1995 год.) и прва земја од Регионот која го потпиша *Договорот за стабилизација и асоцијација* (во 2001 год.). Успешно спроведените одбранбени реформи овозможуваат

---

¹⁷ *Тежишна цел на одбраната* е АРМ да изгради способности и сили за распоредување надвор од територијата на РМ во мисии предводени од НАТО и други организации, кои ќе се оценат дека се од интерес за РМ, да обезбеди прием и поддршка на НАТО силите како земја домаќин, да гради и одржува сили во случај на загроеност на нашата територија и одговор на сите видови закани по безбедноста на граѓаните и институциите на државата.

достигнување на неопходните стандарди и капацитет за активен придонес кон мировните операции во светот. Покрај добивањето на кандидатскиот статус (во 2005 год.) и позитивната препорака на Европската комисија за почеток на датум на преговори со ЕУ (во 2009 год.), РМ успеа да прерасне во рамноправен и достоин партнер на НАТО и ЕУ и преку нејзиниот *придонес кон мировните операции во светот*, односно преку *придонесот кон глобалната безбедност, мир и стабилност*.¹⁸ Придонесот на РМ во меѓународните операции претставува конкретна потврда за успешноста на реформите во одбраната и за цврстите стратегиски определби на државата за членство во НАТО и ЕУ. Во однос на *Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП)*, РМ продолжува да се усогласува со заедничките ставови и изјави на ЕУ за трети земји и региони. РМ се усогласи со сите релевантни декларации и заеднички ставови на ЕУ, освен во четири случаи поврзани со Етиопија, САД, Израел и Нигерија. Конкретно, земјата се усогласи со декларацијата на ЕУ за распоредување на *Мисијата на Европската унија за владеење на правото (ЕУЛЕКС)* на Косово. Сумирано, а и според ставовите и на Европската комисија (во октомври 2009 год.), постигнат е одреден напредок во областа на надворешната, безбедносната и одбранбената политика, особено во однос на зајакнувањето на административниот капацитет. Во тој контекст, РМ се усогласи со повеќето декларации и заеднички ставови на ЕУ и покажа континуирана заложба за

---

¹⁸ Првиот придонес на РМ надвор од нејзините граници започна во 2002 год. во НАТО предводената мисија „ИСАФ“ во Авганистан, проширувајќи го својот придонес преку учеството во мисијата „Слобода за Ирак“ (од јуни 2003 до декември 2008 год.). Македонскиот придонес кон *Европската безбедносна и одбранбена политика* и кон регионалниот мир и стабилност се потврди уште од јули 2006 год. кога РМ зема учество во воената операција на ЕУ во Босна и Херцеговина „АЛТЕА“. Инаку, РМ ја посочи подготвеноста да учествува и во „Борбената група на ЕУ (ЕУБГ) 11/2012“ составена од воени сили од Германија (како водечка нација), Австрија, Чешката Република, Ирска и Хрватска. РМ од мај 2007 год. го започна својот придонес и кон *ефективниот мултилатеризам*, преку учество на еден штабен офицер во мисијата предводена од Организацијата на Обединетите Нации „УНИФИЛ“ во Нагура (во тек е третата ротација). Дополнително, РМ обезбедува постојана поддршка на НАТО предводената мисија КФОР на Косово, преку функционирањето на *Координативниот центар за поддршка на земја домаќин* (национално воден од јули 2007 год.). Сумирано, денешниот вкупен глобален придонес на РМ се 255-те мировници распоредени во операциите предводени од НАТО, ЕУ и ООН, вклучувајќи го и придонесот на земја домаќин, така што нашата држава го достигна планираното ниво на придонес со околу 270 лица, што претставува достигнување на распореденост од 4% од копнените сили на АРМ во мировни операции во светот.

учество во операциите од Европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП).¹⁹ Сепак, различниот приод кон интегративните процеси од страна на ЕУ и НАТО, разликите во интересите на моќните европски држави и САД, иако сите водени од демократски вредности и различниот пристап на претходните во однос на трети земји и региони, можат да имаат негативно/позитивно влијание на безбедноста на РМ.

11. Регионалната соработка и односите со соседните држави претставуваат суштествен дел од процесот на интегрирање во ЕУ. РМ и понатаму активно учествува во регионалните иницијативи, вклучително и во *Процесот за соработка во Југоисточна Европа* (СЕЕЦП), *Советот за регионална соработка* (СРС), *Централноевропскиот договор за слободна трговија* (ЦЕФТА), *Договорот за енергетска заедница* и *Спогодбата за европска заедничка воздухопловна област* (ЕЦААА). Во однос на билатералните односи со другите земји вклучени во процесот на проширување и соседните земји - членки, односите со Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора и Турција остануваат добри. Свкупно, РМ активно учествува во регионалната соработка и понатаму ги развива билатералните односи со своите соседи. Прашањето на името и понатаму влијае на односите со Грција и, освен политички, има и негативни безбедносни импликации.

12. Безбедносните можности на македонското општество и држава претставуваат перманентен извор за нивната изградба и напредок, и во најзначајните спаѓаат: активната партиципација во ширењето на мирот и стабилноста во функција на зголемување на општата безбедност во регионот и Европа, со перманентно зголемување на можностите и капацитетите за превенција и справување со кризи; вклучување во сите меѓународни, глобални, политички, економски, социјални и други текови, предводени од меѓународните институции и организации; целосна партиципација и интеграција во Евроатланските безбедносни структури, во функција на ширње на стабилноста и безбедноста, изразена преку процесите и активностите за подготовка за членство во НАТО и ЕУ, но постојано и во тесна соработка со ОБСЕ и ООН; перманентно унапредување и развој на добрососедските односи и регионалната соработка во функција на подобрување на безбедносната состојба и опкружување, како и политичката и економската стабилност и напредок; доизградување и

---

¹⁹ *Извештај на Европската комисија за напредокот на Република Македонија за 2009 година*, Брисел, 14. октомври 2009 год.

унапредување на демократските основи на државата, врз основа на почитувањето на основните слободи и права на човекот и граѓанинот; достигнување на правична и соодветна застапеност на сите етнички заедници во органите на државната власт и јавната администрација на сите нивоа, посебно и во безбедносните структури; доизградување на јавната администрација како сервис на граѓаните, со висока професионалност, политичка неутралност, компетентност и ефикасност; создавање на услови за функционирање на пазарната економија, социјално и еколошки ориентирана, како и унапредување на условите за живот и работа на граѓаните; унапредување на научно, техничко-технолошката, информатичката и инфраструктурната основа на државата и создавање на услови за користење на економските и други сопствени ресурси и можности во функција на безбедноста и одбраната.²⁰

13. Економската моќ и благостојба на Република Македонија - Од аспект на *социјалната и економската безбедност* на македонското општество и држава, и покрај усвојувањето на *Националниот акционен план за вработување за 2009/2010 година* со кој се утврдија активни мерки за пазарот на труд и доживотното учење, влијанијата на светската финансиска криза кои беа забележани уште кон крајот на 2008 год. го намалија порастот на вработувањето, при што учеството на пазарот на трудот остана многу ниско. Имено, стапката на невработеност само во првиот квартал на 2009 год. изнесуваше 32,7%, односно 350.000 регистрирани невработени. Инвестициите на Владите на РМ во програмите за економски развој и за справување со изворите и последиците од транснационалните проблеми (корупција, даночна евазија и сл.) позитивно ќе влијаат на безбедноста на државата.

14. Контролата на безбедносниот сектор во РМ се остварува преку: *формални механизми на контрола (ниво на вертикална контрола): парламентарна²¹, извршна²² и судска²³ контрола;*

---

²⁰ *Национална концепција за безбедност и одбрана*, Службен весник на РМ, бр. 40/03

²¹ **Парламентарната контрола** над безбедносниот сектор се врши со следниве инструменти: *парламентарни комитети* (Комисија за одбрана и безбедност и Комисија за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и на Агенцијата за разузнавање), *парламентарен надзор на буџетот на безбедносниот сектор* и *парламентарен надзор на македонското учество во мировни мисии*.

²² **Извршната контрола** главно се врши преку соодветните министри за одбрана и внатрешни работи или преку директорите на разните дирекции во оваа сфера.

неформални механизми на контрола (ниво на хоризонтална контрола) кои се во фаза на кристализирање²⁴ (организациите на цивилното општество - здруженија, сојузи и фондации) и посебни облици на контрола (контрола од страна на народниот правобранител и цивилната инспекција).

15. Нормативната и функционално-организациската поставеност на безбедноста во приватниот сектор во македонското општество - Законската основа за формирање на субјекти кои ќе се занимаваат со приватното обезбедување во РМ се *Законот за обезбедување на лица и имот* (од 1999 год.) и *Законот за набавување, поседување и носење на оружје* (од 2005 год.). Приватното обезбедување на лица и имот се врши како физичко и техничко обезбедување и истото го вршат само лица кои имаат лиценца за работа што ја издава *Комората на Република Македонија за обезбедување на лица и имот*.²⁵

3. НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Со (анализата и) синтезата на суштинските елементи на структурата на македонскиот безбедносен идентитет се утврди следното:

- Диференцијацијата на општествено-безбедносната стварност на македонското општество и држава, како и на нивното потесно и пошироко (безбедносно, геостратегиско, геополитичко и геоекономско) опкружување на категории, овозможи утврдување, меѓу другото, и на мноштво на препознатливи и релативно непроменливи безбедносно релевантни елементи кои го формираат и обликуваат *македонскиот безбедносен идентитет*, од што може да се констатира дека истиот е *мултифакторски детерминиран*; и

Наведено според: Оливер Бакрески, *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет - Скопје, Скопје, 2008 год., стр. 189

²³ **Судската контрола** се сведува на ефикасна заштита на поединецот кој на било кој начин ќе се најде во правен однос со одделни институции и органи на системот на национална безбедност. Наведено според: Оливер Бакрески, *op. cit.*, стр. 199

²⁴ Оливер Бакрески, *op. cit.*, стр. 226

²⁵ Според податоците објавени во април 2007 год. од страна на Комората, во нашата држава стручен испит за обезбедување имаат положано 12.000 лица, со што се стекнале со лиценца за работа, додека регистрирани се 145 Агенции за обезбедување, од кои повеќе од 70 активно ја вршат својата дејност. Наведено според: *Гласник за обезбедување*, Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Скопје, април, 2007 год., наведено според: Оливер Бакрески, *op. cit.*, стр. 146

- македонскиот безбедносен идентитет се наоѓа во фаза на дообликување, чиј исход (на подолг рок) најмногу ќе зависи од (не)променливоста на оние елементи кои се однесуваат на: (не)успешноста во решавањето на „спорот“ за името со Република Грција; (не)успешноста на РМ во политичката, економската и безбедносната интеграција во ЕУ и НАТО; (не)користењето на политичката манипулација како безбедносно-загрозувачки инструмент изразен во организирано и смислено нарушување на меѓуетничките односи во облик на типизирано сценарио на безбедносна закана која е израз на општествено штетна секуритизација на меѓуетничките односи.

4. СЕЛЕКТИРАНА БИБЛИОГРАФИЈА

1. Бакрески Оливер, *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет - Скопје, Скопје, 2008 год.

2. *Извештај на Европската комисија за напредокот на Република Македонија за 2009 година*, Брисел, 14. октомври 2009 год.

3. *Национална концепција за безбедност и одбрана*, Службен весник на РМ, бр. 40/03

4. *Стратегиски одбранбен преглед - политичка рамка*, Влада на Република Македонија, Скопје, 2003 год.

Goce Arizankoski

THE SECURITY IDENTITY OF THE MACEDONIAN SOCIETY (SYNTHESIS OF THE ESSENTIAL ELEMENTS OF MACEDONIAN SECURITY IDENTITY)

Abstract

The article represent scientifically based effort to establish security identity of the Macedonian society, i.e synthesis of the essential elements of the structure of the Macedonian security identity.

Through differentiation of social-security reality of the Macedonian society, and its closer and wider (security, geostrategic, geopolitical and geo-economical) surroundings are those set out relevant security elements that are characterized by a relative, but perceptible homogeneity, perseverance and continuity and related to: national values and their resulting long-lasting, vital and important interests of Macedonian society and state, national security policy or with other words objectives and areas of its work (functioning) ; holders of national security policy or institutional placement of the system for national security; normative and conceptual-doctrinal tidiness, as well as the tidiness of the strategic positions and

orientations of the system of national security, national security forces; subjects of security in Macedonian society and state; forms of security threats (threats, risks and dangers) against the national security, long-term phenomena presented in Macedonian society and state generated by security-jeopardizing and security stimulating impact of global, regional and closer surroundings; strategic determination and goal of the Macedonian society and state for political” economical and security integration into European Union (EU), in the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and other systems of collective security, regional cooperation and relations with neighboring states; security features of society and state, economic power and welfare of the Republic of Macedonia, positioning and achieving control of the security sector, and normative as well as functional and organizational structure of security within the private sector in Macedonian society.

Key words: security identity, Macedonian society, Republic of Macedonia

**БЕЗБЕДНОСТА, НЕДОЗВОЛЕНАТА
ТРГОВИЈА И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

д-р Небојша Теофиловиќ

Редовен професор на Правниот факултет
на Универзитетот во Нови Пазар

д-р Ненад Радовиќ

Доцент на Криминалистичко-полициска академија-Белград

КРИУМЧАРЕЊЕТО МИГРАНТИ КАКО ЗАКАНА ПО МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Резиме

*Организираниот криминал сè повеќе добива елементи на транснационалност, при што сузбивањето на неговите појавни облици претставува значаен национален и меѓународен проблем. Кривичните дела како што се трговијата со луѓе и криумчарењето мигранти долго немале правно упориште во законодавствата на голем број држави, или тоа било неадекватно решено. Со ратификувањето на Конвенцијата на Обединетите нации против транснационалниот криминал и нејзините два важечки протоколи, многу држави во светот во националните законодавства ги внеле кривичните дела кои се однесуваат на оваа проблематика. Сложеноста на појавата криумчарење мигранти подразбира еден мултидисциплинарен пристап за решавање на овој проблем, како би можело општеството, со преземање на бројни мерки, на сеопфатен начин да влијае на спречување и сузбивање на овој феномен. **Клучни зборови:** криумчарење мигранти, нерегулиран мигрант, меѓународна соработка, организирана криминална група.*

ВОВЕД

Со цел спротивставување на организираниот криминал, современите полициски и правосудни системи се обидуваат да проникнат во суштината на оваа појава, т.е. однапред, колку што е можно, да ја предвидат нејзината динамика на определен простор и во определено време. Предуслов за тоа е поседување на доволна количина на квалитени информации, што подразбира сериозна разузнавачка работа која се појавува во две основни форми: стратегиска и тактичка. Современите држави настојуваат, врз основа на долгогодишни темелни анализи, да определат свои подрачја (региони, области, меѓуобласти или други просторни целини) кои ги сметаат за особено загрозени во однос на одредени облици на криминалитет, или на криминалитетот воопшто, а во последните децении особено во однос на организираниот криминал, што секако е еден од најопасните облици на криминалот¹.

---

¹ Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet - pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Beograd,

Широк е дијапазонот на криминални активности со кои се означува организираниот криминалитет, а најзначајните меѓу нив се корупција, перење пари, криумчарење дрога, компјутерски криминал, кражба на интелектуална сопственост, криумчарење оружје, трговија со луѓе, криумчарење мигранти, еколошки криминал, кражба на уметнички дела и културни добра, измами во врска со осигурување, киднапирања итн.

Примарниот акцент во општата стратегија против илегалните миграции и криумчарењето мигранти се опишани во стратешкиот документ на Еуропол под наслов “Сузбивање и спречување на илегални миграции и трговија со луѓе во Европската унија”. Намерите и постапките се осмислени со цел “одбрана на границите”. Мерките и активностите би требало да се преземаат во земјите на потекло и транзитните земји, што е можно поблиску до самата причина на проблемот. Основните активности за сузбивање на илегалните миграции можат да се набројат на следниов начин:

- активности на надворешните граници, особено во земјата на потекло и транзитните земји;

- мерки на надворешните граници, гранични проверки и надзор на границата;

- активности на територијата на државата, надзор на статусот на странските државјани со и без исправи;

- меѓународна погранична соработка.²

Кога зборуваме за *илегалните миграции* може да се каже дека не постои јасна и општоприфатена дефиниција. Од перспектива на земјите на крајна дестинација, тоа е илегално влегување, престојување или работа во земјата, што значи дека мигрантот нема потребно овластување или исправи кои се потребни според прописите за влез, престој или работа во таа земја. Од перспектива на земјата на потекло, неправилноста се состои, на пример, во случај на лица кои ја преминуваат меѓународната граница без валидна патна исправа или кои не ги исполнуваат административните услови за напуштање на земјата. Исто така, поимот илегален мигрант често се користи со значење “нерегуларен мигрант”. Поимот на илегална миграција е прифатлив поим, додека човечкото битие никогаш не може да биде илегално. Затоа се препорачува користење поимот “*нерегуларен*

2003, str. 27

² Europol; Strateški dokument o sprečavanju i suzbijanju ilegalnih migracij i trgovine ljudima u Evropskoj Uniji, 2001.

мигрант”³.

Членот 2 од Протоколот против криумчарење мигранти по копно, воздушен пат и море, определува неколку значајни поими:

А) *криумчарење мигранти* подразбира обезбедување на илегално влегување во држава на лице кое не е нејзин државјанин или лице кое во таа држава нема постојан престој, а со цел стекнување, на непосреден или посреден начин, финансиска или друга материјална корист.

Б) *илегално влегување* значи преминување на граница без исполнување на потребните услови за легално влегување во државата примател.

В) *лажна патна исправа* или лична карта означува која било патна исправа или лична карта, којашто е фалсификувана или менувана од страна на било кој освен од лицата или органот овластени со закон да изработуваат или издаваат патни или лични исправи, или издадена или прибавена на неадекватен начин, со лажно претставување, корупција, принуда или на било кој друг илегален начин, или која ја користи лице кое не е законски сопственик.

Исто така, Протоколот укажува на следниве стандарди во областа на соработката и сузбивање на илегалните миграции: размена на информации меѓу државите членки; јакнење на граничните контроли; преземање мерки за спречување превозните средства на комерцијалните превозници да се користат за сторување на кривични дела; безбедност и контрола на исправите; обука и техничка соработка за превенирање на криумчарењето и обезбедување третман на мигрантите според меѓународните стандарди за човекови права; мерки на заштита и асистенција и враќање на криумчарените мигранти.

ПОИМНО РАЗГРАНИЧУВАЊЕ ПОМЕЃУ КРИУМЧАРЕЊЕ МИГРАНТИ И ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ

Со анализа на постојните дефиниции за криумчарење мигранти и трговија со луѓе, овие две појави можат јасно да се издиференцираат:

- примарна цел кај трговијата со луѓе е експлоатација на лица кои се жртви на трговија со луѓе,

- поимот криумчарење мигранти всушност подразбира помагање при незаконитото влегување на мигранти во земјата, при што, за

---

³ Clarberg, B., Keating, T., Radovic, N. i dr.: *Suzbijanje ilegalnih migracija i krijumčarenje migranata u regionu zapadnog Balkana*, IOM, Brisel, 2006, str. 17.

разлика од трговијата со луѓе, криумчарените мигранти доброволно се согласиле да бидат криумчарени,

-лицата кои сакаат на незаконит начин да влезат во друга земја најчесто први ги контактираат лицата кои ќе ги криумчарат, додека кај трговијата со луѓе организаторите на ова кривично дело на разни начини ги регрутираат жртвите стапувајќи први во контакт со нив⁴,

-трговијата со луѓе најчесто се смета за злодело против основните човекови права, додека криумчарењето мигранти се смета за злодело против државата поради фактот дека се кршат имиграционите прописи⁵,

-криумчарењето мигранти секогаш содржи транснационален елемент и примарно е насочено против интересите на државата, а не против поединец, т.е. криумчареното лице,

-трговијата со луѓе во себе не мора да содржи елемент на интернационалност, т.е. може се изврши во рамките на националните граници,

-во пракса има случаи кога криумчарењето на луѓе може да се трансформира во трговија со луѓе, т.е. нерегуларниот мигрант може да стане жртва на трговците.

Но, голем број криумчарени лица стануваат жртви на кршење на човекови права. Многу научници кои ја истражувале оваа појава се согласуваат дека, во пракса, разликите помеѓу криумчарењето и трговијата со луѓе не се така очигледни и овие два поими се преклопуваат. На пример, некое лице може да побара помош од криумчарите за да може на илегален начин да дојде до одредено одредиште, а на крајот на патувањето може да западне во ситуација на експлоатација, на пример, со работа во услови на ропство за да му обезбеди финансиски надомест на криумчарот. Во други ситуации, пак, жените мигранти можат да бидат свесни дека ќе работат во проституција, но не се свесни за насилството и експлоатацијата што ги очекува. Во овие два последни случаи, кривичното дело се смета за дело “трговија со луѓе”.⁶

Класифицирањето на одредени појави како криумчарење мигранти или трговија со луѓе е значајно за лицата кои се вклучени во тоа, бидејќи неодамнешните измени на законските прописи

---

⁴ Нацрт, Пакт за стабилност Југоисточне Европе – Радна група за трговину људским бићима, Скопје, 2003, стр. 48.

⁵ Clarberg, B., Keating, T., Radović, N. i dr.: op.cit. str. 19.

⁶ Ibid., str. 9.

главно обезбедуваат поголеми права за заштита на жртвите на трговија со луѓе, отколку за криумчарени мигранти.⁷ Тоа е основната причина поради која на криумчарените лица не се гледа како на “жртви” на злодело. Исто така, санкциите за трговија со луѓе можат да бидат многу построги отколку за криумчарење мигранти, поради елементот на кршење на човековите права. Исто така, постои значителна потреба за разликување на овие два поими бидејќи во еден случај има жртва на трговија со луѓе које често е трауматизирана и на која и е потребна адекватна медицинска помош, додека на друга страна има нерегуларен мигрант, лице кое можеби било префрлено преку граница во нехумани услови, но, во најголемиот број случаи, во многу добра психофизичка состојба. Од полицијата и царината се бара, како први државни органи кои се среќаваат со оваа проблематика, да ги разликуваат овие два основни поими, и да поседуваат одредени вештини за проценка дали во конкретниот случај станува збор за жртва на трговијата со луѓе или за нерегуларен мигрант.

Самата разлика помеѓу поимите трговија и криумчарење со луѓе води кон изработка на специфични стратегии и тактики на сузбивање и спречување на секоја од споментите појави, особено во државите на крајна дестинација. Набљудувани како жртви, чии човечки права се загрозени, лицата кои се предмет на трговија најверојатно ќе имаат корист од таквиот третман. Ваквите мерки нема да се применуваат кон лицата кои се предмет на криумчарење. Имено, спрема нив можат да се очекуваат мерки како што се притвор, задржување, обвинување и депортација.⁸

КРИУМЧАРЕЊЕ МИГРАНТИ КАКО ОБЛИК НА ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ

За многу автори организираниот криминал претставува сериозна опасност и закана за функционирање на правната држава и за развој на демократијата во меѓународни размери, односно претставува закана по меѓународниот мир и стабилност.⁹ Многу облици

---

⁷ Радни документ Комисије ЕУ : Годишњи извештај о развоју заједничке политике о илегалном усељавању, кријумчарењу мигранта и трговини људима, спољним границама и повратку лица с илегалним боравком. Брисел, 25.10.2004.; СЕЦ (2004.) 1349.

⁸ Бановић, Б.: *Трговина људима и заштита људских права.*- У: Наука - Безбедност - Полиција, 2003, стр. 84.

⁹ Ангелески М.: Во борбата против организираниот криминалитет е потребен

на организиран криминал често се меѓусебно поврзани, односно во директна или индиректна причинско-последична врска, на пример, при криумчарени крадени автомобили, во нив се криумчари и оружје, дрога, нуклеарни материи кои се продаваат на ист или на друг пазар. Илегално стекнатиот профит се користи за финансирање на терористички организации и трговија со луѓе, а вмешани се и претставници на странски војски или разни хуманитарни организации.¹⁰

Криумчарењето мигранти денес е еден од најпрофитабилните “бизниси”. Според одредени проценки, заработката од овој вид криминална активност на годишно ниво надминува 8 милијарди американски долари. На пример, патот на еден државјанин на Кина до Америка чини околу 30 000 долари. И покрај рестриктивните имиграциони политики, кои биле на сила од 1970-тите години во повеќето земји членки, голем број на мигранти и на нерегуларни мигранти продолжиле да доаѓаат во Европската унија во потрага за работа и азилантски статус. Користејќи ги лицата кои се во потрага по подобри услови за живот и сакаат да одат во странство, мрежите на криумчарите ја преземаат контролата над овој криминалитет ширум ЕУ. Ваквата ситуација подразбира мобилност на значајни ресурси, за да на целесообразен начин се спротивстават на илегалните миграции. Но, во Европската унија е потребен определен број на мигранти кои би работеле во одделни сектори и региони, со оглед на фактот дека еден сегмент на политиката на Европската унија е уреден така што ќе се занимава со нејзините економски и демографски потреби¹¹. Во претходниот период, од Србија, на пример, годишно се депортираат во просек помеѓу 300 и 400 странски државјани, при што најмногу Романци и Молдавци кои работат како сезонски работници. Втора категорија на депортирани лица се државјаните на азиските и афричките земји кои во голем број на случаи противзаконски влегле на територијата на Република Србија, за да преку неа заминат во правец на западните земји. Меѓу нив најмногу има Авганистанци, Иранци и Курди.

Организираните криминални групи кои се занимаваат со криумчарење мигранти користат различни начини за префрлување

поорганизиран научно-стручен пристап. Годишник на факултетот на безбедност, Скопје 2002. стр. 95.

¹⁰ Арнаудовски.: Меѓуусловеност и меѓузависност на тероризмот и организираниот криминалитет, Годишник на Факултетот на безбедност, Скопје, 2002. стр. 92.

¹¹ *Погранична полиција Србије*, Народна библиотека Србије, Београд, 2005, стр. 91.

на нерегуларни мигранти преку граница. **Фалсификувањето на исправи** е една од главните методи кои се користат за илегално преминување на границата и/или престој во странство. Илегалното преминување на границата може да се овозможи по пат на бројни измами кои се однесуваат на исправите, вклучувајќи лажно претставување на лицата за кои е издадена исправата (на пр. неизменет пасош), промена на фотографија, фалсификување виза или други елементи во патните исправи.¹² Преминувањето на границата и илегалното влегување можат да попримат бројни други облици. Покрај неовластеното преминување на границата (на места каде не постојат службени точки на гранична контрола) на копно и море, или патување низ контролите како “слепи патници”, мигрантите можат и лажно да се претставуваат како баратели на азил. Исто така се користат и бракови од интерес, како и претставување на малолетни лица без придружба чии фамилии подоцна се обидуваат да ги следат своите потомци со надеж дека ќе го искористат правото на обединување. **Пречекорувањето на дозволата за престој** е еден од најтипичните облици на илегалните миграции. Често, доселениците остануваат во земјата и по истекот на нивната туристичка виза или дозвола за престој. Овозможување илегален престој значи останување во земјата на недозволен начин, без оглед на начинот на влегување во земјата, што исто така се смета за криумчарење. Неовластеното вработување сè повеќе расте во одделни европски земји, а во својот најекстеман облик, таквата пракса преминува во експлоатација слична на ропство и трговија со луѓе.¹³

Според Schloenhardt¹⁴, поединците и криминалите групи вклучени во криумчарење мигранти и трговија со луѓе исто така можат да ги ограничат своите активности на една или повеќе улоги: инвеститори кои ја финансираат и надгледуваат целата операција. Обичните оперативци не ги познаваат тие лица, бидејќи меѓу нив стои организациска пирамидална структура која ја штити нивната анонимност; лица кои врбуваат, т.е. ги бараат потенцијалните жртви и се обезбедуваат тие финансиски да се обврзат. Тие луѓе можат да бидат членови на заедницата од која се пронаоѓаат жртвите; превозници кои им помагаат на лицата во напуштањето на нивната земја на потекло по морски, копнен или воздушен пат; корумпирани државни

---

¹² Clarberg, B., Keating, T., Radović, N. i dr., op.cit., str. 7.

¹³ Ibid

¹⁴ Schloenhardt, A.: *Biznis migracije*, Organizovani kriminal i ilegalne migracije u Australiji i azijsko – pacifičkom regionu, Adelaida, 1999, str. 18-20.

службеници кои можат да помогнат за добивање на патни документи или, пак, примаат поткуп за да овозможат илегелен влез или излез; информатори кои собираат информации за прашања како што се надзор над границата, процедурите за вселување и транзит, полициските активности; водичи кои се одговорни за префрлување на лица од една точка транзит до друга; помошен персонал и специјалисти, најчесто локални лица кои на точките на транзит можат да обезбедат сместување или друга помош; “перачи” на пари кои ги перат приходите од криминалот, прикривајќи го нивното потекло низ трансакции или вложуваат пари во законски работи.

Организираните криминални групи често го менуваат својот начин на работа (модус операнди) во зависност од самите миграции, како и од контролата на границата во одредена земја. Лицата кои се занимаваат со криумчарење мигранти добро се запознати со работата и постапките на контролата на границата што ја врши граничната полиција. Со оглед на фактот дека државите во регионот преземале поостра политика на граничните премини во смисла на сузбивање на илегалните миграции, криумчарите автоматски се приморани да ги префрлуваат мигрантите низ рурални и планински подрачја.

Анализата на разузнавачките податоци кои се на располагање за криминални активности може да биде мошне корисна, ако се има предвид дека едно од начелата на криумчарските организации е “обиди се додека не успееш”. Често се случува исти криумчарени мигранти да се регистрираат поовторно и неколку пати да се протераат на различни граници.¹⁵ Одредени истражувања укажуваат дека криумчарењето мигранти, посебно во Европа, не подразбира секогаш учество на високо организирани, големи криминални групи.¹⁶ Се смета дека криумчарите можат да бидат и високо профе-

---

¹⁵ Clarberg, B., Keating, T. Radovic, N. i dr ., op.cit., str. 179.

¹⁶ Во неодамна објавената студија УНОДЦ препознати се пет различни видови структури на организирани криминални здруженија: **стандардна хиерархија** подразбира една хиерархиска група со силни внатрешни дисциплински системи. **Регионална хиерархија** означува хиерархиски структурирани групи со силни внатрешни линии на контрола и дисциплина, но и релативно автономни регионални компоненти. **Групна хиерархија** подразбира низа на криминални групи кои воспоставиле систем на координација кој може да варира од слаб до силен, над сите нивни различни активности. Јадрата на групата се релативно цврсто организирани, но не структурирани групи, во некои случаи опкружени со мрежа на поединци вклучени во криминални активности. Криминална група означува лабава и флексибилна група на поединци често составена од поединци со посебни способности, која е собрана околу одреден број на криминални проекти.

сионални, но лабаво поврзани поединци. Постојат бројни малку¹⁷ познати криминални групи кои делуваат во одредена земја или во цел регион. Потоа постојат **мали групи на добро организирани криминалци**, специјализирани за водење лица од една конкретна земја во друга, користејќи добро познати рути. Но, постојат и **софистицирани криминални организации**, кои успеваат да ги задоволат и најсложените потреби на потенцијалните мигранти. Тие можат да обезбедат фалсификувани или вистински патни исправи (украдени или изменети), сместување и поддршка во повеќе држави. Криумчарето мигранти за овие организации често е секундарна профитабилна активност, покрај постоечките активности.¹⁸ Организираниите криминални групи вклучени во криумчарењето мигранти и трговија со луѓе сè повеќе се децентрализирани и флексибилни во својата организација. Таа флексибилна структура овозможува брза реорганизација на недозволените активности во склад со побарувачката, бројот на конкуренти и заканите од полициските и други органи. Таа флексибилност дополнително е подобрена со вклучување на одредени криминалци специјалци кои пружаат посебни услуги и стручно знаење кое би било надвор од криминалната група.¹⁹ Како што е наведено постојат цела низа на специјалистички улоги кои се потенцијално вклучени во процесот на криумчарење мигранти. Според мислењето на научниците кои го истражуваат тој проблем, набљудуваните групи не укажувале на постоење на некој голем “мозок” кој би стоел зад целокупната криминална активност, т.е. би вршел севкупна контрола и би управувал со целиот оперативен ланец. Но, имало случаи на постоење на етнички групи како што се

---

¹⁷ Овие криминални групи често меѓусебно соработуваат. На пример, таканаречените криумчари, аматери, кои користат сопствени чамци во кои може да собере дваесетина луѓе на туниска или јадранска обала, во бивша Југославија или Албанија, се истоварале сред ноќ на Лампедуза, Сицилија или на брегот на Апулија. Тоа се повремени криумчари кои остваруваат профит обезбедувајќи адекватен превоз. Тие лица се обично сопственици на такси, мали чамци или камиони, при што таквата активност не е нивен главен извор на приходи и може да се категоризира како спонтано, илегално, неорганизирано и несофистицирано криумчарење.

¹⁸ ИОМ, Криумчарење миграната: Обележја и трендови у различитим регијама света, реферат изложен на 11. ИОМ Семинару о меѓународном одговору на кријумчарење миграната и осигурању права миграната, Женева, 26.-28. октобар 1994., стр. 3-4.

¹⁹ Adamoli, S; Di Nicoli, A; Savone, E; Zoffi, P.: *Organizovani kriminalitet u svetu*, Evropski institut za suzbijanje i kontrolu kriminaliteta (HEUNI), Helsinki, 1998, str. 11.

кинески, руски и албански, каде севкупната “работа” била под релативно стриктна контрола.

ЛИТЕРАТУРА

1. Adamoli, S; Di Nicoli, A; Savone, E; Zoffi, P.: *Organizovani kriminalitet u svetu*, Evropski institut za suzbijanje i kontrolu kriminaliteta (HEUNI), Helsinki, 1998.
2. Angeleski M.: *Vo borbata protiv organiziraniot kriminalitet e potreben poorganiziran naučno-stručan pristap*. Godišnik na fakultetot na bezbednost, Skopje 2002.
3. Arnaudovski.: *Meguslovenost i meguzavisnost na terorizmot i organiziraniot kriminalitet*, Godišnik na Fakultetot na bezbednost, Skopje, 2002.
4. Banović, B.: *Trgovina ljudima i zaštita ljudskih prava*.- U: Nauka - Bezbednost - Policija, 2003.
5. Clarberg, B., Keating, T. Radović, N, i dr.: *Suzbijanje ilegalnih migracija i krijumčarenje migranata u regionu zapadnog Balkana*, IOM, Brisel, 2006.
6. Međunarodna organizacija za migracije, *Krijumčarenje migranata: Obeležja i trendovi u različitim regijama sveta*, referat izložen na 11. IOM Seminaru o međunarodnom odgovoru na krijumčarenje migranata i osiguranju prava migranata, Ženeva, 26.-28. oktobar 1994.
7. Pogranična policija Srbije, Narodna biblioteka Srbije, Beograd 2005.
8. Radni dokument Komisije EU : Godišnji izveštaj o razvoju zajedničke politike o ilegalnom useljavanju, krijumčarenju migranta i trgovini ljudima, spoljnim granicama i povratku lica s ilegalnim boravkom. Brisel, 25.10.2004.; SEC (2004.)
9. Shaw, M.: *Tipologije transnacionalnih organizovanih kriminalnih grupa*, Centar za suzbijanje međunarodnog kriminaliteta – UNODC, 2002.
10. Schloenhardt, A.: *Biznis migracije*, Organizovani kriminal i ilegalne migracije u Australiji i azijsko – pacifičkom regionu, Adelaida, 1999.
11. *Trgovina so luge*, Nacrt, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope – Radna grupa za trgovinu ljudskim bićima, Skopje, 2003.
12. Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet - pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Beograd, 2003.

Prof. dr Nebojša Teofilović
Law faculty – University of Novi Pazar
Doc. dr Nenad Radović
Academy of criminalistic and police studies

THE SMUGGLING MIGRANTS AS A FORM OF ORGANIZED CRIME

***Abstract:** The organized crime is gaining more and more elements of transnationality, where stopping its forms represents a significant problem for the police and for the administration of justice. The smuggling of narcotics, the corruption, the human trafficking, the migrant smuggling, and other heavier forms of crime like murder and heavy robbery, represent the reality which is characterized with modern crime. Crime acts, like human trafficking and migrant smuggling, did not have legal base in current legislature, or it was inadequately solved. The ratification of Convention of The United Nation against transnational crime and its two valid protocols, many countries of the world brought into their national legislature appropriate crime acts which refer to this problem. The complexity of the occurrence of the migrant smuggling understands one multidisciplinary approach of solving this problem, in order for the society to take a number of different measures with which they would have effect on stopping this phenomenon.*

Доц. д-р Злате Димовски
Факултет за безбедност- Скопје
Email: zdimovski@fb.uklo.edu.mk

РЕФОРМИТЕ И ПОСТАВЕНОСТА НА СЛУЖБИТЕ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ЗАКОНИТЕ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ ВО СВЕТОТ И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Реформските зафати се продукт на сознанијата кои се поврзани со теоретските и практични аспекти на борбата против тероризмот и справувањето со евентуалните последици од нападите и дејствувањата на тероризмот. Преку квалитетна анализа на аспектите на борбата против тероризмот во светот се создава соодветна рамка со системот и можностите на РМ, со капацитетите на сите нејзини институции, правна регулатива и декларирани можности.

Се прават напори тероризмот да биде адекватно анализиран и разработен со цел изнаоѓање на конкретно дефинирани аспекти, кои се најчесто од правна и практична природа. Тоа значи дека правните нормативи и заклучоци со кои се осудува тероризмот како непожелна општествена појава предвидуваат и конкретни мерки за дејствување против него и последиците од него.

Во оваа функција ќе бидат изложени современите активности на планот на антитерористички и контратерористички мерки заради соодветно делување и спротивставување на овој вид на криминалитет.

БОРБАТА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ ВО СВЕТОТ И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Се прават напори тероризмот да биде адекватно анализиран и разработен со цел изнаоѓање на конкретно дефинирани аспекти, кои се најчесто од правна и практична природа. Тоа значи дека правните нормативи и заклучоци со кои се осудува тероризмот како непожелна општествена појава предвидуваат и конкретни мерки за дејствување против него и последиците од него.

1. Контратероризмот како аспект во борбата против тероризмот во светот

Контратероризмот, според дефиницијата дадена од страна на одделот за контратероризам на Федералното истражно биро на САД, претставува „здружени технички и оперативни активности составени од отворено, офанзивно и директно дејствување против сите видови на терористички дејства, организации и последици кои настануваат од нивното дејствување¹.

За горенаведената дефиниција може да се каже дека претставува целосен приказ за тоа како треба да биде сфатен контратероризмот. Исто така, треба да се напомене дека во стратегиските прегледи на голем број земји кои се занимаваат со оваа проблематика, контратероризмот е дефиниран како офанзивно дејствување против терористичките организации и нивните активности. Контратероризмот опфаќа голем дел потструктурни сегменти кои се меѓусебно поврзани во корелација, како по својата природа и намена така и според силите и средствата кои се користат при извршувањето. Тоа значи дека целите, карактеристиките и реализацијата на контратерористичката борба како целина се зависни меѓу себе и поради тоа мора да бидат презентирани во соодветни ограничувања со цел да се добие потребната претстава за контратероризмот. Ова е посебно важно за државите како РМ, каде самиот систем и институциите за борба против тероризмот се помали во однос на нивото на кое се развиени во поголемите држави. Контратероризмот во меѓународната политика првенствено е дефиниран како правна нормативна активност, чија оправданост се поврзува со намерата да се спречат терористичките дејства. Најчесто, контратероризмот е пропишан и во уставни норми, а покрај тоа, сите држави кои имаат пропишано одредени контратерористички нормативи имаат и посебни законски нормативи, без разлика дали тие се од кривична или друга природа. Во составот на контратерористичките активности влегуваат голем број на предвидени или на изведени активности, кои, во зависност од конкретната ситуација, се применуваат како самостојни или комбинирани дејства. Офанзивната природа на контратероризмот подразбира дејствување на сите безбедносно-разузнавачки институции во една држава, но многу често подразбира и дејствување на воено - полициски сили или одредени сегменти кои се обучени и подготвени

---

¹ Дефиницијата е земена од интернет страница на FBI-САД-www.fbi.fas.org

за таа намена. Главно од оваа точка, контратероризмот како една од формите за борба против тероризмот ќе биде разгледан од два аспекти.

1.1. Контратероризмот во рамките на безбедносно - разузнавачките системи во светот

Безбедносните и разузнавачките институции се предвидени и дефинирани органи на државата кои работат на безбедносната проблематика на државно ниво. Во последните две децении, а посебно по распадот на Варшавскиот пакт, завршувањето на студената војна и брзиот подем на тероризмот на светско ниво, безбедносно – разузнавачките институции го пренасочија своето дејствување во борбата против тероризмот. Тоа значи дека една од тежишните задачи на овие современи системи претставува спречувањето на тероризмот како светско зло. Централната разузнавачка агенција на САД, со посебна директива на Претседателот на САД од 12.04.1995 година, предвидува брзо и ефективно развивање на теренска структура за инфилтрација на човечки ресурси во составите на поголемите терористички организации кои се предвидени како евентуални загрозувања по националната безбедност на САД².

Ова значи дека светските разузнавачко - безбедносни структури посветиле одредено време, пари и ресурси за создавање или подобрување на контратерористичката стратегија на овие служби, која генерално би требала да ги опфаќа следниве начела и задачи:

- создавање, подготовка и поставување на предвидена агентура и соработничка мрежа која ќе дејствува офанзивно против терористичките организации³,
- реализирање тајни и субверзивни акции со воена и полициска поддршка со цел да се нанесе штета на терористичката организација како целина, на одредени нејзини делови и инфраструктура или поедини субјекти, кои имаат важна улога во работата и организацијата на терористичката структура,
- директно дејствување на сопствена територија или територија на некоја држава⁴-поддржувач на терористичката организација, со

---

² Превод од декласифицирани официјални комуникации и наредби на ЦИА во периодот од 1992 до 1999 година објавени на интернет страницата www.CIA.org.com

³ Радослав Гадиновиќ-„Како против тероризмот,- Белград, 2001

⁴ Андреја Савиќ- Младен Бајагиќ- Безбедност света, Полицијска академија, Београд, 2005

- користење на сите респективни мерки и можности кои ги има разузнавачко-безбедносната структура,
- организација и подготовка на терен и околина за понатамошно офанзивно дејствување на некои други структури со иста намена⁵.

1.2. Контратероризмот во рамките на воено-полициските системи и другите државни институции во светот

Покрај дејствувањето на разузнавачко - безбедносните структури, контратероризмот како збир на дејства и активности се во надлежност, главно, на воените и делови од полициските сили и единици во одредена држава. Првенствено, бидејќи контратероризмот има офанзивен карактер, потребно е секоја држава, а во одредени држави како САД, Велика Британија, Германија, Израел, Франција и Руската федерација, да има формирани, целосно професионализирани и специјализирани, добро опремени и мотивирани сили, наменети за директна борба и справување со тероризмот и последиците од него. Поретко се случува во светот да се ангажираат конвенционални единици за реализација на контратероризам, иако има примери во кои контратерористичките сили биле логистички или во улога на отстапница поддржани од конвенционални елементи на армиите или полициските апарати. Без разлика за кој тип на единица се работи, воени или некој друг тип на сили, или која е државата-носител на дејствата, нивните општи карактеристики се еднакви. Како поважни карактеристики можат да се издвојат следните:

- високо професионални, строго насочени и обучени сили за дејство со терористичките организации и нивните активности;
- опремени со најсовремена опрема за брзо и ефикасно дејствување со посебно внимание на спречување на евентуални колатерални штети;
- способни за брзо распоредување и голема мобилност;
- поддршка во смисла на логистички план или обезбедување на отстапување од конвенционалните сили;
- висок приоритет и овластувања во составот на утврдените норми за работа;
- одржување на највисок степен на борбена готовност;
- постојано дополнување на персоналот со свежи и млади сили;
- инвентивност и самостојност во работењето;

---

⁵ Петар Бојчев- Техничко разузнавање, Албатрос, Софија, 2003

- висок степен на тајност и заштита на персоналот и неговата околина;
- оправданост на реализацијата на неконвенционалните и, во одредени случаи, екстремни мерки и задачи;
- целосна поддршка на разузнавачки и информациски план од други безбедносно - разузнавачки институции;
- конкретно дефинирање на условите и задачите на кои можат да се ангажираат со цел да се спречи погрешно и несоодветно ангажирање⁶.

Ова се само дел од карактеристиките на посебните контратерористички единици, кои се дефинирани и кои во одредени случаи позитивно се потврдиле насекаде во светот. Како најистакнати примери за ваквиот тип на единици можеме да ги истакнеме следниве неколку единици и нивните матични држави:

- Delta detachment - Детачмент Делта - армијата на САД;
- Navy SEAL strike team - Ударен тим на морнаричките ФОКИ - американската морнарица;
- ГСГ-9 - Специјална контратерористичка единица на германските полициски сили;
- Special Air Service - САС - Специјални единици на Армијата на Велика Британија⁷;

2. Антитероризмот како аспект во борбата против тероризмот во светот

Антитероризмот претставува проширување на веќе појаснетите контра-терористички метод кој произлезе од потребата за дејствување и со дефанзивна тактика од страна на сите предвидени органи и субјекти кои се занимаваат со оваа проблематика. Практиката покажала дека во последните неколку години терористичките организации почнаа да користат пософистицирани методи кои не можат да се спречат само со директно офанзивно дејствување, туку е потребно да се предвидат и имплементираат нови типови на мерки и дејства со кои тероризмот и последиците од него ќе бидат спречени или минимизирани. Антитерористичкиот сегмент ги опфаќа активностите кои се објаснети во натамошниот текст.

⁶ Прирачник АТА програма, Луизијана, 2006

⁷ Андреја Савиќ- Младен Бајагиќ- Безбедност света, Полициска академија, Београд, 2005

2.1. Антитерористички активности во надлежност на безбедносно - разузнавачките структури

Безбедносно - разузнавачките структури имаат најголема задача во овој тип борба против тероризмот. Дефанзивните дејства кои се карактеристични за овој тип борба подразбираат мерки и активности со кои службите се користат за реализација на своите основни цели и задачи. Тука ќе бидат презентирани методите и целите што треба да се постигнат според прифатените сегменти на антитероризмот во светот.

Собирање на податоци⁸ - активност која е основна предвидена задача на сите разузнавачки организации, кои со соодветна примена на разузнавачкиот циклус и обработка на податоците изработуваат соодветни разузнавачки производи, што подоцна се користат од политичките или воените лидерства на одредената земја при донесување на одлуки за поддршка и штитење на националните интереси и безбедност на државата. Собирањето на податоците може да биде од техничка, човечка или агентурна природа. Се смета дека токму малиот степен од добиени на директни теренски информации од човечки извори беше главната причина за неуспехот на светски најпознатиот разузнавачки систем на САД да ги спречи терористичките напади во септември 2001 година.

Финансиски дејства - активност која покрај разузнавачките служби мора да ја реализираат и останатите државни органи. Се мисли на директно спречување, блокирање или поништување на финансиските трансакции на пари и сметки во светските банкарски системи, со кои терористите ги финансираат своите операции.

Противкриминални активности - активности со кои државата како целина со своите институции треба да дејствува против развивањето на криминалот како директна логистичка поткрепа на тероризмот. Тука треба да се спомне и борбата против светската пролиферација на оружје која е основа за евентуална појава на терористички напад од големи размери, како што е евентуалното користење на тактичко или стратегиско нуклеарно оружје.

Меѓудржавна соработка⁹ - активност која разузнавачките структури мора да ја практикуваат со цел да се постигне поголема ефикасност во борбата против тероризмот.

---

⁸ Злате Димовски- Прирачник- Криминалистичко разузнавање-Графотранс, Скопје, 2007

⁹ Сите акти од понов период кои се однесуваат на проблеми од безбедносниот сектор се повикуваат на соработка во борбата против различните типови на

2.2. Антитерористички активности во надлежност на воено-полициските структури

Во овие активности спаѓаат сите мерки кои треба да ги преземат командите и единиците, како на партнерско меѓудржавно ниво така и на интерно ниво. Тоа значи дека единиците и силите што се наменети за примена на антитероризмот мораат постојано да се подготвуваат за спречување и справување со тероризмот. Во овој контекст ќе бидат наведени одредените принципи и задачи кои се однесуваат на вооружените сили и силите од составот на полициските институции.

Постојана готовност - активност која подразбира постојана подготвеност на предвидените сили за борба против тероризмот за брзо и ефикасно дејствување во дадениот момент. Комбинирано со точна и навремена разузнавачка поддршка во смисла на информација, високиот степен на готовност може да биде услов за целосен успех во спречувањето на терористичката акција.

Навремена подготовка - активност која подразбира предвремено завршување на сите подготовки на единиците, што треба да се преземат за успешно реализирање на задачата. Доколку антитерористичкиот сегмент во САД беше целосно подготвен, нападите во септември 2001 година можеа да бидат спречени, па макар и по цена да беа соборени киднапираните авиони.

Сеопфатност - активност со која антитерористичките сили се подготвуваат да дејствуваат не само со употреба на сила, туку и со користење на други предвидени мерки и дејствија, како што е теренското собирање на податоци или давањето на директна помош во справувањето со последиците од евентуалниот терористички акт.

Заштита на силите - активност која мора во континуитет да се реализира не само кај специјалните единици за борба против тероризмот, туку и кај конвенционалните сили кои би можеле да бидат цел на терористички напади.

Опременување и поддршка - активност која се реализира постојано и која зависи од самата материјална моќ на земјата. Треба да се напомене дека високо специјализираната и подготвена единица за борба против тероризмот мора да биде опремена со најсовремено

криминалитет, а во тој контекст и тероризмот. Во оваа функција и РМ, со цел овозможување на размена на класифицирани информации, го донесе Законот за класифицирани информации и постепено го имплементира во секторите од безбедноста. На тој начин се отвори простор за постапување и користење на информации, но со запазување на сите критериуми за заштита на тајноста на информациите.

оружје и средства кои не смеат да затаат во моментот на реализација на дејствата со логистичка поддршка на таквите единици, па и самата мотивираност на припадниците да биде подигната на највисоко ниво.

Надоградување и усовршување¹⁰ - активност која е поврзана со елементите на обучување и усовршување на кадарот кој е составен дел од овие единици.

3. Реформи во борбата против тероризмот во Република Македонија

Од осамостојувањето на РМ па сè до денес пристапот кон прашањето за борба против тероризмот и последиците од него помина низ неколку развојни фази, во зависност од елементите на загрозување, односно евентуалните појави на загрозување, кои беа декларирани и прифатени од страна на носителите на политичките, општествените и безбедносните проценки и анализи.

Политичкото лидерство е важен сегмент, бидејќи донесувањето на политички одлуки мора да биде во насока на одржување на националната безбедност и спречување на изворите на загрозување како што е тероризмот. Треба да се напомене дека тероризмот не разликува позиција или опозиција и дека секој може да биде жртва на евентуален напад. Политичкото единство по ова прашање мора да биде неприкосновено во насока на донесување и поддршка на одлуките со кои би се дефинирале и организирале сите активности, насоки и постапки со кои би се спречила појавата на тероризмот или би се минимизирале последиците од него.

Првенствено треба да се појасни фактот дека по осамостојувањето на РМ, правниот систем, како и самиот Устав на РМ, предвидуваа доследно спроведување на мерки и активности за борба против сите оние извори на загрозување не само на суверенитетот и независноста на РМ, туку и против изворите кои можат да ја загрозат внатрешната стабилност и безбедност на граѓаните, вклучувајќи го тука и тероризмот.

Исто така се прифатени позитивните светски правни и акционни норми за борба против тероризмот. На таа основа, борбата против тероризмот во стратегијата за борба против тероризмот на РМ се дели на два дела, и тоа контратероризам и антитероризам. Двата аспекти се тесно поврзани меѓу себе, како по структурата и начинот на кој

---

¹⁰ Стефан Буцакоски- Разузнавање, Скопје, 2006

се реализираат така и според силите, институциите и субјектите кои се задолжени за нивно реализирање.

Системот за борба против тероризмот во РМ е предвиден како систем од задачи, цели и активности со кои, во случај на појава на терористички организации на територијата на РМ, државата и нејзините институции преземаат мерки за нивно спречување или уништување. Пример за ова беа севкупните офанзивни и дефанзивни активности кои беа преземени од страна на АРМ, МВР и другите институции во кризата во 2001 година¹¹. Уставот на РМ предвидува употреба на полициски конвенционални и специјални сили за реализација на оваа задача. Меѓутоа, со конкретната имплементација на Законот за кризен менаџмент се предвидува и можност за употреба на специјални сили на АРМ и МО во границите на РМ за справување со тероризмот кој ќе ја загрози безбедноста на државата и граѓаните. Ваквиот систем веќе од поодамна функционира во поразвиените земји. Во таа смисла РМ веќе има декларирани сили, како од полициски така и од воен карактер, кои би можеле да се употребат со таа намена. Во прилог на ова оди и неодамнешното дополнување на мисијата на Одредот за специјални намени во која се вели дека единиците можат да се употребат за справување со кризи од национален карактер, во кои влегува и појавата на тероризмот. Тоа значи дека сите контратерористички или антитерористички активности кои би се реализирале во иднина би можеле да бидат сублимат на здружено дејствување на специјалните единици на МВР и АРМ. Повеќе од сигурно е дека ваквиот нов распоред на силите би постигнал поголема ефикасност во справувањето со тероризмот и во директната борба со него. Друг аспект од овој карактер е дејствувањето на безбедносните и разузнавачките структури на РМ. Тука се мисли на следните веќе формирани институции:

Министерството за внатрешни работи со својата Дирекција за безбедност и контраразузнавање, кое има голема улога во борбата против тероризмот, пред сè преку директно спречување на организираниот криминал, трговијата со оружје низ и во РМ, како и навремено спречување или уништување на евентуалните екстремистички и националистички или верски елементи кои би можеле да го влошат балансот во меѓуетничките односи во РМ. Исто така, МВР, преку

---

¹¹ За преземените мерки и активности во овој период постојат повеќе објавени материјали, како во средствата за јавно информирање така и во пишани материјали во различни изданија од тој период. (Бела книга за одбрана на Република Македонија, Министерство за одбрана, Скопје, август, 1998 година.)

своите елементи како што се дирекциите за јавна безбедност, полициските сили и криминалистичката полиција, треба да воспостави целосна контрола врз сите сегменти од безбедносен карактер, односно да ги спречи сите криминогени појави кои на некој начин би претставувале предуслов или поддршка на тероризмот во РМ.

Агенцијата за разузнавање, како институција која е под директна надлежност на Претседателот на РМ, мора да добие поголема важност при сеопфатната борба против тероризмот, во смисла на добивање поголеми можности за директно дејствување и спречување на изворите за загрозување на националната безбедност на државата. Исто така, треба да се напомене дека Агенцијата за разузнавање мора во целост да ја промовира својата најважна задача, а тоа е собирањето на разузнавачки податоци кои преку соодветни анализи и обработки ќе бидат доведени до ниво на финален производ, кој на политичките лидери ќе им ја презентира вистинската состојба со загрозувањето на РМ на балкански регион, но и пошироко. Во изминатиот период Агенцијата за разузнавање работеше со разузнавачки служби, меѓутоа, со оглед на времето од 6 години од нејзиното формирање, јасно е дека во иднина треба да се очекува нејзин поголем ангажман во борбата со тероризмот преку формирање на разни оперативни структури и реализирање на покомплицирани операции и активности од разузнавачки карактер, со цел таа да го добие вистинското место во борбата против тероризмот. Според предвидените форми на работа, а следејќи го начинот на работа на странските служби, Агенцијата за разузнавање треба да воспостави поширок систем на добивање на податоци за организацијата и појава на терористички групи или нивни акции надвор од границите на РМ. Исто така, потребно е соработката со сродните служби од другите држави да биде на повисоко рамниште со цел да се овозможи размена на податоци, информации и искуства во борбата против тероризмот.

Советот за национална безбедност¹² на Претседателот на РМ ги опфаќа сите прашања кои се важни во процесот на донесување на одлуки поврзани со борбата против тероризмот. Треба да се напомене дека, според примерите на развиените држави, ова тело мора да функционира без разлика каков е распоредот на политичките сили и дека не смее да се дозволи запоставување на обврските и должностите на овој елемент. Советот за национална безбедност во САД заседава два пати во текот на една работна недела и дискутира за

---

¹²Има ограничена советодавна функција

сите релевантни прашања, како од доменот на националната безбедност така и за прашања од поширок општествен карактер.

Министерството за одбрана, како посебен сегмент на Владата на РМ, има определени овластувања и одредени институции ангажирани на проблематиката за борба против тероризмот¹³. Во својата структура Министерството за одбрана има посебен сектор кој се занимава со проблемите на безбедноста и разузнавањето за потребите на вооружените сили на РМ. Секторот за безбедност и разузнавање ги извршува своите предвидени цели и задачи првенствено за безбедносно и информациско обезбедување на Армијата како целина, но во одредени ситуации, поради начелото на сеопфатност, предвидено е да дејствува и во борбата против тероризмот. Покрај собирањето на податоци за евентуални воени загрозувања на РМ, Секторот за безбедност и разузнавање работи и на проблематиката на справување со последиците на појавата и спречување на тероризмот. Иако во целина овој сегмент на Министерството за одбрана е мал, сепак, мора да се нагласи дека реализацијата на задачите во изминатиот период на овој сектор, а посебно за време на кризата во 2001 година, беше на високо ниво и во целост ги исполнуваше потребите и барањата на сите структури на одбраната. Министерството за одбрана има важна улога во борбата против тероризмот, пред сè поради можностите кои ги има, а тоа се високо обучените единици со специјална намена за противтерористичка борба. Друг аспект на важноста на ова министерство е можноста за брза размена на податоци, кадри и средства со сличните сегменти на другите држави, а посебно со НАТО.

Армијата на РМ е исто така важен сегмент во борбата против тероризмот. Бидејќи уставната задача на единиците на АРМ е заштита на суверенитетот и независноста на РМ, употребата на АРМ во решавање и справување со кризи во границите на РМ донекаде е ограничена. Поради тоа, одреден дел на единиците, односно единиците за специјална намена, како што се поранешниот 6. одред, кој сега е трансформиран во Одред за специјални намени, заедно со новоформируваниот Ренцерски баталјон, влегоа во составот на Командата на специјалните единици, каде, во евентуална идна кризна ситуација од терористички карактер, би можеле да бидат употребени како главен или помошен елемент во дејствата во комбинирана тактика со полициските единици. Треба да се напомене дека специјалните единици на АРМ се целосно компатибилни и на

---

¹³ Стратегија за одбрана на Република Македонија, (Сл. весник на РМ, 45/98).

рамниште со стандардите на специјалните единици во светот. Високата професионалност, обученост и сè подобрата опременост претставуваат предуслов за успешно реализирање на сите задачи кои би се однесувале на борбата со тероризмот¹⁴. Како поткрепа на нивната подготвеност беа и успешните акции што ги реализираа во текот на кризата во 2001 година. Исто така, треба да се напомене дека употребата на овие единици мора да биде законски поткрепена. Тоа значи дека правниот и политичкиот субјект во РМ мора, што е можно побрзо, да го донесе Законот за управување со кризи, во кој треба во целост да се опфати ангажманот и овластувањето на овие единици во случај на терористичка опасност.

Исто така, треба да се напомене дека на РМ и е потребна целосно формирана и функционална институција која ќе работи на прашањето за справување со кризи и кризен менаџмент. За пример може да се наведе Агенцијата за менаџирање со кризи на САД ФЕМА-Federal Emergency Management Agency, која во случај на прогласување на национална криза од кој било тип ја презема контролата над делови од единиците на Армијата на САД, полициските сили и останатите федерални и општествени агенции и структури. Ваквите овластувања на оваа агенција беа активирани по одлука на Претседателот на САД за време на терористичките напади од 11 септември 2001 година.

Резиме

Констатацијата дека криминалот од различен вид секогаш е чекор понапред од преземените активности од страна на државите во функција на заштита на граѓаните и обезбедување на нормални услови за живот дава импулс на сите кои партиципираат во одржувањето на благосостојба во државата да се надоградуваат, усовршуваат, доопремуваат и применуваат средства и методи достоини за откривање на криминалитетот. Во тој правец се и активностите на безбедносните структури, имено да му се спротивстават на тероризмот како општествено опасна појава. Во севкупноста на преземените активности, и нашата држава адекватно се прилагодува и ги вклопува новите методи и средства за борба против тероризмот. Реформите во безбедносниот сектор секогаш се во функција на успешно спротивставување на новопројавените форми на криминал и согласно тоа и понатаму ќе бидат адекватни на нивото на

---

¹⁴ Стратегија за интеграција на Република Македонија во НАТО, (Сл. весник на РМ, бр. 51/98).

криминалитет во самото општество. Предложеното формирање на тело за следење на трендот на развој и заканите од тероризмот кој не поштедува ни една држава, па ни нашата, е во насока на навремено препознавање на формите и методите и соодветно поставување на констатиранитот интензитет на тероризмот.

Литература

- Радослав Гациновиќ- “Како против тероризмот”- Белград, 2001
- Андреја Савиќ- Младен Бајагиќ- Безбедност света, Полицијска академија, Београд, 2005
- Петар Бојчев- Техничко разузнавање, Албатрос, Софија, 2003
- Злате Димовски- Прирачник криминалистичко разузнавање, Графотранс, Скопје, 2007
- *Милан Пашански- Современи камикази, - "Книжевне новине"-Белград, 1987*
- Бела книга за одбрана на Република Македонија, Министерство за одбрана, Скопје, август, 1998 година.
- Годишна национална програма за подготовка на Република Македонија за членство во НАТО- 2000/2001 година, Скопје, октомври, 2000 година.
- Стратегија за одбрана на Република Македонија, (Сл. весник на РМ, 45/98).
- Стратегија за интеграција на Република Македонија во НАТО, (Сл. весник на РМ, бр. 51/98).

д-р Марјан Николовски

Доцент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: mnikolovski@fb.uklo.edu.mk

ЕДИНСТВЕН БЕЗБЕДНОСНО-РАЗУЗНАВАЧКИ СИСТЕМ КАКО ОДГОВОР НА СОВРЕМЕНИТЕ РИЗИЦИ И ЗАКАНИ ПО БЕЗБЕДНОСТА НА Р. МАКЕДОНИЈА

Резиме

Република Македонија како парламентарно-демократска држава направи крупен исчекор во дефинирање на основните витални вредности и изградба на сопствен автономен безбедносен систем во функција на заштита на истите. Безбедносниот систем функционира како подсистем на вкупниот општествен систем. Системот на вредности еволуира во зависност од општествено-политичките и економски услови, па оттука се наметнува и потребата од променливост на безбедносниот систем кој е во функција на заштита на тие вредности. И едниот и другиот систем се изложени на промени и усовршувања со процесите во пошироката општествена заедница со што се наметнува потребата од постојана надградба на безбедносниот систем во интерес на заштита на виталните вредности, а со тоа и безбедноста на сите граѓани.

Новите предизвици кои се закануваат по глобалната безбедност во пошироката општествена заедница и по безбедноста на Р.Македонија бараат единствен и моќен професионален систем кој може да одговори на истите. Од друга страна, градење на еден таков систем во услови на недоволна изградена безбедносна и политичка култура претставува сериозна опасност заради концентрирање на голема моќ во рацете на мал број на луѓе или групи, која може да биде злоупотребена за остварување на тесно партиски или криминални интереси. Со неможноста за демократска контрола и увид во функционирањето на таквиот безбедносен систем доаѓа до злоупотреба и масовно кршење на човековите права и слободи што подразбира загрозување на темелните вредности на Уставот на Р.Македонија.

Дали општеството ќе биде окарактеризирано како демократско зависи и од функционирањето на безбедносниот систем кој има капацитети и можности да се справи со новите предизвици, а во исто време да ги почитува основните човекови права, слободи и достоинството на граѓаните.

Клучни зборови: безбедност, систем, безбедносен систем, ризици, закани загрозувања.

Историскиот развој на безбедносниот систем на Р.Македонија

За да зборуваме за модел на безбедносен систем кој би бил најсоодветен да одговори на новите облици на загрозувања, најпрво треба да се познава етиологијата на загрозувањата на овие простори како и развојот на безбедносниот систем низ историјата прилагодувајќи се на соодветните опасности.

Во текот на целиот историски период народот кој живеел на овие простори водел војни за ослободување од странска доминација и формирање на сопствена држава. Со самите тие залагања може да се зборува и за првите обиди за формирање на елементите на безбедноста за зачувување на своите територии. Благодарейќи на таквиот однос кон градење на безбедноста можеме денес да зборуваме за својот национален идентитет, својата национална култура и своите национални традиции

Безбедносниот систем на Република Македонија по осамостојувањето се конституира како систем на заштита на основните вредности, систем во функција на заштита на државата, во интерес на заштита на правата и слободите на граѓаните на Република Македонија.

Република Македонија по воспоставувањето на својата независност и самостојност се определи да го напушти социјалистичкиот самоуправен систем и да воспостави нов систем на граѓанско- демократско општество. Така, се отворија процеси на длабоки и темелни промени во сите области од животот: економијата, политиката, здравството, образованието, културата, надворешната политика, одбраната, безбедноста и сл. Со новиот Устав и други законски акти нормиран е нов вредносен систем, а врз основа на него нормативно е утврден и нов безбедносен систем кој што требаше да биде организиран во согласност со потребите на новото општество и способен кадровски и стручно успешно да ги заштитува (обезбедува) ново воспоставените вредности. Значи, напуштен е безбедносниот систем на СФРЈ и воспоставен е нов систем на безбедност на Република Македонија кој во многу сегменти се разликува од предходниот, но и во континуитет се надоградува и прилагодува според новите предизвици и закани.

Република Македонија по нејзиното осамостојување (раздружување од поранешната Социјалистичка Федеративна Југославија-СФРЈ) се најде во исклучително сложена безбедносна состојба. Од

самиот почеток Р.Македонија се определи во надворешната политика за евроатланските интеграции, градење на безбедносен систем, како дел од заеднички системи на безбедност¹. Кога би ја анализирале загроеноста на безбедноста во Република Македонија, во периодот од нејзиното осамостојување до денес, би можеле да кажеме дека најизразени беа, условно кажано, четири вида загрозување:

1. Во период по осамостојувањето, евидентни беа загрозувања кои можат да доведат до војна со која би било попречено создавањето на самостојна и независна држава. Ова особено заради претензиите на некои соседни земји, како и спрега со одредени политички структури во внатрешноста на Македонија,

2. Загрозувања со класични видови криминалитет, деликвенција и социопатолошки појави кои најчесто на погодно тло во тој период од развој на општествено-политичкиот, општествено-економскиот и безбедносниот систем. Криминалитетот кој беше вообичаен за сите земји во светот со тоа што во овој период во нашата земја е значително зголемен нивниот интензитет.

3. Загрозување со нови организирани видови криминалитет кои имаат меѓународни димензии. Таквата состојба вешто беше користена од припадници на организирани криминални групи за инфилтрирање во институциите, влијание врз политиката, економијата, оплодување на нечесно стекнатиот капитал и заштита од кривично гонење

4. Загрозување со специфични видови деликти и деструкции кои имаат тенденција да го загорзат постоењето на македонската држава, односно, да отворат процеси за нејзино распаѓање. Овој вид загрозување е карактеристичен за нашата држава и веројатно за многу мал број земји во светот, како на пример, Израел и други.

По осамостојувањето на Република Македонија во 1991 год. се направиле значајни промени во организациска и функционална смисла во организацијата на разузнавачкиот и контраразузнавачкиот сегмент на државната безбедност. Со Законот за Агенцијата за разузнавање од 1995 год. разузнавачкиот сегмент од дотогашната Служба за државна безбедност при министерството за внатрешни работи се издвоил како посебен дел т.е. посебен орган на државната управа во

---

¹ Бакревски О. Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр.32

рамките на Агенција која е под надлежност на претседателот на Република Македонија. Со Агенцијата раководи Директор кој го именува и разрешува Претседателот на државата. Директорот за својата работа одговара пред претседателот на државата, но негова одговорност може да побара и Владата. Исто така Директорот по претходно прибавена согласност од Владата донесува акт за организација, работа и систематизација на работните места во Агенцијата. Агенцијата има надлежност да”собира податоци и информации од значење за безбедноста и одбраната на Република Македонија и стопанските, политичките и другите интереси на државата.”² Како корисници на разузнавачките податоци кои ги дознава и анализира Агенцијата се претседателот на Република Македонија., Владата и други државни органи кои во согласност со закон имаат такви овластувања. Агенцијата во извршувањето на своите надлежности може да соработува и да користи податоци, информации и средства од други државни органи и институции со цел за постигнување на поголема ефикасност и ефективност. Битно е да се спомене и дека во вршењето на задачите и задолженијата од својот делокруг на работа Агенцијата применува одредени методи и средства кои ги пропишува Владата.

Континуитет во реформите во безбедносниот сектор

Со оглед на фактот што Р.Македонија се определи за зачленување во евро-атланските интеграции потребно е прилагодување на сопствениот безбедносен систем и кон глобалниот европски безбедносен систем, на кој начин и безбедносниот систем на Р.Македонија ќе биде еден од подсистемите на глобалниот систем на кој начин ќе биде способен да реагира и одговори на новите предизвици и закани. Реформите и изградбата на безбедносниот систем се одвиваат во континуитет од осамостојувањето до денес, а очекуваме и во наредниот период. Значи, можеме да зборуваме за еден динамичен процес кој мора да кореспондира со реалните промени во опкружувањето и сопствените потреби и можности. Имено при изградба и реформи во безбедносниот систем треба да се имаат во предвид неколку критериуми и тоа:

1. безбедносните потреби (реалните ризици и закани по безбедноста на Р.Македонија) и вториот критериум е економско социјалните можности на државата во зависност од економската

---

²Закон за Агенцијата за разузнавање; Сл. весник на Р.М. бр.19/95; чл. 2, ст.1
416

развиенот и можноста за изделување во делот безбедност.

2. Безбедносниот систем треба да биде во функција на **заштита на основните вредности** кои се зацртани со Уставот на РМ, во склад со начелата на демократско општество каде пред се е безбедност на граѓанинот и

3. **Прилагодување на својот безбедносен систем во склад со својата надворешна политика** на зачленување во европското семејство и прилагодување на својата безбедност кон глобалната европска безбедност.

Реформите во безбедносниот сектор треба да бидат во склад со својата внатрешна и надворешна политика, каде Македонија се определи за интегрирање во евроатланските интеграции. Безбедносните системи на земјите членки треба да бидат меѓусебно ускладени, да представуваат потсистеми на глобалниот европски безбедносен систем, кој ќе може да одговори на предизвиците и заканите на новиот милениум. Европската заедница ги подигна критериумите за прием во НАТО преуредување на секторот за безбедност по стандардите на модерно и стабилно европско општество. Особено важна улога во реформите одиграа народните избраници со изгласување на законите кои значае основа во започнување на реформите во безбедносниот сектор.

Министерство за одбрана

Во рамките на Министерството за одбрана започнаа со реформите останатите институции, како обвска на Владата на Македонија со потпишување на програмата “Партнерство за мир” во 1994 година, го прифати моделот на воено-политичка интеграција.³ Партнерството бара промени не само во системот за одбрана туку во целокупното општество. Покрај одбанбени и безбедносни релевантни се и политичките услови кои ги поставува НАТО. Интеграцијата покрај систематски приод бара и поделба на одговорностите.

Со трансформација на Армијата на Р.Македонија и прифаќањето на европските искуства на дејствување на полицијата и чување на државната граница надзорот и контролата на границата од Армијата се префрли на товар на полицијата т.е. на **граничната полиција** при Бирото за јавна безбедност. Во рамките на регионалните центри за гранични работи постојат полициски

---

³ Бакревски О. Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр.44

станции за обезбедување на државната граница и полициски станици за гранична контрола.

Во Законот за одбрана се наведени повеќе субјекти кои се јавуваат или би можеле да се јават како носители т.е. извршители на одредени задачи и функции од областа на одбраната на државата. Така на пример во чл.1 ст.2 од Законот за одбрана⁴ се наведува дека одбраната на државата ја остваруваат граѓаните, органите на државната власт и вооружените сили како Армија на Република Македонија. Но исто така законот предвидува дека одредени задачи од областа на одбраната можат да бидат извршувани и од страна на трговски друштва, јавни претпријатија, установи, служби и единиците на локалната самоуправа и Градот Скопје. Покрај ова законот допушта функцијата на одбрана на државата да “може да се остварува и преку соработка со колективните системи за безбедност и одбрана” во кои партиципира нашата земја.

Од аспект на тоа кој раководи со одбраната треба да се наведе дека оваа функција е поделена и взаемно координирана помеѓу Собранието на Република Македонија, Претседателот на Република Македонија, Владата и Министерот за одбрана. Надлежностите и овластувањата во областа на одбраната и безбедноста на сите овие државни институции се таксативно наведени во Законот за одбрана но и дел од нив се наведени и во законите кои се однесуваат конкретно на овие институции поединечно (надлежности и овластувања на некои од органите кои раководат со одбраната веќе ги споменавме или пак ќе бидат споменати во наредните поглавја од овој труд).

Министерството за одбрана како еден од органите кои раководат со одбраната слободно може да се каже дека претставува главен стожер на системот на одбрана кое извршува голем број на значајни и специфични задачи и задолженија.

Друг значаен чинител на функцијата на одбрана е Армијата на Република Македонија која што претставува вооружена сила на сите граѓани и која располага со постојан и резервен состав. Во суштина Армијата за да би можела да ја остварува функцијата на одбрана постојано и целесообразно се организира, подготвува и оспособува за вооружена борба и борбени и други дејствија. Од организациски аспект Армијата се состои од единици, команди, штабови и установи чија што големина, структура, број, состав и намена се определува во зависност од организацијата и формацијата на самата армија. Значајно е да се спомене и дека таа се состои од видови (копнена војска

---

⁴Закон за одбрана; Сл. весник на Р.Македонија бр.42/01
418

и противвоздушна одбрана и воено воздухопловство), родови и служби.

Со Армијата командува Претседателот на државата кој е нејзин врховен командант. Меѓутоа претседателот командувањето со Армијата го остварува преку министерот за одбрана со што се овозможува од една страна еден вид на контрола над управувањето над Армијата помеѓу овие две институции на извршната власт а пак од друга страна доколку не постои добра соработка и координација помеѓу нив може да дојде до одредени проблеми поврзани со нефикасно и неефективно командување и функционирање на организационите единици на Армијата.

Од аспект на тоа дека разузнавачките и контраразузнавачките служби и тела во еден безбедносен систем се оние кои секојдневно и најнепосредно се вклучени во напорите за намалување на ризиците кои се закануваат на безбедноста на државата и граѓаните од посебен интерес за поширока елаборација кога станува збор за безбедносниот систем на Република Македонија е токму секцијата Г-2- Воено разузнавање и контраразузнавање при Генералштабот на Армијата на Република Македонија. Оваа секција значи е носител на воениот елемент на разузнавањето и контраразузнавањето при безбедносната и одбрамбена функција на државата при што во суштина претставува надоврзувачки елемент на цивилното разузнавање и контраразузнавање чии носители се Агенцијата за разузнавање и Управата за контраразузнавање и безбедност. Воспоставена е цивилна контрола и над безбедносно-разузнавачкиот сегмент што е еден од приоритетите на реформите со ставањето на тој оддел во рамките на Министерството за одбрана.

Во делот на разградување на глобните воени капацитети се предадени во надлежност на локалната самоуправа во нивно располагање и искорискување за заживување на економијата, отворање на нови работни места и сл.

Она на што посебно треба да се обрати внимание во инеграцијата и реформите е меѓународната соработка, а особено значење се посветува на регионалната соработка. Регионалната соработка е значајна за стабилност на општеството и на регионот а со тоа и погодено тло за странски инвестиции и економски просперитет на овој реон. Успех на една држава се мери со економската развиеност, а тоа е онаа што на граѓаните им е неопходно. Реформите во секторот одбрана создаваат поголема безбедност на граѓаните, како и углед и доверба во Армијата на Р.Македонија што се потврдува со

повеќе социолошки истражувања на јавноста мислење спорведени меѓу граѓаните на Р.Македонија во последните неколку години.

Реформите имаат за цел да гломазниот воен апарат како голем потрошвач и терет на државниот буџет се претвори во помала, мобилна, транспарентна, професионална, доборо обучена и опремена армија која може да одговори на современите предизвици, закани и ризици по безбедноста на Р.Македонија.

Македонските мировници учествуваат во состав на повеќе мировни мисии во светот предводени од НАТО алијансата. Во тие рамки се врши единствена едукација на припадниците на тие мировни континенти.

Реформите во одбраната и новата нејзина поставеност, доби највисоки осенки и од раководството на НАТО, заради што и Р.Македонија беше и предложена за полноправно членство во НАТО на самитот кој се одржа во Букурешт, Романија, но поради нерешени билатарални прашања со Р.Грција, Македонија не беше примена.

Реформи во безбедносно-разузнавачкиот сектор

Без радикални промени во безбедносниот сектор, и посебно што е значајно цивилна котрола над исиот со цел да нема негово злоупотребување во интерес на одредени поединци или политички партии а на штета на безбедноста на сите граѓани, не може да се каже дека Македонија стои цврсто зад определбите за градење на едно демократско општество.

Изградба и функционирање на единствен и силен безбедносен систем е директно поврзан со економска и политичка стабилност, можност за странски инвестиции и просперитет на граѓаните на таа држава. Инвестирање на странскиот капитал е можен по претходна целосна правна регулираност и безбедно место за инвестирање на капиталот. со самото тоа се укажува на значењето на квалитетен безбедносен ектор како предуслов за економска и политичка стабилност со таква сериозност треба да се пристапи при анализирање на слабостите на сегашниот и предвидување на нови модалитети во функционирање на идниот безбедносен систем.

Кога аборуваме за безбедносен систем треба да се нагалси да истиот не ги опфаќа само полицијата, армијата и безбедносните служби, туку треба да се имаат во предид и улогата на цивилната законодавна и извршна власт во раководењето и **контролирањето на работењето на безбедносните стуктури**. Со новите измени во

кривичното и процесното законодавство поголеми овластувања добија и Царинската управа како и Финансиската полиција кои се во надлежност на Министерството за финансии. Истите имаат овластувања да применуваат одредени мерки и активности кои директно навлегуваат во човековите пава и слободи, но во јавноста истите не се толку експонирани како што е Министерството за внатрешни работи.

Онаа што сакам да го нагласам кога станува збор за реформи на субјектите во безбедносното сектор е вршење парцијално без некоја поцелосна контрола и координираност од страна на едено единствено телото кое нешто ќе овозможи подобар увид во слабостите во целокупниот систем и предлог на мерки за надминување на истите. Овој факт се потврдува и во кризниот период 2001 година каде евидентно беше отсуството на координација и соработка меѓу службите, што пред се се должеше на политичкиот амбиент во државата и на непостоење на императивен законски пропис, кој ќе ги обврзе на меѓусебна комуникација, размена на информации и соработка во заштита на националните интереси и остварување на стратешките приоритети и цели. Се наметнува како неопходна потреба во наредниот период формирање на едно тело – институција кое организационо ќе биде над субјектите на безбедносното систем, ќе има увид во работењето над истите, ќе врши кординирање, подделба на обврските, сумирање на резултатите, анализирање и нивно канализирање заради превземње на соодветни мерки и активности во сите сегменти како неопходен модел за успешен единствен и силен безбедносен систем.

При споредување на реформите воопшто а посебно на субјектите кои бараат поголеми финансиски издатоци од државниот буџет секогаш треба да се има во предид и начелото на економичност. Се поставува прашањето дали националниот доход на Р.Македонија може да го издржи сегашниот економичен или гломазен систем или може да се понуди нов кој би ги извршувал истите функции со помал број извршители односно со помали финансиски средства.

При конституирање на новиот модел на безбедносен систем треба секогаш да се поаѓа од нормативно регулирање на правата и обврските на секој од субјектите односно подсистемите во глобалниот безбедносен систем. На тој начин прецизно се одредуваат работните задачи на субјектите и конкретна правна одговорност на истите до колку не ги испочитуваат односно не ги извршуваат со закон предвидени задачи во рамките на безбедноста на државата. на таков начин им се даваат обврските на сите субјекти а не само право дали ќе одо-

говорат на одредени барања од останатите субјекти на системот. Во нормативниот дел прецизно ќе се одредат и органите и телата на управување со целокупниот систем, но од друга страна пак целосна ефектна цивилна демократска контрола над најсилниот државен апарат, кој за жал многу пати низ историјата бил злоупотребуван во интерес на одреден идеолошки режим, теснополитичко-партиски интереси и сл. Сегашната поставеност укажува на преголема моќ во извршната власт, додека парламентарните комисии и јавноста се маргинализираат кое нешто треба да добие на значење во наредниот период.

Она на што посебно треба да се обрати внимание, а е еден од критериумите во работењето на европските безбедносни институции е заштита на класифицирани информации. Во целокупниот безбедносен систем се има впечаток дека специјализираната институција за работа со класифицирани информации го нема вистинското значење кое би требало да го има со оглед на важноста на документите со кои работат безбедносните служби.

Заклучок

Поаѓајќи од фактот да Р.Македонија е земја кандидат за членство во Европската унија и НАТО актот, неминовна потреба е од прилагодување на нејзионот безбедносен систем по теркот и критериумите на земјите членки, па така би можеле да зборуваме за еден подсистем во рамките на глобалниот европски безбедносен систем.

Во текот на досегашниот период Р.Македонија направи крупни исчекори во реформирање на безбедносниот систем и негово прилагодување кон потребите и критериумите на НАТО и Европската унија. Од самиот почеток се влијаеше на деполитизацијата врз безбедносните служби и нивно прилагодување кон новите професионални кодекси и демократски стандарди.

Периодот на транзиција (од кој за жал се уште не е излезна Р.Македонија) со право множе да се каже е критичен период на прилагодување на безбедносните системи на поранешните посткомунистички земји, а како доказ дека овој период се уште трае се и промените во континуитет во безбедносните структури.

Во новонастанатите околности, потребата од нов поинаков современ и ефикасен безбедносен систем, станува дел од реформите на системот и изградба на новите демократски институции. Новиот безбедносен модел треба да биде компатибилен со современите

професионални кодекси и демократски стандарди, да придонесува во заедничкото спротивстаување на новите безбедносни закани и предизвици и на унапредувањето на новите односи помеѓу безбедносните системи на земјите во опкружувањето и поширокото регион како би можеле да зборуваме за еден поефикасен глобален безбедносен систем

Користена литература:

1. М. Мијалковски “Обавештајне и безбедносне службе”, Факултет безбедности, београд, 2009 година,
2. С.Славески “Безбедносен систем”, Европски универзитет, Скопје, 2009 година
3. Barroso J.M. ‘Europe and the challenges of globalization’, President of the European Commission, Speech given at St Antony’s College, Oxford, October, 2007
4. Бакрески О. “Контрола над безбедносниот сектор”, Филозофски факултет, Скопје, 2008
5. Vankovska B. The Human Security Doctrine for Europe: A View from Below, in International Peacekeeping, April 2007
6. Ванковска Б. “ перспективите на Република Македонија на патот кон НАТО и Европската унија, Министерство за одбрана на Р.Македонија и Филозофски факултет, Скопје, 2006
7. Гоцевски Т. “ Основи на системот на национална одбрана” Филозофски факултет, Скопје, 2006
8. Гоцевски Т. Бакрески О. С.Славески “ Европската унија низ призмата на европската безбедност”, Филозофски факултет, Скопје 2007
9. Flanagan S. J. and Schear J.A. Americas global Security Agenda, Institute for National Strategic Studies, Library of Congress, 2008
10. Slaveski S. Security of information-precondition for membership of the Republic of Macedonia to NATO, in Macedonia in NATO, Ministry of Defence of the Republic of Macedonia, Skopje, 2003

Нормативни акти:

- Устав на Р.Македонија (Сл. весник на РМ бр. 52/91, 1/92, 31/98, 91/01 и 84/03)
- Закон за агенција за разузнавање (Сл. весник на РМ бр. 19/95)
- Закон за одбрана (Сл. весник на РМ бр. 42/01 и 5/03)
- Закон за внатрешни работи (Сл. весник на РМ бр. 19/95)
- Уредба за безбедност на лица корисници на класифицирани информации (Сл. весник на РМ бр. 82/04)

Интернет:

- <http://www.nato.int/docu/basic.txt>
- <http://www.mvr.gov.mk>
- <http://www.un.org/secureworld/report2.pdf>
- <http://www.StrategicstudiesInstitute.army.mil/>.

Marjan Nikolovski, PhD

Uniform Security Intelligence system as respond to the present risks and threats of Macedonia

Abstract

Macedonia as a parliamentary democratic country make big step forward in defining the vital core values and builds their own autonomous security system functions to protect them. The security system functions as a subsystem of the total social system. The system of values evolves according to the socio-political and economic conditions, and thus arise the need for variability in the security system which is aimed at protection of those values. Both systems are subject to change and improvement processes in the wider social community that imposes a constant need for upgrading the security system in the interest of protection of vital values, and thus the safety of all citizens.

The new challenges that threaten security globally in the wider social community and the security of the Republic of Macedonia seeking unique and powerful system that professional can respond to them. On the other hand, building such a system in low-built security and political culture is a serious danger because of high concentration of power in the hands of a small number of people or groups that can be abused to achieve narrow partisan or criminal interests. The inability of democratic control and insight into the functioning of such a security system comes to abuse and massive violations of human rights and freedoms which means jeopardizing the fundamental values of the Constitution of the Republic of Macedonia.

Whether society will be characterized as democratic depends on the functioning of the security system which has facilities and opportunities to tackle new challenges and at the same time to respect fundamental human rights, freedoms and dignity of citizens.

Key words: security, system, security system, risks, threats endangering.

д-р Драге Петрески,
[email: drage_petreski@yahoo.com](mailto:drage_petreski@yahoo.com)

д-р Росе Смилески,
Редовен професор
[email: smile@va.edu.mk](mailto:smile@va.edu.mk)

д-р Методија Дојчиновски

д-р Елениор Николов

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски” - Скопје

ТРГОВИЈАТА СО ОРУЖЈЕ КАКО ПРЕДИЗВИК ЗА ГЛОБАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Резиме

Светот денеска е преокупиран со процесите на глобализација во сите области на животот, при што дел од тие процеси се одвиваат со наше учество и влијание во секојдневниот живот, додека друг дел се одвива како светски процес, независно од нашите ставови, нашето делување и размислување. Процесите на глобализација не можат да ги заобиколат политичките, економските, социјалните и безбедносните сегменти, само е прашање со која динамика и со која големина тие ќе се реализираат. Брзината на глобализација на производството и трговијата на оружје сериозно го игнорира хуманиот момент и стратемските консеквенци на глобалното ширење на оружјето. Профитот е вистинскиот предизвик на воената индустрија, кој влијае на одлуките за продажба и извоз на оружје, пречекорувајќи ги политичките средства на меѓународните институции за одржување на стабилноста, мирот, промовирањето на човековите права и демократија.

Клучни зборови: *глобализација, безбедност, воена индустрија, трговија на оружје, профит.*

Вовед

Глобализацијата како нов термин станува често употребуван во секојдневната комуникација, пред сè во последната деценија. Овој термин требаше да го објасни брзиот и динамичен развој на економијата, политиката, развојот на демократските процеси во светски рамки и др. Кога размислуваме за глобализацијата, всушност мислиме на процес на големо движење на луѓе, материјални добра, информации и идеи преку реалните и замислени граници, односно глобални процеси кои се одвиваат и шират симултано на различни дестинации во светот. Се наметнува размислување за светот како едно единствено место каде што ќе се надминат просторните граници. Трансцендирањето на границите треба да се разбере условно, бидеј-

ќи тоа не подразбира бришење на постоечките граници на државите и нивните култури, но тие граници треба да се премостат, со цел индивидуата да биде способна да се изрази во една сосема поинаква средина или заедница.

Терминот глобализација внесе исто така и недоразбирање помеѓу обичниот свет и кај еден дел на експертите кои се обидуваа да ги разберат и предвидат последиците од она што ни го наметнува глобализацијата. Скептиците тоа го гледаа како проект на привилегираните држави кои ја спроведуваат доктрината на универзален империјализам, притоа ограничувајќи го економско-политичкото движење и слобода на многу земји и настојувањето самостојно да управуваат со сопствениот потенцијал и ресурси. Како последица на тоа добиваме раслојување и поделба на народите и маргинализација на слабите и сиромашните. Глобализацијата е често користен термин за градење на униполарен свет, со неприкосновени права и моќ на лидерот во тој свет за ширење на светскиот поредок под униполарна доминација на транснационалниот капитал потпомогнат од најразвиените земји.

Трговијата на оружје како привилегија на развиените и богати земји

Глобалните движења влијаат на околината и на луѓето од социјален, политички и економски аспект и тоа е процес воден од технолошките промени, порастот на странски инвестиции, новите информатички технологии, интензивните меѓународни врски меѓу компаниите и земјите, како и продлабочениот и интензивен раст на меѓународните економски активности, интеграција и меѓузависност.

Светот троши околу 1000 милјарди годишно за оружените сили. Воената потрошувачка во светот има достигнато до еден трилион долари и е блиску до потрошувачката од периодот на студената војна¹.

Од салдото на воениот биланс, од известувањата за 2000/2001 според Меѓународниот институт за стратегиски студии, може да се заклучи²:

- Продажбата на оружје се движи во границите од 20-30 % од вкупниот воен буџет,
- Поголемиот дел од средствата вообичаено се наменети за воени операции, одржување на техниката и за вработениот персонал,

---

¹ Global arms sales, National Defence, archive, Washington, 2008.

² The Military balance 2006, Internacional institute for strategic studies, London, 2006.

- Околу 40-50 милијарди американски долари се средства кои се добиваат од реализираната продажба, кои доспеале после неколку години од моментот на првите потпишани договори за продажба,

- Околу 30-35 милијарди американски долари се средства кои се добиваат во продажбите направени во тековната година (договори, потпишани иницијативи за соработка и сл.).

Американскиот конгрес во своето известување ја поврзува продажбата на оружјето директно со економскиот развојот на земјите. Последното известување на авторот R. Grimmitt содржи информации за периодот 2000-2007 година, во кои продажбата на оружје е прикажана преку табелите³.

Табела бр.1: Земји најголеми извозници на оружје за период 2000-2007 г.

Земја извозник	Продажба во U.S.\$ (милијарди)	Проценти од вкупната продажба
САД	134.835	38%
Русија	67.549	19%
Франција	32.096	10%
В. Британија	26.425	8%
Кина	12.547	4%
Германија	13.859	4%
Италија	7.045	2%
Останати европски земји	39.024	11%
Други	22.523	7%

Табела бр.2: Продажбата на оружје по години за период 2000-2007

Година	U.S.\$ (милијарди)	Проценти
2000	45.013	13%
2001	37.097	11%
2002	32.878	10%
2003	32.57	10%
2004	44.767	13%
2005	48.709	14%
2006	54.908	16%
2007	59.96	17%

³ Р. Гримметт, CRS Report for Congress; *Conventional Arms Transfers to Developing Nations*, 2008.

Годишната продажба на оружје во последните години пораснала на околу 50-60 милјарди долари.

Табела бр.3: Земји најголеми купувачи на оружје за периодот помеѓу 1999 и 2006 година⁴.

Рангирање	Земја	Потрошен износ во U.S.\$ (милијарди)
1.	Индија	31.9
2.	Саудиска Арабија	26.4
3.	Кина	16.0
4.	Обединети арапски емирати	14.3
5.	Пакистан	13.7
6.	Египет	12.3
7.	Израел	9.5
8.	Јужна Кореја	8.9
9.	Сирија	6.1
10.	Венецуела	4.0
11.	Останати земји во развој	93.1

Според истражувањата на меѓународните експерти може да се констатира:

- Земјите во развој продолжуваат да бидат примарно фокусирани и зависни како купувачи од странската продажба на оружје,
- Најголеми купувачи се земјите од Азија, Блискиот Исток и Централна Америка,
- Моќта на индивидуалните економии на земјите во развиениот свет претставува основен и препознатлив елемент врз основа на кој се донесуваат одлуките за набавка на оружје,
- Зголемувањето на цената на нафтата за некои земји претставува добар индикатор и предност на нивниот главен извозен продукт кој директно влијае на набавката на оружје, додека земјите кои се увозници и конзументи на нафтата ги одложуваат одлуките или се рестриктивни за нови набавки на оружје,

Пет земји кои најмногу добиваат од продажбата со оружје се петте постојани членки на Советот за безбедност. Тие се одговорни за 80 проценти од пријавениот извоз на конвенционалното оружје⁵.

Од 1998 до 2001 год. технолошки развиените земји заработиле повеќе средства од продажба на оружје на земјите во развој, отколку што донирале парична помош за нив⁶.

⁴ Ibid

⁵ Global arms sales, National Defence, archive, Washington, 2008.

⁶ Ibid

Здруженијата кои водат кампања за контрола на оружјето како што се Amnesty International, International Action Network on Small Arms (IANSA) и Oxfam, истакнуваат дека трговијата со оружјето во некои региони во светот е надвор од контрола.

Немањето механизми за ефикасна контрола на трговијата со оружје овозможува инволвираните во овој бизнис да профитираат од маката и несреќата на другите.

- Меѓународното внимание е фокусирано на контролата на оружјето за масовно уништување, додека трговијата со конвенционалното оружје продолжува да функционира во легалниот и морален вакуум на националните и меѓународни институции.

- Сè повеќе земји почнуваат да произведуваат мало оружје, со нивните скромни производствени капацитети кои се во директна зависност од нивните купувачи.

- Повеќето држави неефикасната контрола на оружјето ја правдаат со неосновани одговори или немање ефикасен правен систем.

- Клучната слабост е во слабата контрола на трговците со оружје, лиценцираните производители и крајните корисници на оружјето.

- Често се случува оружјето да заврши во погрешни раце, поради слабата контрола на надлежните вклучени во ланецот на трговијата со оружје.

Продажбата на оружје причина и значаен контрибутор на проблемите

Во недостаток од домашни и традиционални пазари за воена опрема, Третиот свет е честа дестинација за продажба на оружјето. Човековите права во земјите со сомнителна демократија се надмината тема и не предизвикува интерес кај земјите производители и дистрибутери на оружје. Милитаризацијата на поедини региони го зголемува ризикот од тероризирање, предизвикува побуни и незадоволство кај локалното население. Средниот и Далечниот исток се најнови примери, додека Латинска Америка е пример од претходните декади каде повеќе влади се соборени со странска асистенција и заменети со лојални влади на моќните земји.

Диктатурата понекогаш дава резултати, но како повратна реакција се појавува незадоволство, побуни или угнетување на невини луѓе.

Насилството во поедини региони се поврзува со трговијата на оружје и со геополитичките интереси на големите сили, додека продажбата на оружјето претставува значаен контрибутор на проблемите. Некои режими, за да ги дисциплинираат граѓаните на своите земји, се подготвени за набавка на оружје под изговор дека имаат легално право на одбрана и борба против тероризмот.

Во цитатите на повеќе меѓународни тела, шест основни точки го карактеризираат однесувањето и влијанието на воената индустрија:

1. Оружјето од компаниите има активна улога во поттикнувањето милитантни репресии и заплашувања во убедувањето кои го практикураат земјите купувачи од каде потекнува воинственоста и желбата за зголемување на количините на оружје;

2. Компаниите за оружје имаат изградено начини и методи за доближување до официјалните влади, а и на оние надвор од дома;

3. Компаниите за оружје имаат специјални методи во креирање на поволни извештаи подредени да го стимулираат трошењето на оружјето во поглед на воената програма на поедини земји;

4. Компаниите за оружје сакаат да влијаат на јавното мислење преку контрола на средствата за јавно информирање дома и во странство;

5. Овие фирми имаат организирано меѓународни здруженија за оружје кои наметнуваат трка во вооружување во одлучувачката игра на спротивставените земји;

6. Компаниите за оружје имаат организирано интернационални картели за оружје, кои влијаат врз зголемувањето на цената на купопродажните договори за оружје.

Трговците на оружје постојано го наметнувале стравот и сомнежот за нивно исчезнување, што е присутно и денес. Оправданоста за производство на оружје и креирањето на пазари за негово трошење не е нов концепт. Повиците за војна и стравот на трговците со оружје од исчезнување е стара болка.

Брзината на глобализација на производството на оружје и неговата продажба сериозно го игнорира хуманитарниот мотив и стратегиските консеквенци на глобалното ширење на оружјето. Профитот е реалниот мотив во воената индустрија и директно влијае врз одлуките за продажба и извоз на оружје, пречекорувајќи ги политичките средства на меѓународните тела за одржување на стабилноста и промовирање на човековите права и демократија.

Богатите земји можат да инвестираат милијарди долари за

воени цели и се во состојба да ги помагаат нивните корпорации во зделките и договорите од доменот на одбраната и истражувањето на напредната технологија во индустриските капацитети. Корпорациите имаат даночни олеснувања, позајмуваат пари на купувачите на нивното оружје кога се склучуваат договори за купување и при тоа ја субвенционираат продажбата на оружје.

Центарот за одбранбени истражувања на САД констатира дека после 11 септември 2001 година постои поедготвеност како никогаш до сега за продажба и дистрибуција на оружје на земјите кои ветице помош во глобалната војна против тероризмот. Научниците од САД ја подржаа таквата политика како оправдана за воената поддршка на трети земји и потребата за разбирање за недоследностите кои пркосат на хуманитарното воено право и потенцијалните споредни ефекти.

За време на вториот мандат на Бушовата администрација, Пентагон обезбеди донации од 390 милиони U.S. \$ за државите кои даваат поддршка на САД во операциите против тероризмот и 120 милиони U.S. \$ “за доверливите активности на терен”, односно задачи кои можат да се класифицираат како строго доверливи⁷.

Трговијата со оружје како сомнителен бизнис

Нелегалната трговија со оружје претставува еден од најсложените и најопасните проблеми на современиот свет. Незаконската трговија и криумчарењето на оружје претставува значајна активност на транснационалниот криминал, кој остварува големи профити. Мотивите се од финансиска, политичка и воена природа во функција на остварување на определени цели на геополитички и геостратегиски интереси. Оваа активност претставува реална закана за националната безбедност и мирот на поедини земји во определени региони.

Во 2000 година САД контролираа половина од светскиот пазар на оружје и имаа апсолутна доминацијата на глобално ниво на пазарот на оружје. Во статијата “Војна на теророт” се истакнува дека поедини земји понекогаш продавале оружје или соработувале со земјите со сомнителна демократија. Сето тоа влијаело или имало ефекти на спречувањето на некои форми на демократија во тие земји.

Според Transparency International, водечката глобална

---

⁷ R. Grimmett, CRS Report for Congress; *Conventional Arms Transfers to Developing Nations*, 2008.

организација за мониторинг е инволвирана во меѓународната трговија со оружје за која постои тенденција да стане високо коруптивен и профитабилен бизнис.

Трката во вооружување за време на Студената војна ја зголемуваше веројатноста за корупција. Поткупот во трговијата со оружје нема тенденција на опаѓање после студената војна, а порес-триктивните домашни пазари ги принудува компаниите да бараат нови пазари во странство. Според една груба проценка, во меѓународната трговија со оружје се трошат околу 2,5 милијарди долари годишно за поткупување, односно една десетина од самиот обрт⁸.

Релевантните чинители во ланецот на трговијата со оружје се длабоко инволвирани во бизнисот на оружје и се толерантни кон непочитувањето и спроведувањето на законите. Дел од трговијата со оружје тешко се детектира, исто како и трговијата со дрога.

Трговијата со оружје и импликациите на глобалната и регионална безбедност.

Добрата соработка помеѓу корпорациите за оружје и владите често резултира со договори за продажба на оружје на земји со сомнителен демократски легитимитет, а во функција на остварување на определени цели на стратегиите во остварувањето на геополитичките и геостратегиските комбинаторики.

Активирањето на нови воени жаришта, реактивирањето на старите, зголемената потреба за поседување на поголеми воени капацитети на поедини земји, глобалните и регионални терористички мрежи, загрозената безбедност на определени држави и региони, нарушената индивидуална безбедност и доверба во државните органи во поедини земји во светот придонесуваат за продуцирање и интензивирање на нелегалната и легална трговија со оружје и муниција насекаде во светот.

Профитот и зголемената побарувачка се насочени кон странство, во кризни региони привлечни за продажба на модерно и софистицирано оружје. Овој тренд ја наметнува желбата за вложувања и развој во воената индустрија како примарна цел и исплатлив бизнис.

Негативните импликации од овој бизнис се повеќекратни,

---

⁸ T. Sharp, U.S. Defense Spending, *Center for Arms Control and Non-Proliferation*, 2008.

особено кога се работи за криумчарење и нелегална трговија со оружје и муниција која е обично контролирана од структурите на организираниот криминал. Недоволната контрола на трговијата со оружје овозможува непречен трансфер во кризните региони во светот во кои, покрај оружјето од бившите социјалистички земји, сè поприсутно е и оружјето произведено и во некои западни земји со развиена демократија и силен правен систем.

Ќе ја разгледаме ситуацијата околу Индија каде што постојат внатрешни недоразбирања во односите помеѓу Муслиманите и Хинду групациите, но има тензии и во односите помеѓу Индија и Пакистан околу областа Кашмир. Во Индија се наметна потребата од зголемување на нејзината воена моќ, а трговците со оружје се подготвени да помогнат и на двете спротивставени страни⁹.

Во една статија на “The Financial Times” од Велика Британија пишува: “Додека меѓународната зедница повикуваше на одмереност на ндиско-пакистанската граница, владините претставници на развиените земји се натпреваруваа како никогаш пред тоа како да зграпчат од Индискиот голем воен буџет за оружје. Воената индустријата срамно призна дека регионалните тензии помеѓу нуклеарните соседи претставува добра можност за продажба на нивното оружје. Компаниите оптеретени со нивниот опстанок во трговијата со оружје почувствуваа погоден момент да направат бизнис зделки.

Додека во јавните контакти се зборува за хуманитарни и мировни мисии со намера да се смираат тензиите, во исто време од друга страна се договара продажба на оружје, често и на двете страни во конфликтот. Геополитички гледано ова е познатото мото “раздели па владеј”, што до ден денес функционира и носи економски бенефиции на компаниите за оружје и нивните влади.

Глобализацијата во некои делови од светот придонесе и за обезбедување на мирот и стабилноста. Меѓудржавните конфликти во Европа се сè помалку веројатни. Со интегрирањето на регионот на Југоисточна Европа и државите од Балканот, се овозможува да бидат подалеку од загрозувањата, односно да бидат побезбедни. Република Македонија треба да го бара своето место во процесите на глобализацијата, да придонесе за светскиот мир низ разни форми на активности, а воедно да води грижа за ризиците по сопствената безбедност. Глобализацијата, несомнено ја прошири зоната на мир и стабилност, но со себе повлече и ризици кон кои не смееме да се однесуваме рамнодушно.

---

⁹ H. Semjuel, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Banja Luka, 2000.

Заклучок

Процесот на глобализација во последните две-три декади интензивно тече и има големо влијание во политичките, економските, безбедносните и други подрачја. Изменетите геостратегиски и геополитички интереси на големите сили во поедини региони ја изменија безбедносната состојба по завршувањето на студената војна и ја направија комплексна, ранлива, понестабилна и поопасна од минатиот период. Во ново настанатата ситуација се појавуваат различни одговори на новите безбедносни предизвици, дилеми и проблеми со кои се соочуваат државите и меѓународната заедница.

Низ вековите, во трговијата со оружје се има развиено стандардна постапка на создавање на добивка. Развиените и богатите земји се секогаш присутни таму каде што се прават големи пари на пазарот за оружје.

Соработката на производителите на оружје се интензивира, кои се сконцентрирани на меѓусебна врска и зависност на пазарот за оружје и зголемената побарувачка. Во конкретни ситуации често обезбедуваат оружје подеднакво за страните во конфликтот и потенцијалните непријатели на нивните земји.

Стокхолмскиот институт за меѓународни мировни истражувања во известувањето за војните, не наведува да заклучиме дека имаме долг пат да изодиме во реализација на политиката на мирољубива коегзистенција во оружените конфликти.

Генералното собрание на ОН, на нејзиното педесет и петто заседание во 2001 г., донесе Резолуција број 225, Протокол против недозволеното производство и трговија со огнено оружје, негови делови, компоненти и муниција, како дополнение на Конвенцијата на ОН против меѓународниот организиран криминал. Меѓународните институции сакаат да и помогнат на воената индустрија и нејзините активности во креативно-творечкото партнерство со легитимни договори и поголема транспарентност, со цел сузбивање на нелегалната трговија со оружје. Меѓународните тела вршат континуиран и суштински притисок врз земјите производители на оружје со намера да бидат повеќе одговорни околу начинот на продажба и целта заради која го прават тоа.

Литература

- [1]. Малевски Д., *Меѓународна политика*, Правен факултет, Скопје, 2000.
- [2]. Solana Javier, *A Secure Europe in a better world, European Security strategy, European Council, Brussels, 2003.*
- [3]. *The Military balance 2005-2006*, London, 2005.
- [4]. *The Military balance 2006*, London, 2006.
- [5]. Даскаловски С., *Создавање на нови воени сили како одговор на новите закани*, Годишен зборник на Филозовски факултет, Скопје, 2007.
- [6]. Slavevski S., *The Societal security dilemma: The Case of the Republic of Macedonia, Macedonian Affairs, Vol. IV, No 9, 2003, pp.5-28.*
- [7]. Renato R., *Moving towards global stability*, New York, 1999.
- [8]. Richard F. Grimmett, CRS Report for Congress; *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2000-2007*. October 23, 2008.
- [9]. Travis Sharp, *U.S. Defense Spending, 2001-2009, Center for Arms Control and Non-Proliferation*, February 20, 2008.
- [10]. Gordon H. Philip, *Allies at War: America, Europe and Crisis over Iraq*, New York, 2004.
- [11]. Hantigton P. Semjuel, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Banja Luka, 2000.
- [12]. В. Василевски, *Меѓународно хуманитарно право*, Скопје, 2002.
- [13]. М. Котовчевски, *Современ тероризам*, Скопје, 2003.
- [14]. Paul T.V., *States, Security Function and the New Global Forces*, Montreal, 2000.
- [15]. McDonald M., *Human Security and the Construction of Security*, Global Society, 2002.
- [16]. Кузев С., Арсовски М., Дамјановски Р., *Војната во Македонија во 2001 година*, Скопје, 2006.
- [17]. Трипуноски М., *Глобализација Глобализација*, Куманово, 2007.
- [18]. Д. Петрески, *Динамичка анализа и компјутерска симулација на осцилаторните движења на механизмите кај автоматските оружја, докторска работа*, Скопје, 2005.
- [19]. М. Дојчиновски, *Современо воено разузнавање*, Соларис принт, Скопје, 2009.

Drage PETRESKI, PhD, Rose SMILESKI, PhD, Metodija DOJČINOVSKI, PhD, Elenior Nikolov, PhD

ARMS TRADE AS A CHALLENGE FOR THE GLOBAL SECURITY

Abstract: *Today the world is occupy with the process of glabalization in the whole sphere of the life. Part of these processes run with our participation and influence, but some of them are part of world's process that run without our influence, action and thoughts. The globalization processes cannot go around political, social and security systems; however it is matter of dynamics and size how they will realize practically. The speed of globalization of the arms manufacturing and trade seriously ignores the human moment and strategic consequences of the global spreading of the weapon. The proffit is real challenge of the weapon industry that affects the decission of selling and exporting the weapon and consequently overlooked the international rules of keeping stability, peace, democracy and human rights.*

Key words: *globalization, security, military industry, arms trade, profit.*

д-р Фросина Ташевска-Ременски
Доцент на Факултет за Безбедност- Скопје
Email: ftremenski@gmail.com

ОДНОСИТЕ СО ЈАВНОСТА ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

Резиме

Целта на трудот е да разработи тема која во стручната и научната јавност е недоволно дискутирана од причина што одделенијата за односи со јавноста во институциите од безбедносниот сектор до скоро претставуваа организационо и функционално несегментиран дел. Аспирациите за членство на РМ во ЕУ и НАТО и потребата од реформи во безбедносниот сектор ја наметнаа потребата во органите на државната управа (посебно во полицијата и одбраната, но и другите држани органи кои влегуваат во составот на безбедносниот сектор) во својата организација да конституираат одделенија кои специфично ќе се занимаваат со прашањата поврзани со комуникацијата со јавноста, испитувањето на јавното мислење и сл.). Посебно интересно е функционирањето на овие одделенија во рамките на институциите кои го сочинуваат безбедносниот сектор, затоа што комуникацијата со јавноста и презентирањето на информациите е законски регулирано и ограничено, заради чувствителноста на проблематиката со која се занимаваат овие институции. Законската рамка која ја одредува комуникацијата со јавноста на овие институции опфаќа одредби кои ја регулираат заштитата на личните податоци, податоците со степен на класифицираност, информациите од јавен карактер и сл. Целта на овој труд е да ја претстави законската и организационата поставеност на одделенијата за односи со јавноста во безбедносниот систем и да се зафати со проучување на дел од прашањата кои се однесуваат на комуникацијата со општеството и институционализираната јавност т.е., граѓаните и медиумите. Во трудот ќе бидат претставени и дел од податоците добиени од спроведено емпириско истражување „Јавниот лик на полицијата”, кое опфаќа ставови на граѓаните во врска со комуникацијата на полицијата со граѓаните и со медиумите.

Клучни зборови: односи со јавноста, безбедносен сектор, полиција, информации;

В О В Е Д

За воспоставување на заемната доверба на органите на државната власт кои влегуваат во составот на безбедносниот сектор (полицијата, војската, разузнавачката заедница, дирекциите за борба против организираните облици на криминалитет и сл.), со граѓаните од посебно значење е воспоставувањето на отворена комуникација и

пристап до информациите. Јавноста во работата на органите на безбедносниот систем на една држава во поново време е критериум врз основа на кој граѓаните го изразуваат своето задоволство, односно незадоволство од постапувањето на лицата задолжени за спроведување на законот во доменот на своите надлежности. Кога зборуваме за јавноста во работењето, мислиме на едно од основните граѓански права, но и за обврската на органите на државна во безбедносниот систем, што се гледа од одредбите на највисокиот правен акт на државата-Уставот, во кој се истакнува начелото на јавност во работата на државните органи, а со самото тоа и на полицијата и другите органи од безбедносниот сектор. Согласно уставните одредби јавноста во работењето на државните органи може да се ограничи или исклучи единствено во случаи одредени со закон. Уставот го гарантира и правото на граѓаните за јавно информирање, пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување информации и сл.¹

Информирањето на граѓаните од страна на безбедносните државни органи треба да биде постојан метод за подобрување на взаемните односи. Во прашање е метод кој подразбира планско и благовремено давање на информации на граѓаните за работата на припадниците на полицијата и другите безбедносни органи поврзани со: безбедносната состојба, состојбите со криминалитетот и начините на заштита од кривични дела. Фактот што поголем процент од граѓаните имаат погрешна претстава или пак, не ја знаат надлежноста на полицијата и другите безбедносни органи, зборува за недоволното давање на информации од страна на безбедносните органи. Тој недостаток на информации, по правило доведува до мистификација на безбедносните органи (особено полицијата, армијата и разузнавачката заедница) и создавање на непотребна тајност во поглед на постапувањето на нивните претставници и информациите кои треба да им се соопштуваат на граѓаните во рамките на законските обврски за начинот на прибирање, обработка, користење и пласирање на информациите и податоците со различен степен на безбедносно значење.

Карактеристично за работата на полицијата (но, и за другите безбедносни органи) е потребата од целосно имплементирање на начелото на јавност. Тоа претставува едно од темелните начела без кои неможе да се замисли успешна имплементација на стратегијата

---

¹ Устав на Република Македонија со Амандманите на Уставот I-XVIII, ЈП Службен весник на РМ, Скопје, 2002;

community policing за полицијата. Во прашање е стратегија за делување на полицијата која првенствено има за цел да го превенира криминалитетот преку воспоставување на партнерски односи со граѓаните во откривањето и разрешувањето на проблемите кои кај граѓаните предизвикуваат страв од криминал и оневозможување на вршење кривични дела на национално, а пред се на локално ниво. Значи, од тука произлегува дека клучниот елемент во дефинирањето на „полициското работење во заедницата” е партнерскиот однос на полицијата и граѓаните. За воспоставување на партнерскиот однос неопходно е помеѓу поголемиот дел од граѓаните и припадниците на полицијата да постои однос полн со доверба, за што значајна улога има процесот на информирање на граѓаните за полицијата и состојбите со безбедноста и криминалитетот на подрачјето на локалната самоуправа. Преку научни истражувања е потврдено дека, доколку ставовите на граѓаните покажуваат дека значителен број на испитаници немаат никакво мислење за полицијата, тогаш тоа може да биде индиција дека полицијата не е доволно активна по прашањето на давање на информации за кои граѓаните се заинтересирани. Оттука, полицијата и другите безбедносни органи (во доменот на својата надлежност и контактибилност со граѓаните), треба да развијат политика на континуирано и потполно информирање на граѓаните за сите аспекти на своето делување, а во рамките на законските обврски за заштита на личните информации и информациите со степен на класифицираност. Спротивно на јавноста, непотребната тајност на делувањето и информациите од општествен и од интерес на граѓаните неминовно доведува до јакнење на бирократизацијата на полицијата и безбедносните органи воопшто, што резултира и ја поттикнува недовербата на граѓаните во сопствената работа. Ова особено е изразено доколку со таквото постапување се прикриваат случаи на незаконитост и нестручност во рамките на постапувањето со граѓаните.

1. Значењето на информирањето на граѓаните

Кога се разгледуваат комуникациските аспекти на полициското работење и односот помеѓу граѓаните и безбедносните органи, прво прашање што се поставува е што може да биде предмет на информирање/известување од страна на полицијата. Тоа во прв ред е организацијата и работите кои спаѓаат во надлежност на полицијата, односно безбедносните орган. Запознавањето на граѓаните со орга-

низацијата и работите во надлежност на полицијата и безбедносните опдгани, треба да овозможи од една страна, полесно остварување на правата и обврските на граѓаните, а од друга страна намалување на бројот на повици во врска со проблемите за чие решавање не е надлежна полицијата. Непознавањето на надлежноста на полицијата ги доведуваат во состојба нејзините припадници, граѓаните да бараат од нив превземање на мерки и дејствија кои се во нивен домен, односно немаат законска основа. Заради преземањето на интервенција од страна на полицијата граѓаните добиваат погрешно уверување дека полицијата не е заинтересирана за нивните проблеми, или пак дека ги штити интересите на страната која ги прекршува законските норми.² Ваквите недоразбирања, најчесто завршуваат со поднесување на претставки против полицијата и изнесување на неосновани обвинувања на сметка на полицијата.

Овластувањата на припадниците на другите безбедносни органи кои произлегуваат од кривично-правното и кривично-процесното законодавство, законската уреденост на прекршоците, јавниот ред и мир, криминалистичката база на податоци, калсифицираните информации, заштитата на личните податоци, слободниот пристап до информации од јавен карактер и др., исто така треба да бидат предмет на информирање/известување на граѓаните. Со запознавање на овластувањата на безбедносните органи, особено на полицијата (заради постојаниот директен контакт полицаец-граѓанин), им овозможува на граѓаните да имаат јасна претстава за можните ситуации во кои полицијата може да ги повреди нивните основни права и слободи. Освен тоа, познавањето на надлежностите и овластувањата дава реална можност за контрола над примената на таквите овластувања од страна на надлежните органи, но и право на претставка/пријава пред надлежен орган. Ова е важно заради исполнување на важниот аспект на јавност во полициското постапување, но и заради граѓанското уверување дека полицијата им ја дава поддршката и

---

² Резултатите од научното истражување „Јавниот лик на полицијата“ на доц. д-р Фросина Ременски спроведено во 2008 година, покажа дека 49,8% од вкупно 1166 испитаници сметаат дека, јавноста (граѓаните) не знаат доволно кои се надлежностите и овластувањата на полицијата, а дури 91% од нив сметаат дека граѓаните имаат потреба да се запознае за надлежностите, овластувањата и доменот на работа на полицијата. Резултатите од научното истражување „Ставовите на граѓаните за полицијата“ на проф. д-р Цане Мојаноски спроведено во 2009 и 2010 година, ги потврдуваат резултатите од истражувањето од 2008 година и тие покажуваат дека 82,3% од вкупно 1309 испитаници имаа потреба да се запознае за надлежностите, овластувањата и доменот на работа на полицијата.

безбедноста што резултира со градење на заемна доверба. Кога зборуваме за информациите кои не треба да бидат тајна за граѓаните, тогаш неминовно доѓаме до грешките при постапувањето на припадниците на полицијата. Во тој контекст, личните и професионалните грешки на полицајците не треба да бидат оперативна тајна, туку предизвик на раководителите на полицијата за соочување пред граѓаните. Заради јавноста, од големо значење е информирање и запознавање на граѓаните со санкциите кои се преземени спрема припадниците на полицијата кои постапиле етички несоодветно и противзаконито. При пласирањето на овие информации треба да се води сметка информацијата да биде пласирана во разумна мерка, заради избегнување на контраефект. Анализите на претставките во секторите/одделенијата за внатрешна контрола на полицијата говорат дека граѓаните најчесто поднесуваат претставки против полицијата заради несоодветна заштита на личната и имотната безбедност.³ Покрај овие информации граѓаните треба да бидат запознаени и со факторите кои влијаат на работата на полицијата и другите безбедносни органи, односно факторите кои ја отежнуваат нивната работа. Во тие фактори, од досегашните анализи спаѓаат: нерешеното стамбено прашање, недостигот на техничка опрема, проблемите и потешкотиите со кои се соочуваат во текот на извршување на работните задачи, висината на платата и сл. Особено забележани во јавноста се примерите кога полициските припадници или припадниците на армијата пожртвувано одговараат на тешки состојби во кои се потребни надчовечки и надпросечни напори и способности или пак некој од нив го изгубил животот при вршење на должност. Полицијата и безбедносните органи треба да ја информираат/известат јавноста и за лошото однесување/поведение на одредени граѓани кон полицијата, како: одбивање на давање помош за спречување на лице во бегство-сторител на кривично дело од местото на настанот, непружање на помош на повреден полицаец и сл. Во комуникацискиот однос и во процесот на градење на заемна доверба овие известувања се од големо значење за поттикнување на чувството на солидарност на граѓаните со полицијата во заедничката борба против криминалитетот.

Криминалитетот и состојбата со безбедноста на граѓаните е следново значајно подрачје на кое полицијата треба да вложува на-

---

³ За Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, поточно статистиката на Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди види повеќе на: <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=130>

пори за посоодветно, планско и систематско запознавање на граѓаните во врска со нивната безбедност.⁴ Ова е потребно од причина што денес, барајќи сензационализам во известувањето за одредени настани и состојби одредени професионално неодговорни новинари во јавноста пласираат сопствени видувања за настаните од безбедносен карактер. Таквиот начин на информирање/известување за настаните од безбедносен карактер креираат јавно мислење кое не секогаш е во функција на целите и задачите на полицијата, а кај граѓаните покрај недовербата што ја будат заради информацискиот дефицит, будат и непотребен страв од криминал кај граѓаните.⁵ За да се избегне ваквата состојба потребно е секогаш кога ќе биде во можност во рамките на советите за превенција на подрачјето на локалната самоуправа, заеднички да пристапат кон анализата и проценката на безбедносната состојба, ризиците и факторите на загрозување, критичните точки во општината каде почесто се случуваат кривични дела, прекршоци и сл., се со цел градење на заемен однос заснован на заедничка соработка и доверба и објективно информирање на јавноста без простор за субјективни квалификации и проценки на настани од безбедносен карактер.

Полицијата не смее да го занемари значењето на известувањето на подносителот на кривична пријава за текот и резултатите

---

⁴ Во истражувањето „Јавниот лик на полицијата“ од 2008, 54,5% од вкупно 1166 одговориле дека МВР а РМ навремено ги информира граѓаните за прашања од интерес на личната безбедност на граѓаните и безбедносната состојба во државата, но не дава целосни информации. Според испитаниците главните недостатоци во информирањето на МВР за РМ за овие прашања се: 30,4% одговориле дека тоа се „ненавремените и нецелосните информации“, 33,7% одговориле дека тоа е „политичкото влијание во информирањето“; На прашањето „Полицијата ефективно ги користи медиумите (ТВ, радио, печат) за објавување на информации од интерес за јавноста“, во истражувањето од 2010 година, 45,5% од вкупно 1309 испитаници одговориле дека се согласуваат со тој став.

⁵ Специјалниот агент и инструктор за односи со медиумите на Академијата на Федералното истражно биро во САД, Денис Стасзак констатира дека во САД во поледниве неколку години, а особено по настаните од 11 септември 2001 година, пораснал бројот на репортери кои известуваат за криминалитетот. Според него тоа е од причина што медиумските куќи секогаш им даваат приоритет на вестите поврзани со криминалот, известувањето за нив најчесто е од местото на настанот и во живо, се известува со доза на сензација и лична проценка на репортерот за текот на развојот на настаните и сл. Но, според инструкторот тоа е и поради фактот што претходно била медиумски експлоатирана анализата со која се тврди дека бројот на извршени тешки кривични дел во САД е во опаѓање. Повеќе во: Staszak, D.: *Media trends and the public information officer*, FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 70, Iss. 3. 2001.

од криминалистичката обработка. Кај граѓаните недостатокот на овие информации може да се протолкува како сомневање во подготвеноста и сериозноста на полицијата да го открие сторителот на кривичното дело. Не е во ред полицијата да дава информации единствено кога поднесува кривична пријава до јавното обвинителство и подоцна не информира на текот на постапката. За воспоставување на однос на заемна доверба полицијата треба да ги информира граѓаните за можноста од извршување на кривични дела на штета на нивниот имот или личност, доколку во подрачјето каде што живеат постојат криминални групи или лица кои се занимаваат со разбојништва, изнуда, уцена и сл. Покрај запознава граѓаните и за околностите под кои може да се извршат одредени кривични дела како на пример: кражба на стан и деловен/трговски објект, кражба на автомобил и сл. Запознавањето треба да биде во вид на советување на кој начин граѓаните најдобро да ја обезбедат сопствената имотна безбедност, на кој начин да постапат доколку такви дела се веќе извршени, која е надлежноста и ангажманот на полицијата и сл. Полицијата треба да ги советува граѓаните како да не станат жртви на силување, измами, разбојништва и сл. Заради најдобра заштита на граѓаните и текот на полициското постапување по извршено кривично дело, полицијата исто така треба да ги советува граѓаните како најбргу да ја известат полицијата и да ги дадат најважните податоци, заради ефикасно пронаоѓање на извршителот, било да се наоѓа во улога на очевидец или жртва на кривично дело. Ова е важно од причина што не секогаш пасивното однесување на граѓаните при вакви настани е недовербата во полицијата, туку и незнаењето на начинот на кој треба да се запознае и известат полицијата за сторено кривично дело.⁶ Во овој корпус на известувања влегуваат и советите како граѓаните да постапат со предметите и трагите на местото на криминалниот настан, а во функција на собирање на квалитетен доказен материјал во кривичната постапка. Полицијата треба да ги информира граѓаните кои се нивните права, доколку пружат помош на полициски припадник, а притоа дојде до повреда, заболување, губење на живот, материјална штета или против нив биде покрената

---

⁶ Едно истражување во Јужна Калифорнија во САД покажало дека упатствата кои полицијата им ги дава на граѓаните преку дневниот печат во поглед на описот на лица и возила, влијаат на давањето прецизни известувања од страна на граѓаните. Повеќе во: Frinnel, D., Dahlstrom, E., Johnson, D.: Програма за едукација на граѓаните за прецизно и често известување за сомнителни и криминални активности, Избор бр. 1, 1981;

кривична или прекршочна постапка.⁷ Примерите во кои граѓани помогнале во откривањето и фаќањето на сторител на кривично дело во западните полиции јавно се наградуваат и се известува за нив, заради поттикнување на граѓанската должност за сузбивање на криминалитетот. Праксата во транзициските и постранициските држави покажува дека јавното откривање на идентитетот на граѓаните кои помагаат во фаќањето на сторители на кривични дела не е пракса, заради заштита на безбедноста на граѓанинот кој дал информација или пак помогнал во фаќањето на сторителот. Тоа е една од причините поради кои граѓаните не пристапуваат кон помош на полицијата во откривањето и сузбивањето на кривичните дела на национално или локално ниво.⁸

2. Начини на известување на граѓаните

Комуникацијата со јавноста во рамките на безбедносните органи, - за нас поинтересна полициската организација- најчесто се остварува посредно и во поново време тоа га прават посебни одделенија за односи со јавноста во рамките на полициската организација, но и другите органи на државна управа. Оттаму полека и срамежливо се насираат зачетоците на „безбедносниот PR (public relation)” или

---

⁷ Кога зборуваме за права на граѓаните при помош на полицијата при што настанале последици се мисли на: правата од здравствено, пензиско и инвалитско осигурување, право на надомест на материјална штета, како и правна и друга неопходна помош во врска со водење на постапка.

⁸ 85,6% одвкупно 1166 испитаници во 2008 година одговориле дека би му помогнале на полицаец во извршувањето на неговите права. На прашањето во кои ситуации би му помогнале, испитаниците во 2008, 2010 година одговараат: Би му помогнал да открие сторено кривично дело или прекршок, 85,6%, во 2008, односно 82,7% во 2010 година; Би му кажал каде се наоѓа (крие) сторител на кривично дело или прекршок, 81,8% во 2008, односно 78,6% во 2010; Би му помогнал во фаќање на сторител на кривично дело или прекршок, 72,3% во 2008, односно 68% во 2010 во 2010 година; Би му помогнал да спаси некого од незгода, 93,1% во 2008, односно 94% во 2010 година; Би му помогнал да се одбрани ако некој го нападне, 79,7% во 2008, односно 78,7% во 2010 година; Би му кажал ако му се заканува некаква опасност, 91,9% во 2008, односно 90,9% во 2010 година; Во духот на прашањата и одговорите во истражувањето од 2008 година 42% од испитаниците сметаат дека „помагајќи на полицијата придонесуваат за безбедноста“, а 37,1% дека „тоа е обврска на граѓаните“. Наспроти позитивното изјаснување на испитаниците процентот на испитаници кои на претходните прашања одговориле со не, како една од причините наведуваат: 19% се плашат за својата лична безбедност, а 12,3% дека доколку соработуваат полицијата не им ја гарантира безбедноста.

„односитe со јавноста во безбедносниот систем”. Велам срамежливо од причини што институционализирањето и организациското поставување на односите со јавноста нема долга традиција, барем во безбедносните органи. Комуникацијата кон надвор најчесто се вршеше несистематски и *ад хок*, без планско и континуирано делување преточено преку неколку цели: градење на организацискиот имиџ, преку презентирање на позитивните страни на делување на организацијата (професионализмот, етиката, ефикасноста, ефективноста и сл.); градење на заемна доверба со граѓаните преку горенаведените мерки и активности на кои полицијата (особено) треба да посвети поголемо внимание; преточување на организациските и националните цели во конкретни операционализирани мерки насочени кон јакнење на општата безбедност и намалување на стапката на криминалитет и сл.; континуирано испитување на јавното мислење на граѓаните за сопствената работа (пред и по спроведување на законски проект, воведување на нов начин на извршување на управните работи и сл.); анализа на граѓанскиот повратен ефект и коригирање на претходните пропусти; комуникација со средствата за јавно информирање и сл. Сите овие цели во поново време станаа приоритетни и плански подготвувани од страна на безбедносните органи, со воведување на начини подетално и целосно информирање на граѓаните за сопствените цели, задачи и достигнувања. Веб-порталите на полицијата и други безбедносни органи се повеќе стануваат адреса преку која се воспоставува нова, современа и брза комуникација помеѓу субјектите; обемот и квалитетот на информациите е доволен граѓаните да ги добијат основните информации што треба да ги имаат заради коректна заемна комуникација со полициските службеници и нивните права, обврски и овластувања. Статистичките анализи даваат можност за користење на податоците како секундарни извопри на информации при анализи, научни и стручни трудови и истражувања. Овој вид на воспоставување на односот со јавноста како организациско делување во рамките на полицијата, а во согласност со законските и подзаконските акти, дава попрецизни насоки на кој начин граѓаните добиваат информации/известувања од страна на полицијата.

Сеуште останува простор за научна и стручна дискусија дали односите со јавноста на безбедносните органи имаат комуникациска или управувачка функција. Зошто, ако се земе во предвид каква е слободата и влијанието на луѓето задолжени да ја остваруваат комуникацијата со јавноста, малку е веројатно (барем за сега), дека одно-

сите со јавноста ќе ја имаат управувачката, покрај комуникациската функција.

Постијат повеќе техники (говорни, пишани и визуелни) за комуникација со јавноста⁹, но во односите на полицијата со јавноста најчесто применувани се: 1. давање на писмени и усмени соопштенија преку средствата за јавно информирање; 2. издавање на екстерни публикации наменети за граѓаните, и 3. преку непосреден контакт со граѓаните.

Односите со јавноста или поточно, комуникацискиот однос со јавноста на органите на државната управа во кои влегуваат и дел од безбедносните органи најчесто се остваруваат со горенаведените техники, но и преку други облици на комуникација. Наведените техники не ги опфаќаат сите форми преку кои полицијата и безбедносните органи ја обезбедуваат јавноста во работењето. Недостасуваат формите на комуникација насочена кон известување/информирање на други државни органи и субјекти. Во тие форми можат да се вбројат: известувањата до Парламентот, до шефот на државата и Владата (поднесување на извештај за работата на полицијата и состојбите со безбедноста), давање известувања до судовите, јавното обвинителство и други државни органи, како и давање на известувања на локалната самоуправа во рамките на редовните состаноци на Советот на општината со претставници од полицијата.¹⁰

---

⁹ Пишани техники: соопштение за јавноста, информативни билтени, списанија, брошури, годишни извештаи; Говорни техники: разговорот лице в лице (интерперсонална комуникација), интервјуто, изјавите, конференциите за печат. Визуелни и аудитивни техники: видео-соопштение, вестите на телевизиите, филмовите, фотографиите, лично појавување на телевизији, стриповите и карикатурите. Груевски, Т., Односи со јавноста, Студиорум, Скопје, 2007, стр. 87;

¹⁰ Состаноците најчесто се отворени за сите граѓани, а нивната цел е локалното население да се запознае со состојбите и проблемите во работењето на полицијата, односно граѓаните да се поттикнат да го изнесат сопственото видување/мислење за работата на полицијата. На тие состаноци граѓаните имаат можност да укажат на појави кои ја загрозуваат нивната безбедност со чие решавање полицијата треба да се ангажира. Резултатите од истражувањето „Ставовите на граѓаните за полицијата“ на проф. Мојаноски покажуваат дека 46,8% од 1309 испитаници сметаат дека, командирот на полициската станица треба да практикува најмалку еднаш на шест месеци да се среќава со граѓаните во општината и да ги слушне нивните проблеми. Компарацијата на споменативе истражувачки резултати од 2008 и 2010 година покажува дека има промена во ставовите на граѓаните во врска со насоченоста на полицијата кон решавање на проблемите во локалната заедница, односно во 2008, 33,8% од вкупно 1066 испитаници делумно се согласуваат со овој став, додека на истото праѓање во 2010 година 37,4% од вкупно 1309 испитаници се согласуваат со ставот.

Известувања до граѓаните со давање на писмени и усмени соопштенија преку средствата за јавно информирање (печат, радио, телевизија, Интернет). Овој вид на комуникација со јавноста и овозможува на полицијата да формира појасна и објективна претстава за припадниците на полицијата и состојбите со безбедноста и криминалитетот. Со посредство на мас-медиумите за релативно кратко време полицијата може да ги запознае граѓаните за настаните од сферата на безбедноста и криминалитетот. На овој начин средствата за јавно информирање и овоизможуваат на полицијата да воспостави комуникација со граѓаните кои немаат чести контакти со полицијата (најчесто припадници на одредени расни и етнички групи, малолетници и сл., кои го избегнуваат контактот со полицијата). Во поголемите полициски организации со односите со јавноста се занимаваат посебни единици на ранг на одделенија, отсеци или канцеларии за односи со јавноста (или односи со медиумите), додека на ниво на полициска станица обично тоа е во надлежност на посебно избран припадник на полицијата, како што се портпароли, офицери за информирање на јавноста (*public information officer-PIO*) или офицери за врски. Должноста на тие организациони единици главно опфаќа: издавање на писмени и усмени соопштенија на средствата за јавно информирање, организирање и водење на конференција за печат, упатување деманти, анализирање на насловите во печатот кои се однесуваат на полицијата, објавување на публикации, флаер и друг материјал кој е наменет за граѓаните и др. Конференцијата за печатот (*briefing*) е најчеста форма преку која полицијата и се обраќа на јавноста за настани кои се важни за граѓаните (повеќекратни убиства, сериски кражби, тешки случаи на разбојништва, тероризам и сл.).¹¹ Анализите на ОБСЕ за полициското работење укажуваат на потребата за пошироко вклучување на локалните командири на полицијата во процесот на информирање на јавноста. За таа намена во повеќето земји од поранешните југословенски републики ОБСЕ изврши обука на командирите на полициските станици, инспектори на криминалистичката полиција се со цел подобар пристап во давањето на информации за јавноста. Една од формите за надминување на несогласувањата помеѓу медиумите и полицијата (кои најчесто се во врска со разликите во пласирањето и разбирањето на информациите и настаните), е организирање на работилници кои ќе

---

¹¹ Повеќе за полицијата и средствата за јавно информирање види во : Желимир Кешетовић, Односи полиције са јавношћу, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2000, стр. 155-160;

овозможат претставниците на медиумите и полицијата појасно да го најдат заедничкиот интерес од јавно значење.¹² Информациите кои се изнесуваат на конференцијата за печат треба да бидат разбирливи за поголемиот број на граѓани, за да се избегне погрешната интерпретација на новинарите во недостиг на официјални информации.¹³ Комуникацијата и соработката на одделенијата и канцелариите за односи со јавноста со новинарите и уредниците на медиумите треба да резултира со воспоставување на заемна соработка во борбата против криминалитетот и соработка во функција на објективно информирање на граѓаните за работата на полицијата, безбедноста на граѓаните, стапката на криминалитет, но и заради препораките за избегнување на сензационалниот начин на известување. Во информирањето на граѓаните се почесто се користи и Интернетот. Граѓаните преку електронска пошта имаат можност на адресата на полицијата да праќаат предлози за подобрување на безбедноста во локалната заедница во која живеат, да упатуваат претставки за работата на полицијата, полициското постапување и сл. Полицијата се почесто го користи интернетот за доставување на весници до граѓаните во кои се содржани информации за новините во полицијата, совети за заштита и превенција од криминалитет и сл.¹⁴

Екстерните публикации на полицијата, како што се билтените, брошурите, плакатите, летоците, паноата и сл., кои полицијата директно ги дава на граѓаните, приватните субјекти, училиштата, здруженијата, локалната самоуправа и др., се исто така значајни

---

¹² Kremer, F.: *Comparing supervisor and line officer opinions about the code of silence: The case of Hungary*, Policing in Central and Eastern Europe: Ethics, Integrity, and Human Rights, Slovenia: College of Police and Security Studies, 2000

¹³ Здружението на полициски раководители на Англија, Велс и Северна Ирска (советодавна група за медиуми) препорачуваат сека информациите за конференцијата за печат треба да се ограничат на факти и да се избегнуваат претпоставки; присутните треба да се евидентираат, а конференцијата да биде аудио и визуелно снимена; претставниците на медиумите треба своерачно да се потпишат на информацијата што е изнесена на конференцијата во поглед на обезбедување на веродостојна интерпретација на кажаното. Пошироко за препораките во: Wells, R.: *Otvorena vrata*, Izbior, br. 1, 1998.

¹⁴ Во едно од полициските оделенија во Арканзас, САД (the Searcy, Arkansas, Police Department), за прв пат е воведен т.н., систем на огласна табла ((bulletin board system-BBC), на која полицијата им обезбедува на граѓаните различни информации. Освен тоа, граѓаните можат да им праќаат пораки на полицајците поединечно, па дури и да ги читаат нивните извештаи во кои заради заштита на личните податоци не се наведуваат генералите за лицето на кое се однесува извештајот. Повеќе во: Webb, T.: *Police Practice: Community Policing Online*, FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 66, Iss. 4, 1997.

во процесот на информирање на граѓаните за полициското работење.

Непосредниот контакт на припадниците на полицијата и граѓаните опфаќа организирање на посети на граѓаните на полициските станици, организирање предавања и работни состаноци со граѓаните, организирање на изложби, покажување на вежби, паради и други манифестации на полицијата. Во рамките на „политиката на отворена врата“, како што е случај во САД, Германија, Англија и други земји, полицијата организира посети на заинтересирани граѓани на одделни организациони единици во својот состав: дежурни служби, криминалистичка техника, центар за врски, специјални единици и сл.

3. Ограничувања во процесот на информирање на граѓаните

Имајќи ја во предвид природата на полициската работа треба да се има во предвид дека во одредени случаи полицијата може да го ограничи пристапот до податоците кои треба да и се соопштат на јавноста, заради: избегнување на штетни последици по општествените интереси, односно приватните интереси на лицето за кое тие податоци се однесуваат; избегнување на оневозможувањето или отежнување на откривањето, разјаснувањето и докажувањето на кривичното дело, односно пронаоѓање и фаќање на сторителот; откривање на идентитетот на извршителот на кривичното дело (предвременото откривање на податоците за осомничените може да го наруши угледот на лицето за кое во понатамошна криминалистичка обработка ќе се покаже дека е невин); избегнување на влијание врз независното судство; почитување на личните податоци; почитување на степенот на класифицираниот на информациите со кои располага полицијата и другите безбедносни органи. Токму овие ограничувања се дел на поподробна разработка и образложение на законските решенија кои го уредуваат слободниот пристап до информации од јавен карактер.¹⁵

---

¹⁵ Законските решенија за слободен пристап до информации од јавен карактер предвидува пристапот до информациите да биде ограничен доколку со него би се направила штета на јавниот интерес при обезбедувањето на информации од оваа област: **Национална безбедност, одбрана и меѓународни односи:** информации на безбедносно информативните и разузнавачките агенции за национална безбедност; информации на воено-разузнавачките служби; информации за операциите на ооружените сили; информации за објекти, инсталации и системи кои користат во одбраната на земјата; информации од значење за работата на

БИБЛИОГРАФИЈА:

1. Aleksić, Ž.: *Prevenција kriminaliteta i kriminalistika*, Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta – stanje, mogućnosti i perspektive, zbornik radova, Beograd: Policijska akademija, 2002.
2. Brown, F. M.: *Policijski informatori: neka zapažawa u pogledu njihove upotrebe, zloupotrebe i kontrole*, Izbor, br. 2, 1986.
3. Ender, K.: *Policija i građani u zajednici protiv opasnosti*, Izbor, br. 4, 1966.
4. Frinnel, D., Dahlstrom, E., Johnson, D.: *Program edukacije građana za preciznije i češće obavješćavanje o sumnjivoj i kriminalnoj aktivnosti*, Izbor, br. 1, 1981.
5. Kešetović, Ž.: *Odnosi policije sa javnošću*, Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 2000.
6. Kremer, F.: *Comparing supervisor and line officer opinions about the code of silence: The case of Hungary*, Policing in Central and Eastern Europe: Ethics, Integrity, and Human Rights, Slovenia: College of Police and Security Studies, 2000.
7. Pagon, M., Lobnikar, B.: *Comparing supervisor and line officer opinions about the code of silence: The case of Slovenia*, Policing in Central and Eastern Europe: Ethics, Integrity, and Human Rights, Slovenia: College of Police and Security Studies, 2000.

меѓународните судови, меѓународните истражни органи и други меѓународни органи и организации. **Јавна безбедност:** информации во врска со јавни опасности и вонредна состојба; информации во врска со безбедноста на поединци, луѓе и материјални добра; **Спречување, истражување и процесуирање на кривични дела:** пријавите поднесени од органите надлежни за откривање, гонење на сторители на кривични дела кои содржат податоци во врска со подготовката или извршувањето на кривичното дело и неговите извршители; информации за заплата на сведок; информации за малолетни извршители на кривично дело; информации во врска со истражната постапка; информации во врска со борбата за спречување на организираниот криминал, оперативните планови и специјализираните состави за спречување на организираниот криминал; информации во врска со перење пари и финансирање тероризам.

-Приватноста и други лични права на граѓаните, освен за потребите на судската и управната постапка: информации за приватниот живот на страните и сведоците во постапката, жртвата и лицето оштетено со кривичното дело, како и податоците за осомничените лица; податоците содржани во личните и медицинските досиеа на лица, резултати од психијатриски прегледи, психолошки тестови и тестови за способност на лица; податоци во врска со утврдување на родителски права, посвојување на дете и др.; информации за телефонски број, живеалиште или престојувалиште на лица или нивните семејства, ако кај надлежниот орган е барано тајност на тие информации заради основано верување дека ќе му се загрози неговата и безбедноста на неговото семејство.

8. Rogers, L. S.: Policija 21. stoljeća: Program Community Policing - Vodič za policajce I građane, Izbor, br. 1-2, 2000.
9. Staszak, D.: *Media trends and the public information officer*, FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 70, Iss. 3. 2001.
10. Vuković, S.: *Metode policije za poboljšanje odnosa sa građanima*, magistarska teza odbranjena na Policijskoj akademiji u Beogradu, 2004.
11. Wells, R.: *Otvorena vrata*, Izbor, br. 1, 1998.
12. Webb, T.: *Police Practice: Community Policing Online*, FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 66, Iss. 4, 1997.
13. Устав на Република Македонија со Амандманите на Уставот I-XVIII, ЈП Службен весник на РМ, Скопје, 2002;
14. Груевски, Т., Односи со јавноста, Студиорум, Скопје, 2007
15. ЈАВЕН ЛИК НА ПОЛИЦИЈАТА, Научн- истражувачки проект на доц. д-р Фросина Т. Ременски, 2008
16. СТАВОВИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПОЛИЦИЈАТА, Научно-истражувачки проект на проф. д-р Цане Мојаноски, 209, 2010;

Frosina Taševska-Remenski, PhD

PUBLIC RELATIONS IN THE SECURITY SECTOR

Abstract

The aim of the paper is to develop a theme, who in the professional and scientific public is not sufficiently discussed because the departments of public relations in the security sector institutions until recently represented the organizational and functional unsegment part. Aspirations of Macedonia's EU and NATO and the need for reforms in the security sector raised the need for organs of state administration (especially police and defense, but also other organs kept entering the composition of the security sector) in their organization to establish departments which will deal specifically with issues relating to communicating with the public opinion polls, etc..). Especially interesting is the functioning of these departments within the institutions that comprise the security sector, because communication with the public presentation of the information is legally regulated and limited, because of the sensitivity of the issues that concerned these institutions. The legal framework that determines the communication to the public in these institutions includes provisions governing data protection, data classifications degree, public information and so on. The aim of this paper is to present legal and organizational units placed on public relations in the security system and to engage in research on some of the issues relating to communication with the general public and institutional, i.e., citizens and media. The paper will present some of the data derived from empirical research conducted "The public image of police, which includes views of citizens about the police communication with citizens and media.

Keywords: *public relations, security sector, police, information's;*

Наташа Јованова

Помлад асистент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: natasa.akademija@yahoo.com

м-р Весна Стојковска

Асистент на Факултетот за безбедност – Скопје

Email: vesne_stojkovska@yahoo.com

ПРЕВЕНЦИЈА НА НАСИЛСТВОТО МЕЃУ ДЕЦАТА ВО УЧИЛИШТАТА

Резиме:

Насилството и насилничкото однесување како начин на однесување, на решавање конфликти и/или на стекнување одредена корист или право може да се препознае во речиси сите сегменти на човековото живеење. Особено, насилството меѓу младите може да се препознае во училишните средини. Тоа претставува растечки проблем кој неизбежно бара одговорност пред сè од семејството, училиштето и локалната средина. Тие претставуваат фактори на разик кои влијаат врз појавата на училишното насилство, но истовремено се и фактори на заштита коишто, преку одредени превентивни механизми на контрола и заштита, се дел од превентивната политика на образовниот систем за намалување на таа појава. Здравите и безбедни училишни средини се предуслови за успешен образовен процес, кој од друга страна е основа за правилен развој и професионално насочување на младите во општеството.

Токму превентивните програми и ресторативните мерки кои се применуваат за редуција на училишното насилство како дел од образовниот систем во одредени држави во светот и постоечката правна регулатива за превенција на училишното насилство во Република Македонија се предмет на истражување на трудот.

Клучни зборови: *насилство, врсници, превенција, дисциплина, ресторативна правда*

Вовед

Присуството на насилството во сите сфери од нашето живеење е факт со кој се соочуваме во нашето секојдневие. Кога станува збор за насилството помеѓу децата во училиштето се водат многу дискусии во светот помеѓу практичарите и теоритичарите. Дискусиите се однесуваат на неколку битни прашања: колку е присутно училишното насилство, кои се неговите феноменолошки карактеристики и какви последици предизвикува. Врз основа на одговорите на овие

прашања се прават обиди за креирање на ефикасни превентивни програми базирани на ресторативниот пристап за спречување и намалување на насилството и разрешување на конфликтите во училиштето. Вградувањето на ресторативниот пристап во превентивната политика на училиштето е суштествено пред сè поради создавање на позитивна клима во средината каде што децата живеат и учат¹.

Основни карактеристики на училишното насилство

Училишното насилство самопосебе е специфично како по неговите феноменолошки така и по неговите етиолошки карактеристики. Промените кои настанаа во општеството во целина создадоа агресивна клима во секојдневниот живот и предизвикаа зголемена агресивност кај децата во училиштата. Поранешните истражувања воглавно се фокусираше на физичкото насилство и агресивното однесување на момчињата во училиштето. Ова може да се објасни врз основа на тоа што на училишниот кадар и родителите им беше полесно да го идентификуваат физичкото насилство меѓутоа и поради одредени стереотипи кои постојат во поглед на тоа дека насилничкиот образец на однесување е карактеристичен исклучиво за момчињата. Сепак резултатите од истражувањата за училишното насилство во последните две декади укажуваат дека и девојчињата се појавуваат како лица кои вршат насилство но пред се користат поинакви облици на насилство, како што е вербалното и психолошкото.² Често се случува група на ученички со намера континуирано да вршат изолација на друга ученичка од некои активности, игри, дружења, или пак ширењето на неточни гласини во подолг период со цел да се предизвика непријатност и срам, давање на погрдни имиња, давање на погрдни коментари за начинот на облекување и исмејување се карактеристични за ученичките како облик на насилство. Зарем овие методи на вршење на насилство не може да исто толку сериозни последици како при вршење на физичкото насилство! Можеби уште пострашно е тоа што овој вид на насилство многу потешко може да се идентификува. Во, суштина сите овие облици на училишно насилство може да предизвикаат негативни последици, кои што тешко може да бидат детек-

---

¹ Orpinas, P., Horne, A.M “*Bullying prevention-creating a positive school climate and developing social competence*”, American Psychological Association, Washington, 2008, p. 2

² Cowie, H., Dawn, J., “*New perspectives on bullying*”, Mc Graw Hill-Open University press, New York, 2008, p. 3

тирани од страна на училишниот кадар и на родителите. Тоа упатува на неколку констатации; се појавуваат поинакви или *се менуваат феноменолошките карактеристики на училишното насилство, се зголемува процентот на вклученост на девојчињата, се заменуваат полесните со потешки облици на насилство, подиректните со посуптилни облици на насилство и се зголемува групното насилство во училиштето.*

Последиците коишто произлегуваат од училишното насилство можат да бидат краткорочни, но и долгорочни во зависност од многу фактори. Врз основа на лонгитудинални студии било утврдено дека децата кои се појавуваат како насилници во училиштето, како и кај агресивните момчиња постојат поголеми можности во иднина да развијат асоцијални однесувања или истите да се впуштат во криминал. Од друга страна, децата кои се континуирано виктимизирани во училиштето имаат ниско ниво на самодоверба, одбиваат да одат во училиште, го намалуваат успехот, покажуваат психоматски симптоми и хронична депресија, кои често се провлекуваат низ целиот нивен живот што во некои исклучителни случаи може да доведе и до самоубиство.³

Не постои едноставен одговор за корените на училишното насилство. Насилството е доста комплексен проблем за кој е потребно подлабоко истражување и анализа. За таа цел потребно е да се утврдат *ризичните фактори што можат да придонесат за појава на насилничко однесување, кои можат да се појават во интеракција на четири нивоа, индивидуално, интерперсонално, на ниво на заедница и на ниво на општеството во целина.*⁴ Во последните пет децении програмите за интервенција на насилничкото однесување на децата воглавно се фокусирале на елеминирање на ризик факторите и реактивно делување. Новите програми за превенција и интервенција погледнуваат и на другата страна на монетата. Разгледувањето и унапредувањето на факторите на заштита, кои имаат потенцијал за подобрување на благосостојбата на децата и намалување на насилничкото однесување, може да се спроведе единствено со интергирање на ресторативниот пристап во превентивниот училишна политика и мерките кои што произлегуваат од тој пристап. Превен-

---

³ Orpinas, P., Horne, A.M “*Bullying prevention-creating a positive school climate and developing social competence*”, American Psychological Association, Washington, 2008, p. 3

⁴ Cowie, H., Dawn, J., “*New perspectives on bullying*”, Mc Graw Hill-Open University press, New York, 2008, p. 18

цијата единствено беше насочена кон учениците кои сториле некој облик на насилство и тоа со нивен пасивен однос по пат на заплашување и казнување *Сегашните превентивни политики и програми градат еден поинаков позитивен пристап односно ресторативен пристап, кој што се базира на помирување, поправање, учење на грешките и последиците, активен однос на ученикот, одговорност, обновување и градење на довербата, активна соработка на сите заинтересирани страни вклучувајќи ја жртвата, родители, училишниот кадар, помош и за сторителот и жртвата и реинтеграција.*

Како што возрасните имаат право да одат на своето работно место без страв дека може физички и психички да бидат повредени, така и децата имаат право да одат во училиште без страв дека може да станат жртва на било каков облик на насилство.⁵ Родителите, училишниот кадар, психолошко-педагошката служба во училиштето и заедницата се директните субјекти кои имаат обврска да ги заштитат децата и да им овозможат сигурни и безбедни средини.

Врз основа на тоа потребно е креирање на долгорочни училишни политики и програми кои втемелени на ресторативниот начин на размислување и постапување ќе се справуваат и ќе го спречуваат училишното насилство.

Креирање на превентивни политики и програми за спречување на училишното насилство

Традиционалниот реактивен начин на реагирање во досегашната практика се покажа како доста неефикасен во спречувањето на училишното насилство, а уште помалку во разрешувањето на конфликтите кои секојдневно ги има помеѓу учениците. *Тоа што училишните превентивни политики сеуште се држат до традиционалните мерки и пристапи, укажува дека или постои незаинтересираност на општеството за справување со ваквите појави или отпор за менување на пристапот за нивно спречување!*

Во процесот на креирање и развивање на превентивни програми и политики се наметнуваат неколку насоки како што се зголемување на соработката помеѓу училиштето, семејството и заедницата, вклучување на концептот за човековите права при креирање на пре-

---

⁵ Orpinas, P., Horne, A.M “Bullying prevention-creating a positive school climate and developing social competence”, American Psychological Association, Washington, 2008, p. 31

вентивната програмата, давање помош и поддршка и иницирање на училишна кампања за „кршење“, на тишината во случај на училишно насилство.⁶ Сите овие насоки при воспоставување на превентивна училишна политика треба да се фокусираат на интегрирање на ресторативен пристап неговите принципи и методи.

Се смета дека за **успешно спроведување на сеопфатна превентивна програма потребно е да бидат исполнети неколку предуслови** како што е постоење на *свест кај мнозинството од училишниот кадар и кај родителите за училишното насилство и нивно заложување за превенирање на таквите случувања*. Како ќе зборувате за поправање, помирување, соработка, градење на доверба помеѓу учениците, ако училишниот кадар, особено раководителот на училиштето како и родителите се противат на проактивен пристап во работењето и вклучување на ресторативните методи во училишната политика! Тоа е можеби една од основните бариери за успешно прифаќање на сеопфатна превенција на училишното насилство, отпорот кој постои помеѓу нив за нешто ново и поттценувањето на појавата и разбирањето како нормален дел од животот на секој ученик занемарувајќи ги бројните емоционални и социјални последици кои може да произлезат.

Ефикасната политика и програма за спречување на насилството не треба да се **фокусира само на индивидуите, туку и на системот во целина**.⁷ Училишното насилство бара систематски пристап со вклучување на сите засегнати страни во процесот на креирање и спроведување на превентивната училишната политика и програма. **Активниот однос и соработка на ученикот кој сторил насилство, жртвата, училишниот кадар, родителите, заедницата, како еден од принципите на ресторативниот пристап треба да е вграден како основен столб на кој ќе се темели превентивната училишна политика.**

При креирањето и воспоставувањето на превентивната политика и програма во конкретно училиште, темелот треба да се постави со соодветно истражување. Се поставува прашањето, *како може да креираме политики и програми за превенција без спроведено емпириско истражување преку кое ќе се определи феноменолошките и етиолошките карактеристики на училишното насилство!*

---

⁶ <http://www.scribd.com/doc/19014288/Principles-of-Bullying-Prevention>, пристапено на 29.04.2010

⁷ Boyle, D.J. (2005). Youth Bullying: Incidence, Impact, and Interventions. *Journal of the New Jersey Psychological Association*, 55(3), 23
456

Креирањето и спроведувањето на превентивната политика и програма треба да се одвива во неколку чекори.

Првиот чекор при креирање и имплементација на превентивната политика и програма за училишното насилство, ***е едукацијата на училишниот кадар*** во поглед на самиот проблем и запознавање на методите на рана идентификација на знаците кои укажуваат присуство на насилство. Во процесот на едукација училишниот кадар треба да се запознае со ресторативните методи и да развива вештини кои ќе им се потребни за нивно спроведување.

Вторниот чекор се однесува на ***воспоставување долгорочна и активна соработка на училишниот кадар со родителите и локалната заедница во целиот процесот на креирање и имплементирање на превентивните активности.*** Училишниот кадар треба да ги охрабри и поддржи учениците на активна вклученост во процесот на креирање на училишната превентивна политика.

Во овој дел од процесот во превентивната политика и програми потребно е да се ***воспостават стандарди на однесување кои што ќе им дадат јасна порака на учениците дека било какво облик на насилство во училиштето е неприфатливо и нема да се толерира.*** Особено е значајно во рамки на Статутот на училиштето, да се предвидат ***забраните како на физичкото насилство така и на психичкото и вербалното насилство.***

При креирање на мерките кои што можат да се изречат во случај на насилство или постоење на конфликт, особено е значајно да се предвидат ***мерки кои нема да се фокусираат на казнувањето, суспендирање и стигматизирање и исклучување⁸, туку на поправање, помирување, отстранување на штетите одговорност и реинтегрирање.*** Досегашните училишни политики воглавно се насочени многу повеќе кон учениците кои пројавиле насилничко однесување, без да ја земат во предвид положбата и состојбата на жртвата. Од таа причина во ***училишната програма задолжително треба да се вклучат мерки кои ќе им пружат помош и заштита на жртвите, но и помирување и поправање на односот со сторителот.*** Во случај на посериозни облици на насилство кои бараат активен пристап од сите заинтересирани страни, во училишната превентивна политика треба да се предвидат ресторативни програми како што се училишни конференции или медијација, кругови, училишните бордови на

8

<http://www.icjia.state.il.us/public/pdf/BARJ/SCHOOL%20BARJ%20GUIDEBOOK.pdf>

одговорност и врсничка порота.⁹

Третиот чекор во имплементацијата на превентивната политика вклучува разновидни вежби и техники и ресторативни модели како дел од превентивна програма, кои треба да се спроведуваат **задолжително** одреден број на часови во рамки на редовната настава во училиштата.

Вежбите и техниките кои ќе се спроведуваат со цел да се влијае на формирање позитивен и креативен образец на однесување и мирно и ненасилно решавање на кофликтите, *зависи пред се од возраста на учениците. Играњето на улоги, групни дискусии, препознавање на различни емоции, решавање на проблем, играње на приказни во кои има насилство и начинот на кои учениците би го решиле, играње на улоги во која ќе се избере еден добар и еден погрешен начин на стекување пријатели, пишување на весник за класот во која учениците ќе ги опишат позитивните и негативните случувања, вежба во која секоја недела ќе се бира ученик на неделата и притоа учениците ќе ги кажат неговите позитивните карактеристики (со тоа се влијае на креирање на позитивна слика на учениците), вежба со која учениците ќе опишат како би изгледало совршено училиште, давање на задачи секој ученик да кажуваат барем по една добра работа во денот на некој друг ученик во класот.*¹⁰

Кои се позитивните ефекти од превентивните вежби и техники и од ресторативните мерки и практики, вградени во училишната политика?

- *развивање на позитивен модел на однесување кај учениците и поттикнување на позитивен говор помеѓу учениците,*
- *зголемување на свеста на учениците за негативноста на самата појава,*
- *учење на правилата на однесување и на последиците кои што може да произлезат,*
- *отворена комуникација и дискусија за проблемите со кои се соочуваат и нивно разрешување,*
- *почитување помеѓу учениците,*
- *зголемување на толеранцијата и почитување на различностите,*
- *поправање*

---

⁹ ибид

¹⁰ Bullying A practical guide to coping for schools Third Edition Edited by MICHELE ELLIOTT, 2002, p. 126

- *помирување помеѓу учениците*
- *реинтегрирање*
- *помош, заштита и советување*
- *градење на доберба помеѓу учениците и учениците и училишниот кадар*
- *креирање на позитивна клима во класот*
- *„криење на тишината” доколку учениците се појават како сведоци на училишно насилство.*¹¹

Секое училиште, својата превентивна политика и програми треба да ги базира на неколку принципи. ***Емпириско и теоретско поткрепување*** на училишната превентивна политика и програма е основа за нејзина правилна концептуализација и конструкција. ***Развиена свест и активна и конструктивна соработка*** за превенција на училишното насилство и конфликтите кај училишниот кадар, родителите и заедницата. ***Континуирани едукации на училишниот кадар*** за нови облици на училишно насилство и нови превентивни мерки и ресторативни практики. ***Мотивација и заложување од сите заинтересирани страни. Интегрирање на ресторативен пристап и методи во училишната политика***, со цел поправање, помирување, реинтеграција. ***Рана детекција и интервенција*** (преку континуиран надзор на местата каде што се појавува насилството) ***и пружање помош и заштита и континуирана евалуација училишната политика и програма*** со цел прилагодување и подобрување на конкретните околности и услови.¹²

Кругот на спречување на училишното насилство не завршува во училиштето. И родителите ја делат одговорноста за спречување на насилничкото однесување на децата. Без поддршка од страна на родителите за почитување на принципите и правилата врз кои почива превентивната политика и програма не може да се очекуваат ефикасни резултати. ***Разговорите во училиштето за ненасилнички начини на решавање на конфликтите во училиштето, развивање на позитивен образец на однесување со другите ученици, треба да продолжат и да се поддржуваат и во рамки на семејството.***

За да се воочат и утврдат ефектите од одредена превентивна

¹¹ www.effectiveantibullyingprogramsinschools.com

¹² Pepler DJ, Craig WM, Connolly J. „*Bullying and victimization: the problems and solutions for school-aged children*“. Fact sheet prepared for the National Crime Prevention Council of Canada. Ottawa: National Crime Prevention Centre, Department of Justice; 1997, p. 10

политика и програма која што го интегрира ресторативен пристап кои воспоставува поинакви пристапи, ставови и однесувања на учениците, училишниот кадар и родителите, потребна е нејзина континуирана примена.

Ресторативен пристап дел од превентивната политика во спречување на училишното насилство

Многу години наназад училишното насилство во Република Македонија како да беше подзаборавена тема и појава на којшто ниту институциите на системот, ниту стручната и општа јавност не ја гледаа како проблем што може да прерасне во сериозна закана за создавање безбедна училишна средина и успешен образовен процес за младите. Во електронските и печатените медиуми, одвреме, навреме, можеа да се забележат одредени прилози за појавата на насилничко однесување меѓу учениците, или меѓу ученик и наставник во неколку основни и средни училишта, но проблемот остануваше регистриран само во архивата на медиумите без сериозно да му се пристапи од надлежните државни институции. Затоа, насилството стана честа појава во нашите училишта. Релевантни показатели можат да се најдат на youtube интернет страниците. Станува збор за аматерски видео снимки снимени со помош на мобилен телефон на кои може да се види насилничко однесување (тепачки, кршење училишен инвентар) меѓу ученици во училници, во училишни дворови, за време на часови. Именуваните снимки „тепачка во географија”,¹³ “тепачка у димитар миладинов”,¹⁴ “тепачка во Гоце Делчев тетов”,¹⁵ “женска тепачка во економски прилеп”¹⁶ се само дел од видео записите коишто можат да се најдат на интернет мрежата. И додека во државите во светот постојат програми за превенција и намалување на насилство меѓу ученици како дел од владините политики на соодветните институции, во нормативните акти на Министерството за образование и наука и на Бирото за развој на образованието на Република Македонија не можат да се најдат документи за превенци-

---

¹³ Достапно на интернет, <http://www.youtube.com/watch?v=U-dmoAX51N0&feature=related>

¹⁴ Достапно на интернет, <http://www.youtube.com/watch?v=A7Zm39O2AyI&feature=related>

¹⁵ Достапно на интернет, http://www.youtube.com/watch?v=HaBH_vgBnUY&feature=related

¹⁶ Достапно на интернет, http://www.youtube.com/watch?v=wxvaQ_j8PLk&feature=related

ја и справување со училишно насилство.

Токму поради недостатокот на соодветна правна регулатива, едно од прашањата коешто се поставува во трудот е како училиштето да се справи со насилничките однесувања на учениците или со други зборови како да го намали насилството и да ја зголеми дисциплината?

Во постоечката правна рамка т.е. во статутите и законите за основно и за средно образование се нормирани видот на педагошките мерки и начинот на кој тие се изрекуваат спрема учениците за нивното несоодветно однесување. Така, според член 57 од Законот за средно образование¹⁷ поради повреда на должностите и неисполнување на обврските спрема ученикот може да се изрече **писмена опомена, опомена пред отстранување и отстранување од јавното училиште**. Покрај наведените мерки, во статутите на основните и средни училишта се вбројуваат и **укор, усна опомена, намалување на поведение, преместување на ученикот во друга паралелка и преместување на ученикот во друго училиште**.¹⁸ Тие се применуваат во следниве случаи: нередовно посетување на училиштето; нарушување на правилата во однесувањето спрема другите ученици, наставници и возрасни; неправилен однос кон училишниот имот и попречување на воспитно-образовната работа во паралелката и училиштето.

Интересно е да се нотира дека ниту во законите, ниту во статутите на основните и средните училишта не се утврдените целите на педагошките мерки, освен принципите врз кои тие треба да се темелат. Според нив, тие треба да се објективни, одмерени и праведни.¹⁹ Таквата законска формулација ни укажува дека педагошките мерки се фокусираат многу повеќе на степенот на одговорност на ученикот и на неговото несоодветно однесување, наместо на последицата и на повредата нанесена на жртвата. Исто така, со оглед на тоа што мерките се изрекуваат постепено, **укорот, усната и писмената опомена** се само закана дека ако не се поправат ќе следи построга санкција. Многупати е докажано дека застрашувањето, што претставува елемент на ретрибутивната правда не влијае превоспитно. Еден млад човек треба да ја сфати грешката, а опомената малку влијае врз тоа. На пример, за ученикот кој физички го повредил својот соученик

---

¹⁷ Закон за средно образование, Сл. Весник на Р. Македонија бр. 44/95

¹⁸ Закон за основно образование, Сл. Весник на Р. Македонија бр.103/08

¹⁹ Принципите кои се наведени во статутот се објективност, одмереност, праведност и педагошка одговорност.

мала е веројатноста да ги разбере штетните последици од своето девијантно однесување доколку само се опомене. Уште помала е веројатноста нивниот нарушен однос повторно да се воспостави. Само доколку ученикот го слушне повреденото дете како се чувствува може да ја разбере болката што ја предизвикал.

Исто така и **намалувањето на поведението** е мерка од ретрибутивен карактер и таа во суштина е казна изречена „според заслуженото„. Со други зборови таа значи „*ти стори лошо дело, имаш проблематично однесување и затоа ќе ти се намали поведението. Мерката ќе ти се запише во ученичката книшка и сите ќе знаат дека имаш намалено поведение.*„ Што претставува претходно наведеното ако не стигматизирање на ученикот! Според член 42 од статутот, „*кога ќе настанат позитивни промени кај ученикот, изречената педагошка мерка намалување на поведение се повлекува.*“²⁰ Меѓутоа, позитивните промени кај ученикот можат да настанат само доколку училиштето му овозможи повторно да се реинтегрира во училишната заедница.

Преместување на ученикот во друга паралелка се изрекува за груби повреди на училишната дисциплина и кога претходно наброените педагошки мерки не влијаеле позитивно врз делинквентното однесување на ученикот. Но, дали поради нарушените односи на ученикот со друг соученик тие треба да се одвојат. Односот останува нарушен. Или доколку наставничката не може да се справи со дисциплината на ученикот и предлага тој да се **префрли во друга паралелка или во друго училиште**, како последна и најстрога мерка. Тоа би значело „*ти не си за тука, ќе те префрлиме во друго училиште.*„ Но, со тоа, во суштина проблемот се префрла во друго училиште.

Дали таквата политика за справување со училишна дисциплина може да го реши насилството? Не. Ниту политиката „*нулта толеранција*„ којашто е воведена во Соединетите американски држави (во понатамошниот текст САД) и која се залага за построги санкции (исклучување и суспензија) за нарушување на училишната средина не влијае врз намалување на училишното насилство и врз зголемување на безбедноста во училиштата. Напротив, резултатите од одредени истражувања во САД покажуваат дека таквите мерки предизвикуваат напуштање на училиштето од страна на учениците и до нивно

---

²⁰ Член 42 од Статут на основно училиште, достапен на http://www.mon.gov.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=279:2009-07-20-07-59-33&catid=72:formulari&Itemid=135

уште позачестено девијантно однесување.²¹ Имено, над 70% од малолетните делинквенти кои се регистрирани во системот на малолетничка правда не одат на училиште. Тоа говори во прилог на тезата дека отсуството од училиште може да биде почеток на девијантни појави кои се предворје на криминалот.²²

Во суштина, поради недостиг на извори, наставниците и училишната администрација прибегнуваат кон брзо-решавачки и ниско-буџетни дисциплински мерки кои ги „бркаат“, учениците од училиште и со тоа не влијаат за подобрување на нивното однесување, ниту со тоа обезбедуваат средина соодветна за учење. Напуштањето на проблематичен студент не значи еден проблем помалку за училиштето. Поради одвојувањето на едукативната и воспитната функција на училиштето, избегнувањето на одговорностите од страна на училишниот персонал и оставањето на проблемите другите да ги решат се губи нашето чувство на заедништво. Исклучувањето не го „трга“, проблемот, туку само го реалочира за одреден период и од одредено место.

Што можеме да заклучиме? Каков е нашиот образовен систем спрема „повреда на должностите и неисполнување на обврските за ученикот“? Казнува, не го поправа ученикот, не ја поправа штетата, не влијае реинтегрирачки и не прави ништо за жртвата! Традиционалните дисциплински мерки кои се фокусираат на закана, казнување и исклучување не влијаат врз намалување на училишното насилство, ниту можат да создадат кохезивна училишна средина. Учениците се често повторници и со традиционалните дисциплински мерки тие не можат да преземат одговорност за своите дела и да ги разберат последиците од делото. Затоа, голем број држави во светот се обидуваат училишните конфликти да ги решат преку **ресторативни мерки**, кои наместо кон казнување на сторителот се фокусираат кон помирување на нарушениот однос, отстранување на штетните последици и активно учество на страните во решавање на проблемот. Иако за ресторативната правда постојат голем број дефиниции, општо прифатена е дефиницијата на *Tony Marshall* според која, ресторативната правда е *процес во кој двете страни се сретнуваат заедно за да го решат спорот и неговите понатамошни*

---

²¹ Wachtel, T. “Restorative practices on schools” An antipode to Zero tolerance”, VOMA Connections, No13, 2003

²² McElreai, F., “Win-Win” Solutions to School Conflict, Contemporary Issues in Education Law: Strategies for Best Practice, Sydney, Australia, 7-9 July 1997

импликацији во иднина.²³ Кога станува збор за училишни спорови, целите на ресторативните практики се зголемување на одговорноста на ученикот, негово прифаќање во училишната средина, помош и заштита на жртвата и охрабрување на самото училиште да се справи со своите конфликти. Тоа има одговорност за обезбеди сигурност и соодветни услови за учење, и оттука, треба да обезбеди ефикасни механизми за контрола кои ќе се базираат на репарација на односите, реституција односно поправање на штетата и реинтеграција на ученикот. Резултатите од едно национално лонгитудинално истражување за здравјето на адолесцентите во 127 училишта во САД покажуваат дека училишните средини кои промовираат чувство на заедништво имаат пониска стапка на девијантно однесување и насилство. Тоа е во согласност со тезата дека *секој припаѓа на заедницата и на секој му треба поддршка од неа*. Покрај тоа, во решавањето на конфликтите се поаѓа од ставот дека прекршувањето не е само прекршување на правилата на институцијата, туку е прекршување на односите и на хармонијата во училиштето.²⁴ Значи ресторативните мерки се алтернативи на мерките суспензијата и исклучувањето од училиште коишто нудат средина што ќе го подобри учењето. Одредени практичари наместо терминот **ресторативна правда** го користат терминот **ресторативна дисциплина** во училиште.²⁵ Особен придонес за равојот на политика на ресторативна дисциплина во **американските училишта** има *Claassen*, директор на Центарот за мировни студии на Универзитетот во Фресно, Калифорнија (*Center of Peacemaking and Conflict Studies at Fresno Pacific University*) кој има подготвено публикација „Дисциплина што ресторира,“ (*Discipline that restore*) којашто претставува стратегија за поголемо почитување, соработка и одговорност во училиштето. Во неа разработува девет принципи на ресторативната правда.

Според **првиот принцип**, делинквентното однесување се гледа примарно како нарушување на хуманите односи, а дури потоа како прекршување на одредено училишно правило. На пример, чкртањето на училишните сидови не претставува само прекршување на правилото за забрана на чкртање на сидови. Тоа, е во суштина уништување на туѓа сопственост. Или несоодветното однесување спрема настав-

---

²³ Marshall, Tony F. Restorative Justice: [An Overview, 1999](#)

²⁴ Wachtel, T. “Restorative practices on schools” An antitode to Zero tolerance”, VOMA Connections, No13, 2003

²⁵ Swanson, C.& Owen, M. “Building bridges: integrating restorative justice with the school resource officer model”, International police executive symposium working paper no 1, 2007

никот. Во тој случај проблемот не е само во прекршување на одредбата за недолично однесување. Проблемот е во непочитувањето на наставникот. Тоа предизвикува нарушување на нивниот однос, што непосредно влијае врз неуспешност на процесот на учење. **Вториот принцип** говори дека во конфликтот, покрај примарната жртва, постојат и други лица кои се засегнати од делото (другите ученици, родителите, наставникот). Како секундарни жртви, и тие треба да учествуваат во процесот на надминување на проблемот бидејќи, пред сè, се членови на иста заедница и носат заедничка одговорност. **Трето, дисциплината што ресторира** не е процес на казнување, туку на **“правење на работите колку што може подобро”**. Таа е процес во кој несоодветното однесување се гледа како момент на учење и како можност да се зголеми емоционалната и моралната дисциплина на учениците. Како тоа *Barton* го објаснува кога пишува за теориите за ресторативна правда? Моралот како општествено-прифатлив начин на однесување и разликување на доброто од злото игра голема улога во општеството што ја олеснува социјалната хармонија која зависи од моралот на секоја индивидуа. Затоа, ресторативните практики на решавање конфликти овозможуваат да се учи од грешките, односно младиот ученик да се едуцира од сопственото искуство, бидејќи другите учесници во ресторативниот процес можат да кажат зошто неговото однесување е неприфатливо и како тоа влијаело врз нив.²⁶ **Петтиот принцип** врз кој се темели ресторативната дисциплина е принципот на итност и максимална соработка на учесниците. Но бидејќи сите ученици не се соработливи, дисциплината што ресторира треба да ги охрабрува и постојано да ги повикува на нивна одговорност.²⁷ Одлуките од процесот треба да се разумни, конструктивни и да вклучат ресторативни и реинтегративни мерки. На крај, *Claassen* заклучува дека таа дисциплина не треба да има авторитет и да применува присилба, туку да гради доверливи односи меѓу ученикот и наставникот.²⁸

Од различните видови ресторативни програми најзастапени се училишните конференции на кои учествуваат детето, жртвата, родителите, преставниците од училиштето и фацилитатор кој посредува и ја олеснува комуникацијата меѓу учесниците. Постојат различни практики во однос на тоа кој може да биде фацилитатор. Така,

---

²⁶Barton, C. (2001) “Theories of restorative justice”, VOMA publication, достапно на интернет: http://www.voma.org/docs/barton_trj.pdf, стр. 6;

²⁸ исто

конференцијата може да ја води лице кое не е вработено во училиштето, но е посебно обучено за водење ресторативни конференции. Таква практика постои во Англија, Нов Зеланд, каде во улога на фацилитатор се јавуваат лица вработени во одредени служби за заштита на деца. Тие се **тимовите за малолетничка правда** (*youth offender teams*) основани во 1998 година во Англија со донесување на Законот за криминал и нереди (*Crime and Disorder Act, 1998*) коишто се надлежни да посредуваат кога се применуваат ресторативни мерки. Во Нов Зеланд, тоа лице е **координаторот за малолетничка правда** (*Youth Justice Coordinator*) кој раководи при спроведување на училишните конференции. Покрај надворешни лица, во улога на фацилитатори можат да се јават и вработени лица во училиштето коишто се посебно обучени. Тоа е во согласност со препораката на *McElreai* да има посебен центар за решавање конфликти во секое училиште.²⁹

Ресторативните конференции најчесто ве воведуваат прво како пилот проекти со цел да се согледа успешноста од нивната примена. Се смета дека ресторативните практики во училиштата се прво воведени во **Quindlend, Австралија** во 1994 година во 119 училишта. Податоците од спроведените евалуации покажуваат позитивни резултати во однос на задоволството на учесниците, рецидивизмот и исполнувањето на обврските од постигнатиот договор меѓу учесниците.³⁰ Во **Англија и Велс**, во 2000 година започнува да се имплементира **проект за ресторативна правда во училишта** чија цел е да се редуцира делинквентното однесување и виктимизацијата. Резултатите од националното истражување покажуваат подобрување во однесувањето на учениците, а позитивен став за придобивките од ресторативните мерки се јавува и кај училишниот персонал.³¹ На американскиот континент се применуваат неколку модели на ресторативни правда во училиште. Познати се конференциите, круговите и училишните бордови за одговорност.³² Училишните бордови најчесто решаваат полесни прекршоци како вандализам, кражби, недо-

---

²⁹ McElreai, F., "Win-Win" Solutions to School Conflict, Contemporary Issues in Education Law: Strategies for Best Practice, Sydney, Australia, 7-9 July 1997

³⁰ Swanson, C. & Owen, M. "Building bridges: integrating restorative justice with the school resource officer model", International police executive symposium working paper no 1, 2007

³¹ National Evaluation of the Restorative Justice in Schools Programme, Youth Justice Board for England and Wales, 2004

³² Тие се адаптирани според ресторативните модели конференции, кругови и општествени бордови за репарација во казнената област.

лични однесувања, кавги, непослушност. Нивната цел е да идентификуваат **деца во ризик** и да обезбедат превенција и рана интервенција во преоптоварениот систем на малолетничка правда. Во таа насока, сакаат да ги поттикнат учениците активно да учествуваат во процесот на решавање кој треба да постигне помирување и повторно воспоставување на нарушениот однос. Предмет на спогодбата односно на ресторативните мерки може да биде надомест на направената штета, усмено или писмено извинување, составување есеи, општокорисна работа, посета на одредени советувајќишта. Во рамки на програмата се наменува одреден ментор кој му помага на ученикот во совладување на училишниот материјал.³³

Генерално, постои согласност дека педагошките мерки треба да вклучат придобивки за **училиштето**, за **ученикот** (помош во совладување на тешкотиите при учењето), за **семејството** (поддршка во спроведување на засилниот надзор, упатување на советување, вклучување во училишната заедница) и за **заедницата** (отстранување на графити). Значи, ресторативната правда во училиштата треба да им помогне на родителите активно да учествуваат во образовниот процес на своите деца и на ученикот да ги почитува другите и да не го прекинува школувањето. Само на тој начин, училиштето може да ја оствари својата воспитно-едукативна функција.³⁴

Врз основа на сето претходно наведено, и во Република Македонија се јавува потребата за усвојување и воведување на еден поинаков систем на одржување на дисциплината. Политика која ќе ги адресира потребите на ученикот кој згрешил, на неговиот соученик кој е повреден и на училиштето кое треба да создаде здрава и безбедна средина.

Користена литература

1. Ashley, J.&Burke, K. “Implementing restorative justice: A guide for schools”, Illinois Criminal Justice Information Authority
2. Borgen, C. “Safe schools: Strategies for changing a culture”, VOMA Connections, No13, 2003
3. [Claassen, R.](#), „Discipline that restores,,,” *Conciliation Quarterly Newsletter*, 12(2), 1993

---

³³O’Brien, S. “Restoring schools: A case of school accountability boards”, VOMA Connections, No21, 2005

³⁴McElreai, F., “Win-Win” Solutions to School Conflict, Contemporary Issues in Education Law: Strategies for Best Practice, Sydney, Australia, 7-9 July 1997

4. Claassen, R. "An Introduction to "Discipline that Restores" (DTR)", 2002
  5. De Palazzo & Hosea, B. "Restorative Justice in Schools: A Review of History and Current Practices", the Fourth, the quarterly newsletter of the education section, 2004
  6. Hopkins, B. *Just schools: A whole school approach to restorative justice*, Jessica Kingsley publishers, 2004
  7. Marshall, Tony F. *Restorative Justice: An Overview, 1999*
  8. McElreai, F., "Win-Win" Solutions to School Conflict, *Contemporary Issues in Education Law: Strategies for Best Practice*, Sydney, Australia, 7-9 July 1997
  9. Morrison, B. "Building safe and healthy school communities: restorative justice and response regulation", Centre for restorative justice, Australian National University Canberra, 2005
  10. O'Brien, S. "Restoring schools: A case of school accountability boards", *VOMA Connections*, No21, 2005
  11. Riese, J. "Anti-bullying program aims to shift culture in schools: is this restorative justice in action", *VOMA Connections*, No13, 2003
  12. Riestenberg, N. "Aids, Administrators and all the teachers you can get", *VOMA Connections*, No13, 2003
  13. Ристевска, С.&Горѓиевска, Г. *Прирачник за родители на ученици од основно образование, Католички служби за помош*, 2004
  14. Swanson, C.& Owen, M. "Building bridges: integrating restorative justice with the school resource officer model", *International police executive symposium working paper no 1*, 2007
  15. Wachtel, T. "Restorative practices on schools" An antidote to Zero tolerance", *VOMA Connections*, No13, 2003
  16. Orpinas, P., Horne, A.M "Bullying prevention-creating a positive school climate and developing social competence", *American Psychological Association*, Washington, 2008
  17. Cowie. H., Dawn, J., "*New perspectives on bullying*", Mc Graw Hill-Open University press, New York, 2008
  18. Boyle, D.J. (2005). *Youth Bullying: Incidence, Impact, and Interventions. Journal of the New Jersey Psychological Association*, 55(3)
  19. *Bullying A practical guide to coping for schools Third Edition* Edited by MICHELE ELLIOTT, 2002, p. 126
  20. Pepler DJ, Craig WM, Connolly J. „*Bullying and victimization: the problems and solutions for school-aged children*". Fact sheet prepared for the National Crime Prevention Council of Canada. Ottawa: National Crime Prevention Centre, Department of Justice; 1997
- National Evaluation of the Restorative Justice in Schools Programme, Youth Justice Board for England and Wales, 2004

- Statement on restorative justice principles: as applied in school settings, Restorative Justice Consortium, 2ed edition, 2005
- Закон за основното образование, Сл. Весник на Р. Македонија бр.103/08
- Закон за средно образование, Сл. Весник на Р. Македонија бр. 44/95
- Упатство за начинот на изрекување на педагошките мерки во јавните ученички домови, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 93/07

Web страници

<http://www.scribd.com/doc/19014288/Principles-of-Bullying-Prevention>
<http://www.icjia.state.il.us/public/pdf/BARJ/SCHOOL%20BARJ%20GUIDEB000K.pdf>,
www.effectiveantibullyingprogramsinschools.com

Natasha Jovanova
Vesna Stojkowska, MA

PREVENTION OF THE VIOLENCE AMONG STUDENTS IN THE SCHOOL

Abstract

The violence and delinquent behaviour as a way of acting and conflict resolving can be recognized in almost all segments of the human life. In particular, the violence among juveniles can be recognized in the school settings. That is increased problem that inevitable seek responsibility from the family, school and the community. Those are factors of risk that have influence over the school violence. At the same time, those are protective factors which are part of the preventive policy of the educational system. Health and safe school environments are precondition for successful educational process that on the other hand is basis for proper development and further professional occupation of the juveniles.

In that relation, this article presents preventive programs and restorative practices in the schools that are applied for reduction of the school violence as part of the educational system in same countries, including in the Republic of Macedonia.

Key words: *violence, peers, prevention, discipline, restorative justice*

Жарко Наунчевски

Центар за обука на Министерство за внатрешни работи

e-mail: zarko.nauncevski@gmail.com

e-mail: martisport2000@yahoo.co.uk

ОРГАНИЗИРАН ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ НА ПРАВНИТЕ ЛИЦА

Резиме

Јасното идентификување и посебната опсервација и третман на организиранiot економски криминал е резултат на релативно понови настојувања за конзистентно дефинирање на неговиот поим и неговото диференцирање од имотниот криминал. Криминалитетот на правните лица е огромен и неспоредлив во однос на криминалитетот на физичките лица. Финансискиот, а особено организираниот финансиски криминал, што неминовно е поврзан со корупцијата, е најсуптилниот и најсложен криминал за откривање и докажување. Сторителите користат најразлични модуси. Така, кога станува збор за кривично дело даночно затајување, сторителите го прават делото со прикажување лажни факти - измама, доведување во заблуда на надлежните органи, преку фиктивни финансиски трансакции...

Широкиот спектар и комплексноста на меѓународните превентивни и репресивни инструменти, изразениот динамизам на нивното усвојување и, од друга страна, бавноста на нивното спроведување во нашето законодавство и практика, се една од главните причини за појавата на оваа форма на криминалитет. Основни карактеристики на овој вид криминалитет се ненасилно вршење на кривични дела во стопанскиот живот од страна на лица со висок социјален статус, кои своето влијание можат да го искористат за кршење на правните прописи со цел да се здобијат со материјална корист, а да ја избегнат правдата (односно да ја избегнат кривичната одговорност). Овој криминалитет е најчесто присутен во стопанското работење кога лажно се прикажува финансиската состојба, се прават махинации во врска со купувањето на акции, лажно се рекламираат стоки, се прават проневери, се дава поткуп на деловни луѓе и на државни службеници, се врши даночно затајување, ненаменски се трошат средства, се доведуваат фирмите до лажни банкротства и друго.

Причините за оваа појава во Р.Македонија се слични како и во другите земји во транзиција. Трансформацијата на поранешниот систем доведе до ново социјално раслојување, зголемена невработеност, влошени и несигурни услови за живеење и намерата одделни социјални групи да зафатат доминантни економски и политички позиции. Тоа доведе до неадекватно реагирање на државните органи и институции, непочитување на законот, губење на меѓусебната толеранција и појава на засилено поткупување и закани, како модел на однесување, кои во богатството и профитот гледаат доминантна реализација на модерните вредности.

Вовед

Ако направиме едно историско навраќење, особено во 90-тите години од минатиот век, “камен на сопнување” на кој било пристап-криминолошки, кривичноправен, меѓународноправен нтн. кон организираниот економски криминал претставува неговото дефинирање, односно постигнување на минималната согласност за основните елементи што ја сочинуваат неговата структура. Сето ова го отвора и прашањето дали овој поим има своја структура, или е трансцендентален поим што упатува на други поими како што е организирано перење на пари, во однос на кои има карактер на обичен атрибут, или на вредносен, нормативен поим. Оваа правно-логичка загатка е главната причина поради која во современите казненоправна и криминолошка мисла речиси и да не постои усогласеност околу овој поим, со исклучок на некои законодавства на големите држави како што се САД, Италија, Кина, Јапонија, замјите на Латинска Америка.

Основен генератор на организираниот економски криминал во државите во транзиција во кои се вбројува и Р. Македонија претставува стремежот на определени социјални групи, слоеви, правни и физички лица за зафаќање на доминантна економска и политичка моќ – позиција во новонастанатите општествени околности. Овој изложен концепт претставува средство за остварување доминантен социјален статус.¹ Дали се ова причините за создавање на нова социјална, економска и политичка стратификација на групи и слоеви на моќ, кои таа моќ ја претвораат во политичка власт, во услови речиси еднакви на оние на првобитната акумулација на капиталот и на ниски, почетни стандарди и норми на демократизација, ниска демократска свест и култура и неразвиено “цивилно “општество. Во замјите “*во транзиција*”, до пред една декада Русија, Бугарија, како и Македонија ретко официјално се признаваше дека постои организиран криминал а уште поретко дека неговите размери се повеќе од загрижувачки. Се зборувааше за почетни облици, општи индикатори дека тоа е “нова форма” на организиран криминал. Сите овие соопштувања околу организираниот економски криминал се повеќе на ниво на дескрипција, отколку на научно фундирани и емпириски поткрепени сознанија.

По континуираното опсервирање на организираниот економски

---

¹ Владо Камбовски, Организиран криминал Скопје 2005 година Скопје Штип, 2-ри Август С,2005

криминал речиси во сите држави, па и кај нас, е започнат процесот на преиспитување на сопственото законодавство и на практиката во борбата против оваа форма на организиран криминал, особено по последните конгреси на ООН за превенција на криминалот – VII во Милано, 1985 година на кој е усвоен Миланскиот план за акција, VIII во Хавана, 1990 година, каде што се усвоени Насоките за превенција и контрола на организираниот криминал и Резолуцијата за корупција во владата. Спречување и отстранување на организираниот криминал е конечно кренато на ниво на глобален меѓународен проблем на Министерската конференција за организиран транснационален криминал.

Глобалниот план за акција, признавајќи дека не постои легална дефиниција на организиран криминал, ги истакнува следниве негови карактеристики: организација за извршување на кривично дело, хиерархиски однос во организацијата, насилство, застрашување и корупција како средства за остварување на своите цели, перење на пари на нелегално стекнатиот имот и инфилтрирање во легалната економија, способност за експанзија во која било нова активност и надвор од националните граници, кооперации со други организирани трансанационални групи.² Со дефинирањето на организираниот криминал, како и другите нови форми на криминал (корупцијата, перењето пари итн.), се случува една интересна појава импутот во борбата против организираниот криминал да доаѓа од страна на меѓународната заедница, што е и единствениот начин државите кои и самите се криминализирани да се присилат да преземат определени мерки за превенција и репресија на криминалот. Врз реafirмираниот дух на солидарност во борбата против заедничкото зло, основните правци на меѓународната активност се насочени кон: усогласување на законодавствата со прифаќање на воедначени пристапи (дефиниции за правните субјекти иницијатори на корупцијата и перењето пари, специјални истражни мерки итн.); прифаќање на ефикасни меѓународни инструменти за заемна соработка во сузбивањето на корупцијата; и меѓународно “вмрежување” на институциите на казнената правда (Интерпол, Европол, полициска, јавно-обвинителска и судска мрежа).

Според кривичниот законик на Р.Македонија, под правно лице се подразбира: Р.Македонија, единици на локална самоуправа, политички партии, претпријатија, установи и други здруженија, фондови, фанасиски организации и други со закон определени организации

---

² Ibid.,
472

регистрирани како правни лица, и други заедници и организации на кои им е признато својство на правно лице.

Правно лице е општествена творба, составена од лица и имот која се јавува во нераздвојна целина на која ѝ е признато својството како субјект на правото.³ Широкиот спектар и комплексноста на меѓународните превентивни и репресивни инструменти, изразениот динамизам на нивното усвојување, а од друга страна бавноста на нивното спроведување во нашето законодавство и практика, се една од главните причини за појавата на оваа форма на криминалитет. Основни карактеристики на овој вид криминалитет се ненасилно вршење на кривични дела во стопанскиот живот од страна на лица со висок социјален статус, кои своето влијание можат да го искористат за кршење на правните прописи со цел да се здобијат со материјална корист, а да ја избегнат правдата (односно да ја избегнат кривичната одговорност). Овој криминалитет е најчесто присутен во стопанското работење кога лажно се прикажува финансиската состојба, се прават махинации во врска со купувањето на акции, лажно се рекламираат стоки, се прават проневери, се дава поткуп на деловни луѓе и на државни службеници, се врши даночно затајување, ненаменски се трошат средства, се доведуваат фирмите до лажни банкротства и друго.

Со измените на КЗМ од 2004 година, со кои се статуира казнена одговорност и казнување на правното лице, е предвидена и конфискација на имот и имотна корист под општите законски услови (член 98-100) При тоа е внесена една исклучително важна новина (чл.96-б): ако не може да се конфискува имотот или имотната корист поради тоа што престанало да постои пред извршувањето на конфискацијата, основачот или основачите на правното лице, односно кај трговското друштво акционерите или содружниците, солидарно ќе се обврзат да платат паричен износ што одговара на противправната имотна корист.⁴ Препораката 2 на ФАТАФ укажува на проблемот со кој се соочуваат банките, регулаторите и агенцијата за спроведување на законот, а тоа е идентификувањето на правни лица основани со цел да се скрие идентитетот на физичките лица - краен корисник. Барањето за обезбедување на писмена изјава за крајниот корисник претставува прв важен чекор во напорите на банките да го идентификуваат и верификуваат идентитетот на крајниот корисник. Ова не е

---

³ <http://www.ius.bg.ac.yu/prof/Materijali/jovmio/Dokumenti/Pravno%20lice%20-%20predavanje.htm>

⁴ Ibid,...

ниту единствен, ниту пак доволен чекор, банките мораат да преземат дополнителни мерки да го идентификуваат идентитетот на клиентот и да ја верификуваат неговата изјава. Давањето на лажна изјава треба да е кривично санкционирано. Додека криминалците тешко може да бидат исплашени, посредниците, членовите на семејствата и блиските соработници не би давале неточни податоци кога се соочуваат со кривична одговорност за давање на лажни изјави. Потпишаната изјава може да биде искористена како доказ во кривична постапка, како основа за граѓанска парница, како причина за затворање на сметка, исто така и во постапки за замрзнување и конфискување.⁵ Моменталните техники и понатаму вклучуваат злоупотреба на банкарскиот сектор, но исто така и: купување на недвижност, набавка и изнесување во странство на скапоцени камења, злато, уметнички слики и слично; пренесување на пари и хартии од вредност преку границите.⁶

Прифаќајќи ги и ратификувајќи меѓународните инструменти во борба против организираниот економски криминал, особено Виенската конвенција, Стразбуршката конвенција, 40 препораки од ФАТАФ и 9 специјални препораки за спречување на финансирање на тероризам, Р.Македонија воспостави правна и институционална рамка за борба против на актуелните форми на криминал - перење пари и финансирање на тероризам.

На патот кон изградба на национална стратегија против овие форми на организиран економски криминал, Р.Македонија наидуваеше на повеќе пречки, како од внатрешен така и од надворешен план. Меѓутоа, влијанието и увидот на меѓународниот фактор во состојбите на нашето општество, особено во делот околу реформите, изврши влијание во давање надлежност на повеќе институции да се спротистават на најновите форми на организиран економски криминал на правните субјекти, особено во делот на перење пари и финансирање на тероризам. Како во повеќето западни земји така и кај нас во националната стратегија за борба против организираниот криминал се вклучија повеќе надлежни органи, Управата за јавни приходи, МВР, Царинската управа, Финансиската полиција, Управата за спречување на перење пари и финансирање на тероризам и др.

Специфичноста на економскиот криминал и неговата природ-

---

⁵ <http://www.usppft.gov.mk/?q=node/277>

⁶ Money laundering is not confined to the financial services sector. The FATF 40+9 Recommendations apply to other sectors, referred to as designated non-financial businesses and professions (DNFBPs).

на врска со организираниот криминал е токму во неговата “организациска” природа: се работи за злоупотреби од страна на менаџерската структура или од компаниите, извршени во определен морален, социјален, културен и организационен контекст, во кој самата организација е рамка за лоцирање, избор на средства и причини за криминално однесување. Оттука, економскиот криминал не може да се објасни надвор од контекстот на организирањето на економските и на другите кооперативни активности, како и од вистинската страна на менаџирањето со таквите активности, која се разликува од формалната структура на кооперативната организација и формата на управување со компаниите и нивните активности.⁷

Основен генератор на организираниот економски криминал во државите во транзиција во кои се вбројува и Р.Македонија претставува стремежот на определени социјални групи, слоеви, правни и физички лица за зафаќање на доминантна економска и политичка моќ – позиција во новонастанатите општествени околности. Овој изложен концепт претставува средство за остварување доминантен социјален статус.⁸ Ова се причините за создавање на нова социјална, економска и политичка стратификација на групи и слоеви на моќ, кои таа моќ ја претвораат во политичка власт во услови речиси еднакви на оние на првобитната акумулација на капиталот и на ниски, почетни стандарди и норми на демократизација, ниска демократска свест и култура и неразвиено “цивилно “општество.

Кривично-процесни аспекти

Македонското казнено законодавство го следи овој светски тренд и внесува одредени новини за успешно превенирање, но и репресивно делување во борбата против организираниите облици на криминалитет кои денес претставуваат сериозна закана за граѓаните воопшто. Како новина воведени се специјални истражни мерки кои се дел од спектарот тајни средства и методи кои ги користат тајните служби и претставуваат нивен специјален метод на работа во функција на реализација на своите законски задачи за заштита на виталните интереси на државата. Македонското законодавство ги легализираше овие мерки со донесување на Амандманот XIX во 2003 година и внесување на делата во законот за кривична постапка.

Со новелата на ЗКП од 2004 година, заради собирање на

---

⁷ Владо Камбовски, Ibid,

⁸ Ibid,

податоци и докази неопходни за успешно водење на кривична постапка кои на друг начин не можат да се соберат или нивното собирање би било сврзано со поголеми тешкотии, за кривични дела за кои е пропишана казна затвор од најмалку 4 години и за кривични дела за кои е пропишана казна затвор до 5 години а за кои постои основано сомнение дека се извршени од страна на оперативна група, банда или друго злосторничко здружение, може да се нареди преземање на истражни мерки.⁹

Запазени се принципите на супсидијарност и сразмерност и судска контрола и заштита од злоупотреба на примената на посебни мерки за обезбедување податоци и докази неопходни за успешно водење на казнена постапка кои на друг начин не можат да се соберат или нивното собирање би преставувало навистина тешкотија, спроведувањето на мерките трае најмалку 4 месеци, со тоа што нивното траење може да се продолжи уште за 3 месеци. Наредбата ја извршува МВР и, исклучително, за таксативно наброени дела кои се во врска со царинското работење (член 142 –а), со закон овластени лица на царинската управа на Р.Македонија. Податоците, известувањата, документите и предметите прибавени со примена на посебните мерки може да се користат како доказ во казнената постапка (член 142-в). Прифаќањето на специјалните истражни мерки и средства во откривањето и во гонењето на сериозен криминал предизвика вистинска револуција во современата доказна легислатива и практика. Прво, современите казнено-процесни системи не го прифаќаат принципот на формална вистина, заснована врз теоријата на легални докази, според кои правно релевантни факти во постапката може да се земат како основа за судска одлука само ако се појавуваат во определени вид и форма. Наспроти тоа, превладува концепцијата за слободна оценка на доказите, при што судот може да ја заснова својата одлука врз непосредно забележување на правно релевантните факти до кои доаѓа со помош на различни докази (сведоци, вештачења, материјални докази, технички снимки итн.). Второ, се прави разлика меѓу докази прибавени на законит и докази прибавени на незаконит начин. Во таа смисла, доказите прибавени на незаконит начин не може да се користат како доказ и на нив не може да се заснова судската пресуда (снимките на телефонски разговори, видео записот итн). Правно релевантните факти имаат аподиктична содржина која тешко може да се оспорува. Според тоа, ваквите докази имаат апсолутна, априорна доказна вредност во споредба со дру-

---

⁹ Закон за кривична постапка –интегрален текст-Скорје, 2004

гите докази, што несомнено врши притисок врз нивното рангирање како доволен доказ и” доказ над доказите”, покрај кој судот нема потреба од изведување на други докази. Тоа значи дека фактички, на мала врата, преку користење на новите доказни средства се инсталира во казнената постапка концепцијата на легални докази и се ограничува слободата на слободното судско оценување на доказите.¹⁰ Поради тоа, во казнено-процесната теорија има стојалиште како во германската теорија дека во однос на судската оценка на овие докази не може да важи начелото на слободно судско уверување и слободна оценка, туку начелото на врзаност на судот за таквите легални докази.

Литература :

- Алексовски Стефан “Психологија со Криминалистичка психологија”, Скопје, 2005;
- Алексовски Стефан “Криминологија, Универзитет “Гоце Делчев”, Штип, 2006
- Батковски Томе “Големите игри во Македонија”, Мугри, Скопје, 1994
- Бачановиќ Оливер “Полицијата и жртвите”, Скопје 1997,
- Водинелиќ Владимир „*Криминалистика*” (четврто издание, 1978 година Белград);
- Годишник на полициска академија, Скопје 2007 год 2 бр.1
- Дина Зигел, Хенк ван де Бунт, Заич Дамјан, “Глобален организиран криминал, Магор, Скопје, 2009 ISBN 978-9989-183-78-2
- Димовски Злате “Тероризам”-Скопје Графотранс, 2007
- Ерик Лорен Рат Бушових., “Срамне тајне једног сукоба”-издавачка куќа Драганиќ ., Београд, 2003;
- Жерар Шалијан и Арно Блин „Историја на тероризмот., од Антиката до Алкаеда, Табернакул 2009 година.,
- Ignatović Đorđe, “Kriminologija”, Dosije Beograd, 2007;
- Котовчевски Митко “Национална Безбедност на Република Македонија “ – тред дел, Скопје 2000;
- Камбовски Владо”Организиран криминал”Скопје 2005,;
- Камбовски Владо, „Казнено Право”, Посебен дел, Просветно дело, Скопје, 2003;
- Камбовски Владо, „Казнено Право”, Општ дел, Култура, Скопје, 2004;
- Кривокапиќ Владимир, Криминалистичка тактика, Полициска Академија Београд 2005 година

---

¹⁰ Владо Камбовски, Организиран криминал, Скопје 2005 година ISBN 9989-909-23-7 види страна 358, Доказна вредност на податоците прибрани со примена на специјални средства,.

Лабовиќ Миодраг, Власта Корумпира' Де Гама Скопје, 2006;
Максимовиќ Радоица, Криминалистичка техника Полициска Академија
Београд 2000 година војна штампарија Београд Ресавска 40б
Матовски Никола "Меѓународна соработка во кривичните предмети"
Годишник на правниот факултет во Скопје 1988/89 година том 33
Југославија. Изворна научна студија УКД 341.44/45 примено 15.4.1988
година.

Мадингер Џон "Перење на пари „Водич за кривични иследници 2006
Петровиќ Бранислав–Додовшек Бојан "Мрежа организираног
криминалитета"

Сулејманов Зоран, „Македонска Криминологија” Скопје, 2000;

Сулејманов Зоран „Криминологија”, Скопје, 2003;

Сулејманов Зоран „Кривично Право”, Опш дел, Скопје, 2001;

Тасева Слаѓана, „Перење пари” Дата Понс, Скопје, 2003 година;

Џуклески Гоце, „Вовед во Криминалистиката” Скопје, 2006

Џуклески, Гоце. М-р Николоска С., Економска криминалистика, Скопје
2007;

<http://217.16.70.245/?pBroj=1494&stID=16635&pR=10>

<http://forum.krstarica.com/archive/index.php/t-180491.html>

<http://star.dnevnik.com.mk/?pBroj=1623&stID=2912>

<http://www.antikorupcija.org.mk/dokumenti/programi/Drzavna%20programa%20za%20prevencija%20i%20represija%20na%20korupcijata%20i.pdf>

<http://www.365.com.mk/forum/index.php?topic=4022.0;wap2>

<http://www.mhc.org.mk/?ItemID=0CCE1E242ECEC74B9490BEA977B78AC8>

[http://www.usppft.gov.mk/files/direktivi%20i%20konvencii/FATAF%20\(Financial%20Action%20Task%20Force\)%20cetirieset%20fataf%20preporaki.pdf](http://www.usppft.gov.mk/files/direktivi%20i%20konvencii/FATAF%20(Financial%20Action%20Task%20Force)%20cetirieset%20fataf%20preporaki.pdf)

http://www1.finance.gov.mk/mk/objavi/zakon_za_finan_policija.pdf

<http://www.globusmagazin.com.mk/?ItemID=B8DA7104DD71E24F9B3B9946C8EB4DF4>

<http://www.ekonomist.com.mk/mk/fiskalenpraktikum/napis.asp?prak=61&id=1>

http://www.usppft.gov.mk/files/doc/Indikatori/indikatori_za_analiza_na_rizik.pdf

Законска регулатива:

Закон за Кривична Постапка, (Сл.Весник на Р.Македонија бр.15 од 07.03.2005 година)

Кривичен Законик на РМ (сл.Весник на Р.Македонија бр.19 од 30.03.2004 година).

Закон за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело и финансирање на тероризам (сл.весник на Р,Македонија бр.4 од 10 јануари 2008 година)

Устав на Република Македонија, (сл.Весник на Република Македонија,

бр.52/91)

Прирачник за спречување на перење на пари и финансирање на тероризам, Скопје, Ноември, 2006 година, Правна редакција Вероника Ефремова
Извештај за напредокот на Република Македонија 2008 (стратегија за проширување и главни предизвици 2008-2009.ком(20080674) Документ подготвен за презентација на Годишниот собир на Американското здружение за политички науки за 2001 година, Сан Франциско, Калифорнија-Затишје пред бура? Влијанието на прекуграничните мрежи, корупцијата и криумчарењето врз стабилноста на Македонија и врз безбедноста во регионот од Роберт Хислоп, доцент на политички науки при Унион Колеџ, Шенектади, Њујорк 12308,(518)-388-7094, hisloper@union.edu

Žarko Naunčevski

Summary:

The clear identifying and the special observation as well as the treatment of the organized economy crime is a result of recent efforts, firstly for consistent defining of its notion and its defining of estate crime. The criminality of the organizations is huge and can not be compared with the criminality of the citizens. The financial crime, an especially the organized financial crime which is inevitably connected by the corruption, is the most complex crime for detection and proof. The offenders use the most various models. For example when we talk about tax keeping secret, the offenders commit the crime by displaying of false facts – deceit, to put somebody at a fallacy of the authorized institutions, through fictive financial transactions ...

On the one hand the wide spectrum and the complexity of the international preventive and repressive instruments, the emphasized dynamism of its adoption and on the other hand the slow process of its commitment in our legislation and practice, are one of the main causes for this phenomenon. The basic features of this type of criminality are the mild commitment of crime in economy by persons with high social status whose influence might be used for breaking of legal regulations, so that they can make a profit and to avoid the justice (that is to avoid the crime responsibility). This criminality is most often present in economy when there is a false display of the financial matters. They make offences dealing with buying shares, false advertisements, they blackmail businessmen and official clients, the institutions have been falsely bankrupted.

The causes for this phenomenon in republic of Macedonia are similar with the other countries in transition. The transformation of the previous system brought about new social classes, increased unemployment, bad and unsafe living circumstances and the intention separate socials groups to be on dominant economy and political positions. It brought about to inadequate reaction of the state institutions, law breaking, losing of the mutual tolerance and a phenomenon of forced blackmails and threats as a model of behaviour who gain the profit and have

dominant realization of the modern values.

д-р Оливер Бакрески

Вонредн професор на Филозофски факултет, Институт за безбедност, одбрана и мир Скопје

Email: bakreskioliver@yahoo.com

РЕФОРМИТЕ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР КАКО ПРЕДУСЛОВ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОАТЛАНТСКИТЕ СТРУКТУРИ

Резиме

Реформите на безбедносниот сектор станаа клучен предизвик за државите и нивните аспирации за членство во евроатланските структури. Реформата на безбедносниот сектор вклучува широка платформа за реализација и конкретизација на одредени задачи за подобрување на внатрешната структура на безбедносниот сектор. Тие се фокусираат на новата реалност со соодветна трансформација на безбедносните структури која нема да ги загрози реалните способности за спроведување на безбедносната политика. Исто така, реформите се насочени кон градење капацитети во министерствата за ефикасно менаџирање на ризиците и заканите, но секако од голема важност е промовирањето на транспарентноста и отчетноста на работата на безбедносниот сектор како клучен механизам за контрола на трошењето на финансиските средства.

Клучни зборови: реформи, безбедносен сектор, реформски приоритети, евроатлантски интеграции

1. ПОТРЕБА ОД РЕФОРМИ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

Реформите на безбедносниот сектор¹ се релативно нов

---

¹ Безбедносен сектор денес покрај традиционалните конституенци (војска и полиција) ги опфаќа и сите оние органи на државата кои се овластени да носат и да употребуваат оружје, односно применуваат сила: граничните единици, разузнавачките служби, финансиската полиција, специјални антитерористички единици, царината, судските и затворските служби. На сето тоа треба да се додадат и формациите кои изникнаа од тековната приватизација како делови на секторот за безбедност и вооружените сили. Пошироко види: Damian, Lilly D. and Page T., (eds), *Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security*, International Alert, London, 2002; Bruden, A. and Heiner Hänggi (eds.), *Reform and Reconstruction of the Security Sector*, Lit Verlag Münster,

концепт, кој ги заменува поранешните помалку сеопфатни програми како редуција на сила, одбранбена реформа и индивидуална адаптација на индивидуалната безбедност обезбедувајќи услуги за перцепциите на новите закани и финансиски можности, во голема мера без цврст елемент на зголемена меѓународна и домашна интерагенциска соработка.²

Постојат бројни дискусии околу реформите на безбедносниот сектор, но интересно е дека има различни политички и професионални идеи за тоа што претставува „реформата“ и што би требало таа да опфати. Во основа, реформите се претежно крајниот резултат, односно реформата е процес, така што само квалитетот на процесот може да го гарантира квалитетот на конечниот резултат. За процесите карактеристично е тоа што тие се комплексни и круцијални за целосната трансформација на земјата, но исто така процесите можат да донесат и промени кои можат да бидат суштински и со големи финансиски оптоварувања за државата што успехот на реформите на безбедносниот сектор е единствено можен само ако политичкото раководство е решено доследно да ги спроведе реформите без разлика на политичките импликации.

Реформите на безбедносниот сектор имаат цел да овозможат ефикасен безбедносен сектор со соодветни безбедносни капацитети во насока на справување со потенцијалните закани. Значи, реформите на безбедносниот сектор придонесуваат не само безбедносниот апарат да биде поефикасен, туку исто така го прави и поодговорен. Оттука во секоја фаза на реформите треба да се пристапи сериозно и секоја фаза треба да се базира на интелегентно, аргументирано и кохерентно презентирање на напредокот што е направен со реформите во некоја од приоритетните сфери.

Севкупната цел на „реформата во безбедносниот сектор“ е насочена кон трансформација на безбедносните институции за да играат ефикасна, легитимна и демократски одговорна улога во обезбедувањето надворешна и внатрешна безбедност на нејзините граѓани. Трансформацијата на безбедносниот сектор бара многубројни консултации и вклучува цели, како што се: јакнење на цивилната контрола и надзор на безбедносниот сектор; професионализација на

2004, pp. 5-6; Бакрески, О., Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр. 8-18.

² Fluri, Ph. and Shalamanov, V., *Security Sector Reform Does It Work?*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and George C. Marshall – Bulgaria, Sofia, 2003, p.242.

безбедносните сили; демилитаризација и градење мир и јакнење на владеењето на законот. Клучните принципи за секоја активност поврзана со реформата во безбедносниот сектор се добро владеење, ефикасна безбедносна одредба и почитување на човековите права и меѓународниот хуманитарен закон.³

Во основа, реформите во безбедносниот сектор се и ќе останат политички осетлива област која бара целосно ангажирање на сите субјекти во државата, а не само на оние што се занимаваат со безбедносниот сектор и неговите реформи. Тоа значи дека има потреба да постои транспарентен план за реформи, заснован врз јасни јавни политички документи изгласани во Парламентот, имплементирани низ пакет од владини програми (обезбедени со буџет или со странска поддршка), низ блиска соработка меѓу политичарите, администрацијата, цивилното општество и бизнис заедницата и имплементација на планот што ќе произведе силна јавна поддршка.⁴

2. РЕФОРМИТЕ И РЕФОРМСКИТЕ ПРИОРИТЕТИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во Република Македонија иако се направени одредени чекори од реформите со безбедносниот сектор, сепак реформите претставуваат едно релативно ново прашање што отвора простор за понатамошни подобрувања и усовршувања. Реформите треба да се вклопуваат во една поширока општествена рамка, но притоа не треба да се заборави и на политичкиот контекст. Се смета дека безбедносниот сектор сè уште е поврзан со лошите навики на партиската контрола на одредени сегменти од безбедносниот сектор. Тоа создава проблеми во приспособувањето при што влијае на општеството и се одразува на различни начини. За Република Македонија која нема голема демократска традиција главната цел на реформите е формирање силни безбедносни структури, воспоставување на системот на повеќегодишно планирање, програмирање и буџетирање во сите сектори, поголема координација на безбеднос-

---

³ *Towards a Better Practice Framework in Security Sector Reform*, Broadening the debate, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', Occasional SSR Paper No. 1 August 2002, Clingendael – International Alert – Saferworld, pp. 1-6.

⁴ Види: Шаламанов, В., *Практика во реформите на безбедносниот сектор во Европа: случајот на Бугарија*, Предизвиците за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија, Институт за одбранбени и мировни студии и Центар за демократска контрола на вооружените сили, Македонска ризница, Куманово, 2003, стр. 144.

ната заедница и зајакнување на демократската контрола врз безбедносниот сектор.

Кога станува збор за реформите во Република Македонија и покрај изразените политички потреби, сепак се концептуализираат неколку круцијални прашања, и тоа: „Какви реформи се потребни“?, „Што треба да се постигне со реформата на безбедносниот сектор“? и „Каков безбедносен сектор ни е потребен и за каква намена“?.

Генерално постои убедување дека нема надеж дека некоја реформа би можела да успее без да се заплетка во неколку клучни проблеми. Еден од најголемите проблеми е врзан за правната празнина во однос на координацијата помеѓу институциите, службите и телата кои се занимаваат со внатрешната безбедност и безбедносните процени на земјата и јасно е дека слабата страна е недостаток на подоследни и постојани канали на комуникација и соработка помеѓу клучните актери во безбедносниот сектор.⁵

Следната иницијална анализа се однесува на организациските и функционалните елементи што влијаат врз обемот и ефикасноста на постојните, но модификувани безбедносни структури. Ова посебно е важно за да се зајакне организациската структура и секако функционалноста на безбедносниот систем.

Клучно е и прашањето за намалување на бројот на вработени како своевидна потреба за редуцирање на бројот на персоналот паралелно со редуцијата на амортизираната и застарена опрема. Решението се гледа условно преку „истиснување“ на одредени бројки искажани во бројниот сооднос на вработените и замислената организациска структура, но сепак ваквите активности треба да го постигнат потребниот баланс преку изнаоѓање на разумно ниво на капацитети кои истовремено ќе бидат доволен одговор за справување со ризиците и заканите по мирот и безбедноста.

Следниот проблем кој придонесува да се отежнат реформите е непостоењето на заеднички дијалог меѓу цивилниот и безбедносниот сектор. За успешно спроведување на реформите предуслов е воспоставување ефикасна комуникација помеѓу цивилниот и безбедносниот сектор, која може да ја зајакне довербата помеѓу овие две компоненти и позитивно да се одрази врз динамиката на реформите. Непосредната комуникација и соработка

---

⁵ Biljana Vankovska, *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives, Volume II, Macedonia, Moldova, Romania*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva/Belgrade, 2003, pp.28-29.

на овие два сектора предонесува за интензивирање на напорите за изнаоѓање на решенија кои ќе бидат во функција на безбедносниот сектор. Наспроти тоа, потребата за интензивирање на реформите во безбедносниот сектор меѓу другото е детерминирана и од заложбата за интегрирање во евроатлантските структури. Оттука, сосема е легитимно да се запрашаме „Дали реформите на безбедносен сектор се услов за членство во евроатлантските структури“?, „Што за Република Македонија значат евроатлантските интеграции“?, „Каква е цената изразена во материјални и финансиски показатели“?, „Што добиваме од реструктуриран и реформиран безбедносен сектор“?. Останува отворено и прашањето „Какви реформи ќе бидат потреби после нашиот прием во евроатлантските структури“?.

Во овој контекст реформските приоритети во однос на политичката и економската димензија на интеграцијата треба да опфатат исполнување на неколку поважни активности од страна на нашата држава, а тоа се:

- елиминирање на тенденциите на повредување на принципите на сепарација на државната територија, почитување на човековите права итн.
- обезбедување предуслови за динамичен и одржлив економски развој и создавање услови за подобрување во сферата на бизнисот;
- борба со корупцијата и организираниот криминал,
- реформи во јавната администрација,
- ангажирање луѓе според потребните квалификации и потребните компетенции,
- интензивирање на подготовките за справување со глобалната закана – тероризмот, како голема закана за која мора да се развијат нови дополнителни капацитети итн.

Реформските приоритети во однос на стратемиска димензија на интеграцијата треба да бидат насочени кон имплементацијата на следните активности:

- заокружување на процесот на реструктурирање на безбедносниот сектор за да се направи оперативен и да биде во согласност со ресурсите кои ги има на располагање,
- трансформација и утврдување на безбедносни структури според безбедносните потреби,

- намалување на кадарот во броен сооднос кој треба да овозможи структурален, оперативен и технички опремен безбедносен сектор,
- надградување на искуството од буџетско работење врз база на програми и применување програми за усовршување на опремата на полицијата и на војската со примена на одредени стандарди на НАТО итн.

Литература:

1. Damian, Lilly D. and Page, T., (eds), *Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security*, International Alert, London, 2002
2. Bruden, A. and Heiner Hänggi (eds.), *Reform and Reconstruction of the Security Sector*, Lit Verlag Münster, 2004
3. Бакрески, О., *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2008
4. Бакрески, О., *Координација на безбедносната заедница на Република Македонија*, Филозофски факултет, Скопје, 2005
5. Fluri, Ph. and Shalamanov, V., *Security Sector Reform Does It Work?*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and George C. Marshall – Bulgaria, Sofia, 2003
6. *Towards a Better Practice Framework in Security Sector Reform*, Broadening the debate, Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’, Occasional SSR Paper No. 1 August 2002, Clingendael – International Alert – Saferworld
7. Предизвиците за реформите во безбедносниот сектор на Република Македонија, Институт за одбранбени и мировни студии и Центар за демократска контрола на вооружените сили, Македонска ризница, Куманово, 2003
8. *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives*, Volume II, Macedonia, Moldova, Romania, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva/Belgrade, 2003

Oliver Bakreski, PhD

Summary

The changes that should be undertaken aiming at faster Euro-Atlantic integration of the Republic of Macedonia are one of the couple of continuous aspects in the security sphere. Some changes, more or less, happened over night and they needed only small political direction; others were to be dealt with more actively. However, the processes for integration in NATO and the EU are big, deep, complex and crucial and basically require a complete transformation of the country. On the other hand, the resistance for change is so difficult that the success is only possible if political establishment has clear vision, trust, determination and capabilities.

Marija D. Blagojević, MA, *research fellow*

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, Serbia

IMPROVEMENT OF THE LIVING AND WORKING ENVIRONMENT IN ACCORDANCE WITH THE EU LEGISLATIVE

Summary

The field of living and working environment demands continuous monitoring and maintaining of its quality, in order to avoid the negative consequences. Preventive activities in this direction are realised through the evaluation of possible negative effects that the developing activities of the bearers of the industrial and social life may have on the living environment, with the aim of avoiding irrational exploitation of the energy and resources, preserving the biodiversity and preventing the polluting materials to enter the environment.

The system of environmental protection management comprises the implementation of national and international standards, certification and registration of management system – according to JUS-ISO 14001, as well as joining the European environmental management and certification system (EMAS).

The paper emphasizes the activities of the international community in solving living and working environment pollution issues.

Key words: *living environment, ecological risks, European Union, security, protection, ecological law.*

INTRODUCTION

There is no doubt that industrial and technological development have led to rapid changes in the society and improvements of the quality of living for a large number of people inhabiting the planet Earth, but, on the other hand, they have also brought about certain degradation of the living and working environment. Environmental problems, whose consequences are felt by us all, regardless of the gender, race or culture, are changes in climate, diminishing bio-diversity, deterioration of soil, cutting and degrading forests, atmosphere pollution, decreasing supplies of drinking water, damage to the ozone layer, excessive pollution of marine ecosystems, acid rains, and other (Sokolović-Đokić 2004, 174). These problems call for coordinated action of all subjects, that is to say, abandoning the approach which implies that problems are to be observed and solved by individual states' actions. Environment presents a synergistic element in reinforcing understanding and cooperation among

states, regions and continents. Since the environment does not recognize borders, the problems caused by jeopardizing natural balance do not recognize national frames and do not accept isolated actions. Coordinated action is necessary in order to face the challenges of global destruction and it should take place on regional and cross-border levels. (Stevanović 2003, 386).

Environmental factors of vital importance for human health include housing, diet, working conditions, drinking water supply, adequate waste disposal and monitoring the environmental pollution. It is well known that there is a strong correlation between certain properties of the environment with diseases such as asthma or infections of the digestive system, for instance. Thus air pollution, water and food contamination, noise and radiation present main health hazards related to environmental pollution. (UNDP 2003, 113).

Security in contemporary conditions implies the protection of vitally important interests of persons, societies, and states against both internal and external threats of political, economic, social, military, technological, environmental or informative nature.

Environmental security, as a special form of security, includes the security of citizens against irresponsible air and soil pollution, pollution of plant and animal species, as well as protection against irresponsible use of natural resources, inefficient law enforcement institutions, and our own conduct with respect to nature, environment and surroundings.

Achieving thus understood environmental security which in its ontogenesis denotes negation of danger stemming from created and natural environment in which people live and includes preserving and ensuring healthy environment for people and society, avoiding activities which can lead to ecological dis-balance. (Blagojević 2009, 23).

EFFECTS OF ENVIRONMENTAL DESTRUCTION ON LIVING AND WORKING CONDITIONS

People's health and the quality of living present a prerequisite for development, promotion and prosperity of a state. People expect to be protected against diseases; they want to raise their children in healthy surroundings; they demand safe and hygienic conditions in their working environment, but above all they need high-quality health services. Healthy population is necessary for achieving strategic, social and economic goals of every society and state. Therefore every state finds its interest in maintaining public health and awareness of its importance is reflected in the support which the state is ready to offer in developing and promoting this sphere. (EU 2002.)

World Health Organization (WHO) defines health in the following way: "Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity." Over the years, WHO debated and revised this definition in 1984 so that it reads that health is the extent in which an individual or a group are capable of, on the one hand, grasping aspirations and meeting the needs and, on the other hand, changing or conquering the environment. Therefore, "health is a resource for everyday life, not the object of living. It is a positive concept emphasizing social and personal resources as well as physical capabilities." Healthy and clean living environment is one of the prerequisites for performing working and living activities. (www.euro.who.int).

Awareness of the hazards of polluting human environment has led to establishment and activities of ecological societies which understand the need to take steps in order to preserve healthy environment. (Mališ-Sazdovska 2007, 11)

Working environment and its quality rightfully deserve to be treated as crucial elements of environment in broader sense. This is at the same time one of the very few spheres of social and employment policies that the European Union has defined on the community law level.

Environmental policy ranks very high on the EU agenda and presents a milestone in the chosen direction of the development of the European society. The EU policy has one goal, and that is to contribute to preservation, protection and promotion of the quality of environment, protection of human health, rational use of natural resources and passing measures on the international level with a view to resolving global problems related to environment.

Today we witness modern way of life and environmental destruction resulting from excessive exploitation of natural resources, while we aspire to the global concept of 'sustainable development.' In keeping with this, the European Union pays special attention to the concept of sustainable development, which is a global concept in the field of preservation and protection of environment which encompasses constructive mechanisms and prerequisites related to managing resource consumption, technical and technological development and overall environmental security.

The preamble of the Charter on Fundamental Rights of the European Union (Charter EU, 2000) proposes the principle of sustainable development as one of the fundamental and common European values. The crucial document providing for the Union's actions in the sphere of environment protection is the Strategy of sustainable development, which

focuses on three main issues. Firstly, its goal is to promote coherence and efficiency of national, local and European development policies. Secondly, the Strategy deals with the greatest challenges of sustainable development, such as climate changes, influence on public health, degradation of natural resources, traffic congestion, and problems related to the use of soil. Finally, the Strategy demands establishing systematic monitoring of its implementation and its effects. Investments in and development of clean technologies present comparative advantage of the EU. More efficient use of resources and economy based on knowledge present a development opportunity which will enable long-term social and economic development. The EU is therefore especially active in pursuing the policy of climate protection, and the requirement to meet the provisions of the Kyoto Protocol on reduction of emission of damaging gases in atmosphere applies to both current and future member-states. In the course of long history of the development of EU policy in the field of environmental protection, main areas of inter-state cooperation have also been defined as well as modalities for resolving certain issues.

The principle of prevention, the principle that damage to environment is repaired where it originated from and the principle of integrated approach to solving problems of environment pollution constitute the foundation of the EU's approach to resolving environment-related issues. The EU has also adopted basic specifications of ecological standards, defining the following principles: the principle of resource preservation, the principle of high-standard environment protection, and the precaution principle, which establishes the rule that damaging effects on environment must always be foreseen, and not considered after they have become manifest. (Meyers, Woyke, 2005).

The precautionary principle is one of the most controversial principles of the European Union's environmental policy. It implies that environmental policy should be based upon taking specific preventive steps. The European Union Constitution draft has accepted its further existence but with restrictions stating that its implementation must be based on available scientific and technical data, environmental conditions in the various parts of the European Union, potential costs and benefits from actions taken or not taken, economic and social development of the Union as a whole, as well as balanced development of regions. (Nadić 2008, 165).

The EU has made efforts to make environmental protection part of all other policies. The principle that polluter has to pay for the damage he has caused is therefore one of the main principles of public policy

generally. In this way, environmental pollution is again incorporated in the economic equation of manufacturing new goods, because the production of goods whose consumption harms the environment becomes more expensive. The EU has adopted the principle that every participant must have a role in the process of environmental protection.

In response to daily increase in concern for the living environment and in proportion with an increasing number of laws pertaining to this matter, a series of ISO 14000 standards has been created. This 'means' has been made with an end to assist every organization in directing its activities so as to meet the growing demand for environmental protection. Beside avoiding problems related to micro-environment and legislation resulting from non-compliance with the ecological norms, organizations use systems of ecological management as a competitive advantage, offering environment friendly products which are created by ecologically safe production processes. Numerous standards of quality and environmental protection, such as ISO 9000 and ISO 14000 were originally created as not mandatory, but in the course of time and through their practical implementation they have become an integral part of business activities worldwide. Quality standards, ultimately serve the purpose of protecting consumers, but they also guarantee companies that their suppliers will deliver good quality raw materials and parts. ISO standards pertain to all spheres and all branches of business activities, including production, commerce and services. (Blagojević 2009, 861)

ECOLOGICAL INSTITUTIONAL FRAMEWORK IN THE REPUBLIC OF SERBIA

A set of laws passed in May 2009, the legislature in the Republic of Serbia arranged the sphere of environmental protection in a comprehensive normative way.

At the proposal of the relevant authority, the Ministry of Environment and Space Planning, in May 2009 the Assembly of the Republic of Serbia adopted the so-called Green Package providing for environmental protection. All acts passed within the Green Package are in keeping with the European Union directives. The purpose of passing such a set of laws was to ensure protection of all segments of environment, but also to provide for proper use and storage of hazardous chemicals, waste disposal, maintenance of waste... and all other things that may harm environment and health of people, animals and plants. The strategy of sustainable development of the Republic of Serbia defines the

priorities, which, if adhered to, will ensure actualization of the sustainable development vision by 2017. The defined priorities include:

- The EU membership,
- Development of competitive market economy and balanced economic growth,
- Personal development and education, increased employment and social integration,
- Development of infrastructure and equal regional development,
- Protection and promotion of the environment and rational use of natural resources.

The strategy of regional development of the Republic of Serbia for the period until 2012 constitutes the first strategic development document in the field of regional development which, in a comprehensive way, defines the basic developmental priorities of the country-s regional development and modalities of their actualization. What is interesting for us is a significant participation of clusters in its concept and achievement analysis.

The Environmental Protection Act, as the most general statute in this sphere, defines the meaning of the most important terms in this field. According to this Act, the environment is defined as a set of natural and created values whose complex interrelations constitute the surroundings, that is, space and conditions for living. Natural values according to this law are natural resources such as air, water, soil, forests, geological resources, plant and animal worlds. The Act also defines activities influencing the environment as any act that changes or can change the state and conditions of the environment, which pertains to use of natural resources, processes of production and distribution, use of materials, emission of harmful substances in water, air or soil, handling waste materials and waters, chemicals and hazardous matters, noise and vibrations, ionizing and non-ionizing radiation, and accidents. Besides, the law defines environmental pollution as introducing polluting matters or energy into environment by human activity or natural processes which have or may have harmful effects on the quality of environment and health of people. In addition to this, the Act introduces the category of “an area of particular importance for the state in terms of environmental protection” and the government prescribes criteria for such areas.

The purpose of **the Act on Waste Disposal** is to ensure conditions for reducing the production of wastes, especially by developing clean technologies and more efficient exploitation of natural resources, re-using

and recycling waste, raw material extraction, using waste as fuel, as well as proper waste disposal. This law on managing waste aims to prevent the creation of new landfills.

The Act on Packaging and Waste Packing Material aims to ensure the preservation of natural resources, in keeping with the principle of sustainable development, and thus contribute to environmental protection by developing modern technologies for package production and setting up a system of managing package and waste package materials. This law and related by-laws present a constructive step in the advance of the national legislation towards that of the EU.

The Act on Air Protection is another law which has been prepared in the process of harmonization of the national legislation with the regulations of the European Union. The system of monitoring and control of air pollution levels has been established with a view to achieving efficient managing of the quality of air and a data-base on the quality of air has been formed. This law prescribes measures for improving the quality of air, including: prescribing the limit for emission of harmful matters from both stationary and mobile sources of pollution, prescription of allowed quantities of certain harmful ingredients of certain products, reducing emission of green-house effect gases, gradual reduction of the use of substances which damage the ozone layer, as well as other measures for prevention and reduction of environmental pollution and establishing liability for failing to take such measures.

The Act on Chemicals has been passed with the main purpose of improving the safety of trading in chemicals. This law contains details on the procedures of production, import and use of chemicals in a way which is harmless for the health of people and environment. This act is especially aimed at upgrading the safety of trading in chemicals with foreign countries as well as encouraging the development of safe substitutes for hazardous chemical products. The law also envisages establishing of the Agency for Chemicals and another common body for integrated chemical managing, which, as two separate organs, will be in charge of efficient and safe managing of chemicals and biocidal products.

The Draft Act on Biocidal Products is supposed to establish and promote a unique system of placement and use of biocidal products in the territory of the Republic of Serbia, proving adequate information on their use for those who use them. The law defines biocidal products as chemical substances and mixtures of chemical substances, as well as micro-organisms, fungi and viruses, whose common property is that they have negative effects. This law will ensure a higher level of health

protection for people and environment and an improvement in free trading in biocidal products with the EU member-states and other countries. The provisions of the law require that the packaging of biocidal products is clearly labelled with proper information regarding their effects on people and the environment and call for the introduction of issuing permits for placement of biocidal products in the market, as well as adequate risk control, which constitute the basic elements of this draft. Once passed, the law will ensure the implementation of preventive measures in order to minimize the risks involved in the use of biocidal products.

Amendments to **the Act on Estimating Effect on Environment** aim at establishing more precise reference to fields of urban planning and construction. Suggested modifications give an option to the relevant authority to issue a document stating that there is no need to make a study of estimated effects and prescribe the minimal measures of environmental protection instead.

The Act on the Nature Protection provides for protection and safekeeping of the nature, biological, geological, and countryside diversity as part of environment. This law envisages establishing and estimating the state of the nature, protection of natural assets, establishing systems of monitoring natural resources and protected natural assets, protection of nature and countryside in space-planning and construction documentation, creating programmes for the management of natural resources and raising awareness of the necessity to protect the nature in the processes of upbringing and education. This law offers solutions which are to be harmonized with the international obligations deriving from ratified international agreements in the sphere of biodiversity protection: Convention of Biological Diversity, Convention on International Trade in Endangered Wildlife Species (CITES), Convention on the Protection of Cultural and Natural Heritage, etc.

The Act on Protection against Ionizing Radiation and Nuclear Safety prescribes measures for environment and human health protection against harmful effects of ionizing radiation and measures for nuclear safety pertaining to all activities related to nuclear energy. Provisions of this law do not refer to natural ionizing radiation originating from the space on the levels of soil, human organism or the earth crust, unless this radiation is modified by human actions. the main reason for passing this law is the need to harmonize regulations in this field with those of the European Union, as well as the need to introduce stricter regulations related to nuclear and radiation safety in Serbia, in response to increasing

demands for such security resulting from significant changes in the world over the past decade.

The adoption of **the Act on Protection Against Non-Ionizing Radiation** was necessary because the state of affairs in this sphere was unsatisfactory. Since there has been no systematic research of the levels of non-ionizing radiation in the environment, numerous sources of such radiation were in widespread and uncontrolled use. This act envisages decentralization in defining measures, conditions and supervision on the part of relevant bodies on all levels whenever sources of non-ionized radiation are used.

The Act on on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction encompasses measures of prohibiting and restricting the development, production, storage and use of chemical weapons and substances used in the production of such weapons.

The Republic of Serbia joined the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction in 2000. Member-countries of this Convention have undertaken upon themselves to achieve disarmament by destroying all supplies of chemical weapons in their possession and all production plants, including the abandoned ones.

The passing of this law ensures the implementation of the Convention and the fulfilment of obligations undertaken upon its signing.

The Act on Protection Against Noise in the Environment defines the subjects of protection against noise in the environment, measures and pre-requisites for protecting the environment against noise, measuring environmental noise, access to information on noise, monitoring and other issues relevant for environmental protection and protection of human health.

Provisions of this law do not pertain to workplace noise and noise in the working environment, noise occurring aboard transportation means, noise caused by military activities in army training ranges or activities related to protection against thunderstorms, natural or other accidents

The Act on Protection and Sustainable Development of Fishing Resources is aimed at the achieving the following goals: managing the fishing resources in fishing waters, including protection and sustainable use, fishing, trading and using fish; sustainable use of fishing resources which contributes to maintaining biodiversity; defining conditions for practising commercial, recreational and sport fishing, as well as fishing for the purpose of scientific research and electric fishing; defining

conditions for trading in fish; establishing efficient monitoring which encompasses the rights, duties and powers of inspectors and stricter penal policy.

The Act on Endorsing Amendment on Annex B to the Kyoto Protocol within the United Nations General Convention on Climate Change is the act whereby the Republic of Serbia gives its contribution to make the Protocol effective, that is, it supports the joining of Belarus to the states signatories of Annex B of the Kyoto Protocol, and establishing the obligation to reduce the quantity of green-house gas emission. The Republic of Serbia's endorsement of the Amendment does not call for annual payments.

If the standards contained in the Aarhus Convention are taken as the foundation, then the solutions contained in the set of laws passed in 2009 could constitute solid ground for supporting the system. Still, substantial efforts are yet to be exerted in order to make the system of environment managing fully operational and functional. Rules and practise in the field of environment managing that are already developed in other countries and international organizations, can be a strong incentive for speeding-up reforms in Serbia, but they also contain a lot of arguments which lead to the conclusion that it is a long-term process. The Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) is an international treaty in the sphere of environmental protection which clearly connects human rights with procedures and instruments of contemporary politics and law in the environmental sphere. The Convention provides for specific obligations of member-states with respect to three sets of issues: the accessibility of information on the environment, participation of the public in making decision which concern the environment, and the right to protection in the environmental sphere (the three pillars of the Aarhus Convention). The endorsement of the Aarhus Convention and consistent implementation of its provisions have direct bearing on the process of The Republic of Serbia's approaching the European Union, since it demonstrates the readiness of Serbia to observe values defined as the objective and foundation of this and other international treaties.

CONCLUSION

The environment, directing sustainable development and education for sustainable development cannot be observed separately, but in the context of a comprehensive approach, which is the framework of

progress. The concept of sustainable development has become increasingly important, perceived as a priority by almost all states, regions, world of business. The principles of sustainable development have been accepted by the entire international community, both the United Nations and the European Union. It is necessary to implement the principle of sustainable development on the local level, as well as on the national and global ones. Ecological problems are at the core of interest not only for experts and scientists, but also for ordinary people, because it is them who witness the disturbance of ecological balance.

The nature is a source of life which must be preserved. In order to achieve this, people must not disturb its **balance, interrelatedness, diversity and its enormous potential for self-reproduction.**

Upbringing and education for environmental protection does not imply only familiarity with natural science and social studies necessary for understanding and resolving ecological problems and problems of environmental pollution, but also call for **construction of moral principles and formation of one's own value system** with respect to the nature and surroundings. **People can and must be only users of nature, and its masters.** They must, for their own sake, if nothing else, take care not to destroy their environment and thus also themselves.

Nowadays, environmental risks are so widespread that they cannot be completely avoided by anyone. Therefore, activities aimed at the promotion of environmental quality, reduction of environmental risks, protection of plant and animal species, especially the endangered ones, cannot be carried out without support from the EU and other international organizations.

The process of Serbia's European integration implies not only the adoption of EU standards, but also the adoption and consistent implementation of European developmental principles. It takes time to change the way of thinking and the field in which there can be no *ad hoc* changes is that of quality promotion and environmental protection. The passing of the Green set of laws in 2009 demonstrates that the Republic of Serbia is making every effort to harmonize its legislation with that of the European Union (explained in detail in this paper), all in keeping with directives and rules of the Union.

The UN has declared the 2005 – 2015 period a Decade of Education for Sustainable Development. The European Union member-states pay special attention to sustainable development as one of their priorities in political activities.

REFERENCE

1. Blagojević, Marija. 2009. *Uloga specijalnih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije u uslovima mirnodopskih vanrednih situacija*, magistrarska teza. Beograd: Fakultet bezbednosti
2. Blagojević, Marija. 2009. *Upravljanje kvalitetom i implementacija standarda*. Banja Luka: Institut zaštite, ekologije i informatike, Banja Luka
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union, O.J. (C 364) 1 (Dec. 7, 2000).
4. Decision No 1786/2002/EC of the European Parliament and of the Council – 23 September 2002, adopting a Programme of Community action in the field of public health 2003-2008.
5. Meyers, Reinhard, Woyke, Wichard. 2005. *Protecting the Environment in the European Union*, Münster, Klausenburg: Introduction to European Studies, 2005.
6. Nadić, Darko. 2008. *Princip predostrožnosti kao bazični principi ekološke politike*, Beograd: Fakultet političkih nauka
7. Mališ-Sazdovska, Marina. 2007. *Ekološka kriminalistika* Skopje: Jofisken
8. Sokolović-Đokić, Ljiljana. 2004. *Neki ekološki problem savremene civilizacije* Beograd: Norma
9. Stevanović, Vladimir. 2003. Enciklopedija, *Životna sredina i održivi razvoj* Beograd
10. Vodič za dobro upravljanje u oblasti životne sredine. 2003. UNDP: Priručnik regionalne kancelarije za Evropu I Zajednicu nezavisnih država

Laws and by-laws

1. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
2. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu”, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
3. Zakona o upravljanju otpadom, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
4. Zakon o zaštiti prirode, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
5. Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
6. Zakon o zaštiti vazduha, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
7. Zakon o hemikalijama, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
8. Zakon o biocidnim proizvodima, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
9. Zakonom o zaštiti od jonizujućeg zračenja i o nuklearnoj sigurnosti, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.

10. Zakona o zaštiti od nejonizujućih zračenja, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
11. Zakon o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i njegovom uništavanju, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
12. Zakonom o zaštiti od buke u životnoj sredini, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
13. Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribolovnih resursa, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/09.
14. Zakon o potvrđivanju Amandmana na Aneks B Kjoto protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o promeni klime, „Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori, br. 38/09.
15. Konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine

<http://www.euro.who.int>).

<http://www.eionet.europa.eu/gemet/concept?cp=2818&langcode=en>

http://www.ekosrbija.com/zakoni/arhuska_konvencija.pdf

*Marija D. Blagojević¹ istraživač-saradnik
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, Srbija*

UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTNE I RADNE SREDINE U SKLADU SA EVROPSKIM ZAKONODAVSTVOM

Apstrakt: Oblast životne i radne sredine zahteva kontinuirano praćenje i održavanje kvaliteta kako bi se izbegle negativne posledice. Preventivne aktivnosti u tom smeru se ogledaju u proceni mogućih nepovoljnih efekata razvojnih aktivnosti nosioca privrednog i društvenog života na životnu sredinu, u cilju izbegavanja neracionalnog trošenja energije i sirovina, očuvanja biodiverziteta i sprečavanja unošenja zagađujućih materija u okolinu.

Sistem upravljanja zaštitom životne sredine obuhvata primenu domaćih i međunarodnih standarda i propisa za upravljanje, sertifikaciju i registraciju sistema upravljanja – prema JUS-ISO 14001, kao i u okviru uključivanja u sistem upravljanja i kontrole zaštite životne sredine EU (sistem EMAS).

U radu je akcenat stavljen na aktivnosti međunarodne zajednice u rešavanju problema zagađenja životne i radne sredine.

Ključne reči: životna sredina, ekološki rizik, Evropska Unija, bezbednost, zaštita, ekološko pravo

---

¹Mr Marija Blagojević, research fellow, e-mail: marija.blagojevic@kpa.edu.rs, marijablgjvc@yahoo.com

Елениор Николов,

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ – Скопје

Митко Богданоски,

Армија на Република Македонија (АРМ)

Робертино Чонтев,

Министерство за одбрана, Сектор за планирање и билатерална соработка

Драге Петрески,

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

ВЛИЈАНИЕ НА МЕНАЏМЕНТОТ ВРЗ РАЗВОЈОТ И ИСТРАЖУВАЊЕТО ВО ОДБРАНАТА НА БЕЗБЕДНОСТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Резиме:

Во овој труд е прикажан краток преглед на политиката за развојот и истражувањето во одбраната. Потенциран е нискиот степен на финансиска поддршка, како и нискиот степен на примена на предностите на развиените капацитети за истражување и развој, особено во индустрискиот процес (како на воениот така и на цивилниот сектор). Како одговор на овие недостатоци, предложен е соодветен модус кој опфаќа низа мерки и постапки со искористување на националните фондови, но и други фондови кои не се за занемарување, меѓу кои главен акцент се става на фондовите на меѓународни и невладини организации, мултилатерални заеднички проекти и билатерални програми за соработка во оваа област.

Клучни зборови: *Истражување & развој, безбедност, национален систем на И&Р, И&Р во воената индустрија.*

Вовед

Членството на Република Македонија во Северноатланската Алијанса (North Atlantic Treaty Organization - NATO) бара реструктурирање и модернизирање на Македонските вооружени сили во сообразност со стандардите на НАТО. Паралелно со зацртаниот план за модернизирање на Армијата на Република Македонија за временскиот период од 2004 до 2013, усвоен е Стратегиски одбранбен преглед (СОП)¹, а во почетокот на 2010 година е усвоена и новата Стратегија за одбраната на Република Македонија. Главна задача во Стратегискиот одбранбен преглед е за одреден временски период да се изврши повторно детално потврдување на состојбата на

---

¹ „Стратегиски одбранбен преглед“, октомври 2003

армиските сили и да се зацртаат насоките за нејзин долготраен развој во согласност со новото безбедносно опкружување и расположливите ресурси на одбраната.

Во фокусот на вниманието е надградбата на комуникациските информатички системи, како и зајакнување на оперативната подготвеност проследено со соодветно ниво на заштита на силите што се испраќаат во мисија. Друг приоритет е модернизирање на вооружувањето и опремата во Армијата, како и на авијацискиот ВИНГ, и развој на командувањето, контролата, комуникациите, компјутеризацијата, системите за набљудување и разузнавање (C4ISR).

Усвоена е стратегијата за одбраната во Република Македонија² на сите нивоа на донесување на одлуки, како и во областите поврзани со персоналот (вклучена е и едукација на цивилни експерти), професионализацијата, квалификациите, кариера со еднакви можности за сите, соодветната етничка застапеност, образованието и обуката (во што е вклучен и цивилниот персонал во Министерството за одбрана), интероперабилноста, модернизацијата и набавките, логистиката, стандардизацијата, како и развој на стратегии за подобрување на оперативноста и разузнавачките способности и управувањето со кризи.

СОП не се заснова на непостоечка конвенционална закана, туку на можеен тероризам во државата и бунтовнички закани. Земени се предвид меѓуграничните криминални активности, со цел да се одговори на недозволената трговија и на организираните криминални мрежи како можни закани на авторитетот на Република Македонија. Признанието за постигнатите резултати за исполнување на сите критериуми за членство во НАТО (вклучувајќи ја политичката стабилност и придонесот на регионалната и светската стабилност), дадено на Република Македонија за време на самитот на НАТО во Букурешт во 2008 година, ја прикажа Република Македонија во друго светло – како земја која повеќе придонесува, отколку што ја користи странската асистенција.

Постигнувањето на интероперабилноста со НАТО и давањето придонес во идните операции на оваа организација се приоритетни цели за Република Македонија, иако сегашната способност на Армијата е ограничена и во двете наведени области.

За поуспешно да се извршат задачите за распоредување, неколку од клучните приоритети за модернизирање и набавки во

---

² Стратегија на одбраната во Република Македонија, февруари 2010, страна 11
502

одбраната се:

- транспортна авијација,
- пософистицирана опрема и вооружување на постоечките хеликоптери,
- радио-телекомуникациски уреди и опрема за набљудување.

2. Стратегиска ориентација за трансформација на индустријата за потребите на одбраната

Прашањето за истражување и развој (И&Р) е само општо споменато во петтото поглавие на Стратегискиот одбранбен преглед – План за опремување и модернизација (СОП 2. Фаза 2004)³.

Основниот документ кој се занимава со трансформација на индустријата во одбраната е Стратегискиот одбранбен преглед 2004, каде што особено третата фаза на овој документ е посветена на тоа прашање – Програма за трансформација на одбраната и Армијата на Република Македонија⁴. Во овој документ има осум поглавја, и тоа:

1. Основа за структура на вооружените сили, способности и капацитети на Армијата на Република Македонија
2. Персонал, моментален статус и проекции за иднина,
3. Опремување,
4. Обука,
5. Одржување,
6. Буџет,
7. Декларирани сили и
8. Конверзија на имотот.

Поглавјето V ги содржи следните три параграфи:⁵

- Квалитетното одржување на опремата е важен елемент за борбената готовност на АРМ, како потенцијално заштедување на фондовите. Системот за одржување треба да биде изграден според примерот на членките на НАТО, со симултано градење на систем за *Интегрална логистичка поддршка*, како што е предвидено во основните документи развиени во втората фаза на СОП.

- Плановите, програмите, правилниците, упатствата и сл., кои се однесуваат на одржувањето, се оверени од страна на Министерот

---

³ “Стратегиски одбранбен преглед”, октомври 2003, страна 11

⁴ Ибид, страна 13

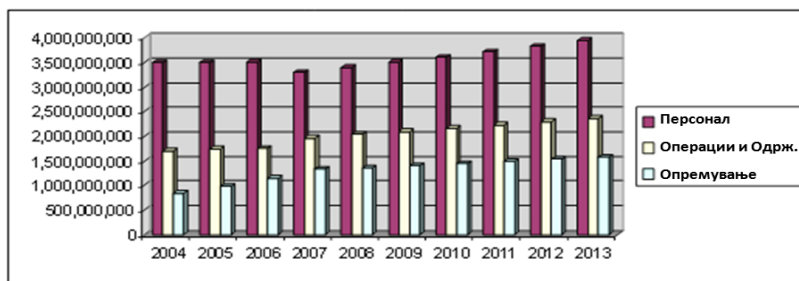
⁵ Ибид, страна 14

за одбрана, односно Началникот на Генералштаб на АРМ, секој соодветно за својата надлежност. Во однос на набавката на новата воена опрема, таа треба да биде веднаш одобрена после нејзината пробна употреба.

- Земајќи ги предвид анализите на документите кои се однесуваат на одржувањето, а кои се подготвени во рамките на втората фаза на изработката на СОП, за целокупната опрема што ќе се одржува и *динамиката на набавки на нова опрема*, во согласност со буџетските проекции, треба да се изработи и да следи принципелна структура за определување на трошоците и потребните фондови за одржување на опремата во согласност со проекцијата за структура на силите, способностите и опремата во АРМ за периодот од 2004 до 2013 година.

Во поглавјето VI е прикажана табела (Табела 1) за проекција на буџетот на МО 2004-2013. Имајќи ги предвид прикажаниот распоред на ресурси и процентуалниот износ по категории, очигледно е дека *нема строго издвоен ресурс посветен за истражување и развој*. Не е прикажан ни преглед на подкатегории во главните категории. Но прашањето за истражување и развој на индустријата во одбраната би можело да биде во рамките на одржувањето или во рамките на опремувањето⁶.

Табела 1. Проекција на буџетот на МО за периодот 2004-2013⁷

Категорија	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Буџет	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Персонал	57.8 6	56.1 2	54.7 2	49.9 6	50.0 0	50.0 0	50.0 0	50.0 0	50.0 0	50.0 0
Операции и одржување	28.1 4	28.0 4	27.3 3	29.7 8	30.0 0	30.0 0	30.0 0	30.0 0	30.0 0	30.0 0
Опремување	14.0 0	15.8 4	17.9 5	20.2 6	20.0 0	20.0 0	20.0 0	20.0 0	20.0 0	20.0 0

⁶ Ибид, страна 14

⁷ Ибид

Осврнувајќи се на комплементарни прашања поврзани со управување со истражувањето и развојот во одбраната, СОП вклучува изработка на документи дадени во Табелата 2.

Табела 2. Регулативи и програми за одреден менаџмент со И&Р

	Предмет	Носител	Соработник	Понатамошни активности	Институција	Време
1	<p>Правилник за видот на опремата и стоката што граѓаните, трговските друштва, државните претпријатија, установите и службите се должни да им овозможат на МО да ги користат за потребите за АРМ и за Силите за заштита и спасување за време на војна или вонредна состојба, како и за извршувањето на вежби во мирно време.</p> <p>-----</p> <p>Правилник за организациската позиција на државно-владини субјекти, како и други субјекти кои продолжуваат да работат во услови на војна.</p>	<p>Цивилна одбрана и Центар за управување со кризи</p>	<p>Секторот за кадровски и правни прашања во МО, МВР, Министерството за финансии и ресурси, Секторот за спасување и заштита.</p>	<p>6 месеци по усвојувањето на амандман и на законот за одбрана</p>	<p>Влада на РМ</p>	
2	<p>Програма - елаборат за воведување на Автоматизиран информатички логистички систем во МО.</p>	<p>К-4</p>	<p>Сектор за логистика и недвижности, Г-4 во ГШ на АРМ</p>	<p>01.10.2006.</p>	<p>МО</p>	<p>31.12.2007</p>

Со цел да се добие појасно опишан преглед на системот за набавки во Министерството за одбрана, подолу се дадени три важни документи:

- *Политика за Системот на набавки во одбраната, октомври 2005*. Имплементацијата на оваа Политика се регулира со Правилник и упатства за набавки за одредени функционални области при набавките. Оваа Политика ја формулира визијата за методот за обезбедување на материјалните потреби во одбраната, ги дефинира основните принципи и насоки во областа на опремувањето и снабдувањето на материјали и услужни дејности, ги воспоставува основите за дефинирање на процедури и методологии за Системот за набавки во одбраната (СНО) на Министерството за одбрана (МО), обезбедува простор за вклучување на домашната економија во процесот на набавки, а оттаму произлегува гарантирање на постабилна поддршка на трансферот на опрема и технологија во иднината и промовира соработка со сојузничките земји и организации во полето на здружена логистика.

- Во Мај 2006 година, согласно усвоената Политика за аквизиција, се донесе *Упатство за аквизиција*⁸. Со Упатството се утврдува мултидисциплинарен систем на мерки, постапки и процедури коишто одговорните лица и органи во Министерството за одбрана ги планираат и спроведуваат во процесот на материјалното обезбедување на одбранбениот систем. Одредбите на Упатството подеднакво се однесуваат и на процесите на опремување на одбранбениот систем преку модификација на постоечките средства, набавка на комерцијални сретства, донации, и на сопствен или заеднички развој на нови средства.

- Во Јули 2006 година се донесе *Правилник за планирање, програмирање, буџетирање и извршување* во Министерството за одбрана. Со овој Правилник се пропишува управувањето со ресурсите во МО, коешто се спроведува преку системот за повеќегодишно планирање, програмирање, буџетирање и извршување и распределба на буџетот согласно овој систем⁹.

---

⁸ Годишна национална програма за подготовки за членство на Република Македонија во НАТО 2006-2007, страна 52

⁹ Ибид, страна 52

3. Улогата и местото на И&Р поврзани со безбедноста во националниот систем за И&Р.

На државно ниво, македонскиот систем за истражување е централизиран. Со одржаниот референдум за независност на 8 септември 1991 година, Македонија стана независна и суверена држава и, во согласност со Уставот, државата има обврска да го охрабри и да дава поддршка за истражување и технолошки развој на земјата. Во деценијата по прогласувањето на независноста, Македонија се соочи со тешки економски проблеми, каде што процесите за реструктурирање и приватизација резултираа со исчезнувањето на И&Р во бизнис секторот.

Истражувачките активности се изведуваат и организираат од страна на мрежа на институции во која се вклучени: повеќе државни и приватни универзитети, неколку истражувачки институти активни на различни полиња и истражувачко-развојни единици во индустријата. Многу важна истражувачко-развојна институција е Македонската академија на науките и уметностите.

Во рамките на владиниот сектор, другите министерства каде што се опфатени различни аспекти на истражување и развој се: Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство и Министерствата за економија, здравство и екологија. Министерството за образование и наука е одговорно за високото образование (планирање, организација, финансирање, развој на мрежа на институции, развој на академскиот и административниот кадар, верификација на професии и профили, акредитација, признавање на дипломи - ENIC центар) и други глобални проблеми.

3.1. Владини тела кои се занимаваат со политика на иновации на И&Р во земјата во областа на одбраната

Во Република Македонија, на национално ниво, тела кои се занимаваат со политиката на иновации се:

- Во рамките на Министерството за Одбрана – *Одделение за наменско производство*, коешто е одговорно за надгледување на состојбата и развојот на производството на оружје и воена опрема во мир, развој и подготовка на основни и дополнителни капацитети наменети за производство на оружје и воена опрема, како и производство на медицински материјали и други производи, опрема и услуги

за потребите на одбраната.

- Во рамките на Министерството за економија - *Сектор за специјално производство*, кој главно е фокусиран на специјалното производство и има координативна улога за другите институции и агенции (Министерства).

3.2 Прашања за И&Р поврзани со информатичката безбедност

Во денешно време на модерни информатички и комуникациски општества, административните задачи сè повеќе се помогнати од информатичката технологија. Бројни работни процеси се електронски контролирани и огромни количини на информации се чуваат во дигитална форма, електронски се обработуваат и се пренесуваат преку компјутерските мрежи. Министерството за одбрана, заедно со АРМ, ги следат овие трендови и со голем напредок во оваа област во последните години. Тие неизбежно започнаа да се соочуваат со фактот дека успехот на постигнатите резултати ќе зависи од способноста да се заштити интегритетот, доверливоста и достапноста на податоците и системите врз кои тие се потпираат. Информатичката безбедност подразбира реализација на горенаведените задачи, со преземање на превентивни мерки за заштита на класифицираните информации кои се чуваат, обработуваат или пренесуваат со информатички средства, но исто така и реализација на акции преземени во ситуации кога нивната безбедност е повредена.

Сето ова гореизнесено укажува на потребата од вклучување не само на персонал кој ќе ги реализира пропишаните мерки и задачи за заштита, туку и на персонал кој ќе биде директно инволвиран во прашања за И&Р поврзани со оваа проблематика. Може да се каже дека нивото на преземените мерки во контекст на И&Р за оваа проблематика сè уште е далеку од очекувањата и потребите. Подолу се наведени некои основни мерки кои се превземаат со цел зголемување на информатичката безбедност и воопшто на безбедноста на класифицираните информации.

Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации направи инструкции во согласност со процедурите, од подготовка на подзаконски акти, согласно член 30 од законот за Класифицирани Информации¹⁰, до изработка на Уредба за индустриска безбедност од страна на Владата на Република Македонија¹¹.

---

¹⁰ Закон за Класифицирани информации, 2004, страна 8

¹¹ Годишна национална програма за подготовки за членство на Република
508

Врз основа на член 9 од Законот за класифицирани информации¹², на Регулативите за физичка безбедност, безбедноста на лицата и индустриската безбедност на Владата на Република Македонија и во согласност со националниот концепт за безбедност и одбрана на РМ, извршена е проценка на законите на странски класифицирани информации, кои се во употреба со МО.

Табела 3. Документи за индустриска безбедност во МО кои беа претпоставени од страна на СОП 2004 година.

Р Б	Наслов на дејноста - документ	Подготвен од страна на	Одобрен од	Рок за одобрување	Ревидиран од - одобрен од страна на основната Раководна група	Усвоен	Имплементирани
1.	Упатство на МО за индустриска безбедност	ДБКИ	безбедност и разузнавање сектор К-4	Февруари, 2005	Јануари 2005	Февруари 2005	2005

4. Потенцијал за И&Р во областа на одбраната и безбедноста

Главен сопствен потенцијал за развојот на воените науки и И&Р политиката на МО и Генералштабот се Воената Академија¹³, Командата за обука и доктрини¹⁴, Воената болница (од неодамна реструктурирана во Воен медицински центар) и други институции во Армијата. Материјалната и финансиска поддршка е од буџетски средства на МО. Одговорната институција во МО (Секторот за образование и обука) треба да изработи планови и програми и треба да ја одржува Политиката за И&Р во рамките на Армијата.

Воената Академија на Република Македонија е основана со закон што е во согласност со Законот за високото образование и Законот за истражувачка работа во Република Македонија. Воената

Македонија во НАТО 2006-2007, страна 62

¹² Закон за Класифицирани информации, 2004, страна 4

¹³ Стратегија на одбраната во Република Македонија, февруари 2010, страна 11

¹⁴ Ибид, страна 16

Академија, како високообразовна и истражувачка институција, е потврдена и од Министерството за образование и наука и има ист статус како и другите факултети. Истата е составен дел од образовниот систем на Република Македонија.

Воената Академија е единствената воена високо-образовна институција во Република Македонија. Нејзината главна задача е да ги едуцира, обучи и да обезбеди натамошен развој на офицерскиот персонал за АРМ и да ги вклучи во истражувањата од областа на одбраната, што е во согласност со Законот¹⁵. Уверенијата за завршен степен на образование издадени од Воената академија се валидни во земјата и со тоа се добиваат дипломирани менаџери во областа на одбраната и безбедноста (офицери) кои имаат еднаков статус и степен на образование како и другите дипломци од цивилните универзитети.

Посветеноста на едукацијата на офицерите во согласност со стандардите на земјите членки на НАТО и доследната примена на Концептот за развој на офицерскиот кор на АРМ ќе продолжи и во иднина. Воената академија, како единствена воена високо-образовна институција во Република Македонија школува, оспособува и усовршува офицери за потребите на АРМ, врши образование на кадри и за потребите на ЦУК и ДЗС, а ќе биде отворена и за студенти од странство. Воената академија е одговорна и за научно-истражувачка дејност и за промовирање и примена на нови технологии во областа на одбраната¹⁶.

Одделение за И&Р во производството на оружје и воена опрема се наоѓа во рамките на Секторот за логистика во Министерството за одбрана. Ова одделение обезбедува информативна поддршка на главните авторитети во МО во креирање на политиката за опремување на МО со оружје и воена опрема од домашните индустриски ресурси, соработка со Секторот за специјално производство во Министерството за економија при надзорот на состојбата на домашните индустриски капацитети и подготовка на релевантните правни документи, изготвување на редовните анализи за техничко-технолошките капацитети и редовни анализи на капацитетите за персонален менаџмент на субјектите во производството кои се занимаваат со И&Р во производството на оружје и воена опрема.

---

¹⁵ Закон за Воена академија, Јули 2009, страна 2

¹⁶ Стратегија на одбраната во Република Македонија, февруари 2010, страна 11
510

5. Финансиски аспекти на науката и технологијата во Република Македонија

Од почетокот на новиот милениум, науката и истражувањето во Република Македонија се недоволно финансирани, особено од страна на приватниот сектор. Вкупно расходите за И&Р постојано се намалуваат (Табела 4), односно истите се меѓу најниските во Европа и изнесуваат 0,23% од БДП, во кои, во 2003 година, приватниот сектор учествуваше со само 1,4% (BERD беше 0,003). Во 2007 година, вкупниот товар за расходите за И&Р во земјата беше само 0,18% од БДП, додека просекот на ЕУ изнесува околу 2%, а проектираната цел на ЕУ е 3% од БДП. Затоа, во поглед на достапноста на фондовите за И&Р, Република Македонија е значително зад просекот на ЕУ, како и 27-те цели во оваа област. Во апсолутни рамки, вкупниот расход за И&Р е намален од € 17 милиони во 2000 до € 10.4 милиони во 2002 година, а потоа во периодот 2003-2007 најчесто се движи од €10 милиони до €11 милиони годишно. За 2008 година, вкупните буџетски сретства беа € 5.8 милиони и се преземени дополнителни мерки за да се популаризира истражувањето и да се охрабри учеството во ЕУ програмите за И&Р. Ако се земе предвид дека приватниот сектор во Македонија е сè уште прилично слаб, оваа компонента на финансирање за истражување е многу ограничена, односно помала е и од финансирањето на И&Р во Македонија од страна на ЕУ и други меѓународни фондови. Значително зголемување на финансирањето на И&Р од приватниот сектор е регистрирано во 2007 година, кога неговиот удел во вкупното финансирање на И&Р беше 30%, а во апсолутна вредност е речиси двојно зголемено во споредба со 2006 година¹⁷.

Вид на трошоците	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GERD (Бруто домашни расход за И&Р) / БДП	0,44	0,32	0,26	0,23	0,25	0,25	0,21	0,18
BERD (Расходи на И&Р во бизнис секторот) / БДП	0,03	0,02	0,01	0,003	0,015	0,03	0,03	0,04
GOVERD (Расходи за И&Р од страна на Владата) / БДП	0,15	0,16	0,15	0,143	0,12	0,12	0,10	0,09
NERD (Расходи за И&Р во високото образование) / БДП	0,26	0,14	0,10	0,084	0,115	0,10	0,08	0,05

Поддршката од националниот буџет главно се фокусира на

¹⁷ Статистички годишник 2007, 2008, Државен завод за статистика

следните активности: национални и меѓународни истражувачки проекти, грантови за постдипломски и докторски студии во земјата и во странство, средби во врска со И&Р, учество на академци на меѓународни состаноци, студиски посети во странство, програми на јавните истражувачки институти, опрема, литература за истражување и развој во различни области итн.

Советот за развој и финансирање на високото образование беше основан од страна на Владата во октомври 2003 година. Советот е одговорен за развој и имплементација на мерки и критериуми за финансирање на високото образование (институции, инвестиции, студентски стипендии и кредити итн.). Истиот подготвува програми за развој на високото образование кои се доставуваат до Владата на усвојување.

Во зависност од изворите за финансирање, И&Р може да бидат финансирани преку: *сопствени ресурси на институциите, ресурси на компании, државниот буџет и меѓународно финансирани проекти.*

Коментар: Немајќи доволно поставен систем за И&Р/иновации во приватниот сектор, како и малиот интерес во приватниот сектор за И&Р, не може да се обезбеди побрз развој на науката.

6. Улогата на државните институции во формулирањето и спроведувањето на политиката за истражување и развој (И&Р)

Огромното мнозинство на активности за И&Р се врши од страна на државните универзитети и други јавни институции, најмногу од страна на најстариот и најголемиот универзитет "Св. Кирил и Методиј" во Скопје. Структурата на македонската заедница за истражување од страна на организации во 2002 година беше како што следува: Универзитетот "Св. Кирил и Методиј" (88%), Универзитетот „Свети Климент Охридски“ (8%), Македонската академија на науките и уметностите (2%) и други (2%)¹⁸. Главните уставни единици на државните универзитети се факултетите кои се сметаат

---

¹⁸ Наука, истражување и технолошки развој во Република Македонија, Министерството за образование и наука на Република Македонија, март 2002

за високообразовни единици, како и јавните научни институти. Според пресметките на ГЕРД структури, научните институти се сметаат како дел од државниот сектор¹⁹.

Улогата и позицијата на приватниот сектор како изведувач на И&Р е сè уште недоволно развиена. Македонија нема стабилни претпријатија кои се способни за вршење на активности за И&Р, како и координација помеѓу потенцијалните партнери во научното истражување. Само мал број претпријатија од приватниот сектор се директно вклучени во активности на И&Р во Македонија. Поголемиот дел од активностите на неодамна формираните приватни универзитети се фокусирани повеќе на наставата, а помалку на истражување. Сепак, истражувачката база сега е многу поголема и ветува повеќе различни истражувања.

Поднесување на апликации за патенти на македонскиот Државен завод за индустриска сопственост започна во 1992 година, со незначителни 14 апликации, сите од Македонија. Помеѓу 1997 и 2003 година, 438 национални патентни пријави и други 855 странски патентни пријави беа примени во земјата. Вкупниот број поднесени пријави до Државниот завод за индустриска сопственост на Република Македонија за овој период беше 1293. Во текот на 2007 година, во Државниот завод за индустриска сопственост се поднесени вкупно 528 апликации за патенти, од кои 150 се од домашни и 378 од странски подносителите. Бројот на поднесените патентни пријави во 2007 година, во споредба со 2006, се зголеми за 14,3%. Зголемениот број на поднесени патентни пријави во 2007 година се должи првенствено на порастот на националните патентни апликации (од 55 апликации во 2006 на 150 апликации во 2007)²⁰.

Закони и регулативи со кои се регулираат И&Р и процесите на иновацијата во земјата се: *Законот за Наука и политика за И&Р; Законот за Македонската академија на науките и уметностите; Законот за високото образование во Република Македонија; Законот за поттикнување и поддршка на технолошкиот развој; Законот за техничката култура; Законот за заштита на индустриската и интелектуалната сопственост, како и неколку регулативи и упатства.*

Законите поврзани со истражувањето ги уредуваат системот, начелата, јавниот интерес, облиците на организирањето и управува-

---

¹⁹ Национален профил за истражување и развој во Р. Македонија, Европска комисија за наука и развој, Извештај 2010, страна 4

²⁰ Ибид, страна 4

њето со овој вид на активности, како и начините на стимулирање и поддршка на нивниот развој, научните кадри и други прашања поврзани со нив. Системот на научни активности вклучува научни истражувања, оспособување и обука на персоналот за истражувачка работа и инфраструктура за истражување.

Овие закони го определуваат истражувањето како општа состојба за економски, социјални, културни и еколошки развој на земјата. За развој на истражувањето, кое е во функција на зголемување на научното ниво и пренесување на знаењето, вклучувајќи ја и областа на одбраната и безбедноста, се дефинира петгодишна програма.

Законот поврзан со развојот на технологијата го поттикнува и поддржува овој вид на развој во земјата, како и програмирање на оваа активност и нејзиното финансирање. Овој закон го дефинира развојот на технологијата како: *развој на сопствени технологии; напредокот на земјата врз независна економска основа; модернизацијата на постојните производствени капацитети; создавање иновации и технолошки центри; градење на потребна технолошката инфраструктура и трансфер на знаење преку континуирана надградба на вештини.*

Треба да се напомене дека, поради различни причини, улогата и позицијата на индустријата е значително намалена во доменот на истражување и развој. Сепак, и покрај тешкотиите, земјата успеа во остварување на значајни резултати во одредени научни области, како на пример сеизмологијата.

7. Перспективи и идеи за промена на политиката за истражување и развој во Република Македонија

Главните приоритети во полето на истражување и развој во Република Македонија се:

- понатамошен развој на академска мрежа за истражување,
- развој на персонални ресурси и материјални капацитети за истражување и развој,
- стимулирање за промовирање на нови истражувачки и развојни единици во економски рамки,
- систематско и континуирано снабдување со странска референтна литература и обезбедување на пристап до електронските научни бази на податоци,
- надградување на библиотекарскиот информациски систем,

- зајакнување на постоечките капацитетите за технолошки развој,
- создавање на нови центри за технолошки трансфер во поглед на поефикасна интеграција на истражувачките и деловните субјекти,
- обезбедување поволни услови за работа на истражувачките ентитети.

8. Заклучок

Имајќи го предвид фактот дека нивото на буџетските трошоци за И&Р сè уште не е доволно, потребата за измени може да се идентификува како итна и да се бараат нови извори.

Сериозно треба да се разгледа можноста за јавно-приватно партнерство како дополнителен елемент на И&Р концепт и политика, и истото може да обезбеди финансирање и развој на потребните капацитети и поддршка на И&Р проекти во Република Македонија.

Главните предизвици во Р. Македонија се зголемување на нивото на јавните буџетски и зголемување на приватните инвестиции за финансирање на активности за И&Р.

Земајќи го предвид нивото на бизнис расходите за истражување и развој (BERD), како процент од БДП во земјата, поттикнувањето на активна улога на приватниот сектор за да стимулира свои инвестиции за И&Р и неговата вмешаност во истражувањето е уште еден голем предизвик на политиката за истражување. Ова може да претставува проблем, бидејќи поголемиот дел од индустрискиот сектор е насочен кон текстилот, челикот и земјоделството и нивната структура на бизнисот не вклучува истражување и развој на сите. Затоа, соработката помеѓу индустријата и јавниот сектор за истражување би можело да биде многу ветувачки и корисно за постигнување на крајните цели на креаторите на политиката.

Владата сè уште покажува ниско ниво на доверба за капацитетите на приватните компании за И&Р во безбедносниот сектор, како и за нивната поголема вклученост и функции во областа на одбраната и безбедноста. Целосната имплементација на Концептот на логистичка поддршка за Република Македонија и АРМ може да обезбеди напредок во таа насока. Тоа нема да помогне само во подобрувањето на ситуацијата во безбедносниот сектор туку ќе предизвика дополнително влијание врз економскиот развој на земјата.

Референци

- Стратегиски одбранбен преглед, октомври 2003.
Закон за класифицирани информации, 2004.
Годишна национална програма за подготовки за членство на Република Македонија во НАТО 2006-2007.
Стратегија на одбраната во Република Македонија, февруари 2010.
Закон за Воена академија, јули 2009.
Статистички годишник 2007, 2008, Државен завод за статистика.
Наука, истражување и технолошки развој во Република Македонија, Министерството за образование и наука на Република Македонија, март 2002.
Национален профил за истражување и развој во Р. Македонија, Европска комисија за наука и развој, Извештај 2010.
Влада на Република Македонија - www.vlada.mk.
Министерство за образование и наука - www.mon.gov.mk.
Министерство за економија - www.economy.gov.mk.
Министерство за одбрана - www.morm.gov.mk.
Комитет за информатичка технологија - <http://www.kit.gov.mk/default-mk.asp>.
Институт за безбедност, одбрана и мир - http://www.fzf.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=554&Itemid=168&lang=mk-MK.
Elenior Nikolov,
Mitko Bogdanoski,
Robertino Čontev,
Drage Petreski,

DEFENCE R&D MANAGEMENT INFLUENCE ON THE SECURITY OF REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract: *A short overview given bellow, related to military R&D policy, depicts the low level of financial support as well as even low level of consideration of using developed R&D capacities advantages within the industrial process (military/civilian). A proper way ahead could be increasing of national (governmental) funds dedicated on R&D capacities, especially in the industrial process, based on the priorities or a consolidated version of these main priorities appropriate to national industry (state or private sector), but not limited only on the relying on these funds. It will be grate advantage to use also the International Organisations, Nongovernmental Organisations, multilateral cooperation projects and bilateral cooperation programs funds for this purpose. It is to convince the projects allocation funds decision makers on the benefit of some industrial R&D and technological development projects.*

Key words: *R&D, security, national R&D system, R&D in defence industry*

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

355.45(062)

351.74(063)

БЕЗБЕДНОСТА, еколошката безбедност и предизвиците на
Република Македонија : научно-стручна конференција : зборник на
трудови / [главен и одговорен уредник Цане Мојаноски]. – Скопје :
Факултет за безбедност, 2010. - 516 стр. 30 см

Фусноти кон текстот. – Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4532-11-8

а) Национална безбедност – Собири б) Јавна безбедност – Собири

COBISS.MK-ID 84543754